SIGMUND FREUD

Psichoanalizės įvadas. Paskaitos

ALK
VAGA

SIGMUND FREUD

Psichoanalizės įvadas

Paskaitos

SIGMUND FREUD

Psichoanalizės įvadas

Paskaitos

Iš vokiečių kalbos vertė

AUSTĖJA MERKEVIČIŪTĖ

ALK / *VAGA*

UDK 159.96
Fr 245

Versta iš:
Sigmund Freud
VORLESUNGEN ZUR EINFÜHRUNG IN DIE PSYCHOANALYSE
Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag, 1991

Knygos leidimą finansavo
Atviros Lietuvos fondas

Antra laida

ISSN 1392-1673
ISBN 5-415-01454-3

TURINYS

PRATARMĖ

Tai, ką pateikiu visuomenei kaip psichoanalizės įvadą, anaiptol nesiekia varžytis su jau paskelbtais išsamiais šios mokslo srities veikalais (Hitschmann, *Freuds Neurosenlehre,* 2.Aufl., 1913; Pfister, *Die psychoanalytische Methode,* 1913; Leo Kaplan, *Grundzüge der Psychoanalyse,* 1914; Régis et Hesnard, *La Psychoanalyse des névroses et des psychoses,* Paris 1914; Adolf F. Meijer, *De Behandeling van Zenuwzieken door Psycho-Analyse,* Amsterdam 1915). Tai tiksliai atkurtos paskaitos, kurias du žiemos semestrus (1915–1916 ir 1916–1917) skaičiau mišriai abiejų lyčių gydytojų ir mėgėjų auditorijai.

Visus skaitytojų dėmesį patrauksiančius knygos ypatumus galima paaiškinti jos atsiradimo aplinkybėmis. Skaitant paskaitą neįmanoma išlaikyti nesudrumsčiamą mokslinio traktato rimtį; priešingai, pranešėjas turėjo siekti, kad klausytojų dėmesys nenusilptų per paskaitą, trunkančią beveik dvi valandas. Dėl šios atodairos į akimirksnio poveikį neišvengiamai prireikė tą patį dalyką aptarti ne kartą: vienąsyk siejant jį su sapnų aiškinimu, antrąsyk – su neurozių problemomis. Be to, šitaip dėstant medžiagą, nebuvo įmanoma nuodugniai išnagrinėti kai kurių (pvz., nesąmoningumo srities) temų vienintelėje vietoje; vis prireikdavo tai grįžti prie jų, tai vėl jas užmesti, kol pasitaikys proga papildyti jau turimas žinias.

Su psichoanalitine literatūra susipažinęs skaitytojas šiame „Įvade" atras nedaug dalykų, kurių nežinotų iš kitų, kur kas išsamesnių leidinių. Bet jausdamas poreikį papildyti ir apibendrinti medžiagą į kai kuriuos skyrius (apie baimės etiologiją, isterines fantazijas) autorius įtraukė ir iki šiol neskelbtų duomenų.

Viena, 1917 m. pavasaris

Freudas

PIRMA DALIS

RIKTAI

Pirma paskaita

Įvadas

Ponios ir Ponai! Nežinau, ką žinote apie psichoanalizę iš literatūros ir nuogirdų. Bet pavadindamas savo paskaitas „Elementariu psichoanalizės įvadu" įsipareigojau į jus žiūrėti taip, tarsi nieko nežinotumėte ir turėtumėte išklausyti pirmuosius nurodymus.

Vis dėlto drįstu manyti, kad žinote, jog psichoanalizė yra vienas iš būdų gydyti nervų ligonius, – ir tuoj pat galiu pateikti pavyzdį, rodantį, kad šioje srityje kai kas daroma kitaip ar net priešingai nei įprasta medicinoje. Pradėdami gydyti ligonį nauju metodu paprastai stengiamės sumenkinti galimus pavojus ir tvirtai pažadame, kad gydymas bus sėkmingas. Manau, esame teisūs taip darydami, nes padidiname sėkmės tikimybę. Bet pradėję psichoanalitiškai gydyti neurotiką elgiamės kitaip. Su juo aptariame šio metodo sunkumus, ilgą gydymo trukmę, pastangas ir aukas, kurių prireiks. Maža to, pasakome jam, kad negalime užtikrinti gydymo sėkmės: ji priklausysianti nuo ligonio elgsenos, jo supratingumo, nuolaidumo ir ištvermės. Žinia, taip keistai elgdamiesi su ligoniu turime savų sumetimų, kuriuos galbūt suprasite vėliau.

Nepykite, jei pradžioje elgsiuosi su jumis kaip su tais neurotiškais ligoniais. Tiesą sakant, nepatariu jums čia ateiti antrą kartą. Tad išsyk atskleisiu, kokie nesklandumai neišvengiami dėstant psichoanalizę ir su kokiais keblumais susiduri mėgin-

damas susidaryti savo nuomonę apie ją. Parodysiu, kad visas ankstesnis jūsų išsilavinimas, visi jūsų mąstymo įpročiai neišvengiamai turėjo paversti jus psichoanalizės priešininkais, ir kaip smarkiai jums reikėtų grumtis su savimi, kad sutramdytumėte šį instinktyvų priešiškumą. Žinoma, negaliu iš anksto pasakyti, ar mano paskaitos padės jums suprasti psichoanalizę, bet patikinu, kad išklausę jas neišmoksite nei tirti, nei gydyti ligonį šiuo metodu. Jei kuris nors iš jūsų nepasitenkintų paviršutiniška pažintimi su psichoanalize ir panorėtų užmegzti tvirtesnius ryšius, tai aš jį ne tik atkalbinėsiu, bet tiesiog įspėsiu šito nedaryti. Padėtis nūn tokia, kad pasirinkęs šią specialybę jis negalėtų tikėtis sėkmės universitete, o ėmęsis gydytojo praktikos atsidurtų visuomenėje, kuri nesupranta jo siekių, žvelgia nepatikliai, priešiškai ir pjudo jį piktomis pasalūniškomis dvasiomis. Prisiminę dabar Europoje siautėjantį karą ir jį lydinčius reiškinius, galite daugmaž įsivaizduoti, kokie tai legionai.

Vis dėlto yra nemažai žmonių, kuriems pažinimo naujovės patrauklios, nepaisant visų nepatogumų. Jei tokių atsirastų tarp jūsų, ir jie nepabūgę mano atkalbinėjimų kitą kartą vėl čia pasirodytų, man būtų malonu juos pasveikinti. Bet visi turite teisę sužinoti, kokie yra minėtieji psichoanalizės sunkumai.

Pirmiausia – tai psichoanalizės dėstymo, jos mokymo sunkumai. Per medicinos užsiėmimus įpratote stebėti: jūs stebite anatominius preparatus, cheminių reakcijų nuosėdas, raumens susitraukimą, kai dirginamas nervas. Paskui jums parodo ligonį, supažindina su jo ligos simptomais, liguistų procesų padariniais, dažnai net su ligos sukėlėju. Mokydamiesi chirurgijos stebėjote, kaip ligonis gelbstimas atliekant chirurginę operaciją, ir galėjote mėginti patys operuoti. Net ir psichiatrijoje didžiulį įspūdį palieka ligonio mimikos žaismo, jo kalbėsenos ir elgsenos stebėjimas. Tad medicinos dėstytojas

paprastai yra tarsi vadovas, lydintis jus muziejuje, o jūs tiesiogiai sąveikaujate su objektais ir savo jutimais įsitikinate, kad egzistuoja reiškiniai, apie kuriuos neturėjote jokio supratimo.

Deja, su psichoanalize yra kitaip. Psichoanalitinio gydymo procesas – tai vien žodžių mainai tarp analizuojamojo ir gydytojo. Pacientas kalba, pasakoja savo ankstesnius išgyvenimus ir dabartinius įspūdžius, atvirai išsako norus ir emocijas. Gydytojas klausosi mėgindamas valdyti paciento minčių eigą, skatina jį, kur nors nukreipia jo dėmesį, šį tą paaiškina ir stebi, kaip į visa tai reaguoja ligonis. Neišprusę mūsų ligonių giminaičiai, kuriems imponuoja tik tai, kas matoma bei apčiuopiama, – labiausiai tokie veiksmai, kokius gali išvysti nebent kino teatre, – niekada nepraleis progos suabejoti: „Kaipgi galima įveikti ligą vien šnekomis?" Žinoma, tai ir trumparegiška, ir nenuosekli mintis. Juk tie patys žmonės tvirtai įsitikinę, kad ligoniai savo simptomus „tik įsivaizduoja". Žodžiai buvo kerai kadaise, net ir šiandien žodis tebeturi daug anos pirmapradės kerinčios galios. Žodžiais vienas žmogus gali kitą padaryti laimingą ar įstumti neviltin, žodžiais mokytojas perduoda žinias mokiniams, žodžiais oratorius patraukia klausytojus ir paveikia jų nuomones bei sprendimus. Žodžiai sukelia afektus ir yra pripažinta priemonė, kuria žmonės veikia vienas kitą. Tad nemenkinsime jų vaidmens psichoterapijoje ir būsime patenkinti, išgirdę tuos žodžius, kuriais apsikeičia analitikas ir pacientas.

Bet ir šito negalime! Pokalbis, kuris kartu yra ir psichoanalitinis gydymas, nepakenčia jokių klausytojų; jo neįmanoma pademonstruoti. Žinoma, per psichiatrijos paskaitą galima parodyti studentams ir neurasteniką ar isteriką. Tačiau, be nusiskundimų ir simptomų, iš jo nieko daugiau neišpeštume. Psichoanalizei reikalingą informaciją jis pateikia tik tuo atveju, jei tarp jo ir gydytojo užsimezga ypatingas emocinis ryšys; jis nutiltų pastebėjęs nors vieną jam abejingą klausytoją. Mat ši

informacija susijusi su intymiausiais jo psichikos išgyvenimais, su tuo, ką jis kaip socialiai savarankiškas asmuo privalo slėpti nuo kitų, taip pat su tuo, ko jis kaip vientisa asmenybė net sau nenori prisipažinti.

Tad jums nepavyks nugirsti psichoanalitinio gydymo pokalbio. Galite nebent išklausyti pasakojimus apie tai, žodžiu, mokytis psichoanalizės iš nuogirdų tiesiogine šio žodžio prasme. Šitaip gaudami žinias tarsi iš antrų rankų, savo nuomonę apie psichoanalizę turite susidaryti neįprastomis aplinkybėmis. Aišku, kad tokiu atveju ji labiausiai priklauso nuo to, kiek galite pasikliauti tarpininku.

Trumpam įsivaizduokite, kad atėjote ne į psichiatrijos, o į istorijos paskaitą, ir pranešėjas ima pasakoti apie Aleksandro Didžiojo gyvenimą ir karo žygius. Kas paskatintų jus tikėti jo pasakojimų tikroviškumu? Pradžioje atrodo, kad padėtis dar keblesnė nei psichoanalizės atveju: juk istorijos profesoriui dalyvauti Aleksandro karo žygiuose teko ne ką daugiau negu jums; psichoanalitikas bent jau pasakoja apie dalykus, prie kurių ir jis yra kiek prisidėjęs. Bet greitai atsiranda dingsčių patikėti istoriku. Jis gali nurodyti senovės rašytojų liudijimus – tų rašytojų, kurie buvo aptariamų įvykių amžininkai arba gyveno netrukus po jų, – taigi, Diodoro, Plutarcho, Ariano ir kitų autorių knygas; jis gali parodyti išlikusių monetų ir imperatoriaus statulų atvaizdų bei pasiųsti per auditoriją Pompėjoje rastos mozaikos, vaizduojančios mūšį prie Isos, nuotrauką. Bet visi šie dokumentai iš esmės įrodo ne ką kitą, o tai, kad ir ankstesnės kartos tikėjo Aleksandro egzistavimu ir jo žygių realumu, tad ir vėl galėtumėte griebtis kritikos. Pastebėtumėte, kad ne viskas, kas pasakojama apie Aleksandrą, yra tikėtina, kad ne visas smulkmenas galima patikrinti, bet aš negaliu įsivaizduoti, kad iš auditorijos išeitumėte abejodami Aleksandro Didžiojo realumu. Tokį jūsų sprendimą labiausiai nulems du argumentai: pranešėjas, regis, neturi jokio pagrindo pateikti jums

kaip realų dalyką tai, kuo jis ir pats abejoja, antra vertus, visos žinomos istorinės knygos įvykius vaizduoja daugmaž panašiai. Pradėję tikrinti ankstesnius šaltinius, vėl atsižvelgsite į tas pačias aplinkybes – galimus pateikėjų motyvus ir ar jų liudijimai neprieštaringi. Patikrinę informaciją apie Aleksandrą tikrai nusiraminsite, kas kita tokios asmenybės kaip Mozė ar Nimrodas. Kokių abejonių jums gali kilti dėl psichoanalitinio pranešimo patikimumo, sužinosite vėliau.

Dabar turite teisę paklausti: jeigu psichoanalizės negalima objektyviai patikrinti ir neįmanoma pademonstruoti, kaip išvis gali jos išmokti ir įsitikinti, kad jos teiginiai teisingi? Išmokti iš tiesų nelengva; nedaug kas yra deramai įvaldęs psichoanalizės metodą, bet, žinoma, esama pramintų kelių. Pradžioje psichoanalizės mokaisi „savu kailiu", tirdamas savąją asmenybę. Tai ne visai sutampa su tuo, ką vadiname savistaba, bet iš bėdos psichoanalizę galime laikyti vienu jos būdų. Yra daugybė dažnai pasitaikančių ir visiems žinomų psichinių fenomenų, kurie gali tapti analizės objektais kiek pasimokius savęs stebėjimo technikos. Kartu įsitikini psichoanalizės aprašomų procesų realumu ir jos pažiūrų teisingumu. Tiesa, einant šiuo keliu pažanga yra ribota. Daug daugiau pasieksi leisdamas analizuoti save išmanančiam analitikui, patirdamas, kaip analizė veikia tavąjį Ego, ir kartu perprasdamas subtilesnę šio metodo techniką. Žinoma, tai puikus kelias, bet eiti juo įmanoma tik po vieną, o ne visu būriu.

Dėl antrojo keblumo, trukdančio suvokti psichoanalizę, turiu kaltinti nebe ją, o jus, mano klausytojai, vien todėl, kad iki šiol studijavote mediciną. Ankstesnis išsilavinimas jūsų mąstymą nukreipė tam tikra linkme, kuri visiškai svetima psichoanalizei. Jus įpratino organizmo funkcijas ir jų sutrikimus grįsti anatomija, aiškinti pasitelkus chemiją, fiziką bei biologiją, bet niekas nesistengė atkreipti jūsų dėmesį į psichinį gyvenimą – šio

nuostabiai sudėtingo organizmo viršūnę. Todėl jums svetima psichologinė mąstysena. Įpratote nepasitikėti ja, neigti jos moksliškumą, palikdami ją diletantams, poetams, natūrfilosofams ir mistikams. Toks ribotumas, be abejo, tik pakenks jūsų medicininei praktikai, nes ligonis, kaip paprastai atsitinka žmonėms bendraujant, pirmiausia atgręš jums savo psichikos fasadą, ir bijau, kad būsite nubausti ir priversti taip geidžiama terapine įtaka dalintis su jūsų niekinamais savamoksliais, kerėtojais ir mistikais.

Man aišku, kuo galima pateisinti šitą jūsų išsilavinimo spragą. Nėra tokios filosofinės disciplinos, kuri praverstų jūsų gydytojo praktikai. Nei spekuliatyvioji filosofija, nei aprašomoji psichologija ar pojūčių fiziologijai artima vadinamoji eksperimentinė psichologija, kurios dėstomos mokyklose, neįstengia pasakyti nieko naudingo apie kūno ir psichikos sąsają, negali įduoti jums į rankas raktą, kuris padėtų atskleisti galimo psichinių funkcijų sutrikimo mechanizmą. Tiesa, psichiatrija, kaip medicinos šaka, mėgina aprašyti stebimus psichikos sutrikimus ir sudėlioti klinikinį ligos paveikslą, bet atvirumo valandėlę ir psichiatrai abejoja, ar tokį grynai deskriptyvų darinį verta vadinti moksliniu. Jis susideda iš simptomų, kurių kilmė, mechanizmas, tarpusavio saitai nežinomi, – dažniausiai šiuos simtomus atitinkančių anatominio psichikos organo pokyčių apskritai neaptinkame, arba tie pokyčiai anaiptol nepaaiškina šių simptomų. Tokių psichinių sutrikimų gydymas įmanomas tik nustačius, kad jie yra pašaliniai kokio nors organinio negalavimo požymiai.

Tai ir yra toji spraga, kurią turi užpildyti psichoanalizė. Ji siūlo psichologinius pamatus, kurių stinga psichiatrijai, ji tikisi atrasti bendrą pagrindą, kuriuo remiantis galima būtų suprasti kūno ir psichikos sutrikimų priklausomybę. Todėl psichoanalizė turi vengti bet kokių jai svetimų, anatomija, chemija

ar fiziologija grindžiamų prielaidų, remtis vien psichologinėmis sąvokomis, tad būgštauju, kad kaip tik todėl pradžioje ji jums atrodys nepriimtina.

Nenoriu kaltinti nei jūsų, nei jūsų išsilavinimo ar nuostatų dėl kito keblumo. Du psichoanalizės teiginiai įžeidžia visą pasaulį ir užsitraukia jo nemalonę; vienas iš jų susiduria su intelektiniais, kitas – su estetiniais ir moraliniais prietarais. Nemenkinkime šių prietarų: tai galingi veiksniai, naudingų, net būtinų žmonijos raidos etapų atspindžiai. Juos palaiko afektų galios, ir kovoti su jais yra sunku.

Pirmasis nepatrauklusis psichoanalizės teiginys skelbia, kad psichiniai procesai savaime yra nesąmoningi, o sąmoningi tėra tik paskiri psichikos gyvenimo aktai ir momentai. Prisiminkite, kad mes, priešingai, esame įpratę psichinius reiškinius sutapatinti su sąmoningais. Sąmonę mes laikome pagrindiniu psichinio reiškinio požymiu, o psichologija mums yra mokslas apie sąmonės turinį. Ši tapatybė tokia savaime suprantama, kad, regis, akivaizdi nesąmonė jai prieštarauti. Bet psichoanalizė negali neprieštarauti, ji negali pripažinti, kad sąmoningi ir psichiniai reiškiniai yra tapatūs. Priskirdama prie pastarųjų jautimo, mąstymo, norėjimo procesus, ji privalo pripažinti, kad esama nesąmoningo mąstymo ir nesąmoningo noro. Bet šitaip ji iš karto atbaidė nuo savęs visus blaivaus moksliškumo šalininkus ir užsitraukė įtarimą, esą tai fantastinis ezoterinis mokymas, kai kažkas rezgama prieblandoje, žuvaujama drumstame vandenyje. Bet jūs, mano klausytojai, dar negalite suprasti, kokią teisę turiu laikyti prietaru tokį abstraktų teiginį: „Tai, kas psichiška, yra ir sąmoninga“; negalite numanyti ir to, kas galėjo sukelti nesąmoningų reiškinių, jei tokių esama, neigimą, ir kokia galėjo būti to neigimo nauda. Atrodo, neverta ginčytis, ar psichiniai reiškiniai sutampa su sąmoningais, ar gerokai peržengia pastarųjų srities ribas, tačiau galiu užtikrinti, kad pripažinus nesąmoningus psichinius procesus pasaulis ir mokslas pasuka visiškai nauja linkme.

Jūs negalite numanyti ir to, kaip glaudžiai susijęs šis psichoanalizės teiginys su kitu, kurį dabar pateiksiu. Antrasis teiginys, pripažintas vienu psichoanalizės laimėjimų, skelbia, kad instinktyvūs potraukiai, kuriuos galime vadinti seksualiniais (siaura ar plačia šio žodžio prasme), vaidina nepaprastai svarbų, iki šiol nepakankamai suvoktą vaidmenį, sukeldami nervų ir psichikos ligas. Negana to, tie patys potraukiai prisideda, – ir nereikia menkinti jų indėlio, – kuriant aukščiausias kultūrines, menines, socialines žmogaus dvasios vertybes.

Mano patirtis rodo, kad šios psichoanalitinio tyrimo išvados nepripažinimas ir yra pagrindinis pasipriešinimo, su kuriuo susiduria psichoanalizė, šaltinis. Ar norite sužinoti mūsų samprotavimus? Mes įsitikinę, kad kultūra buvo sukurta, kai spaudžiant gyvybinei būtinybei buvo atsisakyta patenkinti kai kuriuos potraukius, ir ji kaskart atkuriama, kiekvienam į žmonių bendruomenę įžengiančiam individui vėl atsisakant potraukių tenkinimo bendram labui. Svarbų vaidmenį šiame procese atlieka seksualiniai potraukiai, kurie sublimuojami, t. y. nuo seksualinių tikslų nukreipiami į visuomenės labiau vertinamus, nebeseksualinius, tikslus. Bet šis antstatas nėra patvarus, seksualinius potraukius sunku sutramdyti, ir kiekvienas žmogus, turintis įsitraukti į kultūros darbą, rizikuoja, kad jo seksualinių potraukių nepavyks tam panaudoti. Visuomenė neįsivaizduoja didesnės grėsmės savo kultūrai už tą, kuri kiltų išlaisvinus seksualinius potraukius ir sugrįžus prie pirminių tikslų. Žodžiu, visuomenė nemėgsta, kad jai būtų primenama apie šią opią jos sąrangos vietą, ji visiškai nelinkusi pripažinti individo seksualinių potraukių jėgos ir jo seksualinio gyvenimo svarbos; priešingai, dėl pedagoginių sumetimų ji apskritai stengiasi nukreipti dėmesį kitur. Todėl ji negali pakęsti minėtosios psichoanalitinio tyrimo išvados ir mielai pasmerktų ją, tokią atgrasią estetiniu požiūriu, moraliai nepriimtiną ir pavojingą. Bet tokie išpuoliai negali paveikti objektyvių mokslinio darbo išvadų. Prieštaravimą reikia grįsti intelektu. Juk žmogaus

prigimtis tokia, kad jis laiko neteisingu tai, ko nemėgsta, lengvai atrasdamas atitinkamų neigiamų argumentų. Žodžiu, visuomenė pateikia nepageidautinus dalykus kaip neteisingus, ji neigia psichoanalizės tiesas, pasitelkdama loginius ir faktinius – deja, afektų diktuojamus, – argumentus, ir laikosi šių prieštaravimų kaip prietarų, nepaisydama visų bandymų juos įveikti.

Bet, ponios ir ponai, mes drįstame tvirtinti, kad nebuvome tendencingi, pateikdami aną ginčytiną teiginį. Tenorėjome parodyti tikrąją padėtį, kurią atkakliu darbu tikimės atskleidę. Mes pasiliekame sau teisę ginti mokslą nuo tokių praktinių sumetimų priemaišų, nors dar ir neįsitikinome, ar dėl jų kylantys nuogąstavimai pagrįsti, ar ne.

Tai tik keletas sunkumų, su kuriais susidursite užsiėmę psichoanalize. Pradžiai, ko gero, jų per akis. Jei nepabūgsite, tai darbą tęsime toliau.

Antra paskaita

Riktai

Ponios ir ponai! Pradėsime ne nuo prielaidų, o nuo tyrimo. Gvildensime tam tikrus gana dažnus, visiems žinomus, dėmesio nepatraukiančius fenomenus, kurie neturi nieko bendro su ligomis ir pasitaiko kiekvienam sveikam žmogui. Turiu omeny vadinamuosius *riktus* [Fehlleistungen]: *šnekos riktą* [Versprechen], kai, pvz., norėdamas pasakyti vieną žodį ištari kitą; *rašymo riktą*, kai šitaip apsirinki rašydamas, nesvarbu, ar pastebi tai, ar ne; *skaitymo riktą* [Verlesen], kai perskaitai ne tai, kas atspausdinta ar parašyta; *klausos riktą* [Verhören], kai išgirsti ne tai, kas sakoma, – žinoma, jei tai nesusiję su organiniais klausos sutrikimais. Kita panašių reiškinių grupė siejasi su *marša* [Vergessen], bet ne ilgalaike, o laikina marša, kai, pvz., negali atsiminti gerai žinomo *vardo* [Name], kurį prisimeni vos išgirdęs, arba kai pamiršti atlikti kokį nors *ketinimą* [Vorsatz], ir prisimeni jį vėliau, žodžiu, užmiršti jį tik laikinai. Ši laikinumo sąlyga nėra būtina trečiajai reiškinių grupei, kurią sudaro, pvz., *nukišimas* [Verlegen], kai kažkur padedi kokį nors daiktą ir nebegali jo surasti, arba visiškai analogiškas *pametimas* [Verlieren]. Į šią maršą reaguoji kitaip nei į kito pobūdžio maršą – ja stebiesi arba piktiniesi, užuot laikęs natūraliu dalyku. Prie aptariamųjų reiškinių priskirtinos ir tam tikros irgi laikinos *klaidos* [Irrtümer], kai kurį laiką imi ir įtiki šiaip jau akivaizdžia netiesa, – na, ir dar visa aibė įvairiai vadinamų reiškinių.

Vokiečių kalba tuo pačiu priešdėliu „ver" išreiškiama vidinė visų šių reiškinių giminystė; beveik visi jie ne itin reikšmingi,

dažnai labai trumpalaikiai ir nevaidina žmogaus gyvenime didesnio vaidmens. Tik retsykiais kuris nors iš jų, pvz., daikto pametimas, įgyja praktinės svarbos. Todėl jie nepatraukia dėmesio, sužadina tik silpnus afektus ir t. t.

Kaip tik į šiuos fenomenus dabar noriu atkreipti jūsų dėmesį. Jūs nepatenkinti imsite man prieštarauti: „Ir pasaulis apskritai, ir siauresnė jo dalis, psichikos gyvenimas, kupini tokių didingų paslapčių, su psichikos sutrikimais susiję tiek nepaaiškinamų keistenybių, jog gaila ir laiko, ir dėmesio tokiems mažmožiams. Psichoanalizė būtų šio to verta, jei galėtumėte paaiškinti, kaip sveikų akių ir ausų žmogus vidury dienos gali matyti ir girdėti tai, ko nėra; kodėl kitas staiga įtiki, kad jį persekioja kaip tik tie žmonės, kuriuos jis iki šiol labiausiai mylėjo, arba kuo sąmojingiausiai gina fantomus, kurie net vaikui atrodo absurdiški. Bet jei ji teišgali aiškinti, kodėl oratorius vietoj vieno žodžio kartais ištaria kitą arba kodėl namų šeimininkė nukiša savo raktus, – jeigu psichoanalizei rūpi tik tokie niekai, tai savo laiką ir dėmesį skirsime svarbesniems dalykams."

Aš atsakyčiau: „Kantrybės, ponios ir ponai!" Man regis, jūsų kritika šauna pro šalį. Psichoanalizė iš tiesų negali pasigirti, kad ji neužsiima mažmožiais. Priešingai, jos stebėjimų medžiaga dažniausiai yra tokie nereikšmingi nutikimai, kitų mokslų laikomi pernelyg nesvarbiais ir atidedami į šalį tarsi reiškinių pasaulio atmatos. Bet ar kritikuodami nesupainiojate dviejų skirtingų dalykų: problemų didingumo ir jų požymių ryškumo? Argi nepasitaiko, kad tam tikromis aplinkybėmis ir tam tikru metu apie labai reikšmingus dalykus galime spręsti iš visai menkų požymių? Galėčiau pateikti keletą tokių pavyzdžių. Iš ko čia esantys jauni vyrai sprendžiate laimėję damos palankumą? Gal laukiate aistringo meilės prisipažinimo, audringo glėbesčiavimo, – o gal pakanka vogčiomis mesto žvilgsnio, skubraus judesio, kiek ilgėlesnio rankos paspaudimo? O jei kaip kriminalinio skyriaus darbuotojai tirtumėte žmogžudystę, ne-

jaugi tikėtumėtės, kad žudikas paliks nusikaltimo vietoje savo nuotrauką ir dar pridės adresą, užuot pasitenkinę ne tokiais aiškiais ieškomo asmens pėdsakais? Tad nemenkinkime neryškių požymių vaidmens; gal jų padedami aptiksime ką nors svarbaus. Be to, aš kaip ir jūs manau, kad mūsų dėmesio pirmiausia nusipelno didžiosios pasaulio ir mokslo problemos. Bet dažniausiai nelabai gelbsti, kai garsiai pareiški ketinąs atsidėti tos ar kitos didelės problemos gvildenimui. Paprastai nežinai, ką toliau daryti. Daug perspektyviau tirti tai, ką matai prieš save. Jei visa'tai atlieki iš tiesų nuodugniai, be išankstinių prielaidų ir lūkesčių, ir jei tau pasiseka, tai net toks nepretenzingas darbas prisideda sprendžiant dideles problemas, nes viskas pasaulyje tarpusavy susiję, ir tai, kas māža, siejasi su didžiu.

Taip kalbėčiau, siekdamas sudominti jus šiais tariamai nereikšmingais sveikų žmonių riktais. O dabar pakalbinkime kokį žmogų, kuriam psichoanalizė visiškai svetima, ir pasiteiraukime, kaip, jo manymu, tie riktai nutinka.

Žinoma, pirmiausiai jis atsakys: „O, šito net neverta aiškintis. Tai nereikšmingi atsitiktinumai". Ką jis mano? Kad esama nereikšmingų įvykių, iškrintančių iš pasaulio įvykių sampynos, įvykių, kurie galėtų būti kitokie? Pakanka paneigti natūralų determinizmą vieną vienintelį kartą, kad sugriūtų visas mokslinės pasaulėžiūros statinys. Tokiu atveju galėtume prikišti, kad net religinė pasaulėžiūra kur kas nuoseklesnė, primygtinai tvirtindama, jog be ypatingos Dievo valios nė plaukas nuo galvos nenukrintąs. Manau, mūsų bičiulis nepadarys išvadų iš savo pirmojo atsakymo, pakeitęs toną jis pasakys, jog įsigilinęs į šiuos dalykus ilgainiui juos paaiškintų. Tai tėra nedideli funkcijos nukrypimai, psichinės veiklos netikslumai, pasitaikantys tam tikromis nesunkiai nusakomomis aplinkybėmis. Žmogus, kuris paprastai kalbėdamas nesipainioja, gali apsirikti: 1) kai yra pavargęs ar nesveikuoja, 2) kai yra susijaudinęs, 3) kai jo dėmesį prikausto kiti dalykai. Nesunku

patvirtinti šiuos teiginius. Šnekos riktas iš tiesų dažniausiai ištinka, kai esi pavargęs, kai skauda galvą ar gresia migrenos priepuolis. Be to, tokiomis aplinkybėmis dažnai pamiršti tikrinius vardus. Kai kurie žmonės tikrinių vardų užmiršimą tiesiog sieja su artėjančia migrena. Susijaudinęs dažnai supainioji žodžius ir „apsirikęs" paimi ne tą daiktą, o išsiblaškęs, t. y. nukreipęs dėmesį kitur, pamiršti, ką buvai ketinęs daryti, ir atlieki aibę kitų atsitiktinių veiksmų. Žinomas tokio išsiblaškymo pavyzdys – Profesorius iš *Fliegende Blätter*, kuris užsigalvojęs apie tai, ką nagrinės būsimoje knygoje, užmiršta savo skėtį ar supainioja skrybėles. Kiekvienas iš savo patirties žinote, kad paveiktas kokių nors įspūdžių pamiršti ankstesnius ketinimus ar pažadus.

Tai taip akivaizdu, kad, regis, nesukelia jokių prieštaravimų. Turbūt net nelabai įdomu, ne taip, kaip tikėjomės. Pažvelkime atidžiau į šiuos riktų aiškinimus. Sąlygos, kurios pateikiamos kaip šių fenomenų prielaidos, nėra vienarūšės. Negalavimas ir kraujotakos sutrikimas yra fiziologinės normalios funkcijos pažeidimo priežastys; jaudulys, nuovargis, išsiblaškymas – kitokio pobūdžio priežastys, kurias galėtume pavadinti psichofiziologinėmis. Pastarąsias nesunku paaiškinti teoriškai. Ir nuovargis, ir išsiblaškymas, ir, ko gero, bendras jaudulys išskaido dėmesį, dėl to reikiamam veiksmui jo gali pristigti. Tada šitas veiksmas atliekamas neteisingai arba netiksliai. Taip pat gali atsitikti ir sunegalavus, pakitus galvos smegenų kraujospūdžiui, mat tai irgi panašiai siejasi su esminiu veiksniu – dėmesio išskaidymu. Tad bet kuriuo atveju reikėtų kalbėti apie dėmesio sutrikimo efektus, sukeliamus arba organinių, arba psichinių priežasčių.

Regis, kad psichoanalizės tikslams čia nedaug ką įžvelgsime. Ko gero, ir vėl magėtų atsisakyti šitos temos. Tiesa, atidžiau patyrinėję pamatytume, kad dėmesio teorija neapima visų riktų, nepaaiškina bent jau kai kurių iš jų. Mūsų patirtis rodo,

kad tokie riktai ir tokia marša pasitaiko ir žmonėms, kurie nėra nei pavargę, nei išsiblaškę ar susijaudinę, kurių būsena visais atžvilgiais normali, – nebent paskui dėl rikto jiems priskirtų tą susijaudinimą, kurį jie neigia. Be to, būtų pernelyg paprasta, jei veiksmo sėkmę lemtų padidėjęs ar sumažėjęs dėmesys tam veiksmui. Juk daug ką puikiai atliekame anaiptol nesusikaupę, visiškai automatiškai. Išėjęs pasivaikščioti negalvoji, kur eini, bet neišklysti iš kelio ir sustoji, pasiekęs tikslą. Bent dažniausiai taip būna. Patyręs pianistas negalvodamas užgauna reikiamus klavišus. Žinoma, kartkartėmis jis gali ir nepataikyti, bet, jei automatiškai grojant didėtų pavojus suklysti, jis pirmiausia grėstų virtuozams, kurių grojimas per ilgas pratybas tapo visiškai automatiškas. Vadinasi, daug ką pavyksta nepriekaištingai atlikti be didesnių pastangų susikaupti, o riktas gali ištikti kaip tik tada, kai veiksmas mums itin rūpi ir apie dėmesio išskaidymą negali būti jokios kalbos. Sakysite, kad tai yra „susijaudinimo“ padarinys, bet tokiu atveju nesuprantama, kodėl susijaudinimas, priešingai, neleidžia labiau susikaupti tam, ką ketinai daryti. Psichofiziologinė ar dėmesio teorijos vargu ar paaiškins, kodėl sakantis svarbią kalbą ar bendraujantis žmogus pasako ne tai, ką ketino, o visišką priešingybę.

Riktus lydi daugybė smulkių šalutinių reiškinių, kurių nesuprantame ir kurių nepaaiškina ligšiolinės teorijos. Pvz., laikinai užmiršęs vardą, kremtiesi, primygtinai stengiesi jį atsiminti ir niekaip negali atsisakyti šito ketinimo. Kodėl tokiu atveju taip retai pavyksta sutelkti dėmesį į tą žodį, kuris tiesiog „sukasi ant liežuvio galo“ ir kurį tuoj pat prisimeni, kai jį ištaria kas nors kitas? Be to, pasitaiko, kad riktai dauginasi, pinasi vienas su kitu, keičia vienas kitą. Pirmąsyk pamiršai pasimatymą; antrąsyk, kai tvirtai nusprendei daugiau nebepamiršti, paaiškėja, kad supainiojai valandą. Mėgini aplinkiniais keliais prisiminti pamirštą žodį, bet iš galvos išdulka antrasis, galėjęs praversti prisimenant pirmąjį. Jei dabar bandai prisiminti

antrąjį, tai išnyksta trečias ir t.t. Žinoma, tas pats gali nutikti ir su spaudos klaidomis, kurias reikia traktuoti kaip spaustuvės rinkėjo riktus. Tokia įkyri spaudos klaida esą kartą įsibrovusi į vieną socialdemokratų laikraštį. Pranešimas apie iškilmes skelbė: „Dalyvavo ir jo didenybė *kornprincas* [„Kornprinz" vietoje „Kronprinz"]. Kitą dieną mėginta ištaisyti klaidą. Laikraščio redakcija atsiprašė ir paaiškino: „Iš tikrųjų reikia skaityti *knorprincas*". Tokiais atvejais mielai kalbama apie piktąją dvasią, apie rinkėjo dėžės velniūkštį ir pan., – dalykus, vargiai telpančius į psichofiziologinę spaudos riktų teoriją.

Nesu tikras, kad žinote, jog šnekos riktą galima išprovokuoti, kitaip sakant, įteigti. Pasakojamas toks anekdotas: kartą naujokui aktoriui patikėjo svarbų vaidmenį *Orleano mergelėje* – jis turėjo pranešti karaliui, kad konetablis grąžina savo kalaviją [der Connetable schickt sein Schwert zurück]. Per repeticiją pagrindinio vaidmens atlikėjas juokais kelissyk pasufleravo nedrąsiam naujokui: „Komfortablis grąžina savo arklį" [der Komfortabel schickt sein Pferd zurück]. Savo tikslą jis pasiekė. Per premjerą nevykėlis debiutantas iš tiesų iškraipė tekstą, nors ir buvo įspėtas, o gal kaip tik dėl to.

Visų šių nedidelių riktų ypatumų nepaaiškina vien dėmesio išskaidymo teorija. Bet tai nereiškia, kad ši teorija neteisinga. Gal jai kažko trūksta, gal tereikia ją išplėtoti, kad ji mus visiškai patenkintų. Antra vertus, į kai kuriuos riktus galima pažvelgti kiek kitaip.

Imkime *šnekos* riktą – jis mums labiausiai tinka. Galėtume taip pat sėkmingai pasirinkti skaitymo arba rašymo riktą. Iškart privalome pabrėžti, kad iki šiol mums terūpėjo, kada ir kokiomis aplinkybėmis įvyksta šnekos riktas, ir atsakymo sulaukėme tik į šitą klausimą. Bet galime pasidomėti ir kitkuo, galime pamėginti sužinoti, kodėl apsirikta kaip tik taip, o ne kitaip; galime atkreipti dėmesį į tai, kas atsiskleidžia riktu. Mat

kol neatsakėme į šį klausimą, kol šnekos rikto efektas neaiškus, tol psichologiniu požiūriu šis fenomenas, net ir įstengus paaiškinti jį fiziologiškai, tėra atsitiktinumas. Akivaizdu, kad apsirikti šnekėdamas galiu be galo įvairiai, vietoje vieno teisingo žodžio gali išsprūsti tūkstančiai kitų arba jis gali būti įvairiai iškraipytas. Ar kas verčia mane iš visų galimų šnekos riktų pasirinkti kaip tik šitą, ar tai tėra atsitiktinumas, savivalė? Galbūt apskritai šiuo klausimu neįmanoma nieko doro pasakyti?

1895 metais du autoriai, Meringeris ir Mayeris (filologas ir psichiatras), pamėgino nagrinėti šnekos riktus kaip tik tokiu požiūriu. Surinktus pavyzdžius jie pirmiausia surūšiavo. Žinoma, tai tėra pradžia, iš to dar niekas nepaaiškėja, bet ilgainiui gali ir paaiškėti. Autoriai pastebėjo, kad pagal iškraipymo pobūdį šnekos riktus galime suskirstyti į tokias grupes: perstatas (Vertauschungen), priešgarsius (Vorklänge), atgarsius (Nachklänge), samplaikas arba kontaminacijas (Vermengungen–Kontaminationen) ir pakeitimus arba substitucijas (Ersetzungen–Substitutionen). Pateiksiu pavyzdžių, kuriuos autoriai priskiria kiekvienai iš šių grupių. Perstatos atvejis: *die Milo von Venus* vietoje „die Venus von Milo" [*Milosas iš Veneros* vietoje „Venera iš Miloso"]; priešgarsis: „Es war mir *auf der Schwest*... auf der Brust so schwer" [„Krūtinėje man buvo taip sunku"; pradžioje vietoje „Brust" (krūtinė) padarytas šnekos riktas „Schwest", užbėgantis už akių būsimam „schwer"]; atgarsiu būtų įžymusis nenusisekęs tostas: „Ich fordere Sie *auf, auf* das Wohl unseres Chefs *aufzustoßen*" [„Siūlau susidaužti į mūsų šefo sveikatą"; bet „susidaužti" (anstoßen) virto „atsiraugėti" (aufstoßen)]. Šios riktų rūšys pasitaiko gana retai. Daug dažnesni yra riktai, kai sutraukiami arba suplakami žodžiai, pvz., kai vyriškis gatvėje kreipiasi į damą: „Wenn Sie gestatten, mein Fräulein, möchte ich Sie gerne *begleit–digen*" [„Panele, Jums leidus mielai Jus palydėčiau"]. Akivaizdu, kad žodyje *begleit–digen* slypi ne tik *begleiten* [palydėti], bet ir *beleidigen* [įžeisti]. (Beje, jaunuoliui nepavyko įgyti damos palankumo.) Kaip pakeitimo

pavyzdį autoriai pateikia tokį riktą: „Ich gebe die Präparate in den *Brief*kasten" vietoje *Brütkasten* [„Aš dedu preparatus į pašto dėžutę" – vietoje termostato].

Remdamiesi savuoju pavyzdžių rinkiniu autoriai bando aiškinti riktus, bet šio aiškinimo anaiptol nepakanka. Jų manymu, žodžio garsai ir skiemenys nevienodai reikšmingi, ir reikšmingesnio elemento inervacija gali trikdyti mažiau reikšmingo elemento inervaciją. Čia jie akivaizdžiai remiasi ne itin dažnai pasitaikančiais priešgarsiais ir atgarsiais; kiti šnekos riktai nesusiję su šia garsų hierarchija, jei tokios apskritai esama. Dažniausiai apsirinkame vietoj vieno žodžio pasakydami kitą, į jį panašų, šiuo panašumu paprastai ir aiškinamas riktas. Pavyzdžiui, profesorius savo inauguracinėje kalboje pasako: „Ich bin nicht *geneigt* (geeignet), die Verdienste meines sehr geschätzten Vorgängers zu würdigen" [„Aš *nesu link*ęs (vietoje „neįstengiu") įvertinti savo gerbiamo pirmtako nuopelnus"]. Arba kitas profesorius: „Beim weiblichen Genitale hat man trotz vieler *Versuchungen*...Pardon: Versuche..." [„Moterų genitalijose, nepaisant daugybės gundymų, atsiprašau, bandymų..."]

Bet įprasčiausias ir kartu ryškiausias šnekos riktas – kai išsprūsta ne tai, ką ketinome pasakyti, o visiška priešingybė. Žinoma, tokiu atveju garsinės sąsajos bei panašumas neturi reikšmės, bet riktą galime aiškinti sąvokiniu priešingybių giminingumu ir tuo, kad psichologinių asociacijų požiūriu jos yra itin artimos. Esama istorinių tokio pobūdžio pavyzdžių. Kartą mūsų Atstovų rūmų pirmininkas posėdį pradėjo žodžiais: „Ponai, konstatuoju, kad susirinko... deputatų ir skelbiu posėdį *baigtą*".

Kartais kokia nors kita ne laiku išnirusi asociacija gali paveikti taip pat išdavikiškai, kaip ir priešingybių sąsajos. Pavyzdžiui, pasakojama, kad įžymusis fiziologas Du Bois Reymondas turėjo tarti sveikinimo žodį per H. Helmholtzo ir žinomo

išradėjo bei pramonininko W. Siemenso vaikų tuoktuvių iškilmes. Savo išties puikų tostą jis baigė tokiais žodžiais: „Tad tegyvuoja naujoji firma – *Siemens* ir *Halske*!" Žinoma, tai buvo senosios firmos pavadinimas. Šių pavardžių sugretinimas berlyniečiui toks įprastas, kaip, tarkim, Vienos gyventojui *Riedel* ir *Beutel*.

Vadinasi, kartu su garsų sąsajomis bei žodžių panašumu turime pripažinti ir žodžio sukeliamų asociacijų poveikį. Bet ir šito nepakanka. Yra visa aibė atvejų, kai šnekos riktą paaiškinti pavyksta tik atsižvelgus į tai, kas pasakyta ar bent ketinta pasakyti anksčiau. Vadinasi, vėl atgarsis, panašus į Meringerio aprašytąjį, tik ataidėjęs iš toliau. – Turiu prisipažinti, man susidarė įspūdis, kad dabar riktai mums tapo kaip niekad nesuprantami!

Tačiau, tikiuosi, nesuklysiu iškeldamas tokią prielaidą: aptarę pavyzdžius susidarėme naują įspūdį apie šnekos riktus, prie kurio vertėtų apsistoti. Pradžioje tyrinėjome aplinkybes, kuriomis apskritai gali įvykti šnekos riktas, paskiau tas įtakas, kurios nulemia iškraipymo pobūdį, bet į patį šnekos rikto efektą, be atodairos į jo kilmę, dar nesigilinome. Jei ryžtamės ir šiam žingsniui, tai privalome sukaupti drąsą ir galiausiai pasakyti: kai kurie pavyzdžiai rodo, kad kartais ir riktas yra prasmingas. Ką reiškia „prasmingas"? Tai, kad galbūt turime teisę laikyti šnekos riktą visaverčiu psichikos aktu, kurio tikslas – atskleisti savo turinį ir reikšmę. Iki šiol riktus vertinome kaip klaidingus veiksmus, bet atrodo, kad kartkartėmis riktas yra visiškai teisingas veiksmas, tik pakeičiantis kitą – lauktą ar ketintą – veiksmą.

Juk atskirais atvejais tikroji rikto prasmė akivaizdi ir neabejotina. Kai Atstovų rūmų pirmininkas pirmaisiais žodžiais paskelbia posėdį baigtą, o ne pradėtą, tai žinodami aplinkybes, kuriomis įvyko riktas, mes linkę laikyti jį prasmingu: pirmi-

ninkas, nesitikėdamas iš posėdžio nieko doro, mielai jį tuoj pat nutrauktų. Visiškai nesunku įžvelgti tokią prasmę ir paaiškinti šį šnekos riktą. Arba jei viena dama tarsi girdama klausia kitos: *„Diesen reizenden neuen Hut haben Sie sich wohl selbst aufgepatzt?"* [Šitą nuostabią naują skrybėlaitę Jūs turbūt pati suterliojote? (*aufpatzen* – vietoje „aufputzen" – papuošti, padabinti], tai joks mokslingumas nesutrukdys mums išgirsti šio rikto teiginį: „Tai yra *terlionė*". Arba jei energingumu garsėjanti dama pasakoja: „Mano vyras paklausė gydytojo, kokios dietos jis turėtų laikytis. Bet gydytojas pasakė, kad jam nereikia jokios dietos, jis gali valgyti ir gerti tai, ką *aš* noriu" – tai šis riktas savo ruožtu neabejotinai liudija nuoseklią elgesio programą.

Ponios ir ponai, jeigu paaiškėtų, kad *prasmingi* yra ne pavieniai šnekos bei kitų rūšių riktai, o didžioji jų dauguma, tai ši riktų prasmė, apie kurią iki šiol dar niekas nekalbėjo, neišvengiamai taptų mums pačiu įdomiausiu dalyku, teisėtai nustelbiančiu visus kitus požiūrius. Tuomet galėtume palikti nuošaly visus fiziologinius arba psichofiziologinius aspektus ir atsidėti grynai psichologiniams rikto prasmės, t. y. jo reikšmės, jo motyvo tyrinėjimams. Netrukus pasinaudosime proga patikrinti, ar šiuos mūsų lūkesčius paremia gausesnė empirinė medžiaga.

Bet prieš imdamasis šio darbo norėčiau pakviesti jus pasižvalgyti kitur. Ne vienas poetas šnekos ar kokį kitą riktą yra panaudojęs kaip meninės išraiškos priemonę. Jau vien šis faktas savaime rodo, kad jis riktą, pvz., šnekos riktą, laiko prasmingu, nes pateikia jį sąmoningai. Juk nebūna, kad poetas pirma atsitiktinai padarytų rašymo riktą, o paskui paliktų jį kaip savo personažo šnekos riktą. Jis nori, kad šnekos riktas padėtų mums kažką suprasti, o mes galime pasvarstyti, kas tai galėtų būti: gal užuomina, jog kuris nors veikėjas yra nuvargęs, išsiblaškęs arba jam gresia migrena. Žinoma, nereikia perdėti ir

manyti, kad poeto šnekos riktas visada prasmingas. Juk iš tikrųjų jis gali būti visiškai beprasmis psichinis atsitiktinumas arba gali būti prasmingas tik ypatingais atvejais, bet siekdamas savo tikslų poetas turi teisę suteikti jam prasmę. Tad nereikėtų stebėtis, jei poetas kur kas labiau nei filologas ar psichiatras padėtų mums suprasti šnekos riktą.

Tokį šnekos rikto pavyzdį galime rasti *Valenšteine* (Pikolominis, pirmas veiksmas, penkta scena). Ankstesnėje scenoje Maksas Pikolominis karštai palaikė hercogą, svajodamas apie taikos privalumus, kurie jam atsiskleidė lydint į stovyklą Valenšteino dukterį. Jo tėvas ir dvaro pasiuntinys Kvestenbergas visai suglumę. Toliau vyksta penktas veiksmas:

KVESTENBERGAS
O varge! Ar tikrai?
Bičiuli, negi leisim jam nueit
taip klystančiam, nešauksim jo
atgal ir jam akių čia, vietoj,
neatversim?
OKTAVIJAS (*atsipeikėja iš gilių minčių*):
Man jis jas atvėrė.
Matau daugiau, nei noriu.
KVESTENBERGAS
Ką, drauge?
OKTAVIJAS
Prakeikimas ta kelionė!
KVESTENBERGAS
Kas atsitiko?
OKTAVIJAS
Eikim – privalau
tuoj pat nelemtą pėdsaką pasekti,
savom akim pažvelgt – eime.
(*nori jį nusivesti*)

KVESTENBERGAS
Kodėl? Ir kur?
OKTAVIJAS (*skubindamas*)
Pas ją!
KVESTENBERGAS
Pas –
OKTAVIJAS (*pasitaiso*)
Pas hercogą! Eime...-

Octavijas norėjo pasakyti „pas jį", hercogą, bet apsiriko ir savo riktu „pas ją" išduoda bent jau tai, kad jis puikiai suprato, kas jaunąjį didvyrį pastūmėjo svajoti apie taiką.

Dar įspūdingesnį pavyzdį aptiko O. Rankas viename Shakespeare'o kūrinyje. Tai garsioji *Venecijos pirklio* scena, kurioje laimingasis įsimylėjėlis renkasi vieną iš trijų skrynelių. Turbūt geriausia bus perskaityti jums trumpą paties Ranko komentarą: „Shakespeare'o *Venecijos pirklyje* (trečias veiksmas, antra scena) randame itin subtiliai motyvuotą, puikiai techniškai panaudotą šnekos riktą, kuris kaip ir Freudo atrastasis (*Valenšteine*) liudija, kad poetai puikiai supranta šio rikto mechanizmą bei prasmę ir tikisi, kad ir skaitytojai jį supras. Porcija, tėvo valia priversta rinktis sutuoktinį burtų keliu, tik atsitiktinai iki šiol išvengė visų jai nemielų jaunikių. Bet galiausiai sutikusi Basaniją, pretendentą, į kurį krypsta jos širdis, ji ima nuogąstauti, kad ir šis pasirinks ne tą skrynelę. Porcija trokšta jam pasakyti, kad net ir tokiu atveju jis galįs būti tikras dėl jos meilės, bet ją varžo tėvui duotas įžadas. Vidinių prieštaravimų apimta, ji ištaria geidžiamam jaunikiui tokius žodžius:

Meldžiu: dar luktelėkit dieną kitą;
nerizikuokit; nes jeigu suklysit
teks atsisveikint mums; tad pakentėkit.
Kažkas man liepia neprarasti jūsų
(nors tai ne meilė, bet jūs žinot pats,

kad neapykanta to nepatars).
Tik nesupraskite manęs klaidingai
(merginoms tinka mintys, o ne žodžiai),
bet aš ilgiau norėčiau užlaikyt jus
arba pamokyt, kaip teisingai rinktis.
Tik priesaikos sulaužyt negaliu,
todėl jūs galite ir neatspėti,
o jeigu taip, – man gali tekti graužtis,
kad nesulaužiau priesaikos. Ir kaltos
dėl visko jūsų burtininkės akys,
kurios mane į dvi dalis dalija:
viena priklauso jums, antroji – jums...
Man pačiai, aš norėjau pasakyti,
bet „mano" reiškia „jūsų", ir todėl
visa aš jūsų."

(*Vertė A. Churginas*)

Poetas su stačiai nuostabiu psichologiniu jautrumu leidžia Porcijai šnekos riktu pasakyti kaip tik tai, apie ką ji tenorėjo užsiminti, nes privalėjo slėpti, kad jau prieš burtų traukimą ji *visa* priklausanti jam ir jį mylinti; šitaip išmoningai poetas nutraukia ir įsimylėjėlį kankinančią nežinią, ir žiūrovo nerimą dėl burtų traukimo baigties."

Atkreipkite dėmesį dar ir į tai, kaip subtiliai Porcija suderina abu rikto teiginius, kaip parodo, kad jie vienas kitam prieštarauja ir kaip galiausiai pripažįsta rikto teisingumą:

Bet „mano" reiškia „jūsų", ir todėl
visa aš jūsų.

Kartais ir su medicina nesusijęs mąstytojas viena pastaba atskleidžia rikto prasmę, užbėgdamas už akių mūsų pastangoms ją atspėti. Visi žinote sąmojingąjį satyriką Lichtenbergą (1742–1799), apie kurį Goethe yra pasakęs: „Ten, kur jis

pokštauja, glūdi problema. Bet kartais pokštu problema ir išsprendžiama." Tarp sąmojingų satyrinių Lichtenbergo minčių randame tokį sakinį: „Jis visada skaitydavo *Agamemnon* vietoje *angenommen* – taip buvo įnikęs į Homerą." Štai tikroji skaitymo rikto teorija.

Kitą kartą pamėginsime patikrinti, ar galime pasikliauti poetų požiūriu į riktus.

Trečia paskaita

Riktai (tęsinys)

Ponios ir ponai! Praeitą kartą sumanėme panagrinėti riktą kaip tokį, neatsižvelgdami į ketintą atlikti, bet jo sutrikdytą veiksmą; susidarė įspūdis, kad kartkartėmis riktas turi prasmę, tad sakėme: jeigu platesniu mastu pasitvirtintų, kad riktai yra prasmingi, tai jų prasmė mus domintų labiau nei aplinkybių, kuriomis įvyksta riktas, tyrimas.

Susitarkime dar kartą, ką laikysime kokio nors psichinio proceso „prasme" [Sinn]. Ne ką kitą, tik tikslą, kuriam tas procesas tarnauja, ir jo vietą tarp kitų psichinių reiškinių. Žodį „prasmė" mūsų samprotavimuose dažniausiai galime pakeisti žodžiais „tikslas" [Absicht], „tendencija" [Tendenz]. Bet ar mūsų tikėjimas, kad atradome rikto slepiamą ketinimą, nėra vien klaidinanti regimybė arba poetiškas rikto išaukštinimas?

Kaip ir anksčiau tyrinėsime šnekos riktus ir apžvelgsime daugiau jų. Surasime ištisas grupes tokių, kurių tikslas aiškus, prasmė akivaizdi. Pirmiausia tai tie riktai, kuriais pasakome ne tai, ką ketinome, o visiškai priešingai. Pradėdamas posėdį prezidentas sako: „Skelbiu posėdį baigtą". Juk akivaizdu: jis nori baigti posėdį, tokia yra jo klaidos prasmė ir toks jo tikslas. Taip ir norisi pacituoti: „Jis juk pats tai sako!" Neprieštaraukite, kad tai neįmanoma, kad žinome, jog jis norėjo pradėti, o ne baigti posėdį, ir kad jis, mūsų laikomas aukščiausia instancija, irgi tai patvirtintų. Nepamirškite, kad susitarėme tirti riktus kaip tokius; jų santykį su sutrikdyta intencija aptarsime vėliau.

Antraip padarytume loginę klaidą, tiesiog pašalindami problemą, kurią turime spręsti, – anglų kalba tai vadinama *begging the question*.

Kitais atvejais priešingybė nepasakoma tiesiogiai, bet vis tiek šnekos riktu atsiskleidžia priešinga prasmė. „Aš *nelinkęs* [vietoje „neįstengiu"] įvertinti savo gerbiamo pirmtako nuopelnų". „Linkęs" [geneigt] nėra „įstengiu" [geeignet] priešingybė, bet tai atviras prisipažinimas, visiškai netinkamas tomis aplinkybėmis, kuriomis oratorius turi kalbėti.

Pasitaiko ir tokių atvejų, kai šnekos riktas tiesiog priduria prie ketinimo prasmės kokią nors kitą prasmę. Tokiu atveju sakinys tampa kelių sakinių santrauka, santrumpa, sangrūda. Antai energingoji dama pareiškia: „Jis gali valgyti ir gerti, ką *aš* noriu." Ji tarsi sako: „Jis gali valgyti ir gerti, ką nori; bet ko jis drįstų panorėti? Tai *aš* už jį noriu." Atrodo, kad šnekos riktai dažnai yra tokios santrumpos. Pvz., baigdamas paskaitą apie nosies ertmę anatomijos profesorius klausia, ar klausytojai viską supratę, ir išgirdęs teigiamą atsakymą tęsia: „Abejoju, nes žmones, suprantančius nosies ertmės anatomiją, net milijoniniame mieste galima suskaičiuoti ant *vieno piršto*... atsiprašau, ant vienos rankos pirštų". Sutrumpinimas irgi turi savo prasmę: tėra vienas tai suprantantis žmogus.

Bet greta šių grupių, kurių riktai savaime atskleidžia prasmę, esama kitų, kurių riktai nepateikia nieko akivaizdžiai prasmingo, – taigi primygtinai prieštarauja mūsų lūkesčiams. Jei kas nors šnekos riktu iškraipo tikrinį vardą arba ištaria beprasmį garsų kratinį, tai, atrodytų, vien šių gana dažnai pasitaikančių klaidų pakanka, kad neigiamai atsakytume į klausimą, ar visi riktai yra prasmingi. Bet labiau įsigilinę į tokius pavyzdžius pamatysime, kad ir šiuos iškraipymus visai nesunku suprasti, kad ne toks didelis skirtumas tarp pastarųjų neaiškių ir ankstesnių akivaizdžių atvejų.

Vienas ponas, paklaustas apie savo arklio sveikatos būklę, atsako: „Ja, das *draut*... Das *dauert* vielleicht noch einen Monat". [„Tai tikriausiai *tęsis* dar kokį mėnesį", tik vietoje žodžio „tęsis" (dauert) pradžioje ištaria „draut"]. Paklaustas, ką norėjęs pasakyti, ponas paaiškina, jog pamanęs, kad tai liūdna (*traurige*) istorija; anas „draut" atsirado, susipynus šiems dviem žodžiams: „dauert" ir „traurige" (Meringer, Mayer).

Kitas pasakoja apie kažkokius jo požiūriu smerktinus įvykius ir priduria: „Dann aber sind die Tatsachen zum *Vorschwein* gekommen..." [„Bet tada aikštėn *iškilo* faktai"; vietoje „Vorschein" (zum Vorschein kommen – iškilti, paaiškėti), pasakoma „Vorschwein"]. Paklaustas jis patvirtina norėjęs tuos įvykius pavadinti *kiaulystėmis* (*Schweinereien*). Iš dviejų žodžių – „Vorschein" ir „Schweinerei" – atsirado keistasis „Vorschwein".

Prisiminkime jaunąjį vyriškį, norėjusį *begleitdigen* nepažįstamą damą. Keistąjį darinį ryžomės išskaidyti į žodžius *begleiten* ir *beleidigen*; jokių įrodymų nereikalaudami jautėme, kad toks aiškinimas teisingas. Šie pavyzdžiai patvirtina, kad ir tokius neaiškius šnekos riktus galima kildinti iš dviejų skirtingų ketinimų sandūros, jų *interferencijos;* skirtumas tik toks, kad kartais vienas ketinimas visiškai pakeičia kitą (substitucija), – tokiu atveju šnekos riktu pasakoma priešingybė, – o kartais vienas ketinimas tik iškraipo arba modifikuoja kitą, – tokiu atveju atsiranda žodžiai–mišrūnai, atrodantys labiau ar mažiau prasmingi.

Tikiuosi, kad dabar atskleidėme daugelio šnekos riktų paslaptį. Šis atradimas pravers aiškinant ir kitas iki šiol mįslingas jų grupes. Pavyzdžiui, vargu ar galime teigti, kad vardai visada iškraipomi dėl dviejų panašių, bet skirtingų vardų konkurencijos. Tačiau antrąjį ketinimą nesunku atspėti. Juk dažnai vardų iškraipymas nėra šnekos riktas; šitaip siekiama

sudarkyti vardą, suteikti jam kokį nors niekinamą atspalvį – tai yra savotiškas įžeidinėjimo būdas, kurio kultūringas žmogus išmoksta atsisakyti gan greitai, bet nenoromis. Jis dažnai sau leidžia tokį „pokštą", beje, itin lėkštą. Paminėsiu labai ryškų ir bjaurų tokio vardų iškraipymo pavyzdį: šiais laikais Prancūzijos Respublikos prezidento Poincaré pavardė virto „Schweinskarré". Gali būti, kad šnekos riktas kaip ir vardo iškraipymas yra ne kas kita kaip niekinamas ketinimas. Negana to, panašiai turime aiškinti tuos šnekos riktus, kurie įgyja komišką arba absurdišką atspalvį. „Siūlau *atsiraugėti* [vietoje „susidaužti"] į mūsų šefo sveikatą". Šventišką nuotaiką nelauktai sudrumsčia apetito nekeliantis žodis–įsibrovėlis; prisiminus tam tikras plūstančias ar pašaipias kalbas nesunku įtarti, kad ir čia atsiskleidžia tendencija paprieštarauti perdėtam garbinimui ir pasakyti daugmaž taip: „Netikėkite, viskas nerimta, nusišvilpt man į jį", ir pan. Tą patį galime pasakyti ir apie tuos šnekos riktus, dėl kurių neužgaulūs žodžiai tampa nepadoriais, nešvankiais: taip iš *apropos* [beje] atsiranda *apopos* [per sėdynę], arba iš *Eiweissscheibchen* [baltymų plokštelė] – *Eischeissweibchen* [šūdina bobelė]. (Meringer, Mayer).

Pažįstame daug žmonių, kurie jaučia malonumą tyčia iškraipydami neužgaulius žodžius, paversdami juos nešvankiais; jie laikomi sąmojingais, bet iš tikrųjų ką nors panašaus išgirdę turėtume pirma paklausti, ar žmogus sąmoningai pokštavo, ar tai buvo šnekos riktas.

Na, palyginti nedidelėmis pastangomis ir būsime išsprendę riktų mįslę! Jie nėra atsitiktinumai, tai rimti psichiniai aktai, turintys prasmę, atsirandantys dėl dviejų skirtingų ketinimų sąveikos – tiksliau pasakius, jų priešveikos. Įsivaizduoju, kokia klausimų ir abejonių lavina dabar ketinate mane užgriūti, ir reikia atsakyti į šiuos klausimus, išsklaidyti jūsų abejones, – antraip negalėsime pasidžiaugti pirmuoju mūsų

darbo rezultatu. Tikrai nenoriu ginti jūsų prie skubotų išvadų. Blaiviai apsvarstykime viską – paeiliui, žingsnis po žingsnio.

Ko norite manęs paklausti? Ar manau, kad paaiškinome visus šnekos riktų atvejus, ar tik kai kuriuos jų? Ar galime apibendrinti ir šitaip aiškinti kitas riktų rūšis, – skaitymo, rašymo riktus, maršą, nukišimą, daiktų pasisavinimą „apsirikus" ir t. t.? Kokią reikšmę gali turėti tokie veiksniai kaip nuovargis, jaudulys, išsiblaškymas, dėmesio sutrikimas, jeigu kalbame apie psichinę riktų prigimtį? Be to, juk matome, kad iš dviejų konkuruojančių rikto ketinimų vienas visada yra akivaizdus, o kitas ne visada. Tad ką daryti, kad įspėtume, koks tas kitas ketinimas, o jei manome jį atspėję, kaip įrodyti, kad tai tiesa, ne vien spėlionė? Ar turite daugiau klausimų? Jei ne, tęsiu toliau. Priminsiu, kad patys riktai mums nėra labai svarbūs, kad juos tiriame norėdami pramokti šio to, kas galbūt pravers psichoanalizei. Todėl dabar paklausiu: kokie ketinimai arba tendencijos gali būti trikdantys, koks yra trikdančių ir sutrikdytų ketinimų santykis? Savo darbą galėsime tęsti tik atsakę į šiuos klausimus.

Ar visus šnekos riktus paaiškinome? Esu linkęs tuo tikėti, nes kaskart, kai tiri šnekos riktą, atrandi ir tokio pobūdžio sprendimą. Bet tai anaiptol neįrodo, kad šnekos riktai negali atsirasti kitaip. Tebūnie; mūsų teorijai nesvarbu, nes išvados, kuriomis norime grįsti psichoanalizę, liks tos pačios, net jei, nors taip nėra, mūsų požiūrį tepatvirtintų tik šnekos riktų mažuma. Užbėgdamas už akių teigiamai atsakysiu ir į antrąjį klausimą: ar galime apibendrinti ir kitų rūšių riktams pritaikyti tai, ką sužinojome apie šnekos riktus? Patys tuo įsitikinsite, kai imsimės tirti rašymo riktų, daiktų pasisavinimo „apsirikus" ir kitokius pavyzdžius. Bet dėl metodinių sumetimų patariu nesiimti šio darbo, kol nuodugniai neištirsime šnekos riktų.

Daugiau dėmesio reikėtų skirti klausimui, ką mums galėtų reikšti kitų autorių akcentuojami kraujotakos sutrikimo, nuovargio, jaudulio, išsiblaškymo veiksniai bei dėmesio išsklaidymo teorija, jei pripažįstame minėtą psichinį šnekos riktų mechanizmą. Įsidėmėkite: mes anaiptol neneigiame šitų veiksnių. Apskritai psichoanalizė retai neigia tai, ką teigia kiti; paprastai ji tik priduria ką nors nauja, tiesa, dažnai paaiškėja, kad svarbiausia yra kaip tik tai, ką ji pridūrė ir kas iki šiol nebuvo pastebėta. Mes besąlygiškai pripažįstame, kad šnekos riktai gali įvykti dėl fiziologinių aplinkybių – lengvo negalavimo, kraujotakos sutrikimo, nuovargio, – jūs tai žinote iš savo kasdienės asmeninės patirties. Bet tokio paaiškinimo nepakanka! Pirmiausia tai nėra būtinos rikto sąlygos. Šnekos riktų pasitaiko ir tada, kai esi visai sveikas ir jautiesi normaliai. Tad šie fiziologiniai veiksniai gali tik palengvinti ir paspartinti savotiško šnekos riktą sukeliančio psichinio mechanizmo veikimą. Kažkada kalbėdamas apie šitą sąryšį pasinaudojau alegorija, kurią dabar vėl pakartosiu, nes neišmanau, ką geresnio galėčiau pasiūlyti. Įsivaizduokime, kad gūdžią naktį einu kokia nors atokia vieta; mane netikėtai užpuola valkata ir atima laikrodį bei piniginę; plėšiko veido neįžiūriu, tad artimiausiame policijos skyriuje išdėstau savo skundą tokiais žodžiais: „Vienišumas ir tamsa ką tik pagrobė mano brangenybes". Policijos komisaras galėtų į tai atsakyti: „Nereikėtų laikytis tokio perdėm mechanistinio požiūrio. Verčiau apibūdinkime aplinkybes taip: prisidengęs tamsa, Jūsų vienišumo paskatintas nepažįstamas plėšikas atėmė iš Jūsų vertingus daiktus. Man atrodo, kad pagrindinis uždavinys dabar yra surasti plėšiką. Gal tuomet galėsime atimti jo grobį".

Akivaizdu, kad šie psichofiziologiniai veiksniai – jaudulys, išsiblaškymas, dėmesio sutrikimas – nelabai padeda paaiškinti riktus. Jie tėra frazės, širmos, ir nesibaiminkime pažvelgti anapus jų. Paklauskime, kas sukėlė jaudulį, kas nukreipė dėmesį? Reikia pripažinti, kad garsų įtakos, žodžių panašumas,

įprastinės žodžius lydinčios asociacijos irgi svarbios. Jos palengvina šnekos rikto raišką, rodo kelius, kuriais šis gali klajoti. Bet ar pamatęs prieš akis kelią tuoj pat pulsiu juo eiti? Tam, kad ryžčiausi juo eiti, man reikia motyvo ir, priedo, jėgos, kuri mane juo stumtų. Vadinasi, garsų ir žodžių sąsajos kaip ir fiziologinės aplinkybės tik palengvina šnekos rikto raišką, bet negali jo paaiškinti. Pagalvokite apie tai, jog daugeliu atvejų mano kalbos nesutrikdo nei tai, kad mano naudojami žodžiai skambesiu primena kitus, nei tai, kad jie glaudžiai susiję su savo priešingybėmis ar sukelia įprastas asociacijas. Galėtume sutikti su filosofu Wundtu, teigiančiu, kad šnekos riktas įvyksta, kai dėl fizinio išsekimo polinkis asocijuoti ima vyrauti tarp kitų šnekos intencijų. Tai skambėtų visai neblogai, jeigu ne patirtis, liudijanti, kad kai kuriais šnekos riktų atvejais stinga fizinių, kai kuriais – asociatyvių paskatų.

Bet itin įdomus kitas jūsų klausimas: kaip nustatome abi tarp savęs interferuojančias tendencijas? Tikriausiai net nenumanote, kokios išvados gresia atsakius į jį. Ar ne tiesa, kad viena iš dviejų, sutrikdytoji (gestörte) tendencija visuomet akivaizdi: riktą padaręs žmogus ją žino ir pripažįsta. Dingsčių abejonėms ir apmąstymams gali atsirasti tik dėl kitos, trikdančios (störende) tendencijos. Jau girdėjote ir, žinoma, nepamiršote, kad kai kada ši tendencija irgi aiški. Ją atskleidžia šnekos rikto efektas, jei tik drįsime šitą efektą laikyti įrodymu. Antai prezidentas pasako priešingybę – akivaizdu, kad jis nori pradėti posėdį, bet taip pat akivaizdu, kad mielai jį baigtų. Tai taip aišku, kad nebelieka ką aiškintis. Bet kitais atvejais, kai trikdanti tendencija tik iškraipo pirmykštę, pati ne visiškai atsiskleisdama, – kaip ją nustatyti, atsižvelgiant į iškraipymo pobūdį?

Su viena riktų grupe tai galime atlikti labai paprastai ir užtikrintai, lygiai taip, kaip nustatėme sutrikdytąją tendenciją. Juk pastarąją tiesiog išgirstame iš kalbėtojo lūpų; apsirikęs jis tuoj pat pasitaiso ir ištaria pradžioje ketintus sakyti žodžius: „Das

draut, nein, das dauert vielleicht noch einen Monat". Jis pats pasako ir iškraipančiąją tendenciją. Paklaustas, kodėl pradžioje ištarė „draut", jis atsako: „Norėjau pasakyti: Das ist eine *traurige* Geschichte". Kitu atveju, ištaręs „Vorschwein", jis taip pat patvirtina, kad norėjęs pasakyti: „Das ist *Schweinerei*", bet susitvardęs ir pasakęs kitaip. Vadinasi, čia trikdančiąją tendenciją pavyko nustatyti taip pat sėkmingai, kaip ir sutrikdytąją. Sąmoningai pasitelkiau pavyzdžius, kuriuos pateikia ir aiškina ne aš ar kuris nors mano sekėjas. Tam, kad riktas paaiškėtų, abiem atvejais teko įsikišti. Reikėjo paklausti kalbančiojo, kodėl jis apsiriko, ką jis galėtų pasakyti apie šį šnekos riktą. Antraip jis būtų tiesiog nutylėjęs, nepanūdęs aiškinti. Paklaustas jis pateikė pirmą jam į galvą atėjusį paaiškinimą. Atminkite, kad toks įsikišimas ir jo rezultatas – jau psichoanalizė, bet kokio psichoanalitinio tyrimo, kurio imsimės vėliau, pavyzdys.

Ar nebūsiu pernelyg nepatiklus manydamas, kad bet kokia užuomina apie psichoanalizę tuoj pat pažadina ir jūsų priešinimąsi? Ar nepanorėsite man paprieštarauti, girdi, klausinėjamo žmogaus pateikiama informacija nieko neįrodo? Žinoma, jūs manote, kad paklaustas jis stengiasi atsakyti į klausimą, mėgina paaiškinti savo šnekos riktą ir griebiasi pirmos į galvą atėjusios minties, kuri, jo manymu, tinka tokiam paaiškinimui. Tai anaiptol nereiškia, kad šnekos riktas atsirado kaip tik taip. Galėjo būti taip, bet galėjo ir kitaip. Argi negalėtų jam šauti į galvą ir kitas paaiškinimas, toks pat ar net labiau tinkamas?

Keista, kad taip menkai tevertinate psichinį faktą! Įsivaizduokite: kažkas atliko cheminę tam tikros medžiagos analizę ir nustatė, kad jos sudėtyje esama kitos medžiagos – kažkiek miligramų. Žinant šį svorį galima daryti tam tikras išvadas. Ar manote, kad kokiam nors chemikui šautų į galvą nesutikti su tomis išvadomis motyvuojant tuo, kad išskirtosios medžiagos svoris galėjęs būti ir kitoks? Kiekvienas sutinka su tuo faktu, kad svoris buvo toks, o ne kitoks, ir juo grindžia paskesnes

išvadas. O susidūrę su akivaizdžiu psichiniu faktu, kad paklaustajam į galvą atėjo tam tikra mintis, nesutinkate ir sakote, kad mintis galėjusi būti ir kita! Puoselėdami psichikos laisvės iliuziją nenorėtumėte jos išsižadėti. Labai gaila, kad šiuo klausimu mūsų požiūriai visiškai skirtingi.

Dabar jau liausitės ginčiję̨si, bet tik tam, kad priešgyniautumėte dėl kitko. Sakysite: „Mes suprantame – tai ypatinga psichoanalizės technika, kuria siekiama, kad pats analizuojamasis paaiškintų savo problemą. Imkime dabar tą pavyzdį su oratoriumi, kviečiančiu susirinkusius *atsiraugėti* [susidaužti] į šefo sveikatą. Pasak Jūsų, trikdantysis ketinimas šiuo atveju yra patyčia – kaip tik ji trukdo oratoriui išsakyti liaupses. Bet tai tėra Jūsų aiškinimas, be to, grįstas stebėjimais, neturinčiais nieko bendro su šnekos riktu. Jeigu paklaustumėte apsirikusiojo, tai jis tikrai nesutiktų, kad ketino pasityčioti; priešingai, jis tai energingai neigtų. Kodėl net toks aiškus protestas nepriverčia Jūsų atsisakyti savo visiškai neįrodomo aiškinimo?"

Taip, šįsyk prieštaravimas rimtas. Įsivaizduoju aną nepažįstamą oratorių; galbūt tai šefo asistentas, gal net privatdocentas, jaunas vyriškis, kurio laukia puiki ateitis. Aš imu primygtinai kvosti, ar jis nejautęs šefo liaupsinimui besipriešinančios tendencijos? Na, ir įklimpau! Jo kantrybė netrukus išsenka, ir jis pratrūksta: „Ei, nustokit mane kamantinėję̨s, antraip susilauksit nemalonumų! Savo įtarinėjimais norit pakenkti mano karjerai? Aš tik ištariau „*auf*stoßen" vietoje „*an*stoßen", ir tik todėl, kad jau anksčiau tame pačiame sakinyje dusyk pasakiau *auf*. Meringeris tai vadina atgarsiu, ir nėra ko viską šitaip kreivai šleivai aiškinti. Supratote? Gana!" Hm, reakcija tiesiog stulbinanti, neigimas išties energingas. Matau, kad iš jaunojo vyriškio nieko nepešiu, antra vertus, tokia reakcija liudija stiprų asmeninį norą, kad jo šnekos riktas nieko nereikštų. Jums turbūt irgi atrodys, kad nedera būti tokiam grubiam, kai vyksta grynai teorinis tyrimas, bet, šiaip

ar taip, juk jis geriau žino, ką norėjęs pasakyti ir ko nenorėjęs. Sakote, žino? Leiskite tuo suabejoti.

Na, dabar jau tikrai prirėmėte mane prie sienos. „Tai tokia ta Jūsų technika, – girdžiu sakant. – Jeigu apsirikęs žmogus kalba taip, kaip Jums reikia, tai paskelbiate jį didžiausiu ir rimčiausiu autoritetu. „Jis juk pats tai pasakė!" Bet jei tai, ką jis kalba, Jums netinka, tai iškart pareiškiate, kad tai niekai, kad nereikia juo tikėti".

Taip, jūs teisūs. Bet galiu pateikti panašų tokio pat neįtikimo elgesio pavyzdį. Jei kaltinamasis prisipažįsta padaręs nusikaltimą, teisėjas juo tiki; bet teisėjas netiki, jei kaltinamasis nusikaltimą neigia. Antraip negalėtų būti jokios teisėtvarkos, ir jūs patys pripažįstate šią sistemą, nepaisydami pasitaikančių klaidų.

„Taip, bet ar Jūs esate teisėjas, o apsirikęs žmogus – nusikaltėlis? Argi šnekos riktas – nusikaltimas [Vergehen]?"

Gal ir nevertėtų atsisakyti šito palyginimo. Bet pažvelkite, kokių skirtingų nuomonių prieita kiek pasigilinus į, regis, tokią nekaltą riktų problemą. Šitų skirtybių kol kas nepajėgiame užglaistyti. Remdamasis teisėjo ir kaltinamojo analogija siūlau laikiną kompromisą. Jūs turite sutikti, kad rikto prasmė nekelia abejonių, jei ją pripažįsta analizuojamasis. Aš savo ruožtu sutinku, kad neįmanoma tiesiogiai įrodyti numanomą prasmę, jeigu analizuojamasis atsisako pateikti žinias ir, aišku, jei jis mums apskritai nepasiekiamas. Tada, kaip ir teisėtvarkos atveju, esame priversti griebtis netiesioginių įkalčių, kurie gali padaryti mūsų išvadas labiau ar mažiau tikėtinas. Dėl praktinių sumetimų teismas kartais privalo paskelbti teisiamąjį kaltu, remdamasis netiesioginiais įkalčiais. Mums to nereikia daryti; bet ir mes neturėtume atsisakyti naudotis netiesioginiais įkalčiais. Klystume manydami, kad mokslą sudaro vien griežtai

įrodomos tezės, ir būtume neteisūs šito reikalaudami. Tokį reikalavimą mokslui gali kelti tik autoriteto ieškantis protas, jaučiantis poreikį pakeisti savo religinį katekizmą kitu, kad ir moksliniu. Mokslo katekizme tėra keletas apodiktinių tezių, kiti jo teiginiai turi tam tikrą tikėtinumo laipsnį. Mokslinio mąstymo požymis ir yra sugebėjimas tenkintis tokiu laipsnišku artėjimu prie tiesos ir tęsti konstruktyvų darbą, net ir nesulaukus galutinio savo teiginių patvirtinimo.

Tačiau kuo remsimės aiškindami šnekos riktą, kur ieškosime netiesioginių įkalčių, jei rikto prasmės neatskleis analizuojamojo parodymai? Daug kur. Pradžioje pasitelksime analogiją su kitais fenomenais, ne riktais, pvz., teigdami, kad vardų iškraipymo riktas turi tą pačią niekinamą prasmę kaip ir sąmoningas jų darkymas. Paskui patyrinėsime tas psichines aplinkybes, kuriomis įvyko riktas, atsižvelgsime į tai, ką žinome apie apsirikusio žmogaus būdą bei tuos įspūdžius, kuriuos jis patyrė prieš apsirikdamas, – galbūt kaip tik į juos jis reaguoja šiuo riktu. Paprastai riktą aiškiname bendriausiais principais, tad pradžioje tai tėra spėlionė, prielaida, kurią vėliau patikriname tirdami psichines aplinkybes. Kartais tenka laukti rikto išpranašautų įvykių, kurie patvirtintų mūsų prielaidą.

Nelengva pateikti reikiamų įrodymų apsiribojus vien šnekos riktų sritimi, nors įspūdingų pavyzdžių esama ir čia. Akivaizdu, kad vyriškis, norėjęs *begleitdigen* damą, yra drovuolis; dama, kurios vyras gali valgyti ir gerti, ką *ji* norinti, mano žiniomis, yra viena iš tų energingų moterų, kurios komanduoja namuose. Arba imkime tokį pavyzdį: visuotiniame „Konkordijos" susirinkime jaunas šios draugijos narys pasako karštą opozicinę kalbą, kurioje valdybos narius pavadina „*Vorschuß*mitglieder" [paskolos nariai]; panašu, kad šis žodis atsirado, sujungus du žodžius: *Vor*stand [valdyba] ir Aus*schuß* [komitetas, komisija]. Spėjame, kad trikdantis ketinimas buvo nukreiptas prieš jo opozicinį įkarštį ir kažkaip susijęs su

paskola. Iš tiesų, netrukus sužinome, kad oratorius nuolat stokodavęs pinigų ir kaip tik buvo įteikęs prašymą paskolai gauti. Trikdančiu ketinimu tikrai galėjo tapti tokia mintis: „Neprieštarauk taip smarkiai, juk tai tie patys žmonės, kurie suteiks tau paskolą". Gausų tokių netiesioginių įkalčių rinkinį galiu pateikti perėjęs į plačias kitų riktų lankas.

Jei kas nors pamiršta šiaip gerai žinomą tikrinį vardą ir niekaip negali jo prisiminti, tai galime spėti, kad jis nusiteikęs prieš šio vardo savininką, nenori apie jį galvoti. Atidžiau patyrinėkime psichines aplinkybes, kuriomis įvyksta šis riktas. „Ponas Y beviltiškai įsimylėjo damą, kuri netrukus ištekėjo už pono X. Nors ponas Y jau seniai pažįsta poną X ir net susijęs su juo verslo ryšiais, jis nuolat pamiršta jo pavardę ir kaskart, kai nori jam parašyti, turi paklausti kitų darbuotojų, kokia jo pavardė".* Akivaizdu, kad ponas Y nieko nenori žinoti apie savo laimingąjį varžovą. „Nenoriu apie jį net pagalvoti!"

Arba: viena dama teiraujasi gydytojo apie savo pažįstamos sveikatą, bet vadina ją mergautine pavarde. Jos dabartinę pavardę ji pamiršusi. Paskui dama prisipažįsta, kad draugės santuoka jai labai nepatikusi ir ji negalinti pakęsti jos vyro.**

Dar grįšime prie vardų maršos ir aptarsime ją kitais požiūriais; dabar mus pirmiausia domina psichinės aplinkybės, kuriomis užmirštama.

Ketinimų maršą paprastai galime sieti su priešingų ketinimų srautu, trukdančiu įvykdyti ankstesnįjį ketinimą. Tai ne vien mūsų, psichoanalitikų, nuomonė, toks yra visuotinis žmonių požiūris, kurio jie laikosi kasdieniame gyvenime, bet kažkodėl neigia kaip teoriją. Globotinis nepateisina globėjo,

* Pagal C. G. Jungą.

** Pagal A. A. Brillą.

atsiprašančio už tai, kad pamiršo jo prašymą. Globotinis galvoja: „Jam tai visai nerūpi; pažadėjo, bet nesiruošia to daryti". Vadinasi, ir gyvenime marša smerkiama, populiarusis požiūris į šį riktą nesiskiria nuo psichoanalitinio. Įsivaizduokite namų šeimininkę, pasitinkančią svečią tokiais žodžiais: „Ką, ateinate šiandien? Aš visai pamiršau, kad pakviečiau Jus šiandienai". Arba jaunuolį, kuris turėtų prisipažinti mylimajai, kad pamiršo ateiti į sutartą pasimatymą. Žinoma, jis to neprisipažins, veikiau ekspromtu išgalvos pačias neįtikimiausias kliūtis, sutrukdžiusias jam ateiti ir net pranešti, jog neateis. Jei ką nors pamiršai atlikdamas karinę prievolę, tai atsiprašymas negelbsti ir neapsaugo nuo bausmės, – šitai žinome ir su tuo sutinkame. Tokiu atveju visi žmonės kažkodėl sutaria, kad riktas turi prasmę, sutaria net ir dėl to, kokia ta prasmė. Kodėl jie nėra ganėtinai nuoseklūs ir neapibendrina, nepripažįsta, kad tai būdinga ir kitiems riktams? Žinoma, atsakyti galima ir į šitą klausimą.

Jeigu ketinimų maršos prasmė nekelia abejonių net nespecialistams, tai juolab nenustebsite, kad rašytojai irgi panašiai vertina šį riktą. Tie, kurie skaitėte ar matėte B.Shaw *Cezarį ir Kleopatrą,* prisimenate, kad paskutinėje scenoje išvykstantį Cezarį kamuoja mintis, jog jis buvo nusprendęs dar kažką padaryti, bet pamiršo ką. Galiausiai paaiškėja, kad jis pamiršo atsisveikinti su Kleopatra. Šia maža scena rašytojas nori didžiajam Cezariui priskirti tokį pranašumą, kuriuo šis nepasižymėjo ir kurio net nesiekė. Istoriniai šaltiniai liudija, kad Cezaris privertė Kleopatrą atvykti į Romą, kad ji buvo čia su mažuoju Cezarionu, o kai Cezarį nužudė, slapta pabėgo iš miesto.

Ketinimų maršos atvejai apskritai tokie aiškūs, kad nedaug tepasitarnauja mūsų tikslui iš psichinių aplinkybių nustatyti netiesioginius įkalčius, padedančius atskleisti rikto prasmę. Todėl patyrinėkime itin daugiareikšmius ir neaiškius riktus – daiktų pametimą ir nukišimą. Jums, žinoma, atrodys neįtikima, kad

prie pametimo, kurį išgyvename kaip skaudų atsitiktinumą, dažnai patys esame prisidėję. Tačiau galima pateikti daugybę tokių pavyzdžių: jaunuolis pameta pieštuką, kuris buvo jam labai brangus. Išvakarėse jis gavo svainio laišką, kuris baigėsi žodžiais: „Aš nei noriu, nei turiu laiko remti tavo lengvabūdiškumą ir tinginystę".* Pieštukas buvo svainio dovana. Jei ne šis sutapimas, negalėtume teigti, kad pamesdamas pieštuką jaunuolis ketino juo atsikratyti. Panašūs pavyzdžiai labai dažni. Daiktą pameti, kai susikivirčiji su tuo žmogumi, kuris jį davė ir kurio nebenori prisiminti, arba kai pats daiktas nelabai patinka ir ieškai dingsties pakeisti jį kitu, geresniu. Tą patį ketinimą įgyvendiname daiktą numesdami, sudaužydami, sulaužydami. Ar galime laikyti atsitiktinumu tai, kad moksleivis kaip tik prieš gimtadienį pameta, sugadina, sulaužo savo daiktus, pvz., portfelį ir kišeninį laikrodį?

Kas nesyk išgyveno kankynę, negalėdamas surasti kažkur nukišto daikto, nenorės patikėti ir tuo, kad nukišo jį tyčia. Tačiau neretai nukišimo aplinkybės patvirtina, jog ketinta trumpam ar net ilgam pašalinti daiktą iš akių. Pateiksiu bene gražiausią tokios rūšies pavyzdį:

Jaunas vyriškis man pasakoja: „Prieš keletą metų turėjau šeimyninių nesusipratimų, laikiau savo žmoną pernelyg šalta; nors mielai pripažinau nepaprastas jos savybes, bet gyvenome šalia vienas kito nepatirdami šiltų jausmų. Vieną dieną grįžusi po pasivaikščiojimo ji padovanojo man knygą, kurią nupirko manydama, kad ši būsianti man įdomi. Padėkojau už šį „dėmesio" ženklą, pažadėjau knygą perskaityti, padėjau ją, o paskui niekaip negalėjau surasti. Praėjo keletas mėnesių, kartais prisimindavau pražuvėlę ir mėgindavau, bet vis nesėkmingai, ją surasti. Po pusmečio susirgo mano mylima mama, gyvenusi atskirai. Žmona išvyko slaugyti uošvės. Ligonės būsena buvo

* Pagal B. Dattnerį.

labai sunki, bet žmona puikiai susitvarkė parodydama geriausias savybes. Vieną vakarą grįžtu namo sužavėtas jos laimėjimų ir kupinas dėkingumo. Prieinu prie savo rašomojo stalo, be jokio tikslo tarsi lunatikas atidarau vieną stalčių ir viršuje pamatau taip ilgai ieškotą nukištąją knygą". Išnykus motyvui, atsirado ir nukištas daiktas.

Ponios ir ponai! Galėčiau be galo išplėsti tokių pavyzdžių rinkinį. Bet dabar nenoriu to daryti. Be to, gausios medžiagos riktų studijoms rasite mano „Kasdienio gyvenimo psichopatologijoje" (pirmąsyk išleistoje 1901 metais).*Visi šie pavyzdžiai patvirtina tai, kad riktai turi prasmę, ir parodo, kaip šitą prasmę galime nustatyti žinodami aplinkybes, kuriomis įvyko riktas. Šiandien kalbėsiu trumpiau, nes tirdami šiuos fenomenus apsiribojome ketinimu gauti būtinų žinių įvadui į psichoanalizę. Tik dvi riktų grupes dar aptarsime – pasikartojančius ir kombinuotus riktus, ir dar tai, kaip vėlesni įvykiai patvirtina mūsiškius riktų aiškinimus.

Pasikartojantys ir kombinuoti riktai yra tikras riktų žiedas. Jei mums rūpėtų įrodyti tik tai, kad riktai gali turėti prasmę, išsyk būtume pasitenkinę tik jais, nes jų prasmė akivaizdi net ribotam protui, jos nenuneigia priekabiausia kritika. Kartais riktai kartojasi su atkaklumu, visiškai pritinkančiu ketinimui, bet toli gražu nebūdingu atsitiktinumui. Galiausiai vienos rūšies riktų pakeitimas kitos rūšies riktais liudija, kad svarbiausia ir esmingiausia yra ne rikto forma, ne ta priemonė, kuri pasitelkiama, bet ketinimas, kurį atspindi riktas ir kuris turi būti įgyvendintas bet kokiu būdu. Noriu pateikti pakartotinės maršos pavyzdį: E. Jonesas pasakoja, kaip kartą dėl jam pačiam neaiškių motyvų laikė laišką ant savo rašomojo stalo kelias dienas. Galiausiai ryžosi jį išsiųsti, bet netrukus laiškas grįžo

* Taip pat šiuose rinkiniuose: A. Maederio (prancūzų kalba), A. A. Brillo (anglų), E. Joneso (anglų), J. Stärcke (olandų) ir kt.

iš *Dead letter office**, mat, jis pamiršo užrašyti adresą. Užrašęs adresą vėl nunešė laišką į paštą, bet šįsyk neužklijavęs pašto ženklo. Dabar jis jau turėjo pripažinti, kad iš viso nenorėjo to laiško išsiųsti.

Kitu atveju susipina daikto pasisavinimas „apsirikus" [Vergreifen] ir jo nukišimas. Pvz., viena dama keliauja su savo svainiu, garsiu dailininku, į Romą. Romoje gyvenantys vokiečiai sutinka svečią labai iškilmingai ir padovanoja jam auksinį Antikos laikų medalį. Dama įsižeidžia, kad jos svainis nepakankamai vertina gražųjį daiktą. Paskui ją pakeičia sesuo, o ji grįžta namo ir čia išpakuodama daiktus atranda medalį, kurį pasiėmė – pati nežinodama, kaip. Ji tuoj pat parašo laišką svainiui ir pažada jam rytoj išsiųsti netyčia išsivežtą medalį į Romą. Bet kitą dieną medalis taip gudriai nukištas, kad jo neįmanoma nei rasti, nei išsiųsti; tada dama jau pradeda nutuokti, ką reiškia jos „išsiblaškymas", – būtent, kad ji šitą daiktą mielai pasiliktų sau.**

Jau minėjau maršos ir klaidos [Irrtum] derinį, kai pirmąsyk pamirštamas pasimatymas, o antrąsyk, tvirtai pasiryžus nepamiršti, ateinama kitą, ne sutartą valandą. Visiškai analogišką atvejį iš savo patirties man papasakojo vienas bičiulis, kuris domisi ne tik mokslu, bet ir literatūra: „Prieš kelerius metus sutikau dalyvauti vienos literatų draugijos komisijoje tikėdamasis, kad ši draugija padės man pastatyti dramą, ir kiekvieną penktadienį, nors ir nelabai noriai, ateidavau į jos posėdžius. Prieš keletą mėnesių man laidavo, kad mano dramą pastatys F. miesto teatras, ir nuo tol aš vis *pamiršdavau* anos draugijos posėdžius. Perskaitęs Jūsų knygą apie šiuos reiškinius susigėdau dėl savo užmaršumo, priekaištavau sau, kad niekšybė yra neatvykti, kai tie žmonės tapo nereikalingi, ir nutariau kitą

* Neatsiimtų laiškų skyrius (angl.) – Vert.

** Pagal R. Reitler.

penktadienį tikrai nepamiršti. Vis prisimindavau šitą ketinimą ir galiausiai jį įvykdžiau, atsidūriau prie posėdžių salės durų. Nustebau, mat jos buvo užrakintos, – posėdis jau įvyko; aš supainiojau dienas: tądien buvo šeštadienis!"

Labai magėtų kaupti panašius stebėjimus, bet eikime toliau; noriu, kad užmestumėte akį į tuos atvejus, kai mūsų aiškinimas turi palūkėti, kol jį patvirtins būsimi įvykiai.

Aišku, jog pagrindinė tokių atvejų sąlyga yra ta, kad psichinės aplinkybės nežinomos arba neįmanoma apie jas pasiteirauti. Tada mūsų aiškinimas tegali būti prielaida, kurios ir mes nelinkę laikyti labai reikšminga. Bet vėliau kas nors atsitinka, ir pasitvirtina tai, koks teisingas buvo mūsų pradinis aiškinimas. Kartą svečiavausi pas neseniai susituokusią porą ir girdėjau, kaip jaunoji žmona juokdamasi pasakojo paskutinį išgyvenimą: grįžusi iš povestuvinės kelionės ji aplankė savo netekėjusią seserį ir nusprendė kaip ir anksčiau kartu su ja apsipirkti; sutuoktinis irgi išėjo tvarkyti savo reikalų. Staiga ji atkreipė dėmesį į vyriškį kitoje gatvės pusėje ir stuktelėjusi savo seserį sušuko: „Žiūrėk, ten eina ponas L." Ji pamiršo, kad šis ponas jau kelios savaitės yra jos vyras. Mane nukrėtė šiurpas tai išgirdus, bet padaryti atitinkamą išvadą anuomet nesiryžau. Tą trumputę istoriją prisiminiau tik po kelerių metų, kai ši santuoka baigėsi kuo liūdniausiai.

A. Maederis pasakoja apie damą, dieną prieš vestuves užmiršusią pasimatuoti vestuvinę suknelę ir, siuvėjos siaubui, prisiminusią tai tik vėlai vakare. Šį užmiršimą jis susieja su tuo, kad ji netrukus paliko savo vyrą. Pažįstu dabar jau išsituokusią damą, dažnai pasirašinėjusią savo turto valdymo dokumentus mergautine pavarde, nors ji priėmė ją tik po kelerių metų. Pažįstu moterų, per povestuvinę kelionę pametusių savo vestuvinius žiedus, ir žinau, kad jų santuokinis gyvenimas ilgainiui suteikė prasmę šiam atsitiktinumui. Dar vienas

ryškus, bet ne taip liūdnai užsibaigęs atvejis: pasakojama, jog vieno įžymaus vokiečių chemiko vestuvės neįvyko todėl, kad jis pamiršo sutuoktuvių valandą ir, užuot nuėjęs bažnyčion, patraukė į laboratoriją. Jis buvo pakankamai išmintingas, kad pasitenkintų vienu bandymu, ir mirė viengungis, sulaukęs labai garbingo amžiaus.

Turbūt ir jūs pagalvojote apie tai, kad pastarieji riktai labai primena pranašiškus senolių ženklus. Iš tiesų, kai kurie pranašiški ženklai ir būdavo tiesiog riktai, – jei, pvz., kas nors suklupdavo ar pargriūdavo. Tiesa, pasitaikydavo ir kitokių, kurie būdavo greičiau objektyvūs vyksmai, o ne subjektyvūs veiksmai. Bet nepatikėsite, kaip sunku kartais nuspręsti, ar koks nors įvykis priklauso vienai ar kitai grupei. Veiksmas taip dažnai sugeba apsimesti pasyviu išgyvenimu.

Kiekvienas iš mūsų, pažvelgęs atgal į ilgėlesnę gyvenimo atkarpą, tikriausiai sutiks, kad būtų išvengęs daugybės nusivylimų ir skausmingų netikėtumų, jei tik būtų apsisprendęs ir išdrįsęs nedidelius žmonių bendravimo riktus laikyti pranašiškais ženklais ir kol kas slepiamų ketinimų išraiška. Dažniausiai nedrįstame to daryti; dingojasi, tarsi aplinkiniu keliu – per mokslą – vėl tampame prietaringi. Bet juk ne visi pranašiški ženklai išsipildo; mūsų teorijos parodys, kad ne visi jie ir privalo išsipildyti.

Ketvirta paskaita

Riktai (pabaiga)

Ponios ir ponai! Vadinasi, ligšiolinėmis pastangomis parodėme, kad riktai turi prasmę, ir šį faktą galime laikyti mūsų tolesnio tyrimo pagrindu. Dar kartą pabrėžkime: mes toli gražu netvirtiname – ir mums tai anaiptol nebūtina, – kad prasmingas yra kiekvienas riktas, nors, man regis, tai gana tikėtina. Pakaks, jei įrodysime, kad palyginti dažnai įvairių rūšių riktai yra prasmingi. Beje, skirtingas riktų rūšis ir aiškinti reikia skirtingai. Tarp šnekos, rašymo ir kitų riktų gali pasitaikyti grynai fiziologinio pobūdžio atvejų. Bet negaliu tuo patikėti, kai kalbama apie riktų rūšis, susijusias su marša (vardų ir ketinimų marša, daiktų nukišimas ir t. t.). Tikėtina, kad pametimas gali būti ir netyčinis. Beje, mūsų požiūris tik iš dalies tinka gyvenime pasitaikančioms klaidoms [Irrtümer]. Nepamirškite šių ribojimų ateityje, kai remsimės tuo, kad riktai yra psichiniai aktai, įvykstantys dėl dviejų skirtingų ketinimų interferencijos.

Tai pirmasis psichoanalizės rezultatas. Iki šiol psichologija ničnieko nežinojo apie tokių interferencijų egzistavimą, apie tai, kad jos gali sukelti aprašytuosius reiškinius. Vadinasi, mes esmingai išplėtėme psichinių reiškinių pasaulį, pasiekėme, kad psichologijai būtų priskirti fenomenai, niekada anksčiau nepriklausę šiai sričiai.

Pamąstykime, ką reiškia teiginys, kad riktai yra „psichiniai aktai". Ar jis reiškia ką nors daugiau nei mūsų ankstesnis teiginys,

kuriuo tvirtinome, kad riktai turi prasmę? Nemanau; priešingai, jis yra labiau neapibrėžtas ir klaidinantis už pastarąjį. Kartais psichiniais fenomenais vadinama viskas, kas gali vykti psichikos gyvenime. Svarbu išsiaiškinti, ar atskirą psichinį reiškinį sukelia tiesioginiai fiziniai, organiniai, materialūs poveikiai (tuomet jį turi tirti ne psichologija), ar jį pirmiausia sąlygoja kiti psichiniai procesai, anapus kurių, savo ruožtu, ima veikti organinės priežastys. Kai vadiname reiškinį psichiniu procesu, omeny turime kaip tik šias aplinkybes, ir todėl būtų tikslingiau mūsų teiginį suformuluoti taip: reiškinys yra prasmingas, jis turi prasmę. Prasme čia laikome reikšmę, tikslą, ketinimą, tendenciją ir vietą tarp kitų psichinių sąryšių.

Yra daugybė reiškinių, primenančių riktus, kurių negalime vadinti šiuo vardu. Juos vadiname *atsitiktiniais* arba *simptominiais veiksmais*. Jie taip pat atrodo nemotyvuoti, nežymūs, nesvarbūs reiškiniai, be to, dar labiau nebūtini, nereikalingi. Nuo riktų jie skiriasi tuo, kad čia nebėra antrojo ketinimo, kuriam jie priešintųsi ir kurį sutrikdytų. Be to, jie lengvai virsta gestais ir judesiais, kuriuos mes laikome emocijų raiška. Tokie atsitiktiniai veiksmai yra visi, atrodytų, betiksliai, lyg žaidžiant atliekami veiksmai su drabužiais, kūno dalimis, pasiekiamais daiktais, kuriuos tai imame, tai padedame, taip pat melodijos, kurias sau niūniuojame. Esu tikras, kad visi šie fenomenai prasmingi, kad jie kaip ir riktai tėra neryškūs kitų, kur kas svarbesnių psichinių procesų ženklai, visaverčiai psichiniai aktai. Tačiau nesiruošiu užtrukti prie šios naujos psichinių reiškinių grupės, grįžtu prie riktų, kurie mums padės daug aiškiau suformuluoti psichoanalizei svarbius klausimus.

Bene įdomiausi su riktais susiję klausimai, kuriuos iškėlėme, bet į kuriuos dar neatsakėme, yra šie: teigėme, kad riktas įvyksta tada, kai interferuoja du skirtingi ketinimai, iš kurių vieną galime pavadinti sutrikdytu [gestörte], o kitą – trikdančiu [störende]. Dėl sutrikdyto ketinimo nekyla jokių klausimų,

o apie trikdantį norėtume sužinoti: koks ketinimas gali pasireikšti kaip kito ketinimo trikdis ir, antra vertus, kaip sąveikauja trikdantis ketinimas su sutrikdytu?

Leiskite vėl imti šnekos riktą kaip visų galimų riktų atstovą ir pirma atsakyti į antrą, o ne į pirmą klausimą.

Trikdantis šnekos rikto ketinimas gali būti susijęs su sutrikdyto turiniu: jis gali jam prieštarauti arba jį pataisyti, papildyti. Bet kur kas neaiškesniais ir įdomesniais atvejais trikdantis ketinimas turinio atžvilgiu neturi nieko bendra su sutrikdytu.

Tarp mums jau žinomų ir į juos panašių pavyzdžių nesunkiai rasime tokių, kurie patvirtina pirmąjį iš šių galimų santykių. Beveik visada, kai šnekos riktu pasakoma priešingybė, trikdantis ketinimas reiškia prieštaravimą sutrikdytam, riktas yra konflikto tarp dviejų nesutaikomų siekių atspindys. „Skelbiu posėdį pradėtą, bet verčiau jis jau būtų baigtas“, – tokia prezidento rikto prasmė. Politinis laikraštis, apkaltintas parsidavėliškumu, ginasi straipsniu, kuris turėtų baigtis tokiais žodžiais: „Mūsų skaitytojai patvirtins, kad visuomet kuo *nesavanaudiškiausiai* rūpinomės visuomenės gerove“. Bet redaktorius, kuriam patikėtas šis gynybinis straipsnis, rašo: *„kuo savanaudiškiausiai“*. Matyt, jis mano: turiu rašyti taip, bet žinau, kad yra kitaip. Tautos atstovas, reikalaujantis *atvirai* (rückhaltlos) iškloti kaizeriui visą tiesą, matyt, paklūsta vidiniam balsui, būgštaujančiam dėl jo drąsos, ir padaro šnekos riktą – pakeičia žodį „rückhaltlos“ [atvirai, stačiai] žodžiu *rückgratlos* [silpnavališkai]*.

Įvairūs pataisymai, papildymai, pratęsimai kartu su pirmuoju leidžia pasireikšti ir antrajam ketinimui tuose jums jau žinomuose pavyzdžiuose, kuriuose šnekos riktas atrodo tarsi

* Vokietijos Reichstage, 1908 lapkritis.

žodžių santrauka ar santrumpa. „Čia iškilo [zum Vorschein kommen] faktai, bet verčiau tiesiai sakyk, kad tai buvo kiaulystės [Schweinereien]"; todėl nutinka šnekos riktas: „Es sind Dinge zum *Vorschwein* gekommen". „Žmones, kurie tai supranta, galima suskaičiuoti *ant vienos rankos* pirštų; bet iš tikrųjų tėra tik *vienas* žmogus, kuris tai supranta"; todėl gauname: „galima suskaičiuoti *ant vieno piršto*". Arba „mano vyras gali valgyti ir gerti, ką *jis* nori. Bet, žinote, *aš* nepakenčiu, kai jis ko nors nori". Todėl gauname: „jis gali valgyti ir gerti, ką *aš* noriu". Visais šiais atvejais šnekos riktas arba tiesiogiai priklauso nuo sutrikdyto ketinimo turinio, arba yra su tuo turiniu susijęs.

Stebina antrojo santykio tarp dviejų interferuojančių ketinimų pobūdis. Jeigu trikdantis ketinimas neturi nieko bendro su sutrikdyto turiniu, tai iš kur jis atsiranda ir kodėl kaip tik čia pasireiškia kaip trikdis? Stebėjimai, kurių padedami ir tegalime atsakyti į šį klausimą, rodo, kad trikdį sukelia mintys, kamavusios žmogų prieš įvykstant riktui ir dabar pasireiškiančios nepriklausomai nuo to, ar buvo anksčiau įgavusios žodinę išraišką, ar ne. Todėl tokį trikdį iš tikrųjų galime vadinti atgarsiu, bet tai nebūtinai ištartų žodžių atgarsis. Čia irgi esama asociatyvių sąsajų tarp trikdančio ir sutrikdyto ketinimų, bet jas lemia ne turinys, ir dažnai jas įmanoma nustatyti tik dirbtinai, aplinkiniais keliais.

Pateiksiu paprastą pavyzdį iš savo patirties. Kartą sutinku mūsų gražiosiose Dolomitų Alpėse dvi damas iš Vienos, apsirengusias turistiniais drabužiais. Paėjėjame kiek drauge, pakalbame apie turistinio gyvenimo būdo malonumus ir sunkumus. Viena iš damų sutinka, kad toks laiko leidimas turi savų nepatogumų. „Iš tikrųjų, – sako ji, – nėra labai malonu, kai taip visą dieną žygiuoji, plieskiant saulei, o palaidinukė ir marškiniai šlapi nuo prakaito". Tai sakydama, dama kiek sutrinka. Toliau ji tęsia: „Bet kai paskui sugrįžti *nach Hose* [„nach Hause" –

„namo"; vietoje „Hause" dama ištaria „Hose" – „kelnės"] ir gali persirengti..." Neanalizavome šito šnekos rikto, bet manau, kad jums jį nesunku suprasti. Dama ketino išvardyti visus drabužius ir pasakyti: palaidinukė, marškiniai ir kelnės. Dėl padorumo kelnės nebuvo paminėtos, bet kitame, turinio požiūriu visiškai nepriklausomame, sakinyje neištartas žodis išniro, iškraipydamas panašiai skambantį „nach *Hause*".

Dabar galime imtis ilgai atidėlioto klausimo: kokie ketinimai taip keistai pasireiškia kaip kitų ketinimų trikdžiai? Žinoma, jie labai įvairūs, bet norime atrasti tai, kas jiems bendra. Ištyrę visą aibę pavyzdžių juos galime suskirstyti į tris grupes. Pirmą grupę sudaro tie atvejai, kai kalbantysis žino trikdantį ketinimą, be to, pajunta jį dar prieš apsirikdamas. Antai ištaręs „Vorschwein" jis ne tik sutinka su tuo, kad atitinkamus įvykius laiko kiaulystėmis, bet ir prisipažįsta ketinęs juos taip pavadinti, tik paskui atsisakęs šito ketinimo. Antrą grupę sudaro tie atvejai, kai kalbantysis irgi pripažįsta trikdantį ketinimą, bet nenutuokia, kad šis suaktyvėjo kaip tik prieš įvykstant riktui. Tad jis sutinka su mūsiškiu jo šnekos rikto aiškinimu, bet vis dėlto yra kiek nustebęs. Tokio pobūdžio pavyzdžių lengviau rasime tarp kitų riktų, šnekos riktams tai mažiau būdinga. Trečiai grupei priklauso tie atvejai, kai kalbantysis energingai neigia trikdantį ketinimą; jis ne tik ginčija tai, kad tokio ketinimo būta prieš apsirinkant, bet ir tvirtina, kad šis jam apskritai svetimas. Prisiminkite pavyzdį apie „atsiraugėjimą" ir tą tiesiog nemandagų oratoriaus atkirtį, kurio sulaukiau atskleidęs trikdantį ketinimą. Taip ir nesutarėme, kaip suprasti tokius atvejus. Aš nekreipčiau dėmesio į tostą sakiusio oratoriaus prieštaravimą ir tvirtai laikyčiausi savo aiškinimo, o jūs, regis, išgirdę, kaip jis šiaušiasi, svarstote, ar nereikėtų atsisakyti mėginimų aiškinti tokius riktus ir laikyti juos kaip anksčiau, iki psichoanalizės, grynai fiziologiniais aktais. Galiu įsivaizduoti, kas jus atbaido. Mano aiškinimas reiškia prielaidą, kad kalbėtojas gali išsakyti ketinimus, apie kuriuos jis nieko nežino ir

kuriuos galiu atskleisti, remdamasis netiesioginiais įkalčiais. Jus baugina tokia neįprasta ir lemtinga prielaida. Suprantu tai ir manau, kad kol kas jūs teisūs. Bet konstatuokime: jei norite nuosekliai laikytis tokio požiūrio į riktus, kurį patvirtino daugybė pavyzdžių, tai turite ryžtis priimti ir minėtąją keistąją prielaidą. Jei to neįstengiate, tai privalote atsisakyti ir visko, ką iki šiol sužinojote apie riktus.

Apsistokime dar ties tuo, kas jungia šias tris grupes, kas bendra trims šnekos rikto mechanizmams. Laimė, tai akivaizdu. Pirmoms dviem grupėms priklausančių riktų trikdantį ketinimą pripažįsta pats kalbantysis; be to, pirmai grupei būdinga tai, kad šis ketinimas pasireiškia tiesiog prieš įvykstant šnekos riktui. Bet abiem atvejais *ketinimas nuslopinamas. Kalbantysis nusprendė jo neišsakyti, o paskui įvyko šnekos riktas, t. y. nuslopintas ketinimas pasireiškė prieš kalbančiojo valią, iškraipydamas išsakomą ketinimą, susipindamas su juo ar net jį pakeisdamas*. Tad toks yra šnekos rikto mechanizmas.

Mano manymu, šį mechanizmą galima kuo puikiausiai suderinti su procesais, vykstančiais trečioje riktų grupėje. Tereikia tarti, kad šios trys grupės skiriasi tarpusavy tik tuo, kad kiekvienoje iš jų ketinimas slopinamas nevienodai stipriai. Pirmos grupės riktų trikdantis ketinimas yra akivaizdus, ir kalbantysis jį pastebi dar prieš apsirikdamas; tad jis atsižada šio ketinimo, o šis atsilygina už tai šnekos riktu. Antroje grupėje trikdančio ketinimo atsižadama dar labiau, prieš prabildamas kalbantysis jo jau nepastebi. Keista, bet tai anaiptol nesutrukdo tam ketinimui tapti šnekos rikto priežastimi! Bet kaip tik todėl mums lengviau paaiškinti procesus, vykstančius trečioje grupėje. Drįstu tarti, kad šnekos riktu gali pasireikšti ketinimas, slopintas ilgesnį ar net labai ilgą laiką; jis tampa nepastebimas, ir todėl gali būti, kad kalbantysis jį tiesiog neigs. Bet kol kas palikime trečios grupės problematiką; kitų atvejų

pakanka, kad padarytumėte tokią išvadą: *būtina šnekos rikto sąlyga – tai ketinimo kažką pasakyti nuslopinimas.*

Dabar galime tvirtinti, kad ir vėl truputį pasistūmėjome, kad jau geriau suvokiame šnekos riktus. Žinome ne tik tai, kad jie yra psichiniai aktai, kurių prasmę ir tikslą galime atskleisti, ne tik tai, kad jie įvyksta dėl dviejų skirtingų ketinimų interferencijos, bet ir tai, kad vienas iš šių ketinimų turi būti kažkiek slopinamas, kad galėtų tapti kito ketinimo trikdžiu. Pirma reikia jį patį sutrikdyti, tik tada jis gali tapti trikdančiu ketinimu. Žinoma, šitaip riktais vadinamų fenomenų dar nepaaiškinome. Tuoj pat kyla nauji klausimai, ir apskritai atrodo, kad kuo aiškesni tampa riktai, tuo daugiau atsiranda dingsčių naujiems klausimams. Pavyzdžiui, galime paklausti, kodėl viskas nevyksta kur kas paprasčiau. Jeigu, užuot atlikus tam tikrą ketinimą, siekiama jį nuslopinti, tai tą ketinimą galima būtų nuslopinti taip, kad jis apskritai nepasireikštų, arba, priešingai, slopinimas galėtų nenusisekti, ir tokiu atveju ketinimas visiškai atsiskleistų. Bet riktai yra kompromiso padarinys, pusiau sėkmė, pusiau nesėkmė kiekvieno iš dviejų ketinimų; ketinimas, kuriam gresia nuslopinimas, nei galutinai išstumiamas, nei visiškai atsiskleidžia, – išskyrus pavienius atvejus. Galime spėti, kad tokie interferencijos arba kompromiso padariniai atsiranda ypatingomis aplinkybėmis, bet net neįsivaizduojame, kokio pobūdžio galėtų būti tos aplinkybės. Nemanau, kad šie mums nežinomi santykiai galėtų paaiškėti toliau tiriant riktus. Būtina pirmiau ištirti kitas tamsias psichikos gyvenimo sritis; tik tokiu būdu aptiktos analogijos gali padrąsinti mus priimti prielaidas, kurios reikalingos, norint geriau suprasti riktus. Ir dar! Savaip pavojingas ir mūsų nuolat atliekamas darbas su nereikšmingais požymiais. Yra psichikos liga, vadinamoji kombinatorinė paranoja, kai ligoniai nuolat vertina tokius nereikšmingus požymius; žinoma, neimsiu teigti, kad jų padarytos išvados visada teisingos. Apsaugoti nuo tokių pavojų

gali tik labai gausūs stebėjimai, patvirtinantys, kad panašūs dalykai vyksta įvairiausiose psichikos gyvenimo srityse.

Todėl baigsime riktų analizę. Priminsiu jums tik viena: įsidėmėkite tą metodą, kuriuo naudojomės nagrinėdami šiuos fenomenus. Remdamiesi riktais galime suprasti, kokie yra mūsų psichologinių tyrinėjimų tikslai. Mes siekiame ne tik aprašyti ir klasifikuoti reiškinius, bet stengiamės suvokti juos kaip psichikoje vykstančio jėgų žaismo ženklus, kaip įvairiausių tikslų siekiančių ketinimų raišką, – ketinimų, kurie gali arba sutarti, arba varžytis tarpusavy. Mums rūpi *dinaminis psichikos reiškinių suvokimas*. Mūsų požiūriu, stebimi fenomenai privalo užleisti vietą tik numanomiems siekiams.

Todėl daugiau nesigilinsime į riktus, bet dar kartelį apžvelgsime šios srities platybes, atrasdami čia ir mums jau žinomų, ir naujų dalykų. Kaip ir anksčiau šnekos, taip pat rašymo, skaitymo, klausos riktus, įvairaus pobūdžio maršą (priklausomai nuo pamiršto objekto – tikriniai vardai, svetimžodžiai, ketinimai, įspūdžiai), pasisavinimą „apsirikus", nukišimą bei pametimą priskirsime vienai iš trijų grupių. Klaidos (Irrtümer), su kuriomis susiduriame, iš dalies siejamos su marša, iš dalies su „suklydimu" (Vergreifen).

Šnekos riktą aptarėme labai išsamiai, bet vis tiek turime šį tą pridurti. Prie šnekos riktų šliejasi smulkesni afektyvūs fenomenai, irgi ganėtinai įdomūs. Niekas nemėgsta šnekėdamas apsirikti; dažnai nepastebi savojo, bet niekuomet nepraleisi pro ausis kito žmogaus šnekos rikto. Be to, šnekos riktas dar ir savotiškai užkrečiamas; visai nelengva kalbėti apie jį ir pačiam jo nepadaryti. Nesunku atspėti motyvus pačių nereikšmingiausių šnekos riktų, negalinčių pateikti jokios ypatingos informacijos apie slaptus psichikos procesus. Jei kas nors, pvz., sutrumpina ilgąjį balsį, nesvarbu, kuo būtų motyvuotas trikdis, privertęs netaisyklingai ištarti žodį, tai netrukus jis ištęs

trumpąjį balsį, padarydamas naują šnekos riktą, kuriuo kompensuos ankstesnįjį. Tas pats nutiks, jei jis atsainiai, nešvariai ištars dvibalsį, pvz., *eu* arba *oi* kaip *ei*; tokiu atveju jis mėgins tai ištaisyti, paskesnį *ei* paversdamas *eu* arba *oi*. Regis, čia lemia atodaira į pašnekovą, kuriam neturėtų atrodyti, jog kalbančiajam nesvarbu, kaip jis kalba gimtąja kalba. Antruoju, kompensuojančiu, iškraipymu kaip tik siekiama atkreipti pašnekovo dėmesį į pirmąjį, šitaip patikinant, kad jis nepraslydo kalbančiojo nepastebėtas. Dažniausi, paprasčiausi ir nereikšmingiausi šnekos riktų atvejai yra nereikšmingų kalbos dalių santraukos ir priešgarsiai. Pvz., ilgėlesniame sakinyje apsirinkama taip, kad anksčiau nuskamba paskutinis teiginio, kurį ketinta ištarti, žodis. Susidaro įspūdis, kad nekantraujama užbaigti sakinį, kad esama tam tikro nenoro jį išsakyti – ar apskritai kalbėti. Taip priartėjame prie ribinių atvejų, kai nyksta skirtumas tarp psichoanalitinio ir įprasto fiziologinio šnekos rikto supratimo. Mūsų nuomone, tokiais atvejais esama šnekos ketinimą trikdančios tendencijos; ji gali tik pasirodyti egzistuojanti, bet neišreikšti savo ketinimo. Jos sukeliamą trikdį sąlygoja garsų įtakos arba asociacijų trauka, jį galime suvokti kaip dėmesio atitraukimą nuo to, kas ketinta pasakyti. Tačiau nei toks dėmesio atitraukimas, nei asociatyvūs veiksniai nepaaiškina proceso esmės. Jie rodo, kad yra šnekos ketinimą trikdanti tendencija, bet jos padariniai ničnieko nesako apie šios tendencijos prigimtį, – priešingai, negu įpratome kitais, aiškesniais, šnekos riktų atvejais.

Rašymo riktas, prie kurio pereisiu, toks panašus į šnekos riktą, kad nieko naujo nereikėtų tikėtis. Tiesa, gal mums bus lemta nuimti kuklų antrą derlių. Smulkūs rašymo riktai, santraukos, vėlesnių, ypač paskutinių žodžių priešgarsiai irgi liudija nenorą rašyti ir nekantravimą kuo greičiau baigti; ryškesni rašymo riktų efektai leidžia atpažinti trikdančios tendencijos prigimtį ir tikslą. Paprastai aptikę laiške rašymo riktą žinome, kad rašiusysis nekaip jautėsi; bet kas jį jaudino, ne visada

galime nustatyti. Rašymo kaip ir šnekos rikto dažnai nepastebi tas, kuris jį padarė. Įsidėmėtinas toks pastebėjimas: yra žmonių, kurie įpratę prieš išsiųsdami perskaityti kiekvieną savo laišką. Kiti taip nesielgia; bet kartais išimtiniais atvejais tai darydami jie visada suranda ir ištaiso į akis krintantį rašymo riktą. Kaip tai paaiškinti? Atrodytų, tarsi tie žmonės žinojo, kad rašydami laišką apsiriko. Ar tikrai galime tuo tikėti?

Įdomi problema siejasi su praktine rašymo riktų reikšme. Turbūt atsimenate žudiko H. atvejį: apsimetęs bakteriologu, jis sugebėjo iš mokslinio tyrimo institutų gauti itin pavojingų ligų sukėlėjų kultūrų, kurias naudojo tam, kad moderniausiu būdu pašalintų iš kelio artimus žmones. Šis vyriškis kartą pasiskundė vieno instituto vadovybei jam atsiųstų kultūrų neveiksmingumu, bet padarė rašymo riktą, ir vietoje žodžių „mano bandymams su pelėmis arba jūros kiaulytėmis" galima buvo aiškiai perskaityti „mano bandymams su žmonėmis". Šis riktas užkliuvo ir instituto gydytojams; bet, kiek žinau, jie nepadarė jokių išvadų. Na, o ką jūs manote? Ar gydytojai neprivalėjo laikyti rašymo riktą prisipažinimu ir iškelti ieškinį, kuris būtų užkirtęs kelią žudiko kėslams? Ar šiuo atveju mūsiškio požiūrio į riktus nežinojimas netapo tokio reikšmingo neapsižiūrėjimo priežastimi? Žinau, kad man toks rašymo riktas pasirodytų labai įtartinas, bet priimti jį kaip prisipažinimą trukdo viena svari aplinkybė. Ne taip viskas paprasta. Rašymo riktas iš tiesų yra netiesioginis įkaltis, bet vien jo nepakanka, kad būtų pradėtas tyrimas. Žinia, riktas rodo, kad vyriškiui nesvetima mintis užkrėsti žmones, bet iš to negalime spręsti apie šios minties reikšmingumą: ar tai aiškiai piktas ketinimas, ar tiesiog nepavojinga fantazija. Gali būti, kad taip apsirikęs žmogus jausis subjektyviai teisus, neigdamas šią fantaziją ir atmesdamas ją kaip visiškai jam svetimą. Tokią galimybę suprasite dar geriau, kai nagrinėsime, kuo skiriasi psichinė ir materiali realybė. Bet, šiaip ar taip, tai dar vienas atvejis, kai riktas vėliau tapo netikėtai svarbus.

Psichinės skaitymo rikto aplinkybės aiškiai skiriasi nuo tų, kuriomis įvyksta šnekos ar rašymo riktai. Vieną iš dviejų konkuruojančių tendencijų šiuo atveju pakeičia sensorinis dirgiklis, ir galbūt todėl ji nėra tokia atspari. Tai, ką reikia perskaityti, nėra skaitančiojo psichikos gyvenimo produktas kaip tai, ką ketini parašyti. Todėl dažniausiai skaitymo riktas yra gryna substitucija. Žodis, kurį reikia perskaityti, pakeičiamas kitu, ir visai nebūtina, kad tekstas ir skaitymo rikto efektas turinio požiūriu būtų susiję, – paprastai keičiama remiantis žodžių panašumu. Lichtenbergo pavyzdys – *Agamemnon* vietoje *angenommen* – yra pats geriausias šios grupės atstovas. Norėdami sužinoti trikdančią, skaitymo riktą sukeliančią tendenciją, galime atidėti neteisingai perskaitytą tekstą į šalį ir pradėti analitinį tyrimą dviem klausimais: kokia pirmoji mintis ateina į galvą įvykus skaitymo riktui ir kokiomis aplinkybėmis tas riktas pasireiškė. Kartais pakanka žinoti pastarąsias, kad įstengtume paaiškinti skaitymo riktą: pvz., reikalo spiriamas žmogus blaškosi po nepažįstamą miestą ir ant didžiulės iškabos antrame pastato aukšte perskaito žodį *klozetai* [Klosetthaus]. Jis dar spėja nustebti, kad iškaba pritvirtinta taip aukštai, ir tik tada supranta, kad skaityti reikia *korsetai* [Korsetthaus]. Kitais atvejais kaip tik nuo teksto turinio nepriklausomas skaitymo riktas reikalauja nuodugnios analizės, kurios neįmanoma atlikti nemokant psichoanalitinės technikos ir nepasitikint ja. Bet dažniausiai paaiškinti skaitymo riktą nėra sunku. Kaip ir pavyzdyje su *Agamemnonu*, žodis–pakaitalas tuoj pat apibūdina tą minčių ratą, iš kurio kilo trikdis. Pvz., per šį karą tiesiog įprasta, kad nuolat kiekvieno ausyse zyziantys miestų pavadinimai, kariuomenės vadų pavardės, kariniai posakiai perskaitomi visur, kur tik pasitaiko bent kiek panašus žodis. Tai, kas rūpi ir domina, užima svetimo ir neįdomaus vietą. Naują suvokimą niaukst̨o buvusių minčių imitacijos.

Ir tarp skaitymo riktų dažnai sutinkami kitos rūšies atvejai, kai perskaitytas tekstas pažadina trikdančią tendenciją, kuri tokiu atveju dažniausiai pakeičia jį paversdama priešingybe. Reikėjo perskaityti kažką nepageidautina, – ir analizė parodo, kad tekstas buvo pakeistas dėl intensyvaus noro paneigti jo turinį.

Anksčiau minėtais ir, beje, dažniau pasitaikančiais skaitymo riktų atvejais pasigendame abiejų veiksnių, kuriems skyrėme svarbų vaidmenį, apibūdindami riktų mechanizmą: dviejų tendencijų susidūrimo bei rikto efektu kompensuojamo vienos jų nuslopinimo. Nepasakyčiau, kad vyksta kažkas visiškai priešingo, bet riktą sukėlusio minties turinio aktualumas kur kas labiau krinta į akis, nei prieš tai patirtas slopinimas. Kaip tik šie du veiksniai labiausiai apčiuopiami įvairiais su marša susijusių riktų atvejais.

Ketinimų marša yra tikrai vienareikšmė; jau girdėjome, kad jos aiškinimo neginčija ir nespecialistai. Ketinimą trikdanti tendencija kaskart yra priešingas ketinimas, nenoras įvykdyti pirmąjį, ir belieka sužinoti, kodėl jis nepasireiškia kitaip, atviriau. Bet neabejotina, kad priešinga valia egzistuoja. Kartais pavyksta sužinoti, kokie motyvai verčia ją slapstytis, ir kaskart, pati likdama paslaptyje, savo tikslą ji pasiekia kalbos riktu; šitai jai tikrai nepavyktų, jei ji reikštųsi kaip atviras prieštaravimas. Jei per laikotarpį tarp ketinimo ir jo įvykdymo psichinės aplinkybės iš esmės pasikeitė ir negali būti jokios kalbos apie ketinimo įvykdymą, tai tokio ketinimo maršos jau negalime vadinti riktu. Ja nesistebima; aišku, kad nevertėjo atsiminti ketinimo, tad jis ilgesniam ar trumpesniam laikui išnyko iš atminties. Ketinimų marša gali būti vadinama riktu tik tuo atveju, kai, mūsų akimis, tokia esminė permaina neįvyko.

Ketinimų maršos atvejai apskritai labai panašūs ir tokie akivaizdūs, kad kaip tik todėl juos tirti visai neįdomu. Bet vis

dėlto juos studijuodami galime šio to pramokti dviem atžvilgiais. Sakėme, kad marša, t. y. ketinimo neįvykdymas, reiškia, jog esama prieš šį ketinimą nukreiptos priešingos valios. Šis teiginys tebegalioja, bet mūsų tyrimas rodo, kad priešinga valia gali būti dvejopos prigimties – tiesioginė arba netiesioginė. Vienu kitu pavyzdžiu geriausiai paaiškinsime, ką vadiname netiesiogine priešinga valia. Jei globėjas pamiršta užtarti žodeliu savo globotinį trečiam asmeniui, tai gali atsitikti todėl, kad globotinis jam ne itin rūpi ir jis visai neturi ūpo prašyti dėl jo. Šiaip ar taip, globotinis kaip tik taip supras globėjo užmaršumą. Bet viskas gali būti ir sudėtingiau. Tendencija, besipriešinanti ketinimo įvykdymui, gali kilti globėjui dėl kitos priežasties ir pasireikšti visai kitur. Ji nebūtinai susijusi su globotiniu, bet gali būti nukreipta prieš trečiąjį asmenį, kurio reikia kažko prašyti. Taigi matote, kokios abejonės ir čia atsiranda praktiškai naudojant mūsų aiškinimą. Nors marša aiškinama teisingai, tačiau globotinis gali tapti pernelyg įtarus ir neteisingas savo globėjo atžvilgiu. Arba, tarkime, jei kas nors užmiršta sutartą pasimatymą, į kurį ketino nueiti, tai dažniausiai galime paaiškinti tiesiog nenoru susitikti su atitinkamu asmeniu. Bet analizė kartais gali parodyti, kad trikdanti tendencija nukreipta ne prieš asmenį, o prieš tą vietą, kurioje turi įvykti susitikimas ir kurios vengiama dėl su ja susijusių nemalonių prisiminimų. Arba, pvz., jei kas nors pamiršta išsiųsti laišką, tai priešinga tendencija gali kilti dėl laiško turinio; bet anaiptol nėra neįmanoma ir tai, kad laiškas visiškai niekuo dėtas ir tapo priešingos tendencijos objektu tik todėl, kad kažkuo primena kitą, anksčiau rašytą laišką, kuris buvo tiesioginė priešingos valios priežastis. Tokiu atveju galime sakyti, kad priešinga valia, kuri tuomet buvo pagrįsta, rašant nukreipiama į dabartinį, niekuo dėtą laišką. Tad matote, kad net ir teisingai aiškinant reikia būti atsargiems ir santūriems; psichologiniu požiūriu tapatūs dalykai praktiškai gali būti daugiareikšmiai.

Gal šie fenomenai jums atrodys labai neįprasti. Gal net būsite linkę tarti, kad ana „netiesioginė" priešinga valia liudija patologinį procesą. Tačiau galiu užtikrinti, kad ji būdinga ir normaliems, sveikiems žmonėms. Beje, pasistenkite suprasti mane teisingai. Anaiptol neteigiu, kad mūsų analitinis aiškinimas yra nepatikimas. Minėtasis ketinimų maršos daugiareikšmiškumas išlieka tik tol, kol nesiėmėme analizuoti ir kokį nors atvejį aiškiname remdamiesi vien bendromis prielaidomis. Atlikę analizę kaskart sužinome, ar ketinimą pamiršusio asmens priešinga valia buvo tiesioginė, o jei ne, tai kas ją sukėlė.

Antrasis momentas: jeigu daugelis atvejų patvirtina tai, kad ketinimas pamirštamas dėl priešingos valios poveikio, tai galime ryžtis apibendrinti šį atradimą tais atvejais, kai analizuojamas asmuo nepripažįsta, neigia mūsų atskleistą priešingą valią. Prisiminkime gana dažnus atvejus, kai pamirštama atiduoti pasiskolintas knygas, apmokėti sąskaitas ar grąžinti skolas. Tokiam žmogui drįsime prikišti, kad jis ketino pasilikti knygas ar neapmokėti skolų, o jis, žinoma, neigs tai ketinęs, bet niekaip kitaip neįstengs paaiškinti savo elgesio. Pridursime, kad toks ketinimas tikrai buvo, tik jis nieko apie jį nežino; o mums pakanka, kad ketinimas išsidavė maršos efektu. Dabar atpažįstate situaciją, su kuria jau buvome kartą susidūrę. Norėdami nuosekliai tęsti mūsiškius riktų aiškinimus, kurie jau nesyk pasirodė esą pagrįsti, neišvengiamai būsime priversti priimti prielaidą, kad žmogus gali turėti tokių ketinimų, kurie pasireiškia nepriklausomai nuo to, žino jis apie juos ar ne. Bet šitai teigdami prieštaraujame visoms ir gyvenime, ir psichologijoje viešpataujančioms pažiūroms.

Panašiai ir tikrinių vardų, pavadinimų, svetimžodžių maršą siejame su priešingu ketinimu, tiesiogiai ar netiesiogiai nukreiptu prieš atitinkamą vardą. Keletą tokio tiesioginio nepalankumo pavyzdžių jau pateikiau anksčiau. Bet itin dažnai pasitaiko, kad vardai pamirštami dėl netiesioginių priežasčių,

kurioms nustatyti prireikia išsamios analizės. Pvz., dabar, vykstant karui, privertusiam atsisakyti daugelio ankstesnių pomėgių, dėl keisčiausių sąryšių nukentėjo ir sugebėjimas atsiminti tikrinius pavadinimus. Antai neseniai niekaip negalėjau atsiminti Moravijos miesto *Bisenzo* pavadinimo; analizė parodė, kad tai įvyko ne dėl tiesioginio priešiškumo, o dėl sąskambio su *Palazzo Bisenzi* Orviete, kur anksčiau ne kartą mielai gyvenau. Šiuo atveju tendencijos, kuri trukdo prisiminti pavadinimą, motyvas yra principas, su kuriuo dar nebuvome susidūrę ir kurio svarbą sukeliant neurozinius simptomus aptarsime vėliau: tai atminties vengimas prisiminti viską, kas susiję su nemaloniais pojūčiais ir ką prisiminus anie nemalonūs pojūčiai pasikartotų. Ne tik vardų maršos, bet ir daugelio kitų riktų (pažadų neįvykdymo, klaidų ir t. t.) galutiniu motyvu pagrįstai galime laikyti siekimą išvengti nemalonumo, susijusio su prisiminimais ar kitais psichiniais aktais, – psichinį bėgsmą nuo nemalonumo.

Bet atrodo, kad vardų maršą itin lengva paaiškinti psichofiziologinėmis priežastimis, todėl dažnai pasitaiko, kad nemalonumo motyvas nepasitvirtina. Jei kas nors linkęs užmiršti vardus, tai ėmęsi analitinio tyrimo galite nustatyti, jog vardas iškrinta jam iš galvos ne tik todėl, kad jis nepatinka ar primena ką nemalonaus, bet ir todėl, kad tas vardas gali priklausyti kitam asociacijų laukui, su kuriuo žmogų sieja intymesni ryšiai. Vardas ten tarsi įkalinamas ir tampa nepasiekiamas kitoms dabar veikiančioms asociacijoms. Prisiminę mnemotechnikos triukus kiek nustebsite, kad vardai pamirštami dėl tų pačių sąryšių, kurie tikslingai kuriami siekiant, kad jie nebūtų pamiršti. Ryškiausias pavyzdys – tai tikriniai vardai, kurių psichinė svarba skirtingiems žmonėms yra skirtinga. Imkime, pvz., vardą Teodoras. Kam nors jis nereikš nieko ypatingo; kitam tai jo tėvo, brolio, draugo ar jo paties vardas. Analitinė patirtis parodytų, kad pirmajam negresia pamiršti, jog kažkoks pašalinis asmuo yra tokiu vardu, o kiti bus nuolat linkę

nepripažinti pašaliečiui vardo, paliekamo intymesniems santykiams. Tik tarę, kad greta šio asociatyvaus kliuvinio gali veikti dar ir nemalonumo principas [Unlustprinzip] ir, negana to, minėtasis netiesioginės priežasties mechanizmas, įstengsite daugmaž įsivaizduoti, kokios sudėtingos yra laikinos vardų maršos priežastys. Bet tinkama analizė padės išsiaiškinti visus šiuos keblumus.

Įspūdžių ir išgyvenimų marša dar aiškiau ir ryškiau nei vardų marša rodo tendenciją neprisiminti nemalonių dalykų. Žinoma, negalime vadinti riktais visų tokios maršos atvejų; riktais laikysime tik tuos atvejus, kurie atrodo nepateisinami, nes peržengia mūsų įprastos patirties ribas: pvz., kai pamirštami pernelyg neseni, pernelyg svarbūs įspūdžiai, – arba tokie įspūdžiai, kuriuos pamiršus atsiranda spraga šiaip jau gerai prisimenamų įvykių grandinėje. Kodėl ir kaip apskritai galime pamiršti net ir giliausią įspūdį palikusius išgyvenimus, – tarkime, pirmųjų mūsų vaikystės metų, – tai jau visai kita problema; čia gynyba nuo nemalonių emocijų atlieka tam tikrą vaidmenį, bet ja anaiptol negalime visko paaiškinti. Neginčijamas faktas yra tai, kad nemalonūs įspūdžiai lengvai pamirštami. Tai pastebėjo daugybė psichologų, o didžiajam Darwinui tai padarė tokį stiprų įspūdį, kad jis prisiėmė „auksinę taisyklę“ ypač stropiai užrašinėti tuos faktus, kurie atrodė esą nepalankūs jo teorijai, nes pastebėjo, kad kaip tik jie neišlieka atmintyje.

Pirmą kartą išgirdęs apie šį gynybos principą – nemalonių prisiminimų maršą, – ne vienas nepraleidžia progos paprieštarauti, esą jo patirtis rodanti, kad kaip tik nemalonumai sunkiai užmirštami, jie vis grįžta prieš žmogaus valią, kankindami jį, pvz., prisiminimai apie patirtus įžeidimus ir pažeminimus. Tai tiesa, bet visgi prieštaravimas nepagrįstas. Svarbu laiku atsižvelgti į tai, kad psichikos gyvenimas yra priešingų tendencijų kovos laukas arba, jei kalbėsime ne dinamiškai, jį sudaro

prieštaravimai ir priešingybių poros. Tai, kad esama tam tikros tendencijos, nepaneigia jai priešingos tendencijos: vietos užtenka abiem. Svarbu tik tai, kaip sąveikauja šios priešingybės, kaip veikia viena ir kaip kita.

Pametimas ir nukišimas ypač įdomūs savo daugiareikšmiškumu, tų tendencijų, dėl kurių gali įvykti riktas, įvairove. Visais atvejais bendra tai, kad kažkokį daiktą norėjai pamesti, skiriasi tik riktų priežastys ir tikslai. Daiktas pametamas, kai jis sugadintas, kai ketinama pakeisti jį geresniu, kai jis nustoja buvęs mielas, kai gautas iš žmogaus, su kuriuo santykiai pašlijo, arba kai įsigytas tokiomis aplinkybėmis, kurių nenorima prisiminti. Tą patį tikslą galima pasiekti, daiktą numetant, sulaužant, sugadinant. Visuomenės gyvenime pastebėta, kad primesti ir nesantuokiniai vaikai yra labiau liguisti, nei teisėti. Tam visiškai nereikia grubios „angelų gamintojų"* technikos; pakanka nepakankamai kruopščios vaiko priežiūros. Galbūt daiktų tausojimas ir vaikų priežiūra yra analogiški dalykai.

Tačiau kartais pametimui pasmerkiami net ir nepraradę savo vertės daiktai; taip atsitinka, kai ketiname ką nors paaukoti likimui siekdami išvengti kitos bauginančios netekties. Psichoanalizė teigia, kad tokie likimo užkalbėjimai dažnai pasitaiko, ir šiuo atveju pametimas yra savanoriška auka. Be to, pametimas gali reikšti užsispyrimą ar savęs baudimą; trumpai tariant, tendencija atsikratyti daiktais juos pametant turi neaprėpiamą aibę netiesmukų motyvacijų.

Klaidingais veiksmais [Vergreifen] kaip ir kitomis klaidomis dažnai siekiama įgyvendinti norus, kurių šiaip jau tektų atsisakyti. Čia ketinimas apsimeta laimingu atsitiktinumu. Pvz., vienas mano draugas turėjo prieš savo valią nuvykti traukiniu

* Engelmacherinnen; šitaip vadintos moterys, kurios taip blogai prižiūrėdavo vaikus, kad šie mirdavo, „tapdavo angelais". – Vert.

užmiestin, į svečius, ir persėsdamas stotelėje į kitą traukinį apsiriko, įsėdo į tą, kuris parvežė jį atgal į miestą. Arba, tarkime, keliaudamas norėtum ilgėliau pabūti kokiame nors mieste, bet dėl kokių nors įsipareigojimų šito negali; tada pražiopsai traukinį ar nespėji į jį ir esi priverstas padaryti norimą pertrauką. Arba, pvz., kartą uždraudžiau vienam savo pacientui skambinti mylimajai, bet jis, norėdamas paskambinti man, „per klaidą", „mintyse" ištarė neteisingą numerį ir buvo sujungtas su ja. Vienas inžinierius pateikia itin gražų ir praktiškai reikšmingą pavyzdį, kaip „apsirikus" sugadinamas daiktas, ir šio įvykio priešistorę:

„Neseniai aš ir keletas kolegų aukštosios mokyklos laboratorijoje atlikinėjome sudėtingus elastingumo bandymus; šio darbo ėmėmės savanoriškai, bet jis ilgainiui užėmė vis daugiau laiko, daugiau, nei tikėjomės. Kai vienądien aš ir kolega F. vėl nuėjome į laboratoriją, šis pasiskundė, kad jam kaip tik šiandien labai nemalonu prarasti tiek daug laiko, namuose jis turįs daugybę reikalų; tegalėjau jam tik pritarti ir dar pusiau juokais pridūriau, prisiminęs praėjusios savaitės įvykį: „Tikėsimės, kad mašina vėl suges, o mes galėsime nutraukti darbą ir anksčiau išeiti!".

Dalijantis užduotis, kolega F. paskiriamas valdyti slėgio vožtuvą, t. y. lėtai atsukdamas vožtuvą, jis turi pamažu leisti suspaustą skystį iš akumuliatoriaus į hidraulinio slėgtuvo cilindrą; eksperimento vadovas stovi prie manometro ir, kai pasiekiamas reikiamas slėgis, garsiai sušunka: „Stop!" Tada F. čiumpa vožtuvą ir iš visų jėgų pasuka jį – kairėn (visi vožtuvai uždaromi, sukant dešinėn!) Dėl to visas akumuliatoriaus slėgis staiga ima spausti slėgtuvą, o vamzdynas tam nepritaikytas ir sprogsta, – tai visai nereikšmingas mašinos gedimas, bet šiandien esame priversti nutraukti darbą ir eiti namo.

Beje, netrukus, kai aptarinėjome šį įvykį, bičiulis F. niekaip nenorėjo prisiminti mano žodžių, pasakytų prieš eksperimentą, kuriuos aš puikiai prisiminiau".

Šis pavyzdys žadina nuojautą, kad ne visada tik nelemtas atsitiktinumas paverčia jūsų tarnus tokiais pavojingais jūsų namų turto priešais. Maža to, galite paklausti, ar visada atsitiktinai susižaloji ir keli grėsmę savo egzistencijai. Progai pasitaikius galite patikrinti šių teiginių reikšmę, analizuodami savo stebėjimus.

Gerbiami klausytojai! Tai toli gražu ne viskas, ką galima būtų pasakyti apie riktus. Dar daug ką reikia ištirti ir aptarti. Bet būsiu patenkintas, jei mūsų pokalbiai apie juos nors truputį prisidėjo, kad jūsų ligšiolinės pažiūros susvyruotų ir kad pasiruoštumėte priimti naujas. Beje, pasitenkinsiu tuo ir toliau nenagrinėsiu riktų. Visų mūsų tezių negalime įrodyti studijuodami tik juos, be to, bet kokį įrodymą grįsime ne vien šia medžiaga. Riktai labai mums praverčia, nes tai dažnai pasitaikantys reiškiniai, kuriuos lengva stebėti, kadangi patiri juos pats, ir, antra vertus, kad jie įvyktų, visai nebūtina liguista būsena. Baigdamas norėčiau paminėti tik vieną neišsakytą klausimą: jeigu daugybė aptartų pavyzdžių rodo, kad dažnai žmonės beveik supranta riktus ir elgiasi taip, tarsi įžvelgtų jų prasmę, – kaipgi jie tuos pačius fenomenus gali laikyti atsitiktiniais, beprasmiais, bereikšmiais ir taip energingai priešintis jų psichoanalitiniam aiškinimui?

Jūs teisūs, tai keista, ir reikia tai paaiškinti. Bet nedarysiu šito, tik pamažu atskleisiu tas sąsajas, iš kurių, man tiesiogiai neprisidedant, jums viskas paaiškės.

ANTRA DALIS

SAPNAS

Penkta paskaita

Sunkumai ir pirmieji bandymai aiškinti

Ponios ir ponai! Kažkada buvo nustatyta, kad kai kurių pacientų nervų ligų simptomai turi prasmę.* Tuo remiantis ir buvo sukurtas psichoanalitinis gydymo būdas. Pasitaikydavo, kad vykstant gydymo procesui vietoj simptomų ligoniai pateikdavo savo sapnus. Taip gimė prielaida, kad ir šie sapnai turi prasmę.

Bet mes neisime šiuo istoriškai pagrįstu keliu, o pasuksime priešinga linkme. Stengsimės parodyti sapnų prasmę, šitaip pasiruošdami neurozių studijoms. Toks posūkis visiškai teisėtas, nes tirdami sapnus ne tik geriausiai pasiruošiame neurozių tyrimui, bet, negana to, sapnas irgi yra neurozinis simptomas, kurio privalumas neįkainojamas: jis būdingas visiems sveikiems žmonėms. Iš tiesų, jeigu visi žmonės būtų sveiki ir tik sapnuotų, iš jų sapnų galėtume padaryti beveik visas išvadas, kurias gavome tirdami neurozes.

Vadinasi, sapnas tampa psichoanalitinio tyrimo objektu. Dar vienas įprastas, menkai tevertinamas fenomenas, rodos, neturįs jokios praktinės naudos, – kaip ir riktai, su kuriais jį sieja tai, kad ir anie, ir šis pasitaiko sveikiems žmonėms. Bet mūsų darbo sąlygos dabar dar nepalankesnės. Mokslas tik nepaisė

* Joseph Breuer 1880–1882 m. Plg. mano 1909 metais Amerikoje skaitytas paskaitas *Über Psychoanalyse* ir „Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung".

riktų, jie mažai jam rūpėjo, bet nebuvo gėdinga juos tyrinėti. Tiesa, sakydavo, kad yra svarbesnių dalykų, bet gal ir iš riktų gali kas nors paaiškėti. Tačiau tirti sapnus – ne tik nepraktiškas ir nereikalingas, bet tiesiog peiktinas užsiėmimas; dėl jo būsi apkaltintas nemoksliškumo nuodėme, įtartas asmeniniu polinkiu į misticizmą. Kur matyta, kad medikas užsiiminėtų sapnais, kai net neuropatologijoje ir psichiatrijoje yra tiek daug kur kas rimtesnių dalykų: tai smegenis spaudžiantys obuolio dydžio augliai, hematomos, chroniški uždegimai, kai audinio pakitimus gali pademonstruoti per mikroskopą! Ne, sapnas yra pernelyg nereikšmingas objektas, jo neverta tirti.

Ir dar viena ypatybė, prieštaraujanti visiems tikslaus tyrimo reikalavimams. Juk tirdami sapnus nesame tikri net dėl savo tyrimo objekto. Tarkime, absurdiška idėja yra aiški ir apibrėžta. Ligonis garsiai pareiškia: „Aš esu Kinijos imperatorius!" O sapnas? Dažniausiai jo išvis neįmanoma papasakoti. Ar pasakodamas savo sapną kas nors gali būti tikras, kad papasakojo teisingai, kad prisiminimų neapibrėžtumo verčiamas neiškraipė sapno, nieko nepridūrė? Daugelio sapnų apskritai negalime prisiminti, neišlieka net smulkiausių jų fragmentų. Ir tokios tad medžiagos aiškinimu turi remtis mokslinė psichologija arba ligonių gydymo metodika?

Vis dėlto toks kiek perdėtas vertinimas verčia suklusti. Akivaizdu, kad persistengta, šitaip neigiant sapną kaip tyrinėjimo objektą. Tirdami riktus jau susidūrėme su objektų nereikšmingumu. Tada sakėme, kad ir dideli dalykai gali išryškėti iš menkų požymių. O dėl sapno neapibrėžtumo, tai jis yra viena sapno ypatybių; mes juk negalime primesti reiškiniams vienokių ar kitokių savybių. Beje, būna ir aiškių, apibrėžtų sapnų. Be to, neapibrėžtumas būdingas ir kitiems psichiatrijos objektams, pvz., daugeliui įkyriųjų būsenų, kurias tiria gerbiami, įžymūs psichiatrai. Prisimenu paskutinį atvejį iš savo gydytojo praktikos. Ligonė kreipėsi į mane taip: „Jaučiuosi, tarsi būčiau

sužalojusi ar norėjusi sužaloti gyvą būtybę – vaiką? – ne, veikiau šunį, – gal nustūmiau jį nuo tilto, gal ką kita padariau". Netikslūs sapnų prisiminimai nustos mus trikdę, jei susitarsime, kad sapnu laikome kaip tik tai, ką pasakoja sapnavęs žmogus, nepaisydami, kad jis galėjo kažką užmiršti ar pakeisti prisimindamas. Galiausiai negalima ir besąlygiškai tvirtinti, kad sapnai yra visiškai nesvarbūs. Iš patirties žinome, kad ta nuotaika, su kuria nubundame po sapno, gali tęstis visą dieną; gydytojai susiduria su tokiais atvejais, kai psichikos liga prasideda sapnu, iš kurio ligonis perima absurdišką idėją; esame girdėję apie istorines asmenybes, kurias dideliems darbams pastūmėję sapnai. Tad paklauskime, iš kurgi, tiesą sakant, toji mokslininkų panieka sapnams?

Manau, kad ši panieka – tai reakcija į pernelyg didelį sapnų sureikšminimą ankstesniais laikais. Žinia, nelengva rekonstruoti praeitį, bet galime tvirtinti – leiskite man papokštauti, – kad jau mūsų protėviai prieš tris tūkstančius ir daugiau metų panašiai kaip ir mes sapnavo. Žinome, kad visos senovės tautos sapnus laikė labai reikšmingais ir manė, kad jais galima praktiškai pasinaudoti. Iš jų spėdavo ateitį, juose ieškodavo pranašiškų ženklų. Senovės graikams ir kitoms Rytų tautoms karo žygis be sapnų aiškintojo kartais būdavo toks pat neįmanomas, kaip dabar be žvalgybinio lėktuvo. Aleksandrą Didįjį karo žygiuose lydėjo įžymiausi sapnų aiškintojai. Tyro miestas, anuomet dar buvęs saloje, taip aršiai pasipriešino karaliui, kad šis jau buvo beketinąs atšaukti miesto apsiaustį. Bet vieną naktį jis susapnavo triumfo šokį šokančius satyrus ir, papasakojęs šitą sapną aiškintojui, išgirdo atsakymą, kad sapne jam buvo pranešta apie pergalę prieš miestą. Aleksandras įsakė pulti ir užėmė Tyrą. Etruskai ir romėnai naudojo kitus ateities spėjimo metodus, bet sapnų aiškinimas buvo puoselėjamas ir vertinamas per visą helenistinę–romėniškąją epochą. Mus pasiekė bent jau pagrindinis sapnų aiškinimui skirtas literatūros kūrinys, –

Artemidoroso iš Daldi, gyvenusio, matyt, imperatoriaus Adriano laikais, knyga.

Negaliu pasakyti, kas atsitiko, kodėl sapnų aiškinimo menas nusmuko ir neteko pasitikėjimo. Švietimas čia negalėjo pernelyg daug lemti, juk tamsieji viduramžiai puikiai išsaugojo daug absurdiškesnių dalykų už antikinį sapnų aiškinimą. Aišku tai, kad domėjimasis sapnu pamažu nusmuko iki prietaro ir išliko tik tarp neišsilavinusių žmonių. Mūsų laikais sapnų aiškinimu piktnaudžiaujama siekiant atspėti skaičius, kuriuos reikia ištraukti loterijoje. Tikslieji mokslai dabar vėl užsiima sapnais, bet tik tam, kad jais pagrįstų savo fiziologines teorijas. Gydytojai sapną laiko ne psichiniu aktu, o somatinio dirginimo raiška psichikos gyvenime. Binzas (1878) apibūdina sapną kaip „fizinį procesą, – apskritai nereikalingą, dažnai tiesiog liguistą, – kuris taip nutolęs nuo pasaulio sielos ir nemirtingumo, kaip žydrasis eteris nuo piktžolėmis apaugusio smėlyno pačiame giliausiame slėnyje". Maury's lygina jį su netvarkingais šv. Vito šokio traukuliais, supriešindamas šiuos su koordinuotais normalaus žmogaus judesiais. Yra vienas senas palyginimas, pasak kurio sapno turinys primena garsus, išgaunamus, kai „instrumento klavišus liečia muzikos neišmanančio žmogaus pirštai".

Aiškinti, vadinasi, atrasti slaptą prasmę; žinoma, šitaip įvertinus sapnus negali būti jokios kalbos apie jos paieškas. Pažvelkite, kaip aprašo sapną Wundtas, Jodlis ir vėlesni filosofai; siekdami sumenkinti sapno reikšmę jie pasitenkina išvardydami, kuo skiriasi sapno tikrovė nuo mąstymo būdraujant, pabrėžia, kad sapne subyra asociacijos, išnyksta kritika, nelieka žinojimo – taigi pateikia šiuos ir kitus nusilpusios psichinės veiklos požymius. Sapno pažinimą mokslas kol kas papildė vieninteliu vertingu įnašu, gautu tiriant miego metu veikiančių fizinių dirgiklių įtaką sapno turiniui. Neseniai miręs norvegų

mokslininkas J. Mourly Voldas paliko du storus tomus (1910 ir 1920 m. išverstus į vokiečių kalbą), skirtus eksperimentiniam sapnų tyrinėjimui, kuriuose aptariama, kaip galūnių padėties pokyčiai veikia sapno turinį. Jie peršami mums kaip tikslaus sapnų tyrimo pavyzdžiai. Todėl galite įsivaizduoti, ką pasakytų tiksliojo mokslo šalininkai sužinoję, kad norime pamėginti atskleisti sapno *prasmę*. Galbūt jie jau viską pasakė? Bet nesileiskime įbauginami. Jeigu riktai galėjo turėti prasmę, tai ir sapnas gali ją turėti, – o juk riktai daugeliu atvejų turi tikslaus tyrimo neapčiuopiamą prasmę. Tad prisipažinkime, kad esame tik senovės tautų ir liaudiškų prietarų sekėjai, ir ženkime antikos sapnų aiškintojų pėdomis.

Pirmiausia privalome suvokti savo užduotį, apžvelgti visą sapnų sritį. Kas gi yra sapnas? Sunku tai nusakyti vienu sakiniu. Tačiau nesistengsime pateikti apibrėžimo, kai pakanka nuorodos į visiems žinomus dalykus. Privalėtume išskirti esmingus sapnų požymius. Bet kaip tai padaryti? Juk šioje srityje klesti tokia neaprėpiama įvairovė, įvairovė visur, kur bepažvelgsi. Matyt, esminga bus tai, kas bendra visiems sapnams, – jei tik įstengsime atrasti tokių bendrų savybių.

Pirmoji bendra visų sapnų ypatybė yra ta, kad sapnuodami miegame. Akivaizdu, kad sapnavimas yra psichikos gyvenimas miegant, kuris ir kiek primena jos gyvenimą būdraujant, ir smarkiai skiriasi nuo jo. Šį apibrėžimą pateikė jau Aristotelis. Galbūt sapnas ir miegas susiję dar glaudžiau. Sapnas gali ir pažadinti; spontaniškai nubusdamas arba prievarta žadinamas dažnai irgi sapnuoji. Sapnas atrodo esąs tarpinė būsena tarp būdravimo ir miego. Tad turime labiau pasidomėti miegu. Kas gi yra miegas?

Tai fiziologinė arba biologinė problema, ir dar daug kas čia ginčytina. Ir mes nieko galutinai nenuspręsime, bet manau, kad turime teisę pamėginti pateikti psichologinę sapno charakte-

ristiką. Sapnas – tai tokia būsena, kai ničnieko nenoriu žinoti apie išorinį pasaulį, kai nusisuku nuo jo. Į miegą nugrimztu atsitraukdamas nuo pasaulio, neprisileisdamas jo dirginimų. Užmiegu ir tada, kai pasaulis mane nuvargina. Žodžiu, užmigdamas sakau pasauliui: „Palik mane ramybėje, aš noriu miego". Vaikas sako priešingai: „Aš dar neisiu miegoti, aš nepavargau, dar noriu ką nors patirti". Tad atrodo, kad biologinė miego paskirtis yra poilsis, o jo psichologinis požymis – išnykęs dėmesys pasauliui. Mūsų santykis su pasauliu, į kurį atėjome gana nenoromis, regis, reiškiasi ir tuo, kad negalime ištverti šio pasaulio be perstojo. Todėl kartkartėmis sugrįžtame į tą būseną, kurioje buvome prieš pasauliui atsirandant: į egzistenciją motinos įsčiose. Bent jau susikuriame sąlygas, labai panašias į anuometines: šilta, tamsu, jokių dirginimų. Kai kurie dargi susisuka į kamuolį ir miega tokia poza kaip motinos įsčiose. Atrodo, tarsi ir mes, suaugusieji, pasauliui priklausytume tik dviem trečdaliais; vienu trečdaliu tarsi dar iš viso nebūtume gimę. Kiekvienas nubudimas ryte yra lyg naujas gimimas. Būseną po miego apibūdiname tokiais žodžiais: esu lyg naujai gimęs, – nors, ko gero, labai neteisingai įsivaizduojame naujagimio savijautą. Galima spėti, kad šis jaučiasi labai nejaukiai. Gimimą įvardijame ir taip: išvydo pasaulį.

Jeigu miegą suprantame šitaip, tai sapnas išvis neįeina į jo programą, tėra veikiau kažkoks nepageidautinas priedas. Mes irgi manome, kad miegas be sapnų pats geriausias, tikriausias. Miegant neturi būti jokios psichinės veiklos; jei ji vyksta, tai mums nepavyko pasiekti absoliučios ramybės būsenos, nepavyko atsikratyti psichinės veiklos liekanų. Šios liekanos ir yra sapnai. Bet tokiu atveju sapnas iš tiesų neprivalo turėti jokios prasmės. Tai ne riktas, kuris, šiaip ar taip, yra veiksmas, atliekamas būdraujant. Bet kai miegu visiškai nutraukęs psichinę veiklą, neįstengęs nuslopinti tik jos liekanų, tai visai nebūtina, kad šios liekanos turėtų prasmę. Jokia prasmė man nereikalinga, nes beveik visas mano psichikos gyvenimas miega. Išties,

kalbėti galima nebent apie mėšlungiškas reakcijas, vien somatinio dirginimo sukeliamus psichinius fenomenus. Žodžiu, atrodo, kad sapnai yra būdraujant vykusios psichinės veiklos liekanos, tik trukdančios miegoti, tad galime nedelsdami atsisakyti šios psichoanalizei netinkamos temos.

Tačiau sapnas egzistuoja, net jei jis ir nereikalingas, todėl galime pamėginti suprasti jo egzistavimo aplinkybes. Kodėl psichinis gyvenimas nenutrūksta? Matyt, kažkas neleidžia psichikai nurimti. Ją dirgina, ji privalo reaguoti. Vadinasi, sapnas yra būdas, kuriuo psichika reaguoja į miegant veikiančius dirgiklius. Taip atsiranda galimybė suprasti sapną. Tirdami įvairius sapnus, galime ieškoti tų dirgiklių, kurie kėsinasi sutrikdyti miegą ir į kuriuos reaguojama sapnu. Taip būsime atradę pirmą visiems sapnams bendrą ypatybę.

Ar jie turi dar ką nors bendra? Taip, be abejo, bet tai kur kas sunkiau suvokti ir aprašyti. Psichiniai procesai miegant yra visai kitokio pobūdžio, nei būdraujant. Sapne daug ką patiri ir viskuo tiki, nors iš tikrųjų neišgyveni nieko, nebent tik kokį trikdantį dirginimą. Dažniausiai sapnai – tai vizualūs vaizdai; gali pasitaikyti ir jausmų, ir minčių, kitos juslės irgi gali ką nors patirti, bet dažniausiai tai visgi vaizdai. Sunkumai pasakojant sapnus iš dalies kyla ir dėl to, kad šiuos vaizdus turime nusakyti žodžiais. „Galėčiau tai nupiešti, – dažnai sako sapnavęs žmogus, – bet nemoku papasakoti". Tai nėra sumenkusi psichinė veikla, kaip galime apibūdinti, pvz., silpnapročių žmonių psichinę veiklą lygindami ją su genialių žmonių veikla; tai yra kažkas kokybiškai kita, tik sunku pasakyti, kur glūdi skirtumas. G. Th. Fechneris kartą išsakė prielaidą, kad vaizdiniai, egzistuojantys būdraujant, ir sapnai lokalizuojasi skirtingose psichikos vietose. Nors nenutuokiame, ką tai galėtų reikšti, nežinome, ką ir begalvoti, bet teiginys puikiai perteikia tą svetimumo įspūdį, kurį palieka daugelis sapnų. Negelbsti ir sapno veiklos palyginimas su nemuzikalios rankos judesiais. Juk kai

atsitiktinai užgauname fortepijono klavišus, jis vis tiek atsiliepia kad ir ne melodija, bet tais pačiais garsais. Neišleiskime iš akių šio antrojo visiems sapnams būdingo bruožo, kad ir koks nesuprantamas jis būtų.

Ar yra daugiau bendrų bruožų? Aš jų nerandu, visur matau tik skirtumus, kad ir kur žvelgčiau: į spėjamą sapno trukmę, į jo ryškumą, afektų pasireiškimą, jų stiprumą ir t. t. Išties viskas vyksta visai kitaip, nei galėtume tikėtis, jei sapnas būtų tik priverstinė, vargana, mėšlungiška gynyba nuo kokio nors dirgiklio. Dėl sapnų trukmės galime pasakyti, kad esama labai trumpų sapnų, kuriuos sudaro vienas ar keli vaizdai, viena mintis ar net vienas žodis; kiti būna nepaprastai turiningi, pateikia ištisus romanus ir atrodo, kad jie tęsiasi ilgai. Pasitaiko sapnų, ryškumu nenusileidžiančių realiems išgyvenimams, – tokių ryškių, kad ir nubudę ne išsyk suvokiame, kad tai sapnas; kiti yra nenusakomai blankūs, vaiduokliški, migloti; net tame pačiame sapne labai ryškius epizodus gali keisti vos apčiuopiami, neaiškūs. Sapnai gali būti visiškai prasmingi ar bent rišlūs, net sąmojingi ir fantastiškai gražūs; kiti būna padriki, absurdiški, kartais tiesiog beprotiški. Būna sapnų, kurie visiškai nejaudina, kiti sukelia visus afektus: tokį skausmą, kad net apsiverki, tokį siaubą, kad nubundi, nuostabą, susižavėjimą ir t. t. Paprastai sapnus užmirštame vos nubudę, bet kartais juos prisimename visą dieną, tik vakarop jie vis labiau blanksta ir koryja; kiti sapnai – pavyzdžiui, vaikystės – taip gerai išsilaiko atmintyje, kad net po trisdešimties metų juos meni tarsi visai nesenus išgyvenimus. Sapnas gali kaip individas pasirodyti vienintelį kartą ir niekad daugiau arba nuolat kartotis visiškai toks pats ar nedaug tepakitęs. Trumpai tariant, šis psichikos naktinės veiklos repertuaras milžiniškas, jis gali apimti visa tai, ką psichika veikia dieną, bet visgi tai ne tas pats.

Galima būtų mėginti paaiškinti šitą sapnų įvairovę tarus, kad ji atitinka tarpinių stadijų tarp miego ir būdravimo įvairovę,

įvairius negilaus miego lygius. Taip, bet tokiu atveju kuo reikšmingesnis, turiningesnis, ryškesnis sapnas, tuo stipresnis turėtų būti ir suvokimas, kad tai tik sapnas, nes šitaip sapnuojanti psichika vis labiau pasiruošusi nubusti, be to, iškart po aiškaus ir blaivaus sapno fragmento neturėtų atsirasti beprasmis arba neaiškus, kurį paskui vėl pakeistų aiškus. Psichika tikrai neįstengtų taip greitai kaitalioti įmigimo gylio. Vadinasi, šitaip nieko nepaaiškiname; apskritai viskas ne taip paprasta.

Kol kas palikime sapno „prasmės" klausimą ir pamėginkime geriau suvokti sapnus remdamiesi tuo, kas jiems bendra. Sapnų ryšys su miego būsena leido padaryti išvadą, kad sapnas yra reakcija į miegą trikdantį dirgiklį. Girdėjome, kad kaip tik čia ir tik čia mums gali padėti eksperimentinė psichologija; ji įrodo, kad sapnas atspindi miego metu patiriamus dirginimus. Atlikta daugybė tokių bandymų, įskaitant ir jau minėtuosius Mourly Voldo eksperimentus; kiekvienas iš mūsų gali asmeniniais stebėjimais patvirtinti šį rezultatą. Noriu pateikti keletą ankstyvesnių eksperimentų. Maury's tokius bandymus atliko pats su savimi. Antai miegant jam davė pauostyti odekolono. Jis sapnavo esąs Kaire, Johano Marijos Farinos krautuvėlėje, paskui prasidėjo neįtikėtini nuotykiai. Arba: jam nesmarkiai įgnybo į sprandą; jis sapnavo, kad ten užklijuotas pleistras, paskui vaikystėje jį gydžiusį gydytoją. Arba: jam ant kaktos užlašino vandens lašą. Tada jis atsidūrė Italijoje, smarkiai prakaitavo ir gėrė baltą Orvieto vyną.

Tai, ką rodo šie eksperimento sukelti sapnai, dar aiškiau suvoksime patyrinėję kitus dėl išorinių dirgiklių atsiradusius sapnus. Tai trys sapnai, aprašyti sąmojingojo stebėtojo Hildebrandto; visi jie yra reakcija į žadintuvo čirškimą.

„Pavasario rytą išeinu pasivaikščioti ir traukiu žaliuojančiais laukais į gretimą kaimelį; matau daugybę šventiškai

apsitaisiusių jo gyventojų su giesmynais rankose, einančių į bažnyčią. Iš tiesų, juk šiandien sekmadienis, netrukus prasidės rytmetinės pamaldos. Nusprendžiu dalyvauti jose, pirma kiek atsipūtęs bažnyčią supančiose kapinaitėse, nes esu kiek susijaudinęs. Skaitinėdamas įvairius antkapių užrašus girdžiu, kaip varpininkas lipa į varpinę, ir matau ten, aukštai, mažą kaimo varpą, kuris netrukus duos ženklą pradėti pamaldas. Dar valandėlę jis kybo ore nejudėdamas, paskui pradeda siūbuoti; staiga pasigirsta skambūs ir skvarbūs jo dūžiai – tokie skambūs ir skvarbūs, kad nutraukia mano sapną. Bet varpo dūžiai sklinda iš žadintuvo".

„Antroji kombinacija. Skaisti žiemos diena; gatvės užpustytos. Sutikau dalyvauti iškyloje rogėmis, bet turiu ilgai laukti, kol man praneša, kad rogės jau prie vartų. Dabar ruošiuosi įlipti: užsidedu kailinius, išsitraukiu kojamaišį; galiausiai sėdžiu savo vietoje. Bet išvykti vis dar delsiama; pagaliau vadžiomis duodamas aiškus ženklas nerimstantiems žirgams. Šie pajuda; stipriai purtomi varpeliai pradeda garsiąją janyčarų muziką, akimirksniu suplėšydami sapno voratinklį. Ir vėl tai ne kas kita, tik šaižus žadintuvo skambesys".

„Ir trečias pavyzdys! Matau indų plovėją, einančią koridoriumi į valgyklą su keliais tuzinais viena ant kitos sukrautų lėkščių. Man atrodo, kad jos nešama porceliano kolona netruks prarasti pusiausvyrą. „Atsargiai, – įspėju, – viskas tuoj lėks žemėn". Žinoma, būtinai pasigirsta prieštaravimas: ji jau įpratusi ir t. t.; būgštaujančiu žvilgsniu nulydžiu einančiąją. Išties, prie durų slenksčio ji suklumpa, o trapūs indai krinta ir terškėdami pažyra šimtais šukių. Bet netrukus pastebiu, kad nesiliaujamas skambėjimas – tai ne indų terškesys, ir busdamas suprantu, kad savo priedermę vėl atliko žadintuvas".

Šie sapnai išties gražūs, visiškai prasmingi, ne tokie nerišlūs, kaip sapnų dauguma. Todėl jų nepeiksime. Jiems bendra

tai, kad kaskart situacija baigiasi triukšmu, kuris pasirodo esąs žadintuvo skambėjimas. Matome, kaip kuriamas sapnas, bet sužinome ir šį tą daugiau. Sapnas neatpažįsta žadintuvo – šis ir nepasirodo sapne, – jis pakeičia žadintuvo garsą kitu, interpretuoja sapną nutraukusį dirgiklį, bet interpretuoja jį kaskart kitaip. Kodėl? Į šį klausimą nėra atsakymo, atrodo, kad tai gryna savivalė. Bet suprasti sapną reikštų paaiškinti, kodėl jis kaip tik šituo, o ne kokiu kitu triukšmu žymi dirginimą, sklindantį iš žadintuvo. Panašiai galime prieštarauti ir Maury'o eksperimentams: nors matome, kad patirtas dirginimas atsiranda sapne, bet nesužinome, kodėl kaip tik tokiu pavidalu, kurio, regis, nelemia sapną trikdančio dirgiklio prigimtis. Be to, iš Maury'o bandymų matome, kad sapne atsispindi ne tik tiesioginiai dirginimo padariniai, kad jis pateikia daugybę kitos medžiagos, pvz., beprotiškus nuotykius odekolono sukeltame sapne, kurie taip ir lieka neaiškūs.

Dabar atkreipkite dėmesį į tai, kad lengviausia nustatyti išorinių miegą trikdančių dirgiklių įtaką tokiems sapnams, iš kurių nubundame. Daugeliu kitų atvejų būna kur kas sunkiau. Ne iš kiekvieno sapno nubundame, ir jei ryte atsimeni naktinį sapną, kaip reikėtų nustatyti tą dirgiklį, kuris galbūt veikė naktį? Kartą man, žinoma, tik dėl ypatingų aplinkybių pavyko vėliau nustatyti sapną paveikusį triukšmingą dirgiklį. Pabudau ryte Tirolio kalnų kaimelyje įsitikinęs, kad sapnavau, jog mirė popiežius. Negalėjau suprasti šito sapno, bet žmona paklausė: „Ar girdėjai, kaip siaubingai šiandien paryčiais gaudė visų bažnyčių ir koplyčių varpai?" Ne, nieko negirdėjau, mano miegas buvo kietas, bet tai išgirdęs supratau savo sapną. Ar dažnai miegantįjį paskatina sapnuoti tokie dirgikliai, apie kuriuos jis paskui nieko nesužino? Gal labai dažnai, gal ir ne. Jeigu negali įrodyti, kad dirgiklis buvo, tai ir negali būti tuo tikras. Be to, jau atsisakėme pernelyg sureikšminti miegą trikdančius išorinius dirgiklius, nes žinome, kad jie tėra sapno dalelė ir jais negalima paaiškinti visos sapno reakcijos.

Tačiau dėl to neprivalome visiškai atmesti šią teoriją. Be to, ją galima toliau plėtoti. Juk nesvarbu, kas sutrikdo miegą ir pastūmėja psichiką sapnuoti. Jei tai ne išorinis juslių dirginimas, tai galbūt vidinių organų sukeliamas vadinamasis organinis dirginimas. Ši prielaida labai tikėtina, ji sutampa ir su labiausiai paplitusiomis pažiūromis į sapno kilmę. Dažnai girdime, kad sapnai susiję su skrandžiu. Deja, turbūt ir tokiu atveju pabudus dažniausiai neįmanoma nustatyti naktį patirto organinio dirginimo, todėl negalima ir įrodyti, kad jo apskritai būta. Bet neturime pamiršti, kad daugybė stebėjimų patvirtina sapno kildinimą iš organinių dirginimų. Apskritai neabejotina, kad vidaus organų būsena gali daryti įtaką sapnui. Perpildyta šlapimo pūslė ar sujaudinti lytiniai organai taip akivaizdžiai susiję su tam tikrų sapnų turiniu, kad to neįmanoma nuneigti. Pereikime nuo šių gana aiškių atvejų prie kitų, kai sapno turinys leidžia iškelti prielaidą, kad čia irgi veikė organiniai dirginimai, nes vietomis jis atrodo esąs tokių dirginimų apdorojimas, atspindėjimas, aiškinimas. Sapnų tyrinėtojas Scherneris (1861) itin primygtinai laikėsi požiūrio, kad sapnai atsiranda dėl vidaus organų dirginimų, ir pateikė keletą gražių pavyzdžių. Pvz., kai jis sapnuoja tokį sapną: „Dvi eilės gražių berniukų – šviesiaplaukių ir skaisčiaveidžių – stovi viena prieš kitą, kovingai nusiteikusios, pradeda kautis, puola viena kitą, vėl išsiskiria, grįžta į pradinę padėtį ir vėl viską kartoja", tai, tiesą sakant, tikrai patrauklu laikyti šias berniukų eiles dantimis; atrodo, kad tokį aiškinimą visiškai patvirtina tai, kad po šios scenos sapnuojantysis „išsitraukia iš žandikaulio ilgą dantį". Įtikimas atrodo ir „ilgų, siaurų, vingiuotų koridorių" siejimas su žarnyno dirginimu, patvirtinąs Schernerio teiginį, kad sapnas pirmiausia siekia pavaizduoti dirginamą organą į jį panašiais daiktais.

Vadinasi, mes beveik pasiruošę sutikti, kad vidiniai dirginimai gali daryti tokią pačią įtaką sapnui kaip ir išoriniai. Deja,

dėl jų kyla ir tie patys prieštaravimai. Daugeliu atvejų nuoroda į organinius dirginimus nepatikima arba neįrodoma; ne visus sapnus, o tik tam tikrą jų dalį galime įtarti atsiradus dėl vidaus organų dirginimų; galiausiai vidiniais organų dirginimais kaip ir išoriniais juslių dirginimais neįstengiame paaiškinti viso sapno, jais paaiškiname vien tiesioginę reakciją į dirginimą. Kaip atsiranda kita sapno dalis, lieka mįslė.

Bet atkreipkime dėmesį į tai, koks savotiškas sapno gyvenimas atsiskleidžia tiriant šiuos dirginančius poveikius. Sapnas ne šiaip pakartoja dirginimą, bet perdirba jį, pateikia užuominas, susaisto jį tam tikrais ryšiais, pakeičia kuo nors kitu. Mus turėtų dominti kaip tik ši sapno darbo dalis, nes ji, ko gero, labiau priartina prie sapno esmės: jei impulso pastūmėtas ką nors padarai, tai pats impulsas anaiptol neišsemia darbo rezultato. Pvz., Shakespeare'o *Macbeth*as yra proginis kūrinys, sukurtas, kai į sostą įžengė karalius, pirmąsyk suvienijęs tris šalis. Bet ar ši istorinė dingstis išsemia visą dramos turinį, paaiškina jos didybę ir mįslingumą? Galbūt išoriniai ir vidiniai dirginimai, kuriuos patiria miegantysis, irgi tėra tik sapno sukėlėjai, nieko nesakantys apie jo esmę.

Kita bendra sapnų savybė – jų psichinis ypatingumas – yra sunkiai apčiuopiama, antra vertus, nesuteikia jokios atsparos tolesniam tyrimui. Sapnuodami dažniausiai kažką išgyvename vizualiai. Ar galime tai grįsti dirginimais? Ar iš tiesų tai, ką išgyvename, yra dirginimas? Kodėl tokiu atveju išgyvenimas yra vizualus, nors akys dirginamos itin retai? Ar galima įrodyti, kad sapnuojant šnekas mūsų ausis pasiekia pokalbis ar panašus triukšmas? Leidžiu sau ryžtingai atmesti šitokią galimybę.

Jei nelabai pasistūmėjome remdamiesi bendrais sapnų bruožais, tai pamėginkime panagrinėti jų skirtumus. Juk sapnai dažniausiai būna beprasmiai, padriki, absurdiški, – bet pasitaiko

ir prasmingų, blaivių, protingų. Pažvelkime, ar pastarieji, prasmingi, negalėtų kiek paaiškinti absurdiškų. Pateiksiu jums paskutinį man papasakotą prasmingą jauno vyriškio sapną: „Vaikštinėjau po Kertnerstrasę, sutikau ten poną X., su kuriuo trumpai pabendravau; paskui nuėjau į restoraną. Prie mano stalelio prisėdo dvi damos ir ponas. Pradžioje dėl to kiek pyktelėjau ir nenorėjau į juos žiūrėti. Paskui žvilgtelėjau ir pamačiau, kad jie gana mieli". Sapnavęs vyriškis priduria išvakarėse kaip paprastai vaikštinėjęs po Kertnerstrasę ir sutikęs ten poną X. Kita sapno dalis nėra tiesioginė reminescencija, bet šiek tiek primena ankstesnį išgyvenimą. Arba dar vienas blaivus sapnas, šįsyk damos: „Vyras klausia: ar nereikia suderinti pianino? Ji atsako: neverta, be to, jam reikia pasiūti naują odinį apvalkalą". Šitas sapnas beveik tiksliai pakartoja išvakarėse įvykusį jos ir vyro pokalbį. Ką sužinome iš šių dviejų blaivių sapnų? Vien tai, kad juose pasikartoja dienos gyvenimo įvykiai, kad galime aptikti sąsajas su tuo gyvenimu. Tai jau šis tas, jei tik būtų būdinga visiems sapnams. Bet kur tau, ir tuo pasižymi tik mažuma sapnų; daugelis jų neturi jokių sąsajų su ankstesnės dienos gyvenimu, o beprasmiškų ir absurdiškų sapnų šitaip išvis nepaaiškinsime. Akivaizdu vien tai, kad susidūrėme su nauja užduotimi. Norime žinoti ne tik tai, ką pateikia sapnas; jei, kaip minėtuose pavyzdžiuose, jis tai pateikia aiškiai, įdomu, kodėl sapne kartojasi pažįstami, neseniai išgyventi įspūdžiai.

Manau, kad jūs kaip ir aš netrukus pavargsite tęsdami tokius bandymus. Matome, kad vien domėtis problema nepakanka, jei nežinai, kokiu būdu reikėtų ją spręsti. Kol kas neaptikome šio būdo. Eksperimentinė psichologija pateikė vos keletą, kad ir labai vertingų, faktų apie dirginimų įtakas sapnams. Iš filosofijos nesitikime nieko, vien pasipūtėliškų priekaištų dėl mūsų objekto menkavertiškumo; iš okultinių mokslų nieko skolintis nenorime. Istorija ir liaudies išmintis teigia, kad sapnas yra prasmingas ir reikšmingas, kad jis žvelgia į ateitį; sunku

su tuo sutikti ir juolab sunku tai įrodyti. Žodžiu, po pirmųjų pastangų jaučiamės visiškai bejėgiai.

Bet netikėtos pagalbos sulaukiame iš ten, į kur iki šiol net nežvilgtelėjome. Tai mūsų kalba, kuri apskritai nėra atsitiktinė, nes joje nusėdusios senosios žinios, nors ir negalima jomis naudotis be atodairos, – žodžiu, mūsų kalboje atrandame keistą žodžių junginį: „dienos sapnai" [Tagträume]. Tai fantazijos (fantazijos produktai); šie fenomenai labai dažni, jie taip pat pasitaiko ir sveikiems, ir ligoniams, juos irgi galime tirti „savo kailiu". Labiausiai stebina tai, kad šie fantastiniai dariniai pavadinti „dienos sapnais", nes jie nepasižymi nei viena iš dviejų visiems sapnams bendrų ypatybių. Jau pats pavadinimas prieštarauja jų sąsajai su miego būsena, o dėl antrosios ypatybės galime pasakyti, kad juose nieko neišgyveni, nehaliucinuoji, vien kažką įsivaizduoji; be to, supranti, kad fantazuoji, ir ne matai, o galvoji. „Dienos sapnai" atsiranda prieš lytiškai subręstant, dažnai net vėlyvaisiais vaikystės metais, pasireiškia iki brandaus amžiaus, o paskui jų arba atsisakoma, arba jie išlieka iki gilios senatvės. Šių fantazijų turinį lemia labai aiški motyvacija. Tai tokios scenos ir įvykiai, kurie patenkina egoistinius, garbėtroškos, valdžios poreikius arba erotinius norus. Jauniems vyrams labiau būdingos garbėtroškos sukeliamos fantazijos, moterims, kurių garbėtroška krypsta į pasiekimus meilės srityje, – erotinės. Bet gana dažnai paaiškėja, kad ir vyrams lemiamas yra erotinis poreikis: juk žygdarbiais ir pergalėmis siekiama pelnyti moterų susižavėjimą ir prielankumą. Beje, „dienos sapnai" būna labai įvairūs, tad ir jų likimai permainingi. Vieni netrukus užmetami, pakeičiami naujais, kitų laikomasi, jie plėtojami, kol prisitaikę prie kintančių gyvenimo aplinkybių virsta ilgiausiomis istorijomis. Jie žengia, taip sakant, koja kojon su laiku ir naujų aplinkybių paveikti įgauna „laiko žymę". Tai grubi poetinės kūrybos medžiaga, nes keisdamas, perkurdamas savo „dienos sapnus", kažko atsisakydamas poetas kuria situacijas, kurias pateikia novelėse, romanuose,

teatro pjesėse. Bet „dienos sapnų" veikėjas visada yra fantazuojanti asmenybė, – tiesiog ji pati arba akivaizdžiai susitapatinusi su kitu asmeniu.

Galbūt „dienos sapnų" pavadinimas atspindi jų santykį su tikrove, rodo, kad jų turinys toks pat nerealus kaip ir sapnų. Bet gali būti, kad skirtingi reiškiniai vadinami panašiai dėl mums kol kas nežinomų, mūsų ieškomų psichinių sapno ypatybių. Taip pat gali būti, kad apskritai esame neteisūs, laikydami svarbiu šį pavadinimų panašumą. Bet tai paaiškės tik vėliau.

Šešta paskaita

Sapnų aiškinimo prielaidos ir technika

Ponios ir ponai! Vadinasi, tik naujas požiūris, tik tam tikras metodas leis mums pajudėti iš vietos tiriant sapnus. Priimkite tokį paprastą pasiūlymą: ateityje laikykimės prielaidos, kad *sapnas yra ne somatinis, o psichinis fenomenas*. Ką tai reiškia, jau žinote; bet kas leidžia mums priimti šią prielaidą? Niekas, tačiau niekas ir netrukdo tai padaryti. Vadinasi, taip: jeigu sapnas yra somatinis fenomenas, jis mums nerūpi; jis įdomus tik tuo atveju, jei yra psichinis fenomenas. Todėl dirbsime tardami, kad taip ir yra, ir žiūrėsime, kokias išvadas šiuo atveju padarysime. Mūsų darbo rezultatas lems, ar ir toliau galėsime laikytis šios prielaidos, – dabar jau savo ruožtu kaip vieno iš rezultatų. Ko gi, tiesą sakant, siekiame, kam dirbame? Siekiame to paties, ko apskritai siekia mokslas: suprasti fenomenus, nustatyti jų sąryšius ir galiausiai, jei tai įmanoma, išmokti juos valdyti.

Tad savo darbą tęsime tarę, kad sapnas yra psichinis fenomenas. Tokiu atveju tai sapnuojančiojo kūrinys, jo saviraiška, tik, deja, nesuprantama, nieko mums nesakanti. Kaip elgiatės jūs, jei pasakau ką nors nesuprantama? Paklausiate manęs, ar ne? Kodėl negalėtume pasielgti taip pat: *paklausti sapnavusiojo, ką reiškia jo sapnas*?

Prisiminkite, kartą panaši situacija jau buvo. Tada tyrėme tam tikrus riktus, – vieną šnekos rikto atvejį. Kažkas pasakė: „Da sind Dinge zum Vorschwein gekommen“, o mes paklau-

sėme – ne, laimė, ne mes, bet kiti, su psichoanalize nieko bendro neturintys žmonės pasiteiravo, – ką jis norėjęs pasakyti tuo nesuprantamu sakiniu. Jis tuoj pat atsakė ketinęs pasakyti: „Tai buvo kiaulystė", bet paskui šį ketinimą nuslopinęs, pakeitęs sakinį kitu, švelnesniu: „Tada iškilo faktai..." Jau sakiau, kad toks pasiteiravimas ir yra psichoanalitinio tyrimo pavyzdys, tad dabar suprantate, kad psichoanalizė remiasi technika, leidžiančia, kiek įmanoma, patiems tiriamiesiems pasakyti savo mįslių sprendimus. Žodžiu, sapnavusysis turi pats pasakyti, ką reiškia jo sapnas.

Bet, žinia, sapno atveju tai nėra lengva. Tai pavyko aiškinantis kai kuriuos riktus; paskui susidūrėme su kitais riktais, kai klausiamasis nieko nenorėjo pasakyti ir net pasipiktinęs atmetė mūsų siūlomą atsakymą. Tiriant sapną pirmos rūšies atvejų apskritai nebūna: sapnavusysis visada sako, kad jis nieko nežinąs. Be to, jis negali atmesti mūsų aiškinimo, nes mes jo nesiūlome. Ar ir vėl turėtume atsisakyti savo mėginimo? Jeigu sapnavusysis nieko nežino, ir mes nieko nežinome, o trečias asmuo juolab negali nieko žinoti, tai nėra jokios vilties apskritai ką nors sužinoti. Žinoma, jei norite, atsisakykite tolesnių mėginimų. Bet jei jūsų norai kitokie, tai galite žengti toliau kartu su manimi. Aš pasakysiu, kad gali būti ir net labai tikėtina, jog sapnavusysis žino, ką jo sapnas reiškia, *jis tik nežino, kad tai žino, ir todėl yra įsitikinęs, kad nežino.*

Jūs atkreipsite mano dėmesį į tai, kad pateikiu papildomą prielaidą, – jau antrą per tokį trumpą laiką, – ir kartu nepaprastai sumenkinu savo metodo įtikimumą. Žodžiu, pirmoji prielaida teigia, kad sapnas yra psichinis fenomenas, antroji – kad žmogaus psichikoje esama dalykų, apie kuriuos jis žino, nežinodamas žinąs ir t. t. Tokiu atveju pakanka pastebėti, kokia neįtikima kiekviena iš šių prielaidų, kad galėtume ramiai atmesti visas iš jų gaunamas išvadas.

Bet, ponios ir ponai, pakviečiau jus čia ne tam, kad įtikinėčiau ar ką nors slėpčiau. Paskelbiau, kad skaitysiu „Elementarias psichoanalizės įvado paskaitas", bet visiškai neketinau pateikti medžiagos *in usum delphini**, parodydamas aiškias sąsajas, stropiai nuslėpdamas visus sunkumus, glaistydamas abejones, kad lengva širdimi patikėtumėte išmokę kažką naujo. Ne, kaip tik todėl, kad esate pradedantieji, norėjau parodyti mūsų mokslą tokį, koks jis yra, parodyti jo nesklandumus ir sunkumus, jo pretenzijas ir abejones. Žinau, kad be jų neapsieina nė vienas mokslas, kad kitaip negali būti – ypač pradžioje. Taip pat žinau, kad dėstant iš pradžių stengiamasi nuslėpti nuo besimokančiojo šiuos sunkumus ir ydas. Bet psichoanalizei tai nepriimtina. Aš iš tikrųjų padariau dvi prielaidas, vieną po kitos; jei kam nors tai atrodo per sunku, pernelyg neapibrėžta, jeigu jam norėtųsi didesnių garantijų ir elegantiškesnių išvedžiojimų, tai jis neprivalo eiti toliau kartu su mumis. Man regis, jam apskritai reikėtų pamiršti psichologines problemas, nes būgštauju, kad čia jis neras tų tikslių ir saugių kelių, kuriais ketina vaikštinėti. Be to, mokslas, kuris turi ką pasiūlyti, anaiptol neprivalo siekti pritarimo ir verbuoti sekėjų. Pripažinimą pelnys jo rezultatai, tad galime palūkėti, kol į juos bus atkreiptas dėmesys.

Tiems, kurie norite tęsti darbą, galiu priminti, kad mano prielaidos nėra lygiavertės. Pirmąją, teigiančią, kad sapnas yra psichinis fenomenas, stengiamės įrodyti savo darbo rezultatais; antroji jau įrodyta kitoje mokslo srityje, aš tik perimu ją ir panaudoju, spręsdamas mūsų problemas.

Kokia mokslo sritis įrodė, kad esama tokio žinojimo, apie kurį pats žmogus nieko nenutuokia, – juk kaip tik tai teigiame apie sapnavusįjį? Tokio nuostabaus, stulbinamo, mūsų požiūrį į

* Dofinui (lot.). Toks užrašas buvo ant klasikų rinkinio, Liudviko XIV įsakymu sudaryto jo sūnui. – Vert.

psichikos gyvenimą keičiančio fakto nederėtų slėpti. Beje, tai faktas, pats paneigiantis tai, ką teigia, ir vis tik realus, tai *contradictio in adjecto**. Na, bet jis ir neslepiamas. Jis niekuo dėtas, kad apie jį nieko nežino ar nepakankamai juo domisi. Lygiai kaip ir mes nesame kalti, kad šias psichologines problemas vertina žmonės, jokiais bent kiek svaresniais stebėjimais ar bandymais neprisidėję prie jų sprendimo.

Įrodymas buvo gautas tiriant hipnozės reiškinius. 1889 metais stebėdamas Nansi mieste nepaprastai įspūdingas Liebeault'o ir Bernheimo demonstracijas, tapau štai tokio bandymo liudininku. Vieną vyriškį užhipnotizavo, leido jam haliucinuojant patirti įvairiausias būsenas, o paskui pažadino; iš pradžių vyriškiui atrodė, kad jis nieko nežino apie tai, kas vyko jo hipnozinio miego metu. Tada Bernheimas tiesiog paragino vyriškį pasakoti, ką jis patyrė užhipnotizuotas. Šis tebetvirtino nieko neatsimenąs. Bet Bernheimas primygtinai reikalavo, spyrė jį, įtikinėjo, kad jis žinąs, privaląs prisiminti, ir, žiū, vyriškis ėmė abejoti, pradėjo prisiminti, iš pradžių miglotai prisiminė vieną jam įteigtą išgyvenimą, paskui antrą, prisiminimai tapo vis ryškesni, vis išsamesni, kol galiausiai jis prisiminė viską be jokių spragų. Bet jei jis viską prisiminė ir niekas iš pašaliečių nepasakinėjo, tai galime visai teisėtai padaryti išvadą, kad šiuos išgyvenimus jis žinojo ir anksčiau. Jie tik buvo jam nepasiekiami, jis nežinojo žinąs, jis manė nežinąs. Žodžiu, tai ta pati būsena, kuri, kaip spėjome, būdinga sapnavusiam žmogui.

Tikiuosi, šis faktas jus nustebins, ir paklausite manęs: „Kodėl šiuo įrodymu nesirėmėte anksčiau, kai kalbėjote apie riktus, kai priskyrėte apsirikusiam žmogui ketinimą, apie kurį jis nieko nežinojo ir kurį neigė? Juk jei kas nors mano nežinąs savo išgyvenimų, o paskui visgi juos prisimena, tai kur kas labiau tikėtina, kad jis nieko nežino ir apie kitus vidinius psichinius

* Prieštaravimas apibrėžiant (lot.). – Vert.

procesus. Šis argumentas tikrai būtų padaręs mums įspūdį ir padėjęs suprasti riktus". Žinoma, galėjau juo remtis jau tada, bet pasilikau tam atvejui, kai jo labiau prireiks. Riktai iš dalies patys paaiškėjo, antra vertus, jie vis dėlto paskatino mus pripažinti, kad dėl visuotinio reiškinių sąryšio egzistuoja tokie psichiniai procesai, apie kuriuos nieko nežinome. Kalbėdami apie sapną, esame tiesiog priversti pasitelkti žinias iš kitų sričių, be to, atsižvelgiu ir į tai, kad dabar lengviau sutiksite naudotis hipnozės tyrimo pasiekimais. Būsena, kurioje padarome riktą, jums tikriausiai atrodo normali, ji nepanaši į hipnozinę. Hipnozinė būsena, priešingai, yra aiškiai gimininga pagrindinei sapnavimo sąlygai – miego būsenai. Juk hipnoze vadiname dirbtinį miegą; asmeniui, kurį hipnotizuojame, sakome: „Miegokite"; tai, ką jam įteigiame, galime lyginti su natūralaus miego sapnais. Psichinės aplinkybės abiem atvejais išties analogiškos. Natūraliai miegodami atitraukiame dėmesį nuo viso išorinio pasaulio, hipnoziškai miegodami irgi pasitraukiame nuo viso pasaulio, išskyrus vieną mus užhipnotizavusį asmenį, su kuriuo ryšys išlieka. Beje, vadinamasis „žindyvės miegas", – kai žindyvė palaiko ryšį su kūdikiu ir tik jis ją gali pažadinti, – yra natūralus hipnozinio sapno analogas. Todėl, atrodo, ne itin rizikuojame miegui priskirdami kokią nors hipnozės ypatybę. Ne iš piršto laužta prielaida, kad sapnavusysis irgi žino apie savo sapną, tik tos žinios jam nepasiekiamos, todėl jis netiki žinąs. Beje, įsidėmėkime, kad tai jau trečias sapnų tyrimo būdas: pradžioje kalbėjome apie miegą trikdančius dirginimus, paskui – apie „dienos sapnus", o dabar dar ir apie hipnozinėje būsenoje įteigtus sapnus.

Dabar, ko gero, labiau pasitikėdami grįšime prie savo užduoties. Vadinasi, labai tikėtina, kad sapnavusysis žino apie savo sapną; tereikia, kad jis įstengtų aptikti tai, ką žino, ir pasakytų mums. Nereikalaujame, kad jis tuoj pat pasakytų savo sapno prasmę, bet jis tikrai gali nustatyti sapno ištakas, tas mintis ir interesus, dėl kurių šis atsirado. Prisiminkite dar kartą

riktus: apsirikusiojo paklausė, kaip atsirado klaidingas žodis „Vorschwein", ir pirma jam į galvą šovusi mintis viską paaiškino. Mūsiškė sapno tyrimo technika labai paprasta, ji tiesiog mėgdžioja šį pavyzdį. Paklausime sapnavusiojo, kaip atsirado sapnas, ir pirmą jo teiginį laikysime paaiškinimu. Žodžiu, nekreipsime dėmesio į tai, ar jis tiki, ar netiki žinąs, – bet kuriuo atveju elgsimės vienodai.

Žinoma, ši technika labai paprasta, bet bijau, kad ji sukels aršiausią jūsų pasipriešinimą. Sakysite: „Dar viena prielaida, trečia! Ir pati neįtikimiausia! Jeigu paklausiu sapnavusiojo, ką jis mano apie sapną, tai pirma jo mintis ir bus norimas paaiškinimas? Bet juk gali būti, kad jam į galvą nešaus jokia mintis arba šaus dievaižin kas. Neaišku, ko čia gali tikėtis. Ar nevertėtų būti kiek kritiškesniam, užuot pernelyg pasikliovus Dievu? Be to, sapnas nėra pavienis klaidingas žodis, jį sudaro daugybė elementų. Kurios į galvą atėjusios minties reikėtų griebtis?"

Jūs teisūs dėl visų neesminių dalykų. Nuo šnekos rikto sapnas skiriasi ir elementų gausa. Technika turi į tai atsižvelgti. Todėl siūlau suskaidyti sapną į elementus ir ištirti kiekvieną jų skyrium; tokiu atveju vėl leistina analogija su šnekos riktu. Jūs teisūs ir teigdami, kad sapnavusysis, paklaustas apie atskirą sapno elementą, gali atsakyti, jog jam nieko neateina į galvą. Būna atvejų, kai tokį atsakymą pripažįstame; vėliau išgirsite, kokie tie atvejai. Įsidėmėtina, kad šiais atvejais mums patiems šis tas gali ateiti į galvą. Bet apskritai, jeigu sapnavusysis tvirtins neturįs jokių minčių, tai prieštarausime jam, raginsime jį, užtikrinsime, kad kas nors turi ateiti į galvą, – ir būsime teisūs. Kokia nors mintis ateis, nesvarbu, kokia. Itin lengvai jis pateiks tam tikras žinias, kurias galima pavadinti istorinėmis. Jis pasakys: tai nutiko vakar (kaip abiejuose aptartuose „blaiviuose" sapnuose), arba: tai man primena vieną neseną atsitikimą; taip paaiškės, kad sapnai daug dažniau nei manėme susiję su

paskutinių dienų įspūdžiais. Galiausiai remdamasis sapnu jis prisimins ir senesnius, gal net labai senus įvykius.

Bet dėl esminio dalyko jūs neteisūs. Labai klystate manydami, kad pernelyg savivaliauju priimdamas prielaidą, teigiančią, jog pirma sapnavusiojo mintis ir yra tai, ko ieškome, ar bent užuomina į tai; klystate manydami, kad ta mintis gali būti bet kokia, nesusijusi su tuo, ko ieškome, – ir kad tikėdamasis kitko, tik pernelyg pasikliauju Dievu. Kartą jau įspėjau, kad jūsų tikėjimas psichikos laisve ir savivale yra visiškai nemoksliškas, kad reikia jo atsisakyti ir pripažinti, jog ir psichikos gyvenime vyrauja determinizmas. Prašau pagarbiai atsižvelgti į tą faktą, kad paklaustajam į galvą atėjo kaip tik tokia, o ne kitokia mintis. Tačiau aš nenoriu supriešinti vieno tikėjimo su kitu. Galime įrodyti, kad mintis, kurią išsako paklaustasis, nėra savavališka, nėra neapibrėžta, ji susijusi su tuo, ko ieškome. Taip, neseniai sužinojau, – beje, neteikdamas tam pernelyg didelės reikšmės, – kad ir eksperimentinė psichologija jau pateikė tokių įrodymų.

Tai, ką dabar aptarsime, yra labai svarbu, tad prašau susikaupti. Ragindamas sapnavusįjį pasakyti, kokia mintis apie tam tikrą sapno elementą ateina jam į galvą, reikalauju, kad jis imtų laisvai asocijuoti, *remdamasis pradiniu vaizdiniu*. Čia būtina ypatinga dėmesio nuostata, visiškai kitokia, nei mąstant, tiesiog neigianti mąstymą. Vieniems tokia nuostata visiškai įprasta, kitų mėginimai ją realizuoti neįtikėtinai nevykę. Be to, asociacijų laisvę galime išplėsti atsisakydami pirminio vaizdinio ir nustatydami, tarkim, tik reikiamos minties pobūdį, pvz., paprašę pasakyti tikrinį vardą ar skaičių. Tokiu atveju į galvą atėjusi mintis turėtų būti dar savavališkesnė, dar labiau nenuspėjama nei ta, kurios reikalauja mūsų technika. Bet galime įrodyti, kad ją kaskart griežtai determinuoja svarbios vidinės nuostatos, kurių nežinome jų veikimo metu, – kaip nežinome

trikdančios rikto tendencijos ar atsitiktinį veiksmą provokuojančio ketinimo.

Aš, o vėliau ir daugelis kitų ne kartą taip tyrinėjome vardus ir skaičius, savaime ateinančius į galvą; kai kurie iš tų tyrinėjimų jau paskelbti. Jie atliekami taip: į galvą atėjęs vardas pažadina nenutrūkstamas asociacijas, kurios šiuo atveju nėra visiškai laisvos, nes siejasi su vardu, panašiai kaip mintys siejasi su sapno elementais; tai tęsiasi, kol asociacijų srautas išsenka. Bet tada paaiškėja ir to vardo motyvacija bei reikšmė. Bandymų rezultatai kas kartą pasitvirtina, pasakojant apie juos dažnai prireikia pateikti gausią medžiagą ir išsamius paaiškinimus. Bene įtikimiausios yra laisvai išnyrančių skaičių asociacijos; tiesiog stulbina tai, kad viskas vyksta taip greitai, kad taip užtikrintai judama slapto tikslo link. Noriu pateikti tik vieną vardų analizės pavyzdį, nes šiuo atveju, laimė, galime išsiversti su negausia medžiaga.

Gydydamas vieną jauną vyriškį, kartą imu kalbėti šia tema ir pasakau, kad, nepaisant tariamos savivalės, į galvą negali ateiti joks vardas, kurio griežtai nesąlygotų artimiausia tiriamo asmens aplinka, jo paties ypatybės ir dabartinės aplinkybės. Kadangi jis abejoja, pasiūlau jam nedelsiant atlikti tokį bandymą. Žinau, kad vyriškis kuo įvairiausiai bendrauja su daugybe merginų ir moterų, tad manau, jog tikrai turės iš ko rinktis, jei pasiūlysiu pasakyti pirmą pasitaikiusį moters vardą. Jis sutinka. Mano ar veikiau jo paties nuostabai, moteriškų vardų lavina nepasipila, jis valandėlę tyli, o paskui prisipažįsta, kad į galvą atėjo vienintelis vardas: *Albina*. Nuostabu, bet ką Jums sako šitas vardas? Kiek Albinų pažįstate? Keista, bet jis nepažįsta nė vienos Albinos, ir nieko daugiau jam neateina į galvą. Galima pamanyti, kad analizė nepavyko; bet ne, ji tik baigėsi, daugiau jokių minčių nereikėjo. Vyriškis buvo nepaprastai šviesaus gymio, kalbėdamas su juo gydymo metu dažnai

juokais pavadindavau jį *Albinu;* mes kaip tik mėginome nustatyti jo konstitucijos moteriško prado dalį. Vadinasi, jis pats buvo Albina, labiausiai jam tada rūpėjusi moteriškė.

Pasirodo, netikėtai išnyrančias melodijas irgi sąlygoja tos mintys, kurios rūpi žmogui, net jei jis to nepastebi. Lengva parodyti, kad santykis su melodija priklauso nuo jos teksto arba kilmės; bet turiu būti gan atsargus tai teigdamas ir išskirti tikrai muzikalius žmones, apie kuriuos tiesiog neturiu jokių duomenų. Jiems muzikinis melodijos turinys turėtų lemti tai, kad išnyra kaip tik ji. Žinoma, dažniau pasitaiko pirmasis atvejis. Antai pažįstu jauną vyriškį, kurį tiesiog persekiojo Pario dainos iš [Offenbacho] *Gražiosios Elenos* melodija, kol analizė neatkreipė jo dėmesio į tada jam aktualią „Idos" ir „Elenos" konkurenciją.

Jei net visiškai laisvai ateinančios mintys yra šitaip sąlygotos ir taip susijusios su tam tikru kontekstu, tai neapsiriksime teigdami, jog pirminiu vaizdiniu grindžiamos mintys gali būti ne mažiau sąlygotos. Tyrimas patvirtina ne tik jų ryšį su pirminiu vaizdiniu, bet ir priklausomybę nuo ypač afektyvių minčių ir interesų, vadinamųjų *kompleksų,* kurie dažniausiai nepastebimai, t. y. nesąmoningai, dalyvauja asocijavimo procese.

Svarbų vaidmenį psichoanalizėje suvaidino labai pamokomi eksperimentai, kuriais mėginta tirti šios priklausomybės sąlygojamas mintis. Wundto mokykla pasiūlė vadinamąjį asociacijų eksperimentą, kai tiriamajam asmeniui pasiūloma kuo greičiau kaip nors *sureaguoti* į *žodį–dirgiklį*. Tada galima nustatyti, kokia laiko atkarpa skiria dirgiklį ir reakciją, galima tirti atsakomosios reakcijos pobūdį, klaidas, atsirandančias kartojant tą patį bandymą, ir panašius dalykus. Bleulerio ir Jungo vadovaujamos Ciuricho mokyklos atstovai paaiškino asociacijų eksperimento reakcijas, pasiūlę tiriamajam asmeniui itin ryškias reakcijas papildyti paskesnėmis asociacijomis. Tada paaiškėjo,

kad šias ryškias reakcijas kuo griežčiausiai determinavo tiriamojo asmens kompleksai. Taip Bleuleris ir Jungas nutiesė tiltą nuo eksperimentinės psichologijos prie psichoanalizės.

Šitai išgirdę galite pasakyti: „Dabar pripažįstame, kad laisvai ateinančios mintys yra determinuotos, kad jos nėra savavališkos, kaip manėme anksčiau. Sutinkame, kad tokios yra ir sapno elementų sukeliamos mintys. Bet juk ne tai mums rūpi. Jūs teigiate, kad sapno elemento sukeliamą mintį determinuoja mums nežinoma psichinė kaip tik šio elemento priežastis. Tai nėra akivaizdu. Mes tikimės, kad paaiškės, jog su sapno elementu susijusią mintį nulemia koks nors sapnavusiojo kompleksas, bet kokia iš to nauda? Ne sapną šitaip galime suprasti, bet tuos vadinamuosius kompleksus, kuriuos aptinkame ir asociacijų eksperimentu. Ką bendra turi šie su sapnu?

Jūs teisūs, bet nepastebite vieno dalyko. Beje, kaip tik dėl jo asociacijų eksperimento nepasirinkau savo dėstymo išeities tašku. Šiam eksperimentui savavališkai pasirenkame vieną reakcijos determinantę, būtent žodį–dirgiklį. Tokiu atveju reakcija tarpininkauja tarp žodžio–dirgiklio ir to žodžio pažadinamo tiriamo asmens komplekso. Tai, kas pakeičia žodį–dirgiklį sapnuojant, kyla iš paties sapnuojančiojo psichikos gyvenimo, iš jam nežinomų šaltinių, vadinasi, irgi gali būti „komplekso atžala". Todėl reikia tikėtis, kad su sapno elementu susijusias paskesnes mintis nulems ne koks nors kitas, o paties elemento kompleksas, padėsiantis išsiaiškinti ir šį elementą.

Leiskite man kitu pavyzdžiu parodyti, kad iš tikrųjų yra taip, kaip tikimės. Tiesą sakant, tikrinių vardų marša yra puikus pavyzdys sapnų analizei; skirtumas tik toks, kad čia vienas asmuo atlieka tai, kas vyksta tarp dviejų žmonių aiškinant sapną. Laikinai pamiršęs vardą visgi esu tikras, kad jį žinau; tokį tikrumą sapnavusiajam galime suteikti tik aplinkkeliais, pasitelkę Bernheimo eksperimentą. Bet užmirštas, nors ir žinotas

vardas man nepasiekiamas. Nieko negelbsti kad ir įtempčiausias mąstymas, – netrukus tuo įsitikinu. Tačiau kaskart vietoj užmiršto vardo galiu sugalvoti vieną ar keletą vardų–pakaitalų. Jei toks vardas–pakaitalas šauna į galvą spontaniškai, akivaizdi tampa šios situacijos ir sapnų analizės atitiktis. Juk sapno elementas irgi nėra tai, ko ieškome, jis tik pakeičia kažką kita, tikra, ko nežinau ir turiu atrasti padedamas sapnų analizės. Skirtumas vėl tik toks, kad užmiršęs vardą nesvyruodamas laikau netikru jo pakaitalą, bet prireikė daug pastangų, kad išdrįstume šitaip vertinti sapno elementą. Žinoma, ir pamiršę vardą pakaitalo padedami galime pasiekti nesąmoningą tikrąjį turinį, pamirštą vardą. Sutelkęs dėmesį į vardus–pakaitalus ir stebėdamas, kokias mintis jie sukelia, anksčiau ar vėliau aplinkkeliais pasieksiu pamirštą vardą ir kartu pamatysiu, kad spontaniški vardai–pakaitalai, kaip ir atėjusieji man į galvą, susiję su juo, yra jo determinuoti.

Noriu pateikti tokio pobūdžio analizę. Vienądien pastebiu, kad neprisimenu mažos šalies Rivjeroje, kurios sostinė Monte Karlas, pavadinimo. Apmaudu, bet taip yra. Perkratau viską, ką žinau apie šią šalį, prisimenu iš Lusignanų kilusį princą Albertą, jo santuokas, jo pomėgį tirti jūros gelmes, – viską, ką įstengiu, bet niekas negelbsti. Tad atsisakau apmąstymų ir stebiu, kokie vardai–pakaitalai ateis į galvą vietoj užmirštojo. Jie netrukus pasipila. Pirmiausia *Monte Carlo*, paskui *Piemont*, *Albanija*, *Montevideo*, *Colico*. Iš pradžių mano dėmesį patraukia Albanija, ją netrukus pakeičia *Montenegro*, – turbūt, dėl baltos ir juodos spalvų priešpriešos. Paskui matau, kad keturi iš šių vardų–pakaitalų turi tą patį skiemenį *mon*; staiga prisimenu pamirštąjį pavadinimą ir garsiai ištariu: *Monaco*. Vadinasi, vardus–pakaitalus iš tiesų nulėmė užmirštasis, pirmus keturis – pirmas jo skiemuo, o paskutinį – skiemenų seka ir paskutinis skiemuo. Be to, nesunkiai suprantu, kodėl šis pavadinimas trumpam išdilo iš atminties. Monakas susijęs su Miunchenu,

tai itališkas šio miesto pavadinimas; trikdantį poveikį sukėlė kaip tik šis miestas.

Žinoma, pavyzdys gražus, bet pernelyg paprastas. Kitais atvejais prie pirmųjų vardų–pakaitalų turėtų prisišlieti ilgesnė minčių seka, tada analogija su sapnų analize būtų aiškesnė. Turiu ir tokių patirčių. Vieną kartą nepažįstamas žmogus pakvietė išgerti su juo itališko vyno; smuklėje paaiškėjo, kad jis pamiršo pavadinimą to vyno, kurį ketino užsakyti, nes šis buvo palikęs jam kuo geriausius prisiminimus. Iš daugybės pakaitalų, atėjusių jam į galvą vietoj pamirštojo, padariau išvadą, kad pavadinimą jis pamiršo dėl kažkokios Hedvigos, ir iš tikrųjų jis ne tik patvirtino, kad pirmiausia ragavo šito vyno Hedvigos draugijoje, bet iškart prisiminė ir vyno pavadinimą. Dabar jis buvo laimingai vedęs, o toji Hedviga priminė ankstesnius, ne itin noriai prisimenamus laikus.

Kas įmanoma pamiršus vardą, gali pavykti ir aiškinantis sapnus: pradėję pakaitalu, padedami jį lydinčių asociacijų, galime pasiekti slaptą, tikrąjį sapno turinį. Prisiminę vardų maršą turime teisę tarti, kad sapno elementą lydinčias asociacijas determinuoja tiek pats sapno elementas, tiek ir tikrasis nesąmoningas jo turinys. Taip būsime kiek pateisinę savąją techniką.

Septinta paskaita

Išreikštasis sapno turinys ir slaptosios jo mintys

Ponios ir ponai! Matote, kad ne veltui studijavome riktus. Šios studijos – turint omeny jums žinomas prielaidas – buvo dvejopai naudingos: įgijome sapno elemento sampratą ir sapno aiškinimo techniką. Mūsiškė sapno elemento samprata yra tokia: sapno elementas nėra tikrasis sapno turinys, kaip ir rikto ketinimas jis tėra pakaitalas kažko, nepažįstamo pačiam sapnuojančiajam, kažko, ką šis žino, bet, šiaip ar taip, tas žinojimas jam nepasiekiamas. Tikimės, kad apibendrinę šią sampratą galime taikyti ir visam iš atskirų elementų susidedančiam sapnui. Mūsų technikos esmė: remiantis sapno elementų sukeltomis laisvosiomis asociacijomis reikia gauti aibę kitų vaizdinių – šių elementų pakaitalų, – kurie padėtų įminti tai, ką slepia sapnas.

Dabar siūlau pakeisti mūsų terminiją truputį lankstesne. Būsime tikslesni, jei, užuot sakę „slaptas, nepasiekiamas, netikras", sakysime „sapnuojančiojo sąmonei nepasiekiamas" arba *nesąmoningas* [unbewußt]. Kaip ir anksčiau, kai aptarėme užmirštą žodį ar trikdantį rikto ketinimą, omeny turime tai, kas *nesąmoninga tuo momentu*. Ir priešingai, sapno elementą ir asociacijų sukeltus vaizdinius–pakaitalus turime teisę pavadinti *sąmoningais*. Šių pavadinimų kol kas nesiejame su jokia teorine konstrukcija. Niekuo nenusižengiame naudodami žodį „nesąmoningas" kaip tinkamą ir lengvai suprantamą apibūdinimą.

Atskiro sapno elemento sampratą pritaikius visam sapnui, šis kaip visuma tampa iškraipytu kažkokio kito, nesąmoningo turinio pakaitalu, ir šitą nesąmoningą turinį privalo atskleisti sapnų analizė. Bet tokiu atveju galime nedelsdami suformuluoti tris pagrindines taisykles, kurių privalome laikytis aiškindami sapnus:

1) Nesirūpinti tuo, ar sapnas suprantamas, ar absurdiškas, ar jis aiškus, ar miglotas, nes tai anaiptol nėra mūsų ieškomas nesąmoningas turinys (vėliau susidursime su natūraliu šios taisyklės ribojimu); 2) tenkintis vaizdiniais–pakaitalais, kuriuos sužadina kiekvienas sapno elementas, negalvojant apie juos, netikrinant, ar jie tinka, nesirūpinant, nutolsta jie nuo sapno elemento ar ne; 3) palūkėti, kol slaptas, ieškomas nesąmoningas turinys išnirs pats, kaip užmirštas žodis „Monaco" mano aprašytame bandyme.

Dabar aišku, kad visai nesvarbu, ar prisimename didesnę, ar mažesnę sapno dalį, nesvarbu ir ar tikslūs, ar apytikriai yra šie prisiminimai. Juk prisimename ne tikrąjį sapno turinį, o tik iškraipytą jo pakaitalą, turintį pažadinti vaizdinius–pakaitalus ir padėti mums priartėti prie tikrojo nesąmoningo turinio, įsisąmoninti jį. Jeigu mūsų prisiminimai buvo netikslūs, tai jie tik dar labiau iškraipė pakaitalus, o tai savo ruožtu gali būti kažkuo motyvuota.

Aiškinti galima ir savus, ir kitų žmonių sapnus. Iš savųjų net daugiau išmoksti, aiškinimo procesas čia labiau įtikimas. Pamėginęs netrukus pastebi, kad kažkas priešinasi darbui. Nors mintys ir ateina į galvą, bet ne visas jas priimi: pradedi tikrinti ir rinktis. Viena mintis atrodo netinkama, tiesiog niekuo dėta; antra pernelyg absurdiška; trečia visiškai nesvarbi. Netrukus pamatai, kad dar nespėjusias paaiškėti mintis šitaip prieštaraudamas nuslopini ir galiausiai išvis nuveji. Žodžiu, esi pernelyg priklausomas nuo pirminio vaizdinio, nuo sapno elemento,

antra vertus, minėtoji atranka iškraipo laisvųjų asociacijų rezultatą. Jeigu sapną aiškiniesi ne pats, o prašai, kad kas nors jį paaiškintų, tai gali pastebėti dar vieną labai ryškų tokios neleistinos atrankos motyvą. Sakai sau: ne, ši mintis pernelyg nemaloni, jos nenoriu ar negaliu pasakyti.

Akivaizdu, kad šie prieštaravimai kelia didžiulę grėsmę mūsų darbui. Reikia jiems atsispirti, todėl tirdamas savo sapną tvirtai pasiryžti jiems nepasiduoti; aiškindamas kito žmogaus sapną, pateiki būtiną sąlygą: jis privalo pasakyti kiekvieną į galvą atėjusią mintį, net jei atrodytų, kad ją galima atmesti dėl kurios nors iš šių keturių priežasčių: ji yra pernelyg nesvarbi, pernelyg absurdiška, neturi nieko bendra su sapnu arba yra per daug nemaloni, kad ją išsakytum. Jis pažada šią sąlygą vykdyti, bet netrukus pastebi, kaip blogai laikosi duoto žodžio. Pirmiausia pamanai, kad, nepaisant autoritetingo patikinimo, jis netiki laisvųjų asociacijų metodo pagrįstumu, ir gal net pagalvoji apie tai, ar nevertėtų pirma įtikinti jį teoriškai, davus paskaityti knygų ar nusiuntus paklausyti paskaitų, po kurių jis pritartų mūsų požiūriui į laisvąsias asociacijas. Tokių klaidų išvengi, mat pastebi, kad net būdamas tikras dėl savų pažiūrų irgi nuolat susiduri su kritiškais prieštaravimais kai kurioms mintims, bet paskui, taip sakant, antru žingsniu, juos įveiki.

Užuot piktinęsi sapnavusiojo nepaklusnumu, pasiremkime šia patirtimi, kad sužinotume kažką naujo; tai gali būti juo svarbiau, juo mažiau esame tam pasiruošę. Aišku, kad sapno aiškinimo darbas susiduria su *priešinimusi* [Widerstand], kurio išraiška yra anie kritiški prieštaravimai. Šis priešinimasis nepriklauso nuo teorinių įsitikinimų. Sužinome dar daugiau. Paaiškėja, kad toks kritiškas prieštaravimas niekada nebūna teisingas. Priešingai, tos mintys, kurias mielai nuslopintume, *visos be išimties* pasirodo esančios svarbiausios, lemiamos,

padedančios atskleisti nesąmoningą sapno turinį. Žodžiu, faktas, kad mintį lydi prieštaravimas, jau yra svarbus ženklas.

Šis priešinimasis – visiškai naujas fenomenas, kurį aptikome pasirėmę mūsų prielaidomis, nors tos prielaidos jo nemini. Naujasis veiksnys stebina, ir ne itin maloniai. Jau nutuokiame, kad jis nepalengvins mūsų triūso. Gal net paskatins apskritai atsisakyti bet kokių pastangų suprasti sapną. Toks mažmožis – tik sapnas, ir tokie sunkumai vietoj sklandžios technikos! Bet, antra vertus, kaip tik sunkumai gali būti patrauklūs, nes jie žadina nuojautą, kad darbas vertas pastangų. Su priešinimusi susiduriame kaskart, kai pradėję sapno elementu, tikrojo sapno turinio pakaitalu, mėginame pasiekti slaptąjį nesąmoningą sapno turinį. Todėl galime tikėtis, kad pakaitalas slepia kažką reikšminga. Antraip kam tos kliūtys, trukdančios išgauti paslaptį? Jeigu vaikas nenori atgniaužti kumščio ir parodyti, ką turi, tai aišku, kad ten kaip tik tai, ko jam neleidžiama turėti.

Dabar, papildę mūsų samprotavimus dinamiška priešinimosi sąvoka, turime pagalvoti ir apie tai, kad šis veiksnys yra kiekybiškai kintantis. Priešinimasis gali būti didesnis arba mažesnis, tad būkime pasiruošę aptikti šiuos skirtumus, kai su jais susidursime. Galbūt taip įgysime naujos patirties, kuri irgi pravers aiškinant sapnus. Kartais pereinant nuo sapno elemento prie nesąmoningo to elemento turinio pakanka vienos ar kelių minčių, o kartais tam prireikia ilgiausios asociacijų grandinės, pakeliui tenka įveikti daugybę prieštaravimų. Tikriausiai būsime teisūs tarę, kad tokios įvairovės priežastis – nevienodas priešinimosi stiprumas. Jei priešinimasis menkas, tai pakaitalas nelabai nutolęs nuo nesąmoningo turinio; didelis priešinimasis smarkiai iškraipo nesąmoningą sapno elemento turinį, ir kartu ilgėja atgalinis kelias nuo pakaitalo prie šio turinio.

Dabar turbūt metas paimti kokį nors sapną ir išmėginti mūsų techniką, pažiūrėti, ar pasitvirtins su ja siejami lūkesčiai. Taip, tačiau kokį sapną reikėtų pasirinkti? Neįsivaizduojate, kaip man sunku apsispręsti, ir kol kas net negaliu jums paaiškinti kodėl. Akivaizdu, kad turėtų būti nelabai iškraipytų sapnų ir geriausia pradėti nuo tokių. Bet kokie sapnai mažiausiai iškraipyti? Gal tie, aiškūs ir rišlūs, kurių porą jau pateikiau? Labai klystume taip manydami. Tyrimas rodo, kad šie sapnai labai smarkiai iškraipyti. Bet tikriausiai labai jus nuvilsiu, jei nepaisydamas jokių ribojimų paimsiu bet kokį sapną. Gali būti, kad tokiu atveju sulauksime ir užrašysime tiek daug su atskirais sapno elementais susijusių minčių, kad darbas taps visiškai neaprėpiamas. Užrašius sapną, o šalia visas į galvą atėjusias mintis, gali paaiškėti, kad pastarasis sąrašas pranoksta sapno tekstą. Žodžiu, atrodo, kad tikslingiausia pasirinkti analizei keletą trumpų sapnų, iš kurių kiekvienas gali kuo nors praversti, kažką pailiustruoti. Tam ir ryšimės, jei patirtis nesako, kur galėtume rasti tikrai mažai iškraipytų sapnų.

Be to, žinau dar vieną būdą, galintį palengvinti mūsų darbą. Užuot ėmęsi aiškinti ištisus sapnus, apsiribokime paskirais sapno elementais ir paėmę keletą pavyzdžių pažvelkime, kaip galėtume juos paaiškinti pasitelkę mūsų techniką.

a) Viena dama pasakoja vaikystėje dažnai sapnuodavusi *Dievą su smailia popieriaus kepure ant galvos*. Kaip tai suprasite jos pačios nepadedami? Juk skamba absurdiškai. Absurdo pojūtis išnyksta, kai dama papasakoja, kad vaikystėje prie stalo jai dažnai uždėdavę tokią kepurę, jei ji nenustygdavo ir skersakiuodavo į brolių ir seserų lėkštes, – ar negavęs kuris nors iš jų daugiau nei ji. Vadinasi, kepurė prilygo akidangčiams. Beje, tokia „istorinė" informacija buvo pateikta nedelsiant. Šį elementą ir kartu visą trumpą sapną nesunkiai paaiškina kita damos mintis. „Kadangi buvau girdėjusi, kad Dievas viską žino ir mato, tai sapnas tegali reikšti, kad aš viską žinau ir

matau kaip Dievas, net jei man nori sutrukdyti". Ko gero, šis pavyzdys per lengvas.

b) Skeptiška pacientė sapnuoja ilgesnį sapną, kuriame pažįstami žmonės labai išgiria jai mano knygą apie „pokštą". Paskui paminimas *kanalas, gal kita knyga, kurioje kalbama apie kanalą, ar šiaip kažkas, susijęs su kanalu... ji nežinanti... visiškai neaišku.*

Dabar tikrai manysite, kad šio itin neapibrėžto sapno elemento – „kanalo" – neįstengsime paaiškinti. Jūs teisūs, numanydami sunkumus, bet aiškinti sunku ne todėl, kad elementas toks neaiškus, jis yra neaiškus dėl tos pačios priežasties, kuri apsunkina aiškinimą. Sapnavusiajai nekyla jokių minčių, susijusių su kanalu; žinoma, aš irgi negaliu nieko pasakyti. Po kiek laiko, tiksliau, kitą dieną, ji pasako, kad jai į galvą atėjusi mintis, kuri *galbūt* kažkiek susijusi su sapnu. Beje, tai irgi jos girdėtas pokštas. Vienas žymus rašytojas, plaukdamas laivu iš Duvro į Kale, kalbasi su keleiviu anglu, kuris kažkokia dingstimi pacituoja: *„Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas"* [„Nuo didingo iki juokingo tėra vienas žingsnis"]. Rašytojas atsako: *„Oui, le pas de Calais*!" [„Taip, Pa–de–Kale"; „pas" – „žingsnis" prancūziškai]; tuo jis nori pasakyti, kad laiko Prancūziją didinga, o Angliją juokinga. Bet *Pas* de Calais yra kanalas, būtent *Canal la manche,* Lamanšas. Ar aš manąs, kad tai kažkaip susiję su sapnu? Žinoma, sakau, šis pokštas paaiškina mįslingąjį sapno elementą. Ar abejojate, kad kaip tik jis buvo nesąmoningas „kanalo" turinys dar prieš sapnuojant, ar galite teigti, kad jis atsirado vėliau? Ši mintis patvirtina damos skepsį, kurį ji dangsto įkyriu žavėjimusi; priešinimasis, ko gero, sukėlė abu efektus: ir tai, kad ši mintis taip ilgai delsė, ir tai, kad atitinkamas sapno elementas pasirodė toks neapibrėžtas. Įsidėmėkite, koks čia sapno elemento santykis su jo nesąmoningu turiniu. Sapno elementas yra tarsi šio nesąmoningo turinio atplaiša, užuomina į jį; izoliuotas jis tapo visiškai nesuprantamas.

c) Ilgėlesniame sapne pacientas sapnuoja tokį epizodą: *Aplink ypatingos formos stalą sėdi keletas jo šeimos narių*, ir t. t. Dėl stalo jam kyla mintis, kad tokį baldą jis matęs, lankydamasis vienoje šeimoje. Jo mintis keliauja toliau: toje šeimoje ypatingi tėvo ir sūnaus santykiai; netrukus jis priduria, kad panašūs ir jo santykiai su tėvu. Taigi stalas pateko į sapną tam, kad išryškintų šią paralelę.

Šis pacientas seniai žinojo sapnų aiškinimo reikalavimus. Kitas, ko gero, būtų sudirgęs, kad tokia menka detalė – stalo forma – tapo tyrimo objektu. Iš tiesų, mes nemanome, kad sapne yra atsitiktinių ar nereikšmingų dalykų, ir tikimės, kad jis paaiškės, išsiaiškinus kaip tik tokias nereikšmingas, nemotyvuotas detales. Tikriausiai nustebsite, kad sapno darbas mintį „mūsų šeimoje yra taip pat, kaip anoje" išreiškia pasirinkdamas stalą. Bet ir tai nustos stebinti, kai išgirsite, kad anos šeimos pavardė – *Tischler* [stalius]. Sapnuojantysis, susodinęs savo šeimos narius aplink tokį stalą, teigia, kad jie irgi Tischleriai. Atkreipkite dėmesį į tai, kaip pateikdamas sapnų aiškinimus norom nenorom tampi netaktiškas. Dabar suprasite, koks yra vienas iš minėtų sunkumų renkantis pavyzdžius. Lengvai galėjau pakeisti šitą pavyzdį kitu, bet tikriausiai vieno netakto būčiau išvengęs mainais padarydamas kitą.

Man regis, pats laikas įvesti du terminus, kuriais jau seniai galėjome naudotis. Tai, ką pateikia sapnas, pavadinkime *išreikštuoju sapno turiniu* [manifester Trauminhalt], o slaptąjį turinį, kurį privalome atrasti, padedami sapno elementus lydinčių minčių, – *slaptosiomis sapno mintimis* [latente Traumgedanke]. Dabar atkreipsime dėmesį, kokius santykius tarp išreikštojo sapno turinio ir slaptųjų jo minčių rodo mūsų aptarti pavyzdžiai. Šie santykiai gali būti labai įvairūs. Pavyzdžiuose a) ir b) išreikštasis sapno elementas yra sudedamoji slaptosios sapno minties dalis, beje, labai menka. Didelę ir sudėtingą psichinę struktūrą, sudarytą iš nesąmoningų sapno minčių, išreikšta-

jame sapno turinyje atspindi nedidelis tos struktūros fragmentas arba, kitais atvejais, užuomina į ją, replika, santrumpa telegrafo stiliumi. Iš šios nuotrupos ar užuominos aiškinimo darbas atkuria visumą; tai itin gerai pavyko pavyzdyje b). Vadinasi, vienas iš sapno darbo atliekamų iškraipymų yra tikrojo turinio pakeitimas nuolauža ar užuomina. Be to, pavyzdyje c) galime įžvelgti ir kitą santykį, dar aiškiau ir gryniau išreikštą tolesniuose pavyzdžiuose.

d) Sapnuojantysis *ištraukia* [hervorzieht] *iš palovės pažįstamą damą*. Jis pats paaiškina šio sapno elemento prasmę pirma į galvą atėjusia mintimi. Tai reiškia: jis teikiąs pirmenybę [Vorzug] šiai damai.

e) Kitas sapnuoja *savo brolį, tūnantį dėžėje*. Pirma atėjusi mintis dėžę pakeičia spinta [Schrank], o antra paaiškina: brolis save riboja [*schränkt sich ein*].

f) Sapnuojantysis *lipa į kalną, nuo kurio itin toli matyti*. Tai skamba visiškai racionaliai, turbūt nėra net ką aiškinti, nebent pasiteirauti, ką primena šis sapnas ir kokie motyvai jį dabar sukėlė. Deja, klystate; šį sapną reikėjo aiškintis ne mažiau už kurį kitą, kur kas labiau neaiškų. Sapnavusysis prisimena anaiptol ne savo kopimus į kalnus; jam dingteli, kad vienas pažįstamas leidžia *„Apžvalgą“* [Rundschau], kurioje aptaria mūsų santykius su tolimiausiomis šalimis. Tad slaptoji sapno mintis yra sapnavusiojo identifikacija su „Apžvalgos“ leidėju.

Čia išreikštąjį ir slaptąjį sapno elementus sieja kitokio pobūdžio santykis. Pirmasis yra ne tiek antrojo iškraipymas, kiek jo pavaizdavimas, plastiška, konkreti iliustracija, kurios pagrindas – žodžių sąskambis. Tiesa, kaip tik todėl tai vėl savotiškas iškraipymas, nes mes jau seniai pamiršome, iš kokio konkretaus vaizdo kilo žodis, todėl ir neatpažįstame jo vėl pakeisto vaizdu. Prisiminę tai, kad išreikštąjį sapno turinį paprastai

sudaro vizualūs vaizdai, kad kur kas rečiau pasitaiko mintys ir žodžiai, suprasite, kad toks santykis itin reikšmingas sapno atsiradimui. Taip pat pamatysite, kad šitaip išreikštajame sapno turinyje galima sukurti daugybę abstrakčių minčių pakaitalų, vienaip ar kitaip pasitarnaujančių ketinimui jas nuslėpti. Tai primena galvosūkio techniką. Iš kur randasi sąmojis, kuriuo paprastai pasižymi šie vaizdai, – tai ypatingas klausimas, kurio čia nebūtina aptarinėti.

Turiu nutylėti ketvirtą galimą santykį tarp išreikštojo ir slaptojo sapno elementų, kol jo ypatybių neatskleidė mūsų technika. Bet ir jį pateikęs neišsemčiau visų įmanomų santykių aibės, o mūsų tikslams kol kas pakaks ir tiek.

Ar dabar išdrįsite aiškintis visą sapną? Pamėginkime ir pamatysime, ar jau esame pasirengę tokiai užduočiai. Žinoma, pasirinksiu ne patį neaiškiausią sapną, bet tokį, kuris puikiai atskleidžia sapnų ypatybes.

Jauna, bet jau seniai ištekėjusi dama sapnuoja: *ji sėdi su savo vyru teatre, pusė parterio visai tuščia. Jos vyras sako, kad Eliza L. ir jos jaunikis irgi norėję eiti, bet gavę tik blogas vietas – tris už 1 floriną ir 50 kreicerių, o tokios vietos jiems juk netinka. Ji mano, kad tai anaiptol ne bėda.*

Pirmiausia sapnavusioji sako, kad išreikštasis sapno turinys atskleidžia sapno dingstį. Jos vyras tikrai jai pasakojęs, kad ką tik susižiedavo Eliza L., beveik bendraamžė jos pažįstama. Sapnas yra reakcija į šią žinią. Jau žinome, kad paskutinių dienų išgyvenimai yra akivaizdi daugelio sapnų dingstis, ir sapnavusieji dažnai nedvejodami pateikia tokias nuorodas. Panašaus pobūdžio informaciją sužinome ir apie kitus išreikštojo sapno elementus. Iš kur detalė, kad viena parterio pusė tuščia? Tai užuomina į tikrą praėjusios savaitės įvykį. Ji nusprendė nueiti į teatro spektaklį ir *iš anksto* nupirko bilietus, taip anksti,

kad turėjo sumokėti papildomą mokestį. Kai jie atėjo į teatrą, paaiškėjo, koks bergždžias buvo jos rūpestis, mat *viena parterio pusė buvo apytuštė*. Galima buvo nusipirkti bilietus spektaklio dieną. Jos vyras nepraleido progos paerzinti ją dėl to *skubotumo*. Iš kur 1 florinas 50 kreicerių? Tai visai kiti dalykai, nesusiję su ankstesniais, bet irgi užuomina į paskutinių dienų įvykį. Jos brolienė gavusi iš vyro dovanų 150 florinų; ta kvaila višta nesumojusi nieko kito, tik nuskuosti pas juvelyrą ir išleisti pinigus papuošalams. Iš kur 3? Apie tai ji nieko nežinanti, na, nebent tai, kad sužadėtinė Eliza L. tik trim mėnesiais jaunesnė už ją, beveik prieš dešimt metų ištekėjusią moterį. Iš kur ta nesąmonė, kad einant dviese perkami trys bilietai? Ji nieko neatsako ir apskritai nepateikia daugiau jokių minčių.

Bet tos kelios jai į galvą atėjusios mintys suteikė mums tiek daug medžiagos, kad slaptąsias sapno mintis galime atspėti. Į akis krinta tai, kad pasakodama apie sapną ji kelissyk pabrėžia laiko veiksnį, kuris sieja įvairias pateiktos medžiagos dalis. Ji *per anksti* užsisakė bilietus į teatrą, *pirma laiko* juos paėmė, todėl turėjo sumokėti mokestį; ir brolienė *pasiskubino* nunešti pinigus juvelyrui ir nusipirkti papuošalą, tarsi ji būtų galėjusi *pavėluoti*. Pridurkime prie šitaip pabrėžiamų apibūdinimų („per anksti", „skubotai") sapno pretekstą – žinią, kad tik trim mėnesiais *jaunesnė* draugė dabar susirado gerą vyrą; pridurkime brolienę smerkiančią kritiką: kvaila taip skubėti, – ir tarsi savaime atsiskleis slaptųjų sapno minčių seka, kurią labai iškraipytą atspindi išreikštasis sapnas: „Kvaila buvo taip skubintis tekėti! Elizos pavyzdys rodo, kad ir vėliau būčiau susiradusi vyrą". (Skubotumą liudija jos elgesys, perkant bilietus, ir brolienės elgesys, perkant papuošalą. Vedybas pakeičia ėjimas į teatrą.) Tokia būtų pagrindinė mintis; nebūdami visai tikri, nes šioje vietoje reikėtų išgirsti sapnavusiosios komentarą, visgi, ko gero, galime tęsti toliau: „Už tuos pinigus būčiau gavusi šimtąkart geresnį!" (150 florinų yra 100 kartų daugiau už 1 floriną 50 kreicerių.) Jeigu galėtume pakeisti pinigus kraičiu, tai

reikštų, kad vyras įsigyjamas už kraitį; ir papuošalas, ir blogi bilietai būtų vyro pakaitalas. Dar puikiau būtų, jei kaip tik elementas „trys bilietai" kaip nors sietųsi su vyru. Bet mūsų žinios taip toli nesiekia. Mes tik atspėjome, kad sapnas išreiškia jos *panieką* vyrui ir apgailestavimą *taip anksti ištekėjus*.

Man regis, šie pirmojo sapno aiškinimo rezultatai labiau stebina ir glumina, nei patenkina. Pernelyg daug visko užgriūva, daugiau, nei dabar įstengiame aprėpti. Akivaizdu, kad dar neišsemsime šio sapno pamokų. Paskubėkime susumuoti tai, ką tikrai naujo sužinojome.

Pirma: nuostabu, kad slaptosios sapno mintys labiausiai išryškina skubotumo elementą; kaip tik tai išreikštasis sapnas visiškai nutyli. Neatlikę analizės negalėjome net įtarti, kad šis veiksnys vaidina kokį nors vaidmenį. Atrodo, kad visiškai įmanoma, jog kaip tik pagrindinis dalykas – nesąmoningų minčių branduolys – neatsispindi išreikštajame sapne. Tai esmingai keičia visą įspūdį apie sapną. Antra: sapne yra absurdiškas sugretinimas – trys už 1 fl. 50 kr.; spėjame, kad tarp sapno minčių yra tokia: nesąmonė buvo (taip anksti tekėti). Ar galima neigti, kad šią mintį „nesąmonė buvo..." vaizduoja kaip tik absurdiškas išreikštojo sapno elementas? Trečia: palyginę matome, kad išreikštųjų ir slaptųjų elementų santykis nėra paprastas, anaiptol ne visada išreikštasis elementas pakeičia slaptąjį. Priešingai, abi stovyklas sieja grupinis sąryšis, ir išreikštasis elementas gali atstovauti keletui slaptųjų, o slaptąjį gali pakeisti keletas išreikštųjų elementų.

Daug nuostabių dalykų galime pasakyti ir apie sapno prasmę bei sapnavusiosios požiūrį į ją. Moteris sutinka su aiškinimu, bet stebisi juo. Ji nežinojusi, kad taip niekina savo vyrą; ji taip pat nežinanti, už ką galėtų jį taip niekinti. Žodžiu, čia dar daug kas nesuprantama. Tikrai manau, kad nesame pakankamai pasirengę aiškinti sapnus, kad turime dar kiek pasimokyti ir pasiruošti.

Aštunta paskaita

Vaikų sapnai

Ponios ir ponai! Susidaro įspūdis, kad kiek paskubėjome. Grįžkime truputį atgal. Prieš paskutinįsyk mėgindami savąja technika įveikti sapno iškraipymo sunkumus sakėme, kad geriausias būdas juos apeiti – pasirinkti nedaug teiškraipytus ar apskritai neiškraipytus sapnus, žinoma, jeigu tokių sapnų apskritai esama. Taigi ir vėl nukrypstame nuo mūsų pažinimo raidos, nes tai, kad esama iškraipymo nepaveiktų sapnų, buvo pastebėta tik ilgą laiką nuosekliai naudojantis aiškinimo technika ir analizuojant iškraipytus sapnus.

Tokius mums reikalingus sapnus sapnuoja vaikai. Tai trumpi, aiškūs, rišlūs, lengvai suprantami, nedviprasmiški – bet visgi sapnai. Tik nemanykite, kad visi vaikų sapnai tokie. Sapnų iškraipymas randasi labai ankstyvoje vaikystėje; yra užfiksuota penkerių–aštuonerių metų vaikų sapnų, pasižyminčių beveik visomis vėlesnių sapnų ypatybėmis. Bet apsiriboję amžiumi nuo pastebimos psichinės veiklos pradžios iki ketverių arba penkerių metų atrasite visą aibę sapnų, kuriuos galima pavadinti infantiliais ir kurie pasitaiko ir vėlesniais vaikystės metais. Net ir suaugusieji tam tikromis aplinkybėmis sapnuoja sapnus, prilygstančius tipiškai infantiliems.

Pasitelkę šiuos vaikų sapnus, galime lengvai ir užtikrintai padaryti išvadas apie sapno esmę, kurios, tikėkimės, bus ir lemiamos, ir visuotinės.

1. Norint suprasti šiuos sapnus nereikia analizės, nereikia jokios technikos. Nereikia klausinėti sapną pasakojančio vaiko. Tereikia prie jo sapno pridurti kiek žinių iš vaiko gyvenimo. Kaskart būna kažkoks sapną paaiškinantis ankstesnės dienos išgyvenimas. Sapnas yra psichikos reakcija miegant į šį dienos išgyvenimą.

Išklausykime keletą pavyzdžių, kuriais galėsime grįsti tolesnes išvadas.

a) 1 metų ir 10 mėnesių berniukas sveikindamas turi įteikti pintinę vyšnių. Jis tai daro aiškiai nenoromis, nors jam ir pažadėta, kad keletą vyšnių gausiąs ir jis. Kitą rytą berniukas pasakoja savo sapną: *He(r)manas suvalgė visas vyšnias.*

b) 3 metų ir 3 mėnesių mergaitė pirmą kartą plaukinama valtimi po ežerą. Kai reikia lipti iš valties, ji atsisako ir graudžiai apsiverkia. Jai atrodo, kad laikas plaukiojant per greitai prabėgo. Kitą rytą: *Šiąnakt aš plaukiojau po ežerą.* Turbūt galime pridurti, kad šis plaukiojimas buvo ilgesnis.

c) 5 metų ir 3 mėnesių berniukas dalyvauja iškyloje į Ešerntalį prie Halštato. Anksčiau jis girdėjo, kad Halštatas yra Dachšteino papėdėje. Šis kalnas berniuką labai domino. Iš buto Auzėje, kur šeima gyveno, gerai matomas Dachšteinas, o pro žiūronus – ir Simonihiutė. Vaikas kelissyk mėgino įžiūrėti Simonihiutę pro žiūronus; neaišku, ar sėkmingai. Iškylos pradžioje jis buvo kupinas džiaugsmingo lūkesčio. Vos prieš akis išnirus naujam kalnui berniukas klausdavo: „Ar tai Dachšteinas?" Kuo dažnesnis būdavo neigiamas atsakymas, tuo labiau jis dirgo, galiausiai visai nutilo ir net nepanoro paėjėti iki krioklio. Manyta, kad berniukas pervargo, bet kitą rytą jis džiūgaudamas papasakojo: „Šiąnakt sapnavau, *kad mes buvome ant Simonihiutės.*" Štai ko jis tikėjosi šioje išvykoje. Klausi-

nėjamas pridūrė tik tai, ką buvo anksčiau girdėjęs: reikia šešias valandas lipti laipteliais aukštyn.

Šitų trijų sapnų pakaks, kad gautume visas norimas žinias.

2. Akivaizdu, kad šie vaikų sapnai nėra beprasmiai; tai *suprantami ir visaverčiai psichiniai aktai.* Prisiminkite anksčiau minėtą medicinos požiūrį į sapną, prisiminkite alegoriją apie nemuzikalaus žmogaus pirštų užgaunamus pianino klavišus. Neįmanoma nepastebėti, kaip tokį suvokimą neigia šitie vaikų sapnai. Būtų pernelyg keista, jeigu kaip tik vaikas miegodamas įstengtų išgyventi visaverčius psichinius aktus, o tuo tarpu suaugęs žmogus tomis pačiomis aplinkybėmis pasitenkintų mėšlungiškomis reakcijomis. Be to, galime teigti, kad vaiko miegas geresnis ir gilesnis.

3. Šiuose sapnuose nėra sapno iškraipymo, todėl jų nereikia aiškinti. Išreikštasis sapno turinys čia sutampa su slaptuoju. Vadinasi, *iškraipymas nėra esminis sapno bruožas.* Drįstu tikėtis, kad dabar jums nusirito akmuo nuo širdies. Bet kiek pagalvoję turėsime pripažinti, kad ir šie sapnai truputį iškraipyti, kad esama šiokio tokio skirtumo tarp išreikštojo sapnų turinio ir slaptųjų jų minčių.

4. Vaiko sapnas yra reakcija į dienos išgyvenimą, sukėlusį apgailestavimą, troškimą, palikusį neįgyvendintą norą. *Sapnas tiesiogiai, atvirai išpildo šitą norą.* Prisiminkite mūsų samprotavimus apie vidinių ir išorinių kūno dirginimų vaidmenį trikdant miegą ir sukeliant sapnus. Susipažinome su tikrais šitą vaidmenį patvirtinančiais faktais, bet visgi nedaug sapnų galėjome taip paaiškinti. Šiuose vaikų sapnuose neaptinkame jokios užuominos į somatinius dirginimus; ir apsirikti čia negalime, nes sapnai yra visiškai suprantami ir lengvai apžvelgiami. Bet tai nereiškia, kad turime neigti tai, jog sapnas gali atsirasti

dėl dirginimo. Galime tik paklausti, kodėl nuo pat pradžių užmiršome, kad būna ne tik fizinių, bet ir psichinių miegą trikdančių dirginimų? Juk žinome, kad kaip tik tokie jauduliai dažniausiai trikdo suaugusio žmogaus miegą, kliudydami jam susikurti tokią psichinę būseną, kuri būtina norint užmigti, atitraukti dėmesį nuo pasaulio. Jis nenorėtų pasitraukti iš aktyvaus gyvenimo, mieliau tęstų darbą su jam rūpimais daiktais, todėl ir neužmiega. Vaikui toks psichinis sapną trikdantis dirginimas yra nepatenkintas jo noras, į kurį jis reaguoja sapnu.

5. Dabar iš karto galime paaiškinti sapno funkciją. Sapnas, kaip reakcija į psichinį dirginimą, turi šį patenkinti, kad jis nustotų veikęs ir galima būtų toliau miegoti. Dar nežinome, kokiu būdu per sapną dinamiškai patenkinamas dirginimas, bet jau matome, kad *sapnas ne trikdo miegą,* kaip paprastai manoma, bet *saugo jį, šalina miego trikdžius.* Nors mums atrodo, kad būtume geriau miegoję, jei nebūtų buvę sapno, bet tai netiesa; jeigu ne sapnas, iš viso nebūtume užmigę. Tai jo nuopelnas, kad apskritai miegojome. Jis negalėjo mūsų nesutrukdyti, kaip naktinis sargas kartais negali apsieiti netriukšmavęs, norėdamas nuginti ramybės drumstėjus, kurie triukšmaudami mus pažadintų.

6. Pagrindinė sapno ypatybė yra ta, kad jį sukelia noras, o jo turinį sudaro šio noro įgyvendinimas. Antra taip pat nuolatinė ypatybė: sapnas ne tiesiog išreiškia mintį, bet kaip haliucinacinis išgyvenimas vaizduoja, jog noras išsipildė. *Aš norėčiau plaukioti po ežerą,* – toks yra sapną sukėlęs noras; sapno turinys: *aš plaukioju ežere.* Tad ir šiuose paprastuose vaikų sapnuose esama skirtumo tarp išreikštojo ir slaptojo sapno turinio, ir čia slaptoji sapno mintis iškraipoma – *mintis paverčiama išgyvenimu.* Aiškinant sapną pirmiausia reikia panaikinti kaip tik šitą pakeitimą. Jei paaiškėtų, kad jis yra bendriausia sapno ypatybė, tai anksčiau pateiktą sapno fragmentą *„matau savo brolį dėžėje"*

reikėtų aiškinti ne „mano brolis apsiriboja", bet „norėčiau, kad mano brolis apsiribotų, *mano brolis turi apsiriboti*". Ko gero, tik antroji iš dviejų čia pateiktų bendrųjų sapno ypatybių nesusilauks prieštaravimų ir bus priimta. Be to, tik išsamesni tyrinėjimai leis nustatyti, ar visada sapną sukelia noras, o ne būgštavimas, ketinimas ar priekaištas, bet jie nepaneigs antrosios sapno ypatybės: sapnas ne tiesiog pakartoja dirginimą, bet nutraukia jį, pašalina, panaikina, leisdamas savotiškai jį išgyventi.

7. Remdamiesi šiomis sapno ypatybėmis vėl prisiminkime sapno palyginimą su riktu. Aptardami riktus išskyrėme trikdančią ir sutrikdytą tendencijas, – riktas buvo jų abiejų kompromisas. Sapnui tinka ta pati schema. Sutrikdyta tendencija čia tegali būti noras miegoti. Trikdančią tendenciją pakeičiame psichiniu dirginimu, t. y. noru, kuris siekia būti įgyvendintas, nes iki šiol nesusidūrėme su kitais sapną trikdančiais psichiniais dirginimais. Sapnas irgi yra kompromiso padarinys. Miegi, bet kartu patiri noro išpildymą; patenkini norą, bet kartu toliau miegi. Ir viena, ir kita tendencija iš dalies įvykdoma, iš dalies ne.

8. Prisiminkite, kaip kažkada mėginome suprasti sapnus remdamiesi faktu, kad tam tikri labai aiškūs fantazijos dariniai vadinami *„dienos sapnais"*. Tokiais dienos sapnais iš tikrųjų išpildome norus – garbėtroškos arba erotinius, – kuriuos puikiai žinome, išpildome įsivaizduodami, galbūt įsivaizduodami labai gyvai, bet niekada neišgyvendami kaip haliucinacijų. Tad iš abiejų sapno ypatybių čia išlieka mažiau patikima, o kita, kaip priklausanti nuo miego būsenos ir nerealizuojama būdraujant, visiškai atkrinta. Vadinasi, kalbos vartosena numano tai, kad pagrindinė sapno ypatybė – norų išpildymas. Beje, jeigu išgyvenimas sapne irgi tėra tik dėl miego būsenos kiek pakitęs vaizduotės produktas, – žodžiu, „naktinis dienos sapnas", – tai iškart aišku, kad sapno susidarymo procesas gali panaikinti naktinį dirginimą ir atnešti pasitenkinimą,

nes ir „dienos sapnai" yra veikla, susijusi su pasitenkinimu ir tik dėl jo atliekama.

Bet panašią prasmę turi ir kiti plačiai paplitę posakiai. Žinomos patarlės sako: kiaulė sapnuoja giles, žąsis – kukurūzus; arba klausia: ką sapnuoja višta? – Soras. Vadinasi, patarlė nusileidžia dar žemiau nei mes, nuo vaiko prie gyvūno, tvirtindama, kad sapno turinys yra poreikio patenkinimas. Atrodo, kad daugybė kitų posakių irgi užsimena apie tai, pvz., tokie: „gražu, kaip sapne", „šito nė sapne nesusapnuosi", „negalėjau šito įsivaizduoti net keisčiausiame sapne". Akivaizdu, kad tokie posakiai patvirtina mūsų prielaidą. Juk pasitaiko ir siaubingų, ir nemalonaus arba neutralaus turinio sapnų, bet kalboje tai neatsispindi. Tiesa, minimi ir „blogi" sapnai, bet visgi mūsų kalbai sapnas yra vien norų išpildymas. Nerasime ir patarlės, teigiančios, tarkime, kad kiaulė arba žąsis sapnuoja, kaip jas pjauna.

Žinoma, neįmanoma, kad apie sapnus rašę autoriai nebūtų pastebėję šios sapno ypatybės – norų išpildymo. Priešingai, tai atsitikdavo labai dažnai, bet nė vienam jų neatėjo į galvą pripažinti šią ypatybę visuotine ir laikyti ją kertine aiškinant sapnus. Nesunku įsivaizduoti, kas galėjo juos stabdyti, – panagrinėsime tai vėliau.

Bet pažvelkite, kiek daug sužinojome, deramai įvertinę vaikų sapnus, ir beveik be jokių pastangų! Sužinojome, kad sapno funkcija yra apsaugoti miegą; kad jis atsiranda veikiant dviem konkuruojančioms tendencijoms, iš kurių viena – poreikis miegoti – yra nuolatinė, o antra siekia patenkinti psichinį dirginimą; įrodėme, kad sapnas yra prasmingas psichinis aktas, o dvi pagrindinės jo ypatybės – tai norų išpildymas ir haliucinacinis išgyvenimas. Ir kartu vos neužmiršome, kad užsiimame psichoanalize. Mūsų darbas nepasižymėjo jokiais specifiniais požymiais, vien sąsaja su riktais. Kiekvienas psichologas, ničnieko

nežinodamas apie psichoanalizės prielaidas, galėtų šitaip paaiškinti vaikų sapnus. Kodėl nė vienas jų to nepadarė?

Jeigu sapnai būtų tik infantilūs, tai problema jau būtų išspręsta; mūsų užduotis atlikta, ir nereikėtų kamantinėti sapnavusiojo, neprireiktų nesąmoningų reiškinių ir laisvųjų asociacijų. Bet kaip tik tai, matyt, ir yra mūsų tolesnė užduotis. Jau nesyk patyrėme, kad sapno ypatybės, kurias pradžioje laikėme visuotinėmis, būdingos tik kai kuriems tam tikros rūšies sapnams. Vadinasi, svarbu tai, ar tos bendros ypatybės, kurias atskleidė vaikų sapnai, yra nuolatinės, ar jos būdingos ir neaiškiems sapnams, kurių išreikštasis turinys, atrodytų, visai nesusijęs su kokiu nors užsilikusiu dienos noru. Mūsų nuomone, šie sapnai buvo itin smarkiai iškraipyti, todėl negalime išsyk apie juos spręsti. Kartu manome, kad galėsime juos paaiškinti pasitelkę psichoanalizės techniką, kurios neprireikė aiškinantis vaikų sapnus.

Beje, yra dar viena grupė neiškraipytų sapnų, kuriuose nesunku įžvelgti noro išpildymą. Tai tokie sapnai, kuriuos visą gyvenimą sukelia imperatyvūs kūno poreikiai: alkis, troškulys, seksualinis poreikis; žodžiu, jie yra noro išpildymas reaguojant į vidinius kūno dirginimus. Užrašiau vienos 19 mėnesių mergaitės sapną, kurį sudarė meniu ir prie jo pridurtas mergaitės vardas (Anna F..., žemuogės, avietės, kiaušinienė, košė); tai buvo reakcija į priverstinio badavimo dieną, sutrikus virškinimui kaip tik dėl dviejų sapne minimų uogų. Tą pačią dieną turėjo badauti ir paslankaus inksto kamuojama beveik septyniasdešimtmetė jos senelė, kuri tą naktį sapnavo esanti svečiuose, kur jai siūlomi didžiausi skanėstai. Stebint verčiamus badauti kalinius ir kelionėse bei ekspedicijose nepriteklių patyrusius žmones nustatyta, kad šiomis aplinkybėmis nuolat sapnuojamas tokių poreikių tenkinimas. Antai Otto Nordenskjoldas knygoje *Antarctic* (1904) rašo apie kartu žiemojusią komandą (t. 1, p. 336): „Sapnai, niekada anksčiau

nebuvę tokie gausūs ir ryškūs, labai aiškiai rodė, kur link krypo intymiausios mūsų mintys. Net tie mūsų draugai, kurie šiaip jau sapnuodavo itin retai, dabar kas rytą, kai dalindavomės šio fantazijų pasaulio įspūdžiais, galėjo papasakoti ilgiausias istorijas. Visos jos siejosi su išoriniu, dabar tokiu tolimu pasauliu, bet dažnai taikėsi prie dabartinių aplinkybių... Pagrindiniai dalykai, apie kuriuos dažniausiai sukdavosi mūsų sapnai, buvo valgymas ir gėrimas. Vienas iš mūsų, itin dažnai lėbaudavęs naktinėse puotose, rytais džiūgaudavo galėdamas paskelbti, kad jis „suvalgė trijų patiekalų pietus"; kitas sapnuodavo tabaką, kalnus tabako; dar kitas – laivą atviroje jūroje, iškėlusį visas bures ir artėjantį prie mūsų. Verta paminėti dar vieną sapną: ateina laiškanešys ir ilgai aiškina, kodėl taip ilgai reikėjo laukti pašto, – jis nunešęs jį ne tuo adresu, o paskui vos beatgavęs. Žinoma, miegant vykdavo ir dar labiau neįmanomi dalykai, bet į akis krinta fantazijos stygius, kuriuo pasižymi beveik visi sapnai, – ir mano paties, ir kitų sapnuotieji. Neabejoju, kad visi šie sapnai, jei jie būtų buvę užrašyti, sukeltų didelį psichologų susidomėjimą. Nesunku įsivaizduoti, kaip laukdavome miego, galėjusio suteikti viską, ko kiekvienas iš mūsų karščiausiai troško". Pacituosiu dar Du Prelį: „Mungo Parkas, alpdamas iš troškulio vienos kelionės po Afriką metu, be perstojo sapnavo vandeningus savo gimtinės slėnius ir pievas. Alkio kamuojamas Trenckas sapnavo esąs Sternšancėje Magdeburge, tarp daugybės valgių, o Georgas Backas, pirmosios Franklino ekspedicijos dalyvis, kone mirtimi galuodamasis dėl siaubingų nepriteklių nuolat regėjo sapne gausybę patiekalų".

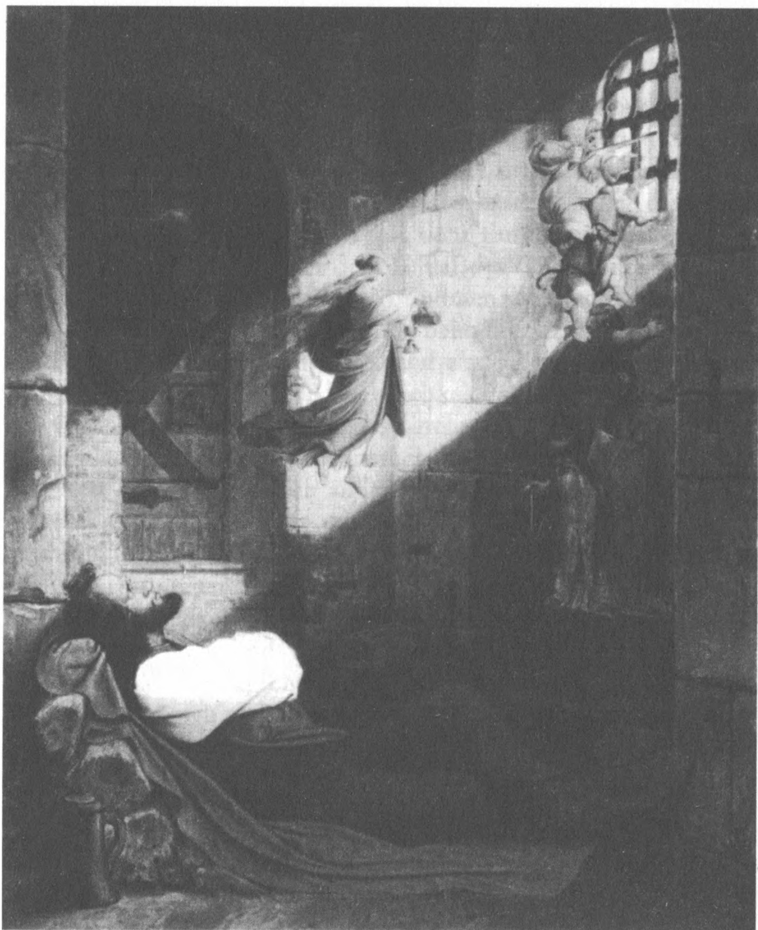
Kas per vakarienę persivalgęs aštrių patiekalų naktį pajunta troškulį, tas nesunkiai susapnuos, kad geria. Aišku, stipresnį valgio ar gėrimo poreikį neįmanoma patenkinti sapno vaizdiniais; iš tokio sapno nubundi jausdamas troškulį ir turi tikrai atsigerti. Sapnas šiuo atveju mažai gelbsti, bet visgi aišku, kad juo mėginta nuslopinti dirginimą, vertusį nubusti ir veikti. Kai poreikiai nėra labai dideli, pasitenkinimą teikiantys sapnai dažnai pasiekia savo tikslą.

Sapnai, atsirandantys veikiant seksualiniam dirginimui, irgi teikia pasitenkinimą, bet šis pasižymi tam tikromis ypatybėmis, kurias verta paminėti. Kadangi seksualinis potraukis kiek mažiau priklauso nuo objekto nei alkis ar troškulys, pasitenkinimas sapne su poliucijomis gali būti realus, be to, labai dažnai realus pasitenkinimas susipina su neaiškiu ar iškreiptu sapno turiniu dėl tam tikrų santykio su objektu sunkumų, kuriuos aptarsime vėliau. Ši sapnų su poliucijomis ypatybė paverčia juos, anot O. Ranko, patogiais objektais studijuojant sapnų iškraipymus. Beje, ne vien pasitenkinimą atrasime visuose poreikius atspindinčiuose suaugusių žmonių sapnuose; juose yra ir kitų dalykų, susijusių su grynai psichiniu dirginimu; norėdami juos suprasti turime atlikti aiškinimo darbą.

Beje, anaiptol neteigiame, kad infantilius sapnus primenantys suaugusiųjų sapnai, kuriais išpildomi norai, tėra reakcijos į minėtuosius imperatyvius poreikius. Teko susidurti ir su trumpais bei aiškiais tokio pobūdžio sapnais, atspindinčiais tam tikrų dominuojančių situacijų, kurių ištakos yra neabejotinai psichiniai dirginimai, poveikį. Pvz., nerimo sapnai, kai prieš kelionę, svarbią parodą, paskaitą, vizitą sapnuoji, kad tai jau įvyko, t. y. pasieki savo tikslą išvakarėse, sapnuoji esąs teatre, bendrauji svečiuose. Arba sapnai, teisėtai vadinami komforto sapnais, kai norėdamas dar kiek numigti, sapnuoji, jog jau atsikėlei, prausiesi arba esi mokykloje, o iš tikrųjų toliau miegi, žodžiu, mieliau atsikeli sapne nei tikrovėje. Noras miegoti, kuris, kaip pripažinome, nuolat veikia sapno susidarymo procesą, šiuose sapnuose aiškiai reiškiasi kaip esminis sapno atsiradimo veiksnys. Poreikis miegoti pagrįstai atsiduria tarp kitų svarbių fizinių poreikių.

Pateiksiu jums Schwindo paveikslo, esančio Miuncheno Schacko galerijoje, reprodukciją, rodančią, kaip teisingai dailininkas suvokė sapno radimąsi iš vyraujančios situacijos.* Tai

* Žr. priedą. [Šiame leidime prieš psl. 121].

M. Schwind. *Kalinio sapnas*

„Kalinio sapnas“, kurio turinys, žinoma, tegali būti išlaisvinimas. Nuostabu tai, kad kalinys turi išsilaisvinti per langą, nes kaip tik per langą prasiskverbia šviesa – dirginimas, nutraukiantis kalinio sapną. Lipdamas aukštyn prie lango, jis, matyt, užimtų tas pozicijas, kuriose dabar matome vienas ant kito stovinčius gnomus, ir jei neapsirinku priskirdamas dailininkui pernelyg didelį įžvalgumą, tai viršutinio gnomo, kuris perpjauna virbus, t. y. atlieka tai, ko norėtų kalinys, veido bruožai primena jį patį.

Kaip minėjome, visuose sapnuose, išskyrus vaikų bei infantilaus pobūdžio sapnus, mums kliudo sapno iškraipymas. Kol kas negalime pasakyti, ar šie sapnai irgi, kaip įtariame, yra norų išpildymas; išreikštasis jų turinys neleidžia pasakyti, koks psichinis dirginimas juos sukėlė, ir negalime įrodyti, kad jais irgi siekiama pašalinti šitą dirginimą. Matyt, juos reikia paaiškinti, t. y. išversti, pašalinti iškraipymus, pakeisti išreikštąjį turinį slaptuoju, – tik šitai atlikę galėsime nuspręsti, ar pasitvirtina kitų sapnų atveju tai, ką nustatėme nagrinėdami infantilius sapnus.

Devinta paskaita

Sapno cenzūra

Ponios ir ponai! Studijuodami vaikų sapnus sužinojome, kaip atsiranda sapnai, kokia jų esmė ir funkcija. *Sapnas – tai miegą trikdančių (psichinių) dirginimų pašalinimas, haliucinaciškai juos patenkinant.* Tiesa, įstengėme paaiškinti tik vieną suaugusių žmonių sapnų grupę, kurią pavadinome infantiliais sapnais. Dar nežinome, kas vyksta sapnuojant kitus sapnus, jų ir nesuprantame. Nesinorėtų menkinti rezultato, kurį jau gavome, reikšmės. Paaiškėjo, kad kaskart, kai sapnas mums visiškai suprantamas, jis yra haliucinacinis noro patenkinimas. Toks sutapimas negali būti nei atsitiktinis, nei nereikšmingas.

Remdamiesi tam tikrais samprotavimais ir analogija su mūsiškiu riktų aiškinimu iškelsime prielaidą, kad kitokio pobūdžio sapnai yra iškraipyti kažkokio mums nežinomo turinio pakaitalai ir tegali būti kildinami tik iš šio turinio. Tolesnė mūsų užduotis ir bus tirti bei suprasti šį *sapno iškraipymą* [Traumentstellung].

Sapnas atrodo mums keistas ir nesuprantamas kaip tik dėl sapno iškraipymo. Apie jį norėtume sužinoti: pirma, iš kur jis randasi, koks jo dinamizmas, antra, ką jis daro, ir galiausiai, kaip jis tai daro. Galime sakyti ir taip: sapno iškraipymas – tai sapno darbo [Traumarbeit] rezultatas. Norime aprašyti sapno darbą ir parodyti, kokios jėgos čia veikia.

Dabar išklausykite tokį sapną. Jį užrašė viena mūsų rato dama*; pasak jos, šį sapną papasakojo garbinga, labai išsilavinusi pagyvenusi dama. Sapnas nebuvo analizuotas. Referentė pažymi, kad psichoanalitikui čia nieko nereikia aiškinti. Pati sapnavusioji jo irgi neaiškino, bet įvertino jį ir pasmerkė taip, tarsi būtų įstengusi jį paaiškinti. Mat apie šį sapną ji pasakė: tokia šlykšti kvailystė prisisapnuoja penkiasdešimtmetei moteriai, kuriai dienąnakt galvon neateina jokia kita mintis – vien rūpestis dėl savo vaiko.

Tad sapnas apie *„meilės tarnybą". „Ji eina į garnizono ligoninę Nr. 1 ir sako sargybiniui prie vartų, kad turinti pakalbėti su vyr. gydytoju (ji ištaria jai nežinomą vardą), nes nori gauti tarnybą ligoninėje. Kartu ji taip pabrėžia žodį „tarnyba", kad puskarininkis tuoj pat supranta, jog kalbama apie „meilės" tarnybą. Ji – sena moteris, todėl jis praleidžia ją kiek padvejojęs. Užuot patekusi pas vyr. gydytoją, dama atsiduria dideliame, tamsiame kambaryje, kuriame aplink ilgą stalą sėdi ir stovi daugybė karininkų ir karo gydytojų. Ji kreipiasi su pasiūlymu į kažkokį štabo gydytoją, kuris supranta ją iš pusės žodžio. Sapne ji kalba taip: „Aš ir daugybė kitų Vienos moterų ir jaunų merginų esame pasiruošę kareiviams, eiliniams ir karininkams be išimties..." Šioje vietoje sapne girdisi kažkoks murmesys. Bet tai, kad visi ją teisingai suprato, rodo iš dalies sumišusios, iš dalies šelmiškos karininkų minos. Dama tęsia: „Žinau, kad mūsų sprendimas kiek keistokas, bet jis visiškai rimtas. Kareivio karo lauke irgi niekas neklausia, ar jis nori mirti, ar ne". Minutė nejaukios tylos. Paskui štabo gydytojas apkabina ją per liemenį ir sako: „Gerbiamoji ponia, įsivaizduokite, kad iš tiesų įvyktų..." (murmesys). Ji išsilaisvina iš jo glėbio galvodama: „Ir jis toks pats kaip visi", – ir atsako: „O Dieve, aš esu sena moteris ir gal net neatsidursiu tokioje padėtyje. Beje, vienos sąlygos reikia laikytis – atsižvelgti į amžių; kad nejauna moteris visai jaunam vaikinui... (murmesys); tai būtų siaubinga". Štabo gydytojas: „Aš puikiai suprantu". Keli karininkai, tarp jų ir vienas jai*

* Ponia dr. von Hug-Hellmuth.

piršęsis jaunystėje, garsiai juokiasi; dama pageidauja, jog ją nuvestų pas pažįstamą vyr. gydytoją, su kuriuo galutinai viską sutartų. Kartu labai sutrikusi ji suvokia, kad nežino jo vardo. Visgi štabo gydytojas itin mandagiai ir pagarbiai pasiūlo jai palypėti į antrą aukštą labai siaurais sraigtiniais geležiniais laiptais, vedančiais tiesiai iš kambario į kitus aukštus. Lipdama aukštyn ji girdi vieną karininką sakant: „Tai kolosalus sprendimas, nesvarbu, ar jauna, ar sena; pagarba!" Jausdama, kad tiesiog atlieka savo pareigą, begaliniais laiptais ji kopia aukštyn.

Šis sapnas per kelias savaites pasikartoja dar du sykius, kiek pakitęs, bet, pasak damos, tie pokyčiai visiškai nereikšmingi ir gana beprasmiai".

Sapno eiga primena dienos fantaziją: pertrūkių nedaug, kai kurias turinio detales galima buvo išsiaiškinti paklausus pačią damą, bet, žinia, to nebuvo padaryta. Bet labiausiai krinta į akis, įdomiausios yra kelios sapno spragos, – ne prisiminimų, o turinio spragos. Trijose vietose turinys tarsi ištrintas; pokalbį tose vietose, kuriose atsiranda šios spragos, pertraukia murmesys. Kadangi analizės neatlikome, tai iš esmės neturime jokios teisės ką nors tvirtinti apie sapno turinį. Bet jo pateikiamos užuominos leidžia padaryti tam tikras išvadas, pvz., žodžiai „meilės tarnyba" arba tie pokalbių fragmentai, kurie yra tiesiog prieš murmesį ir prašyte prašosi, kad būtų pratęsti – be to, visiškai vienareikšmiškai. Tai atlikę, gausime tokio turinio fantaziją: vykdydama patriotinę pareigą, sapnavusioji ryžosi pasisiūlyti tenkinti kariškių – tiek karininkų, tiek eilinių – meilės poreikius. Žinoma, tai itin nepadoru, tai įžūlios libido fantazijos pavyzdys, bet sapne šito nerasime. Išreikštajame sapne vien neaiškus murmesys pasigirsta kaip tik ten, kur kontekstas patvirtintų tokį prisipažinimą, – kaip tik ten kažkas prarasta ar nuslopinta.

Tikiuosi, kad sutiksite, jog kaip tik šių vietų nepadorumas paskatino jas nuslopinti. Ar nežinote tokio įvykio analogijos? Mūsų dienomis jos nereikia toli ieškoti. Paimkite kokį nors politinį laikraštį ir pamatysite, kad kai kur teksto nėra, jo vietoje boluoja popierius. Žinote, kad tai laikraščių cenzūros darbas. Šiose dabar tuščiose vietose buvo parašyta kažkas, kas nepatiko aukštiesiems cenzoriams, todėl ir buvo pašalinta. Jūs manote: labai gaila, tikriausiai tai buvo pati įdomiausia, „pati geriausia vieta".

Kitais atvejais cenzūra paveikia dar neparašytą tekstą. Autorius numatė, kuriose vietose galima tikėtis cenzūros priekabių, todėl iš anksto jas sušvelnino, kiek pakeitė ar pasitenkino užuominomis į tai, ką iš tikrųjų norėjo pasakyti. Tokiu atveju popieriuje nėra tuščių vietų, bet iš tam tikrų vingrybių ir teksto neaiškumų galime spėti, kad į būsimą cenzūrą atsižvelgta iš anksto.

Neatsižadėkime šio palyginimo. Mes teigiame, kad ir sapne praleisti, murmesiu užmaskuoti žodžiai tapo cenzūros auka. Mes tiesiog kalbame apie *sapno cenzūrą* [Traumzensur], priskirdami jai tam tikrą vaidmenį iškraipant sapną. Sapno cenzūra įsikišo visur, kur išreikštajame sapno turinyje atsirado spragos. Turėtume žengti dar vieną žingsnį ir pripažinti cenzūros poveikį kas kartą, kai susiduriame su sapno elementu, kuris atsimenamas silpniau, neapibrėžčiau, labiau dvejojant nei kiti, aiškesni sapno elementai. Bet cenzūra retai reiškiasi taip atvirai, norėtųsi pasakyti, taip naiviai, kaip sapne apie „meilės tarnybą". Daug dažniau ji veikia antruoju būdu, vietoj tikrojo turinio pateikdama užuominas, nuglaistytus, apytikrius faktus.

Trečiasis sapno cenzūros veikimo būdas neprimena laikraščių cenzūros; tačiau kaip tik jį galiu pademonstruoti, pasitelkęs kol kas vienintelį iki šiol analizuotą sapną. Prisiminkite sapną apie „tris blogus bilietus į teatrą už 1 floriną 50 kreicerių".

Slaptosios šio sapno mintys labiausiai pabrėžė elementą „per anksti, skubotai". Tai reiškė: nesąmonė buvo taip *anksti* ištekėti, taip pat absurdiška taip *anksti* įsigyti bilietus į spektaklį, juokinga, kad svainė taip *skubotai* išleido savo pinigus papuošalui. Šis svarbiausias sapno minčių elementas neprasprūdo į išreikštąjį sapno turinį; jame labiausiai pabrėžiamas ėjimas į teatrą ir bilietų pirkimas. Šitaip sukeitus akcentus, šitaip pergrupavus elementus, išreikštasis sapno turinys taip nutolsta nuo slaptųjų sapno minčių, kad niekas ir neįtaria šias slypint anapus jo. Akcentų sukeitimas yra pagrindinė sapno iškraipymo priemonė, dėl kurios sapnas tampa toks keistas, kad sapnuojantysis tiesiog nenorėtų pripažinti sapno savo kūriniu.

Praleidimas, modifikacija, medžiagos pergrupavimas – tai sapno cenzūros veiksmai ir jo iškraipymo priemonės. Sapno cenzūra yra priežastis arba viena priežasčių sapno iškraipymo, kurį dabar ir imsimės tirti. Modifikaciją ir pergrupavimą jau įpratome vadinti *„perstūmimu"* [Verschiebung].

Po šių pastabų apie sapno cenzūros veiksmus atkreipkime dėmesį į jos dinamizmą. Tikiuosi, kad netraktuojate šio termino pernelyg antropomorfiškai ir neįsivaizduojate sapno cenzoriaus kaip mažo griežto žmogeliuko ar dvasios, apsigyvenusios smegenų skilvelyje ir ten tvarkančios reikalus; taip pat tikiuosi, kad pernelyg jo nelokalizuojate, nemanote, kad yra kažkoks cenzūrą atliekantis „smegenų centras", kurio cenzūruojantis poveikis išnyktų, pažeidus ar pašalinus šį centrą. Kol kas tai tik gana naudingas, dinamišką santykį nusakantis terminas. Šis žodis netrukdo paklausti, kokios tendencijos veikia kokius sapno elementus; taip pat nenustebsime sužinoję, kad jau anksčiau esame susidūrę su sapno cenzūra, tik galbūt jos nepažinome.

Taip išties buvo. Prisiminkite, kad pradėję naudoti mūsiškę laisvųjų asociacijų techniką padarėme stulbinamą atradimą.

Patyrėme, kad mūsų pastangos nuo sapno elemento, pakaitalo, nusigauti iki nesąmoningo elemento susidūrė su *priešinimusi* [Widerstand]. Sakėme, kad šis priešinimasis gali būti nevienodai stiprus, kartais milžiniškas, kartais gana silpnas. Pastaruoju atveju aiškinant pakanka kelių tarpinių grandžių; bet jei priešinimasis didelis, tai nuo elemento eisime ilgomis asociacijų grandinėmis, toldami nuo jo ir pakeliui įveikdami visus sunkumus, susijusius su kritiniais prieštaravimais šioms asociacijoms. Tai, ką aiškindami sapną jutome kaip priešinimąsi, dabar turime įtraukti į sapno darbą kaip sapno cenzūrą. Priešinimasis aiškinimui – tik sapno cenzūros objektyvacija. Jis taip pat rodo, kad cenzūra nesitenkina vien iškraipydama sapną ir neišnyksta tai atlikusi, bet egzistuoja kaip nuolat veikianti jėga, siekianti išsaugoti iškraipymą. Beje, jei pasipriešinimo stiprumas kinta aiškinant skirtingus sapno elementus, tai ir cenzūra nevienodai stipriai iškraipo kiekvieną to paties sapno elementą. Palyginę išreikštąjį ir slaptąjį sapno turinį matome, kad kai kurie slaptieji elementai visiškai eliminuojami, kiti labiau ar mažiau modifikuojami, dar kiti į išreikštąjį sapno turinį perkeliami visai nepakeisti ar net sustiprinti.

Bet mes ruošėmės ištirti, kokios tendencijos atlieka cenzūrą ir prieš kokias tendencijas ji nukreipta. Apžvelgus visą aibę jau paaiškintų sapnų, nesunku atsakyti į šį klausimą, kuris yra esminis siekiant suvokti sapną ar net visą žmogaus gyvenimą. Cenzūrą atliekančios tendencijos – tai tos, kurias sapnavusysis pripažįsta būdraudamas, kurioms jis pritaria. Būkite tikri, kad neigdami korektiškai atliktą savo sapno aiškinimą tai darote dėl tų pačių motyvų, dėl kurių buvo atlikta cenzūra, iškraipytas sapnas ir prireikė aiškinimo darbo. Prisiminkite mūsų penkiasdešimtmetės damos sapną. Ji laiko savo sapną šlykščiu net nepradėjus jo aiškinti, būtų dar labiau pasipiktinusi, jei ponia Dr. v. Hug būtų mėginusi pateikti neišvengiamą paaiškinimą, ir kaip tik todėl, kad dama jas smerkia, nepadorios jos sapno vietos pakeistos murmesiu.

Bet tendencijas, prieš kurias nukreipta sapno cenzūra, pirmiausia reikia aprašyti šios instancijos požiūriu. Tokiu atveju tegalime pasakyti, kad tai itin smerktinos tendencijos, peiktinos etiniu, estetiniu, socialiniu požiūriu, tai tokie reiškiniai, apie kuriuos nedrįstame galvoti arba galvojame su pasišlykštėjimu. Šie cenzūruoti, sapno iškraipyti norai yra beribio ir beatodairiško egoizmo išraiška. Iš tikrųjų, Ego reiškiasi kiekviename sapne ir atlieka čia pagrindinį vaidmenį, net jei jis sumaniai neišsiduoda ir nepasirodo išreikštajame sapno turinyje. Be abejonės, šis sapno „*sacro egoismo*"* susijęs su nusiteikimu miegoti, kuris reiškia, kad dėmesys atitraukiamas nuo viso išorinio pasaulio.

Bet kokių etinių suvaržymų atsikračiusiam Ego nesvetimos visos seksualinio potraukio pretenzijos, tarp jų ir tos, kurias neigia mūsų estetinio auklėjimo normos, ir tos, kurios prieštarauja visiems moralės reikalavimams. Nevaržomo malonumo troškimo – jį vadiname libido [Libido] – objektais dažniausiai tampa kaip tik labiausiai draudžiami. Ne tik kito žmona, bet pirmiausia incestiniai, žmonių sutarties pašventinti objektai: vyrui – motina ir sesuo, moteriai – tėvas ir brolis. (Mūsų penkiasdešimtmetės damos sapnas irgi yra incestinis, jos libido neabejotinai nukreiptas į sūnų). Geiduliai, kuriuos laikome svetimais žmogaus prigimčiai, yra pakankamai stiprūs, kad sukeltų sapnus. Nenumaldomai gali įsišėlti ir neapykanta. Visiškai įprasta trokšti keršto ir mirties artimiausiems, gyvenime labiausiai mylimiems asmenims – tėvams, broliams ir seserims, sutuoktiniui, savo vaikams. Šie cenzūros atmesti norai, regis, kyla iš paties pragaro; kai būdraudami juos išsiaiškiname, jokia cenzūra neatrodo esanti jiems per griežta.

* Šventasis egoizmas (lot.). – Vert.

Bet nekaltinkite sapno dėl tokio baisaus jo turinio. Nepamirškite, kad nekenksminga, net naudinga sapno funkcija – apsaugoti miegą nuo trikdžių. Anas niekingumas nėra sapno esmė. Juk žinote, kad esama sapnų, kurie, reikia pripažinti, patenkina teisėtus norus ir gyvybiškus kūno poreikius. Šių sapnų apskritai nepalytėja iškraipymas; bet jo čia ir neprireikia, jie gali atlikti savo funkciją, neįžeisdami etinių ir estetinių Ego tendencijų. Be to, nepamirškite, kad sapno iškraipymas proporcingas dviem veiksniams. Jis tuo didesnis, kuo prastesnis cenzūros požiūriu yra noras ir, antra vertus, kuo griežtesni tuo metu cenzūros keliami reikalavimai. Todėl jauna, griežtai auklėta, delikati mergina negailestingai cenzūruos ir iškraipys tokius sapno motyvus, kuriuos, pvz., mes, gydytojai, laikome leistinais, nežalingais libidiniais norais ir kuriuos ji pati po dešimtmečio irgi tokiais laikys.

Beje, anaiptol dar neturime teisės piktintis šiuo mūsų aiškinimo rezultatu. Manau, kad kol kas jį ne visai suprantame; bet pirmutinė mūsų užduotis – apginti jį nuo tam tikrų užsipuldinėjimų. Priekabių rasti visiškai nesunku. Sapnus aiškinome pasitelkdami išankstines prielaidas: tarėme, kad sapnas apskritai turi prasmę, kad nesąmoningų psichikos procesų egzistavimą galima priskirti ne tik hipnoziniam, bet ir normaliam miegui, kad visos su sapno turiniu susijusios mintys, kurios ateina į galvą, yra determinuotos. Jei aiškindami sapnus remtumės šiomis prielaidomis ir gautume įtikimus rezultatus, tai galėtume pagrįstai teigti, kad šios prielaidos teisingos. O jei rezultatai tokie, kaip aš ką tik nupasakojau? Juk tada galima pasakyti: tai neįmanomi, beprasmiai, bent jau mažai tikėtini rezultatai, vadinasi, kažkuri iš tų prielaidų buvo neteisinga. Arba sapnas – ne psichinis fenomenas, arba normali būsena nesusijusi su nesąmoningumu, arba mūsų technika nėra nepriekaištinga. Gal kur kas paprasčiau ir maloniau būtų atsisakyti tų prielaidų, užuot pripažinus visas šlykštybes, kurias gavome pasirėmę jomis?

Ir viena, ir kita! Ir paprasčiau, ir maloniau, bet anaiptol nebūtinai teisingiau. Neskubėkime, klausimas dar neišspręstas. Pirmiausia mūsiškius sapnų aiškinimus galime dar labiau sukritikuoti. Ko gero, ne pats reikšmingiausias dalykas, kad jų rezultatai tokie nemalonūs ir nepatrauklūs. Kur kas stipresnis argumentas – kad sapnavusieji įnirtingai ir visiškai pagrįstai neigia tuos norus, kuriuos jiems priskiriame aiškindami jų sapnus. „Ką? – sako vienas. – Jūs teigiate, kad mano sapnas rodo, jog man gaila tų pinigų, kuriuos išleidau sesers kraičiui ir brolio auklėjimui? Bet tai neįmanoma; juk aš dirbu vien dėl jų, neturiu gyvenime jokių kitų interesų, vien šią pareigą, kurią kaip vyriausias sūnus pažadėjau atlikti mūsų velionei mamai". Arba viena dama sako: „Aš geidžiu savo vyro mirties! Tai siaubinga nesąmonė! Galite manimi netikėti, bet mūsų santuoka kuo laimingiausia, be to, jam mirus, netekčiau visko, ką turiu šiame gyvenime". Dar kitas paprieštaraus: „Aš geidžiu savo sesers? Tai juokinga; ji man visai nerūpi; mes nesutariame ir jau daug metų nepasakėme vienas kitam nė žodžio". Būtų pusė bėdos, jei šie žmonės nepatvirtintų arba neigtų jiems priskiriamas tendencijas; galėtume sakyti, kad jie nežino turį tokių ketinimų. Bet juk privalome suklusti, jei jie sakosi jaučią norus, visiškai priešingus tiems, kuriuos jiems priskiriame aiškindami, ir teigia galį įrodyti, kad kaip tik šios priešingos tendencijos vyrauja jų gyvenime. Ar ne pats laikas atsisakyti sapnų aiškinimo darbo, kurio rezultatai mus privedė *ad absurdum**?

Ne, vis dar ne. Kritiškai nagrinėjamas neatsilaiko ir šis, daug stipresnis, argumentas. To fakto, kad psichikos gyvenime esama nesąmoningų tendencijų, anaiptol nepaneigsite įrodę, kad sąmoningame gyvenime vyrauja kaip tik joms priešingos tendencijos. Tikriausiai psichikos gyvenime erdvės pakanka ir priešingybėms, šalia vienas kito egzistuojantiems prieštaravimams;

* Iki absurdo (lot.). – Vert.

galbūt vienos tendencijos vyravimas kaip tik ir yra jai priešingos tendencijos nesąmoningumo sąlyga. Tad lieka tik pradžioje pateikti priekaištai, kad sapnų aiškinimo rezultatai nėra paprasti ir, antra vertus, kad jie labai nemalonūs. Į pirmąjį priekaištą galime atsakyti, kad svajodami apie paprastumą neišspręsite nė vienos sapnų problemos; turėsite malonėti sutikti su tuo, kad aplinkybės čia kur kas sudėtingesnės. Dėl antrojo priekaišto esate akivaizdžiai neteisūs, nes mokslinį sprendimą grindžiate jaučiamu pasitenkinimu arba pasibjaurėjimu. Na ir kas, kad sapnų aiškinimo rezultatai jums atrodo nemalonūs ar net gėdingi ir koktūs? *Ça n'empêche pas d'exister,** – kai buvau jaunas gydytojas, girdėjau panašiu atveju taip sakant savo mokytoją Charcot'ą. Jei nori sužinoti, kas šiame pasaulyje yra realu, turi nuolankiai atsižadėti savo simpatijų ir antipatijų. Jei koks nors fizikas įrodys, kad per trumpą laiką šioje žemėje visiškai neliks organinės gyvybės, ar drįsite jam prieštarauti: to negali būti, tai labai nemaloni perspektyva? Manau, patylėsite, kol ateis kitas fizikas ir parodys, kad pirmojo prielaidos ar apskaičiavimai klaidingi. Atsiribodami nuo to, kas nemalonu, tik mėgdžiojate sapnų susidarymo mechanizmą, užuot jį supratę ir įveikę.

Galbūt dabar sutiksite nepaisyti, kad cenzūruoti sapno norai tokie atgrasūs, ir pateiksite tokį argumentą: neįtikėtina, kad blogis užimtų tiek daug vietos žmogaus konstitucijoje. Bet ar to nepatvirtina jūsų patirtis? Nenoriu svarstyti, kokie jūs atrodote patys sau, bet ar jūsų viršininkai ir konkurentai buvo geranoriški, jūsų priešai – riteriški, o visuomenė – dosni, kad jaustumėte pareigą neigti egoistišką blogį, kuris yra žmogaus prigimties dalis? Ar nežinote, kad daugelis žmonių nesusivaldo, kad jie nepatikimi seksualiniame gyvenime? Ar nežinote, kad tuos piktnaudžiavimus ir išsišokimus, kuriuos

* Tai netrukdo egzistuoti *(pranc.)*. – Vert.

sapnuojame naktį, kasdien – bet jau kaip nusikaltimus – padaro būdraujantys žmonės? Ar nepatvirtina psichoanalizė senojo Platono posakio, kad gerieji pasitenkina sapnuodami tai, ką blogieji iš tikrųjų padaro?

Dabar pamirškite individualius dalykus ir prisiminkite didįjį karą, vis dar tebeniokojantį Europą, pagalvokite apie kultūringąjį pasaulį užplūdusius beribį žiaurumą, nuožmumą, melagingumą. Ar tikrai manote, kad visas šias piktąsias dvasias būtų pavykę sukurstyti saujelei sąžinę praradusių karjeristų ir suvedžiotojų, jeigu jų beñdrais nebūtų tapę milijonai sekėjų? Ar ir šiuo atveju ryšitės guldyti galvą už tai, kad blogis neįeina į psichinę žmogaus konstituciją?

Paprieštarausite man, kad vienpusiškai vertinu karą; jis atskleidęs ir tai, ką žmonės turi gražiausio, kilniausio: didvyriškumą, pasiaukojimą, bendrumo jausmą. Žinoma, bet ar nesielgiate dabar taip pat neteisingai kaip tie, kurie priekaištauja psichoanalizei, kad ji kažką neigia, remdamiesi vien tuo, kad ji teigia kitką? Neketiname neigti kilniųjų žmogaus prigimties siekių ir niekada nesistengėme sumenkinti jų vertės. Priešingai: aš rodau jums ne tik cenzūros atmestus piktus sapno norus, bet ir cenzūrą, kuri juos nuslopina ir neatpažįstamai pakeičia. Blogį žmoguje labiau akcentuojame tik todėl, kad kiti jį neigia, o žmogaus psichikos gyvenimas dėl to nė kiek nepagerėja, tik tampa nesuprantamas. Atsisakę vienpusio etinio vertinimo tikrai teisingiau nusakysime blogio ir gėrio santykį žmogaus prigimtyje.

Vadinasi, viskas lieka po senovei. Neprivalome išsižadėti sapnų aiškinimo rezultatų, net jei šie ir atrodo keistoki. Gal vėliau, kitaip pažvelgę, geriau juos suprasime. Kol kas įsidėmėkime: sapno iškraipymas yra cenzūros padarinys, – cenzūros, kurią tam tikros Ego priimtinos tendencijos nukreipia prieš

nepadorius norus, kurie prabyla naktį, miegant. Neaišku, kodėl kaip tik naktį, antra vertus, iš kur atsiranda šitie atmestini norai; šitai dar ilgai tyrinėsime.

Bet būtume neteisūs tinkamai neįvertinę kito mūsų tyrinėjimų rezultato. Nežinome sapno norų, besikėsinančių sutrikdyti mūsų miegą; apie juos sužinome tik atlikę sapno analizę; tad galime sakyti, kad jie tuo metu nesąmoningi minėta prasme. Bet reikia pripažinti ir tai, kad jie nesąmoningi ne tik tuo metu. Juk, kaip nesyk matėme, sapnavusysis juos neigia ir tada, kai sužino apie juos paaiškinus jo sapną. Tai tas pats atvejis, su kuriuo susidūrėme aiškindami riktą *aufstoßen,* kai tosto skelbėjas pasipiktinęs teigė, kad nei dabar, nei kada nors anksčiau jis nejautęs nepagarbos savo šefui. Jau tada abejojome, ar verta tikėti tokiu patikinimu, ir padarėme prielaidą, kad kalbėtojas ilgai nieko nenutuokė apie šį jausmą. Panašios aplinkybės susiklosto, kai aiškiname labai iškraipytą sapną, kartu patvirtindamos mūsų požiūrį. Mes jau pasiruošę priimti prielaidą, kad psichikos gyvenime esama procesų, tendencijų, apie kuriuos iš viso nieko nežinome, iki šiol nežinome, gal net apskritai niekad nieko nežinojome. Tad naują prasmę įgauna ir nesąmoningumo sąvoka; jo esmės jau nenusako žodžiai „tuo momentu“ ar „laikinai“, jis gali būti *ilgalaikis*. Ir apie tai pakalbėsime kitą kartą.

Dešimta paskaita

Sapno simbolika

Ponios ir ponai! Įsitikinome, kad iškraipymas, kuris mums trukdo suprasti sapną, atsiranda veikiant cenzūrai, nukreiptai prieš nepriimtinus nesąmoningus norus. Bet, žinoma, anaiptol netvirtinome, kad cenzūra yra vienintelis veiksnys, sukeliantis sapno iškraipymą, ir iš tiesų toliau tyrinėdami sapną pamatysime, jog šis efektas priklauso ir nuo kitų aplinkybių. Tai reiškia, kad sapno neįstengtume suprasti net ir išnykus cenzūros poveikiui, kad ir tada išreikštasis sapno turinys nebūtų identiškas slaptosioms sapno mintims.

Dar vieną veiksnį, dėl kurio sapnas tampa neaiškus, naują sapno iškraipymo priežastį aptiksime, jei atkreipsime dėmesį į vieną mūsų technikos spragą. Jau esu prisipažinęs, kad kartais atskiri sapno elementai nesukelia analizuojamiesiems jokių minčių. Tiesa, tai nutinka ne taip dažnai, kaip jie teigia; daugeliu atvejų, būdami pakankamai atkaklūs, galime pasiekti, kad kokia nors mintis visgi ateitų į galvą. Bet pasitaiko ir tokių atvejų, kai tikrai nekyla jokia asociacija arba priverstinai išgautoji nepateikia to, ko iš jos tikimės. Jei tai įvyksta per psichoanalitinį gydymą, tai įgauna ypatingos svarbos, apie kurią čia nekalbėsime. Bet taip atsitinka ir aiškinant normalių žmonių sapnus, taip pat ir savus sapnus. Įsitikinęs, kad atkaklumas negelbsti, pagaliau pastebi, kad šis nepageidautinas atsitiktinumas nuolat kartojasi ir susijęs su tam tikrais sapno elementais, – taigi pradedi įžvelgti naują dėsningumą ten, kur pradžioje manei esant vien technikos negalią.

Tada kyla pagunda pačiam paaiškinti šiuos „nebylius" sapno elementus, išversti juos, pasitelkus turimas priemones. Įsitikini, kad sapnas įgauna visiškai patenkinamą prasmę kaskart, kai išdrįsti atlikti tokį vertimą, ir kad jis lieka beprasmis ir nerišlus, kol nesiryžti taip pasielgti. Sukaupus daugybę visiškai panašių atvejų, šis pradžioje nedrąsus mėginimas tampa vis tvirtesnis.

Kalbu kiek schematiškai, bet manau, didaktiniais sumetimais tai leistina, be to, anaiptol nieko nefalsifikuoju, tik supaprastinu.

Taip visai aibei sapno elementų gauni pastovius vertinius, – panašiai kaip populiariuose sapnininkuose, kuriuose gali rasti, ką reiškia bet koks susapnuotas daiktas. Tik nepamirškite, kad niekada tokių pastovių sapno elementų pakaitalų negausime naudodami mūsiškę asociacijų techniką.

Tuoj pat sakysite, kad šis aiškinimo būdas atrodo dar labiau nepatikimas ir ginčytinas už ankstesnįjį, grįstą laisvosiomis asociacijomis. Bet reikia pridurti dar šį tą. Kai dirbdamas sukaupi pakankamai daug tokių nuolatinių pakaitalų, galiausiai suvoki, kad šiuos sapno fragmentus iš tiesų reikia aiškinti remiantis savo žiniomis, kad juos galima suprasti nesinaudojant sapnavusiojo asociacijomis. Antroje mūsų dėstymo dalyje paaiškės, kaip galime sužinoti šių fragmentų reikšmes.

Tokį nuolatinį sapno elemento ir jo vertinio santykį vadiname *simboliniu*, o sapno elementą – nesąmoningos sapno minties *simboliu*. Prisiminkite, kad anksčiau jau kalbėjau apie tris galimus sapno elemento santykius su jo tikruoju turiniu: aptarėme visumos dalies, užuominos ir iliustracijos santykius. Tada užsiminiau apie ketvirtąjį santykį, bet jo neįvardijau. Tai ir yra ką tik minėtas simbolinis santykis. Su juo susiję daug labai

įdomių samprotavimų, kuriuos verta išklausyti prieš imantis specialių simbolikos tyrinėjimų. Simbolika yra bene keisčiausia mokymo apie sapnus dalis.

Pirmiausia: simboliai kaip nuolatiniai vertiniai tam tikru mastu realizuoja antikinio ir šių dienų populiaraus sapnų aiškinimo idealą, nuo kurio smarkiai nutolome naudodami savąją techniką. Jie leidžia tam tikromis aplinkybėmis aiškinti sapną neklausinėjant sapnavusiojo, kuris vis tiek nieko negali pasakyti apie simbolį. Jei žinai įprastus sapno simbolius, be to, sapnavusiojo asmenybę, jo gyvenimo aplinkybes, tuos įspūdžius, kuriuos jis patyrė prieš sapnuodamas, tai dažnai gali tuoj pat paaiškinti sapną, nedelsdamas išversti jį. Toks triukas glosto sapno aiškintojo savimeilę ir imponuoja sapnavusiajam; jis palaimingai skiriasi nuo to varginančio darbo, atliekamo klausinėjant sapnavusįjį. Bet nesileiskite suklaidinami. Ne mūsų užduotis imtis triukų. Simbolių žinojimu grįstas aiškinimas anaiptol negali pakeisti asociacijų technikos arba prilygti jai. Simbolinis aiškinimas tik papildo šią techniką ir tik su ja derinamas duoda vertingų rezultatų. O dėl žinių apie psichines sapnavusiojo aplinkybes, tai atkreipkite dėmesį į tai, kad jums teks aiškinti ne vien gerai pažįstamų žmonių sapnus, kad paprastai nežinosite sapną sukėlusių dienos įvykių ir kad kaip tik analizuojamųjų mintys pateiks jums žinių apie tai, ką vadiname psichine situacija.

Ypač keista – net ir atsižvelgus į aplinkybes, apie kurias kalbėsiu vėliau, – kad ir vėl didžiausio pasipriešinimo sulaukė teiginys apie simbolinio santykio tarp sapno ir nesąmoningo jo turinio egzistavimą. Net ryžtingai samprotaujantys ir autoritetingi žmonės, kartu su psichoanalize nuėję nemenką kelio ruožą, čia atsisakė būti jos sekėjais. Toks elgesys juolab keistas, jei prisiminsime, kad simbolika nėra būdinga vien sapnui ir kad, antra vertus, daugybę stulbinamų atradimų padariusi psichoanalizė anaiptol negali didžiuotis atradusi sapno simboliką.

Jei apskritai norime kuriam nors iš amžininkų priskirti sapno simbolikos atradimą, jos atradėju turime paskelbti filosofą K. A. Schernerį (1861). Psichoanalizė patvirtino Schernerio atradimą, tiesa, radikaliai jį pakeitusi.

Dabar norėsite šį tą išgirsti apie sapnų simbolikos esmę ir susipažinti su pavyzdžiais. Mielai jums papasakosiu, ką žinau, bet prisipažįstu, kad mūsų žinios toli gražu nėra tokios išsamios, kokių norėtųsi.

Simbolinio santykio esmė yra palyginimas, tačiau ne bet koks. Regis, šis palyginimas itin sąlygotas, bet šis sąlygotumas nelabai aiškus. Ne viskas, su kuo galime palyginti kokį nors daiktą ar procesą, sapne yra simbolis. Antra vertus, ir sapnas simbolizuoja ne bet ką, o tik tam tikrus slaptųjų sapno minčių elementus. Tad ribojimai čia abipusiai. Taip pat reikia pripažinti, kad kol kas simbolio sąvoka nėra aiškiai apibrėžta, jis primena pakeitimą, iliustraciją ir pan., artėja prie užuominos. Kartais palyginimas, kuriuo grindžiami simboliai, yra akivaizdus. Tačiau esama ir kitokių simbolių, kai neišvengiamai turime paklausti, koks šio numanomo palyginimo pagrindas, *Tertium comparationis**? Gal kiek pasigilinę jį atrasime, o gal jis ir liks neaiškus. Keista, kad palyginimo, kuris yra simbolio pagrindas, neaptinkame asociacijų padedami ir kad sapnavusysis jo nežino, bet vis tiek juo naudojasi. Negana to, sapnavusysis net nenori pripažinti šio palyginimo, kai jį jam pateikiame. Tad matote, kad simbolinis santykis yra ypatingo pobūdžio palyginimas, ir kol kas nesuprantame, kuo jis grindžiamas. Gal vėliau aptiksime kokių nors nuorodų, padėsiančių jį suprasti.

Nedaug tėra dalykų, kurie sapne vaizduojami simboliškai. Tai žmogaus kūnas kaip visuma, tėvai, vaikai, broliai ir seserys,

* „Trečias palyginime" (lot.); dviejų lyginamų reiškinių bendrybė, kuri yra jų palyginimo pagrindas. – Vert.

gimimas, mirtis, nuogumas, – ir dar šis tas. Vienintelis tipiškas, t. y. nuolatinis, žmogaus kaip visumos vaizdas yra *namas;* tai pripažino ir Scherneris, norėjęs suteikti šiam simboliui išskirtinę, toli gražu jam nebūdingą, reikšmę. Pasitaiko, kad sapne – kartais džiaugsmingai, kartais būgštaudamas, – leidiesi fasadu žemyn. Namai, kurių sienos visai lygios, simbolizuoja vyrus; namai su įvairiais kyšuliais ir balkonais, už kurių galima laikytis, – moteris. Tėvai pasirodo sapne kaip *imperatorius ir imperatorienė,* karalius ir karalienė arba kiti kilmingi asmenys; žodžiu, sapnas čia rodo didelę pagarbą. Ne taip švelniai jis elgiasi su vaikais, broliais ir seserimis: juos dažnai simbolizuoja *maži gyvūnėliai, kenksmingi vabzdžiai.* Gimdymo vaizdavimas beveik visada kažkaip susijęs su *vandeniu:* puoli į vandenį arba išlipi iš jo, gelbsti ką nors iš vandens arba pats būni gelbstimas, t. y. jaučiamas motiniškas santykis su gelbstimuoju. Mirimą sapne pakeičia *išvykimas, važiavimas geležinkeliu,* mirtį – įvairios neaiškios, tarsi drovios užuominos, nuogumą – *drabužiai* ir *uniformos.* Patys matote, kaip nyksta riba tarp simbolinio vaizdavimo ir užuominos.

Palyginus su šiuo skurdoku išvardijimu į akis krinta tai, kad itin įvairia simbolika vaizduojami kitos srities objektai ir reiškiniai. Tai seksualinio gyvenimo, genitalijų, lytinių procesų, lytinių santykių sritis. Dauguma sapno simbolių yra seksualiniai simboliai. Kartu išryškėja ir keistas neatitikimas. Vaizduojamų dalykų tik keletas, o jų simbolių nepaprastai daug, tad kiekvienas tų dalykų gali būti pavaizduotas daugybe beveik lygiaverčių simbolių. Todėl vaizdas, kurį gauname aiškindami sapnus sukelia visuotinį pasipiktinimą. Simbolių reikšmės – priešingai sapno vaizdų įvairovei – nuolat kartojasi. Nė vienas, tai išgirdęs, nėra patenkintas; bet ką gi beveiksi?

Kadangi šioje paskaitoje pirmąsyk kalbėsiu apie seksualinio gyvenimo reiškinius, privalau paaiškinti jums, kaip ketinu dėstyti šią temą. Psichoanalizė neieško dingsčių ką nors slėpti

ar kalbėti užuominomis, nemano, kad reikėtų gėdytis nagrinėti šią svarbią medžiagą, laiko, kad korektiška ir padoru viską vadinti tikraisiais vardais, ir tikisi, kad kaip tik taip greičiausiai atitolins pašalines, trukdančias mintis. Tai, kad kalbu mišriai auditorijai, kurią sudaro abiejų lyčių klausytojai, taip pat nieko negali pakeisti. Kaip nėra mokslo *in usum delphini**, taip nėra jo ir paauglėms, o damos, atėjusios į šią auditoriją, tarsi teigia, kad nori būti prilygintos vyrams.

Vadinasi, vyro genitalijas sapne vaizduoja aibė simbolių, ir dažniausiai visiškai akivaizdu, kuo grindžiamas palyginimas. Pirmiausia vyro genitalijoms kaip visumai simboliškai reikšmingas šventasis skaičius 3. Vyro penis, labiau į akis krintanti ir abiems lytims įdomi genitalijų dalis, simboliškai pakeičiamas daiktais, kurie, pirma, primena jį savo forma, taigi yra ilgi ir išsišovę aukštyn: tai *lazdos, skėčiai, kartys, medžiai* ir pan. Be to, jis pakeičiamas tokiais daiktais, kurie kaip ir jis pasižymi savybe įsiskverbti į kūną ir sužeisti: tai visokiausi aštrūs ginklai – *peiliai, kalavijai, ietys, kardai,* taip pat šaunamieji – *šautuvai, pistoletai* ir labai savo forma į jį panašūs *revolveriai.* Svarbų vaidmenį baiminguose mergaitės sapnuose atlieka ją persekiojantis vyriškis su peiliu arba šaunamuoju ginklu. Tai bene dažniausiai pasitaikanti sapno simbolika, kurią dabar galite lengvai suprasti. Taip pat visiškai suprantamas penio pakeitimas daiktais, iš kurių teka vanduo – *vandentiekio čiaupais, laistytuvais, fontanais,* – bei tokiais objektais, kurie gali ištįsti – *kabamosiomis lempomis, išstumiamais pieštukais* ir t. t. Dėl visiškai akivaizdžių šio organo ypatybių aišku ir tai, kad *pieštukai, plunksnakočiai, nagų dildelės, plaktukai* ir kiti *instrumentai* yra neabejotini vyriški lytiniai simboliai.

Keista penio savybė pakilti kryptimi, priešinga sunkio jėgai (vienas erekcijos požymių), leidžia jį simboliškai vaizduoti *oro*

* Dofinui (pranc.). – Vert.

balionais, aeroplanais, o dabar jau ir *oro laivais cepelinais.* Bet sapnas moka simbolizuoti erekciją dar vienu kur kas išraiškingesniu būdu. Lytinį organą jis paverčia visos asmenybės esme ir priverčia ją *skristi.* Nesielvartaukite, kad tuos dažnai nuostabius, mums visiems žinomus skrydžio sapnus reikia aiškinti kaip bendro seksualinio jaudulio, erekcinius, sapnus. Tai, kad toks aiškinimas yra visiškai neabejotinas, įrodė psichoanalitikas P. Federnas, tačiau tą pačią išvadą padarė ir dėl blaivaus proto garbinamas Mourly Voldas, kuris eksperimentiškai tyrė sapnus, keisdamas sapnuojančiųjų rankų ir kojų padėtį, ir tikrai buvo tolimas psichoanalizei, gal net nieko apie ją nežinojo. Neprieštaraukite, kad moterys irgi gali sapnuoti tokius skrydžius. Verčiau prisiminkite, kad sapnai siekia patenkinti mūsų norus ir kad dažnai moteris sąmoningai ar nesąmoningai nori būti vyru. Išmanantis anatomiją nesuglums išgirdęs, kad moteris gali realizuoti šį norą tais pačiais pojūčiais kaip ir vyras. Moters genitalijos taip pat turi mažą organą, panašų į vyro; vaikystėje ir iki lytinio gyvenimo pradžios šis mažas organas, klitoris, atlieka tą patį vaidmenį kaip ir didelis vyro organas.

Sunkiau suprantami vyriški seksualiniai simboliai yra tam tikri *ropliai* ir *žuvys,* pirmiausia garsusis *gyvatės* simbolis. Nelengva atspėti, kodėl *skrybėlė* ir *apsiaustas* irgi įgijo tokią simbolinę reikšmę, bet ji nekelia abejonių. Galiausiai kyla klausimas, ar galima vadinti simboliniu vyro lytinio organo pakeitimą kitu organu, koja arba ranka. Manau, kad tiek bendras kontekstas, tiek atitinkamos moteriškos analogijos verčia tai padaryti.

Moteriškos genitalijos simboliškai vaizduojamos visais objektais, kurie kaip ir jos pasižymi savybe apriboti tuščią, galinčią ką nors apimti erdvę. Vadinasi, jos vaizduojamos *šachtomis, duobėmis* ir *urvais,* taip pat *indais* ir *buteliais, dėžutėmis, skardinėmis, lagaminais, dėžėmis, kišenėmis* ir t. t. *Laivas* irgi priskirtinas

prie šių simbolių. Kai kurie simboliai labiau susiję su motinos įsčiomis nei su moters genitalijomis: tai *spintos, krosnys* ir pirmiausia *kambarys.* Kambario simbolika čia siejasi su namo simbolika, *durys* ir *vartai* tampa lytinės angos simboliais. Bet moterį gali simbolizuoti ir medžiagos, *mediena, popierius,* ir daiktai, pagaminti iš šių medžiagų, kaip antai *stalas* arba *knyga.* Iš gyvūnų bent jau *sraigė* ir *geldelė* yra neabejotini moteriški simboliai; iš kūno dalių – *burna,* simbolizuojanti lytinę angą, iš statinių – *bažnyčia* ir *koplyčia.* Kaip matote, ne visi simboliai yra vienodai aiškūs.

Genitalijoms reikia priskirti ir krūtis, kurios kaip ir didesnieji moters kūno pusrutuliai vaizduojami *obuoliais, persikais,* apskritai *vaisiais.* Abiejų lyčių genitalijų plaukuotumą sapnas pateikia kaip *mišką* ir *krūmynus.* Dėl komplikuotos moters lytinių organų topografijos jie dažnai vaizduojami *peizažu* su uolomis, mišku ir vandeniu, o įspūdingas vyro lytinio aparato mechanizmas simbolizuojamas įvairiausiomis sunkiai aprašomomis, sudėtingomis *mašinomis.*

Verta paminėti dar vieną moteriškų genitalijų simbolį – *papuošalų dėžutę;* ir sapne *papuošalas* bei *lobis* žymi mylimą asmenį; *saldumynai* dažnai vaizduoja lytinį pasitenkinimą. Savęs paties patenkinimą dažnai simbolizuoja bet koks *grojimas,* taip pat ir *grojimas pianinu.* Tipiškas onanizmo simbolis – *slydimas* ir *smukimas,* taip pat *šakelės nulaužimas.* Ypač keistas sapno simbolis yra *danties iškritimas* arba *išrovimas.* Pirmiausia jis reiškia kastraciją kaip bausmę už onanizmą. Ypatingų lytinio akto simbolių sapne randame kur kas mažiau, nei galėtume tikėtis atsižvelgdami į tai, ką sužinojome. Reikia paminėti tokią ritminę veiklą kaip *šokis, jojimas, lipimas,* taip pat išgyvenimus, susijusius su prievarta – pavyzdžiui, *būti suvažinėtam.* Taip pat tam tikrus *amatus* ir, žinoma, *grasinimą ginklu.*

Bet nereikėtų įsivaizduoti, kad visiškai paprasta naudotis šiais simboliais, juos išversti. Pasitaiko, kad mūsų lūkesčiai neišsipildo. Kad ir kaip neįtikima, bet kartais šie simboliniai vaizdai neatspindi lyčių skirtumų. Kai kurie iš jų reiškia lytinius organus apskritai, nesvarbu, ar vyro, ar moters, pvz., *mažas* vaikas, *mažas* sūnus arba *maža* duktė. Kai kada grynai vyriškas simbolis gali vaizduoti moteriškas genitalijas ir atvirkščiai. Šito nesuprasime, kol arčiau nesusipažinsime, kaip vystėsi žmogaus seksualiniai vaizdiniai. Kartais simbolių dviprasmybė gali būti tik tariama; be to, akivaizdžiausi simboliai – *ginklai, kišenė, dėžė* – neįgyja biseksualių reikšmių.

Dabar remsiuosi tik simboliu, o ne tuo, ką jis vaizduoja; apžvelgsiu tas sritis, iš kurių dažniausiai imami seksualiniai simboliai, ir pridursiu keletą papildymų, daugiau dėmesio skirdamas simboliams, kurių ryšys su tuo, ką jie vaizduoja, nelabai aiškus. Toks miglotas simbolis yra *skrybėlė*, galbūt apskritai galvos apdangalas, paprastai turįs vyrišką reikšmę, bet galįs įgyti ir moterišką. *Paltas* irgi reiškia vyrą, bet šis simbolis ne visada susijęs su genitalijomis. Galite kiek tinkami klausinėti, kodėl taip yra. Nukaręs, moterų nenešiojamas *kaklaraištis* – aiškiai vyriškas simbolis. *Balti skalbiniai,* apskritai *drobinis audinys* yra moteriški simboliai; *drabužiai, uniformos,* kaip girdėjome, yra nuogumo, kūno formų pakaitalas; *batas, šlepetė* reiškia moters genitalijas; jau minėjome *stalą* ir *medieną* kaip paslaptingus, bet tikrai moteriškus simbolius. *Kopėčios, laiptai* ir lipimas jais išties simbolizuoja lytinį aktą. Pagalvoję atkreipsime dėmesį į lipimui – ir lytiniam aktui – būdingą ritmingumą ir galbūt jų metu augantį susijaudinimą ir dusulį.

Jau sakėme, kad *peizažu* vaizduojamos moters genitalijos, *kalnas* ir *uola* yra vyro lytinio organo simboliai; *sodas* – dažnas moters genitalijų simbolis. Vaisius reiškia ne vaiką, bet *krūtis. Laukiniai žvėrys* reiškia lytiškai įsiaudrinusius žmones, be to, grubius instinktus, aistras. *Žiedai* ir *gėlės* žymi moters genitalijas

arba – specialesniu atveju – nekaltybę. Nepamirškite, kad žiedai iš tikrųjų yra augalų genitalijos.

Kambario simbolį jau žinome. Jį galime detalizuoti: kambario langai, durys įgyja kūno angų reikšmes. Simboliška ir tai, ar kambarys atidarytas, ar uždarytas, o *raktas*, kuriuo rakinama, yra tikrai vyriškas simbolis.

Tokia yra sapno simbolikos medžiaga. Ji nėra išsami, ją galima būtų gausinti ir plėsti. Bet manau, kad ir šito jums jau per akis, gal net įgriso. Paklausite: nejaugi iš tiesų gyvenu tarp seksualinių simbolių? Argi visa, kas mane supa, drabužiai, kuriuos apsivelku, daiktai, kuriuos imu į rankas, kaskart yra seksualiniai simboliai ir daugiau nieko? Klausinėti tikrai galima be atvangos, ir pirmasis klausimų skamba taip: iš kur mes, tiesą sakant, žinome šias sapno simbolių reikšmes, apie kurias sapnavusysis iš viso neužsimena arba pasako labai mažai?

Atsakau: jas žinome iš įvairiausių šaltinių, iš pasakų ir mitų, anekdotų ir pokštų, iš folkloro, t. y. tautų papročių, patarlių, dainų, iš poetinės ir kasdienės kalbos vartosenos. Visur aptinkame tą pačią simboliką, kai kada nereikia jokių nuorodų, kad ją suprastume. Patyrinėję kiekvieną iš šių šaltinių skyrium, rasime pakankamai daug paralelių su sapno simbolika, kad įsitikintume savo aiškinimų teisingumu.

Sakėme, kad, anot Schernerio, žmogaus kūnas sapne dažnai vaizduojamas namo simboliu. Detalizuojant šį simbolį, langai, durys ir vartai yra kūno angos, fasadai gali būti lygūs arba su balkonais ir kyšuliais, už kurių galima laikytis. Bet tą pačią simboliką aptinkame ir mūsų kalboje, kai sutikę gerą pažįstamą familiariai sveikinamės *„sena griuvena"* [altes Haus], kai žadame kam nors vienąsyk vožtelėti *per stogą* [aufs Dachl], arba kai sakome, kad *jam ne visi namie* [es sei bei ihm nicht richtig

im Oberstübchen]. Anatomiškai kūno angos tiesiog vadinamos *kūno vartais* [Leibespforten].

Pradžioje stebina, kad tėvai sapne pasirodo kaip imperatoriškoji ar karališkoji pora. Bet čia akivaizdi paralelė su pasakomis. Ar neatrodo, kad daugelis pasakų, prasidedančių: „Gyveno kartą *karalius* ir *karalienė...*", turėtų prasidėti taip: „Gyveno kartą tėvas ir motina"? Kartais šeimoje juokaudami vadiname vaikus princais, o vyriausiąjį – sosto įpėdiniu [Kronprinz]. Karalius vadinamas *tautos tėvu* [Landesvater]. Mažus vaikus juokais vadiname *vikšreliais* [Würmer] ir sakome užjausdami: *vargšas vabalas* [das arme Wurm].

Grįžkime prie namo simbolikos. Kartais norėdami pasilaikyti sapne naudojamės namo kyšuliais; ar tai neprimena liaudies posakio apie gerai išsivysčiusį biustą: „Yra už ko pasilaikyti"? Liaudis šiuo atveju sako ir kitaip: *Die hat viel Holz vor dem Haus* [priešais jos namą daug *malkų*], tarsi norėdama palaikyti mus, paskelbusius medieną moterišku, motinišku simboliu.

Dar keletas žodžių apie medieną. Nesuprantame, kaip ši medžiaga tapo motiniškumo, moteriškumo simboliu. Čia galėtų padėti lyginamoji kalbotyra. Mūsų žodis *Holz* yra tos pačios šaknies kaip graikų υλη, reiškiantis medžiagą, apskritai žaliavą. Gana dažnai pasitaiko, kad bendras medžiagos pavadinimas galiausiai priskiriamas kokiai nors konkrečiai medžiagai. Vandenyne yra sala, pavadinta *Madeira*. Ją atrado ir taip pavadino portugalai, nes tada ji buvo apaugusi miškais. *Madeira* portugalų kalba reiškia „miškas". Bet akivaizdu, kad *madeira* tėra truputį pakeistas lotyniškas žodis *materia*, kuris irgi yra bendras medžiagos pavadinimas. *Materia* kildinama iš *mater*, „motina". Medžiaga, iš kurios kažkas susideda, yra tarsi motiniška jo dalis. Šį seną požiūrį ir atspindi simbolinis medžio susiejimas su moterimi.

Gimimą sapne nuolat simbolizuoja ryšys su vandeniu; pulti į vandenį arba išlipti iš jo reiškia gimdyti arba gimti. Tik nepamirškime, kad šį simbolį galime net dvejopai pagrįsti nuorodomis į raidos istoriją. Ne tik tuo, kad visi sausumos žinduoliai, tarp jų ir žmogaus protėviai, kilo iš vandens gyvūnų (tai kiek tolimesnė analogija), bet ir tuo, kad kiekvienas žinduolis, kiekvienas žmogus pirmąją savo egzistencijos fazę praleidžia vandenyje, gyvena kaip embrionas motinos įsčių vandenyse ir gimdamas išeina iš vandens. Nenoriu teigti, kad sapnavusysis tai žino, priešingai, manau, kad jam ir nereikia to žinoti. Jis tikriausiai žino kitką, ką jam pasakė vaikystėje, bet manau, kad ir šios žinios nepadėjo atsirasti simboliui. Vaikų kambaryje jam pasakojo, kad vaikus atneša gandras, bet iš kur jis juos ima? Iš kūdros, iš šulinio, taigi vėl iš vandens. Išgirdęs tokią informaciją vienas mano pacientų, tada mažas grafiukas, pradingo visai popietei. Galiausiai jį surado gulintį ant rūmų tvenkinio kranto, prikišusį veidelį prie pat vandens ir besidairantį, bene pamatys tvenkinio dugne vaikelį.

Metimas į vandenį ir išgelbėjimas iš vandens dažnai minimas mituose apie didvyrio gimimą, kurių lyginamąją analizę atliko O. Rankas; seniausias jų pasakoja apie Agadės karalių Sargoną (apie 2800 metus pr. Kr.). O. Rankas parodė, kad čia, kaip ir panašiuose sapnuose, vaizduojamas gimimas. Išgelbėjęs sapne ką nors iš vandens laiko save jo motina; mite asmuo, išgelbėjęs vaiką iš vandens, laikomas tikrąja jo motina. Žinomame anekdote protingo žydų berniuko klausia, kas buvo Mozės motina. Jis nesusimąstęs atsako: „Princesė". Betgi ne, jam prieštarauja, ji tik ištraukusi Mozę iš vandens. „Tai *ji* taip sako", – atkerta berniukas, tuo įrodydamas, kad suprato tikrąją mito reikšmę.

Išvykimas sapne reiškia mirimą. Vaikui, pasigedusiam mirusio žmogaus ir klausiančiam, kur šis dingo, paprastai atsa-

koma, kad jis *išvažiavo.* Ir vėl norėčiau paprieštarauti tiems, kurie mano, kad sapno simbolis atsirado dėl šio išsisukinėjimo. Poetas pasitelkia tą patį simbolinį ryšį, anapusybę vadindamas neatrastąja šalimi, iš kurios negrįžta nė vienas *keleivis* (*no traveller*). Kasdieniame gyvenime irgi kalbame apie paskutinę kelionę. Kiekvienas senųjų ritualų žinovas patvirtins, kad kelionės į mirusiųjų šalį vaizdiniui daug dėmesio skiriama, pvz., senovės Egipto religijoje. Išliko daugybė Mirusiųjų knygos, lydėdavusios mumiją šioje kelionėje kaip kelionių vadovas, egzempliorių. Atskyrus kapavietes nuo gyvenamųjų vietų, paskutinė mirusiojo kelionė virto realybe.

Genitalijų simbolika taip pat nėra būdinga vien sapnams. Kiekvienam iš jūsų, ko gero, pasitaikė būti nemandagiam ir pavadinti moterį *„sena dėžė"* [*alte Schachtel*] nesuvokiant, kad naudojate genitalijų simbolį. Naujajame Testamente pasakyta: moteris yra trapus *indas.* Žydų šventraštis, stiliumi artimas poezijos kūriniui, yra kupinas simbolinių seksualinių posakių, kurie ne visada buvo teisingai suprantami ir kurių aiškinimas, pvz., *Giesmių giesmėje,* sukėlė tam tikrų nesusipratimų. Vėlesnėje hebrajų literatūroje moteris labai dažnai simbolizuojama namu, o durys laikomos lytine anga. Pvz., nekaltybės pasigedęs vyras skundžiasi, kad rado *duris atidarytas.* Ir stalas šioje literatūroje yra moters simbolis. Moteris sako apie savo vyrą: aš paruošiau jam stalą, bet *jis jį apvertė.* Luoši vaikai atsiranda todėl, kad vyras *apvertė stalą.* Šiuos faktus pateikia L. Levy's iš Briuno straipsnyje „Seksualinė simbolika Biblijoje ir Talmude".

Tuo, kad ir laivai sapne reiškia moteris, mus įtikina etimologai, tvirtinantys, kad laivu [Schiff] pradžioje vadintas molinis indas; šis žodis reiškė tą patį, ką ir *Schaff* [atviras indas]. Graikų sakmė apie Periandrą iš Korinto ir jo žmoną Melisą patvirtina, kad krosnis yra moters ir motinos įsčių simbolis. Pasak Herodoto, kai norėdamas šį tą sužinoti tironas iššaukė

savo karštai mylėtos, bet iš pavydo nužudytos žmonos vėlę, mirusioji savo tapatybę patvirtino primindama, kad jis, Periandras, savo duoną pašovęs į šaltą krosnį, taip užsimindama apie įvykį, kurio niekas kitas negalėjo žinoti. F. S. Kraußo išleista *Anthropophyteia*, nepakeičiamas medžiagos apie tautų lytinį gyvenimą šaltinis, mini, kad viename Vokietijos regione pagimdžiusi moteris apibūdinama taip: *jos krosnis sugriuvo.* Seksualinė simbolika persmelkia ugnies paruošimą ir visa, kas su tuo susiję. Liepsna visada reiškia vyro genitalijas, o ugnies vieta, židinys, – moters įsčias.

Gal jus nustebino tai, kaip dažnai sapne moters genitalijos vaizduojamos peizažu; tokiu atveju pasiteiraukite mitologų, koks vaidmuo *Motinai Žemei* buvo skiriamas senovės vaizdiniuose ir kultuose ir kaip ši simbolika lėmė žemdirbystės supratimą. Tai, kad sapne *kambarys* [Zimmer] reiškia moterį, būsite linkę aiškinti tuo, kad mūsų kalboje naudojamas žodis *Frauenzimmer* [boba] vietoje *Frau* [moteris], t. y. žmogaus asmenybė pakeičiama jai skirta patalpa. Panašiai sakome „Hohe Pforte" [aukštieji vartai], turėdami omeny sultoną ir jo vyriausybę; senovės Egipto valdovas vadintas *faraonu*, o tai irgi reiškė „didelis kiemas". (Senovės Rytų šalyse kiemai tarp dvigubų miesto vartų buvo susibūrimo vietos – kaip turgaus aikštės klasikiniame pasaulyje). Tiesa, man regis, šie išvedžiojimai pernelyg paviršutiniški. Labiau tikėtina, kad kambarys tapo moters simboliu kaip žmogų supanti erdvė. Tokią namo reikšmę jau žinome; mitologija bei poetinė kalba pateikia ir kitų moters simbolių: tai *miestas, pilis, rūmai, tvirtovė.* Problemą būtų lengviau išspręsti tiriant sapnus žmonių, kurie nei kalba vokiškai, nei supranta šią kalbą. Pastaraisiais metais gydžiau daugiausia kitataučius pacientus ir, kiek pamenu, jų sapnuose kambarys [Zimmer] irgi reiškė bobą [Frauenzimmer], nors nieko panašaus jų kalbų vartosenoje nebuvo. Esama ir kitų požymių, rodančių, kad simbolinis ryšys gali peržengti kalbos ribas; beje, tai teigė jau senasis sapnų tyrinėtojas Schubertas (1814). Tiesa,

tarp mano pacientų nebuvo nė vieno, visiškai nemokėjusio vokiečių kalbos, todėl privalau palikti šį klausimą tiems psichoanalitikams, kurie gali tirti viena kalba kalbančius asmenis kitose šalyse.

Tarp vyro genitalijas vaizduojančių simbolių vargu ar atsiras toks, kuris nebūtų minimas pokštuose, vulgariuose arba poetiniuose posakiuose, ypač klasikinių senovės poetų. Čia sutinkame ne tik tuos simbolius, kurie pasirodo sapne, bet ir naujus, pvz., visokiausius instrumentus, pirmiausia plūgą. Beje, nagrinėdami simbolinius vyriškumo vaizdinius paliečiame labai plačią ir daug ginčų keliančią temą, į kurią nesigilinsime ekonomijos sumetimais. Keletą pastabų norėčiau pasakyti tik apie vieną, iš kitų išsiskiriantį, simbolį – skaičių 3. Visai neaišku, ar jo šventumas nėra sąlygotas kaip tik šio simbolinio ryšio. Atrodo neabejotina, kad kai kurių gamtoje esančių trilypių daiktų – pvz., dobilo lapo – naudojimas herbuose ir emblemose susijęs su šia simboline reikšme. Matyt, tik vyro genitalijų stilizacija yra ir tridalė vadinamoji prancūziškoji lelija, ir keistasis Sicilijos ir Meno, dviejų labai tolimų salų, herbas, vadinamasis *Triskeles* (trys pusiau sulenktos kojos, išeinančios iš vieno taško). Senovėje vyro organo imitacijos laikytos stipriausia apsauga *(Apotropaea)* nuo piktų įtakų, su tuo siejasi ir tai, kad visus šiuolaikinius laimę nešančius amuletus nesunku atpažinti kaip genitalinius arba seksualinius simbolius. Pažvelkime į mažų sidabrinių pakabučių rinkinį: keturlapis dobilas, kiaulė, grybas, pasaga, kopėčios, kaminkrėtys. Keturlapis dobilas atsirado vietoje trilapio, tikrojo simbolio; kiaulė yra senas vaisingumo simbolis; grybas – neabejotinas penio simbolis, yra grybų, kurie dėl savo panašumo į vyro lytinį organą klasifikuojant buvo pavadinti *Phallus impudicus;* pasaga primena moters lytinės angos kontūrą, o kaminkrėtys, nešantis kopėčias, irgi tinka į šią kompaniją, nes jo atliekami judesiai vulgariai lyginami su lytiniu aktu (žr. *Anthropophyteia).* Jau susipažinome su jo kopėčiomis kaip seksualiniu sapno simboliu; vokiečių kalba ir čia

mums padeda, pateikdama grynai seksualinę žodžio „lipti" [steigen] prasmę. Sakoma: *„Den Frauen nachsteigen"* [kibti prie moterų} ir „ein alter *Steiger*" [senas bobišius]. Prancūzų kalboje laiptai vadinami *la marche*, ir visiškai analogiškai bonvivanas vadinamas *„un vieux marcheur"*. Matyt, tai susiję ir su tuo, kad lytinio akto metu daugelis stambiųjų gyvūnų pasilypėja, užlipa [steigen, besteigen] ant patelės.

Šakos nuskynimas kaip simbolinis onanizmo vaizdavimas ne tik sutampa su vulgariais onanistinio akto apibūdinimais, bet ir turi ryškių mitologinių paralelių. Bet ypač keista, kad onanizmas arba, tiksliau, bausmė už jį, kastracija, vaizduojamas danties iškritimu ar jo ištraukimu, nes ir folklore esama panašaus reiškinio, kurį žino gal tik vienas kitas sapnavusiųjų. Neabejoju, kad daugelio tautų praktikuojamas apipjaustymas yra kastracijos ekvivalentas ir jos pakaitalas. Antai mus informuoja, kad kai kurios Australijos gentys atlieka apipjaustymą kaip lytinės brandos ritualą (švenčiant jaunuolių tapsmą pilnamečiais), o kitos, visai šalia gyvenančios, šį aktą pakeičia danties išmušimu.

Šiais pavyzdžiais baigiu savo dėstymą. Tai tik pavyzdžiai; mes žinome kur kas daugiau, ir galite įsivaizduoti, kaip praturtėtų ir paįvairėtų šis rinkinys, jei jį pateiktų ne tokie diletantai, kaip mes, o tikri mitologijos, antropologijos, kalbotyros, folkloro specialistai. Peršasi kelios išvados; jos negali būti išsamios, bet duos daug peno apmąstymams.

Pirmiausia turime pripažinti faktą, kad sapnuojantis žmogus įstengia naudotis simbolinės raiškos būdu, kurio jis nežino ir neatpažįsta būdraudamas. Turbūt nemažiau nustebtumėte sužinoję, kad jūsų tarnaitė supranta sanskritą, nors galite galvą guldyti, kad ji gimė kokiame nors Bohemijos kaime ir niekada nesimokė šios kalbos. Mūsų psichologinės pažiūros neleidžia taip lengvai priimti šį faktą. Tegalime tik pasakyti, kad

sapnuojantysis simboliką žino nesąmoningai, kad ji priklauso nesąmoningam psichikos gyvenimui. Bet ir šia prielaida nieko nepasiekiame. Iki šiol buvome priversti pripažinti tik nesąmoningus potroškius, tokius, apie kuriuos laikinai ar nuolat nieko nežinome. Bet dabar kalbama apie sudėtingesnius dalykus, apie nesąmoningas žinias, įvairių objektų loginius sąryšius, sugretinimus, kai vienas objektas nuolat gali būti pakeičiamas kitu. Šie sugretinimai neatliekami kaskart iš naujo, jie jau gatavi, nusistovėję kartą visiems laikams; juk kaip tik šį faktą patvirtina tai, kad jie vienodi skirtingiems žmonėms, netgi kalbantiems skirtingomis kalbomis.

Iš kur sužinome šiuos simbolinius sąryšius? Kalbos vartosena paaiškina tik nedidelę jų dalį. Sapnuojantysis paprastai nežino įvairių paralelių iš kitų sričių; juk ir mes jas nelengvai atradome.

Antra, šie simboliniai sąryšiai nėra tai, kas būdinga vien sapnuojančiajam arba sapno darbui. Juk sužinojome, kad ta pati simbolika naudojama mituose ir pasakose, liaudies patarlėse ir dainose, kasdienėje kalboje ir poetinėje fantazijoje. Simbolikos sritis nepaprastai plati, sapno simbolika tėra nedidelė jos dalis; net netikslinga imtis šios problemos apsiribojant vien sapnais. Daugybė kitose srityse naudojamų simbolių nepasirodo sapnuose arba pasitaiko juose labai retai; kai kurie sapno simboliai irgi sutinkami ne visose kitose srityse, jie pasitaiko tik šen ar ten. Atrodo, kad susidūrėme su labai senu, pamirštu raiškos būdu, kiek išlikusiu įvairiose srityse: šis tas vienoje, šis tas kitoje, šis tas, kiek pakitęs, keliose srityse. Prisimenu vieno labai įdomaus psichikos ligonio fantaziją: jis įsivaizdavo, kad yra buvusi kažkokia „pagrindinė kalba"; jos likučiai ir yra šie simboliniai sąryšiai.

Trečia, į akis turėjo kristi tai, kad kitų sričių simbolika anaiptol nebuvo vien seksualinė, o sapne simboliai naudojami kone

tik seksualiniams objektams ir santykiams išreikšti. Tai irgi nelengva paaiškinti. Ar pradžioje buvę seksualiai reikšmingi simboliai ilgainiui neįgavo kitos reikšmės ir ar ne su tuo susijęs perėjimas nuo simbolinio prie kitokio vaizdavimo būdo? Aišku, kad į šiuos klausimus neįmanoma atsakyti tiriant tik sapnų simboliką. Tegalime padaryti prielaidą, kad tikrieji simboliai ir seksualumas yra labai glaudžiai susiję.

Neseniai sulaukėme svarbios nuorodos šia tema. Nepriklausomai nuo psichoanalizės dirbantis kalbininkas H. Sperberis (Upsala) pateikė tokį teiginį: seksualiniai poreikiai turėjo didelės įtakos kalbos atsiradimui ir jos raidai. Pirminiais šnekos garsais būdavo susižinoma ir pašaukiamas seksualinis partneris; tolesnė žodžių šaknų raida susijusi su pirmykščio žmogaus darbo procesais. Šie darbai būdavę bendri ir atliekami ritmiškai kartojant tam tikrus posakius. Kartu seksualinis domesys būdavęs nukreipiamas į darbą. Pirmykštis žmogus paversdavęs darbą maloniu, laikydamas jį lytinės veiklos atitikmeniu ir pakaitalu. Tad žodis, tariamas dirbant bendrą darbą, įgavęs dvi reikšmes, žyminčias ir lytinį aktą, ir su juo sutapatintą darbinę veiklą. Laikui bėgant žodis prarado seksualinę reikšmę išsaugodamas darbinę. Paskesnės kartos panašiai pasielgusios su nauju, seksualinę reikšmę turėjusiu žodžiu, priskirdamos jį naujai darbinės veiklos rūšiai. Taip atsiradusi visa aibė žodžių šaknų, kurios buvo seksualinės kilmės, bet prarado savo seksualinę reikšmę. Jei čia nupasakotas požiūris teisingas, tai mums atsiveria bent jau galimybė suprasti sapno simboliką. Galėtume suprasti, kodėl sapne, išsaugančiame dalį šių seniausiųjų sąryšių, tiek daug simbolių skirta seksualinei sričiai, kodėl apskritai ginklai ir įrankiai simbolizuoja vyrišką, o medžiagos ir tai, kas apdorojama, – moterišką pradą. Simbolinis sąryšis būtų senosios žodžių tapatybės liekana; daiktai, kažkada vadinti taip pat, kaip ir genitalijos, dabar galėtų sapne pasirodyti kaip jų simboliai.

Bet šios paralelės su sapno simbolika leidžia įvertinti ir tą psichoanalizės ypatybę, dėl kurios ji virto visuotinio susidomėjimo objektu, nors tai nepavyko nei psichologijai, nei psichiatrijai. Atliekant psichoanalitinį darbą mezgasi ryšiai su daugybe kitų humanitarinių mokslų, su mitologija, kalbotyra, folkloru, tautų psichologija ir religijotyra, kurių tyrinėjimai gali duoti vertingiausių rezultatų. Suprasite, kodėl psichoanalizės lankose išaugo *Imago*, 1912 m. įkurtas Hanso Sachso ir Otto Ranko vadovaujamas žurnalas, kurio pagrindinė užduotis yra šių ryšių puoselėjimas. Pirmiausia psichoanalizė visais atžvilgiais daugiau duoda, nei ima. Nors jai naudinga tai, kad savotiški jos rezultatai pasitvirtina kitose srityse ir tampa patikimesni, bet apskritai kaip tik psichoanalizė pateikia techninius metodus ir požiūrius, kurie pasirodo esą vaisingi kitose srityse. Psichoanalitiškai tirdami psichinį atskiros žmogiškos būtybės gyvenimą, gauname tokių žinių, kurių padedami galime išspręsti ar bent teisingai nušviesti ne vieną visuomenės gyvenimo mįslę.

Beje, dar nepasakiau, kokiomis aplinkybėmis galime giliausiai pažvelgti į aną numanomą „pagrindinę kalbą", kokioje srityje ji labiausiai išlikusi. Kol šito nežinote, negalite įvertinti ir mūsų temos svarbos. Ši sritis – tai neurotika, jos medžiaga – simptomai ir kiti neuroziniai požymiai; siekiant juos paaiškinti bei gydyti ir buvo sukurta psichoanalizė.

Tad pažvelgę į aptariamą problemą ir ketvirtu būdu, esame priversti grįžti į pradžią ir eiti numatyta linkme. Sakėme, kad sapnas nebūtų lengvai suprantamas net tuo atveju, jei nebūtų sapno cenzūros, nes tada reikėtų simbolinę sapno kalbą išversti į mūsų būdraujančio mąstymo kalbą. Tad simbolika – greta sapno cenzūros – yra antrasis nepriklausomas sapno iškraipymo veiksnys. Tačiau peršasi prielaida, kad sapno cenzūrai patogu pasitelkti simboliką, nes ši galiausiai daro tą patį: paverčia sapną keistu ir nesuprantamu.

Netrukus paaiškės, ar toliau studijuodami sapnus neatrasime naujo veiksnio, prisidedančio prie sapno iškraipymo. Bet nenorėčiau užbaigti sapno simbolikos temos, dar sykį nepaminėjęs labai mįslingo fakto: sapno simboliką atsisakė pripažinti išsilavinę žmonės, visiškai neabejojantys mitų, religijos, meno ir kalbos simbolika. Ir vėlgi, ar nebus dėl to kaltas jos ryšys su seksualumu?

Vienuolikta paskaita

Sapno darbas

Ponios ir ponai! Jeigu suvokėte sapno cenzūros ir simbolinio vaizdavimo esmę, tai nors ir ne visai įveikę sapno iškraipymą visgi jau įstengiate suprasti daugumą sapnų. Tam galite pasitelkti abi viena kitą papildančias technikas: skatinti, kad sapnavusiajam kiltų asociacijos, vedančios nuo pakaitalo prie tikrojo sapno turinio, ir, antra vertus, galite pakeisti simbolius jų reikšmėmis remdamiesi savo žiniomis. Vėliau aptarsime visas pakeliui kylančias abejones.

Dabar vėl galime imtis to darbo, kurį bandėme atlikti nepakankamai jam pasiruošę, kai tyrėme sapno elemento ir jo tikrojo turinio santykį bei nustatėme keturis pagrindinius tokio santykio tipus: sapno elementas gali būti tikrojo turinio visumos dalis; priartėjimas prie jo, užuomina į jį; tikrojo turinio simbolis; plastinis žodžio vaizdavimas. To paties darbo dabar imsimės didesniu mastu, lygindami visą išreikštojo sapno turinį su analizės atskleidžiamu slaptuoju sapnu.

Tikiuosi, kad niekada nesupainiosite pirmojo su antruoju. Šitai įstengę, ko gero, būsite supratę sapną geriau už daugumą mano knygos „Sapnų aiškinimas" skaitytojų. Leiskite dar kartą priminti, kad darbas, kuris atliekamas slaptąjį sapno turinį verčiant išreikštuoju, vadinamas *sapno darbu* [Traumarbeit]. Darbas, vykstantis priešinga linkme, siekiant pereiti nuo išreikštojo prie slaptojo sapno turinio, yra mūsų *aiškinimo darbas* [Deutungsarbeit]. Aiškinimo darbu siekiame panaikinti

sapno darbą. Infantilūs sapnai, kuriuose, kaip žinome, akivaizdžiai išpildomi norai, irgi patyrė šiokį tokį sapno darbo poveikį, būtent noro virsmą realybe, be to, dažniausiai dar ir minties virsmą vizualiais vaizdais. Šiuo atveju aiškinimo neprireikia, pakanka atlikti veiksmus, priešingus abiem šiems virsmams. Kituose sapnuose sapno darbas sudėtingesnis, čia prisideda tai, ką pavadinome *sapno iškraipymu* [Traumentstellung]; pastarąjį ir turi panaikinti mūsų aiškinimo darbas.

Palyginęs daugybę paaiškintų sapnų galiu apibendrindamas pasakyti, kaip sapno darbas veikia slaptąsias sapno mintis. Tik prašau nesitikėti pernelyg daug. Tai tėra aprašymas, kurį reikėtų išklausyti su ramiu dėmesingumu.

Pirmasis sapno darbo rezultatas – tai *sutirštinimas* [Verdichtung]. Taip apibūdiname tą faktą, kad išreikštasis sapnas mažiau turiningas už slaptąsias sapno mintis, kad jis – tarsi sutrumpintas tų minčių vertinys. Kartais sutirštinimo nebūna, bet paprastai jis reiškiasi ir dažniausiai net labai ryškiai. Jis niekada nevyksta priešinga kryptimi, t. y. nepasitaiko, kad išreikštojo sapno apimtis ir turinys pranoktų slaptąsias sapno mintis. Sutirštinimas atliekamas taip: 1. tam tikri slaptųjų sapno minčių elementai apskritai praleidžiami; 2. išreikštajame sapne paliekamos vien nuotrupos tų kompleksų, kuriuos sudaro slaptosios sapno mintys; 3. tarpusavy susiję slaptieji elementai išreikštajame sapne sujungiami, sulydomi į vieną visumą.

Jei norite, „sutirštinimu" galite vadinti tik pastarąjį procesą. Jo rezultatus itin lengva pademonstruoti. Nesunkiai prisiminsite savo sapnus, kuriuose keli asmenys susilydo į vieną. Toks mišrūnas, tarkim, atrodo kaip A, bet apsirengęs kaip B, atlieka kokį nors veiksmą, primenantį C, ir kartu žinai, kad tai – D. Žinoma, šitaip suplakant ypač pabrėžiama kažkokia bendra šių keturių asmenų ypatybė. Panašų mišrūną gali sudaryti ne tik asmenys, bet ir daiktai ar vietovės, jei šiuos daiktus ar

vietoves sieja kažkas bendro, ką akcentuoja slaptosios sapno mintys. Remiantis šiuo bendrumu kaip branduoliu sukuriama tarsi nauja, laikina sąvoka. Kai šitaip tirštinami atskiri vienetai klojasi vienas ant kito, paprastai gauname neryškų, miglotą vaizdą, – panašų gautume padarę keletą nuotraukų ant tos pačios plokštelės.

Sapno darbui, matyt, labai svarbu prigaminti tokių mišrūnų, nes galime įrodyti, kad reikiamos bendrybės kuriamos tyčia, ten, kur jų pradžioje nebuvo, pvz., parenkant žodinę minties išraišką. Mes jau susipažinome su tokiais tirštinimais ir maišymais; jie prisidėjo, kad įvyktų tam tikri riktai. Prisiminkite jaunąjį vyriškį, norėjusį *begleitdigen* damą. Be to, esama pokštų, kurie irgi grindžiami tokiu sutirštinimu. Visgi galime tvirtinti, kad šis procesas neįprastas ir keistas. Tiesa, ne tik sapne atsiranda asmenys–mišrūnai, analogiškai veikia ir mūsų fantazija, lengvai jungianti į vieną visumą dalis, kurios iš tikrųjų tarp savęs nesusijusios; taip gaunami tokie dariniai kaip, pvz., kentaurai, pasakiški senosios mitologijos arba Böcklino paveikslų gyvūnai. „Kūrybinė" fantazija apskritai negali išrasti nieko naujo, ji tik sujungia svetimas viena kitai sudedamąsias dalis. Bet sapno darbo metodas stebina štai kuo: juk sapno darbo medžiaga yra mintys, tokios mintys, tarp kurių gali būti ir nešvankių, nepriimtinų, bet, šiaip ar taip, jos teisingai suformuluotos ir išreikštos. Sapno darbas suteikia šioms mintims kitą formą; keista ir nesuprantama, kad šį vertimą į kitą kalbą ar, tarkime, keitimą kitu šriftu, jis atlieka naudodamas jungimo, kombinavimo priemones. Juk paprastai verčiant siekiama atsižvelgti į teksto skirtumus ir nesupainioti panašumų. Sapno darbas, priešingai, stengiasi sutirštinti dvi skirtingas mintis, panašiai kaip pokšto atveju atrasdamas daugiareikšmį žodį, kuriame galėtų atsispindėti jos abi. Nenorėkime iškart suprasti šios ypatybės, kuri gali tapti labai reikšminga suvokiant sapno darbą.

Nors sutirštinimas paverčia sapną neaiškiu, visgi neatrodo, kad tai sapno cenzūros veikla. Veikiau norisi jį kildinti iš mechaninių ar ekonominių veiksnių; bet, šiaip ar taip, reikia turėti omeny ir cenzūrą.

Sutirštinimo rezultatai gali būti kuo nepaprasčiausi. Kartais išreikštajame sapno turinyje jis sujungia dvi visiškai skirtingas slaptąsias sapno mintis, tad, atrodytų, net neblogai paaiškinę sapną, galime nepastebėti kitos aiškinimo galimybės.

Be to, dėl sutirštinimo sudėtingesnis tampa santykis tarp slaptojo ir išreikštojo sapno, šių sričių elementų nesieja paprastas atitikimas. Vienas išreikštasis sapno elementas atitinka keletą slaptųjų, ir priešingai, vienas slaptasis elementas gali atsispindėti keliuose išreikštuosiuose elementuose, taigi abiejų sričių elementai tarsi savotiškai kryžiuojasi. Maža to, aiškinant sapną pasirodo, kad mintys, kurias sukelia atskiras išreikštojo sapno elementas, nebūtinai ateina nuosekliai. Dažnai tenka laukti, kol bus paaiškintas visas sapnas.

Tad sapno darbas atlieka labai neįprastą slaptųjų sapno minčių transkripciją: jis neverčia pažodžiui ar paženkliui, neparenka pagal kokią nors taisyklę, kai, pvz., pateikiami tik žodžio priebalsiai, o balsiai praleidžiami; jis neatlieka ir to, ką galėtume pavadinti pavadavimu [Vertretung], kai vienas elementas visada imamas vietoje kelių kitų; sapno darbas vyksta kitaip, kur kas sudėtingiau.

Antrasis sapno darbo rezultatas yra *perstūmimas* [Verschiebung]. Laimė, su juo jau susidūrėme ir kiek padirbėjome: juk žinome, kad tai grynai sapno cenzūros vaisius. Jis atliekamas dvejopai: pirma, slaptasis elementas pakeičiamas ne savo sudedamąja dalimi, o kuo nors tolimesniu, tarsi užuomina; antra, psichinis akcentas nuo svarbaus elemento perkeliamas ant kito, nereikšmingo, todėl sapnas įgyja kitą centrą ir atrodo keistas.

Pasitaiko kažką pakeisti užuomina ir tada, kai mąstome būdraudami, bet šiuo atveju viskas vyksta kiek kitaip. Kai mąstome būdraudami, užuomina turi būti lengvai suprantama, o tikrasis turinys ir jo pakaitalas prasmingai susiję. Pokštas irgi dažnai grindžiamas užuomina, atsisakant asociacijos su turiniu, pakeičiant ją neįprastomis išorinėmis asociacijomis, tarkim, sąskambiu ar žodžių daugiareikšmiškumu. Bet ir pokštas privalo likti suprantamas; jis netektų poveikio, jei nebūtų įmanoma nesunkiai sugrįžti nuo užuominos prie tikrojo jo turinio. Bet nė vieno šių ribojimų netenkina užuomina, atsirandanti sapne dėl perstūmimo. Su keičiamu elementu ji susijusi pernelyg paviršutiniškais ir tolimais ryšiais, todėl yra nesuprantama, o einant atgaliniu keliu jos aiškinimas atrodo kaip nevykęs pokštas ar prievartinė, dirbtinė, vargais negalais pritempta interpretacija. Sapno cenzūra pasiekia savo tikslą kaip tik tada, kai jai pavyksta nuslėpti atgalinį kelią nuo užuominos prie tikrojo turinio.

Akcento perkėlimu niekada nesinaudojame mėgindami išreikšti savo mintis. Kartais tai padarome būdraudami, kad pasiektume komišką efektą. Dėl akcento perkėlimo atsiradusios klaidos įspūdį galite įsivaizduoti, prisiminę tokį anekdotą: viename kaime gyvenęs kalvis padarė nusikaltimą, už kurį baudžiama mirtimi. Teismas nusprendė, kad jis turi išpirkti savo kaltę; kadangi jis buvo vienintelis ir nepakeičiamas kalvis, o siuvėjų kaime buvo net trys, tai vienas šių trijų buvo pakartas vietoj nusikaltėlio.

Trečiasis sapno darbo rezultatas psichologiniu požiūriu įdomiausias. Tai minčių pavertimas vizualiais vaizdais. Įsidėmėkime, kad ne visas sapno minčių turinys patiria šį virsmą; kai kurios mintys išsaugo savo formą ir išreikštajame sapne pasirodo kaip mintys ar žinios; be to, vizualūs vaizdai nėra vienintelė forma, kurią įgyja mintys. Bet, šiaip ar taip, jie yra esminiai

sapno atsiradimo veiksniai; kaip žinome, tai yra antroji nuolatinė sapno darbo dalis, ir jau susipažinome su tuo, kaip atskiras sapno elementas pakeičiamas „plastiniu žodžio vaizdu".

Aišku, tai padaryti nėra lengva. Norėdami suvokti tokio pakeitimo sunkumus įsivaizduokite, kad gavote užduotį pakeisti kokio nors laikraščio vedamąjį iliustracijomis, žodžiu, nuo raidžių rašto privalote grįžti prie paveikslėlių. Jūs nesunkiai ir tikriausiai sėkmingai pakeisite paveikslais šiame straipsnyje minimus asmenis ir konkrečius daiktus; sunkumai laukia vaizduojant visus abstrakčius žodžius ir tas kalbos dalis, kurios nusako loginius ryšius, būtent dalelytes, jungtukus ir pan. Vaizduodami abstrakčius žodžius galėsite pasitelkti įvairiausius dirbtinius būdus. Pvz., pasistengsite nusakyti straipsnio turinį kitais žodžiais, kiek neįprastai skambančiais, bet konkretesniais ir lengviau vaizduojamais. Paskui prisiminsite, kad daugelis abstrakčių žodžių yra tiesiog ilgainiui nublankę konkretūs, ir grįšite, kai tik įmanoma, prie pirminės konkrečios žodžių reikšmės. Žodžiu, džiaugsitės galėdami pavaizduoti kokio nors objekto „turėjimą" [Besitzen] tikru fiziniu „sėdėjimu ant jo" [Daraufsitzen]. Tai būdinga ir sapno darbui. Tokiomis aplinkybėmis vargu ar galite reikalauti, kad vaizdavimas būtų tikslus. Tad ir sapno darbui nepriekaištausite, jei jis, pvz., tokį sunkiai pavaizduojamą elementą kaip santuokinė neištikimybė [Ehebruch] pakeis kitu lūžiu [Bruch], kojos lūžiu [Beinbruch].* Tikiuosi, būsite truputį atlaidesni, jei paveikslėlių kalba kiek nerangiai pakeis raidžių raštą.

Vaizduodami loginius ryšius atspindinčias kalbos dalis („nes, todėl, bet" ir pan.) tokių pagalbinių priemonių nebeturėsite; šios teksto dalys išnyks, kai perrašysite jį paveikslėlių

* Skaitant šio lanko korektūrą, atsitiktinai į rankas pakliuvo laikraščio žinutė, kurią čia pateikiu kaip netikėtą ankstesnių sakinių komentarą: „DIEVO BAUSMĖ. (*Rankos lūžis už santuokinę neištikimybę.*) [Armbruch für Ehebruch] Ponia

kalba. Taip ir sapno darbas slaptųjų sapno minčių turinį paverčia gryna žaliava, kurią sudaro objektai ir veiksmai. Tad būsite patenkinti, jei apie sąryšį, kurio savaime neįmanoma pavaizduoti, įstengsite užsiminti subtiliau pateikę vaizdus. Panašiai ir sapno darbas dalį slaptųjų minčių turinio įstengia perduoti formaliomis išreikštojo sapno ypatybėmis, pvz., jo aiškumu ar miglotumu, jo suskaidymu į keletą dalių ir pan. Paprastai dalinių sapnų, į kuriuos suskyla sapnas, kiekis atitinka pagrindinių temų, minčių slaptajame sapne skaičių; trumpas įžanginis sapnas dažnai yra paskesnio išsamaus pagrindinio sapno įžanga ar motyvacija; šalutinį sapno minčių sakinį išreikštajame sapne atspindi jo scenų kaita ir t. t. Tad sapno forma anaiptol nėra nereikšminga, ji irgi reikalauja būti paaiškinta. Keli tos pačios nakties sapnai dažnai turi tą pačią reikšmę ir atspindi pastangas vis geriau įveikti stiprėjantį dirginimą.

Anna M., vieno pašauktinio žmona, apkaltino ponią Klementiną *santuokinės ištikimybės laužymu*. Skunde rašoma, kad toji K., kurios vyras fronte, palaiko nusikalstamą ryšį su Karlu M.; jos vyras iš fronto jai kas mėnesį siunčiąs po septyniasdešimt kronų. Toji K. jau yra gavusi ir iš nukentėjėlės vyro gana *daug pinigų*, tuo tarpu ši su vaikais turi *vargti ir skursti*. Jos vyro draugai slapčia jai pranešę, kad K. su M. lankosi smuklėse ir ten lėbauja iki vėlumos. Kartą kaltinamoji daugeliui kareivių girdint *paklausė* nukentėjėlės vyro, ar greitai jis išsiskirs su savo „sene", kad persikraustytų pas ją. K. namų sargo žmona irgi ne sykį matė nukentėjėlės vyrą K. bute visiškai intymiomis aplinkybėmis.

Vakar Leopoldštate vykusiame teisme K. *neigė* pažįstanti M., o apie intymius jų santykius esą negali būti jokios kalbos. Bet liudininkė Albertina M. sakė, kad netikėtai užtikusi K., bučiuojančią nukentėjėlės vyrą.

Per ankstesnį bylos nagrinėjimą M. buvo apklaustas kaip liudininkas; tada jis neigė intymius ryšius su kaltinamąja. Vakar teisėjui buvo pateiktas *laiškas*, kuriuo liudininkas atšaukė ankstesniame bylos nagrinėjime pateiktus parodymus ir *prisipažino* iki praėjusių metų birželio palaikęs meilės ryšį su K. Anksčiau savo santykius su kaltinamąja jis neigęs tik todėl, kad ši prieš bylos nagrinėjimą atėjusi pas jį ir *ant kelių maldavusi* gelbėti ją ir nieko nesakyti. „Šiandien, – rašė liudininkas, – jaučiuosi priverstas prisipažinti teismui, nes *susilaužiau kairę ranką* ir manau, kad tai *Dievo bausmė* už mano nusižengimą".

Teisėjas nustatė, kad nusižengimas nėra baustinas *dėl senaties*, tad nukentėjusioji *atsiėmė savo skundą*, o kaltinamoji buvo išteisinta".

Net viename sapne itin sudėtingas elementas gali būti pavaizduotas „dubletais", keliais simboliais.

Toliau lygindami slaptąsias sapno mintis ir jas pakeičiančius išreikštuosius sapnus sužinome tokių dalykų, kuriems toli gražu dar nesame pasiruošę, pvz., kad ir nesąmonė, sapno absurdiškumas irgi turi savo reikšmę. Kaip tik čia labiausiai paaštrėja prieštaravimas tarp medicinos ir psichoanalizės požiūrio į sapną. Medicinos požiūriu sapnas yra beprasmis, nes sapnuojančiojo psichinė veikla tapo visiškai nekritiška; mūsų požiūriu, priešingai, sapnas tampa beprasmis kaip tik tada, kai jis turi atspindėti slaptosiose sapno mintyse glūdinčią kritiką, nuosprendį: „tai beprasmiška". Puikus tokio pobūdžio pavyzdys yra minėtasis sapnas apie ėjimą į teatrą (trys bilietai už 1 floriną 50 kr.). Šitaip sapnas išreiškė sprendimą: *nesąmonė* buvo taip anksti tekėti.

Aiškindami sapną sužinome ir tai, kas atitinka sapnavusiųjų dažnai išsakomas abejones, nepasitikėjimą: ar tam tikras elementas tikrai pasirodė sapne, ar tai buvo veikiau koks kitas. Paprastai šios abejonės ir netikrumas neturi jokio atitikmens slaptosiose sapno mintyse; jos visada atsiranda dėl sapno cenzūros poveikio ir reiškia ne visai pavykusias cenzūros pastangas sunaikinti sapno elementą.

Nuostabiausias atradimas yra tai, kaip sapno darbas elgiasi su slaptajame sapne pasitaikančiomis priešingybėmis. Jau žinome, kad slaptųjų sapno minčių sutapimus išreikštajame sapne atitinka sutirštinimai. Priešingybės traktuojamos taip pat kaip sutapimai, jos mielai vaizduojamos tuo pačiu išreikštojo sapno elementu. Tad visai įmanoma, kad atskiras išreikštojo sapno elementas, galintis turėti savo priešingybę, reikš arba save, arba savo priešingybę, arba įgis abi reikšmes; kokį vertimą pasirinksime, priklausys nuo bendros sapno prasmės. Kaip tik todėl sapne niekada nerasime nedviprasmiškai pavaizduoto „ne".

Puikią keistų sapno darbo veiksmų analogiją aptiksime pažvelgę, kaip vystėsi kalba. Kai kurie kalbininkai teigia, kad seniausiose kalbose priešingybės „stiprus – silpnas“, „šviesus – tamsus“, „didelis – mažas“ buvo nusakomos tuo pačiu šakniniu žodžiu („priešinga pirmapradžių žodžių reikšmė“). Antai senovės egiptiečių kalboje *ken* pradžioje reiškė stiprų ir silpną. Nesusipratimų, atsirandančių naudojant tokius ambivalentiškus žodžius, išvengdavo atsižvelgdami į intonaciją ir atitinkamą gestą, o rašydami pridurdavo vadinamąjį determinatyvą, t. y. piešinį, kurio kalbėdami netardavo. *Ken* reikšme „stiprus“ buvo rašomas prie raidinių ženklų priduriant stačio žmogeliuko piešinį; jei *ken* reikšdavo „silpnas“, tai prie šio žodžio pridurdavo atsainiai sėdinčio žmogaus piešinį. Tik vėliau kiek pakeitus vienodai skambantį pirminį žodį buvo gauti du žodžiai, žymintys jo nusakomas priešingybes. Taip iš *ken,* reiškiančio „stiprus–silpnas“, atsirado *ken* – „stiprus“ ir *kan* – „silpnas“. Ne tik seniausiosios kalbos, bet ir kur kas jaunesnės ir net dabar gyvos kalbos išsaugojo daugybę šios senos priešingos prasmės liekanų. Pateiksiu jums keletą K. Abelio minimų (1884) pavyzdžių.

Lotynų kalboje tokie vis dar ambivalentiški žodžiai yra *altus* (aukštas–žemas) ir *sacer* (šventas–prakeiktas).

Kaip tos pačios šaknies modifikacijų pavyzdžius paminėsiu: *clamare* – „šaukti“, *clam* – „tylus, tykus, slapus“; *siccus* – „sausas“, *succus* – „sultys“. Vokiečių kalboje: *Stimme* [balsas] – *stumm* [nebylus].

Daugybę pavyzdžių gauname lygindami giminingas kalbas. Angliškai *lock* – „uždaryti“, vokiškai *Loch* [skylė], *Lücke* [spraga]. Angliškai: *cleave* – „skaldyti“, vokiškai *kleben* [klijuoti].

Anglų kalbos žodis *without*, iš tikrųjų reiškiantis „su–be“, šiandien naudojamas „be“ reikšme; tai, kad *with* turi ne tik pridėjimo, bet ir atėmimo reikšmę, parodo ir šie sudurtiniai žodžiai: *withdraw* [atitraukti, atsiimti] – *withhold* [neduoti, atsakyti]. Panašią reikšmę turi ir vokiečių kalbos žodis *wieder*.

Atitikmenį kalbos vystymosi istorijoje turi dar viena sapno darbo ypatybė. Senovės egiptiečių, be to, ir vėlesnėse kalbose pasitaiko, kad tą pačią reikšmę turinčius žodžius sudaro priešinga garsų seka. Tokie pavyzdžiai anglų ir vokiečių kalbose yra: *Topf* – *pot* [puodas]; *boat* – *tub* [valtis]; *hurry* [skubėti] – *Ruhe* [ramybė]; *Balken* [sija, rąstas] – *Kloben* [pliauska, pagalys], *club* [lazda, vėzdas].

Lotynų ir vokiečių kalbose: *capere* – *packen* [griebti]; *ren* – *Niere* [inkstas].

Sapno darbas įvairiais būdais atlieka apvertimus, primenančius minėtąsias atskirų žodžių inversijas. Jau susidūrėme su prasmės apvertimu, pakeitimu priešingybe. Be to, pasitaiko, kad sapne apverčiamos situacijos, dviejų asmenų santykiai, – tarsi „išvirkščiame pasaulyje“. Sapne kiškis neretai šauna į medžiotoją. Maža to, apverčiama ir įvykių seka, tad priežastis sapne atsiduria po savo padarinio. Viskas vyksta kaip prastos teatro trupės spektaklyje, kai pirma herojus griūva, o paskui iš užkulisių nuaidi jį pakirtęs šūvis. Arba pasitaiko sapnų, kuriuose atvirkščia visa jo elementų seka, tad jei norime suprasti sapno prasmę, aiškindami pirmiausia turime imti paskutinį elementą, o pirmutinį – paskiausia. Prisimenate, tirdami sapno simboliką sakėme, jog įlipti ar įkristi į vandenį reiškia tą patį, ką ir išlipti iš vandens, būtent gimdyti ar būti gimdomam, o lipti laiptais ar kopėčiom aukštyn – tą patį, ką leistis žemyn. Akivaizdu, kad tokia vaizdavimo laisvė labai praverčia iškraipant sapną.

Šiuos sapno darbo bruožus galime teisėtai vadinti *archaiškais*. Jie būdingi ir senosioms žmonijos raiškos sistemoms, kalboms ir raštijoms; dėl jų kyla ir panašūs sunkumai, kuriuos vėliau aptarsime kritinėje apžvalgoje.

Dabar apie kitus požiūrius. Akivaizdu, kad sapno darbo esmė – paversti žodinę slaptųjų sapno minčių formą jusliniais vaizdais, dažniausiai vizualiais. Iš tokių juslinių vaizdų ir kilo mūsų mintys; pirminė jų medžiaga ir pradinis etapas buvo jusliniai įspūdžiai, teisingiau pasakius, prisimenamų juslinių įspūdžių vaizdai. Tik paskui šie buvo susieti su žodžiais, o iš pastarųjų sudėliotos mintys. Tad sapno darbas *regresyviai* apdoroja mintis, tarsi atšaukia jų vystymąsi; atliekant tokią regresiją reikia atmesti visa, kas prisiminimų vaizdams padėjo virsti mintimis.

Toks būtų sapno darbas. Procesai, su kuriais susipažinome jį tirdami, turėtų mus sudominti kur kas labiau nei išreikštasis sapnas. Visgi pastarajam norėčiau skirti dar keletą pastabų, nes, šiaip ar taip, tai vienintelė mums tiesiogiai žinoma duotybė.

Natūralu, kad išreikštasis sapnas tampa mažiau reikšmingas. Mums nesvarbu, ar jis gerai sukomponuotas, ar subyra į aibę tarpusavy nesusijusių paskirų vaizdų. Žinome, kad net išoriškai prasmingas išreikštasis sapnas yra sapno iškraipymo padarinys ir gali būti taip pat mažai susijęs su vidiniu sapno turiniu, kaip itališkos bažnyčios fasadas su jos struktūra ir vidiniu planu. Kartais ir sapno fasadas turi reikšmę, jei jis beveik ar visai neiškraipydamas perduoda svarbią sudėtinę slaptųjų sapno minčių dalį. Bet to negalime žinoti, kol neatlikome sapno analizės ir nenustatėme sapno iškraipymo laipsnio. Panaši abejonė kyla tuo atveju, kai atrodo, kad du sapno elementai yra artimai susiję. Tai gali reikšti vertingą nuorodą, kad galima susieti tarpusavy ir šių elementų atitikmenis slaptajame sapne; bet kartais įsitikini, kad tai, kas susiję slaptosiose sapno mintyse, visiškai atskirta išreikštajame sapne.

Apskritai reikėtų susilaikyti ir nesistengti vieną išreikštojo sapno dalį aiškinti remiantis kita, tarsi sapnas būtų rišlus ir pragmatiškas vaizdavimo būdas. Jį veikiau galime palyginti su dirbtiniu marmuru brekči, kuris gaunamas akmenų nuolaužas sujungus rišamąja medžiaga, tad susidariusio piešinio anaiptol negalime laikyti pirminiu inkliuzu. Iš tiesų, viena sapno darbo dalis, vadinamasis antrinis apdorojimas, siekia sudėlioti galutinius sapno darbo rezultatus į daugmaž harmoningą visumą. Dažnai medžiagos sudėliojimo prasmė visiškai neaiški, ten, kur atrodo būtina, įdedami intarpai.

Antra vertus, negalima pervertinti sapno darbo, nereikia pernelyg juo pasikliauti. Minėtieji rezultatai išsemia visą jo veiklą; jis negali nieko daugiau, tik sutirštinti, perstumti, plastiškai pavaizduoti ir atlikti antrinį visumos apdorojimą. Sapne pasitaikantys sprendimai, kritika, nuostaba, išvados nėra sapno darbo rezultatai, tik retkarčiais jie reiškia sapno apmąstymą, dažniausiai tai slaptųjų sapno minčių fragmentai, perėję į išreikštąjį sapno turinį labiau ar mažiau modifikuoti ir pritaikyti prie konteksto. Sapno darbas neįstengia ir sukomponuoti pokalbių. Be kelių žinomų išimčių, šnekos sapne tėra imitacijos bei montažas šnekų, girdėtų ar paties šnekėtų sapno dieną, įtrauktų į slaptąsias sapno mintis kaip medžiaga arba sapno sukėlėjas. Be to, sapno darbas neįstengia atlikti skaičiavimų; visi išreikštajame sapne atliekami skaičiavimai tėra skaičių kratiniai, tariami skaičiavimai, visiškai beprasmiškos slaptosiose sapno mintyse vykstančių skaičiavimų kopijos. Tokiomis aplinkybėmis nekeista, kad susidomėjus sapno darbu netrukus nukrypstama prie slaptųjų sapno minčių, kurios labiau ar mažiau iškraipytos pasirodo išreikštajame sapne. Bet neleistina, kad šis posūkis būtų toks didelis, jog teoriniuose samprotavimuose slaptosios sapno mintys iš viso pakeistų išreikštąjį sapną ir apie pastarąjį būtų teigiama tai, kas teisinga vien kalbant apie jas. Keista, kad ir tokia painiava įmanoma, kai piktnau-

džiaujama psichoanalizės rezultatais. „Sapnu" tegalime vadinti tik sapno darbo rezultatą, t. y. *tą formą*, kurią sapno darbas suteikia slaptosioms sapno mintims.

Sapno darbas – tai itin savotiškas procesas, nepanašus nė į vieną žinomų psichikos gyvenimo reiškinių. Sutirštinimai, perstūmimai, regresyvūs minčių pavertimai vaizdais – tai tokios naujovės, kurias pažinę esame dosniai atlyginti už visas psichoanalizės pastangas. Iš pateiktųjų paralelių su sapno darbu galite spręsti, kaip psichoanalitiniai tyrinėjimai susiję su kitomis sritimis, ypač kalbos ir mąstymo raida. Šie rezultatai turi ir kitą reikšmę, kurią galėsite įvertinti tik sužinoję, kad sapno susidarymo ir neurozinių simptomų atsiradimo mechanizmai yra visiškai analogiški.

Žinau, kad kol kas neįstengsime aprėpti visų naujovių, kuriomis psichologiją papildo šių darbų rezultatai. Tenorime nurodyti vien tai, kad tirdami sapnus vėl patvirtinome, jog egzistuoja nesąmoningi psichiniai aktai (juk slaptosios sapno mintys ir yra tokie aktai) ir kad sapnų aiškinimas žada mums nelauktai dideles galimybes suvokiant nesąmoningą psichikos gyvenimą.

Dabar, ko gero, pats laikas pateikti trumpus sapnų pavyzdžius ir pademonstruoti tai, apie ką jums kalbėjau.

Dvylikta paskaita

Sapnų pavyzdžių analizė

Ponios ir ponai! Nenusivilkite, kad ir vėl pateiksiu jums sapnų aiškinimo nuotrupas, – užuot kvietęs aiškintis didelį gražų sapną. Sakysite, kad taip ilgai ruošęsi jau turite tam teisę, be to, pareikšite, kad, sėkmingai paaiškinus tūkstančius sapnų, seniai turėtų būti įmanoma sudaryti rinkinį kuo puikiausių sapnų pavyzdžių, kuriais galėtume pailiustruoti visus mūsų teiginius apie sapno darbą bei jo mintis. Taip, bet pernelyg daug sunkumų trukdo išpildyti šį jūsų norą.

Pirmiausia turiu prisipažinti, kad sapnų aiškinimas niekam nėra pagrindinis užsiėmimas. Kada imame aiškinti sapnus? Kartais, norėdamas kiek pasilavinti psichoanalitiniame darbe, gali be ypatingų tikslų užsiimti draugo sapnais arba pagvildenti savuosius; bet dažniausiai susiduri su neurotiškų, analitiškai gydomų žmonių sapnais. Šie sapnai yra puiki medžiaga ir anaiptol nenusileidžia sveikų žmonių sapnams, bet šiuo atveju gydymo technika verčia pajungti sapnų aiškinimą terapiniams tikslams ir daugybę sapnų užmesti, vos jie pateikia tai, ko reikia gydymui. Kai kurių gydymo kurso metu sapnuotų sapnų apskritai neįmanoma visiškai paaiškinti. Nežinome visos psichinės medžiagos, iš kurios jie randasi, tad suprasti juos įmanoma tik baigus gydymo kursą. Pateikdamas tokius sapnus būčiau priverstas atskleisti ir visas neurozių paslaptis; bet mums tai nepriimtina, nes sapną ėmėmės tirti ruošdamiesi neurozių studijoms.

Gal norėtumėte atsisakyti tokios medžiagos ir mieliau išklausytumėte, kaip aiškinami sveikų žmonių arba jūsų sapnai. Bet šitaip nedera elgtis dėl tų sapnų turinio. Nei savęs, nei kito tavim pasitikinčio žmogaus negalima be atodairos demaskuoti, o kaip tik tai nutiktų nuosekliai aiškinant sapnus, kurie, kaip žinome, susiję su intymiausiais asmenybės dalykais. Bet aiškindami atsižvelgiame ne tik į šį sunkumą gauti reikiamą medžiagą. Kaip žinote, sapnas atrodo keistas net sapnavusiajam, ką bekalbėti apie kitą žmogų, nežinantį sapnavusiojo asmenybės. Literatūroje pateikiama pakankamai daug gerų ir išsamių sapnų analizių; aš pats esu paskelbęs keletą jų kaip sudedamąją ligos istorijos dalį; bene gražiausias pavyzdys yra O. Ranko pateiktas dviejų tarpusavy susijusių jaunos merginos sapnų aiškinimas; sapnai užima du mašinraščio puslapius, o jų aiškinimas – 76. Panorėjus parodyti jums tą darbą man prireiktų viso semestro. Jei imiesi ilgėlesnio ir labiau iškraipyto sapno, tai turi tiek daug aiškinti, pasitelkti tiek daug asociacijų ir prisiminimų, išvaikščioti tiek šalikelių, kad paskaita apie tokį sapną taptų visiškai paini ir nepatenkinama. Tad prašau jūsų pasitenkinti tuo, kas lengviau pasiekiama: pranešimu apie nedidelius neurotiškų asmenų sapnų fragmentus, kurių kiekvienas skyrium mums ką nors paaiškins. Lengviausiai galime pademonstruoti sapno simbolius, paskui tam tikras regresyvaus sapnų vaizdavimo ypatybes. Apie kiekvieną iš aptariamų sapnų pasakysiu, kodėl laikiau jį vertu dėmesio.

1) Sapną sudaro tik du paprasti vaizdai: *jo dėdė rūko cigaretę, nors šiandien šeštadienis; moteris glosto jį ir myluoja kaip savo vaiką.*

Dėl pirmojo vaizdo sapnavusysis (žydas) sako, kad jo dėdė yra dievotas žmogus, kuris niekada nepadarė ir niekada nepadarytų tokios nuodėmės. Dėl antrojo vaizdo – moters – jam į galvą neateina nieko, tik jo motina. Akivaizdu, kad abu vaizdus arba mintis reikia susieti tarp savęs. Bet kaip? Kadangi jis

ryžtingai neigia tokio dėdės veiksmo galimybę, aišku, kad reikia pridurti „jei". „Jei mano dėdė, šventas žmogus, šeštadienį rūkytų cigaretę, tai ir aš galėčiau leistis motinos myluojamas". Akivaizdu, kad motinos glamonė yra taip pat neleistina, kaip ir dievoto žydo rūkymas šeštadienį. Prisimenate, sakiau jums, kad sapno darbas panaikina visus sąryšius tarp sapno minčių; šios išlieka tik kaip grubi žaliava, ir sapno aiškinimo užduotis yra atstatyti nuslėptus sąryšius.

2) Paskelbęs spaudoje keletą sapnų tyrimo pavyzdžių tapau savotišku visuomeniniu konsultantu sapnų klausimais ir jau daug metų gaunu įvairiausių žmonių laiškus, kuriuose pateikiami sapnai ir prašoma juos paaiškinti. Žinoma, esu labai dėkingas tiems, kurie prie sapno priduria tiek medžiagos, kad tampa įmanoma jį paaiškinti, ir tiems, kurie sapną papildo savuoju aiškinimu. Pastarajai kategorijai priklauso vieno mediko iš Miuncheno sapnas, atsiųstas 1910 metais. Paėmiau jį, nes jis parodo, koks apskritai nesuvokiamas yra sapnas, kol sapnavusysis nepateikia papildomos informacijos. Man regis, jūs manote, kad idealu būtų aiškinti sapną įstatant simbolines reikšmes, ir mielai atsižadėtumėte asociacijų technikos, todėl noriu sulaikyti jus nuo tokios žalingos klaidos.

1910 metų liepos 13. Paryčiais sapnuoju: *važiuoju Tiubingeno gatve žemyn; staiga rudas taksas puola mane vytis ir įsikimba į kulną. Kiek pavažiavęs nulipu nuo dviračio ir atsisėdęs ant laiptelio imu pliekti šunį, kuris tvirtai įsikibęs dantimis* (nemalonių jausmų nekelia nei kandimas, nei visa scena). *Priešais sėdi dvi pagyvenusios damos, žiūri į mane ir šypsosi. Pabundu ir, kaip nesyk atsitikdavo anksčiau, šituo nubudimo momentu visas sapnas paaiškėja.*

Simboliai čia nelabai gelbsti. Bet sapnavusysis priduria: „Šiuo metu įsimylėjau vieną merginą; vis matydavau ją gatvėje, bet nepasitaikė dingsties su ja susipažinti. Maloniausia dingstimi būtų buvęs taksas, nes aš labai myliu gyvūnus, be

to, nudžiugau pastebėjęs, kad ir mergina turi šią savybę". Dar jis priduria, kad ne sykį vikriai įsikišdavęs į besiriejančių šunų kovą, dažnai nustebindamas žiūrovus. Sužinome, kad jam patikusi mergina visada pasirodydavo, lydima šito šuns. Bet merginos išreikštajame sapne nėra, liko tik su ja asocijuojamas šuo. Gal pagyvenusios, vyriškiui besišypsančios damos sapne pakeičia merginą? Mediko pasakojimo nepakanka, norint paaiškinti šią detalę. Važiavimas dviračiu sapne tiesiog pakartoja prisimenamą situaciją. Merginą su šunimi jis visada sutikdavo važiuodamas dviračiu.

3) Netekęs brangaus giminaičio, žmogus paprastai dar ilgai sapnuoja ypatingus sapnus, kuriuose keisčiausiai susipina mirties fakto žinojimas ir poreikis prikelti mirusįjį. Kartais šis lyg ir negyvas, bet kartu toliau gyvena, nes nežino, kad yra miręs, o sužinojęs galutinai numirtų; kartais jis pusiau miręs, pusiau gyvas, ir kiekvienai iš šių būsenų būdingi savi požymiai. Šių sapnų negalime pavadinti tiesiog beprasmiškais, nes prisikėlimas iš numirusių nėra labiau nepriimtinas sapne nei, pvz., pasakoje, kur tai tiesiog įprastas įvykis. Visada, kai susidurdavau su tokiais sapnais, paaiškėdavo, kad juos galima protingai paaiškinti ir kad pagarbos vertas noras prikelti mirusįjį juose įgyvendinamas pasitelkus keisčiausias priemones. Pateiksiu jums tokį gana keistą ir beprasmišką sapną, kurio analizė pailiustruos daugelį mūsų teorinių samprotavimų. Tai vyriškio, prieš kelerius metus netekusio tėvo, sapnas:

Tėvas mirė, bet buvo ekshumuotas ir blogai atrodo. Jis toliau gyvena, o sapnuojantysis daro viską, kad anas nieko nepastebėtų. (Paskui sapnas nuklysta prie kitų, atrodytų, tolimų dalykų.)

Tėvas mirė, mes tai žinome. Tai, kad jis buvo ekshumuotas, neatitinka tikrovės, jos nepaiso ir tolesni įvykiai. Bet sapnavusysis priduria: po tėvo laidotuvių grįžus namo jam suskaudo dantį. Su tuo dančiu jis norėjo pasielgti taip, kaip liepia žydų

mokymas: jei tave piktina tavo dantis, išrauk jį, – ir nuėjo pas dantistą. Bet šis pasakė: danties nereikia rauti, reikės kiek pakentėti. Įdėsiu šio to, kad jį numarinčiau; ateikite po trijų dienų, tada tai išimsiu.

Sapnavusysis staiga sako, kad šis „išėmimas" ir yra ekshumavimas.

Ar jis teisus? Ne visai, tik šiek tiek, nes juk ne dantis ištraukiamas, iš jo ištraukiama tai, kas mirė. Bet sprendžiant iš kitų pavyzdžių sapno darbe tikrai gali pasitaikyti tokių netikslumų. Šiuo atveju sapnavusysis sutirštino, suliejo į visumą mirusį tėvą ir negyvą, bet išsaugotą dantį. Nenuostabu, kad išreikštajame sapno turinyje atsirado beprasmybių, nes negali viskas, kas sakoma apie dantį, tikti tėvui. Kurgi apskritai yra *Tertium comparationis** tarp tėvo ir danties, kodėl įvyko toks sutirštinimas?

Matyt, jis tikrai įvyko, nes sapnavusysis sakosi žinąs, kad susapnavus iškritusį dantį numirs kas nors iš šeimos narių.

Žinome, kad šis populiarus aiškinimas neteisingas arba teisingas tik kaip pokštas. Juolab nustebsime, kai šitaip pradėtą temą aptiksime kituose sapno fragmentuose.

Sapnavusysis neraginamas pradeda pasakoti apie tėvo ligą ir mirtį, taip pat apie santykius su juo. Tėvas ilgai sirgęs, jo priežiūrai ir gydymui jis, sūnus, išleidęs galybę pinigų. Bet jis nieko negailėjęs, niekada nepraradęs kantrybės, niekada netroškęs, kad tai greičiau baigtųsi. Jis gyrėsi grynai žydiška pagarba tėvui, tuo, kad griežtai laikėsi žydų įstatymų. Bet ar nekrinta į akis šių teiginių prieštaravimas sapną lydinčioms mintims? Jis sutapatino dantį ir tėvą. Su dančiu jis norėjo elgtis

* Trečiasis palyginime (lot.) – Vert.

pagal žydų įstatymą, kurio nuosprendis – išrauti jį, teikiantį tiek skausmo ir nemalonumų. Ir su tėvu jis norėjo elgtis taip, kaip liepia įstatymas, kuris šiuo atveju įsako nepaisyti išlaidų ir rūpesčių, priimti visus sunkumus, ir neleidžia, kad kiltų nors menkiausias priešiškumas skausmą teikiančiam objektui. Ar minėtasis sutapatinimas nebūtų kur kas labiau įtikimas, jei jo jausmai sergančiam tėvui būtų panašūs į tuos, kuriuos jis jautė nesveikam dančiui, t. y. jei jis būtų norėjęs, kad mirtis kuo greičiau padarytų galą nereikalingai, varginamai, brangiai kainuojančiai tėvo egzistencijai?

Neabejoju, kad kaip tik tokia buvo jo nuostata tėvo atžvilgiu šiam ilgai ir nuobodžiai sergant, kad pagyrūniškai tvirtindamas apie dievobaimingą pagarbą jis tenorėjo nukreipti dėmesį nuo šių prisiminimų. Tokiomis aplinkybėmis paprastai trokštama gimdytojo mirties, o šis noras dangstomas tariama užuojauta: jam būtų lengviau. Atkreipkite dėmesį į tai, kad net slaptosiose sapno mintyse peržengėme kažkokią ribą. Aišku, kad dalis tų minčių buvo nesąmoningos tik laikinai, t. y. tada, kai formavosi sapnas, bet priešiški jausmai tėvui galėjo būti nesąmoningi labai ilgą laiką, jie galėjo atsirasti dar vaikystėje ir nedrąsiai, maskuodamiesi, prasprūsti į sąmonę užsitęsus tėvo ligai. Tai juolab teisinga kalbant apie kitas slaptąsias sapno mintis, neabejotinai prisidėjusias prie sapno turinio. Juk sapne nėra jokios užuominos apie priešiškus jausmus tėvui. Bet patyrinėję priešiškumo tėvui priežastis vaikystėje prisimename, kad tėvo pradedama baimintis, nes jis nuo mažens draudžia berniuko seksualinę veiklą, paprastai dėl socialinių motyvų kartoja tai ir šiam sulaukus lytinės brandos. Toks santykis su tėvu būdingas ir aptariamuoju atveju; sapnavusysis jautė tėvui ne tik meilę, bet ir pagarbą, ir baimę, kurią sukėlė ankstyvi seksualiniai bauginimai.

Kitus išreikštojo sapno turinio elementus turime aiškinti onanizmo kompleksu. *„Jis blogai atrodo"* yra tarsi užuomina į

gydytojo teiginį, kad jis negražiai atrodys, išrovus šitą dantį; bet šis elementas susijęs ir su bloga išvaizda, kuri, to jaunuolis labiausiai baiminasi, gali išduoti jo pernelyg aktyvią seksualinę veiklą lytinio brendimo metais. Išreikštajame sapno turinyje sapnavusysis su palengvėjimu blogą išvaizdą priskyrė tėvui, – tai jums jau žinoma sapno darbo inversija. *„Jis toliau gyvena"* siejasi tiek su noru prikelti iš numirusių, tiek su dantisto pažadu išsaugoti dantį. Bet itin sąmojingas yra teiginys *„sapnavusysis daro viską, kad jis (tėvas) nieko nepastebėtų"*; nepastebėtų, kad jis miręs, – šitaip papildyti esame viliojami. Bet ir vėl vienintelį protingą papildymą pateikia onanizmo kompleksas, kadangi savaime suprantama tai, jog jaunuolis daro viską, kad nuslėptų nuo tėvo seksualinį gyvenimą. Galiausiai prisiminkite, kad vadinamuosius dantų rovimo sapnus visada turėdavome aiškinti onanizmu ir bausmės už jį baime.

Dabar matote, kad šis nesuprantamas sapnas atsirado atlikus keistą ir klaidinamą sutirštinimą, nutylėjus svarbiausias iš slaptųjų sapno minčių ir sukūrus daugiareikšmius pakaitalus giliausioms ir laiko atžvilgiu labiausiai nutolusioms iš jų.

4) Jau nesyk bandėme imtis tų blaivių ir banalių sapnų, kuriuose nėra nieko beprasmiško ar keisto, bet kurie verste verčia paklausti: kurių galų sapnuojami tokie niekai? Noriu pateikti naują tokio pobūdžio pavyzdį, – tris tarp savęs susijusius, tą pačią naktį susapnuotus jaunos damos sapnus.

a) *Eidama per salę savo namuose, ji prasikerta galvą į žemai kabantį sietyną.*

Jokių prisiminimų, jokio tikro įvykio. Jos asociacijos krypsta visai kita linkme. „Žinote, man labai slenka plaukai. „Vaikeli, – vakar pasakė mama, – jei toliau taip bus, tavo galva taps panaši į sėdynę [Popo]". Vadinasi, čia galva pakeičia kitą kūno galą. Sietyną ir patys galime simboliškai suprasti; visi daiktai,

kurie gali ilgėti, yra vyriško organo simboliai. Tad čia kalbama apie kraujoplūdį apatinėje kūno dalyje, kurį sukelia susidūrimas su vyrišku organu. Tai galėtų turėti keletą reikšmių; jos asociacijos rodo, kad šiuo atveju tikėta, jog menstruacinis kraujavimas atsiranda dėl lytinio santykiavimo su vyru, – tai dalis seksualinės teorijos, turinčios daug sekėjų tarp nesubrendusių mergaičių.

b) *Ji mato vynuogyne gilią duobę ir žino, kad ši atsirado išrovus medį.* Kartu ji prasitaria, kad jai *trūksta* to medžio. Tuo ji nori pasakyti, kad sapne medžio nematė, bet ta pati frazė išreiškia kitą mintį, kuri visiškai patvirtina simbolinį aiškinimą. Sapnas susijęs su kita infantilios seksualinės teorijos dalimi, tikėjimu, kad pradžioje mergaitės turėjusios tokius pačius lyties organus kaip ir berniukai, o dabartinį pavidalą jie įgavę dėl kastracijos (medžio išrovimas).

c) *Ji stovi priešais savo rašomojo stalo stalčių, kuriame viskas taip pažįstama, kad ji tuoj pat suprastų, jei kas nors jame būtų rausęsis.* Rašomojo stalo stalčius, kaip bet koks stalčius ar skrynia, dėžė, reiškia moteriškas genitalijas. Ji žino, kad seksualinio santykiavimo (jai atrodo, kad ir prisilietimo) žymės matosi ant genitalijų, ir seniai bijo būti demaskuota. Manau, kad visuose trijuose sapnuose reikia pabrėžti *pažinimą.* Ji atsimena vaikiškus seksualinius tyrinėjimus, kurių rezultatais kadaise labai didžiavosi.

5) Vėl truputis simbolikos. Bet šįsyk privalau iš anksto trumpai nupasakoti psichines aplinkybes. Vyriškis, praleidęs meilės naktį su moterimi, apibūdina savo partnerę kaip vieną iš tų motiniškų natūrų, kurioms santykiaujant su vyru kyla nenumaldomas noras turėti kūdikį. Bet šio susitikimo aplinkybės verčia imtis atsargumo priemonių, neleidžiančių išsiliejusiai apvaisinančiai spermai patekti į moters įsčias. Pabudusi po šios nakties, moteris pasakoja tokį sapną:

Gatvėje ją vejasi karininkas su raudona berete. Ji bėga nuo jo, užbėga laipteliais aukštyn, o jis vis iš paskos. Dusdama ji pasiekia savo butą ir užtrenkia duris už nugaros. Jis lieka lauke, ir pro akutę mato jį sėdintį ant suolo ir verkiantį.

Tikriausiai atpažinote, kad karininko su raudona berete persekiojimu ir jos kopimu dūstant vaizduojamas lytinis aktas. Tai, kad sapnavusioji užsidaro nuo persekiotojo, yra dažnai sapnuose pasitaikančios inversijos pavyzdys, nes juk iš tikrųjų vyras atsisakė užbaigti lytinį aktą. Partneriui ji priskyrė ir savo liūdesį: tai jis sapne verkia; kartu tai spermos išsiliejimo užuomina.

Jūs, be abejo, girdėjote, esą psichoanalizė teigianti, kad visi sapnai turi seksualinę reikšmę. Dabar patys galite spręsti, koks nekorektiškas yra šis priekaištas. Susipažinote su sapnais, reiškiančiais norus, susijusius su paprasčiausių poreikių – alkio, troškulio, laisvės ilgesio – patenkinimu; susipažinote su sapnais, reiškiančiais patogumą ir nekantravimą, taip pat grynai egoistiškais sapnais. Bet, šiaip ar taip, kaip psichoanalitinio tyrimo rezultatą turite įsidėmėti tą faktą, kad stipriai iškraipyti sapnai dažniausiai reiškia seksualinius norus (nors ne vien juos).

6) Turiu ypatingą motyvą pateikti kuo daugiau pavyzdžių, kaip sapne panaudojami simboliai. Per mūsų pirmąjį susitikimą skundžiausi, kad sunku dėstant psichoanalizę pademonstruoti jos teiginius ir įtikinti jų teisingumu, ir dabar jūs, be abejo, su manimi sutinkate. Bet atskiri psichoanalizės teiginiai taip glaudžiai tarp savęs susiję, kad įsitikinę vienu jų nesunkiai patikime didesne visumos dalimi. Apie psichoanalizę galima pasakyti, kad tą, kuris ištiesė jai mažąjį pirštą, ji jau pastvėrė už rankos. Supratęs riktų aiškinimą negali nepatikėti visais kitais jos teiginiais. Kitas taip pat prieinamas dalykas yra sapnų

simbolika. Pateiksiu jums jau paskelbtą sapną paprastos moters, kurios vyras policininkas ir kuri, akivaizdu, niekad nieko negirdėjo apie sapnų simboliką ir psichoanalizę. Spręskite patys, ar galima pavadinti savavališku ar pritemptu to sapno aiškinimą remiantis seksualiniais simboliais.

„...Paskui kažkas įsilaužė į butą, o ji išsigandusi pašaukė policininką. Bet šis su dviem valkatom draugiškai patraukė į bažnyčią, į kurią vedė keli laipteliai. Už bažnyčios buvo kalnas, o ant jo – tankus miškas. Policininkas buvo su šalmu, apvalia apykakle ir paltu. Jo barzda buvo vešli, ruda. Abudu valkatos, taikiai ėję su policininku, ryšėjo ant juosmens maišus primenančias prikyštes. Nuo bažnyčios į kalną vedė kelias. Abipus augo žolės ir krūmokšniai, kurie vis tankėjo, kalno viršūnėje virsdami tikru mišku".

Nesunkiai pažįstate panaudotus simbolius. Vyro genitalijos pavaizduotos trimis asmenimis, moters – peizažu su koplyčia, kalnu ir mišku. Vėl matome laiptelius kaip seksualinio akto simbolį. Tai, kas sapne vadinama kalnu, taip pat vadinama ir anatomijoje, būtent *Mons Veneris*, Veneros kauburiu.

7) Dar vienas sapnas, kurį galime paaiškinti naudodamiesi simboliais; jis ypatingas ir įtikimas, nes visus simbolius išvertė sapnavusysis, nieko negirdėjęs apie sapnų aiškinimą. Tokia elgsena tikrai neįprasta, ir nežinome, kas ją sąlygojo.

„Jis vaikštinėja su savo tėvu, matyt, po Praterį, nes matosi rotonda, priešais ją mažėlesnis priestatas, o prie šio pritvirtintas oro balionas, kuris atrodo nepakankamai pripūstas. Tėvas klausia jo, kam visa tai; jis nustemba, bet paaiškina. Paskui jie ateina į kiemą, kuriame paklotas didžiulis lakštas skardos. Tėvas nori atsiplėšti sau didelį gabalą, bet pirma apsidairo, ar niekas nepastebės. Jis sako tėvui, kad*

* Parkas Vienoje. – Vert.

tereikia tik pasakyti prižiūrėtojui, o tada jau galima imti kiek reikia. Iš šito kiemo laiptai veda žemyn į šachtą, kurios sienos minkštai išmuštos, – tarsi odinis krėslas. Šios šachtos gale yra ilgoka platforma, toliau prasideda nauja šachta..."

Sapnavusysis aiškina: rotonda – tai mano genitalijos, oro balionas priešais ją – mano penis, kurio glebumu esu nepatenkintas. Galima išversti detaliau: rotonda yra užpakalis, kurį vaikas nuolat priskiria prie genitalijų, mažėlesnis priestatas – kapšelis. Sapne tėvas jo klausia, ką visa tai reiškia, t. y. klausia apie genitalijų paskirtį ir funkciją. Natūralu būtų pakeisti aplinkybes taip, kad klaustų ne tėvas, o jis pats. Kadangi šia tema jis niekada nėra tėvo klausinėjęs, tai sapno mintį tenka laikyti noro pasireiškimu arba sąlygos teiginiu: „Jeigu būčiau paprašęs tėvo paaiškinti seksualinius dalykus..." Šios minties tęsinį netrukus aptarsime.

Nereikia iš karto simboliškai aiškinti skarda iškloto kiemo, jis susijęs su patalpa tėvo parduotuvėje. Takto sumetimais medžiagą, kuria prekiauja tėvas, pakeičiau „skarda", daugiau sapno turinyje nieko nekeisdamas. Sapnavusysis įsijungė į tėvo verslą ir labai pasipiktino tomis nekorektiškomis intrigomis, kuriomis dažniausiai buvo grindžiamas pelnas. Todėl ankstesnės sapno minties tęsinys galėtų skambėti taip: „(Jei būčiau jo pakláusęs), jis būtų mane apgavęs kaip apgaudinėja savo klientus". Skardos plėšimas vaizduoja nesąžiningumą versle, bet sapnavusysis pateikia ir antrąjį šio elemento aiškinimą: jis reiškiąs onanizmą. Mums tai seniai žinoma, antra vertus, puikiai dera su tuo, kad onanizmo paslaptis išreiškiama jos priešingybe (tai galima daryti atvirai). Visus lūkesčius patenkina ir tai, kad onanistinė veikla kaip ir klausinėjimas pirmoje sapno scenoje priskiriami tėvui. Remdamasis tuo, kad šachtos sienos minkštai išmuštos, jis aiškina, kad tai vagina. Savavališkai pridursiu, kad nusileidimu žemyn kaip ir lipimu aukštyn paprastai vaizduojamas lytinis aktas vaginoje.

Tai, kad pirma šachta baigiasi ilgoka platforma, už kurios prasideda nauja šachta, jis aiškina biografijos faktais. Ilgą laiką gyvenęs lytinį gyvenimą, dėl tam tikrų sunkumų jis atsisakė lytinių santykių, o dabar tikisi, kad baigęs gydymo kursą vėl galės juos atnaujinti.

8) Pateiksiu du sapnus, sapnuotus užsieniečio, itin linkusio į poligamiją; jie įrodo, kad sapnuojančiojo Ego, net ir neatsispindėdamas išreikštajame sapno turinyje, reiškiasi kiekviename sapne. Lagaminai sapnuose simbolizuoja moteris.

a) *Jis išvyksta, į stotį ekipažu gabenamas jo bagažas, daug vienas ant kito sukrautų lagaminų, tarp jų du dideli „pavyzdiniai" lagaminai. Jis kažkam sako guosdamas: juk šitie važiuoja tik iki stoties.*

Jis visada keliauja su dideliu bagažu, be to, per gydymo kursą pateikė daugybę istorijų apie moteris. Du juodi lagaminai atitinka dvi juodbruves moteris, kurioms dabar jo gyvenime skiriamas pagrindinis vaidmuo. Viena iš jų norėjo atvažiuoti paskui jį į Vieną; mano patartas jis telegrafu atšaukė šią kelionę.

b) Scena muitinėje. *Vienas bendrakeleivis atidaro savo lagaminą ir sako, abejingai rūkydamas cigaretę: „Čia nieko nėra". Muitininkas, regis, patiki, bet pagraibo lagamine dar kartą ir suranda kažką itin draudžiamo. Tada keleivis nusivylęs sako: „Nieko nepadarysi".* Jis yra keleivis, o aš – muitininkas. Šiaip visada labai atvirai viską prisipažindamas, jis sumanė nuslėpti nuo manęs savo naują ryšį su dama, nes teisingai spėjo, kad galiu ją pažinoti. Nemalonią demaskavimo situaciją jis priskyrė kitam asmeniui, tad šiame sapne tarsi ir nepasirodo.

9) Pateiksiu pavyzdį tokio simbolio, kurio dar neminėjau. *Jis sutinka savo seserį, lydimą dviejų draugių, kurios irgi seserys. Jis ištiesia ranką abiem, bet savo seseriai ne.*

Jokių asociacijų su tikrais įvykiais. Bet jo mintys nukrypsta į tuos laikus, kai jis apmąstė savo atradimą: mergaičių krūtys išsivysto labai vėlai. Vadinasi, abi seserys yra krūtys, jis mielai paliestų jas ranka, jei tik tai nebūtų jo sesers krūtys.

10) Mirties simbolikos pavyzdys sapne: *Jis eina labai aukštu, stačiu metaliniu tiltu su dviem asmenimis, kurių vardus žino, bet pamiršta nubusdamas. Staiga abu palydovai išnyksta, ir jis mato vyrą su kepure ir drobiniais drabužiais, primenantį šmėklą. Jis klausia, ar šis ne telegrafo pasiuntinys... Ne. Ar jis vežikas? Ne. Tada eina toliau,* patiria sapne baisų siaubą, o nubudęs pratęsia sapną fantazija, kad geležinis tiltas staiga griūva, o jis krinta į prarają.

Paprastai artimiausi yra tie asmenys, apie kuriuos pabrėžtinai sakoma, kad jie nepažįstami, kad jų vardai pamiršti. Sapnavusysis turi brolį ir seserį; jei jis trokštų jų mirties, tai būtų visai teisinga, kad jį dėl to apimtų mirties baimė. Apie telegrafo pasiuntinį jis sako, kad tokie žmonės visada atnešą blogas naujienas. Iš uniformos tai galėjęs būti ir žibintininkas, kuris užgesina žibintus – kaip mirties genijus gesina gyvenimo fakelą. Vežėjas jam asocijuojasi su Uhlando eilėraščiu apie karaliaus Karlo kelionę jūra ir primena pavojingą jo paties ir dviejų bičiulių kelionę jūra, kurioje jam teko eilėraštyje minimo karaliaus vaidmuo. Geležinis tiltas primena neseną nelaimingą atsitikimą ir kvailą posakį: „gyvenimas – tai grandininis tiltas".

11) Kitas mirties vaizdavimo pavyzdys – štai toks sapnas: *Nepažįstamas vyriškis įteikia jam vizitinę kortelę juodais rėmeliais.*

12) Tolesnis sapnas, kurį, beje, sąlygojo ir neurozinė būsena, sudomins jus dėl kelių priežasčių.

Jis važiuoja traukiniu. Traukinys sustoja atvirame lauke. Jis mano, kad gresia avarija; reikia sugalvoti, kaip išsigelbėti ir pasprukti;

jis eina per traukinio kupė ir žudo visus, ką sutinka: konduktorių, mašinistą ir t. t.

Tai asocijuojasi su vieno draugo pasakojimu. Kažkokiame Italijos geležinkelio ruože kupė buvo vežamas pamišėlis, ir neapsižiūrėję į tą kupė įleido kitą keleivį. Pamišėlis nužudė bendrakeleivį. Vadinasi, jis susitapatina su tuo pamišėliu ir savo teisę tam grindžia įkyria, kartkartėmis jį kamuojančia idėja: jis turįs „pašalinti visus bendrininkus". Bet paskui jis atranda ir geresnę motyvaciją, tapusią sapno dingstimi. Vakar teatre jis vėl pamatė merginą, kurią norėjo vesti, bet paliko, nes ši suteikė jam dingstį pavyduliauti. Jo pavydas būna toks intensyvus, kad vesdamas ją jis būtų tikras pamišėlis. Tai reiškia: jis laiko ją tokia nepatikima, kad turėtų iš pavydo nužudyti visus sutiktus žmones. Jau žinome, kad ėjimas per kambarius, šiuo atveju per kupė, yra santuokinio gyvenimo [Verheiratetsein] (vienpatystės [Einehe] priešingybės) simbolis.

Apie traukinio sustabdymą atvirame lauke ir avarijos baimę jis pasakoja: kai vieną sykį buvo taip sustabdytas nepasiekęs stoties traukinys, jauna kartu keliavusi dama paaiškino, kad, matyt, gresia susidūrimas, ir tikslingiausia būtų sprukti [*die Beine hoch zu heben* – pakelti kojas aukštyn]. Bet šis „kojas aukštyn" [die Beine hoch] vaidino tam tikrą vaidmenį per pasivaikščiojimus ir išvykas į gamtą su ana mergina pirmosiomis laimingos meilės dienomis. Dar vienas argumentas, kad dabar ją vesdamas jis turėtų būti pamišėlis. Žinodamas visas aplinkybes galėjau guldyti galvą, kad jo noras būti tokiu pamišėliu dar nebuvo išblėsęs.

Trylikta paskaita

Archajiški sapno bruožai ir jo infantilumas

Ponios ir ponai! Leiskite ir vėl priminti mūsų gautąją išvadą, teigiančią, kad sapno cenzūros veikiamas sapno darbas slaptosioms sapno mintims suteikia kitą raiškos formą. Slaptosios mintys yra ne kas kita, kaip mums žinomos sąmoningos mūsų mintys būdraujant; naujasis jų raiškos būdas sapne mums nesuprantamas dėl įvairių jo ypatybių. Sakėme, kad juo grįžtama prie seniai įveiktų mūsų intelektualinės raidos būsenų, – prie vaizdų kalbos, simbolinio santykio, galbūt tokių santykių, kurie egzistavo prieš atsirandant mūsų mąstymo kalbai. Todėl sapno darbo raiškos būdą pavadinome *archaišku* arba *regresyviu*.

Vadinasi, galite padaryti išvadą, kad giliau pastudijavę sapno darbą įstengsime gauti vertingų žinių apie nelabai aiškias mūsų intelektualinės raidos ištakas. Tikiuosi, kad taip ir bus, bet iki šiol dar niekas nesiėmė šio darbo. Priešistoriniai laikai, į kuriuos sugrąžina sapno darbas, yra dvejopo pobūdžio: pirma, tai individuali priešistorė, vaikystė; antra vertus, kadangi kiekvienas individas vaikystėje glaustai pakartoja visą žmonių rūšies raidą, tai ir ši – filogenetinė – priešistorė. Nemanau, kad neįmanoma būtų atskirti, kurie iš slaptųjų psichikos procesų kilę iš individualios, kurie – iš filogenetinės priešistorės. Pvz., man regis, filogenetiniu paveldu teisėtai galime laikyti simbolinį santykį, kurio pavienis žmogus niekada nesimoko.

Tačiau tai ne vienintelis archaiškas sapno bruožas. Turbūt kiekvienas iš savo patirties žinote keistą vaikystės amneziją. Turiu omeny tą faktą, kad pirmieji vaikystės metai – penkeri, šešeri ar aštuoneri – nepalieka tokių pėdsakų atmintyje kaip vėlesni išgyvenimai. Nors esama pavienių žmonių, kurie gali pasigirti nenutrūkstamai prisimeną viską nuo ankstyviausios vaikystės iki šių dienų, bet atminties spragų pasitaiko kur kas dažniau. Man regis, šis faktas turėtų stebinti labiau nei esame įpratę. Dvejų metų vaikas gali gerai kalbėti, netrukus paaiškėja, kad jis susigaudo sudėtingomis psichinėmis aplinkybėmis ir išsako samprotavimus, kuriuos po daugelio metų jam reikia atpasakoti, nes jis pats juos pamiršo. Bet juk ankstyvaisiais metais atmintis pajėgesnė, nes ji mažiau apkrauta negu paskiau. Be to, nėra jokio pagrindo laikyti atminties funkciją itin aukšta ar sudėtinga psichikos veikla; priešingai, pasitaiko, kad gerą atmintį turi labai menkai išvystyto intelekto žmonės.

Pirmąją ypatybę papildo antroji: kartais iš ankstyvuosius vaikystės metus gaubiančios prisiminimų tuštumos iškyla pavieniai gerai išsilaikę prisiminimai, dažniausiai vaizdai, ir sunku pasakyti, kodėl kaip tik jie išsaugomi. Mūsų atmintis atlieka atranką tvarkydama vėlesnio gyvenimo įspūdžių medžiagą. Ji išsaugo tai, kas svarbu, o nesvarbius dalykus atmeta. Visai kas kita – išlikę vaikystės prisiminimai. Jie nebūtinai atitinka svarbius vaikystės dienų išgyvenimus, netgi tokius, kurie galėtų atrodyti svarbūs vaikui. Dažnai jie tokie banalūs ir nereikšmingi, kad stebimės, kodėl kaip tik ši smulkmena nebuvo užmiršta. Kadaise vaikystės amnezijos ir ją pertraukiančių prisiminimų mįslę mėginau spręsti pasitelkęs analizę ir nustačiau, kad ir vaiko prisiminimuose išlieka tik tai, kas svarbu. Tik dėl jums jau žinomų procesų – sutirštinimo ir ypač perstūmimo – tai, kas svarbu, prisiminimuose pakeičiama nesvarbiais dalykais. Todėl tokius vaikystės prisiminimus pavadinau *uždengiančiais prisiminimais* [Deckerinnerungen]; išsamios analizės padedami iš jų galime atstatyti tai, kas pamiršta.

Psichoanalitinio gydymo metu nuolat tenka užpildyti vaikystės prisiminimų spragas, ir jei gydymas apskritai pavyksta, o tai nutinka gana dažnai, tai į dienos šviesą iškeliamas anų užmirštų vaikystės metų turinys. Šie įspūdžiai niekada nebuvo tikrai užmiršti, jie tik buvo neprieinami, paslėpti, nesąmoningi. Bet kartais jie išnyra spontaniškai, ir tai nutinka sapnuojant. Pasirodo, sapno gyvenimas palytėja šiuos slaptus, infantilius įspūdžius. Tai liudija gražūs literatūroje aprašyti pavyzdžiai, ir aš galiu pridėti savų. Kartą tam tikromis aplinkybėmis sapnavau žmogų, kuris, regis, padarė man kažkokią paslaugą; labai aiškiai mačiau jį priešais save. Tai buvo vienakis mažo ūgio vyriškis, storas, tarp pečių įtraukta galva. Iš bendro konteksto padariau išvadą, kad tai gydytojas. Laimė, galėjau paklausti tada dar gyvos mamos, kaip atrodė tos vietovės, kurioje gyvenau iki trejų metų, gydytojas, ir sužinojau, kad jis buvo vienakis, žemas, storas, tarp pečių įtraukta galva; taip pat sužinojau, po kokio nelaimingo atsitikimo, kurį buvau pamiršęs, jis man padėjo. Vadinasi, dar vienas archaiškas sapno bruožas yra šis sugebėjimas naudotis pamiršta pirmųjų vaikystės metų medžiaga.

Tai teisinga ir kalbant apie antrąją mus kamavusią mįslę. Prisiminkite, kaip jus nustebino mūsų tyrimo išvada, teigianti, kad sapnus sukelia pabrėžtinai pikti ir nevaržomi seksualiniai norai, dėl kurių neišvengiamai atsiranda sapno cenzūra ir sapno iškraipymas. Kai tokį sapną paaiškiname, o sapnavusysis geriausiu atveju neneigia aiškinimo, visgi jis dažniausiai klausia, iš kur kyla toks, atrodytų, jam visiškai svetimas noras, nes jis suvokia norįs visiškos priešingybės. Nereikia drovėtis nurodant šių norų ištakas. Šie pikti norai kyla iš praeities, dažnai visai netolimos. Galima parodyti, kad kažkada jie buvo žinomi ir suvokiami, net jei dabar taip ir nėra. Moteris, kurios sapnas reiškia, kad ji norėtų matyti savo vienintelę septyniolikmetę dukrą mirusią, mūsų paskatinta prisipažįsta, kad kadaise

ji puoselėjusi šį norą. Dukra yra nelaimingos, greitai suirusios santuokos vaisius. Kartą, dar nešiodama kūdikį įsčiose, po audringos šeimyninės scenos moteris įniršusi ėmė daužyti pilvą kumščiais, norėdama užmušti vaiką. Kiek motinų, šiandien švelniai, net pernelyg švelniai mylinčių savo vaikus, pastojo nenoromis ir troško, kad toji gyvybė jose nesivystytų; jos net paversdavo šį norą įvairiais, laimė, nekenksmingais veiksmais. Tad vėliau tokiu mįslingu tapęs mylimo asmens mirties troškimas yra kilęs iš ankstyvojo santykio su tuo asmeniu.

Tėvas, iš kurio sapno aiškėja, kad jis nori savo mylimo vyriausio sūnaus mirties, irgi priverstas prisiminti, jog šis noras kažkada nebuvo jam svetimas. Kai sūnus dar buvo žinduklis, savo santuoka nepatenkintas vyriškis dažnai pagalvodavo, kad mirus šiai mažai, nieko jam nereiškiančiai būtybei jis vėl būtų laisvas ir geriau pasinaudotų savo laisve. Galima parodyti, kad daugelis neapykantos jausmų yra panašios kilmės; tai praeities prisiminimai, kažkada buvę sąmoningi, atlikę savo vaidmenį psichikos gyvenime. Dabar skubėsite padaryti išvadą, kad tokių norų ir tokių sapnų neturėtų būti tais atvejais, kai santykis su kokiu nors asmeniu nepatyrė panašių virsmų, kai jis nuo pat pradžių buvo vienodas. Esu pasiruošęs sutikti su šia jūsų išvada, tik noriu įspėti, kad žiūrėtumėte ne sapno raidės, bet jo prasmės, kurią nustato analizė. Gali nutikti, kad išreikštajame sapne mylimo asmens mirtis tėra šiurpi kaukė, reiškianti visai ką kita, arba kad mylimas asmuo tėra klaidinantis kito asmens pakaitalas.

Bet dėl tų pačių faktų jums iškils kitas, kur kas rimtesnis klausimas. Sakysite: net jei kažkada tikrai buvo trokštama artimo žmogaus mirties, net jei tai galiausiai patvirtina atmintis, vis dėlto tai dar nieko nereiškia; juk mirties troškimas seniai įveiktas, tad šiandien jis tegali egzistuoti tik kaip nesąmoningas, jokių afektų nesukeliantis prisiminimas, o ne stipri emocija. Pastaroji būtų visiškai nepagrįsta. Tad kodėl sapnas apskritai

atkuria tą mirties troškimą? Klausimas išties teisėtas; mėgindami jį atsakyti nuklystume pernelyg toli ir turėtume išsakyti savo požiūrį į vieną labai reikšmingą mokymo apie sapnus momentą. Bet esu priverstas nenuklysti nuo mūsų samprotavimų ir kiek susilaikyti. Būkite pasiruošę laikinai atsižadėti. Pasitenkinkime užsiminę, kad galime įrodyti, jog šis įveiktas noras yra sapno sukėlėjas, ir tęskime tyrimą mėgindami nustatyti, ar ir kitus piktus norus galime kildinti iš praeities.

Apsiribokime noru pašalinti kokį nors asmenį; dažniausiai šį norą galime aiškinti nenumaldomu sapnuojančiojo egoizmu. Labai dažnai jis yra sapno atsiradimo priežastis, ir nesunku tai įrodyti. Vos tik kas nors gyvenime stoja mums skersai kelio, – o tai dažnai nutinka sudėtingomis aplinkybėmis, – sapnas tuoj pat ryžtasi jį nužudyti, nesvarbu, tėvą, motiną, brolį, seserį, sutuoktinį ir t. t. Jau ganėtinai stebėjomės tokiu žmogaus prigimties sugedimu ir, žinoma, nebuvome linkę iššsyk pripažinti šį sapnų aiškinimo rezultatą. Bet ėmę ieškoti tokių norų ištakų praeityje netrukus aptinkame individualios praeities periodą, kai toks egoizmas ir tokie norai net artimiausių žmonių atžvilgiu visiškai nestebina. Vaikas kaip tik pirmaisiais, vėliau amnezijos apgaubiamais, metais dažnai itin ryškiai demonstruoja egoizmą, nuolat rodo aiškų polinkį į jį arba, teisingiau pasakius, jo liekanas. Vaikas pirmiausia myli save ir tik paskui išmoksta mylėti kitus, išmoksta dalelę savęs paaukoti kitiems. Tuos asmenis, kuriuos jis, atrodytų, myli nuo pat pradžių, jis pirmiausia myli už tai, kad jie reikalingi, kad be jų jis negali apsieiti, – taigi vėl dėl egoistinių motyvų. Tik ilgainiui meilės jausmas tampa nepriklausomas nuo egoizmo. Iš tiesų, *vaikas išmoksta mylėti per egoizmą.*

Dabar pravartu būtų palyginti vaiko požiūrį į brolius bei seseris su jo požiūriu į tėvus. Mažas vaikas nebūtinai myli savo brolius ir seseris, dažnai jis akivaizdžiai jų nemyli. Neabejotina, kad jis nekenčia jų kaip konkurentų, ir žinome, kaip

dažnai ši nuostata išlieka ilgus metus, iki pat brandos ar net ilgiau. Gana dažnai ją pakeičia arba veikiau užkloja kita nuostata, bet atrodo, kad priešiškoji yra ankstyvesnė. Lengviausia ją pastebėti, kai pustrečių–ketverių ar penkerių metų vaikas susilaukia broliuko ar sesutės. Dažniausiai naujagimis sutinkamas nedraugiškai. Gana įprasti tokie samprotavimai: „Aš jo nenoriu, tegul gandras pasiima jį atgal!" Paskui naujagimį stengiamasi kiekviena proga paniekinti ar net sužaloti, net ir tiesioginiai pasikėsinimai nėra visiškai negirdėtas dalykas. Jei amžiaus skirtumas mažesnis, tai intensyvėjant vaiko psichinei veiklai jis jau atranda konkurentą ir prisitaiko prie jo. Jei šis skirtumas didesnis, tai naujas vaikas gali nuo pat pradžių sukelti tam tikrų simpatijų kaip įdomus objektas, kaip savotiška gyva lėlė; kai amžiaus skirtumas daugiau nei aštuoneri metai, dažnai, ypač mergaitėms, nubunda rūpestingi, motiniški jausmai. Bet, atvirai kalbant, jei anapus sapno aptinki brolio ar sesers mirties troškimą, tai retai jis yra mįslingas, paprastai nesunku atrasti jo provaizdį ankstyvoje vaikystėje, o dažnai ir vėlesniais bendro gyvenimo metais.

Turbūt nėra nė vieno vaikų kambario, kuriame nevyktų aršiausi jo gyventojų konfliktai. Jų motyvai – tai kova dėl tėvų meilės, dėl bendros nuosavybės, dėl vietos kambaryje. Priešiškus jausmus žadina ir vyresni, ir jaunesni broliai bei seserys. Man regis, Bernardas Shaw kartą pasakė: „Jei jauna anglų dama ko nors nekenčia labiau už savo motiną, tai yra jos vyresnioji sesuo". Visgi kažkas šiame teiginyje mus stebina. Iš bėdos galime suprasti neapykantą ir konkurenciją tarp brolių ir seserų, bet kaip neapykanta prasiskverbia į dukters ir motinos, tėvų ir vaikų santykius?

Be abejo, pastaruosius santykius ir vaikai vertina palankiau. Tai atitinka ir mūsų lūkesčius; juk kur kas labiau piktinamės, kai stinga meilės tarp tėvų ir vaikų, o ne tarp brolių ir seserų. Tai, ką pirmu atveju laikome, taip sakant, šventybe, antruoju

yra kasdienybė. Bet kasdieniai stebėjimai rodo, kad dažnai tėvų ir suaugusių vaikų jausmai skiriasi nuo visuomenės pageidaujamo idealo, rodo, kiek čia susikaupė priešiškumo, kuris prasiveržtų, jei nebūtų likę pagarbos ir švelnių jausmų priemaišų. Motyvai visiems žinomi, jie pasižymi tendencija atskirti tos pačios lyties asmenis, dukterį ir motiną, tėvą ir sūnų. Duktė laiko motiną autoritetu, ribojančiu jos valią, siekiančiu, kad ji paklustų visuomenės reikalavimui atsižadėti savo seksualinės laisvės; negana to, kartais tai ir konkurentė, kuri priešinasi ir nesileidžia išstumiama. Viskas dar akivaizdžiau vyksta tarp tėvo ir sūnaus. Pastarajam tėvas įkūnija bet kokią socialinę prievartą: užkerta kelią jo savivalei, ankstyvam seksualiniam malonumui, malonumui naudotis šeimos turtais, jei jų yra. Jei tėvo mirties laukia sosto paveldėtojas, šis laukimas gali virsti tragedija. Ne tokie grėsmingi tėvo ir dukters, motinos ir sūnaus santykiai. Čia pasitaiko gryniausi nuolatinio, jokių egoistinių sumetimų netrikdomo švelnumo pavyzdžiai.

Kodėl kalbu apie tokius banalius ir visiems žinomus dalykus? Todėl, kad esama neabejotino polinkio neigti jų reikšmę gyvenime tvirtinant, kad visuomenės reikalaujamas idealas įgyvendinamas kur kas dažniau, nei iš tikrųjų. Bet tepasako tiesą psichologas, nepalikime šios užduoties cinikui. Beje, neigimą girdime tik tada, kai kalbama apie realų gyvenimą. Laisvai naudotis motyvais, nesutampančiais su visuomenės skelbiamais idealais, leidžiama literatūroje ir draminėje poezijoje.

Tad nenuostabu, kad daugybės žmonių sapnai atskleidžia jų norą pašalinti tėvus, ypač tą iš jų, kuris yra tos pačios lyties kaip ir sapnuojantysis. Galime spėti, kad šis noras reiškiasi ir būdraujant, be to, kartais net įsisąmoninamas, – juk jį stengiamasi pridengti kitu motyvu, tarkime, užuojauta be reikalo kenčiančiam tėvui, kaip matėme mūsų pateiktame trečiajame pavyzdyje. Retai santykius lemia vien priešiškumas, daug dažniau šis pasitraukia, užleisdamas vietą švelnesniems, jį slopi-

nantiems jausmams, ir tenka laukti, kol sapnas tarsi izoliuos jį nuo kitų jausmų. Šitaip sapno izoliuotas priešiškumas atrodo milžiniškas, bet jis menksta, kai įjungiamas į gyvenimo kontekstą atlikus aiškinimo darbą (H. Sachs). Tačiau tokį sapno norą atrandame ir tada, kai gyvenime jis neturi jokio pagrindo, kai suaugęs žmogus būdraudamas nė už ką jo nepripažįsta. Priežastis čia ta, kad giliausias ir stabiliausias susvetimėjimo motyvas – ypač tarp tos pačios lyties asmenų – pradėjo veikti ankstyvoje vaikystėje.

Turiu omeny aiškiai lytinio pobūdžio varžybas dėl meilės. Dar būdamas mažas, sūnus ima jausti ypatingą švelnumą motinai, kurią jis laiko savo nuosavybe, o tėvą – konkurentu, mėginančiu nuneigti jo vienvaldystę; panašiai ir maža mergaitė laiko motiną asmeniu, temdančiu jos švelnius santykius su tėvu ir užimančiu vietą, kurią ji mielai užimtų pati. Tik stebėjimais galėsime nustatyti, kokius ankstyvosios vaikystės metus siekia šios nuostatos, mūsų pavadintos *Edipo kompleksu*, nes sakmėje apie Edipą, kiek susilpninti, įgyvendinami abudu kraštutiniai sūnaus padėties sąlygojami norai: užmušti tėvą ir vesti motiną. Nenoriu teigti, kad Edipo kompleksas aprėpia vaikų ir tėvų santykių visumą; ši gali būti kur kas sudėtingesnė. Be to, Edipo kompleksas gali reikštis stipriau ar silpniau, jis gali patirti inversiją, bet, šiaip ar taip, tai nuolatinis ir labai reikšmingas vaiko psichikos gyvenimo veiksnys, ir kyla grėsmė veikiau nepakankamai įvertinti jo poveikį ir jo sąlygojamą vystymąsi, negu juos pervertinti. Beje, reaguoti edipiška nuostata vaikus dažnai paskatina tėvai, pasirinkdami meilės objektu priešingos lyties vaiką, tad tėvui mielesnė dukra, motinai – sūnus, kurie ir tampa nuvertėjusio meilės objekto pakaitalu santuokai atvėsus.

Nepasakyčiau, kad pasaulis būtų itin dėkingas psichoanalizei už Edipo komplekso atradimą. Priešingai, tai sukėlė stipriausią suaugusių žmonių pasipriešinimą, ir net tie, kurie

nespėjo prisidėti neigdami šį smerktiną ar draudžiamą emocinį santykį, vėliau išpirko savo kaltę sumenkindami komplekso reikšmę kitokiomis jo interpretacijomis. Mano giliausiu įsitikinimu, čia nėra ką neigti ir gražinti. Reikia priimti faktą, kurį graikų sakmė pateikia kaip neišvengiamą lemtį. Įdomu, kad iš gyvenimo išstumtas Edipo kompleksas perleidžiamas poezijai, tarsi atiduodamas jai laisvai naudotis. O. Rankas išsamioje studijoje parodė, kad daugelio draminės poezijos motyvų ištakos yra Edipo kompleksas, – kuo įvairiausiai pakeistas, nugludintas, užmaskuotas, t. y. patyręs iškraipymą, kurį jau žinome kaip cenzūros darbą. Tad galime teigti, kad Edipo kompleksas būdingas ir tiems asmenims, kuriems nusišypsojo laimė vėlesniame gyvenime išvengti konfliktų su tėvais; glaudžiai su juo susijęs vadinamasis *kastracijos kompleksas*, – reakcija į tėvui priskiriamą seksualinį bauginimą arba ankstyvos seksualinės vaiko veiklos slopinimą.

Galime tikėtis, kad rezultatai, kuriuos gavome tyrinėdami vaiko psichikos gyvenimą, padės paaiškinti ir tai, iš kur kyla kiti sapne pasireiškiantys draudžiami norai, būtent perdėti seksualiniai potroškiai. Žodžiu, privalome patyrinėti, kaip vystosi vaiko seksualinis gyvenimas; daugelis šaltinių liudija, jog nepakenčiamai klystame neigdami vaiko seksualinį gyvenimą ir tardami, kad seksualumas randasi tik lytiškai bręstant kartu su genitalijų brendimu. Priešingai, vaiko seksualinis gyvenimas nuo pat pradžių yra labai įvairus ir daugeliu atžvilgių skiriasi nuo to seksualumo, kuris vėliau laikomas normaliu. Vadinamieji suaugusiųjų „iškrypimai" – tai nukrypimai nuo normos, kurie gali būti kelių rūšių: pirma, kai peržengiamos rūšies ribos (praraja tarp žmogaus ir gyvūno); antra, kai ignoruojamos pasišlykštėjimo ribos; trečia, kai nepaisomos incesto [Inzest] ribos (seksualinio pasitenkinimo su kraujo giminaičiais draudimas); ketvirta, homoseksualiniai santykiai; penkta, kai genitalijų vaidmuo skiriamas kitiems kūno organams ir vietoms. Visi šie ribojimai savaime nuo pat pradžių neegzistuoja,

jie randasi palaipsniui kaip vystymosi ir auklėjimo rezultatas. Mažas vaikas nuo jų laisvas. Jis nežino, kokia baisi prajaja tarp žmogaus ir gyvūno; ta puikybė, kuri žmogų skiria nuo gyvūno, iškeroja vėliau. Pradžioje jis nesibjauri ekskrementais, tik auklėjamas pamažu išmoksta jais bjaurėtis; jam nelabai svarbūs lyčių skirtumai, ko gero, tą pačią genitalijų formą jis priskiria abiem lytims; pirmuosius seksualinius geidulius ir smalsumą jis nukreipia į artimiausius ir dėl įvairių priežasčių mylimiausius žmones: tėvus, brolius bei seseris, jį prižiūrinčius asmenis; galiausiai jam paaiškėja tai, kas vėliau prasiveržia pasiekus meilės santykių viršūnę: kad ne tik lytiniams organams, bet ir daugeliui kitų kūno vietų būdingas toks pat jautrumas, kad jos teikia panašų malonumo pojūtį, todėl gali atlikti genitalijų vaidmenį. Žodžiu, vaiką galime vadinti „polimorfiškai iškrypusiu“, ir jeigu visi šie jauduliai pasireiškia labai silpnai, tai tik todėl, kad jie kur kas mažiau intensyvūs nei vėlesniais gyvenimo metais, ir, antra vertus, todėl, kad dėl auklėjimo motyvų bet kokia seksualinė vaiko raiška tuoj pat nuslopinama. Toks slopinimas net paverčiamas teorija: suaugusieji stengiasi nepastebėti vienų vaiko seksualinės raiškos požymių, o kitus aiškina maskuodami jų seksualinę prigimtį; taip galiausiai jie apskritai gali neigti vaiko seksualinę raišką. Dažniausiai tai daro žmonės, kurie vaikų kambaryje piktinasi įvairiomis seksualinėmis vaikų išdaigomis, o atsisėdę prie rašomojo stalo gina tų vaikų seksualinį tyrumą. Sau palikti arba suvedžioti vaikai dažnai pasižymi ryškiais seksualinės veiklos iškrypimais. Žinoma, suaugusieji teisūs, neimdami giliai į širdį šitų „paikysčių“ ir „žaidimų“, nes nei moralės, nei įstatymo požiūriu vaikas nėra visavertis ir atsakingas, bet vis dėlto šie dalykai egzistuoja ir yra savaip reikšmingi – ir kaip įgimtos konstitucijos požymiai, ir kaip paskesnio vystymosi priežastys ir paskatos; jie daug ką paaiškina ir vaiko, ir apskritai žmogaus seksualiniame gyvenime. Tad jei anapus mūsų aptariamų iškraipytų sapnų aptinkame šiuos iškrypėliškus norus, tai reiškia vien tai, kad ir čia sapnas paėjėjo atgal infantilios būsenos link.

Ypatingo dėmesio vertas vienas šių draudžiamų norų – būtent incesto, t. y. lytinių santykių su tėvais ir broliais ar seserimis, noras. Patys žinote, kokį pasibjaurėjimą tokiais lytiniais santykiais jaučia ar bent demonstruoja visuomenė ir kaip ji pabrėžia prieš šiuos santykius nukreiptus draudimus. Ko tik nedaryta siekiant paaiškinti tokią incesto baimę. Vieni priėmė prielaidą, kad šis draudimas – tai gamtos siekio gerinti rūšį atspindys psichikoje, nes įveisa* pablogintų veislės požymius; kiti tvirtina, kad seksualiniai potroškiai nukrypsta nuo minėtųjų asmenų, jei nuo ankstyvos vaikystės gyvenama kartu su jais. Beje, abiem atvejais incesto būtų tiesiog automatiškai išvengta, tad nesuprantama, kodėl reikėtų tokio griežto draudimo, veikiau liudijančio stiprų geismą. Psichoanalitiniai tyrinėjimai vienareikšmiškai parodė, kad pirmasis ir įprastas meilės objekto pasirinkimas turi incesto pobūdį, kad tik vėliau prasideda priešinimasis, kurio, matyt, negalime kildinti iš individualios psichologijos.

Apžvelkime, ką sužinojome, kai siekdami suprasti sapną gilinomės į vaiko psichologiją. Nustatėme ne tik tai, kad sapnui prieinama pamirštų vaikystės išgyvenimų medžiaga, bet ir tai, kad jam (t. y. nesąmoningumo srityje) tebeegzistuoja visas vaiko psichikos gyvenimas, visos to gyvenimo ypatybės – egoizmas, incestinis meilės objekto rinkimasis ir t. t., kad jis kasnakt grąžina mus į šį infantilų lygmenį. Vadinasi, pasitvirtina tai, kad *nesąmoninga psichikos veikla yra infantili veikla.* Pradeda blėsti keistas įspūdis, kad žmoguje yra tiek daug blogio. Šis siaubingas blogis tėra pradinė, primityvi, infantili psichikos gyvenimo dalis; vaikas gali ją demonstruoti, bet kartais nepastebime jos, nes ji neryški, o kartais neimame į širdį, nes nereikalaujame iš vaiko etinio tobulumo. Į šį lygmenį nusileidęs sapnas sukelia regimybę, kad atskleidė blogį mumyse. Bet tai klaidinama

* *Inzucht*, artimos giminystės gyvūnų kryžminimas. – Vert.

regimybė, veltui leidomės jos įbauginami. Mes nesame tokie blogi, kaip norėjome pripažinti atlikę sapnų aiškinimą.

Jei blogio proveržiai sapnuose – tik infantilizmai, tik grįžimas prie mūsų etinės raidos ištakų, kai vėl esame vaikai ir mintimis, ir jausmais, tai išmintinga būtų nesigėdyti šių piktų sapnų. Tačiau išmintis tėra psichikos gyvenimo dalelė, psichikoje vyksta ir daugybė neišmintingų dalykų, tad pasitaiko, kad neišmintingai gėdijamės tokių sapnų. Atiduodame juos cenzūrai, gėdijamės ir piktinamės, jei išimtiniais atvejais kuris nors norų prasiskverbia į sąmonę nepakankamai iškraipytas ir būname priversti jį atpažinti; kartais gėdijamės iškraipytų sapnų taip, tarsi juos suprastume. Prisiminkite kad ir aną dorą damą, besipiktinančią savo neanalizuotu sapnu apie „meilės tarnybą". Vadinasi, problema dar neišspręsta, ir gali būti, kad toliau tirdami blogio raišką sapne, padarysime kitokią išvadą ir kitaip įvertinsime žmogaus prigimtį.

Viso tyrimo rezultatas – du faktai, kurie tėra naujų mįslių, naujų abejonių šaltiniai. Pirma: sapno darbo regresija yra ne tik formali, bet ir materiali. Ji ne tik suteikia primityvią raiškos formą mūsų mintims, bet ir pažadina visas primityvaus psichikos gyvenimo ypatybes, – pirmykštį Ego viešpatavimą, pradinius mūsų seksulinio gyvenimo protrūkius, netgi senąją mūsų intelekto nuosavybę, jei pastarąja galime laikyti simbolinį santykį. Ir antra: visą šį kadaise vienvaldiškai viešpatavusį infantilumą dabar turime priskirti nesąmoningumo sričiai, tad kinta ir plečiasi mūsiškis šios srities vaizdinys. Nesąmoninga gali būti ne tik tai, kas slapta dabar; nesąmoningumo sritis – tai ypatingas psichinis pasaulis su jam būdingais norais, savita raiška ir savotiškais psichiniais mechanizmais, kurie kitaip neveikia. Bet juk slaptosios sapno mintys, kurias aptikome aiškindami sapnus, nepriklauso šitam pasauliui; priešingai, tai tokios mintys, kurias galėtume pamąstyti ir būdraudami. Bet, šiaip ar taip, jos nesąmoningos; kaip išspręsti šį prieštaravimą?

Pradedame nutuokti, kad būtina išskirti du dalykus. Mūsų sąmoningame gyvenime atsirandantys ir jo požymius turintys vadinamieji dienos atgarsiai [Tagesreste] susiduria su kažkokia nesąmoningumo srities dalimi, – ir randasi sapnas. Tarp šių dviejų polių ir vyksta sapno darbas. Regresijos sąlyga, matyt, yra nesąmoningos dalies poveikis dienos atgarsiams. Tai giliausia išvada apie sapno esmę, kurią įmanoma padaryti dabar, neištyrus kitų psichikos sričių. Bet netrukus tikrai turėsime ieškoti naujų terminų norėdami atskirti, kuo slaptųjų sapno minčių nesąmoningumas skiriasi nuo ano infantilaus pasaulio nesąmoningumo.

Žinoma, galime iškelti ir tokį klausimą: kodėl psichinė veikla taip regresuoja miegant? Kodėl neregresavusi ji neįveikia miegą trikdančių psichinių dirginimų? Jei sapno cenzūra verčia ją dangstytis sena, dabar jau nesuprantama raiškos forma, tai kam reikia atgaivinti senus, jau įveiktus jausmus, norus ir būdo bruožus, t. y. kam papildyti formalią regresiją materialia? Vienintelis mus patenkinantis atsakymas būtų toks: tik šitaip gali rastis sapnas, niekaip kitaip neįmanoma dinamiškai panaikinti dirginimo. Bet kol kas dar neturime teisės šitaip atsakyti.

Keturiolikta paskaita

Norų patenkinimas

Ponios ir ponai! Ar nevertėtų dar kartą apžvelgti mūsų nueitą kelią? Prisiminti, kaip naudodami savo techniką susidūrėme su sapno iškraipymu, kaip sumanėme jį apeiti ir svarbiausias žinias apie sapno esmę gavome iš infantilių sapnų. Prisiminti, kaip paskui pasitelkę šio tyrimo rezultatus ėmėme tirti sapno iškraipymą ir, tikiuosi, pamažu jį įveikėme. Bet dabar turime prisipažinti, kad tai, ką gavome pirmuoju ir antruoju būdu, ne visai sutampa. Mūsų užduotis – palyginti abu rezultatus ir suderinti juos tarp savęs.

Abiem atvejais padarėme išvadą, kad sapno darbo esmė – minčių pavertimas haliucinaciniu išgyvenimu. Nelabai aišku, kaip tai įvyksta, bet čia ši bendrosios psichologijos problema neturėtų mums rūpėti. Iš vaikų sapnų sužinojome, kad sapno darbas siekia pašalinti miegą trikdantį psichinį dirginimą patenkindamas norą. Nieko panašaus negalėjome pasakyti apie iškraipytus sapnus, kol neišmokome jų aiškinti. Bet nuo pat pradžių tikėjomės, kad iškraipytus sapnus įstengsime traktuoti tuo pačiu požiūriu, kaip ir infantilius. Pirmiausia šis lūkestis išsipildė nustačius, kad, tiesą sakant, visi sapnai yra vaikų sapnai, visi jie dirba su infantilia medžiaga, vaikiškomis emocijomis ir vaikiškais mechanizmais. Laikydami sapno iškraipymą įveiktu, dabar turime ištirti, ar ir iškraipytiems sapnams galime priskirti norų patenkinimo funkciją.

Neseniai mėginome paaiškinti keletą sapnų, bet visai išleidome iš akių tai, ar jie patenkina kokį nors norą. Esu tikras, kad jums ne kartą kilo klausimas: kurgi čia patenkinami norai, juk šito, esą, siekia sapno darbas? Šis klausimas reikšmingas; kaip tik jį uždavinėja mūsų neprofesionalūs kritikai. Kaip žinote, žmonija linkusi instinktyviai gindamasi reaguoti į intelektines naujoves. Tai reiškiasi ir tuo, kad bet kokia naujovė tuoj pat kuo labiau redukuojama, o jei įmanoma, tai tiesiog paverčiama lozungu. Atsiradus naujajam mokymui apie sapnus, tokiu lozungu tapo norų patenkinimas. Diletantas klausia: kurgi norų patenkinimas? Iškart, vos išgirdęs, kad sapnu turi būti patenkinamas noras, jis užduoda šį klausimą ir atsako į jį neigiamai. Jam tuoj pat į galvą ateina begalė jo sapnų, kuriuose nemalonus jausmas virsdavo tiesiog siaubu, todėl šis psichoanalitinio mokymo apie sapnus teiginys atrodo visiškai neįtikimas. Nesunku atsakyti, kad iškraipytuose sapnuose norų patenkinimas negali būti akivaizdus, jį pirma reikia atrasti, tad negalime jo nurodyti, pirma neišaiškinę sapno. Taip pat žinome, kad iškraipytų sapnų norai – tai draudžiami, cenzūros atmesti norai, kad kaip tik jų egzistavimas ir tapo sapno iškraipymo priežastimi, sapno cenzūros įsikišimo motyvu. Bet kritiką–diletantą sunku įtikinti, kad neišsiaiškinę sapno negalime svarstyti, koks noras juo patenkinamas. Kritikas tai nuolat pamiršta. Tiesą sakant, jo neigiama nuostata norų patenkinimo teorijos atžvilgiu yra ne kas kita, kaip sapno cenzūros padarinys, cenzūruotų sapno norų pakaitalas ir jų neigimo rezultatas.

Žinoma, ir mes pajusime poreikį išsiaiškinti, kodėl būna tiek daug nemalonaus turinio sapnų, baisių sapnų [Angstträume]. Čia pirmą kartą susiduriame su sapno afektų problema, kurią savaime verta tirti, bet, deja, negalime to imtis. Jei sapnas yra norų patenkinimas, tai nemalonių pojūčių jame neturėtų būti; iš pirmo žvilgsnio kritikai–diletantai atrodo teisūs. Bet reikia atsižvelgti į tris sunkumus, apie kuriuos jie nepagalvojo.

Pirma: gali būti, kad sapno darbui ne visai pavyko patenkinti norą, todėl dalis nemalonaus afekto, susijusio su slaptosiomis sapno mintimis, perėjo į išreikštąjį sapno turinį. Tokiu atveju analizė turėtų parodyti, kad šios sapno mintys buvo dar nemalonesnės, nei iš jų sukurtas sapnas. Kaskart tai pavyksta įrodyti. Pripažįstame, kad sapno darbas nepasiekė savo tikslo, panašiai kaip troškulio sukeltas sapnas, kuriame geri, neįstengia numalšinti troškulio. Jis tebekamuoja, ir turi pabusti, kad atsigertum. Bet vis dėlto tai buvo tikras sapnas, jo esmė nepakito. Privalome pasakyti: *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.** Pagirtinas bent jau aiškiai išreikštas ketinimas. Tokie nesėkmės atvejai gana dažni. Beje, prisideda ir tai, kad sapno darbui daug sunkiau norima linkme pakeisti afektus nei turinį; afektai kartais būna labai patvarūs. Tad pasitaiko, kad nemalonų sapno minties turinį sapnas jau pavertė noro patenkinimu, bet nemalonus afektas prasiveržia į išreikštąjį sapną nepakeistas. Tokiu atveju sapne afektas visiškai nesiderina su turiniu, ir mūsų kritikai gali sakyti: sapnas anaiptol nėra noro patenkinimas, jei net visiškai nekaltas jo turinys gali sukelti nemalonumo pojūtį. Šią neprotingą pastabą atremsime teigdami, kad sapno darbo siekimas patenkinti norą tokiuose sapnuose yra izoliuotas, ir kaip tik todėl juose atsiskleidžia ryškiausiai. Klaida atsiranda dėl to, kad su neurozėmis nesusidūręs žmogus įsivaizduoja, jog turinys yra kur kas labiau susijęs su afektu, todėl negali suvokti, kad turiniui pasikeitus atitinkamas afektas nebūtinai pakinta.

Pereisime prie antrojo, kur kas svarbesnio ir gilesnio momento, kurio diletantas irgi nepaiso. Aišku, kad norų patenkinimas turėtų teikti malonumą, bet kartu kyla klausimas – kam? Žinoma, tam, kuris nori. Bet jau girdėjome, kad sapnuojančiojo santykis su jo norais ypatingas. Jis juos atmeta, atlieka jų cenzūrą, trumpai tariant, nemėgsta jų. Tad jų patenkinimas

* Nors jėgų neužteko, pastangos pagirtinos (lot.). – Vert.

suteikia jam anaiptol ne malonumą, o visiškai priešingą jausmą. Patirtis rodo, kad šis priešingas jausmas yra baimė, – šitą faktą irgi reikia paaiškinti. Dėl tokio santykio su savo sapno norais sapnuojantįjį galime palyginti su būtybe, kurią sudaro du labai glaudžiai tarp savęs susiję asmenys. Užuot toliau samprotavęs šia tema, priminsiu jums žinomą pasaką, kurioje atsispindi panašūs santykiai. Geroji fėja pažada neturtingiems sutuoktiniams, vyrui ir žmonai, išpildyti pirmus tris jų norus. Jie labai nudžiunga ir ruošiasi rūpestingai apgalvoti tuos tris norus. Bet iš gretimos lūšnos atsklidęs kepamų dešrelių kvapas suvilioja moteriškę ir ji užsimano poros tokių dešrelių. Beregint jos jau čia; pirmas noras patenkintas. Vyras pasipiktina ir įniršio pagautas pageidauja, kad tos dešrelės pakibtų ant žmonos nosies. Tai irgi įvyksta, dešrelės tvirtai įsitaiso naujoje vietoje, jų neįmanoma nuplėšti; taip patenkinamas antras noras, bet šis noras yra vyro; žmonai toks noro patenkinimas labai nemalonus. Patys žinote, kas toliau nutinka. Kadangi jie abu iš esmės yra viēna, vyras ir žmona, tai trečias noras turi skambėti taip: lai dešrelės palieka žmonos nosį. Šia pasaka galėtume ne kartą pasinaudoti kitame kontekste; čia pateikiau ją tik norėdamas pailiustruoti, kaip vieno asmens noro patenkinimas gali būti nemalonus kitam asmeniui, jei jie tarp savęs nesutaria.

Dabar mums nebus labai sunku geriau suprasti baisius sapnus. Pasinaudosime dar vienu faktu, o paskui ryšimės padaryti prielaidą, kurią galima įvairiai pagrįsti. Pastebėta, kad baisių sapnų turinys dažnai visiškai neiškraipytas, taip sakant, išvengęs cenzūros. Baisus sapnas neretai yra akivaizdus noro patenkinimas, žinoma, ne malonaus, o neleistino noro. Cenzūrą pakeičia baimė. Jei galime tvirtinti, kad infantilus sapnas – tai atviras leistino noro patenkinimas, kad įprastinis iškraipytas sapnas – užmaskuotas išstumto noro patenkinimas, tai baisiam sapnui tinka tik tokia formulė: jis yra atviras išstumto noro patenkinimas. Baimė – tai ženklas, kad

išstumtas noras pasirodė esąs stipresnis už cenzūrą, kad jis prasiveržė arba ketino prasiveržti nepaisydamas cenzūros. Suprantame, kad tai, kas jį patenkina, mums, sapno cenzūros šalininkams, tegali būti nemalonių pojūčių ir gynybos dingstis. Sapne jaučiama baimė – tai, jei norite, baimė, kad šie paprastai užgniaužti norai yra tokie stiprūs. Kodėl gynyba reiškiasi baime, nesuprasime studijuodami vien sapnus; aišku, kad reikia tirti baimės reiškinius kitose srityse.

Kas teisinga, kalbant apie neiškraipytus baisius sapnus, tą galime priskirti ir sapnams, patyrusiems dalinį iškraipymą, ir kitiems nemaloniems sapnams [Unlustträume], kuriuose nesmagūs pojūčiai veikiausiai atitinka baimę. Iš baisaus sapno paprastai nubundame; mes linkę nutraukti sapną, kol išstumtas sapno noras nebuvo prieš cenzūros valią visiškai patenkintas. Šiuo atveju sapnas nepasiekia savo tikslo, bet sapno esmė nuo to nepakinta. Anksčiau lyginome sapną su naktiniu sargu, norinčiu apsaugoti mūsų miegą nuo trikdžių. Pasitaiko, kad ir naktinis sargas turi pažadinti miegantįjį, – tada, kai jis jaučiasi per silpnas, kai neįstengia vienas nuvyti trikdį ar pavojų. Tačiau kartais mums pavyksta toliau miegoti, net kai sapnas tampa grėsmingas ir užplūsta baimė. Sapne sakome sau: tai tik sapnas, – ir miegame toliau.

Kada sapno noras įstengia nugalėti cenzūrą? Tai priklauso tiek nuo jo, tiek nuo sapno cenzūros. Kartais dėl nežinomų priežasčių noras gali pernelyg sustiprėti; bet susidaro įspūdis, kad dažniau šį jėgų santykio pokytį sukelia sapno cenzūra. Jau girdėjome, kad kiekvienu atskiru atveju cenzūra dirba nevienodai intensyviai, skirtingus elementus ji apdoroja nevienodai griežtai. Dabar norėtume pridurti dar vieną prielaidą: cenzūra apskritai gana permaininga ir kaskart nevienodai griežtai vertina tą patį nepriimtiną elementą. Jei kartais ji pasijunta bejėgė prieš kokį nors netikėtai ją užklupusį sapno norą, tai, užuot mėginusi jį iškraipyti, griebiasi kraštutinės priemonės – atsisakyti miego būsenos pasitelkiant augančią baimę.

Kartu į akis krinta tai, kad apskritai dar nežinome, kodėl pikti, nedori norai sukrunta kaip tik naktį, trikdydami mūsų miegą. Atsakymas gali būti tik prielaida, įvertinanti sapno būsenos ypatumą. Dieną šiuos norus stipriai varžo cenzūra, paprastai neleidžianti jiems reikštis kokiu nors veiksmu. Naktį cenzūra kaip ir visas psichikos gyvenimas veikiausiai pajungiama vieninteliam norui miegoti ar bent smarkiai susilpnėja. Susilpnėjus cenzūrai uždrausti norai naktį vėl gali atgimti. Yra nervingų ligonių, kuriuos kankina nemiga ir kurie prisipažįsta pradžioje norėję šios nemigos. Jie nesiryždavę užmigti, baimindamiesi sapnų, t. y. kaip tik susilpnėjusios cenzūros padarinių. Nesunku suprasti, kad šitaip pristabdyti cenzūrą nėra labai pavojinga. Miego būsena varžo mūsų judrumą; net ir suaktyvėję pikti ketinimai negalėtų labai pakenkti, jie tik sukurtų iš esmės nekenksmingą sapną; kaip tik šias raminamas aplinkybes nusako itin išmintinga sapnuojančiojo pastaba, susijusi su naktimi, bet ne su sapno gyvenimu: juk tai tik sapnas, – tad nevaržysiu jo ir miegosiu toliau.

Trečia, prisiminę, kad su savo norais besigrumiantį sapnuojantįjį galime palyginti su būtybe, kurią sudaro du skirtingi, bet itin glaudžiai susiję asmenys, suprasite ir kitą galimybę: kaip patenkinant norą gali įvykti tai, kas itin nemalonu, – būtent bausmė. Čia vėl pravers pasaka apie tris norus: keptos dešrelės ant lėkštės yra tiesioginis moters – pirmo asmens – noro patenkinimas; dešrelės ant jos nosies yra vyro – antro asmens – noro patenkinimas, bet kartu ir bausmė už paiką žmonos norą. Paskui tirdami neurozes atrasime ir trečio noro, kuris pasakoje yra paskutinis, motyvaciją. Žmogaus psichikos gyvenime daug tokių baustinų tendencijų; jos labai stiprios, ir galime teigti, kad kaip tik jos sukelia dalį nemalonių sapnų. Turbūt dabar sakysite, kad beveik nieko neliko iš mūsų taip liaupsinto norų patenkinimo. Bet atidžiau pažvelgę sutiksite, kad esate neteisūs. Toliau aptarsime visa tai, kuo sapnas galėtų būti, – o kai

kurių autorių nuomone, kuo jis iš tikrųjų yra; priešingai šiai įvairovei, tikrai ribotas yra sapno kaip noro patenkinimo – baimės išgyvenimo – bausmės įvykdymo suvokimas. Reikia dar pridurti, kad baimė – tai tiesioginė noro priešingybė, kad asocijuojant priešingybės itin suartėja, o nesąmoningumo srityje, kaip žinome, ir sutampa; be to, bausmė taip pat yra noro patenkinimas, – tik kito, cenzūrą atliekančio asmens noro.

Vadinasi, nors ir priešinotės noro patenkinimo teorijai, bet nesulaukėte iš manęs jokių nuolaidų. Tačiau įsipareigojome įrodyti, kad noras patenkinamas ir kiekvienu iškraipytu sapnu, ir, žinoma, nenorime atsisakyti šios užduoties. Grįžkime prie ano jau aiškinto sapno apie tris blogus bilietus už 1 floriną 50 kreicerių, iš kurio jau daug pasimokėme. Tikiuosi, kad dar prisimenate jį. Dama, kuriai vyras dieną pranešė apie trim mėnesiais jaunesnės draugės Elizos sužadėtuves, sapnuoja sėdinti su savo vyru teatre. Viena parterio pusė beveik tuščia. Vyras sako jai, kad Eliza su savo sužadėtiniu irgi norėję eiti į teatrą, bet negalėję, nes gavę tik blogus bilietus, tris už vieną floriną 50 kreicerių. Ji mano, kad tai anaiptol ne bėda. Atspėjome, kad sapno mintys išreiškė apmaudą dėl jos ankstyvos santuokos ir nepasitenkinimą vyru. Turime teisę pasidomėti, kaip šios niūrios mintys buvo paverstos noro patenkinimu, ir pamėginti aptikti jo pėdsakus išreikštajame sapno turinyje. Jau žinome, kad cenzūra eliminavo iš sapno elementą „per anksti, skubotai". Tuščias parteris yra užuomina į tai. Susipažinus su sapno simbolika kur kas suprantamesnis tampa paslaptingasis elementas „trys už vieną floriną 50 kreicerių".* Trejetas iš tiesų reiškia vyrą, ir minėtąjį sapno elementą nesunku išversti: nusipirkti vyrą už kraitį („dešimt kartų geresnį būčiau galėjusi nusipirkti už savo kraitį"). Aišku, kad vedybos pakeistos ėjimu į teatrą. „Pernelyg skubotas bilietų įsigijimas" tiesiog pakeičia pernelyg

* Neminiu, kad bevaikės moters atveju jį galima aiškinti ir kitaip, nes analizė nepateikė tokios medžiagos.

ankstyvą santuoką. Bet toks pakeitimas ir yra noro patenkinimas. Dama ne visada buvo tokia nepatenkinta savo ankstyva santuoka kaip tądien, kai sužinojo apie draugės sužadėtuves. Kažkada ji didžiavosi santuoka ir jautėsi pranašesnė už draugę. Naivios merginos susižadėjusios dažnai džiūgauja, kad dabar galės eiti į visus iki šiol joms draustus teatro spektaklius, kad galės viską pamatyti. Aišku, kad čia ryškėjantis noras pamatyti arba smalsumas pradžioje buvo seksualinio pobūdžio, jis krypo į lytinį gyvenimą, ypač tėvų; paskui smalsumas tapo stipriu motyvu, pastūmėjusiu merginą ankstyvai santuokai. Tad ėjimas į teatrą tampa suprantamu santuokinio gyvenimo pakaitalu. Dabar, kamuojama apmaudo dėl savo ankstyvos santuokos, ji grįžta į tuos laikus, kai ankstyva santuoka reiškė jos noro patenkinimą, nes tenkino smalsumą; kaip tik šio ankstesnio noro veikiama ji pakeičia santuoką ėjimu į teatrą.

Galime pasakyti, kad tai ne pats patogiausias pavyzdys siekiant parodyti slaptą noro patenkinimą. Panašiai turėtume elgtis su kitais iškraipytais sapnais. Negaliu dabar to daryti, todėl tik išsakysiu savo įsitikinimą, kad tai visada pavyks. Visgi norėčiau ilgėliau užtrukti prie šio teorijos momento. Mano patirtis rodo, kad tai pažeidžiamiausias mokymo apie sapnus elementas, sukeliantis daugiausia prieštaravimų bei nesusipratimų. Be to, gal jums atrodys, kad sakydamas, jog sapnas yra noro patenkinimas arba jo priešingybė – įgyvendinta baimė ar bausmė, iš dalies jau atsisakiau savo teiginio; gal pamanysite, kad tai patogi proga priversti mane daryti tolesnes nuolaidas. Taip pat girdėjau priekaištą, kad dalykus, kurie man atrodo akivaizdūs, dėstau pernelyg glaustai ir todėl nepakankamai įtikimai.

Ne vienas kartu su mumis ėjęs iki šios mokymo apie sapnus vietos ir priėmęs visus to mokymo pateiktus teiginius, išgirdęs apie norų patenkinimą, stabteli ir klausia: tarkime, kad kiekvienas sapnas turi prasmę ir kad analitinė technika

gali ją atskleisti; kodėl gi šią prasmę kaskart reikia sprausti į norų patenkinimo formulę, nors akivaizdu, kad ji visiškai netinka? Kodėl naktinis mąstymas negali įgauti tiek pat įvairių prasmių kaip ir dieninis, kodėl sapnas negali kartais tenkinti noro, kartais, kaip pats minėjote, įgyvendinti jo priešingybės – baimės, kodėl jis negali reikšti ketinimo, įspėjimo, svarstymo „už" ir „prieš", perspėjimo, sąžinės priekaišto arba ruošimosi būsimam veiksmui ir pan. Kodėl visada tik noras ar daugių daugiausia jo priešingybė?

Galėtume pamanyti, kad nesutarimai šiuo klausimu nėra labai svarbūs, jei visur kitur sutariame. Pakanka to, kad parodėme, jog sapnas turi prasmę, ir žinome jos paieškos būdus; nelabai svarbu, kad buvome priversti šią prasmę apriboti. Bet iš tikrųjų taip nėra. Nesusipratimas šioje vietoje neigia mūsiškio sapnų suvokimo esmę ir menkina jo reikšmę tiriant neurozes. Be to, mokslui nepriimtinas ir veikiausiai žalingas tas nuolaidumas, kuris komercijoje vertinamas kaip „paslaugumas".

Pirmasis atsakymas į klausimą, kodėl sapnas negali būti daugiareikšmis minėtąja prasme, kaip ir įprasta tokiais atvejais skamba taip: nežinau, kodėl taip neturi būti. Aš to nenoriu. Dėl manęs tebūnie kitaip. Vienintelė smulkmena kliudo kur kas plačiau ir patogiau suvokti sapną, būtent tai, kad iš tikrųjų taip nėra. Antruoju atsakymu pabrėžiu, kad man pačiam nesvetima prielaida, jog sapnas atitinka įvairias mąstymo formas ir intelektines operacijas. Kartą vienoje ligos istorijoje aprašiau sapną, kuris kartojosi tris naktis iš eilės, o paskui nustojo, ir paaiškinau šį atvejį, kad sapnas atitiko *ketinimą,* kurį įvykdžius jam nereikėjo daugiau kartotis. Vėliau aprašiau sapną, kuris sutapo su prisipažinimu. Tad kaip galiu prieštarauti sau ir teigti, kad sapnas visada tėra noro patenkinimas?

Taip elgiuosi norėdamas išvengti kvailo nesusipratimo, galinčio niekais paversti visus mūsų sapnų tyrimo rezultatus, – tokio nesusipratimo, kai sapnas sutapatinamas su slaptosiomis sapno mintimis ir apie jį teigiama tai, ką tegalima teigti tik apie pastarąsias. Tiesa, kad sapnas gali atitikti viską, ką minėjome, kad jį galime laikyti ketinimu, įspėjimu, svarstymu, pasiruošimu, mėginimu spręsti užduotį ir t. t. Bet atidžiau pažvelgę pamatysite, kad visa tai susiję tik su slaptosiomis sapno mintimis, virtusiomis sapnu. Iš sapnų analizės žinote, kad nesąmoningam žmonių mąstymui dažnai būdingi įvairūs ketinimai, pasiruošimai, svarstymai, iš kurių sapno darbas paskui sukuria sapnus. Jei dabar jums nerūpi sapno darbas, bet itin domina nesąmoningas žmogaus mąstymas, tai atmeskite sapno darbą ir būsite visiškai teisūs, sakydami, kad sapnas atitinka įspėjimą, ketinimą ir pan. Psichoanalitinėje praktikoje tai dažnai nutinka: dažniausiai siekiame sugriauti sapno formą ir atkurti ryšius tarp slaptųjų minčių, iš kurių atsirado sapnas.

Taip apibūdinę slaptąsias sapno mintis, visai tarp kitko sužinome, kad minėti labai sudėtingi psichiniai procesai gali vykti nesąmoningai, – tai nuostabus ir kartu gluminamas rezultatas!

Bet grįžkime atgal; jūs teisūs tik tuo atveju, jei suvokiate, kad naudojote sutrumpintus posakius, ir nemanote, kad minėtoji įvairovė sudaro sapno esmę. Sakydami „sapnas" privalote turėti omeny išreikštąjį sapną, t. y. sapno darbo produktą, arba daugių daugiausia sapno darbą, t. y. tą psichinį procesą, kuris iš slaptųjų sapno minčių sukuria išreikštąjį sapną. Naudojant šį žodį bet kokia kita prasme kyla sąvokų maišatis, kuri tegali pakenkti. Jei omeny turite slaptąsias, anapus sapno glūdinčias mintis, taip ir sakykite, nemaskuokite sapno problemos neaiškiais posakiais. Slaptosios sapno mintys yra ta medžiaga, kurią sapno darbas paverčia išreikštuoju sapnu. Kodėl būtinai norite painioti medžiagą ir ją formuojantį darbą? Ar tokiu atveju

jūs kuo nors pranašesni už tuos, kurie mato tik darbo produktą ir negali paaiškinti, iš kur jis atsirado ir kaip padarytas?

Vienintelis esminis dalykas sapne yra sapno darbas, kuris veikia slaptųjų minčių medžiagą. Neturime teisės nepaisyti sapno darbo teorijoje, net jei tam tikromis praktinėmis aplinkybėmis galime tai daryti. Be to, analitinis tyrimas rodo, kad sapno darbas niekada neapsiriboja suteikęs šioms mintims jums žinomą archaišką ar regresyvią raiškos formą. Jis nuolat priduria tai, kas nesusiję su slaptosiomis dienos mintimis, bet yra tikrasis sapno formavimo variklis. Šis neišvengiamas priedas ir yra nesąmoningas noras, o sapno turinys pertvarkomas taip, kad šis noras būtų patenkintas. Vadinasi, sapnas gali būti įspėjimas, ketinimas, pasiruošimas ir t. t., jei atsižvelgiate vien į jo atspindimas mintis; kartu jis visada yra ir nesąmoningo noro patenkinimas, o jei žiūrite į jį kaip į sapno darbo rezultatą, tai jis yra tik noro patenkinimas. Tad sapnas niekada nėra tiesiog ketinimas, įspėjimas, jis yra ketinimas, kuriam suteikiama archaiška forma pasitelkus nesąmoningą norą ir kuris pakeičiamas taip, kad patenkintų šį norą. Vienas požymis – noro patenkinimas – yra nuolatinis; kitas gali keistis; beje, tai irgi gali būti noras, tokiu atveju slaptąjį dienos norą sapnas patenkina, padedamas nesąmoningo noro.

Visa tai labai gerai suprantu, bet nežinau, ar pavyko pasiekti, kad ir jūs suprastumėte. Be to, sunku tai įrodyti. Tai apskritai neįmanoma, išsamiai neišanalizavus daugybės sapnų, antra vertus, tai kebliausias ir reikšmingiausias mūsiškio sapnų suvokimo momentas, kurio neįstengsime įtikimai išdėstyti nesiedami su tuo, apie ką kalbėsime vėliau. Ar manote, kad galime paneigti visuotinį daiktų sąryšį ir giliai prasiskverbti į vieno jų prigimtį, nepasidomėję kitais panašios prigimties daiktais? Kadangi nieko nežinome apie artimiausius sapno giminaičius – neurozinius simptomus, teks apsiriboti tuo, ką pasiekėme. Tenoriu pateikti dar vieną pavyzdį ir keletą naujų minčių.

Imkime vėl tą patį, jau ne sykį aptartą sapną apie 3 teatro bilietus už 1 fl. 50 kr. Galiu patikinti, kad pradžioje paėmiau šį pavyzdį neturėdamas jokių ypatingų ketinimų. Slaptąsias šio sapno mintis jau žinote. Tai damos apmaudas dėl ankstyvos santuokos, kilęs išgirdus žinią apie draugės sužadėtuves; tai panieka savo vyrui, mintis, kad palūkėjusi ji būtų gavusi kur kas geresnį. Žinome ir norą, kuris šias mintis pavertė sapnu: tai noras pamatyti, galimybė eiti į teatrą; šis noras greičiausiai yra savotiška atmaina ankstesnio smalsumo: kas iš tikrųjų įvyksta, kai susituoki. Žinia, toks vaikų smalsumas nuolat krypsta į seksualinį tėvų gyvenimą, todėl tai yra infantilus potraukis, – arba sąlygotas infantilumo tuo atveju, jei jis išlieka vėliau. Bet dieną gauta žinia nedavė jokios dingsties šiam smalsumui, ji sukėlė tik apmaudą ir apgailestavimą. Pradžioje šis noras nebuvo susijęs su slaptosiomis sapno mintimis, ir sapno aiškinimo rezultatą galėjome įjungti į analizę, nekreipdami dėmesio į šį norą. Apmaudas savaime irgi nesukėlė sapno; sapnas negalėjo atsirasti iš minties „nesąmonė buvo taip anksti tekėti" tol, kol ši nepažadino ankstesnio noro pagaliau pamatyti, kas įvyksta susituokus. Paskui šis noras suformavo sapno turinį, pakeisdamas santuokinį gyvenimą ėjimu į teatrą, ir suteikė jam ankstesnio noro patenkinimo formą: taip, aš galiu eiti į teatrą ir matyti visus draudžiamus dalykus, o tu negali; aš ištekėjau, o tu turi laukti. Šitaip dabartinė situacija paverčiama priešingybe, senasis triumfas pakeičia dabartinį pralaimėjimą. Tarp kitko, smalsumo patenkinimas susipina su egoistiniu pasitenkinimu nugalėjus konkurentę. Pasitenkinimą rodo išreikštasis sapno turinys: ji tikrai sėdi teatre, o jos draugė neįstengė įeiti. Prie šios pasitenkinimo situacijos prijungti sapno turinio fragmentai, už kurių tebeglūdi slaptosios sapno mintys, virsta netinkama ir nesuprantama modifikacija. Aiškinant sapną reikia nepaisyti visko, kas atspindi noro patenkinimą, ir atkurti nemalonias slaptąsias sapno mintis.

Pateiksiu samprotavimą, kuriuo noriu atkreipti jūsų dėmesį į slaptąsias sapno mintis, dabar iškilusias į pirmą planą. Prašau nepamiršti, kad, pirma, jos yra nesąmoningos, antra, jos visiškai protingos ir rišlios, tad gali būti laikomos suprantamomis reakcijomis į sapno dingstį, trečia, jos gali reikšti bet kokį jausmą arba bet kokią intelektinę operaciją. Dabar griežčiau nei pirma pavadinsiu šias mintis *„dienos atgarsiais"* [Tagesreste] nepriklausomai nuo to, ar sapnavusysis jas pripažįsta, ar ne. Dabar dienos atgarsius atskirsiu nuo slaptųjų sapno minčių, pastarosiomis kaip ir anksčiau vadindamas viską, ką sužinome, aiškindami sapną; tokiu atveju dienos atgarsiai tėra slaptųjų sapno minčių dalis. Vadinasi, mūsų požiūriu, prie dienos atgarsių prisijungė dar kažkas, irgi priklausantis nesąmoningumo sričiai, – stiprus, bet išstumtas noras, – ir tik dėl jo galėjo rastis sapnas. Veikdamas dienos atgarsius, šis noras išjudina kitą slaptųjų sapno minčių dalį, kuri jau neatrodo racionali ir nėra susijusi su gyvenimu būdraujant.

Kartą, apibūdindamas dienos atgarsių santykį su nesąmoningu noru, pasinaudojau palyginimu, kurį galiu tik pakartoti. Kiekvienai įmonei reikalingas kapitalistas, padengiantis išlaidas, ir verslininkas, turintis idėją ir mokantis ją įgyvendinti. Kapitalisto vaidmenį formuojant sapną visada atlieka nesąmoningas noras, – jis teikia psichinę energiją formuojantis sapnui; dienos atgarsiai – tai verslininkas, sprendžiantis, kaip panaudoti turimas lėšas. Tiesa, kapitalistas gali irgi turėti idėją ir išmanyti reikalus, arba verslininkas gali turėti kapitalą. Tai suprastina praktinę situaciją, bet apsunkina jos teorinį supratimą. Toks asmuo liaudies ūkyje bus nuolat skaidomas į du savo aspektus – kapitalistą ir verslininką, šitaip atstatant pradinę situaciją, iš kurios kilo mūsų palyginimas. Formuojant sapną irgi pasitaiko tokių variacijų, kuriomis pasidomėti siūlau jums patiems.

Negalime eiti toliau, nes tikriausiai jau seniai jus kamuoja viena dėmesio verta abejonė. Klausiate, ar dienos atgarsiai nesąmoningi ta pačia prasme kaip anas noras, būtinas, kad iš jų galėtų rastis sapnas? Jūsų nuojauta teisinga. Štai čia yra visa esmė. Dienos atgarsiai nėra nesąmoningi šia prasme. Sapno noras priklauso kitai – infantilios kilmės – nesąmoningumo sričiai, pasižyminčiai ypatingais mechanizmais. Šias dvi nesąmoningumo sritis derėtų atskirti skirtingai jas pavadinant. Bet verčiau palūkėkime, kol susipažinsime su neurozėmis. Jeigu jau priekaištaujama, kad nesąmoningumo sritis tėra mūsų fantazijos vaisius, tai ką išgirsime prisipažinę, kad mums primygtinai reikia dviejų jos rūšių?

Štai čia sustokime. Ir vėl išgirdote anaiptol ne išsamias žinias; bet ar neteikia vilčių mintis, kad šios žinios plėsis, kad jas plėsime mes arba kiti po mūsų? Be to, argi nesužinojote pakankamai daug naujų, tiesiog stulbinamų dalykų?

Penkiolikta paskaita

Abejonės ir kritika

Ponios ir ponai! Negalime atsisveikinti su sapnais neaptarę tų dažniausiai pasitaikančių abejonių ir svyravimų, kuriuos sukelia mūsų naujosios pažiūros. Atidžiausi iš jūsų tikriausiai jau ir patys sukaupė nemažai tokios medžiagos.

1. Tikriausiai jums susidarė įspūdis, kad net ir stropiai laikantis technikos sapnų aiškinimo rezultatai būna tokie neapibrėžti, jog išreikštojo sapno neįmanoma tiksliai pakeisti slaptosiomis sapno mintimis. Šį įspūdį jūs grindžiate tuo, kad, pirma, niekada nežinai, ar tam tikrą sapno elementą reikia suvokti tiesiogine prasme ar kaip simbolį, nes daiktai, kuriuos naudojame kaip simbolius, dėl to anaiptol nenustoja buvę savimi. Bet jei nėra jokio objektyvaus pagrindo, padedančio išspręsti šią problemą, tai sapno aiškinimas priklauso nuo aiškintojo savivalės. Negana to, kadangi sapno darbas sutapatina priešingybes, kaskart atsiranda ir šis neapibrėžtumas: ar tam tikrą sapno elementą reikia sieti su pozityvia ar negatyvia jo reikšme, suvokti tiesiogine ar priešinga prasme. Tai dar viena galimybė pasireikšti aiškintojo savivalei. Trečia, dėl taip dažnai sapne pasitaikančių inversijų aiškintojas irgi gali bet kurioje sapno vietoje padaryti inversiją. Galiausiai prisiminsite mano žodžius, kad retai gali būti tikras, jog atrastasis sapno aiškinimas yra vienintelis galimas. Visada gresia pavojus nepastebėti kito visiškai priimtino sapno aiškinimo. Tad nuspręsite: tokiomis aplinkybėmis aiškintojo savivalei paliekama tiek erdvės, kad nepanašu, jog galėtume tikėtis objektyviai tikslių

rezultatų. Antra vertus, galite tarti, kad sapnas čia niekuo dėtas, kad jo aiškinimo trūkumai sąlygojami mūsų klaidingų pažiūrų ir prielaidų.

Jūsų pateikiama medžiaga, be abejo, yra nepriekaištinga, bet manau, kad ja negalima grįsti abiejų jūsų padarytų išvadų: kad mūsų atliekamas sapno aiškinimas yra gryna savivalė ir kad rezultatų trūkumai verčia abejoti mūsų metodo teisėtumu. Jei aiškintojo savivale laikysite jo išradingumą, patirtį, supratingumą, tai sutinku su jumis. Tikrai negalime atsisakyti tokių asmeninių savybių, ypač spręsdami sunkias sapnų aiškinimo užduotis. Bet juk ir kitose mokslo srityse yra ne kitaip. Neįmanoma sutrukdyti, kad kas nors įvaldytų tam tikrą techniką ne blogiau arba naudotųsi ja geriau už kitą. Tariamos savivalės, kuri atsiranda, pvz., aiškinant simbolius, galiausiai nebelieka, nes paprastai sapno minčių tarpusavio ryšis, sapno sąsajos su sapnuojančiojo gyvenimu bei bendros psichinės aplinkybės, kuriomis buvo susapnuotas sapnas, leidžia pasirinkti vieną iš galimų aiškinimų, o kitus atmesti kaip netinkamus. Dėl sapno aiškinimo trūkumų galime padaryti išvadą, kad mūsų požiūris neteisingas, bet šią išvadą paneigsime pastebėję, jog sapno daugiareikšmiškumas arba neapibrėžtumas yra būtina jo savybė, visiškai atitinkanti mūsų lūkesčius.

Prisiminkime teiginį, kad sapno darbas išverčia slaptąsias sapno mintis į primityvią kalbą, analogišką paveikslėlių raštui. Visos primityvios raiškos sistemos pasižymi neapibrėžtumais ir dviprasmybėmis, bet dėl to anaiptol neturime teisės abejoti tų sistemų tinkamumu. Žinote, kad sapno darbo atliekamas dviprasmybių sutapatinimas yra vadinamosios „priešingos pirminių žodžių prasmės" senosiose kalbose analogija. Kalbininkas K. Abelis (1884), kuriam turime būti dėkingi už šį atradimą, pabrėžia, kad pranešimas, kurį vienas žmogus perduodavo kitam tokiais ambivalentiškais žodžiais, toli gražu nebūdavo dviprasmiškas. Tonas ir žodį lydintis gestas aiškiai

parodydavo, kurią iš dviejų priešingybių turi omeny kalbantysis. Rašant vietoj gesto pridėdavo tam tikrą netariamą ženklą, pvz., stačią arba atsainiai sėdintį žmogeliuką priklausomai nuo to, ar hieroglifas *ken* turėdavo reikšti „stiprus", ar „silpnas". Šitaip, nepaisant garsų ir ženklų daugiareikšmiškumo, nesusipratimų būdavo išvengiama.

Pasidomėję senosiomis raiškos sistemomis, pvz., seniausių kalbų rašto sistemomis, atrasime tokių dviprasmybių, kokių tikrai nepakęstume šiais laikais. Pvz., kai kuriose semitų kalbose rašant žymimi tik priebalsiai. Praleistus balsius skaitytojas turi įstatyti pats, remdamasis savo žiniomis ir kontekstu. Ne visai toks, bet gana panašus yra hieroglifų rašto principas, todėl ir nežinome, kaip skambėjo senovės egiptiečių kalba. Šventasis Egipto raštas pasižymi ir kitomis ypatybėmis. Rašantysis savo nuožiūra gali dėlioti paveikslėlius iš dešinės į kairę arba iš kairės į dešinę. Kad galėtum skaityti, turi laikytis tokios taisyklės: skaityti ta kryptimi, į kurią žvelgia figūros, paukščiai ir pan. Be to, rašantysis galėjo išdėstyti paveikslėlius ir vertikaliai, o rašydamas ant mažesnių objektų sukeisti ženklų seką dėl patrauklumo ar erdvės užpildymo motyvų. Bet labiausiai hieroglifų rašto skaitymą sunkina tai, kad čia neskiriami žodžiai. Paveikslėliai išdėstomi eilutėje vienodais atstumais, ir nežinai, ar ženklas priklauso ankstesniam žodžiui, ar yra naujo žodžio pradžia. Persų dantiraštyje, priešingai, įkypas pleištas skiria vieną žodį nuo kito.

Dar ir šiandien 400 milijonų žmonių naudojasi itin sena kinų kalba ir raštu. Nemanykite, kad juos išmanau; kiek pasidomėjau jais tikėdamasis aptikti analogijų su sapno neapibrėžtumu. Mano lūkesčiai pasitvirtino. Kinų kalba kupina neapibrėžtumų, kurie mums įvarytų tikrą siaubą. Žinia, ją sudaro aibė skiemeninių garsų, kurie tariami pavieniai arba jungiami poromis. Vienas pagrindinių dialektų turi apie 400 tokių garsų. Kadangi šio dialekto žodyną sudaro apie 4000 žodžių,

kiekvienas garsas gali įgyti apie dešimt skirtingų reikšmių, vieni garsai jų įgyja mažiau, kiti, savo ruožtu, daugiau. Yra ištisa aibė priemonių, padedančių išvengti daugiaprasmiškumo, nes vien iš konteksto neįmanoma nustatyti, kurią iš dešimties skiemeninio garso reikšmių kalbantysis nori pateikti klausančiajam. Tarp jų – dviejų garsų jungimas į sudėtinį žodį ir keturių skirtingų „tonų" naudojimas, tariant skiemenis. Jeigu šią kalbą lyginame su sapnais, tai dar įdomiau, kad ji beveik neturi gramatikos. Negalime pasakyti, ar kuris nors iš vienskiemenių žodžių yra daiktavardis, veiksmažodis ar būdvardis, negana to, šie žodžiai nekaitomi, tad neįmanoma kaip kitose kalbose pagal žodžio kaitymą nustatyti jo giminę, skaičių, galūnę, laiką ar veikslą. Kalbą sudaro, taip sakant, gryna žaliava; panašiai ir sapno darbas paverčia mūsų mąstymo kalbą žaliava, pašalindamas visus minčių sąryšius. Neapibrėžtumą kinų kalboje turi panaikinti pats klausytojas, remdamasis bendru kontekstu. Užsirašiau kinų patarlės pavyzdį, jos pažodinis vertimas skamba taip:

Mažai kas matyti daug kas nuostabu.

Patarlę nesunku suprasti. Ji gali reikšti: kuo mažiau esi matęs, tuo dažniau nustembi. Arba: daug kas stebina tą, kuris mažai matė. Aišku, kad nedaroma skirtumo tarp šių tik gramatiškai skirtingų vertimų. Teigiama, kad nepaisant šių neapibrėžtumų kinų kalba yra puiki priemonė mintims reikšti. Vadinasi, neapibrėžtumas nebūtinai reiškia daugiareikšmiškumą.

Bet turime pripažinti, kad sapno raiškos sistemoje viskas vyksta kur kas sudėtingesniau nei aptartose kalbose ir raštuose. Juk vis dėlto pastaraisiais iš esmės siekiama kažką pranešti, t. y. kad ir kokiais būdais ir pagalbinėmis priemonėmis naudotųsi, jie skirti tam, kad būtų suprasti. Kaip tik šitai nebūdinga sapnui. Sapnas niekam nieko nenori pasakyti, jis nėra pranešimo priemonė, priešingai, jis siekia likti nesuprastas. Todėl

neturėtume nustebti ir suglumti, kad nepavyko paaiškinti kai kurių sapno neapibrėžtumų ir daugiaprasmybių. Neabejotinas mūsų palyginimo rezultatas tėra tik įsitikinimas, kad neapibrėžtumai, dėl kurių mėginama abejoti sapnų aiškinimo įtikimumu, yra būdingi visoms primityvioms raiškos sistemoms.

Tik praktika ir patirtis gali parodyti, ar iš tikrųjų įmanoma suprasti sapną. Aš manau, kad įmanoma, o rezultatai, kuriuos pateikia teisingai išmokyti psichoanalitikai, patvirtina mano požiūrį. Diletantai apskritai, kaip ir mokslo diletantai, mėgaujasi skeptiškumu susidūrę su mokslinio darbo sunkumais ir dvejonėmis. Manau, visai be reikalo. Gal ne visi žinote, kad panašios aplinkybės susiklostė šifruojant babiloniečių–asirų įrašus. Buvo metas, kai viešoji nuomonė laikė dantiraščio šifruotojus fantazuotojais, o jų tyrinėjimus – apgavyste. Bet 1857 m. Karališkoji Azijos Draugija [Royal Asiatic Society] atliko lemiamą eksperimentą. Ji pasiūlė keturiems žymiausiems dantiraščio tyrinėtojams – Rawlinsonui, Hincksui, Foxui Talbotui ir Oppertui – užantspauduotuose vokuose atsiųsti nepriklausomus vieno neseniai rasto įrašo vertimus; palyginusi šiuos keturis vertimus draugija paskelbė, jog jie pakankamai panašūs, kad galima būtų pasitikėti šifravimo laimėjimais ir tikėtis tolesnės jo pažangos. Mokslininkų–diletantų pašaipa pamažu blėso, o pasitikėjimas skaitant dantiraščio dokumentus vis didėjo.

2. Tolesnės abejonės glaudžiai siejasi su kitu įspūdžiu, kuris galbūt susidarė ir jums: kartais esame priversti pateikti tokius sapnų aiškinimo variantus, kurie atrodo nenatūralūs, dirbtiniai, pritempti, t. y. priverstiniai ar net komiški, tarsi nevykęs pokštas. Su tokiais apibūdinimais susiduriame taip dažnai, kad daug negalvodamas paimsiu paskutinį man žinomą pavyzdį. Klausykite: neseniai vienas seminarijos direktorius laisvojoje Šveicarijoje neteko tarnybos už tai, kad užsiiminėjo psichoanalize. Jis pareiškė protestą, ir vienas Berno laikraštis viešai paskelbė, kaip tą direktorių charakterizuoja

mokyklos vadovybė. Pateiksiu kelis šio dokumento sakinius, kurie susiję su psichoanalize: „stulbina tai, kokie dirbtini ir įmantrūs yra daugelis pavyzdžių, pateikiamų ir minėtoje Dr. Pfisterio iš Ciuricho knygoje... Iš tikrųjų keista, kad seminarijos direktorius be jokios kritikos priima visus tuos teiginius ir tariamus įrodymus". Šie sakiniai pateikiami kaip „nešališko teisėjo" nuosprendis. Manau, kad tikrai „dirbtinis" yra kaip tik šis nešališkumas. Išgirdę tokius pareiškimus prisiminkime, kad ir nešališkam stebėtojui nepakenktų truputį pagalvoti ir šiek tiek išmanyti tai, apie ką jis kalba.

Iš tiesų malonu matyti, kai kas nors remdamasis pirmaisiais įspūdžiais greitai ir neklysdamas susigaudo ir sprendžia opiausius giluminės psichologijos klausimus. Sapnų aiškinimai tokiam žmogui atrodo dirbtiniai ir pritempti, jie nepatinka jam, todėl yra neteisingi, ir apskritai visa tai – niekų darbas; jam neateina į galvą mintis, kad dėl tam tikrų priežasčių tie aiškinimai turi atrodyti dirbtiniai; kokios yra šios priežastys, – tai jau kitas klausimas.

Minėtasis faktas esmingai susijęs su perstūmimo, kuris yra stipriausia cenzūros priemonė, rezultatais. Pasitelkusi perstūmimą cenzūra sukuria tikrojo sapno turinio pakaitalus, tam tikras užuominas. Bet tai tokios užuominos, kurias savaime nelengva atpažinti, nelengva nuo jų atgaliniu keliu pasiekti tikrąjį turinį, su kuriuo jos susijusios keisčiausiomis, neįprastomis, paviršutiniškomis asociacijomis. Tačiau kaskart kalbama apie dalykus, kurie turi būti slepiami, kurie skirti nuslėpti; juk kaip tik to siekia sapno cenzūra. Nereikia tikėtis, kad tai, kas slepiama, atrasime įprastoje vietoje. Šiandien veikiančios pasienio tarnybos šiuo požiūriu kur kas gudresnės už šveicarų mokyklos vadovybę. Ieškodamos dokumentų ir užrašų jos nesitenkina portfeliais ir piniginėmis, bet atsižvelgia ir į tai, kad šnipai ir kontrabandininkai draudžiamus daiktus gali slėpti

įvairiausiose savo drabužių vietose, tarkim, tarp dvigubų aulinių batų puspadžių. Jei daiktai randami ten, tai jų, be abejo, ne tik labai ieškojo, bet ir surado.

Pripažindami, kad slaptasis sapno elementas ir jo pakaitalas išreikštajame sapne susiję tarp savęs tolimiausiais, keisčiausiais, kartais komiškais, kartais sąmojingais ryšiais, remiamės gausiais pavyzdžiais, kuriuos paprastai ne mes paaiškinome. Dažniausiai to tiesiog negalime padaryti: protingiausias žmogus negalėtų atspėti esamo ryšio. Sapnavusysis arba pats akimoju išverčia sapno elementą pirma į galvą atėjusia mintimi – jis tai gali, nes tai jo sapne atsirado šis pakaitalas, – arba pateikia mums tiek daug medžiagos, kad aiškinimas jau nereikalauja didelės išmonės, tiesiog peršasi pats. Jei sapnavusysis nepadeda mums vienu šių būdų, atitinkamas išreikštojo sapno elementas amžiams lieka nesuprastas. Leiskite papasakoti dar vieną neseną pavyzdį. Viena mano pacientė gydymo metu neteko tėvo. Nuo tol ji kiekviena proga stengiasi prikelti jį sapne. Viename jos sapnų tėvas pasirodo tam tikromis nelabai reikšmingomis aplinkybėmis ir sako: *dabar ketvirtis dvyliktos, pusė dvylikos, be penkiolikos pirma.* Aiškinantis šią keistenybę, jai atėjo į galvą tik tai, kad tėvui patikdavo, kai suaugę vaikai laiku susirinkdavo prie bendro stalo. Aišku, kad tai siejosi su sapno elementu, bet dar negalėjome padaryti jokios išvados apie jo kilmę. Remiantis bendra gydymo situacija kilo įtarimas, kad sapne atsispindi ir stropiai slopinamas pasipriešinimas mylimam ir gerbiamam tėvui. Paskesnės pacientės mintys atrodo visai nutolusios nuo sapno; ji pasakoja, kad vakar jai girdint daug kalbėta apie psichologiją, ir vienas giminaitis pasakęs: kiekviename iš mūsų tebegyvena pirmykštis žmogus [*Urmensch*]. Dabar viskas aišku. Tai buvo puiki dingstis dar kartą prikelti mirusį tėvą. Sapne ji pavertė jį „laikrodžio žmogumi" [*Uhrmensch*], priversdama per pietus skelbti valandų ketvirčius.

Negalime nepastebėti, kad šis pavyzdys panašus į pokštą, ir tikrai dažnai nutinka, kad sapnavusiojo pokštas palaikomas aiškintojo sąmojingumu. Pasitaiko ir tokių atvejų, kai nelengva nuspręsti, ar kalbama apie pokštą, ar apie sapną. Bet prisiminkite, kad panašiai abejoti vertė tam tikri kalbos riktai. Vienas vyriškis pasakoja sapnavęs, kad jo dėdė pabučiavo jį jiems sėdint jo automobilyje [Auto]. Tuoj pat jis pats paaiškina: tai reiškia *autoerotizmą* (mokymo apie libido terminas, reiškiantis pasitenkinimą be pašalinio objekto). Ar nepasišaipė šis vyriškis iš mūsų, pateikdamas jam patikusį pokštą kaip sapną? Nemanau; jis tikrai tai sapnavo. Bet iš kur šis stulbinamas panašumas į pokštą? Dėl šio klausimo kitados kiek išklydau iš kelio pajutęs būtinybę nuodugniau ištirti pokštą. Paaiškėjo, kad pokštas atsiranda, kai ikisąmoningos [vorbewusst] mintys nesąmoningai apdorojamos ir paskui išnyra kaip pokštas. Jos patiria nesąmoningumo srityje veikiančių mechanizmų – sutirštinimo ir perstūmimo – poveikį, tų pačių mechanizmų, kurie prisideda formuojant sapną, ir kaip tik todėl sapnas kartais panašus į pokštą. Bet netyčinis „sapno pokštas" mūsų anaiptol nepralinksmina. Patyrinėję pokštą galite sužinoti kodėl. „Sapno pokštas" mums atrodo nevykęs pokštas, jis nesukelia juoko, palieka mus abejingus.

Bet ir šiuo požiūriu esame antikinių sapnų aiškintojų sekėjai; jie paliko mums ir visiškai beverčių, ir tokių puikių pavyzdžių, kurių neįstengtume geriau paaiškinti. Papasakosiu jums istoriškai reikšmingą Aleksandro Didžiojo sapną, kurį daugmaž panašiai pateikia Plutarchas ir Artemidoras iš Daldi. Kartą, kai karaliaus kariuomenė buvo apsiautusi Tyro miestą (322 m. pr. Kr.), jis susapnavo šokantį satyrą. Kariuomenę lydėjęs sapnų aiškintojas Aristandras paaiškino šį sapną, išskaidęs žodį „satyras" į dvi dalis – σα τυροσ (tavo yra Tyras), – ir išpranašavo karaliui pergalę. Išgirdęs tokį aiškinimą, Aleksandras įsakė tęsti apsiaustį ir galiausiai užėmė Tyrą. Gana dirbtiniu atrodąs aiškinimas pasirodė esąs teisingas.

3. Įsivaizduoju, kad ypatingą įspūdį jums padarys žinia, jog mūsiškę sapnų sampratą kritikavo ir tokie žmonės, kurie ilgą laiką kaip psichoanalitikai aiškino sapnus. Būtų pernelyg keista, jei nebūtų išnaudota tokia puiki dingstis pridaryti naujų klaidų; todėl supainioję sąvokas ir šį tą neteisėtai apibendrinę jie paskelbė teiginių, savo klaidingumu ne ką nusileidžiančių medicinos požiūriui į sapną. Vieną tokį teiginį jau žinote. Sakoma, kad sapnas bando prisitaikyti prie dabarties ir mėgina spręsti ateities uždavinius, žodžiu, jam būdinga „prospektyvi tendencija" (A. Maeder). Jau minėjome, kad šitaip teigiant sapnas sutapatinamas su slaptosiomis jo mintimis, t. y. neatsižvelgiama į sapno darbą. Jei šis teiginys apibūdina nesąmoningą psichinę veiklą, kuri apima ir slaptąsias sapno mintis, tai jis nenaujas ir, antra vertus, neišsamus, nes nesąmoninga psichinė veikla yra ne tik pasirengimas ateičiai, bet dar ir daugybė kitų dalykų. Kur kas didesnė painiava, regis, lydi kitą teiginį, skelbiantį, kad anapus kiekvieno sapno galima atrasti „mirties klauzulę" [Todesklausel]. Nežinau, ką iš tikrųjų ši formulė reiškia, bet spėju, kad ji atsirado supainiojus sapną su sapnuojančiojo asmenybe.

Keli puikūs pavyzdžiai nepagrįstai apibendrinami ir teigiama, kad kiekvieną sapną galima aiškinti dvejopai: taip, kaip aiškinome mes, psichoanalitiškai, ir, antra vertus, vadinamuoju anagoginiu būdu, kai instinktyvių potroškių nepaisoma, o siekiama pavaizduoti aukštesnius psichikos procesus (H. Silberer). Tokių sapnų tikrai esama, bet veltui stengtumėtės pritaikyti šį požiūrį bent jau daugumai sapnų. Išklausius visa, apie ką kalbėjome, nesuvokiamas turėtų atrodyti teiginys, esą visus sapnus reikia aiškinti biseksualiai, kaip susidūrimą dviejų srautų, kuriuos galime vadinti vyrišku ir moterišku (A. Adler). Žinoma, yra ir tokių sapnų, vėliau sužinosite, kad savo sąranga jie primena tam tikrus isterijos simptomus. Pateikiu šias naujas, tariamai visiems sapnams būdingas ypatybes, kad įspėčiau jus ar bent aiškiai parodyčiau, ką apie tai galvoju.

4. Kartą objektyviu sapnų tyrinėjimo reikšmingumu buvo suabejota pastebėjus, kad analitiškai gydomi pacientai sapnų turinį pritaiko prie teorijų, labiausiai patinkančių jų gydytojams; vieni sapnuoja vien seksualinius potroškius, kiti – valdžios troškimą, treti – net naują gimimą (W. Stekel). Šis faktas nustoja svarbos, jei prisiminsime, kad žmonės sapnavo ir tada, kai nebuvo psichoanalizės, galėjusios turėti įtakos jų sapnams, o dabartiniai pacientai irgi buvo pratę sapnuoti anksčiau, prieš pradėdami gydytis. Netrukus šis atradimas atrodo savaime suprantamas ir visiškai nereikšmingas sapno teorijai. Sapną sukeliančių dienos atgarsių šaltinis yra stiprūs mūsų būdraujančio gyvenimo interesai. Jei pokalbiai su gydytoju ir jo nurodymai pacientui reikšmingi, tai jie virsta dienos atgarsiais, gali tapti psichiniais sapnų sukėlėjais kaip bet kokie kiti emociškai svarbūs neįgyvendinti interesai ir reikštis panašiai kaip somatiniai dirginimai, veikiantys sapnuojantįjį miegant. Gydytojo pažadintos mintys kaip ir kiti sapno sukėlėjai gali pasirodyti išreikštajame sapne arba būti aptiktos tarp slaptųjų sapno minčių. Juk žinome, kad sapnus galima sukelti eksperimentiniu būdu, tiksliau pasakius, dalį sapno medžiagos sapnui galima pateikti. Tad analitikas veikia pacientus panašiai kaip eksperimentuotojas, keičiantis tiriamųjų asmenų galūnių padėtis, tarkim, minėtasis Mourly Voldas.

Dažnai galima įteigti sapnuojančiajam, *apie ką* turi būti jo sapnas, bet neįmanoma paveikti to, *ką* jis susapnuos. Sapno darbo mechanizmas ir nesąmoningas sapno noras nepasiduoda svetimoms įtakoms. Jau anksčiau aptardami somatinių dirginimų sukeliamus sapnus sužinojome, kad sapno gyvenimo savitumą ir savarankiškumą liudija reakcija, kuria sapnas atsiliepia į somatinius ir psichinius dirginimus. Tad ir čia teiginys, verčiantis abejoti sapnų tyrinėjimo objektyvumu, atsirado supainiojus sapną su sapno medžiaga.

Ponios ir ponai, tai viskas, ką norėjau papasakoti jums apie sapno problemas. Numanote, kad daug ką praleidau, ir patyrėte, kad beveik visais klausimais nebuvau išsamus. Taip atsitiko todėl, kad sapno fenomenai susiję su neuroziniais simptomais. Sapno studijos mums buvo įvadas į neurozių teoriją, ir toks elgesys, be abejo, yra teisingesnis už priešingą. Bet jei tirdami sapną pasiruošiame geriau suprasti neurozes, tai, antra vertus, tik susipažinę su neuroziniais reiškiniais įstengsime teisingai įvertinti sapną.

Nežinau, ką manote jūs, bet užtikrinu, kad nesigailiu tiek laiko skyręs sapno problemoms ir pareikalavęs tiek jūsų dėmesio. Joks kitas objektas nepadeda taip greitai įsitikinti pagrindinių psichoanalizės teiginių teisingumu. Norėdami parodyti, kad kokio nors neurozinio susirgimo simptomai yra prasmingi, kad jie atspindi kažkokį ketinimą ir yra sąlygoti ligonio gyvenimo aplinkybių, turėtume įtemptai dirbti daug mėnesių ar net metų. Bet kartais gali pakakti kelių valandų, kad visa tai įrodytume paėmę iš pradžių neaiškų sapną, ir šitaip patvirtintume visas psichoanalizės prielaidas: apie psichikos procesų nesąmoningumą, apie ypatingus mechanizmus, kuriems jie paklūsta, apie varomąsias jėgas, kurių išraiška yra tie procesai. Turėdami omeny sapno ir neurozinio simptomo sąrangos analogiją ir, antra vertus, tai, kaip greitai sapnuojantysis virsta budriu, protingu žmogumi, įsitikinsime, kad ir neurozę galima aiškinti tik pakitusia psichikos gyvenimo jėgų sąveika.

TREČIA DALIS

BENDROJI NEUROZIŲ TEORIJA

Šešiolikta paskaita

Psichoanalizė ir psichiatrija

Ponios ir ponai! Džiaugiuosi, po metų vėl jus matydamas ir galėdamas pratęsti mūsų pokalbius. Pernai išdėsčiau psichoanalitinę riktų ir sapnų sampratą; šiemet norėčiau supažindinti jus, kaip psichoanalizė aiškina neurozinius reiškinius, turinčius daug bendro ir su riktais, ir su sapnais, kuo netrukus patys įsitikinsite. Bet įspėju iš anksto, kad, deja, šiemet jūsų ir mano santykis bus kitoks nei pernai. Tada man rūpėjo nė žingsnio nežengti nesuderinus savo teiginių su jūsų samprotavimais; aš dažnai diskutuodavau su jumis, atsižvelgdavau į jūsų prieštaravimus, tiesą sakant, laikiau jus ir jūsų „sveiką protą" aukščiausia instancija. Toliau taip tęstis negali dėl paprastos priežasties. Riktai ir sapnai kaip fenomenai nebuvo jums svetimi; galima sakyti, kad jūsų patirtis prilygo arba nesunkiai galėjo prilygti maniškei. Bet neurozinių reiškinių sritis jums visiškai nepažįstama; patys nebūdami gydytojai, galite remtis vien mano pateikiamomis žiniomis, o ko verti net ir puikiausi samprotavimai, jei neišmanai aptariamos medžiagos?

Bet nemanykite, kad pasiskelbiu nuo šiol skaitysiąs dogmatiškas paskaitas ir primygtinai reikalausiąs besąlygiško tikėjimo. Tai būtų nesusipratimas, šitaip pamanę pasielgtumėte su manimi labai neteisingai. Nesiruošiu primesti jums savų įsitikinimų, – noriu tik paskatinti jus mąstyti bei atsikratyti prietarų. Jei nežinodami faktinės medžiagos patys spręsti neįstengiate, tai anaiptol neprivalote nieko nei priimti, nei atmesti. Turite tik

nesipriešindami išklausyti tai, ką jums papasakosiu. Įsitikinimai ne taip lengvai randasi, o be jokių pastangų įgytieji netrukus pasirodo esą silpni ir beverčiai. Teisę kuo nors įsitikinti turi tik tas, kuris kaip aš daug metų dirbo su ta pačia medžiaga ir savo kailiu patyrė tas stulbinančias naujoves. Be to, ar apskritai intelekto srityje priimtini skuboti įsitikinimai, žaibiški atsivertimai, laikini atsižadėjimai? Ar nepastebite, kad „coup de foudre"*, meilė iš pirmo žvilgsnio, priklauso visai kitai – afektų – sričiai? Net iš savo pacientų nereikalaujame, kad jie ateitų pripažindami psichoanalizės teiginius ir pasiryžę tapti jos šalininkais. Kaip tik tai jiems dažnai atrodo įtartina. Labiausiai mums pageidautina jų nuostata – geranoriškas skepsis. Žodžiu, pabandykite ir jūs populiarias arba psichiatrines pažiūras pamažu papildyti psichoanalitinėmis, lai jos visos sąveikauja, derinasi tarpusavy ir susilydę virsta vienu galutiniu sprendimu.

Antra vertus, nė akimirksnį neturėtumėte manyti, kad dėstydamas psichoanalitines pažiūras pateikiu jums kažkokią spekuliatyvią sistemą. Priešingai, tai patirtis, tiesioginių stebėjimų išraiška arba tų stebėjimų apdorojimo padarinys. Tolesnė mokslo pažanga parodys, ar šis apdorojimas buvo pakankamas ir pagrįstas, bet dabar, kai jau prabėgo kone pustrečio dešimtmečio, nugyvenęs nemažą gyvenimo dalį, galiu nesigirdamas teigti, kad šie stebėjimai buvo sunkaus, kruopštaus ir nuodugnaus darbo rezultatai. Man dažnai susidaro įspūdis, tarsi psichoanalizės priešininkai visiškai nenorėtų atsižvelgti į tokią mūsų teiginių kilmę, tarsi jie manytų, jog tai tėra vien subjektyvios mintys, kurias kiekvienas panorėjęs gali atmesti savo nuožiūra. Ne visai suprantu tokį savo priešininkų elgesį. Gal jis toks todėl, kad gydytojai pernelyg įprato neprasidėti su nervų ligoniais, pernelyg neatidžiai klauso, ką šie nori pasakyti, tad galiausiai jiems atrodo keista, jog galima kažką vertingo sužinoti iš tokių ligonių kalbų, žodžiu, kad galima

* Žaibo smūgis (pranc.). - Vert.

nuodugniai juos ištirti. Šia proga pažadu jums, kad skaitydamas savo paskaitas mažai polemizuosiu, ypač su atskirais asmenimis. Aš taip ir neįstengiau patikėti teiginiu, kad ginčas – visų daiktų tėvas. Manau, kad šis teiginys kilo iš graikų sofistikos, todėl kaip ir ši pervertina dialektiką. Visada maniau, kad vadinamoji mokslinė polemika apskritai yra gana nevaisinga, negana to, ji beveik visada labai asmeniška. Prieš keletą metų ir aš galėjau pasigirti įsivėlęs į tikrą mokslinę diskusiją su vieninteliu tyrinėtoju (Löwenfeldu iš Miuncheno). Viskas baigėsi tuo, kad mes tapome ir iki šiol likome draugais. Bet ilgai nesiryžau tokio bandymo pakartoti, nes nebuvau tikras dėl panašios baigties.

Dabar, ko gero, nuspręsite, kad vengdamas literatūrinių diskusijų parodau vien tai, kad tiesiog nepakenčiu prieštaravimų ir esu labai užsispyręs, arba, tariant mokslo kalba, „pamišęs". Norėčiau atsakyti: jei kada nors nuveikę tokį sunkų darbą jūs kuo nors įsitikinsite, tai turėsite neabejotiną teisę kiek atkakliau laikytis savo įsitikinimų. Be to, turiu pareikšti, kad dirbant mano pažiūros kai kuriais svarbiais klausimais keitėsi; žinoma, tuos pokyčius kaskart viešai paskelbdavau. Bet ką pelniau tokiu atvirumu? Vieni apskritai nesužinojo apie šias pataisas ir iki šiol kritikuoja tuos mano teiginius, kurie man seniai neturi ankstesnės reikšmės. Kiti prikaišioja kaip tik tuos pokyčius ir dėl jų laiko mane nepatikimu. Argi ne tiesa: tas, kuris jau keletą kartų pakeitė savo pažiūras, apskritai nevertas pasitikėjimo, nes akivaizdu, kad ir paskutiniai jo teiginiai gali būti klaidingi? Bet paprastai užsispyrusiu ir pamišusiu vadiname kaip tik tą, kuris nedvejodamas laikosi vienąkart ištartų žodžių ar nesileidžia pakankamai greitai perkalbamas. Kas belieka girdint tokius prieštaringus kritiškus vertinimus, jei ne tiesiog būti savimi ir pasikliauti savo nuomone? Tam ryžausi ir neleisiu, jog man trukdytų perdirbinėti ir taisyti visas teorijas taip, kad jos atspindėtų mano didėjančią patirtį. Kol kas neaptikau nieko, dėl ko turėčiau keisti pagrindinius jų rezultatus, tikiuosi, kad taip bus ir toliau.

Vadinasi, turiu pateikti psichoanalitinę neurozinių reiškinių sampratą. Aišku, kad norėčiau susieti juos su mūsų aptartais fenomenais, – ir dėl jų analogijos, ir dėl kontrasto. Pradėsiu nuo vieno simptominio veiksmo, kurį per mano priėmimą padaro dauguma pacientų. Analitikas ne ką nuveiks su tokiais asmenimis, kurie ateina į gydytojo kabinetą, norėdami per ketvirtį valandos iškloti savo ilgo gyvenimo vargus. Kur kas daugiau žinodamas, jis negali kaip kiti gydytojai pasakyti: „Jūs sveikas", ir parekomenduoti kiek pasigydyti vandens procedūromis. Vienas mūsų kolega į klausimą, ką jis veikiąs su savo pacientais per priėmimą, gūžtelėjęs pečiais atsakė: „Skiriu jiems piniginę baudą už jų išdaigas". Tad nenustebkite išgirdę, kad net labiausiai užsiėmę psichoanalitikai per priėmimo valandas paprastai nėra labai užimti. Aš įstatydinau dvigubas duris tarp laukiamojo ir savo kabineto bei liepiau apkalti jas veltiniu. Šio nedidelio įrenginio paskirtis nekelia abejonių. Bet pacientai, kuriuos įleidžiu iš laukiamojo, nuolat pamiršta uždaryti paskui save duris, ir beveik visada abejos lieka atviros. Tai pastebėjęs nedelsdamas gana nemaloniu tonu pareikalauju, kad įėjęs ar įėjusi grįžtų atgal ir ištaisytų savo klaidą, nors tai būtų labai elegantiškas ponas ar itin išsipusčiusi dama. Gal palaikysite tai nereikalingu pedantiškumu. Iš tikrųjų, kartais šito reikalaudamas prašaunu, nes pasitaiko tokių pacientų, kurie patys negali liesti durų rankenos ir džiaugiasi, jei lydintys asmenys padeda jiems šio prisilietimo išvengti. Bet dažniausiai neapsirinku, nes pacientas, kuris taip elgiasi, kuris palieka atviras duris iš laukiamojo į gydytojo kabinetą, yra neišsiauklėjęs ir nusipelno, kad būtų sutiktas nedraugiškai. Nepulkite jo ginti, neišklausę iki galo. Jis būna toks aplaidus tik tuo atveju, jei laukiamajame sėdėjo vienas, žodžiu, palikdamas už nugaros tuščią kambarį; taip neatsitinka, jei kartu su juo laukė kiti, pašaliniai žmonės. Šiuo atveju pacientas puikiai supranta, jog jam pačiam pravartu, kad pašaliniai nenugirstų jo pokalbio su gydytoju, ir niekada nepamiršta rūpestingai uždaryti abejas duris.

Šitaip determinuotas paciento aplaidumas nėra nei atsitiktinis, nei beprasmis, nėra netgi nereikšmingas, nes pamatysime, kad jis atspindi įėjusiojo santykį su gydytoju. Pacientas yra vienas iš daugybės žmonių, kuriems reikia autoritetų, kurie nori būti apstulbinti, įbauginti. Jis tikriausiai telefonu pasiteiravo, kada jam geriausia atvykti, jis įsivaizdavo prie kabineto pagalbos laukiančią minią, – tarsi prie Julijaus Meinlio firmos filialo*. Dabar jis įžengia į tuščią, maža to, itin kukliai apstatytą laukiamąjį ir jaučiasi sukrėstas. Jis turi nubausti gydytoją už tai, kad norėjo parodyti jam pernelyg didelę pagarbą, – ir nesiteikia uždaryti durų tarp laukiamojo ir kabineto. Tuo jis nori pasakyti gydytojui: „Ak, juk ten nieko nėra, ir tikriausiai niekas neateis, kol aš čia būsiu". Jei jo pasipūtimo iškart nepakirsime griežta pastaba, tai ir pokalbio metu jis elgsis stačiokiškai ir nepagarbiai.

Analizuodamas šį nežymų simptominį veiksmą parodau tik tai, ką jūs ir taip žinote: tai ne atsitiktinis, bet motyvuotas, prasmingas ir tikslingas veiksmas, jis siejasi su paciento psichine būsena ir yra nežymus kažkokio kito, svarbesnio psichinio proceso ženklas. Bet svarbiausia tai, kad apie šiuo veiksmu pasireiškiantį procesą nieko nežino paciento sąmonė: nė vienas iš tų, kurie paliko abejas duris atviras, neprisipažins tokiu aplaidumu norėję parodyti man savo panieką. Gal vienas kitas prisimins nusivylimo jausmą, apėmusį įžengus į tuščią laukiamąjį, bet jų sąmonė tikrai nesusiejo šio įspūdžio su paskesniu simptominiu veiksmu.

Pridurkime prie šios trumpos simptominio veiksmo analizės vienos ligonės istoriją. Pasirenku tokią, kuri dar nenublanko mano atmintyje, be to, ją palyginti nesunku trumpai nupasakoti.

* Maisto prekių parduotuvės, prie kurių karo metais stovėdavo didelės eilės. - Vert.

Tačiau, kaip žinote, kiekvienu atveju neišvengiamai tenka pateikti tam tikras detales.

Vienas jaunas karininkas, trumpam sugrįžęs namo atostogų, prašo manęs pagydyti jo uošvę, kuri gyvendama kuo puikiausiomis sąlygomis ir sau, ir namiškiams nuodija gyvenimą kliedesiu. Susipažįstu su puikiai atrodančia 53 metų dama, draugiška ir paprasta, kuri visai atvirai papasakoja štai ką: ji gyvena kaime su savo vyru, vadovaujančiu didžiuliam fabrikui; jų santuoka labai laiminga. Dama kaip įmanydama giriasi, koks nuoširdus ir rūpestingas jos vyras. Jie susituokė iš meilės prieš 30 metų ir niekada nepatyrė nesusipratimų, kivirčų, niekada nebuvo ir dingsties pavyduliauti. Abu vaikai irgi laimingai susituokę, vyras iš pareigos nenori išeiti į užtarnautą poilsį. Bet prieš metus atsitiko neįtikimas, jai nesuvokiamas dalykas: ji išsyk patikėjo anoniminiu laišku, kuriame jos nuostabusis vyras buvo kaltinamas meilės ryšiu su jaunute mergina, – ir tada jos laimė subyrėjo. Viskas vyko daugmaž taip: ji turėjo kambarinę, su kuria galbūt pernelyg dažnai intymiai pasikalbėdavo. Kambarinė baisiai nekentė kitos merginos, tiesiog persekiojo ją už tai, kad ši, nebūdama aukštesnės kilmės už ją, gyvenime pasiekė kur kas daugiau. Užuot ėjusi tarnauti, mergina pasistengė įgyti komercinį išsilavinimą, pradėjo dirbti fabrike ir gavo gerą vietą, kai čia ėmė stigti personalo, pašaukus dalį darbuotojų į karinę tarnybą. Dabar ji gyveno pačiame fabrike, bendravo su ponais ir net vadinosi panele. Aišku, kad gyvenimo nuskriaustoji buvo pasiruošusi kuo bjauriau apkalbėti buvusią mokyklos laikų draugę. Kartą mūsų dama šnekučiavosi su kambarine apie vieną savo svečią, pagyvenusį poną, kuris, anot kalbų, negyveno su savo žmona, bet palaikė ryšius su kita moterimi. Dama pati nesupranta, kaip galėjo atsitikti, kad ji staiga prasitarė: „Baisiausia man būtų sužinoti, kad mano gerasis vyras irgi palaiko tokius ryšius". Kitą dieną ji gavo paštu anoniminį laišką, kuriame pakeista rašysena jai buvo pranešama kaip tik ši tarsi pačios prisišaukta žinia. Dama

nusprendė – greičiausiai, teisingai, – kad laišką parašė piktoji kambarinė, nes jame kaip jos vyro mylimoji buvo nurodyta ta mergina, kurios neapkentė ir kurią persekiojo tarnaitė. Nors ji išsyk kiaurai permatė intrigą, be to, savo apylinkėje žinojo pakankamai daug pavyzdžių, rodančių, kad neverta tikėti tokiais bailiais įskundinėjimais, bet, šiaip ar taip, tas laiškas akimirksniu ją palaužė. Dama labai susijaudino, liepė pakviesti vyrą ir apipylė jį audringais priekaištais. Vyras juokdamasis atmetė kaltinimą ir padarė geriausia, kas buvo įmanoma. Jis iškvietė namų ir fabriko gydytoją, o šis pasistengė nuraminti nelaimingąją moterį. Ir kiti jų veiksmai buvo visiškai suprantami. Kambarinė buvo atleista, o tariamoji varžovė – ne. Nuo tol ligonė ne kartą nurimdavo, netikėdavo anoniminio laiško turiniu, – bet niekada nenurimdavo iš esmės ir ilgam. Pakakdavo jai išgirsti tos panelės vardą arba sutikti merginą gatvėje, kad ją vėl ištiktų nepasitikėjimo ir skausmo priepuolis, kad vėl pasipiltų priekaištai.

Štai tokia šios šaunios moters ligos istorija. Nereikia didelės psichiatrinės patirties, kad suprastume, jog priešingai daugeliui kitų nervų ligonių savo atvejį ji pavaizdavo netgi per švelniai, t. y. disimuliavo, kad iš tikrųjų ji niekada nenustojo tikėjusi anoniminiame laiške išsakytu kaltinimu.

Kaip elgsis psichiatras tokios ligos atveju? Mes jau žinome, kaip jis traktuotų simptominį veiksmą paciento, neuždarančio kabineto durų. Jis pavadintų šį veiksmą psichologinės reikšmės neturinčiu atsitiktinumu, kuris jo visiškai neliečia. Bet pavyduliaujančios moters ligos atveju toks santykis neįmanomas. Simptominiam veiksmui galime būti abejingi, bet ligos simptomas yra pernelyg reikšmingas. Jis reiškia intensyvią subjektyvią kančią, antra vertus, kelia objektyvią grėsmę bendram šeimos gyvenimui; žodžiu, šis simptomas neišvengiamai turi patraukti psichiatro dėmesį. Jis pirmiausia mėgins apibūdinti simptomą, pabrėždamas esminę jo ypatybę. Ta idėja, dėl kurios

kankinasi moteris, savaime nėra beprasmiška; juk pasitaiko, kad pagyvenę vedę vyriškiai palaiko meilės ryšius su jaunomis merginomis. Beprasmiška ir nesuvokiama kažkas kita. Pacientė neturi jokio pagrindo tikėti tuo, kad jos švelnus ir ištikimas sutuoktinis priklausytų šiai neretai pasitaikančių vedusių vyrų kategorijai, – išskyrus anoniminį laišką. Ji žino, kad ši rašliava neturi jokios įrodomosios galios, be to, visiškai patenkinamai paaiškina jos kilmę; vadinasi, dama turėtų pasakyti sau, kad neturi jokio pagrindo pavyduliauti, ji ir sako tai, bet vis tiek kenčia taip, tarsi pripažintų, jog jos pavydas teisėtas. Tokias idėjas, kurių nepaveikia loginiai ar realybės diktuojami argumentai, susitarta vadinti *kliedesio idėjomis* [Wahnideen]. Vadinasi, mieląją ponią kamuoja *pavydo kliedesys* [Eifersuchtswahn]. Matyt, tai ir yra esminė šio ligos atvejo charakteristika.

Šitai konstatavę turėtume dar labiau juo susidomėti. Jeigu net atodaira į realybę nepadeda įveikti kliedesio idėjos, tai gal ir neverta realybėje ieškoti tos idėjos priežasties? Tad iš kur randasi kliedesio idėjos? Jos būna įvairiausio turinio; kodėl šiuo atveju kliedesio turinys yra pavyduliavimas? Kokius asmenis apninka kliedesio idėjos ir ypač pavyduliavimo kliedesys? Dabar norėtume išgirsti psichiatro nuomonę, bet kaip tik čia jis palieka mus bėdoje. Jis nagrinėja tik vienintelį iš mūsų iškeltų klausimų. Patyrinėjęs šios moters šeimos istoriją jis galbūt atsakys: kliedesio idėjos būdingos tiems žmonėms, kurių šeimose ne kartą pasitaikė tokie ar panašūs psichiniai sutrikimai. Kitaip tariant, jei šią moterį apniko kliedesys, tai ji yra paveldėjusi polinkį jam. Žinoma, tai jau šis tas, bet ar viskas, ką norėtume sužinoti? Viskas, kas sąlygojo šį ligos atvejį? Ar turime pasitenkinti tarę, kad faktas, jog išsivystė kaip tik pavyduliavimo, o ne kitoks kliedesys, yra visiškai nereikšmingas, atsitiktinis ar nepaaiškinamas? Be to, ar teiginį apie paveldėtų įtakų dominavimą galime suprasti ir negatyviai, t. y. kad visai nesvarbu, ką ši psichika patyrė, jai tiesiog buvo lemta kada

nors pradėti kliedėti? Norite sužinoti, kodėl mokslinė psichiatrija čia daugiau nieko neaiškina? Atsakysiu: sukčius yra tas, kuris duoda daugiau, nei turi. Psichiatras tikrai negali nė trupučio pasistūmėti aiškindamas šį atvejį. Jis turi tenkintis diagnoze ir ligos eigos prognoze, o ši visada nepatikima, kad ir kokia didžiulė būtų gydytojo patirtis.

Bet ar psichoanalizė įstengia ką nors daugiau? Be abejo; tikiuosi parodyti, kad net tokiu sudėtingu atveju ji gali aptikti tai, kas padeda suprasti ligos esmę. Pirmiausia prašau atkreipti dėmesį į tokią nereikšmingą detalę: pacientė tiesiog išprovokavo anoniminį laišką, kuriuo remiasi jos kliedesio idėja, išvakarėse pareikšdama intrigantei tarnaitei, jog didžiausia nelaimė būtų, jei jos vyras užmegztų meilės ryšį su jauna mergina. Taip ji pakišo tarnaitei mintį pasiųsti jai anoniminį laišką. Žodžiu, kliedesio idėja tampa šiek tiek nepriklausoma nuo laiško; ligonė jau anksčiau baiminosi tokio ryšio, – o gal norėjo jo? Pridurkime kitus nereikšmingus požymius, atsiskleidusius per vos dvi valandas trukusią analizę. Beje, papasakojusi savo istoriją, pacientė labai neigiamai sutiko siūlymą pasakyti tolesnes jai į galvą ateinančias mintis bei prisiminimus. Ji tvirtino, kad nieko neateina į galvą, kad ji jau viską pasakė, ir po dviejų valandų pokalbį tikrai reikėjo nutraukti, nes ji pareiškė, kad jaučiasi sveika, ir patikino, jog liguista idėja jos daugiau nekamuos. Žinoma, dama pasakė tai tik priešindamasi, nes baiminosi analizės tęsinio. Bet per šias dvi valandas ji ištarė kelias frazes, kurias galima – net privalu – atitinkamai paaiškinti; jas paaiškinus atsiskleidžia visa pavyduliavimo kliedesio genezė. Dama buvo labai įsimylėjusi jauną vyriškį, savo žentą, kurio spiriama ir susirado mane. Apie šį įsimylėjimą ji nieko nežinojo arba žinojo labai mažai; dėl giminystės ryšių nesunku buvo maskuoti jį nekaltu švelnumu. Mūsų ligšiolinė patirtis leidžia įsijausti į šios 53 metų padorios moters ir puikios motinos psichikos gyvenimą. Tai buvo siaubingas, neįmanomas įsimylėjimas, ir todėl jis negalėjo tapti sąmoningas; bet, šiaip ar taip, jis

egzistavo ir būdamas nesąmoningas ypač slėgė. Kažkas turėjo atsitikti, reikėjo ieškoti pagalbos, ir palengvėjimą suteikė išstūmimo mechanizmas, dažnai prisidedantis, kad atsirastų pavyduliavimo kliedesys. Jos nekamuotų sąžinės priekaištai dėl neištikimybės, jei ne tik ji, sena moteris, mylėtų jauną vaikiną, bet ir jos vyras palaikytų meilės ryšius su jauna mergina. Vadinasi, fantazija apie vyro neištikimybę buvo vėsinantis kompresas ant ją deginusios žaizdos. Savo meilės ji neįsisąmonino, bet daugybę privalumų jai teikęs tos meilės atspindys buvo įkyrus, beprotiškas, sąmoningas. Aišku, kad tokiu atveju visi argumentai bejėgiai, nes jie nukreipti prieš atspindį, o ne prieš pirmavaizdį, kuris suteikė atspindžiui tokią galią, pats pasilikdamas visiškai neliečiamas nesąmoningumo srityje.

Apibendrinkime trumpo, bet nelengvo psichoanalitinio tyrimo, padėjusio suvokti šį ligos atvejį, rezultatus. Žinoma, turėdami omeny, kad mūsų gautos žinios teisingos, – nors šito negaliu čia aptarinėti. Pirma: kliedesio idėja nėra beprasmiška ar nesuprantame, ji prasminga, gerai motyvuota, susijusi su afektyviais ligonės išgyvenimais. Antra: ši idėja yra neišvengiama reakcija į nesąmoningą psichinį procesą, kuris išsiduoda kitais požymiais, ir kaip tik dėl šio ryšio ji įgauna kliedesio pobūdį, tampa atspari loginiams argumentams ir realybės faktams. Kliedesio idėja yra geidžiama, tai savotiška paguoda. Trečia: ligą sukėlęs išgyvenimas nedviprasmiškai sąlygojo tai, kad pasireiškė kaip tik pavyduliavimo kliedesys, ne koks nors kitas. Juk pamenate, kad išvakarėse dama pareiškė intrigantei merginai, jog siaubingiausia jai būtų jos vyro neištikimybė. Nepamirškite ir abiejų analogijų su mūsų analizuotu simptominiu veiksmu: ir aiškinantis prasmę arba ketinimą, ir nustatant santykį su nesąmoningu situacijos turiniu.

Žinoma, toli gražu neatsakėme į visus klausimus, kuriuos galėtume kelti. Negana to, šios ligos atveju susiduriame su daugybe kitų problemų: tokių, kurios kol kas apskritai neiš-

sprendžiamos, ir tokių, kurias spręsti trukdo tam tikros nepalankios aplinkybės. Pvz., kodėl ši moteris, būdama laiminga santuokiniame gyvenime, įsimyli savo žentą, ir kodėl palengvėjimas, kurį galima būtų patirti ir kitaip, pasiekiamas šitaip atspindint, projektuojant savo būseną vyrui? Nemanykite, kad beprasmiška ir paika kelti tokius klausimus. Mes jau turime šiek tiek medžiagos, kad galėtume į juos atsakyti. Moteris yra to kritinio amžiaus, kai staiga nepageidaujamai išauga moterų seksualinis poreikis; vien to galėtų pakakti. Be to, gali būti, kad jos geras ir ištikimas sutuoktinis jau keleri metai nebeturi tų seksualinių sugebėjimų, kurių reikia gerai išsilaikiusiai moteriai patenkinti. Patirtis rodo, kad kaip tik tokie vyrai, kurių ištikimybė tokiu atveju savaime suprantama, ypatingai švelniai elgiasi su savo žmonomis ir nepaprastai pakantūs jų nervų negalavimams. Svarbu ir tai, kad kaip tik jaunas jos dukters sutuoktinis tapo šio patogeninio įsimylėjimo objektu. Kaip tik tokią permainą dažnai patiria stiprus erotinis prieraišumas dukteriai, galiausiai kildintinas iš motinos seksualinės konstitucijos. Šia proga tikriausiai galiu priminti, kad nuo seno itin opiais laikomi uošvės ir žento santykiai, kad pirmykštės tautos juos reguliavo labai griežtais tabu, „vengimo" reikalavimais*. Dažnai šie santykiai peržengia – tiek pozityvia, tiek negatyvia prasme – kultūros nustatytas ribas. Tiesa, negaliu pasakyti, ar mūsų atveju pasireiškė vienas, du, ar galbūt visi šie veiksniai, – negaliu pasakyti tik todėl, kad man neleido tęsti analizės ilgiau nei dvi valandas.

Matau, gerbiamieji, kad kalbėjau apie tai, ko jūs dar nepasiruošę suvokti. Taip elgiausi norėdamas palyginti psichiatriją su psichoanalize. Visgi dabar turiu teisę paklausti: ar nepastebėjote, kaip jos viena kitai prieštarauja? Psichiatrija nenaudoja techninių psichoanalizės metodų, nesistengia kažką susieti su kliedesio idėjos turiniu, užuot atskleidusi dalines, tiesiogines

* Plg. S. Freud, *Totem und Tabu.*

priežastis, pasirėmusi paveldimumu ji pateikia labai apibendrintą ir tolimą etiologiją. Bet ar tai prieštaravimas, priešingybė? Gal veikiau papildymas? Ar paveldimumo veiksnys paneigia išgyvenimų įtaką, ar, priešingai, abu šie faktoriai susivienija pačiu veiksmingiausiu būdu? Sutikite, kad psichiatrinis darbas iš esmės niekuo neprieštarauja psichoanalitiniam tyrimui. Žodžiu, ne psichiatrija, o psichiatrai priešinasi psichoanalizei. Psichoanalizės santykis su psichiatrija panašus į histologijos ir anatomijos santykį; viena tiria išorines organų formas, kita – juos sudarančius audinius ir elementarias daleles. Tiesiog sunku įsivaizduoti, kad šios viena kitą papildančios tyrinėjimo rūšys prieštarautų tarpusavy. Žinote, kad šiandien anatomija laikoma mokslinės medicinos pagrindu, bet kadaise buvo draudžiama skrosti žmonių lavonus, norint sužinoti vidinę kūno sandarą, panašiai kaip dabar smerktina užsiiminėti psichoanalize, siekiant išsiaiškinti vidinius psichikos gyvenimo mechanizmus. Galbūt netrukus suprasime, kad nuodugni mokslinė psichiatrija neįmanoma nežinant giluminių, nesąmoningų psichikos gyvenimo procesų.

Galbūt tarp jūsų atsiras ir tokių, kuriems būtų malonu, jei taip dažnai užsipuldinėjamą psichoanalizę galėtume pateisinti ir kitu, terapijos, požiūriu. Žinote, kad psichiatrinė terapija iki šiol neįstengė paveikti kliedesio idėjų. Gal tai įstengtų psichoanalizė, turinti savo požiūrį į šių simptomų mechanizmą? Ne, ponai, ji to negali; prieš šią negalią ji bejėgė kaip ir bet kuri kita terapija, – bent kol kas. Nors galime suprasti, kas nutiko ligoniui, bet neturime jokių priemonių, padedančių jam tai suprasti. Girdėjote, kad vos pradėjęs analizuoti kliedesio idėją, negalėjau šio darbo tęsti. Ar teigsite, kad tokių ligos atvejų analizė peiktina, nes lieka bevaisė? Aš taip nemanau. Mes turime teisę ir net privalome atlikti tyrinėjimus nepaisydami, koks bus jų tiesioginis naudingas efektas. Galiausiai – nežinia kur ir kada – kiekviena pažinimo kruopelė peraugs į sugebėjimą, taip pat ir sugebėjimą gydyti. Net jei pasirodytų, kad psichoanalizė

nesėkminga ne tik kliedesio, bet ir kitų nervų ir psichikos ligų atveju, ji vis tiek būtų visiškai pateisinama kaip nepakeičiama mokslinio tyrinėjimo priemonė. Nors, tiesą sakant, tokiu atveju negalėtume ja naudotis; mūsų medžiaga, tie žmonės, kuriuos norime tyrinėti, gyvenantys, turintys savo valią ir savus motyvus dalyvauti mūsų darbe, atsisakytų mums padėti. Tad leiskite šiandien baigti pastaba, kad egzistuoja didelės nervų sutrikimų grupės, kurias tiriant mūsų žinojimas jau virto sugebėjimu gydyti, ir kad tam tikromis aplinkybėmis mūsų laimėjimai gydant šiuos paprastai sunkiai gydomus negalavimus nemenkesni už vidinės terapijos laimėjimus.

Septyniolikta paskaita

Simptomų prasmė

Ponios ir ponai! Praeitą paskaitą minėjau, kad klinikinei psichiatrijai nėra labai svarbu, kaip pasireiškia atskiras simptomas ir koks jo turinys, kad psichoanalizė, priešingai, atsižvelgė kaip tik į tai ir pirmiausia nustatė, jog simptomas yra prasmingas ir siejasi su ligonio išgyvenimais. Pirmiausia neurozinių simptomų prasmę aptiko J. Breueris, tyrinėjęs vieną nuo tol išgarsėjusį isterijos atvejį ir sėkmingai pagydęs pacientę (1880–1882). Tiesa, nepriklausomai nuo jo simptomų prasmingumą patvirtino P. Janet'as; literatūrinis prioritetas irgi priklauso šiam prancūzų tyrinėtojui, nes Breueris savo stebėjimus paskelbė praėjus daugiau nei dešimtmečiui (1893–1895), bendradarbiaudamas su manimi. Beje, mums visai neturėtų rūpėti, kas padarė šį atradimą, nes patys žinote, kad kiekvienas atradimas padaromas daugiau nei vieną kartą ir nė vienas iš jų nepadaromas iš karto; maža to, sėkmė nebūtinai susijusi su nuopelnais. Juk Amerika nepavadinta Kolumbo vardu. Didysis psichiatras Leuret'as dar anksčiau už Breuerį ar Janet'ą pareiškė, kad psichikos ligonių kliedesius tektų laikyti prasmingais, jei tik įstengtume juos išversti. Prisipažįstu, ilgą laiką buvau linkęs itin vertinti P. Janet'o nuopelnus aiškinant neurozinius simptomus, kuriais, pasak jo, pasireiškia ligonį užvaldžiusios *idees inconscientes**. Bet ilgainiui Janet'as tapo labai santūrus, kalbėdavo taip, tarsi prisipažintų, kad „nesąmoningos idėjos"

* Nesąmoningos idėjos (pranc.). - Vert.

tebuvo vaizdingas posakis, pagalbinė priemonė, *une façon de parler**; esą, jis neturėjęs omeny nieko realaus. Nuo to laiko aš nesuprantu Janet'o samprotavimų, bet manau, kad jis visai be reikalo atsižadėjo daugelio savo nuopelnų.

Žodžiu, neuroziniai simptomai turi prasmę kaip ir riktai ar sapnai, be to, kaip ir pastarieji jie atspindi tų žmonių, kuriems yra būdingi, gyvenimą. Šią svarbią išvadą norėčiau paaiškinti keliais pavyzdžiais. Galiu tik teigti, bet anaiptol neįrodysiu, kad taip būna visada ir visais atvejais. Panorėję įgyti savos patirties patys tuo įsitikinsite. Dėl tam tikrų motyvų imsiu ne isterijos, o kitos labai keistos, jai artimos neurozės pavyzdžius; pastarajai noriu skirti keletą įžanginių žodžių. Ši vadinamoji įkyriųjų būsenų neurozė ne tokia populiari kaip visiems žinoma isterija; ji nėra, galima sakyti, tokia įkyriai triukšminga, tad atrodo esanti veikiau asmeninis ligonio reikalas; ji neturi beveik jokių somatinių požymių, visi jos simptomai reiškiasi psichikoje. Įkyriųjų būsenų neurozė ir isterija – tai neurozinio negalavimo formos, kurias pirmiausia ėmėsi tirti ir kuriomis grįsta psichoanalizė, jas gydydama triumfuoja mūsų terapija. Bet mįslingojo šuolio iš psichikos į somatiką išvengianti įkyriųjų būsenų neurozė psichoanalitinių tyrinėjimų dėka tapo mums aiškesnė ir suprantamesnė už isteriją; sužinojome, kad ši neurozė kur kas labiau išryškina kai kuriuos kraštutinius neurozinius bruožus.

Įkyriųjų būsenų neurozė pasireiškia tuo, kad ligonius kamuoja visiškai jiems neįdomios mintys, jie jaučia impulsus, kurie atrodo esą visiškai svetimi, bei stimulus tokiems veiksmams, kuriuos atlikdami nepatiria jokio malonumo, bet jų neatlikti tiesiog neįmanoma. Mintys (įkyrūs vaizdiniai) gali būti apskritai beprasmiškos arba tik pačiam individui nereikšmingos, dažnai jos būna visiškai kvailos, tačiau bet kuriuo atveju tai įtempto

* Kalbos posakis (pranc.). – Vert.

sekinančio mąstymo, kuriam ligonis atsiduoda visiškai nenoromis, padarinys. Ligonis privalo mąstyti prieš savo valią, privalo sukti galvą, tarsi būtų kalbama apie svarbiausius jo gyvenimo uždavinius. Impulsai, kuriuos jis jaučia, gali atrodyti vaikiški ar beprasmiai, bet dažniausiai jų turinys tiesiog siaubingas, pvz., tai gali būti pagunda įvykdyti sunkų nusikaltimą, tad ligonis ne tik neigia juos kaip svetimus, bet siaubo apimtas vengia jų ir ginasi draudimais, atsižadėjimais, savo laisvės ribojimu, kad tik jų neįgyvendintų. Antra vertus, šie impulsai niekada, tikrai nėsyk neįgyvendinami; vengimas ir atsargumas nugali. Vadinamieji įkyrūs veiksmai, kuriuos ligonis iš tikrųjų atlieka, yra visiškai nežalingi, tikrai nereikšmingi poelgiai; tai dažniausiai pakartojimai, ceremoningos jo kasdienės veiklos puošmenos, kurios be galo ištęsia ir beveik neįgyvendinamais paverčia būtiniausius veiksmus – ruošimąsi miegui, prausimąsi, rengimąsi, pasivaikščiojimus. Kiekybinis liguistų vaizdinių, impulsų ir veiksmų santykis anaiptol nėra vienodas skirtingoms įkyriųjų būsenų neurozių formoms ir atskiriems jų atvejams; paprastai vienas ar kitas šių veiksnių vyrauja ir liga pavadinama pagal jį, bet bendri visų šių formų bruožai yra pakankamai akivaizdūs.

Žinoma, tai siaubinga kančia. Manau, kad net labiausiai nesuvaržyta psichiatro fantazija neįstengtų sukonstruoti ką nors panašaus, ir niekada nesiryžtum tuo patikėti, jei nematytum kasdien savo akimis. Bet nemanykite, kad ligoniui padėsite įkalbinėdami jį prasiblaškyti, pamiršti tas kvailas mintis, nuveikti ką nors protinga, užuot taip pokštavus. Jis pats to norėtų, nes yra visiškai aiškaus proto, pritaria jūsų samprotavimams apie jo įkyriuosius simptomus, be to, ir pats jums apie juos pasakoja. Jis tik negali kitaip; normaliame psichikos gyvenime nerasime jokių analogijų tai energijai, su kuria kažin kas prasiveržia įkyriųjų būsenų neurozės atveju. Ligonis tegali tik viēna: pakeisti, vietoj vienos kvailos idėjos griebtis kitos, kiek padoresnės, kaitalioti atsargumo priemones ar draudimus, vietoj vieno

ceremonialo atlikti kitą. Jis gali šiek tiek kaitalioti įkyriąją būseną, bet pašalinti jos neįstengia. Pagrindinė jo ligos ypatybė yra ta, kad visi simptomai gali keisti savo formą, toldami nuo pradinės; be to, krinta į akis, kad priešingybės (poliariškumas), kurių kupinas psichikos gyvenimas, šiuo atveju itin ryškiai atskirtos. Kartu su pozityvaus ar negatyvaus turinio įkyriąja būsena intelekto srityje randasi abejonės, pamažu imama abejoti net patikimiausiais dalykais. Ilgainiui visa tai virsta vis didesniu neryžtingumu, energijos stygiumi, laisvės apribojimu. Antra vertus, paprastai įkyriųjų būsenų kamuojamas neurotikas pradžioje būna labai energingas, itin užsispyręs, jo intelektiniai sugebėjimai dažniausiai viršija vidutinius. Dažnai ir jo etinis išsivystymas labai aukštas, jis perdėm sąžiningas, korektiškas kur kas labiau, nei įprasta. Galite įsivaizduoti, kiek reikia darbuotis, kad daugmaž susigaudytum analizuodamas tokį prieštaringą būdo ypatybių ir ligos simptomų derinį. Beje, kol kas nesiekiame nieko kito, tik suprasti, paaiškinti keletą šios ligos simptomų.

Galbūt prisiminę mūsų ankstesnius samprotavimus norėsite sužinoti, kaip įkyriųjų būsenų neurozės problemas sprendžia šiuolaikinė psichiatrija. Deja, čia popieriai prasti. Įkyriosios būsenos pavadinamos įvairiais vardais, bet daugiau apie jas nieko nepasakoma. Tačiau pabrėžiama, kad jų simptomai būdingi „degeneratams“. Toks teiginys mus nelabai tenkina, tai veikiau įvertinimas, nuosprendis, o ne paaiškinimas. Turėtume žinoti, kad kaip tik tokie žmonės pasižymi įvairiausiomis keistenybėmis. Netgi manome, kad asmenys, kuriems išsivysto šie simptomai, turėtų iš prigimties skirtis nuo kitų žmonių. Bet norėtume paklausti: ar jie labiau „degeneravę“ už kitus nervų ligonius, pvz., isterikus ar sergančius psichozėmis? Akivaizdu, kad ir ši charakteristika pernelyg bendra. Galime net suabejoti, ar ji apskritai teisinga, kai sužinome, kad tokie simptomai pasitaiko ir įžymiems žmonėms, kurių laimėjimai ypač dideli ir reikšmingi visuomenei. Juk paprastai nedaug

tesužinome apie intymųjį šių žmonių gyvenimą tiek dėl jų pačių slapumo, tiek dėl jų biografų melagysčių, tačiau kartais tarp jų atsiranda tokių tiesos fanatikų kaip Émile Zola, ir tokiu atveju išgirstame, kiek daug keisčiausių įkyriųjų įpročių kamavo jį visą gyvenimą*.

Psichiatrija ir čia surado išeitį, prakalbusi apie *Dégénérés supérieurs***. Puiku, – tačiau per psichoanalizę patyrėme, kad šiuos keistus įkyriuosius simptomus ir kitas, beje, ir nedegeneravusių žmonių, negalias galime ilgam pašalinti. Man pačiam tai ne kartą pavyko.

Noriu pateikti tik du įkyriojo simptomo analizės pavyzdžius; vienas iš jų yra jau labai senas, bet nerandu gražesnio, kuriuo galėčiau jį pakeisti, o antras – visiškai naujas. Apsiribosiu šiais dviem pavyzdžiais, nes pasakodamas apie kiekvieną iš jų turiu būti labai išsamus, privalau įnikti į visas detales.

Viena beveik trisdešimtmetė dama, kurią kamavo ypač sunkios įkyriosios būsenos ir kuriai tikriausiai būčiau padėjęs, jei mano darbo nebūtų sužlugdęs klastingas atsitiktinumas, apie kurį galbūt kada nors papasakosiu, – žodžiu, ta dama kelissyk per dieną tarp daugelio kitų įkyriųjų veiksmų atlikdavo ir šitokį: ji išbėgdavo iš savo kambario į gretimą, atsistodavo ten tam tikroje vietoje prie vidury stovėjusio stalo, paskambindavo tarnaitei, liepdavo jai atlikti kokį nors nereikšmingą pavedimą arba tiesiog vėl ją paleisdavo ir bėgdavo atgal. Žinoma, tai nėra sunkus ligos simptomas, bet, šiaip ar taip, savaip įdomus. Simptomą pavyko patikimai ir nepriekaištingai paaiškinti, visiškai nesikišant gydytojui. Neišmanau, kaip būčiau galėjęs atspėti šio įkyriojo veiksmo prasmę ar mėginti jį kaip nors aiškinti. Kiek beklausinėjau ligonės: „Kodėl taip darote? Kokia

* E. Toulouse, Émile Zola. Enquête médico-psychologique, Paris 1896.

** Aukščiausieji degeneratai (pranc.). – Vert.

šito veiksmo prasmė?" – ji atsakydavo: „Nežinau". Bet vieną dieną, kai pagaliau pavyko įveikti labai svarbią, principinę jos abejonę, ji staiga suvokė ir papasakojo viską, kas siejosi su įkyriuoju veiksmu. Prieš daugiau nei dešimtį metų pacientė ištekėjo už pagyvenusio vyriškio, kuris vestuvių naktį pasirodė esąs impotentas. Tą naktį jis daugybę kartų bėgiojo iš savo į jos kambarį, mėgindamas pakartoti bandymą, bet kaskart veltui. Ryte jis suirzęs pasakė: „Bus gėda, kai tarnaitė klos lovą", stvėrė atsitiktinai kambaryje buvusį raudono rašalo buteliuką ir išpylė jį ant paklodės, bet ne ten, kur ši dėmė būtų galėjusi atsirasti. Pradžioje nesupratau, koks ryšys tarp šio prisiminimo ir aptariamo įkyriojo veiksmo, nes, mano manymu, juos siejo tik daugkartinis bėgiojimas iš vieno kambario į kitą ir galbūt tarnaitės pasirodymas. Tada pacientė nusivedė mane prie stalo kitame kambaryje ir parodė ant staltiesės didžiulę dėmę. Ji paaiškino, jog kaskart įbėgusi į kambarį taip atsistojanti prie stalo, kad pašaukta tarnaitė negalėtų nepastebėti dėmės. Dabar jau nekilo abejonių, kad ana pirmosios nakties scena ir dabartinis įkyrusis veiksmas yra intymiai susiję; dar daug ko galima pasimokyti iš šio pavyzdžio.

Pirmiausia aišku, kad pacientė identifikuojasi su savo vyru; juk tai jį ji vaidina, mėgdžiodama bėgiojimą iš vieno kambario į kitą. Tęsdami šį palyginimą turime pripažinti, kad lovą ir paklodę ji pakeičia stalu ir staltiese. Atrodytų, tai tėra savavališka prielaida, bet mes ne veltui studijavome sapnų simboliką. Sapne irgi dažnai pasitaiko stalas, akivaizdžiai reiškiantis lovą. Stalas ir lova kartu apibūdina santuoką, todėl vienas lengvai pakeičiamas kitu.

Taip jau būsime įrodę, kad įkyrusis veiksmas yra prasmingas; atrodo, kad jis vaizduoja, pakartoja aną reikšmingą sceną. Bet neprivalome tenkintis vien išoriniu panašumu; tikriausiai nuodugniau ištyrę šitą sąryšį sužinosime kažką svarbesnio – įkyriojo veiksmo ketinimą. Akivaizdu, kad to veiksmo esmė

yra tarnaitės iškvietimas ir dėmės parodymas, – priešingai vyro pastabai: „Gėda bus..." Vyras, kurio vaidmenį dabar atlieka dama, nesigėdi tarnaitės, vadinasi, dėmė yra reikiamoje vietoje. Tad matome, kad pacientė ne tik pakartojo aną sceną, bet ir pratęsė ją, pakoregavo, pataisė. Antra vertus, kartu ji koreguoja ir tai, kas buvo taip nemalonu aną naktį, dėl ko prireikė raudono rašalo: vyro impotenciją. Žodžiu, įkyriuoju veiksmu sakoma: ne, netiesa, jam nereikėjo gėdytis tarnaitės, jis nebuvo impotentas; įkyrusis veiksmas panašiai kaip sapnas vaizduoja įgyvendintą norą, jis atspindi ketinimą išaukštinti vyrą, paneigti jo nesėkmę.

Gautąją išvadą patvirtina viskas, ką galėčiau papasakoti jums apie šią moterį; tiksliau, visos mūsų žinios apie ją kaip tik taip verčia aiškinti šį savaime nesuprantamą įkyrųjį veiksmą. Moteris daugybę metų gyvena skyrium nuo vyro, vis slopindama ketinimą juridiškai nutraukti savo santuoką. Bet apie jos išsivadavimą negali būti jokios kalbos; ji priversta būti ištikima savo vyrui, ji šalinasi visų, idant išvengtų pagundų, ji atleidžia jam ir aukština jį vaizduotėje. Taip, didžiausia jos ligos paslaptis yra ta, kad šia liga pacientė gelbsti vyrą nuo piktų paskalų, pateisina savo gyvenimą skyrium nuo jo ir leidžia jam patogiai gyventi. Tad analizuodami, atrodytų, nereikšmingą įkyrųjį veiksmą tiesiausiu keliu suvokėme šio ligos atvejo esmę, kartu paaiškėjo ir didelė dalis paslapties, gaubiančios bet kurią įkyriųjų būsenų neurozę. Mielai ilgėliau užtrunku ties šiuo atveju, nes jis pasižymi keliomis ypatybėmis, su kuriomis, deja, retai susiduriame. Pati ligonė vienu moju paaiškino savo simptomą, – be psichoanalitiko pagalbos ir įsikišimo; ji paaiškino jį susiedama ne su pamirštu vaikystės išgyvenimu, kaip būna kitais atvejais, bet su brandžiame amžiuje patirtu ir iš jos atminties neišdilusiu išgyvenimu. Todėl visi prieštaravimai, kuriais kritikai paprastai stengiasi paneigti mūsiškį simptomų aiškinimą, šiuo atveju atkrinta. Akivaizdu, kad ne visada mus lydi tokia sėkmė.

Ir dar! Ar atkreipėte dėmesį, kad šis nelabai įspūdingas įkyrusis veiksmas atskleidė mums intymųjį pacientės gyvenimą? Kažin ar gali moteris papasakoti ką nors intymesnio už savo pirmosios vestuvių nakties istoriją, ir nejaugi būtų atsitiktinis ir nereikšmingas tas faktas, kad susidūrėme su lytinio gyvenimo intymumu? Tiesa, gal šįsyk dėl to kaltas mano pasirinkimas. Neskubėkime daryti išvadų ir imkime kitą dažnai pasitaikantį visiškai kitokio pobūdžio pavyzdį – būtent pasiruošimo miegui ceremonialą.

Devyniolikmetė mergina, žydinti, talentinga vienturtė, pranokstanti savo tėvus ir išsilavinimu, ir intelekto judrumu, vaikystėje buvo neklaužada ir padauža, o paskutiniais metais tarsi be jokios išorinės priežasties tapo nervų ligone. Ji labai irzli, ypač su motina, nuolat nepatenkinta, paniurusi, neryžtinga, dvejojanti, galiausiai prisipažįsta jau nebegalinti viena vaikščioti didesnėmis gatvėmis ir aikštėmis. Pernelyg nesigilinsime į jos liguistą būseną, kuri gana komplikuota ir kurią apibūdina mažiausiai dvi diagnozės – agorafobija ir įkyriųjų būsenų neurozė, – paminėsime tik tai, kad ši mergina sukūrė ypatingą pasiruošimo miegui ceremonialą, kuriuo kankina savo tėvus. Galima sakyti, kad kiekvienas normalus žmogus turi savąjį pasiruošimo miegui ceremonialą arba siekia sukurti tam tikras sąlygas, be kurių jis negali užmigti; perėjimui iš būdravimo į miego būseną suteikiamos tam tikros kas vakarą kartojamos formos. Bet visas sąlygas, kurios reikalingos sveikam žmogui, kad jis užmigtų, galime racionaliai suprasti, be to, jis nesunkiai ir ilgai negaišdamas prisitaiko, jei kartais dėl išorinių aplinkybių prireikia ką nors keisti. Tačiau patologinis ceremonialas visiškai nelankstus, jis atliekamas nepaisant didžiausių aukų, beje, irgi dangstantis racionaliomis priežastimis, tad paviršutiniškai žiūrint atrodo, kad nuo normalaus ceremonialo jis skiriasi tik perdėtu rūpestingumu. Bet pažvelgę atidžiau pamatysime, kad racionalumo apklotas per trumpas, kad

ceremonialas apima potvarkius, peržengiančius bet kokias racionalaus pagrindimo ribas arba tiesiog prieštaraujančius tokiam pagrindimui. Pasak mūsų pacientės, ji griebiasi naktinių atsargumo priemonių, nes miegant jai reikalinga ramybė, todėl būtina pašalinti visus triukšmo sukėlėjus. Šio tikslo ji siekia taip: sustabdo didįjį laikrodį, esantį jos kambaryje, visus kitus laikrodžius išneša, nepasilikdama net mažučio rankinio laikrodėlio ant naktinio stalelio. Gėlių vazonus ir vazas ji taip sustato ant rašomojo stalo, kad naktį jie negalėtų nukristi, sudužti ir ją pažadinti. Ji žino, kad visas šias priemones tik tariamai pateisina ramybės poreikis; ji negirdėtų mažojo laikrodėlio, net jei jis liktų ant naktinio stalelio, ir visi iš patirties žinome, kad tolygus švytuoklinio laikrodžio tiksėjimas ne tik netrukdo miegoti, – veikiau migdo. Ji sutinka, kad visiškai nepagrįstai būgštauja, jog naktį gali savaime nukristi ir sudužti gėlių vazonai ir vazos, palikti įprastose vietose. Antra vertus, kiti ceremonialo reikalavimai neigia ramybės poreikį. Iš tiesų, trukdantys triukšmai gali tik sustiprėti, įvykdžius reikalavimą palikti pusiau praviras duris tarp jos kambario ir tėvų miegamojo, realizuojamą prikraunant į tarpdurį įvairiausių daiktų. Bet svarbiausi reikalavimai susiję su lova. Pagalvė galvūgalyje neturi liesti medinio lovos krašto. Maža pagalvėlė privalo gulėti ant šios didelės pagalvės sudarydama rombą; galvą pacientė deda tiesiai ant rombo įstrižainės. Prieš užsiklojant reikia taip supurtyti plunksnų antklodę (Austrijoje vadinamą „Duchent"), kad kojūgalyje ji būtų kuo storesnė, bet paskui mergina niekada nepamiršta šitą plunksnų sankaupą išsklaidyti.

Leiskite nutylėti kitas smulkias šio ceremonialo detales; iš jų nepasimokytume nieko naujo, tik pernelyg nuklystume nuo savo tikslų. Bet turėkite omeny, kad paprastai viskas vyksta nelabai sklandžiai. Mergina nuolat būgštauja, kad ne viską padarė taip, kaip reikia; ji turi patikrinti, pakartoti, abejoja tai viena, tai kita saugumo priemone, todėl kas vakarą kone dvi valandas negali užmigti pati ir neleidžia miegoti įbaugintiems tėvams.

Šitą kankynę buvo kur kas sunkiau analizuoti nei įkyrųjį mūsų ankstesnės pacientės veiksmą. Turėjau daryti užuominas, siūlyti aiškinimo variantus, kuriuos mergina vis arba paneigdavo ryžtingu „ne", arba priimdavo niekinamai dvejodama. Bet po pirminės neigiamos reakcijos atėjo metas, kai ji pati susidomėjo galimais jai siūlomų aiškinimų variantais, ėmė stebėti jų sukeliamas asociacijas, kaupė prisiminimus, nustatinėjo sąryšius, kol galiausiai visus tuos aiškinimus priėmė remdamasi savo atliktu darbu. Kartu vis silpnėjo poreikis atlikti įkyriuosius atsargumo veiksmus, ir dar gydymui nesibaigus ji atsisakė viso ceremonialo. Beje, turite žinoti ir tai, kad analitinis darbas vyksta taip, jog tiesiog neįmanoma nuosekliai apdoroti atskirą simptomą tol, kol jis galutinai paaiškės. Priešingai, esi priverstas nuolat užmesti kokią nors temą, būdamas tikras, kad vėl grįši prie jos kitomis aplinkybėmis. Tad toliau pateikiu simptomų aiškinimą, sintezuojantį rezultatus, kuriuos nuolat pertraukiamas kitų darbų kaupi ištisas savaites ir mėnesius.

Pamažu mūsų pacientė ima suprasti, kad besiruošdama nakčiai ji pašalina laikrodį kaip moteriškų genitalijų simbolį. Laikrodžiui, kuris, kaip jau žinome, gali įgyti ir kitas simbolines reikšmes, genitalijų vaidmuo šiuo atveju priskiriamas dėl to, kad jis siejasi su periodiškais procesais ir lygiais intervalais. Moteris gali pasididžiuoti, kad jos menstruacijos tokios reguliarios kaip laikrodžio mechanizmas. Bet didžiausią nerimą mūsų pacientei kėlė tai, kad laikrodžio tiksėjimas jai trukdys miegoti. Laikrodžio tiksėjimą galime palyginti su klitorio pulsavimu seksualiai susijaudinus. Pacientė iš tikrųjų nesyk nubusdavo dėl šio jai nemalonaus pojūčio, ir reikalavimas pašalinti nakčiai iš jos kambario visus einančius laikrodžius atspindėjo šią erekcijos baimę. Gėlių vazonai bei vazos kaip ir visi indai taip pat yra moteriški simboliai. Todėl nėra beprasmės tos atsargumo priemonės, kurių imasi pacientė, kad naktį jie

nenukristų ir nesudužtų. Juk žinome plačiai paplitusį paprotį per sutuoktuves sudaužyti indą arba lėkštę. Kiekvienas dalyvis pasiima po šukę, ir galime spėti, kad ikimonogaminių santuokinių papročių požiūriu šitaip jis tarsi atsisako pretenzijų į nuotaką. Kalbėdama apie šį savo ceremonialo fragmentą, mergina pateikė vieną prisiminimą ir keletą asociacijų. Kartą vaikystėje nešina stikliniu ar moliniu indu ji pargriuvo ir įsipjovė pirštą, kuris pradėjo smarkiai kraujuoti. Kai ji paūgėjo ir šį tą sužinojo apie lytinius santykius, ją užvaldė nerimastinga mintis, kad vestuvių naktį ji nekraujuos ir pasirodys esanti neskaisti. Tad griebdamasi atsargumo priemonių, kad nesudužtų vazos, ji atmeta visą kompleksą, susijusį su nekaltybe ir kraujavimu per pirmą sueitį, atmeta ir baimę kraujuoti, ir priešingą baimę – nekraujuoti. Triukšmo vengimas, kuriuo ji teisina šias priemones, čia mažai kuo dėtas.

Vieną dieną pagrindinę savo ceremonialo prasmę ji atspėjo supratusi, ką reiškia reikalavimas, kad pagalvė neliestų lovos krašto. Pagalvė jai visada buvo moteris, o status medinis lovos kraštas – vyras. Žodžiu, ji norėjo išskirti moterį ir vyrą, t. y. norėjo atskirti tėvus, sutrukdyti jų santuokinį aktą, o mes pridursime, kad norėjo padaryti tai magišku būdu. Prieš susikurdama ceremonialą tą patį tikslą ji mėgino pasiekti tiesmukiau. Ji simuliuodavo baimę arba panaudodavo savo polinkį baimei, kad nebūtų uždaromos durys tarp tėvų miegamojo ir vaikų kambario. Šis reikalavimas išliko ir šiandieniniame ceremoniale. Taip atsirado galimybė slapčiomis klausytis, ką veikia tėvai, bet pasinaudojusi šia galimybe ji susirgo ištisus mėnesius trukusia nemiga. Ji nepasitenkino šitaip trukdydama tėvams, bet pasiekė, kad kartkartėmis galėtų miegoti tarp tėvų jų lovoje. Tada „pagalvė" ir „medinis kraštas" tikrai negalėdavo susiliesti. Galiausiai, užaugusi tokia didelė, kad jau nebegalėdavo patogiai įsitaisyti lovoje tarp tėvų, ji sąmoningai simuliuodavo baimę ir privertė motiną pasikeisti lovomis ir užleisti savo vietą šalia tėvo. Aišku, kad ši situacija ir buvo šaltinis tų fantazijų, kurių padariniai jaučiami ceremoniale.

Jei pagalvė buvo moteris, tai prasmingas buvo ir plunksnų antklodės purtymas tol, kol visos plunksnos nusės apačioje, sudarydamos kauburį. Tai reiškė: moteris tapo nėščia; bet pacientė niekada nepamiršdavo panaikinti šitą nėštumą, nes ji daugybę metų baiminosi, kad tėvams lytiškai santykiaujant atsiras kitas vaikas, ir ji įgis konkurentą. Antra vertus, jei didžioji pagalvė buvo moteris, motina, tai mažoji pagalvėlė tegalėjo būti dukra. Kodėl šią pagalvėlę reikėjo dėti kaip rombą, kodėl merginos galva turėjo gulėti tiksliai ant įstrižainės? Pacientė nesunkiai prisiminė, kad rombas – tai runa, kuri kartojasi ant kiekvienos sienos ir kuri reiškia atviras moters genitalijas. Tad ji pati vaidino vyrą, tėvą, o jos galva buvo vyro lytinio organo pakaitalas. (Plg. simbolinį kastracijos vaizdavimą galvos nukirtimu.)

Sakysite: kokie koktūs dalykai vaidenasi nekaltai merginai. Sutinku, bet nepamirškite, kad ne aš juos sukūriau, aš tik paaiškinau. Juk ne mažiau keistas yra ir toks pasiruošimo miegui ceremonialas, be to, negalite nepripažinti atitikmens tarp ceremonialo ir jį aiškinančių fantazijų. Bet man labiau rūpi atkreipti jūsų dėmesį į tai, kad ceremonialas atspindėjo ne vieną vienintelę, o keletą fantazijų, beje, turinčių bendrą centrą. Įsidėmėkite ir tai, kad ceremonialo potvarkiai seksualinius norus pateikia tai pozityviai, tai negatyviai, kartais tiesiog pavaizduoja juos, o kartais neigia.

Analizuodami šį ceremonialą galėtume dar daugiau pasiekti, jei deramai susietume jį su kitais ligonės simptomais. Bet mes pasuksime kitu keliu. Pasitenkinkite nuoroda, kad šią merginą kamuoja ankstyvaisiais vaikystės metais atsiradęs erotinis prieraišumas tėvui. Galbūt todėl ji taip priešiškai elgiasi su motina. Įsidėmėkime ir tai, kad simptomo analizė ir šįsyk parodė seksualinį ligonės gyvenimą. Tikriausiai kuo dažniau mums pavyks suprasti neurozinių simptomų prasmę ir tikslą, tuo mažiau stebins šis faktas.

Žodžiu, laisvai pasirinkęs du pavyzdžius parodžiau, kad neuroziniai simptomai kaip ir riktai ar sapnai turi prasmę, kad jie intymiai susiję su pacientų išgyvenimais. Ar galiu tikėtis, kad priimsite šį labai reikšmingą teiginį išklausę du pavyzdžius? Ne. Bet ar galite reikalauti, kad pasakočiau jums vis naujus pavyzdžius, kol pasijusite įtikinti? Irgi ne, nes taip išsamiai kaip iki šiol aptariant kiekvieną atskirą atvejį, vien šiam neurozių teorijos punktui nušviesti prireiktų penkių valandų paskaitos. Tad apsiribosiu pateikęs mano teiginį patvirtinančius pavyzdžius ir pasiūlysiu pasiskaityti atitinkamą literatūrą: klasikinius simptomų aiškinimus, pirmiausia Breuerio (isterija), nuostabų visiškai neaiškių vadinamosios dementia praecox* simptomų nušvietimą C. G. Jungo darbuose, parašytuose tada, kai šis tyrinėtojas buvo tik psichoanalitikas ir nesistengė būti pranašas, – ir visus kitus darbus, kurie nuo tol užpildė mūsų žurnalus. Nestinga kaip tik tokių tyrinėjimų. Psichoanalitikus taip patraukė neurozinių simptomų analizė, aiškinimas, vertimas, kad pradžioje jie užmetė visas kitas neurozių problemas.

Pateikiamų įrodymų gausa tikrai padarys didžiulį įspūdį kiekvienam, kuris imsis tokio darbo. Bet jo laukia ir vienas keblumas. Jau žinome, kad simptomo prasmė susijusi su ligonio išgyvenimais. Galime tikėtis, kad šitą ryšį nustatysime tuo greičiau, kuo individualesnė yra simptomo raiška. Tokiu atveju tereikia tiesiog susieti beprasmę idėją ir betikslį veiksmą su praeities aplinkybėmis, pateisinančiomis šią idėją, o veiksmą paverčiančiomis tikslingu. Kaip tik tokio pobūdžio pavyzdys yra įkyrusis veiksmas tos mūsų pacientės, kuri bėgiojo prie stalo ir skambinėjo tarnaitei. Bet gana dažnai pasitaiko visai kitokios rūšies simptomų. Juos privalome pavadinti „tipiškais" ligos simptomais, jie visada nepaprastai vienodi, o individualūs požymiai visai išnyksta arba yra tokie neryškūs, kad juos sunku

* Ankstyva silpnaprotybė (lot.), šizofrenija. – Vert.

susieti su individualiais ligonių išgyvenimais ir priskirti kokiai nors konkrečiai jų išgyventai situacijai. Pažvelkime dar kartą į įkyriųjų būsenų neurozę. Pasiruošimo miegui ceremonialas, kurį atlieka mūsų antroji pacientė, irgi turi daug tipiškų bruožų, antra vertus, ir pakankamai daug individualių, leidžiančių jį, taip sakant, *istoriškai* paaiškinti. Bet visi įkyriųjų būsenų neuroze sergantys ligoniai yra linkę kartoti, ritmizuoti veiksmus, izoliuoti juos vieną nuo kito. Daugelis iš jų pernelyg dažnai prausiasi. Vis tie patys požymiai varginančiai monotoniškai kartojasi ligos istorijose pacientų, sergančių agorafobija (topofobija, erdvės baime), kurią laikome ne įkyriųjų būsenų neuroze, o baimės isterija [Angsthysterie], – šie ligoniai bijo uždarų patalpų, didelių atvirų aikščių, ilgų gatvių ir alėjų. Jie jaučiasi saugūs, jei juos lydi pažįstami žmonės arba paskui važiuojantis ekipažas. Šį bendrą foną ligoniai nuspalvina individualiais poreikiais, galima sakyti, kaprizais, kurie kartais tiesiog prieštaringi. Vienas vengia tik siaurų gatvių, kitas tik plačių, vienas gali eiti tik tada, kai gatvėje nedaug žmonių, kitas, priešingai, kai jų daug. Ir individualių bruožų gausa pasižyminti isterija turi daugybę bendrų, tipiškų simptomų, kurių, matyt, negalima paprastai istoriškai paaiškinti. Nepamirškite, kad diagnozuodami atsižvelgiame kaip tik į šiuos tipiškus simptomus. Jei konkrečiu isterijos atveju tipišką simptomą tikrai pavyko susieti su kokiu nors vienu išgyvenimu arba panašių išgyvenimų aibe, pvz., jei isterišką vėmimą susiejome su pasibjaurėjimo įspūdžių seka, tai suglumsime, kai analizuodami kitą vėmimo atvejį nustatysime visiškai kitą akivaizdžiai veiksmingų išgyvenimų seką. Atrodo, tarsi priežastys, dėl kurių isterikai vemia, būtų visiškai neaiškios, o tos istorinės aplinkybės, kurias atskleidžia analizė, tėra vien dingstis reikštis šitai vidinei būtinybei.

Tad netrukus tenka pripažinti liūdną faktą: nors ir įstengiame patenkinamai paaiškinti individualų neurozinį simptomą, susieję jį su paciento išgyvenimu, bet savo menu negalime

kliautis susidūrę su kur kas dažnesniais tipiškais simptomais. Negana to, pateikiau jums toli gražu ne visus sunkumus, kurie kyla mėginant aiškinti simptomus istoriškai. Aš ir nenoriu to daryti, nes nors ir ketinu nieko negražinti ir neslėpti, bet anaiptol neturiu teisės elgtis taip, kad pačioje mūsų bendrų studijų pradžioje pasijustumėte sutrikę ir bejėgiai. Tiesa, kad siekdami suprasti simptomus kol kas žengiame pirmuosius žingsnius, bet pasirėmę tuo, ką jau sužinojome, ilgainiui įstengsime paaiškinti ir tai, ko dar nesuprantame. Pamėginsiu jus paguosti pasakęs, kad vargu ar pirmos ir antros rūšies simptomai fundamentaliai skiriasi. Jei individualūs simptomai taip akivaizdžiai susiję su ligonio išgyvenimais, tai gali būti, kad tipiški simptomai atspindi tipišką, visiems žmonėms būdingą išgyvenimą. Kiti nuolat besikartojantys neurozės požymiai gali būti bendros reakcijos, kurias liguisto pokyčio prigimtis primeta ligoniams, pvz., kartojimą ar abejones įkyriųjų būsenų neurozės atveju. Žodžiu, anaiptol neprivalome iš karto nuleisti rankų; pažiūrėsime, kas bus toliau.

Ir sapnų teorijoje mūsų laukia panašus keblumas. Negalėjau aptarti jo anksčiau, kalbėdamas apie sapnus. Išreikštasis sapno turinys būna kuo įvairiausias, jis skirtingas kiekvienam individui; nuosekliai parodėme, ką galime gauti, atlikę šio turinio analizę. Bet, antra vertus, esama ir vadinamųjų „tipiškų", visiems žmonėms vienodų to paties turinio sapnų, kuriuos analizuodami susiduriame su tais pačiais sunkumais. Tai sapnai apie kritimą, skridimą, sklandymą, plaukimą, sukaustymo pojūtį, nuogumą bei tam tikri baimės sapnai, kuriuos skirtingiems žmonėms aiškiname tai vienaip, tai kitaip, bet nei jų monotoniškumas, nei tipiška raiška visiškai nepaaiškėja. Tačiau pastebime, kad ir šiuose sapnuose bendras fonas pasipildo individualiai permainingais priedais; galbūt ilgainiui pagilinę savo nuovoką ir šiuos sapnus įstengsime nepritempdami paaiškinti tomis sapnų gyvenimo ypatybėmis, kurias aptikome tirdami kitus sapnus.

Aštuoniolikta paskaita

Fiksacija į traumą. Nesąmoningumo sritis

Ponios ir ponai! Paskutinį kartą sakiau, kad savo darbą ketiname tęsti, nepaisydami kylančių abejonių, atsižvelgdami į mūsų atradimus. Kol kas apskritai nepaminėjome dviejų įdomiausių išvadų, išplaukiančių iš mūsų aptartų pavyzdžių analizės.

Pirma: susidaro įspūdis, jog abi pacientės fiksuojasi į tam tikrą praeities fragmentą, neįstengia nuo jo išsivaduoti, ir kaip tik todėl joms svetima ir dabartis, ir ateitis. Liga tapo jų prieglobsčiu – taip anksčiau žmonės pasitraukdavo į vienuolynus, ten kęsdami sunkius likimo smūgius. Mūsų pirmąją pacientę tokia žiauri lemtis ištiko dėl faktiškai iširusios santuokos. Savo simptomais moteris tarsi toliau palaiko ryšį su vyru: išmokome suprasti jį užstojančius ir aukštinančius, jam atleidžiančius, jo netektį apraudančius balsus. Nors ji jauna ir kitų vyrų geidžiama, bet griebėsi visų įmanomų realių ir įsivaizduojamų (magiškų) atsargumo priemonių, kad liktų jam ištikima. Ji vengia pašalinių žmonių, nesirūpina savo išore, taip pat neįstengia greitai pakilti iš krėslo, kuriame sėdėjo, negali nieko dovanoti motyvuodama tuo, kad niekas negali turėti jokio iš jos gauto daikto.

Mūsų antrosios pacientės gyvenimą nulėmė dar prieš lytinę brandą atsiradęs erotinis prieraišumas tėvui. Ji irgi padarė išvadą, kad negali ištekėti šitaip sirgdama. Vargu ar suklysime įtarę, jog ji susirgo, kad nereikėtų tekėti ir galima būtų pasilikti su tėvu.

Negalime apeiti klausimo: kaip, kokiu būdu atsiranda ir kuo motyvuota ši keista ir žalinga nuostata? Galime spėti, kad toks elgesys nėra išskirtinė šių dviejų ligonių ypatybė, kad panašiai elgiamasi kiekvienos neurozės atveju. Iš tikrųjų tai bendras, praktiškai reikšmingas kiekvienos neurozės bruožas. Pirmoji Breuerio pacientė–isterikė irgi fiksavosi į tą gyvenimo periodą, kai ji slaugė savo sergantį tėvą. Bet ir pasveikusi ji iš esmės išsižadėjo gyvenimo, išvengė normalaus moters likimo net ir tapusi sveika bei darbinga. Atlikdami analizę galime įsitikinti, kad kiekvieno paciento ligos simptomai ir šių padariniai grąžina jį į tam tikrą praeities periodą. Nors ir keistai skambėtų, bet dažnai pasirenkama labai ankstyva gyvenimo fazė, vaikystės ar net kūdikystės metai.

Ryškią tokio mūsų nervų ligonių elgesio analogiją aptinkame tirdami kitus susirgimus, vadinamąsias traumines neurozes [traumatische Neurosen], kurios itin dažnos dabar, kai vyksta karas. Žinoma, jų pasitaikydavo ir prieš karą, po traukinių susidūrimų ar kitų baisių katastrofų. Trauminės neurozės iš esmės skiriasi nuo spontaniškųjų, kurias esame įpratę analitiškai tirti ir gydyti; be to, jų kol kas nepavyko išnagrinėti mūsų požiūriu, ir tikiuosi, kad kada nors galėsiu paaiškinti jums šios nesėkmės priežastį. Bet vienu atžvilgiu ir tos, ir kitos neurozės visiškai panašios. Tirdami traumines neurozes aiškiai matome, kad jų priežastis yra fiksacija į traumos momentą. Aplinkybės, kuriomis įvyko trauma, nuolat kartojasi ligonių sapnuose; jei susiduri su isteriją primenančiais priepuoliais, kuriuos gali analizuoti, tai sužinai, kad priepuolis ištiko ligonį, kai jis visiškai įsijautė į traumos aplinkybes. Atrodo, tarsi jos tebebūtų neįveiktos, tebebūtų neišspręsta aktuali užduotis, ir toks pacientų suvokimas mums labai svarbus; atsižvelgus į jį tampa įmanomas vadinamasis *ekonominis* psichikos procesų nagrinėjimas. Taip, žodis „trauminis" turi tik šią ekonominę prasmę, – vien ją. Juo apibūdiname tokį išgyvenimą, dėl kurio psichikos dirginimas per trumpą laiką taip sustiprėja, kad nuo

jo išsivaduoti ar jį apdoroti įprastais būdais nepavyksta, ir energijos apykaita ilgam sutrinka.

Ši analogija skatina pavadinti trauminiais ir tuos išgyvenimus, į kuriuos fiksuojasi mūsų nervų ligoniai. Kartu gautume ir paprastą sąlygą, būtiną, kad atsirastų neurozinis negalavimas. Neurozę galėtume laikyti trauminiu negalavimu, atsirandančiu pernelyg sustiprėjus afektyviam išgyvenimui, kurio ligonis jau neįstengia įveikti. Iš tiesų kaip tik taip skambėjo pirmoji formuluotė, kurioje 1893–1895 metais kartu su Breueriu teoriškai apibendrinome mūsų naujus stebėjimus. Šį požiūrį puikiai patvirtina mūsų pirmosios pacientės – jaunos, su vyru išsiskyrusios moters – atvejis. Ji neištvėrė negalėdama realizuoti savo santuokos ir įstrigo prie šios traumos. Antra vertus, formuluotė nėra pakankamai išsami, tai patvirtina atvejis tos merginos, kuri fiksuojasi į savo tėvą. Juk mažos mergaitės taip dažnai prisiriša prie tėvo ir taip dažnai ilgainiui įveikia šį prieraišumą, kad pavadinę jį „trauminiu" tiesiog paneigtume šio žodžio turinį, antra vertus, ligonės istorija rodo, kad pirminė erotinė fiksacija iš pradžių lyg ir praėjo nepadariusi žalos ir tik po daugybės metų vėl pasireiškė įkyriųjų būsenų neurozės simptomais. Tad galime tikėtis tam tikrų komplikacijų, įvairesnių susirgimo aplinkybių, bet kartu numanome, kad „trauminio" požiūrio nereikia atmesti kaip klaidingo; jis pravers mums kitoje vietoje.

Dabar ir vėl turime palikti mūsų pramintą kelią. Kol kas jis neveda toliau; kad atrastume jo tęsinį, privalome sužinoti daugybę kitų dalykų. O dėl fiksacijos į tam tikrą praeities fazę galime pridurti, kad šio reiškinio nereikia tapatinti su neuroze. Kiekviena neurozė kartu yra ir fiksacija, bet anaiptol ne kiekviena fiksacija sukelia neurozę, sutampa su neuroze ar atsiranda dėl neurozės. Puikus afektyvios fiksacijos į praeitį pavyzdys yra sielvartas, kurį kartais lydi visiškas abejingumas ir dabarčiai, ir ateičiai. Bet net nespecialistai lengvai atskirs

sielvartą nuo neurozės. Antra vertus, esama neurozių, kurias galime pavadinti patologine sielvarto forma.

Pasitaiko, kad žmones taip sukausto traumuojantys, jų ligšiolinio gyvenimo pamatus sukrečiantys įvykiai, jog jie nustoja domėtis dabartimi ir ateitimi, jų psichika ilgam įstringa praeityje, bet šie nelaimėliai nebūtinai tampa nervų ligoniais. Todėl kad ir koks stabilus ir reikšmingas būtų šis požymis, apibūdindami neurozę neturėtume jo pervertinti.

Dabar aptarsime antrąjį mūsų analizės rezultatą; galime būti tikri, kad ilgainiui neprireiks jo apriboti. Pasakojau jums, kokį įkyrųjį veiksmą atlikdavo pirmoji pacientė, taip pat kokį intymų prisiminimą iš savo gyvenimo ji susiejo su šiuo veiksmu, paskui ištyrėme įkyriojo veiksmo ir prisiminimo santykį ir juo remdamiesi nustatėme įkyriojo veiksmo ketinimą. Bet visiškai nepaisėme vienos aplinkybės, kuri verta ypatingo dėmesio. Pacientė nenutuokė, jog įkyrusis veiksmas susijęs su minėtuoju išgyvenimu, kad ir kiek kartojo tą veiksmą. Jų sąryšio ji nežinojo; ji tegalėjo atsakyti, jog nežino, kas verčia ją atlikti tą veiksmą. Paskui, gydymo metu, ji staiga aptiko tą sąryšį ir galėjo apie jį papasakoti. Tačiau ji vis dar nežinojo, kam atlieka tą įkyrųjį veiksmą, nežinojo, kad siekia pakoreguoti nemalonų praeities fragmentą, išaukštinti mylimą vyrą. Daug darbo ir pastangų prireikė, kol ji suprato ir prisipažino, kad tik šis motyvas tegalėjo būti įkyriojo veiksmo varomąja jėga.

Ryšys su scena, lydėjusia nenusisekusią pirmąją naktį, ir ligonės švelnumo motyvas – du veiksniai, sudarantys tai, ką pavadinome įkyriojo veiksmo „prasme“. Bet atlikdama veiksmą moteris ničnieko nežinojo apie šią prasmę – nežinojo nei įkyriojo veiksmo kilmės, nei jo tikslo. Vadinasi, vyko kažkokie psichiniai procesai, ir šio vyksmo padarinys buvo įkyrusis veiksmas; būdama normalios būsenos pacientė suvokdavo patį vyksmą, bet jos sąmonei likdavo nepasiekiamos jo psichinės

prielaidos. Ji elgėsi kaip tas užhipnotizuotas žmogus, kuriam Bernheimas liepė pabudus palaukti penkias minutes, o paskui išskleisti palatoje skėtį; būdraudamas jis atliko šią užduotį, bet niekaip negalėjo paaiškinti savo elgesio. Kaip tik tokias aplinkybes turime omeny sakydami, kad egzistuoja nesąmoningi psichiniai procesai. Mes pagrįstai metame iššūkį visam pasauliui, siūlydami griežčiau, moksliškiau pagrįsti šiuos reiškinius, – tokiu atveju mielai atsisakysime prielaidos, kad nesąmoningi psichiniai procesai egzistuoja. Bet iki tol tvirtai laikysimės šios prielaidos ir nepatikliai gūžtelėję pečiais atmesime mums nesuprantamą prieštaravimą, teigiantį, kad mokslo požiūriu nesąmoningumo sritis yra kažkas nerealaus, kad ji – tik pagalbinė priemonė, *une façon de parler**. Kažkas nerealaus, kas sukelia tokius realiai apčiuopiamus padarinius kaip įkyrusis veiksmas!

Ir antrosios pacientės atveju matome iš esmės tą patį. Ji susikūrė reikalavimą, kad pagalvė neturi liesti lovos krašto, ir privalo vykdyti šį reikalavimą, bet nežino, kaip jis atsirado, ką reiškia ir kuo grįsta jo galia. Nesvarbu, ar ji abejinga šiam reikalavimui, ar priešinasi jam, širsta, ketina nepaklusti – nuo to niekas nesikeičia. Reikalavimas turi būti įvykdytas, ir pacientė veltui klausia savęs kodėl. Bet turime pripažinti, jog įkyriųjų būsenų neurozės simptomai, tie nežinia iš kur išnyrantys vaizdiniai ir impulsai, nepaklūstantys jokioms normalaus psichikos gyvenimo įtakoms, net pačiam ligoniui atrodantys kaip neįveikiami svetimo pasaulio atėjūnai, mirtingųjų sambūrin patekę nemirtingieji, – turime pripažinti, jog jie kuo aiškiausiai liudija, kad psichikos gyvenime yra ypatinga, nuo kitų izoliuota sritis. Šie simptomai patvirtina nesąmoningų reiškinių egzistavimą, ir kaip tik todėl vien sąmonės psichologiją pripažįstanti klinikinė psichiatrija nesumoja nieko kito, tik paskelbti juos ypatingos degeneracijos požymiais. Žinoma, įkyrieji vaizdiniai ir impulsai savaime nėra nesąmoningi, kaip ir įkyrieji

* Kalbos posakis (pranc). – Vert.

veiksmai jie neišvengia sąmoningo suvokimo. Neprasiskverbę į sąmonę jie nebūtų tapę simptomais. Bet jų psichinės prielaidos, kurias nustatome atlikę analizę, tie ryšiai, kuriais juos susiejame aiškindami, yra nesąmoningi bent jau tol, kol analizuodami nepasiekiame, kad ligonis juos įsisąmonintų.

Dabar įsidėmėkite, kad išvados, gaunamos abiem aptariamais atvejais, pasitvirtina tiriant kiekvieną bet kokio neurozinio negalavimo simptomą, kad visur ir visada ligonis nežino simptomų prasmės, kad analizuojant vis paaiškėja, jog šie simptomai – tai padariniai nesąmoningų procesų, kurie tam tikromis palankiomis aplinkybėmis gali tapti sąmoningais; tada suprasite, kad psichoanalizė negali išsiversti be nesąmoningų psichinių reiškinių, todėl ir esame įpratę operuoti jais kaip jutimiškai apčiuopiamais. Galbūt suprasite ir tai, kokie bejėgiai šiuo klausimu yra tie, kuriems nesąmoningumo sritis tėra sąvoka, kurie niekada neanalizavo, niekada neaiškino sapnų ir neieškojo neurozinių simptomų prasmės bei ketinimo. Pakartosiu dar kartą, nes tai svarbu siekiant mūsų užsibrėžtų tikslų: galimybė atlikus analizę suteikti neuroziniam simptomui prasmę neginčijamai įrodo nesąmoningų psichinių procesų egzistavimą, – arba, jei jums labiau patinka, verčia priimti tokio egzistavimo prielaidą.

Bet tai ne viskas. Breueris dar išsamiau apibūdino nesąmoningumo srities ir neurozinių simptomų sąryšį savo antruoju atradimu, kuris, mano manymu, netgi turiningesnis už pirmąjį, nors jis ir nesulaukė šalininkų. Iš jo sužinome ne tik tai, kad simptomų prasmė paprastai neįsisąmoninama; pasirodo, kad nesąmoningumą ir simptomo egzistavimo galimybę sieja pakeičiamumo santykis. Jūs mane netrukus suprasite. Aš teigiu kartu su Breueriu: kaskart aptikę simptomą galime padaryti išvadą, kad egzistuoja nesąmoningi procesai, kuriuose glūdi šio simptomo prasmė. Antra vertus, tam, kad pasireikštų simptomas, būtina, jog ši prasmė nebūtų įsisąmoninta. Sąmoningi

procesai nesukuria simptomų; vos tik atitinkami nesąmoningi procesai virsta sąmoningais, simptomas turi išnykti. Turbūt dabar jau numanote galimos terapijos būdą, numanote, kaip galima panaikinti simptomus. Šiuo būdu Breueris iš tiesų išgydė, t. y. išvadavo nuo simptomų savo isterišką pacientę; jis atrado techniką, leidusią jai suvokti nesąmoningus procesus, kuriuose glūdėjo simptomo prasmė, ir simptomai išnyko.

Šis Breuerio atradimas nebuvo abstraktaus mąstymo rezultatas; tai sėkmingo stebėjimo rezultatas, gautas tik dėl ligonės geranoriškumo. Nesikamuokite, mėgindami suprasti jį remdamiesi kokiais nors kitais jums jau žinomais dalykais; šį atradimą turėtumėte laikyti nauju fundamentaliu faktu, kuris padės mums daug ką paaiškinti. Tad leiskite tą patį dar kartą pasakyti kitais žodžiais.

Simptomas atsiranda kaip kažkokio kito proceso pakaitalas [Ersatz], tokio proceso, kuris pats negalėjo pasireikšti. Normaliai vykdami tam tikri psichiniai procesai būtų tapę prieinami sąmonei. Bet atsitiko kitaip, ir todėl tuos nutrauktus, kažkaip sutrikdytus, nesąmoningais likusius procesus atspindi simptomas. Vadinasi, įvyko savotiškas pakeitimas; jei pavyktų anuliuoti šį pakeitimą, neurozinių simptomų terapija ir būtų atlikusi savo užduotį.

Breuerio atradimas tebėra psichoanalitinės terapijos pagrindas. Visi vėlesni tyrinėjimai patvirtino teiginį, kad simptomai išnyksta įsisąmoninus jų nesąmoningas prielaidas, nors keisčiausios ir neįtikimiausios komplikacijos lydi bet kokį mėginimą praktiškai pasinaudoti šiuo teiginiu. Mūsų terapija paveiki tuo, kad nesąmoningus reiškinius ji paverčia sąmoningais, ir paveiki tik tiek, kiek įstengia įgyvendintį šį virsmą.

Dabar kiek nukrypsime, idant nepamanytumėte, kad terapinis darbas labai lengvas. Juk šitaip samprotaudami teigiame,

kad neurozė atsiranda dėl savotiško neišmanymo, dėl psichinių procesų, kuriuos reikėtų žinoti, nežinojimo. Tai labai primena garsųjį Sokrato mokymą, pasak kurio net ydos atsirandančios dėl nežinojimo. Bet patyrusiam psichoanalitikui paprastai nesunku atspėti, kokie ligonio potroškiai liko nesąmoningi. Todėl pasakęs ligoniui tai, ką žino pats, šitaip išvaduodamas ligonį nuo nežinojimo, psichoanalitikas nesunkiai galėtų jį išgydyti. Taip atsiskleistų bent viena neįsisąmonintos simptomo prasmės dalis; apie antrąją jos dalį – simptomo ryšį su ligonio išgyvenimais – gydytojas ne ką tegali pasakyti, nes tų išgyvenimų nežinodamas jis turi laukti, kol ligonis juos prisimins ir jam pasakys. Bet ir šiuo atveju kartais įmanoma atrasti šiokių tokių pakaitalų. Pvz., galime pasiteirauti ligonio giminaičių apie tai, ką jis išgyveno, ir dažnai šie įstengia prisiminti jį traumavusius įvykius, kartais net tokius, kurių nežino pats ligonis, nes jie įvyko ankstyvaisiais jo gyvenimo metais. Sujungę abudu metodus galėtume tikėtis per trumpą laiką ir nedidelėmis pastangomis įveikti patogeninį nežinojimą.

O, kad taip būtų! Štai čia patiriame tai, ko pradžioje visai nesitikėjome. Pasirodo, kad žinojimas žinojimui nelygu, kad esama įvairių žinojimo rūšių, kurios anaiptol nėra psichologiškai lygiavertės. *Il y a fagots et fagots**, – kartą pasakė Molière'as. Gydytojo žinojimas netapatus ligonio žinojimui, jo poveikis visiškai kitoks. Gydytojas nieko nepasieks žodžiais perduodamas savo žinojimą ligoniui. Ne, taip sakydami nebūsime visiškai teisūs. Jam nepavyks pašalinti simptomų, bet jis pradės analizę, ir pirmasis jos požymis greičiausiai bus priešinimasis. Tokiu atveju ligonis sužinos tai, ko iki tol nežinojo, – savo simptomo prasmę, – bet žinos apie ją tiek pat mažai, kaip ir anksčiau. Žodžiu, patiriame, kad yra keletas nežinojimo rūšių. Kad įžvelgtume skirtumą tarp jų, turime pagilinti savo psichologines žinias. Bet visgi neklystame teigdami, kad

* Daiktas daiktui nelygu (pranc.) – Vert.

simptomai išnyksta sužinojus jų prasmę. Tereikia tik pridurti, kad žinojimas turi remtis vidine ligonio permaina, įvykstančia tik atliekant tikslingą psichinį darbą. Problemas, su kuriomis čia susiduriame, netrukus apibendrinę aptarsime kaip simptomų susidarymo *dinamiką*.

Ponai! Dabar turiu paklausti, ar ne per daug sudėtinga ir neaišku tai, ką jums kalbu? Ar negluminu jūsų, taip dažnai atmesdamas ankstesnius teiginius, juos apribodamas, pradėdamas plėtoti mintį ir vėl jos atsisakydamas? Labai gaila, jei taip yra. Bet aš itin nemėgstu suprastinimų tiesos sąskaita, be to, nesu nusiteikęs prieš tai, kad susidarytumėte bendrą įspūdį apie mūsų aptariamo objekto įvairiapusiškumą bei vidinius jo sąryšius, ir nemanau, kad pakenksiu kiekvienu klausimu pateikdamas kiek daugiau žinių, nei jūs galite tuo momentu panaudoti. Žinau, kad tai, ką pateiki, kiekvienas klausytojas ar skaitytojas mintyse apdoroja, sutrumpina, suprastina ir atsirenka, ką norėtų įsiminti. Matyt, iš dalies teisinga, kad juo turiningesnė buvo medžiaga, juo daugiau jos lieka atmintyje. Norėčiau tikėti, kad visi antraeiliai priedai nesutrukdė jums aiškiai suprasti, kas esminga kalbant apie simptomų prasmę ir nesąmoningumo sritį bei jų tarpusavio ryšį. Tikriausiai supratote ir tai, kad toliau sieksime dviejų tikslų: stengsimės sužinoti, kaip žmonės suserga, kaip atsiranda neurotiška gyvenimo nuostata (tai klinikinė problema) ir, antra vertus, kaip neurozė sąlygoja liguistų simptomų vystymąsi (tai psichikos dinamikos problema). Ir abi šios problemos turi kažkur susieiti.

Šiandien neketinu toliau plėtoti šios temos, bet dar turime laiko, todėl norėčiau atkreipti jūsų dėmesį į vieną aptartųjų pavyzdžių ypatybę, kurios reikšmę įstengsime tinkamai įvertinti ateityje, – į atminties spragas arba amnezijas. Girdėjote, kad psichoanalitinio gydymo užduotį galime nusakyti tokia formule: visus nesąmoningus patogeninius procesus reikia paversti sąmoningais. Tikriausiai nustebsite sužinoję, kad šią formulę

galime pakeisti kita: reikia užpildyti visas ligonio atminties spragas, pašalinti jo amnezijas. Tai reikštų tą patį. Vadinasi, teigiame, kad ligonio amnezijos yra labai reikšmingos formuojantis ligos simptomams. Bet prisiminę pirmąjį mūsų analizuotą atvejį sakysite, kad šitaip vertinti amnezijas neturime teisės. Ligonė nepamiršo scenos, su kuria siejasi jos įkyrusis veiksmas, priešingai, ta scena gyva jos atmintyje, be to, prie šio simptomo atsiradimo neprisidėjo ir jokie kiti pamiršti dalykai. Mūsų antrosios pacientės, įkyrųjį ceremonialą kartojančios merginos, atveju aplinkybės visiškai analogiškos, nors ir ne tokios aiškios. Ir ji nepamiršo, kaip elgėsi ankstyvaisiais vaikystės metais, nepamiršo, kad reikalaudavo palikti atviras duris tarp savo kambario ir tėvų miegamojo, kad išvijo motiną iš jos vietos lovoje; ji atsimena tai labai aiškiai, nors ir dvejodama, nenoromis. Keista čia tik tai, kad pirmoji pacientė, begalę kartų atlikusi įkyrųjį veiksmą, *nė karto* nepastebėjo, jog jis primena išgyvenimą po pirmosios santuokinės nakties, ir kad ji neprisiminė šito išgyvenimo, kai buvo tiesiogiai klausinėjama, kuo motyvuotas jos įkyrusis veiksmas. Tą patį galime pasakyti ir apie merginą, kurios ceremonialas bei dingstys jį atlikti susiję su tomis pačiomis, kas vakarą pasikartojančiomis aplinkybėmis. Abiem atvejais jokios amnezijos, jokios prisiminimų spragos nėra, nutrūkęs tik ryšys, kuris leistų atkurti reikiamus prisiminimus, leistų jiems vėl išnirti. Tokio atminties sutrikimo pakanka, kad atsirastų įkyriųjų būsenų neurozė, bet ne isterija. Pastarajai neurozei būdingos itin didelės amnezijos. Paprastai analizuodamas kiekvieną atskirą isterijos simptomą užtinki ištisą grandinę gyvenimo įspūdžių, kuriuos ligonis palaipsniui prisimena ir apibūdina kaip seniai užmirštus. Ši grandinė siekia ankstyviausius gyvenimo metus, todėl galime sakyti, kad isterinė amnezija yra tiesioginis infantilios amnezijos tęsinys, tos amnezijos, kuri gaubia mūsų, normalių žmonių, psichikos gyvenimo pradžią. Antra vertus, nustembame sužinoję, kad ligonis gali užmiršti ir paskutinius išgyvenimus, kad amnezija pagraužia, jeigu visiškai nepraryja, kaip tik tai, dėl ko atsirado

arba suaktyvėjo liga. Nesenų prisiminimų visuma netenka svarbių detalių, kartais jos pakeičiamos išgalvotomis. Beveik visada tik prieš pat analizės pabaigą išnyra tam tikri nesenų išgyvenimų prisiminimai, iki tol buvę nepasiekiami ir palikdavę ryškias spragas bendrame prisiminimų kontekste.

Minėjome, kad tokie prisiminimų gebos sutrikimai būdingi isterijai, be to, jokio pėdsako atmintyje nepaliekančios būsenos gali būti tiesiog šios ligos simptomas (isteriniai priepuoliai). Jeigu kitaip yra įkyriųjų būsenų neurozės atveju, tai gal būsite linkę padaryti išvadą, kad šios amnezijos tėra psichologinė isterinio pokyčio ypatybė, o ne bendras visų neurozių bruožas. Šis skirtumas tarp abiejų neurozių neatrodys toks reikšmingas, jei atsižvelgsime į tokius samprotavimus. Susitarėme, kad simptomo „prasme" laikysime du veiksnius: tai, iš kur randasi simptomas, ir kurlink jis veda, t. y. simptomą sukėlusius įspūdžius bei išgyvenimus ir tuos tikslus, kuriems jis tarnauja. Vadinasi, išoriniai įspūdžiai, kažkada būtinai sąmoningai suvokti, o paskui užmiršti, tapę nesąmoningais, nusako simptomo kilmę. Tačiau simptomo tikslas, jo ketinimas – tai endopsichinis procesas, kuris gal ir suvokiamas pradžioje, bet ne mažiau tikėtina, kad jis niekada neįsisąmoninamas iš karto ir ilgai pasilieka nesąmoningumo srityje. Todėl nelabai svarbu, ar amnezija užgriebė ir tuos pradinius išgyvenimus, dėl kurių atsirado simptomas, kaip nutinka isterijos atveju; simptomo priklausomybę nuo nesąmoningumo srities sąlygoja simptomo tikslas, ketinimas, kuris nuo pat pradžių gali būti nesąmoningas, ir ši priklausomybė įkyriųjų būsenų neurozei būdinga ne mažiau negu isterijai.

Bet, šitaip sureikšminę nesąmoningumo srities vaidmenį psichikos gyvenime, iššaukėme pačias pikčiausias psichoanalizės kritikos dvasias. Nesistebėkite tuo ir netikėkite, kad priešinamasi tik dėl to, kad nesąmoningumo sritis sunkiai suvokiama, ar dėl to, kad santykinai sunku gauti jos egzistavimą patvirti-

nančių duomenų. Manau, kad priešinimosi priežastys kur kas gilesnės. Amžiams bėgant naiviai žmonijos savimeilei mokslas sudavė du sunkius smūgius. Pirmąjį – paskelbęs, kad mūsų žemė nėra Visatos centras, kad ji tėra mažytė neįsivaizduojamo dydžio pasaulinės sistemos dalelė. Šį smūgį siejame su Kopernikus'o vardu, nors panašias pažiūras skelbė jau Aleksandrijos mokslininkai. Antrąjį smūgį žmonija patyrė tada, kai biologiniai tyrinėjimai paneigė privilegijuotąjį žmogaus tvėrimą, parodė, kad žmogus kilęs iš gyvūnų pasaulio ir negali atsikratyti savo gyvūniškos prigimties. Įveikę aršiausią amžininkų pasipriešinimą jau mūsų laikais šį perkainojimą atliko Ch. Darwinas, Wallace'as ir jų pirmtakai. Bet trečią, patį skaudžiausią smūgį žmogaus didybės manijai suduos šiandieniniai psichologiniai tyrinėjimai, liudijantys, kad Ego nėra net savojo būsto šeimininkas, kad jis turi pasitenkinti apgailėtinomis žiniomis apie nesąmoningus savo psichikos gyvenimo vyksmus. Mes, psichoanalitikai, nesame nei pirmieji, nei vieninteliai, paskelbę šitą kvietimą susimąstyti. Tačiau, matyt, kaip tik mums lemta kuo energingiausiai jį ginti ir patvirtinti visiems suprantamais faktais. Dėl to mūsų mokslas susilaukė visuotinio priešinimosi, tokio priešinimosi, kai visiškai nepaisoma akademinio mandagumo, kai opozicija atsižada bet kokios nepartinės logikos; pridursime, kad šio pasaulio ramybę sudrumstėme dar ir kitaip, – netrukus jūs patys tuo įsitikinsite.

Devyniolikta paskaita

Priešinimasis ir išstūmimas

Ponios ir ponai! Kad geriau suprastume neurozes, mums reikia naujos patirties, ir ši bus dvejopa. Bet abiem atvejais tai labai keista ir visiškai netikėta patirtis. Išklausę pernykštes paskaitas, jūs jau esate pakankamai tam pasiruošę.

Pirma: ligonis, kurį imamės gydyti, kurį stengiamės išvaduoti nuo liguistų simptomų, atsako mums stipriu, atkakliu, visą gydymo laikotarpį trunkančiu priešinimusi [Widerstand]. Tai labai keistas faktas, tad neturėkime pernelyg didelių vilčių, kad juo bus patikėta. Ligonio giminaičiams geriausia apskritai nieko neužsiminti, nes jie būtinai pamanys, kad išsisukinėjame siekdami pateisinti ilgą gydymo trukmę ar nesėkmingą jo baigtį. Be to, ir ligonis visus šio priešinimosi fenomenus pateikia nesuvokdamas, jog priešinasi, ir didžiule sėkme laikome, jei mums pavyksta pasiekti bent jau tai, kad jis suvokia šitą priešinimąsi ir atsižvelgia į jį. Tik pamanykite, ligonis, kuris taip kamuojasi dėl savo simptomų ir verčia kamuotis artimuosius, ligonis, pasiryžęs paaukoti galybę laiko, pinigų, jėgų, pasiryžęs įveikti save, kad tik išsivaduotų nuo tų simptomų, – tas pats ligonis priešinasi gelbėtojui, skatindamas savo ligą. Koks neįtikėtinas teiginys! Bet tai tiesa, o į priekaištus, jog tai neįtikėtina, tegalime atsakyti, kad gyvenime pasitaiko analogiškų atvejų, kad kiekvienas, dėl nepakeliamo dantų skausmo kreipęsis į dantų gydytoją, tikriausiai stvėrė jį už rankos, kai šis su replėmis artėjo prie skaudančio danties.

Ligonių priešinimasis būna labai įvairus, dažnai jis sunkiai apčiuopiamas, be to, nuolat keičia savo raiškos formas. Todėl gydytojas turi būti atsargus ir ne itin patiklus. Juk psichoanalitinėje terapijoje naudojame tą pačią techniką, su kuria susipažinote, kai aiškinome sapnus. Mes siūlome ligoniui ramios savistabos aplinkybėmis nesileidžiant į apmąstymus išvardyti visus vidinius potyrius – jausmus, mintis, prisiminimus – tokia tvarka, kokia jie išnyra. Kartu primygtinai reikalaujame nepasiduoti, jei kiltų noras rinktis ar nutylėti kokią nors tų minčių, nesvarbu, koks būtų šio noro motyvas: ar kad tos mintys pernelyg *nemalonios* arba *netaktiškos*, jog jas išsakytum, ar kad jos pernelyg *nereikšmingos*, tiesiog pašalinės, ar kad jos *beprasmės*, todėl išvis nevertos minėti. Raginame ligonį stebėti tik savo sąmonės paviršių, nekritikuoti to, ką jis čia aptinka, ir įtikinėjame, kad gydymo sėkmė, o labiausiai jo trukmė priklausysianti nuo jo sąžiningumo laikantis šios techninės psichoanalizės taisyklės. Naudodami sapnų aiškinimo techniką jau patyrėme, kad kaip tik tos mintys, dėl kurių kyla minėti prieštaravimai ir abejonės, dažniausiai ir yra toji medžiaga, per kurią mums atsiskleidžia nesąmoningumo sritis.

Reikalaudami laikytis šios pagrindinės techninės taisyklės pradžioje pasiekiame tik tai, kad visas priešinimasis nukrypsta į ją. Ligonis kaip beįmanydamas stengiasi ją apeiti. Kartais jis teigia, kad jam nieko neateina į galvą, kartais – kad užgriūva tiek daug visko, jog jis tiesiog nieko nespėja suvokti. Paskui nemaloniai nustebina tai, kad ligonis akivaizdžiai pasiduoda tai vienai, tai kitai minėtų abejonių, išsiduodamas ilgomis jo šneką pertraukiančiomis pauzėmis. Paklaustas jis prisipažįsta, kad kažko tikrai negali pasakyti, nes gėdijasi, ir šis motyvas verčia jį nepaisyti duoto pažado. Vienąsyk jis nepasako, kas jam ateina į galvą, nes tai susiję ne su juo, o su kitu asmeniu. Kitąsyk, anot jo, tai tikrai pernelyg nesvarbu, kvaila ir beprasmiška; juk aš nemanęs, kad jis turi kreipti dėmesį į tokias mintis. Variacijos šia tema tiesiog neaprėpiamos, tad esi priverstas

nuolat prieštarauti ir aiškinti, kad sakyti viską, vadinasi, iš tikrųjų sakyti viską.

Vargu ar pasitaiko tokių ligonių, kurie nemėgintų rezervuoti sau kokio kampo, neįsileisdami į jį gydytojo. Antai vienas vyriškis, bene inteligentiškiausias iš mano pacientų, ištisas savaites slėpė intymų meilės ryšį ir sakė manęs, jog ši istorija yra jo asmeninis reikalas, kai liepiau pasiaiškinti, kodėl jis pažeidęs šventąją taisyklę. Aišku, kad analitinis gydymas visiškai nesiderina su tokia prieglobsčio teise. Pamėginkite padaryti išimtį ir paskelbkite, kad negalima nieko suimti Vienos Aukštajame turguje ar, tarkim, šv. Stepono bažnyčioje, o paskui pabandykite sulaikyti kokį nors garsų nusikaltėlį. Jūs rasite jį kaip tik šiame prieglobstyje, ne kur kitur. Kartą ryžausi padaryti išimtį vienam objektyviai labai pajėgiam pacientui, tarnyboje davusiam priesaiką, draudžiančią kalbėti su pašaliniais apie tam tikrus dalykus. Jis buvo patenkintas gydymu, bet aš – toli gražu ne; nusprendžiau daugiau niekada nekartoti bandymo tokiomis aplinkybėmis.

Mūsų techninė taisyklė tampa kone visiškai bevertė, kai įkyriųjų būsenų neuroze sergantys pacientai kaip tik į ją nukreipia savo perdėtą sąžiningumą ir abejones. Baimės kamuojami isterikai priveda ją ad absurdum*, pateikdami tik tokias mintis, kurios taip toli nuo to, ko ieškome, kad analizei tiesiog nenaudingos. Bet nesiruošiu su jumis aptarinėti šių techninių sunkumų. Ryžtu ir atkaklumu priešinimąsi galiausiai pavyksta įveikti, ligonis ima šiek tiek laikytis pagrindinės taisyklės, ir jo priešinimasis nukrypsta į kitą sritį. Tai jau intelektinis priešinimasis: ligonis grumiasi, griebdamasis įvairiausių argumentų, pasitelkdamas visus analitinių teorijų sunkumus ir tuos neįtikėtinus teiginius, kuriuos jose gali aptikti normalus, bet neinformuotas protas. Tokiu atveju išgirstame, kaip

* Prie absurdo (lot.). – Vert.

vienas balsas pateikia prieštaravimus ir kritiką, kurie mokslinėje literatūroje paprastai skamba choru. Kaip tik todėl nieko naujo nepatiriame, klausydamiesi nespecialistų prieštaravimų. Tai tikra audra stiklinėje. Bet su pacientu galime pakalbėti; paaiškėja, jog jis mielai sutiktų, kad jį pamokytume, painformuotume, paneigtume jo teiginius, nurodytume literatūrą, kuri padėtų jam toliau lavintis. Jis pasiruošęs tapti psichoanalizės šalininku su sąlyga, kad asmeniškai jo paties psichoanalizė pasigailės. Bet mes žinome, kad tai tik priešinimasis, nukrypimas nuo mūsų specialių uždavinių, todėl netenkiname šio smalsumo. Ypatingos priešinimosi taktikos galime tikėtis iš įkyriųjų būsenų kamuojamo neurotiko. Tokiu atveju analizė dažniausiai vyksta nekliudoma, tad ilgainiui vis labiau aiškėja jo ligos mįslės, bet galiausiai imi stebėtis, kodėl šio aiškumo nelydi praktinė pažanga, kodėl simptomas nė kiek nesilpnėja. Tada pasirodo, kad priešinimasis čia dangstomas abejone, ir šitaip sėkmingai žlugdomos mūsų pastangos. Ligonis pasakė sau daugmaž taip: viskas labai puiku ir įdomu. Mielai pažiūrėsiu, kas bus toliau. Mano liga labai pasikeistų, jeigu tai būtų tiesa. Bet aš netikiu, kad tai tiesa, o kol netikiu, tol mano ligos tai visiškai neliečia. Gali praeiti nemaža laiko, kol pats suvoki šią santūrią laikyseną, o tada prasideda lemiama kova.

Intelektinis priešinimasis nėra pats baisiausias, jį visada įveiki. Bet net formaliai vykdydamas analizės reikalavimus pacientas sugeba priešintis taip, kad vienas sunkiausių techninių psichoanalizės uždavinių ir yra šio priešinimosi įveikimas. Užuot prisiminęs, jis atkuria tokias savo gyvenimo nuostatas ir tokius jausmus, kuriuos, pasinaudodamas vadinamuoju „perkėlimu" [Übertragung], gali nukreipti prieš gydytoją ir gydymą. Jei ligonis vyras, tai perkėlimo pagrindas paprastai yra jo santykiai su tėvu, kurio vaidmenį jis dabar primeta gydytojui; tokiu atveju ligonio priešinimasis reiškiasi asmeninio ir intelektinio savarankiškumo siekiu, garbėtroška, kurios pirmutinis

tikslas kažkada buvo pamėgdžioti tėvą ar jį pranokti, nenoru antrąsyk gyvenime užsikrauti dėkingumo naštą. Kartais susidaro įspūdis, kad siekdamas parodyti, jog gydytojas klysta, siekdamas, jog jis pasijustų bejėgis, nugalėtas, ligonis visiškai atsižada kur kas labiau verto tikslo: įveikti ligą. Švelnus, erotiškai nuspalvintas perkėlimas į gydytoją būdingas moterims, kurios meistriškai naudojasi juo priešinimosi tikslams. Kai šis polinkis pasiekia tam tikrą ribą, jas nustoja dominti aktualios gydymo aplinkybės, jos nesilaiko nė vieno iš pradžioje prisiimtų įsipareigojimų, asmeniniai santykiai su gydytoju blogėja dėl nuolatinio pavydo bei kartėlio išgirdus neišvengiamą, nors ir atsargiai ištartą neigiamą atsakymą, ir analizė nukenčia, praradusi vieną iš galingiausių varomųjų jėgų.

Tokio priešinimosi negalime vertinti vienpusiškai. Iš jo gauni tiek daug svarbios medžiagos apie ligonio praeitį, be to, ji taip įtikimai atkuriama, kad lanksčia technika nukreipus priešinimąsi reikiama linkme jis gali tapti puikiausia analizės atrama. Dėmesio verta tai, kad pradžioje ši medžiaga visada naudojama priešinimuisi, kad pirmiausia pateikiama gydymui nepalanki jos dalis. Kitaip tariant, siekiamiems pokyčiams ligonis priešinasi savo charakterio ypatybėmis, savo Ego nuostatomis. Kartu sužinai, kaip šios charakterio ypatybės atsirado neurozės aplinkybėmis, reaguojant į tų aplinkybių keliamus reikalavimus, ir pastebi tokius charakterio bruožus, kurie šiaip išvis nepasireiškia arba reiškiasi kur kas silpniau ir kuriuos galima pavadinti latentiniais. Be to, neturėtumėte pamanyti, kad tokį priešinimąsi laikome nenumatyta grėsme mūsų analitiniam darbui. Ne, mes žinome, kad jis neišvengiamai turi pasireikšti; mes nepatenkinti tik tuo atveju, jei nesukeliame pakankamai ryškaus priešinimosi ir negalime jo paaiškinti ligoniui. Taip, galiausiai suprantame, kad analizė iš esmės pavyksta tik įveikus šį priešinimąsi, kad tik atlikę šitą mūsų darbo dalį galime būti tikri, jog kažką pasiekėme.

Pridurkime dar tai, kad mėgindamas sutrukdyti gydymą ligonis naudojasi kiekvienu pasitaikančiu atsitiktinumu, kiekvienu dėmesį nukreipiančiu išoriniu įvykiu, kiekvienu prieš analizę nukreiptu autoritetingo jo aplinkos žmogaus išpuoliu, kiekvienu atsitiktiniu arba neurozę komplikuojančiu organiniu susirgimu, pridurkime, kad net pagerėjusi jo būsena gali tapti motyvu sumažinti pastangas, – ir susidarysime apytikslį, bet anaiptol ne išsamų vaizdą, su kokiomis priešinimosi formomis ir priemonėmis susiduriame analizuodami. Privalėjau taip išsamiai aptarti šią problemą, nes mūsų dinaminis požiūris į neurozes kaip tik ir remiasi šia patirtimi, tuo, kad neurotikai priešinasi jų simptomų panaikinimui. Pradžioje ir Breueris, ir aš psichoterapiją grindėme hipnoze; gydydamas savo pirmąją pacientę Breueris visada pasitelkdavo hipnozinę būseną; šiuo atžvilgiu iš pradžių buvau jo sekėjas. Prisipažįstu, kad toks darbas buvo ir lengvesnis, ir malonesnis, be to, spartesnis. Deja, rezultatai buvo permainingi ir trumpalaikiai, todėl galiausiai hipnozės atsisakiau. Paskui supratau, kad neįmanoma buvo suprasti negalavimų dinamikos tol, kol naudojomės hipnoze. Pati hipnozės būsena trukdė gydytojui suvokti, kad egzistuoja priešinimasis. Išlaisvindama tam tikrą sritį analitiniam darbui, hipnozė nustumdavo priešinimąsi į antrą planą; susikaupęs šios srities paribiuose jis tapdavo neperprantamas, panašiai kaip abejonė įkyriųjų būsenų neurozės atveju. Todėl galiu teisėtai sakyti, kad tikroji psichoanalizė prasidėjo atsisakius hipnozės pagalbos.

Bet jei taip svarbu konstatuoti priešinimąsi, turbūt galime ir atsargiai paabejoti: ar nesielgiame pernelyg lengvabūdiškai visur įžvelgdami priešinimąsi? Gal kai kuriais neurozių atvejais asociacijos tikrai nekyla dėl kitų priežasčių, gal mūsų prielaidas neigiančių argumentų turinys tikrai vertas dėmesio, ir klystame laikydami priešinimusi ir atmesdami pacientų pateikiamą intelektinę kritiką. Bet, gerbiamieji, mes ne probėgšmais padarėme tokią išvadą. Kiekvieną kritišką pacientą

galėjome stebėti, kai jis pradėjo priešintis ir kai nustojo tai daręs. Priešinimosi intensyvumas kinta per visą gydymo procesą; jis didėja artėjant prie naujos temos, būna stipriausias, kai jos tyrimas pasiekia kulminaciją, ir visiškai išnyksta užbaigus temą. Be to, viso įmanomo priešinimosi niekada nepatirsime, nebent padarytume ypatingą techninę klaidą. Žodžiu, nesyk įsitikinome, kad tas pats žmogus analizės metu daugybę kartų tai atsisako kritiškos nuostatos, tai vėl jos griebiasi. Jis tampa itin kritiškas, jei kyla grėsmė, kad jo sąmonei atsiskleis naujas, itin nemalonus nesąmoningos medžiagos fragmentas; jei anksčiau jis daug ką suprato ir priėmė, tai dabar visa tai tiesiog išgaruoja; siekdamas bet kokia kaina priešintis, pacientas gali atrodyti kaip afektyvus silpnaprotis. Bet jis vėl atgauna nuovoką ir darosi supratingas, jei mums pavyksta padėti jam įveikti šį naują priešinimąsi. Vadinasi, jo kritika nėra savarankiška, pagarbos verta funkcija, ji tėra jo afektyvių nuostatų įrankis ir kyla dėl priešinimosi. Ligonis gali labai sąmojingai gintis ir būti labai kritiškas, jeigu jam kas nors nepatinka; priešingu atveju jis gali būti pernelyg patiklus. Tikriausiai mes visi nedaug nuo jo skiriamės; jo intelekto priklausomybė nuo afektų taip ryškiai atsiskleidžia tik todėl, kad analizuodami jį tiesiog užspeičiame į kampą.

Kaip vertiname faktą, kad ligonis taip energingai priešinasi, neleisdamas panaikinti jo ligos simptomų ir atkurti normalią psichinių procesų tėkmę? Sakome sau, kad čia veikia stiprios jėgos, trukdančios pakeisti ligonio būseną; greičiausiai tai tos pačios jėgos, kurios kažkada priverstinai šią būseną sukėlė. Kažkas vyko formuojantis simptomams, ir dabar mes galime tai rekonstruoti, pasirėmę savo patirtimi atskleidžiant simptomus. Iš Breuerio stebėjimų jau žinome: būtina simptomo egzistavimo sąlyga yra ta, kad kažkoks psichinis procesas nesibaigė normaliai, negalėjo tapti sąmoningas. Simptomas pakeičia tai, kas neįvyko. Dabar jau žinome, kurioje vietoje veikė minėtosios jėgos. Reikėjo labai spyriotis, kad aptariamas

psichinis procesas neprasiskverbtų iki sąmonės; tad jis liko nesąmoningas. Būdamas nesąmoningas jis buvo pakankamai galingas, kad sukurtų simptomą. Analitinio gydymo metu vėl patiriame tą patį spyriojimąsi, dabar trukdantį nesąmoningus procesus paversti sąmoningais. Tai jaučiame kaip ligonio priešinimąsi. Patogeninį procesą, kurį išduoda priešinimasis, pavadinsime *išstūmimu* [Verdrängung].

Dabar reikėtų kiek aiškiau įsivaizduoti išstūmimo procesą. Jis yra simptomų atsiradimo sąlyga, antra vertus, nežinome nieko panašaus į šį procesą. Jei paimsime, pvz., kokį nors impulsą, psichinį procesą, galintį virsti veiksmu, tai aišku, kad šio impulso galima atsisakyti, – tokią procedūrą vadiname atmetimu ar pasmerkimu. Šitaip impulsas netenka savo energijos, tampa bejėgis, bet gali išlikti kaip prisiminimas. Jo likimas sprendžiamas kontroliuojant Ego. Visiškai kitaip bus, jei įsivaizduosime, kad tas pats impulsas išstumiamas. Tokiu atveju jis išsaugotų savo energiją ir, antra vertus, nepaliktų jokio prisiminimo; be to, išstūmimo procesas vyktų Ego nepastebimas. Vadinasi, šiuo palyginimu nė kiek nepriartėjame prie išstūmimo esmės.

Noriu pateikti jums tuos teorinius vaizdinius, kurie vieninteliai pravertė, kad išstūmimo sąvoka būtų labiau apibrėžta. Tai būtina pirmiausia tam, kad žodis „nesąmoningas" įgautų ne vien grynai deskriptyvią, bet ir sisteminę reikšmę, t. y. kad psichinio proceso sąmoningumą ar nesąmoningumą ryžtumės laikyti tik viena jo savybių, be to, nebūtinai vienareikšme. Jei procesas liko nesąmoningas, tai galbūt sąmoningumo stygius tėra jį ištikusio likimo ženklas, bet ne pats likimas. Norėdami įsivaizduoti patį likimą, tarkime, kad kiekvienas psichinis procesas – išskyrus vieną išimtį, kurią aptarsime vėliau, – pirmiausia egzistuoja nesąmoningoje stadijoje ar fazėje ir tik iš šios pereina į sąmoningą fazę, panašiai kaip nufotografuotas vaizdas pradžioje yra negatyvas, o paskui per pozityvų procesą virsta

tikru vaizdu. Bet ne kiekvienas negatyvas virsta pozityvu, ir taip pat nebūtina, kad kiekvienas nesąmoningas psichinis procesas virstų sąmoningu. Kitaip tariant, iš pradžių procesas priklauso psichinei nesąmoningumo sistemai [psychisches System des Unbewußten] ir tam tikromis aplinkybėmis gali pereiti į psichinę sąmoningumo sistemą [System des Bewußten].

Pats grubiausias ir patogiausias būdas įsivaizduoti šias sistemas yra erdvinis. Palyginkime nesąmoningumo sistemą su didžiuliu prieškambariu, kuriame kaip atskiros būtybės knibžda įvairūs psichiniai impulsai. Prie šio prieškambario šliejasi kitas, siauresnis kambarys, tarsi svetainė, kuriame yra sąmonė. Bet ant slenksčio tarp šių dviejų patalpų stovi sargas, kuris kiekvieną psichinį impulsą patikrina, cenzūruoja ir, jei šis jam nepatinka, neįleidžia į svetainę. Iš karto aišku, kad nelabai svarbu, ar atskirą psichinį impulsą sargas nuveja tiesiog nuo slenksčio, ar gena jį atgal iš svetainės. Tai priklauso tik nuo sargo budrumo ir nuo to, ar laiku jis tą impulsą atpažino. Remdamiesi šiuo palyginimu galime toliau vystyti savo nomenklatūrą. Būdama kitame kambaryje sąmonė nepasiekia prieškambaryje esančių psichinių impulsų; taigi pradžioje jie turi būti nesąmoningi. Tie iš jų, kurie pasiekė slenkstį ir buvo sargo atstumti, negali prasiskverbti iki sąmonės; juos vadiname *išstumtais* [verdrängt]. Bet ir tie, kuriuos sargas įleido per slenkstį, nebūtinai iškart tapo sąmoningi; jie gali tapti tokiais tik atkreipę į save sąmonės dėmesį. Todėl antrąją patalpą turime teisę pavadinti *ikisąmoningumo* [des Vorbewußten] sistema. Tokiu atveju įsisąmoninimo [Bewußtwerden] sąvoka išsaugo savo grynai deskriptyvią prasmę. Tai, kad koks nors psichinis impulsas yra išstumtas, reiškia, kad sargas jo neįleidžia iš nesąmoningumo į ikisąmoningumo sistemą. Tai tas pats sargas, kurį jau pažįstame kaip priešinimąsi, patiriamą, kai analitiškai gydydami mėginame panaikinti išstūmimą.

Žinau, dabar sakysite, kad šie vaizdiniai yra tiek pat grubūs, kiek fantastiški, ir mokslui visiškai nepriimtini. Žinau, kad jie grubūs; negana to, žinome ir tai, kad jie neteisingi, be to, jei neklystu, jau turime kuo juos pakeisti. Nežinau, ar ir šie pakaitalai jums atrodys fantastiški. Kol kas tai tėra pagalbiniai vaizdiniai, kaip anas Ampere'o žmogeliukas, plaukiojantis elektros srovėje, ir nereikia jų niekinti, kol jie padeda suprasti stebimus faktus. Užtikrinu jus, kad grubioji prielaida apie dvi patalpas, sargą ant slenksčio tarp jų bei sąmonę kaip stebėtoją, esantį antrojo kambario gale, gana neblogai nusako tikrąją padėtį. Be to, norėčiau, jog pripažintumėte, kad mūsų naudojami terminai – *nesąmoningas, ikisąmoningas, sąmoningas* – yra kur kas mažiau klaidinantys ir lengviau pateisinami už kitus siūlomus ar naudojamus terminus, kaip antai pasąmoningas [unterbewußt], šaliasąmoningas [nebenbewußt], vidujsąmoningas [binnenbewußt] ir pan.

Todėl kur kas svarbesnė man būtų jūsų pastaba, kad toji psichikos aparato sąranga, kurią priėmiau norėdamas paaiškinti neurozinius simptomus, yra visuotinė, taigi turėtų atspindėti ir normalią funkciją. Žinoma, čia jūs teisūs. Dabar negalime gilintis į šią išvadą, bet jei studijuodami patologines aplinkybes turime vilties išsiaiškinti taip gerai slepiamus normalius psichinius procesus, tai mūsų susidomėjimas simptomų susidarymo psichologija turi labai padidėti.

Beje, ar nepastebėjote, kuo grįstos mūsų prielaidos apie dvi sistemas, jų tarpusavio ryšį bei jų ryšį su sąmone? Sargas tarp nesąmoningumo ir sąmoningumo sistemų – tai ne kas kita, kaip *cenzūra*, kuri, kaip matėme, formuoja išreikštąjį sapną. Dienos atgarsiai, mūsų pripažinti sapnų sukėlėjai, buvo ikisąmoninga medžiaga, kurią naktį, miegant, veikė nesąmoningi ir išstumti potroškiai ir kuri kartu su pastaraisiais, pasipildžiusi jų energijos, galėjo sudaryti slaptąjį sapno turinį. Nesąmoningumo sistemai spaudžiant ši medžiaga buvo sutirštinta ir perstumta,

žodžiu, apdorota tokiais būdais, kurie apskritai nebūdingi normaliam psichikos gyvenimui, t. y. ikisąmoningumo sistemai, arba pasitaiko tik kaip išimtys. Mūsų požiūriu, abi sistemas ir apibūdina toks jų veiklos būdų skirtumas; santykis su sąmone, kuri glaudžiai siejasi su ikisąmoningumo sistema, mums buvo tik priklausomybės vienai iš dviejų sistemų ženklas. Sapno negalime pavadinti patologiniu fenomenu; jis gali pasitaikyti kiekvienam sveikam žmogui miegant. Tad mūsų prielaida apie psichikos aparato struktūrą, leidžianti suprasti ir sapno, ir neurozinių simptomų atsiradimą, turi neginčijamą teisę būti pripažinta ir kalbant apie normalų psichikos gyvenimą.

Tai viskas, ką čia norėjome pasakyti apie išstūmimą. Bet jis tėra išankstinė simptomų atsiradimo sąlyga. Žinome, kad simptomas pakeičia kažką, kas nepasireiškė, nes buvo išstumtas. Tačiau anaiptol nepakanka tik konstatuoti išstūmimą, norint suprasti, kaip susidaro šis pakaitalas. Nustačius išstūmimo faktą kyla kiti su šia problema susiję klausimai: kokie psichiniai impulsai išstumiami, kokios jėgos tai atlieka ir dėl kokių motyvų? Kol kas težinome vieną dalyką. Tirdami priešinimąsi girdėjome, kad jį sukelia tam tikros Ego jėgos, žinomos ir latentinės charakterio savybės. Kaip tik šios jėgos atlieka išstūmimą ar bent jau prisideda prie jo. Nieko daugiau kol kas nežinome.

Štai čia mums padeda antroji patirtis, apie kurią pradžioje užsiminiau. Atlikę analizę galime bendrais bruožais pasakyti, koks yra neurozinio simptomo tikslas. Tai jums ne naujiena. Parodžiau tai pateikęs du neurozių atvejus. Bet ko verti du atvejai? Jūs turite teisę reikalauti dviejų šimtų, begalės pavyzdžių. Deja, šito negaliu. Ir vėl padės tik sava patirtis arba tikėjimas, kurį sustiprins tai, kad visų analitikų tvirtinimai šiuo klausimu sutampa.

Prisiminkite, kad abiem atvejais, kurių simptomus tyrėme labai nuodugniai, analizė atskleidė intymiausius ligonių seksualinio gyvenimo dalykus. Be to, pirmu atveju tiriamo simptomo tikslas arba ketinimas buvo ypač aiškus; galbūt antruoju atveju jį kiek temdė vienas veiksnys, kurį aptarsime vėliau. Bet analizuodami visus kitus atvejus gautume visiškai tuos pačius rezultatus. Kaskart analizė atskleistų ligonio seksualinius išgyvenimus ir norus, kaskart turėtume konstatuoti, kad simptomai tarnauja tam pačiam tikslui. Pasirodo, kad šis tikslas – tai seksualinių norų patenkinimas; simptomais ligonis siekia seksualinio pasitenkinimo, jie yra pakaitalas seksualinio pasitenkinimo, kurio ligoniui stinga gyvenime.

Prisiminkite įkyrųjį mūsų pirmosios pacientės veiksmą. Moteris pasigenda savo karštai mylimo vyro, su kuriuo negali gyventi dėl jo silpnybių ir trūkumų. Ji privalo likti jam ištikima, negali pakeisti jo niekuo kitu. Įkyrusis simptomas suteikia tai, ko ji trokšta: išaukština jos vyrą, neigia jo silpnybes, pataiso jas, pirmiausia jo impotenciją. Šis simptomas kaip ir sapnas iš esmės yra noro išpildymas, beje, erotinio noro, o tai ne visada būdinga sapnui. Antrosios pacientės atveju galėjote mažų mažiausiai padaryti išvadą, jog savo ceremonialu ji siekia sukliudyti tėvų sueitį arba ją nutolinti, kad neatsirastų kitas vaikas. Tikriausiai atspėjote ir tai, kad iš esmės ji nori užimti motinos vietą. Žodžiu, ir čia matome siekimą pašalinti seksualinio pasitenkinimo kliūtis ir išpildyti savo seksualinius norus. Netrukus aptarsime ir minėtąją komplikaciją.

Ponai! Idant vėliau netektų savo teiginių apriboti, atkreipiu jūsų dėmesį į tai, kad visa, ką pasakoju apie išstūmimą, simptomų susidarymą bei jų reikšmę, buvo gauta tiriant tris neurozių formas, būtent baimės isteriją, konversinę isteriją ir įkyriųjų būsenų neurozę, ir teisinga tik kalbant apie jas. Šie trys negalavimai, kuriuos įpratome jungti į vieną *„perkėlimo neurozių"* [Übertragungsneurosen] grupę, ir nusako tą sritį, kurioje

paveiki psichoanalitinė terapija. Kitas neurozes psichoanalizė ištyrė kur kas mažiau; pasirodė, kad vienai jų grupei terapinis poveikis apskritai neįmanomas. Be to, nepamirškite, kad psichoanalizė dar labai jaunas mokslas, kad ji reikalauja daug pastangų ir laiko pasiruošimui, kad dar neseniai ja užsiiminėjo vienintelis žmogus. Bet mes pasiruošę visapusiškai gilintis ir į tuos negalavimus, kurie nėra perkėlimo neurozės. Tikiuosi, man pavyks parodyti, kaip ši nauja medžiaga papildo mūsų prielaidas ir rezultatus, taip pat ir tai, kad ją studijuodami gavome ne prieštaravimus, bet nustatėme aukštesnio lygio vienovę. Žodžiu, jei viskas, apie ką dabar kalbu, susiję su trimis perkėlimo neurozėmis, leiskite pridurti tai, kas dar labiau padidins simptomų reikšmę. Palyginę susirgimų priežastis gauname rezultatą, kurį galime nusakyti tokia formule: šie asmenys suserga dėl *priverstinio atsižadėjimo* [Versagung], negalėdami tikrovėje patenkinti savo seksualinių norų. Matote, kaip puikiai dera tarp savęs abu rezultatai. Vadinasi, simptomus juo labiau tenka laikyti pasitenkinimo, kurio stinga gyvenime, pakaitalais.

Žinoma, galima įvairiai prieštarauti teiginiui, kad neuroziniai simptomai yra seksualinio pasitenkinimo pakaitalai. Šiandien noriu paminėti du iš galimų prieštaravimų. Analitiškai ištyrę didesnį skaičių neurotikų tikriausiai nustebę pasakysite: daugeliu atvejų tai visiška netiesa; simptomai čia turi priešingą tikslą – išvengti arba atsisakyti seksualinio pasitenkinimo. Neteigsiu, kad jūsų aiškinimas klaidingas. Psichoanalizės požiūriu aplinkybės dažnai yra kur kas sudėtingesnės, nei mums norėtųsi. Jei viskas būtų taip paprasta, ir be psichoanalizės būtume viską atskleidę. Iš tikrųjų jau kai kurios mūsų antrosios pacientės ceremonialo detalės turi tokių asketiškų, seksualiniam pasitenkinimui priešiškų bruožų, pvz., kai ji pašalina laikrodžius siekdama magišku būdu išvengti naktinių erekcijų arba kai stengiasi, kad indai nenukristų ir nesudužtų, o tai tapatu jos nekaltybės išsaugojimui. Kitais mano analizuotais miego ceremonialo atvejais šie negatyvūs bruožai buvo dar

ryškesni; dažnai visą ceremonialą sudarydavo veiksmai, kuriais būdavo siekiama apsiginti nuo seksualinių prisiminimų ir pagundų. Bet jau nesyk patyrėme, kad psichoanalizėje priešybės nereiškia prieštaravimo. Savo teiginį galėtume išplėsti sakydami, kad simptomais arba siekiama seksualinio pasitenkinimo, arba stengiamasi apsiginti nuo jo, kad isterijai labiau būdingas pozityvus siekis išpildyti norą, o įkyriųjų būsenų neurozei – negatyvus, asketiškas. Jei simptomai gali teikti ir seksualinį pasitenkinimą, ir jo priešingybę, tai šį dvipusiškumą arba poliariškumą aiškiai sąlygoja viena dar neminėta jų mechanizmo ypatybė. Pasirodo, kad simptomai yra kompromiso padariniai, atsirandantys dėl dviejų priešingų siekių interferencijos, atspindintys ir tai, kas išstumta, ir tai, kas prisidėjo prie išstūmimo ir simptomų atsiradimo. Vienas ar kitas siekis gali būti labiau išreikštas, ir tik retkarčiais kurio nors iš jų įtaka visiškai išnyksta. Isterijos atveju simptomas dažniausiai sujungia abu tikslus. Įkyriųjų būsenų neurozės atveju abu siekiai dažnai visiškai atskirti; simptomas yra dvigubas, jį sudaro du veiksmai, atliekami vienas paskui kitą ir paneigiantys vienas kitą.

Ne taip lengva įveikti antrąją abejonę. Apžvelgę dar daugiau simptomų aiškinimų tikriausiai nuspręsite, kad seksualinio pasitenkinimo pakaitalo sąvoka čia pernelyg plati. Primygtinai teigsite, kad simptomai anaiptol nesuteikia jokio realaus pasitenkinimo, kad gana dažnai apsiribojama atgaivinus kokį nors pojūtį ar pavaizdavus kokią nors seksualinio komplekso fantaziją. Be to, tariamasis seksualinis pasitenkinimas dažnai yra vaikiško, nepadoraus pobūdžio, primenantis masturbacijos aktą ar nepadorius įpročius, kurie draudžiami vaikams, nuo kurių stengiamasi juos atpratinti. Dar labiau nustebsite išgirdę, kad kaip seksualinis pasitenkinimas pateikiama tai, ką veikiau reikėtų apibūdinti kaip žiaurių ar šlykščių, net nenatūralių aistrų patenkinimą. Ponai, šiuo klausimu nesutarsime išsamiau neištyrę žmogaus seksualinio gyvenimo ir kartu nenustatę, kokius dalykus turime teisę vadinti seksualiniais.

Dvidešimta paskaita

Seksualinis žmogaus gyvenimas

Ponios ir ponai! Atrodo, jokių abejonių neturėtų kilti dėl to, ką reikėtų laikyti „seksualiniais" dalykais. Pirmiausia tai, kas nepadoru, apie ką negalima kalbėti. Esu girdėjęs, kad vieno žymaus psichiatro mokiniai pamėgino įtikinti savo mokytoją, jog isterikų simptomai dažnai vaizduoja seksualinius veiksmus. Šiam tikslui jie nusivedė jį prie lovos, kurioje gulėjo isterikė; jos priepuoliai neabejotinai primindavo gimdymą. Bet psichiatras paprieštaravo: juk gimdymas visai ne seksualinis procesas. Žinoma, gimdymas ne visada yra kažkas nepadoraus.

Matau, kad užgavau jus šitaip pokštaudamas apie rimtus dalykus. Bet tai ne visai pokštas. Iš tikrųjų, ne taip lengva nusakyti sąvokos „seksualinis" turinį. Turbūt tinkamiausias apibrėžimas būtų toks: ši sąvoka apima viską, kas siejasi su dviejų lyčių skirtumais; tačiau jums toks apibrėžimas atrodys neišraiškingas ir pernelyg platus. Padarę prielaidą, kad sąvokos esmė yra seksualinis aktas, jūs tikriausiai pavadinsite seksualiniais visus veiksmus, kuriais siekiama malonumo ir kurie atliekami su kūnu ir ypač su kitos lyties lytiniais organais, taikantis sujungti genitalijas ir atlikti lytinį aktą. Bet taip manydami iš tikrųjų beveik sutapatinate nepadorius dalykus su seksualiniais, tad gimdymas tokiu atveju išties nepriklauso prie pastarųjų. Jei seksualumo esme paskelbsite giminės pratęsimą, rizikuojate atmesti visą aibę veiksmų, kuriais nesiekiama pratęsti giminę, bet, šiaip ar taip, jie tikrai yra seksualiniai, kaip antai masturbacija ar tiesiog bučinys. Bet jau nesyk įsitikinome, kad kaskart, kai mėginame pateikti apibrėžimus, susiduriame

su keblumais; nemanykite, kad dabar mums geriau pavyks. Galime įtarti, kad vystantis sąvokai „seksualinis" dėl kažkokių priežasčių įvyko, anot taiklaus H. Silbererio posakio, „užklojimo klaida" [Überdeckungsfehler]. Šiaip ar taip, apskritai mes šiek tiek gaudomės, ką žmonės priskiria prie seksualinių dalykų.

Kasdieniame gyvenime visiems praktiniams poreikiams pakanka atodairos į lyčių priešingybę, į malonumo potyrį, į giminės pratęsimą bei to, kas slėptina, nepadoru, pobūdį. Bet mokslui šito negana. Atlikdami kruopščius tyrinėjimus, kurie įmanomi tik pasiaukojamai įveikiant save, susipažinome su grupėmis individų, kurių „seksualinis gyvenimas" labai nukrypsta nuo įprasto vidurkio. Vieni „iškrypėliai", galime sakyti, išbraukė iš savo programos lyties skirtumą. Jų seksualinius norus gali pažadinti tik tos pačios lyties žmonės; kita lytis ir ypač jos lytiniai organai jiems apskritai nėra lytinis objektas, kraštutiniu atveju netgi sukelia pasibjaurėjimą. Žinoma, kartu jie visiškai atsižadėjo giminės pratęsimo. Tokius žmones vadiname homoseksualiais arba invertuotais. Dažnai – bet ne visada – tai nepriekaištingai išsilavinę, puikaus intelekto ir aukštos moralės vyrai ir moterys, slegiami tik šio lemtingo nukrypimo. Savo mokslingų atstovų lūpomis jie skelbiasi esą ypatinga žmonių padermės atmaina, „trečiąja lytimi", lygiomis teisėmis egzistuojančia kartu su kitomis dviem. Tikriausiai turėsime progų kritiškai išnagrinėti šias pretenzijas. Aišku, kad jie nėra žmonijos „elitas", nors ir mėgsta taip save vadinti, ir kad tarp jų yra bent jau ne mažiau nepilnaverčių ir niekam tikusių individų, negu tarp kitos seksualinės pakraipos žmonių.

Šitie iškrypėliai bent jau elgiasi su savo seksualiniu objektu daugmaž taip, kaip normalieji su savuoju. Bet yra visa aibė kitų, kurių seksualinė veikla vis labiau tolsta nuo to, kas atrodo geistina protingam žmogui. Savo įvairove ir keistenybėmis jie prilygsta groteskiškiems P. Breughelio nutapytiems išsigimėliams,

gundantiems šventą Antaną, arba G. Flaubert'o pavaizduotiems buvusiems dievams ir jų garbintojams, procesija slenkantiems pro atgailaujantį nusidėjėlį. Idant nesusipainiotume, turime kažkaip suklasifikuoti šitą knibždėlyną. Tad suskirstome juos į dvi grupes: išskiriame tuos, kurie kaip ir homoseksualistai pakeitė seksualinį objektą, ir tuos, kuriems pirmiausia pakito seksualinis tikslas. Pirmajai grupei priklauso visi, atsisakę sueities genitalijomis ir vieno partnerio genitalijas pakeitę kita kūno dalimi ar sritimi; jie peržengia organinės sąrangos ir pasibjaurėjimo sąlygotas ribas (burna, išangė vietoje makšties). Kitiems šios grupės atstovams genitalijos tebėra svarbios, bet ne dėl seksualinės, o dėl kitų funkcijų, su kuriomis jas sieja anatominės priežastys bei kaimynystė. Sužinome, kad šių žmonių seksualinį dėmesį gali visiškai užvaldyti šalinimo funkcijos, kurios auklėjant vaiką nustumiamos į šalį kaip nepadorios. Dar kiti apskritai atsisako genitalijų kaip objekto, geidžiamu objektu jiems tampa moters krūtinė, koja, kasa. Dar kitiems, fėtišistams, nieko nereiškia ir kūno dalis, visus jų norus patenkina kokia nors drabužių detalė, batas, apatiniai baltiniai. Toliau – tokie individai, kuriems, tiesa, reikia viso objekto, bet jų keliami reikalavimai tam objektui keisti arba bjaurūs, kartais jie netgi reikalauja, kad jis virstų beginkliu lavonu, ir prievarta paverčia jį tokiu, kad galėtų juo mėgautis. Bet pakaks šių baisenybių!

Kita grupė prasideda iškrypėliais, kurių seksualiniai norai apsiriboja tuo, kas normaliu atveju tėra įžanginis ir paruošiamasis veiksmas. Jie siekia apžiūrėti, apčiupinėti partnerį, stebėti, kaip jis atlieka intymius reikalus, arba apnuogina slėptinas savo kūno dalis neaiškiai vildamiesi, kad ir jiems bus atlyginta tokiu atsakomuoju veiksmu. Paskui žengia mįslingieji sadistai, kurių švelnumo siekis teturi vienintelį tikslą: skaudinti ir kankinti objektą, pradedant smulkiais pažeminimais, baigiant sunkiais kūno sužalojimais; toliau tarsi dėl pusiausvyros atsiranda jų priešingybė, mazochistai, kuriems vienintelis malonumas yra realiai ar simboliškai patirti, kaip mylimas objektas

juos žemina bei kankina. Dar kiti sujungia ir suderina keletą tokių nukrypimų; negana to, galiausiai sužinome, kad kiekviena iš šių grupių yra dvilypė, kad greta tų, kurie ieško seksualinio pasitenkinimo tikrovėje, esama ir tokių, kuriems pakanka tą pasitenkinimą įsivaizduoti, kuriems nereikia jokio realaus objekto, nes jie gali jį pakeisti fantazija.

Kartu nekyla nė menkiausia abejonė, kad tokie svaičiojimai, keistenybės ir bjaurastys iš tikrųjų yra seksualinė šių žmonių veikla. Ir ne tik todėl, kad jie šitaip suvokia tą veiklą, jaučia ją kaip tokį pakaitalą; mes irgi turime pridurti, kad jos vaidmuo jų gyvenime atitinka normalaus seksualinio pasitenkinimo vaidmenį mūsiškiame, kad dėl jos jie kaip ir mes sudeda tokias pačias, kartais net didžiules aukas; galime bendrais bruožais ar net detaliau ištirti, kur šie nenormalumai ribojasi su norma, o kur nuo jos nukrypsta. Ir čia negalite nepastebėti to nepadorumo atspalvio, kuris paprastai siejamas su seksualine veikla; bet dažniausiai nepadorumas čia išauga iki gėdingumo.

Ponios ir ponai, kaip vertiname tokius neįprastus seksualinio pasitenkinimo būdus? Akivaizdu, kad nieko nepešime piktindamiesi, išreikšdami savo asmeninį pasibjaurėjimą ir patikindami, kad mums tokie geiduliai svetimi. Niekas mūsų šito neklausia. Galiausiai tai reiškinių sritis, viena tarp daugelio kitų. Be to, išsisukinėjimą, kad tai vien retenybės ir keistenybės, nesunku paneigti. Priešingai, tai dažnai pasitaikantys, plačiai paplitę fenomenai. Bet jei kas nors užsimanytų teigti, kad dėl šių fenomenų mūsų požiūris į seksualinį gyvenimą neturėtų keistis, nes jie visi be išimties yra seksualinio potraukio nukrypimai ir sutrikimai, tai tokiam žmogui reikėtų rimtai atsakyti. Nesupratę šių liguistų seksualumo formų, negalėdami susieti jų su normaliu seksualiniu gyvenimu, nesuprasime ir normalaus seksualumo. Žodžiu, neišvengiamai kyla užduotis teoriškai pagrįsti minėtų iškrypimų galimybę ir jų ryšį su vadinamuoju normaliu seksualumu.

Dabar mums pravers vieno tyrinėjimo išvada ir pora naujų atradimų. Už pirmąją turime būti dėkingi Ivanui Blochui; požiūrį į iškrypimus kaip į „degeneracijos požymius" jis pakoreguoja nurodydamas, kad tokie nukrypimai nuo seksualinio tikslo, tokie santykio su seksualiniu objektu pokyčiai pasitaikydavo nuo seno, visais laikais, visose – ir primityviausiose, ir labiausiai civilizuotose – tautose; kartais jie būdavo laikomi leistinais ir visų pripažįstami. Abu minėtieji atradimai padaryti psichoanalitiškai tiriant neurotikus; jie turėtų esmingai paveikti mūsų požiūrį į seksualinius iškrypimus.

Sakiau, kad neuroziniai simptomai yra seksualinio pasitenkinimo pakaitalai, ir užsiminiau, kad pamėginę simptomų analize patvirtinti šį teiginį, susidursime su tam tikrais sunkumais. Teiginys teisingas tik tokiu atveju, jei į „seksualinio pasitenkinimo" sąvoką įtraukiame ir vadinamuosius perversinius seksualinius poreikius, nes stebėtinai dažnai piršte peršasi kaip tik toks simptomų aiškinimas. Niekais virsta visos homoseksualistų pretenzijos į išskirtinumą, kai sužinome, kad kiekvienas neurotikas pasirodo turįs homoseksualinių polinkių ir kad gana daug simptomų išreiškia šitą latentinę inversiją. Tie, kurie viešai skelbiasi esą homoseksualistai, yra sąmoningai ir atvirai invertuoti; jie tėra lašas jūroje palyginus su latentiniais homoseksualistais. Bet savo lyties objekto pasirinkimą privalome laikyti dėsninga meilės gyvenimo atšaka ir vis labiau išmokstame šiam faktui skirti itin didelę reikšmę. Žinoma, tuo anaiptol neneigiame atviro homoseksualumo ir normalaus elgesio skirtumų; praktinė jų reikšmė išlieka, tačiau teorinė vertė nepaprastai sumažėja. Mes netgi manome, kad paranoja, negalavimas, kurio jau negalime laikyti perkėlimo neuroze, atsiranda mėginant gintis nuo pernelyg stiprių homoseksualinių impulsų. Tikriausiai dar atsimenate, kad atlikdama įkyrųjį veiksmą viena mūsų pacientė vaidino vyrą, savo paliktą sutuoktinį; neurotiškos moterys simptomais dažnai tarsi pamėg-

džioja vyrą. Jeigu ir negalime šio reiškinio laikyti homoseksualumu, tai, šiaip ar taip, jis labai susijęs su pastaruoju.

Tikriausiai žinote, kad isterinės neurozės simptomai gali apimti įvairias organų sistemas ir sutrikdyti visas funkcijas. Analizė rodo, kad taip reiškiasi perversiniais vadinami impulsai, atspindintys norą genitalijas pakeisti kitais organais. Šie organai elgiasi kaip genitalijų pakaitalai; kaip tik isterijos simptomatika leido padaryti išvadą, kad kūno organai atlieka ne tik funkcinį vaidmenį, kad jie turi ir seksualinę – erogeninę – reikšmę, ir kad funkcinė šių organų veikla sutrinka, jei pernelyg išauga jų seksualinis vaidmuo. Šitaip paaiškėja, kaip atsiranda daugybė isterijos simptomais laikomų pojūčių ir inervacijų, susijusių su organais, regis, nieko bendro neturinčiais su seksualumu: tai perversinių seksualinių impulsų realizacijos, kitiems organams perėmus lytinių organų vaidmenį. Paskui matome, kad kaip tik maitinimosi ir šalinimo organai dažnai tampa seksualinio jaudinimo šaltiniu. Taigi ir vėl tai, su kuo susidūrėme kalbėdami apie iškrypimus, tik tada tai buvo akivaizdu ir neabejotina, o isterijos atveju prireikė eiti aplinkiniais keliais, pirma aiškinti simptomus, paskui susieti atitinkamus perversinius seksualinius impulsus ne su individo sąmone, o su nesąmoningumo sritimi.

Pasirodo, kad svarbiausi įkyriųjų būsenų neurozės simptomų deriniai atsiranda spaudžiant pernelyg stipriems sadistiniams, t. y. tikslo požiūriu perversiniams seksualiniams impulsams; atitikdami įkyriųjų būsenų neurozės struktūrą, simptomai dažniausiai atspindi gynybą nuo tokių sadistinių norų arba išreiškia kovą tarp priešingų – pasitenkinimo ir gynybos – tendencijų. Bet pasitenkinimas čia anaiptol nenukenčia, jis patiriamas aplinkiniais keliais, kai ligonis su pasimėgavimu nukreipia sadistinius impulsus prieš savo asmenybę, tampa savęs kankintoju. Kitos, mąsliosios, neurozės formos atitinka perdėtą seksualizavimą tų aktų, kurie šiaip tėra paruošiamieji normalaus

seksualinio pasitenkinimo etapai, t. y. norą žiūrėti, liesti, tyrinėti. Taip galime paaiškinti ypatingą prisilietimo baimės ir įkyraus prausimosi reikšmę. Nepaprastai daug įkyriųjų veiksmų slaptai kartoja bei modifikuoja masturbaciją, kuri, kaip žinome, yra vienintelis monotoniškas veiksmas, lydintis įvairiausias seksualinio fantazavimo formas.

Nesunkiai galėčiau parodyti, kad iškrypimai ir neurozės dar glaudžiau susiję, bet manau, kad mūsų tikslams pakaks to, ką pasakiau. Antra vertus, šitaip paaiškinus simptomų reikšmę nereikėtų pervertinti perversinių polinkių dažnumo ir intensyvumo. Girdėjote, kad atsižadėjus normalaus seksualinio pasitenkinimo galima susirgti neuroze. Tokio realaus atsižadėjimo atveju poreikis nukrypsta nenormaliais seksualinio jaudinimo keliais. Vėliau pamatysite, kaip tai įvyksta. Šiaip ar taip, turėtumėte suprasti, kad dėl šitokio *„kolateralinio"* stabdymo perversiniai impulsai turėtų būti stipresni nei tada, kai normaliam seksualiniam pasitenkinimui nekyla jokių realių kliūčių. Beje, tą patį galima pasakyti ir apie atvirus iškrypimus. Kartais juos išprovokuoja arba suaktyvina kokios nors laikinos aplinkybės arba nuolatiniai socialiniai įpročiai, pernelyg apsunkinantys normalų seksualinio potraukio patenkinimą. Tačiau kitais atvejais perversiniai polinkiai, regis, visiškai nepriklauso nuo šių juos skatinančių aplinkybių; tokiems individams tai tiesiog normalus seksualinio gyvenimo būdas.

Galbūt šią akimirką jums atrodo, kad veikiau supainiojome, negu paaiškinome normalaus ir perversinio seksualumo ryšį. Bet išklausykite tokį samprotavimą: jeigu tiesa, kad realios kliūtys arba normalaus seksualinio pasitenkinimo stygius gali pažadinti perversinius kai kurių individų polinkius, kurie kitomis aplinkybėmis nepasireikštų, tai tenka padaryti prielaidą, kad kažkokia šių individų psichinės sąrangos dalis pritaria tokiems iškrypimams; arba, jei norite, tie iškrypimai glūdi juose latentine forma. Taip priartėjame prie antrojo atradimo, apie

kurį užsiminiau pradžioje. Psichoanalitikai turėjo atkreipti dėmesį ir į vaiko seksualinį gyvenimą kaip tik todėl, kad analizuojant simptomus ligonių prisiminimai ir asociacijos dažniausiai nukrypdavo į ankstyvuosius vaikystės metus. Tai, ką atradome šitaip tirdami, ilgainiui pasitvirtino tiesiogiai stebint vaikus. Pasirodė, kad visų iškrypimų šaknys glūdi vaikystėje, kad vaikai turi tokių polinkių ir atsiduoda jiems su nebranda, atitinkančia jų amžių, žodžiu, kad perversinis seksualumas tėra sustiprėjęs, į atskirus impulsus išskaidytas infantilus seksualumas.

Žinoma, dabar jūsų požiūris į iškrypimus pasikeis, jau neneigsite jų ryšio su žmogaus seksualiniu gyvenimu, bet kiek nemalonių staigmenų ir jūsų jausmus žeidžiančių konfliktų lydės šį pokytį! Aišku, kad pradžioje būsite linkę viską neigti: neigsite, kad vaikams būdinga tai, ką galime pavadinti seksualiniu gyvenimu; neigsite, kad mūsų stebėjimai teisingi; neigsite, kad vaikų elgesį pagrįstai galime susieti su tuo, kas vėliau smerkiama kaip iškrypimas. Tad leiskite pirmiausia paaiškinti jūsų piktinimosi motyvus, o paskui pateikti mūsų stebėjimų rezultatus. Tvirtinti, kad vaikams nebūdingas seksualinis gyvenimas, t. y. seksualinis susijaudinimas, seksualiniai poreikiai ir savotiškas jų patenkinimas, kad jie staiga atsiranda tarp 12 ir 14 metų, biologijos požiūriu – neatsižvelgiant į jokius stebėjimus – būtų taip pat neįtikėtina ir net absurdiška, kaip teigti, kad vaikai į pasaulį ateina be genitalijų, kad jos išauga tik lytinio brendimo metais. Tai, kas tada nubunda, yra giminės pratęsimo funkcija, pasitelkianti jau esamą fizinę ir psichinę medžiagą. Jūs klystate painiodami seksualumą su giminės pratęsimu, ir ši klaida trukdo jums suprasti seksualumą, iškrypimus ir neurozes. Bet ši klaida yra tendencinga. Kad ir keistai skambėtų, bet jos priežastis ta, kad jūs irgi buvote vaikai ir patyrėte auklėjimo įtaką. Seksualinio potraukio, pratrūkstančio siekiu pratęsti giminę, sutramdymas, apribojimas, pajungimas individualiai, su socialiniu poreikiu sutampančiai valiai, yra

viena svarbiausių auklėjimo užduočių, kurias privalo spręsti visuomenė. Be to, ji suinteresuota stabdyti seksualinio potraukio vystymąsi, kol vaikas nepasieks tam tikro intelektinės brandos lygio, nes visiškai prasiveržus seksualiniam potraukiui auklėjimo galimybės praktiškai išnyksta. Tokiu atveju šis potraukis sugriautų visas užkardas ir nuplautų taip sunkiai kurtą kultūros statinį. Jį sutramdyti niekada nėra lengva, kartais tai nelabai, kartais pernelyg gerai pavyksta. Žmonių visuomenės motyvas galiausiai yra ekonominis; neturėdama pakankamai maisto produktų, kad galėtų išlaikyti nedirbančius narius, ji turi riboti savo narių skaičių ir nukreipti jų energiją nuo seksualinės veiklos prie darbo. Žodžiu, amžina, pirmapradė, mūsų dienas siekianti gyvenimo būtinybė.

Matyt, auklėtojų patirtis parodė, kad norint suvaldyti naujos kartos seksualinę valią reikia pradėti ją veikti iš anksto, nelaukiant lytinio brendimo audrų, įsikišant į šias audras pranašaujantį vaiko seksualinį gyvenimą. Tuo tikslu vaikui uždraudžiama ir paskelbiama pasibjaurėtina beveik visa infantili seksualinė veikla; iškeliamas idealus tikslas paversti vaiko gyvenimą neseksualiu, galiausiai pasiekiama, kad jis iš tikrųjų laikomas tokiu, ir šitai tampa moksline teorija. Siekiant apsaugoti savo tikėjimą ir savo ketinimus nuo prieštaravimų, seksualinės vaiko veiklos stengiamasi nepastebėti, – tiesa, tai reikalauja nemenkų pastangų, – arba pasitenkinama tuo, kad moksle ji kitaip apibūdinama. Vaikas laikomas tyra, nekalta būtybe, o kiekvienas kitaip manantis yra niekingas piktadarys, įžeidžiantis švelnius ir šventus žmonijos jausmus.

Tik vaikai ir nepripažįsta šitų sąlyginumų, jie naiviai naudojasi savo gyvuliškomis teisėmis ir nuolat rodo, kad tyrais jie dar tik turi tapti. Gana keista, kad vaikų seksualumo neigėjai nedaro jokių auklėjimo nuolaidų ir pavadinę „blogais įpročiais" kuo griežčiausiai baudžia kaip tik jų nepripažįstamo seksualumo apraiškas. Didelį teorinį susidomėjimą kelia faktas, kad

pirmuosius penkerius šešerius metus, t. y. tą gyvenimo laikotarpį, kuris labiausiai nesiderina su neseksualios vaikystės prietaru, daugeliui žmonių paskui apgaubia amnezijos migla, kurią iš esmės išsklaidyti gali tik analitinis tyrimas, bet pasitaiko, kad kai kurios sapnų formos ją perskrodžia dar anksčiau.

Dabar noriu aptarti tai, ką seksualiniame vaiko gyvenime galima aiškiausiai matyti. Tikslinga būtų įvesti ir *libido* [Libido] sąvoką. Pagal analogiją su *alkiu* libido vadiname jėgą, kuria pasireiškia potraukis, šiuo atveju seksualinis, panašiai kaip alkiu reiškiasi potraukis maistui. Kitos sąvokos, kaip antai seksualinis susijaudinimas ar seksualinis pasitenkinimas, komentarų nereikalauja. Lengvai suprasite, kad sudėtingiausia paaiškinti seksualinę kūdikio veiklą, ir gal net pasinaudosite šiuo faktu prieštaraudami. Visus tos veiklos aiškinimus gauname analitiškai tirdami, nuo simptomo grįždami atgal. Pirmieji seksualiniai kūdikio impulsai pasireiškia drauge su kitomis gyvybiškai svarbiomis funkcijomis. Kaip žinote, labiausiai kūdikį domina maitinimosi procesas; pasisotinęs jis įminga prie krūties su palaimingo pasitenkinimo išraiška, kuri paskui kartosis patyrus seksualinį orgazmą. Šito, ko gero, per maža, kad būtų galima daryti atitinkamas išvadas. Bet pastebime, kad kūdikis nori kartoti maitinimosi aktą, nereikalaudamas naujo maisto; vadinasi, jis nėra alkio genamas. Sakome, jis čiulpia arba žinda, ir tai, kad šitai darydamas vėl užmiega su palaiminga išraiška, rodo, jog pasitenkinimą sukėlė *čiulpimo* veiksmas. Žinia, netrukus kūdikis jau ir neužmiega nepačiulpęs. Apie seksualinę tokios veiklos prigimtį pirmasis prakalbo senas vaikų gydytojas dr. Lindneris iš Budapešto. Matyt, panašiai čiulpimą vertina ir vaiką prižiūrintys asmenys, nelinkę jokiems teoriniams apibendrinimams. Jie neabejoja, kad čiulpimu siekiama tik malonumo, priskiria jį prie blogų įpročių ir, jei vaikas nesutinka šio blogo įpročio atsisakyti, įvairiais nemaloniais būdais verčia jį tai padaryti. Vadinasi, sužinome, kad kūdikis atlieka veiksmus, neturinčius jokių kitų tikslų, išskyrus malonumo

siekį. Manome, kad šitą malonumą jis pirmiausia patiria maitindamasis, bet netrukus išmoksta jį atskirti nuo šio proceso. Malonumo pojūtį galime susieti tik su burnos ir lūpų jaudinimu, todėl pavadiname šias kūno dalis *erogeninėmis zonomis*, o čiulpimo teikiamą malonumą laikome *seksualiniu*. Žinoma, dar teks diskutuoti, ar tokie apibūdinimai yra pagrįsti.

Jei kūdikis galėtų kalbėti, jis tikrai pripažintų, kad motinos krūties čiulpimas yra svarbiausias jo gyvenimo veiksmas. Ir nebūtų labai neteisus, nes šiuo veiksmu jis patenkina išsyk du svarbius poreikius. Psichoanalizė nustebina parodydama, kokią didžiulę psichinę reikšmę tebeturi šis aktas visą gyvenimą. Motinos krūties čiulpimas tampa seksualinio gyvenimo išeities tašku, nepasiekiamu kiekvieno paskesnio seksualinio pasitenkinimo pirmavaizdžiu, prie kurio sunkią valandą gana dažnai sugrįžta vaizduotė. Jis apima motinos krūtinę kaip pirmąjį seksualinio potraukio objektą; kažin ar įstengsiu jums perteikti, koks reikšmingas šis pirmas objektas pasirenkant visus vėlesnius objektus, kaip stipriai jis ir jo virsmai bei pakaitalai veikia įvairiausias mūsų psichinio gyvenimo sritis. Bet pirmiausia vaikas nustoja jį čiulpęs ir pakeičia jį savo kūno dalimi. Vaikas pradeda čiulpti nykštį, savo liežuvį. Taip jis patiria malonumą nepriklausomai nuo išorinio pasaulio pritarimo, negana to, malonumas stiprėja, jaudinant ir antrąją kūno zoną. Erogeninės zonos ne vienodai jautrios; todėl, pasak Lindnerio, kai tyrinėdamas savo kūną kūdikis aptinka itin jautrias savo genitalijų vietas ir gali pereiti nuo čiulpimo prie onanizmo, tai tampa svarbiu išgyvenimu.

Išsiaiškinę čiulpimo reikšmę susipažinome su dviem pagrindinėmis infantilaus seksualumo ypatybėmis. Jis nubunda tenkinant svarbius organinius poreikius ir yra *autoerotiškas*, t. y. objektų ieškoma ir jie atrandami savo kūne. Vykstant šalinimo procesams iš dalies kartojasi tai, kas aiškiausiai atsiskleidė kūdikiui maitinantis. Pastebime, jog kūdikis jaučia malonumą

šlapindamasis bei tuštindamasis ir netrukus stengiasi šiuos veiksmus atlikti taip, kad atitinkamai jaudindami erogenines gleivinės zonas jie suteiktų kuo didesnį malonumą. Štai čia, anot subtiliosios Lou Andreas, pasaulis pasireiškia kaip trukdanti, jo malonumo siekiui priešiška jėga, žadinanti būsimų išorinių ir vidinių kovų nuojautą. Kūdikiui leidžiama atsikratyti savo ekskrementų ne bet kuriuo momentu, o tik kitų žmonių nustatytu laiku. Versdami jį atsisakyti šitų malonumo šaltinių jie paskelbia, kad visa, kas siejasi su šiomis funkcijomis, yra nepadoru ir slėptina. Taip kūdikis pirmą kartą privalo išmainyti malonumą į socialinį orumą. Jo santykis su ekskrementais nuo pat pradžių yra kitoks. Jis nesibjauri savo išmatomis, vertina jas kaip savo kūno dalį, su kuria nelengvai išsiskiria, ir panaudoja jas kaip pirmąją „dovaną", bandydamas įteikti labiausiai jo vertinamiems žmonėms. Net ir tada, kai auklėtojai atpratina jį nuo šių polinkių, išmatų vertingumą jis priskiria „dovanoms" ir „pinigams". Atrodo, kad, priešingai, savo laimėjimais šlapinantis jis itin didžiuojasi.

Žinau, kad seniai norite mane nutraukti ir sušukti: gana šlykštybių! Tuštinimasis – seksualinio pasitenkinimo šaltinis, kuriuo naudojasi jau kūdikis! Išmatos – vertinga substancija, išangė – savotiškos genitalijos! Mes netikime tuo, tačiau dabar suprantame, kodėl vaikų gydytojai ir pedagogai atmetė psichoanalizę ir jos rezultatus. Ne, gerbiamieji! Jūs pamiršote vienintelį dalyką: infantilaus seksualinio gyvenimo faktus norėjau pateikti siedamas juos su seksualiniais iškrypimais. Kodėl gi jums nesužinoti, kad daugeliui suaugusių – homoseksualių ir heteroseksualių – žmonių lytinio akto metu išangė tikrai pakeičia makštį? Kad yra daugybė individų, kurie visą gyvenimą tuštindamiesi patiria geidulius, pasak jų, gana didelius? Susidomėjimą defekacijos aktu ir malonumą, patiriamą stebint kito defekaciją, patvirtins patys vaikai, kai jie kiek paūgės ir galės tai pasakyti. Žinoma, prieš tai jūs neturėtumėte nuolat jų bauginti, antraip vaikai puikiai supras, kad privalo tylėti. O

dėl kitų dalykų, kuriais nenorite tikėti, siūlau jums pasidomėti analizės ir tiesioginio vaikų stebėjimo rezultatais ir sakau, kad viso šito nematyti arba kitaip matyti yra tikrai didelis menas. Be to, aš visai nenusiteikęs prieš tai, kad jums į akis kristų vaikų seksualinės veiklos ir iškrypimų giminingumas. Juk tai savaime suprantama; jei vaikas apskritai turi seksualinį gyvenimą, tai jis turi būti perversinis, nes vaikui, išskyrus kai kurias neaiškias užuominas, stinga to, kas seksualumą paverčia giminės pratęsimo funkcija. Antra vertus, visų iškrypimų bendras bruožas yra tas, kad atsisakoma giminės pratęsimo tikslo. Seksualinę veiklą vadiname perversine kaip tik tada, kai atsižadama giminės pratęsimo ir kaip nepriklausomo tikslo siekiama patirti malonumą. Taigi suprantate, kad seksualinio gyvenimo lūžis ir posūkis yra jo pajungimas giminės pratęsimo tikslams. Visa, kas vyksta iki šio posūkio, taip pat visa, kas jo išvengė, t. y. tarnauja vien malonumo siekiui, vadinama negarbingu „iškrypimo" vardu ir niekinama.

Tad leiskite tęsti trumpą infantilaus seksualumo apibūdinimą. Tai, ką pasakiau apie dvi organines sistemas, galėčiau papildyti atsižvelgdamas ir į kitas. Seksualinė vaiko veikla – tai veikla visos aibės dalinių potraukių [Partialtriebe], kuriuos jis stengiasi patenkinti nepriklausomai vieną nuo kito iš dalies naudodamasis savo kūnu, iš dalies – išoriniu objektu. Labai greitai tarp šių organų išsiskiria genitalijos; kai kuriems žmonėms tas malonumo potyris, kurį teikia genitalijos nedalyvaujant kitoms genitalijoms arba objektui, prasidėjęs nuo onanizmo kūdikystėje tęsiasi lytinio brendimo metais, kai onanizmas yra priverstinis, ir dar ilgiau. Beje, onanizmo temos taip greit neišsemtume; tai medžiaga, kurią reikia visapusiškai aptarti.

Nors ir esu linkęs dar labiau trumpinti šią temą, turiu šį tą pasakyti apie vaikų *seksualinius tyrinėjimus* [Sexualforschung]. Tai būdingas vaikų seksualumo bruožas ir reikšmingas neurozių simptomatikos veiksnys. Infantilūs seksualiniai tyrinėjimai

prasideda labai anksti, kartais dar nesulaukus trejų metų. Jie nėra susiję su nieko vaikui nereiškiančiais lyčių skirtumais, nes – bent jau berniukai – abiem lytims priskiria vyriškas genitalijas. Vėliau berniukas padaro atradimą, kad jo sesutė arba žaidimų draugė turi vaginą, ir iš pradžių bando neigti tai, ką liudija jo pojūčių organai, nes negali įsivaizduoti į save panašios būtybės, kuri neturėtų tokios vertingos detalės. Paskui berniukas išsigąsta šios jam atsivėrusios galimybės, ir ima veikti visi ankstesni grasinimai, kuriuos jis girdėdavo, kai pernelyg daug dėmesio skirdavo savo mažam organui. Jį užvaldo kastracijos kompleksas, kurio atsiradimas paveikia jo charakterio formąvimąsi, jei jis lieka sveikas, jo neurozę, jei jis suserga, jo priešinimąsi, jei jis analitiškai gydomas. Žinome, jog maža mergaitė jaučiasi labai nuskriausta dėl to, kad neturi didelio matomo penio, ji pavydi berniukui šito turto ir iš esmės dėl šios priežasties užsimano būti vyru; šis noras paskui vėl atsinaujina, jei atlikdama savo moterišką vaidmenį ji patiria nesėkmę ir suserga neuroze. Beje, mergaitės klitoris vaikystėje atlieka penio vaidmenį, tai ypatingo jautrumo vieta, čia pasiekiamas autoerotinis pasitenkinimas. Tam, kad maža mergaitė virstų moterimi, labai svarbu, kad makšties anga laiku ir visiškai perimtų klitorio jautrumą. Vadinamosios seksualinės moterų anestezijos atvejais klitoris atkakliai išsaugo savo jautrumą.

Seksualinis vaiko susidomėjimas pirmiausia nukrypsta į kitą problemą, kuri sutampa su Tebų sfinkso mįsle; jam rūpi, iš kur atsiranda vaikai, dažniausiai dėl to, kad jis egoistiškai baiminasi naujo vaiko atsiradimo. Daug dažniau nei manome net visai maži vaikai netiki atsakymu, kurį jie išgirsta vaikų kambaryje: vaikus atneša gandras. Jausdamas, kad suaugusieji jį apgaudinėja, slepia tiesą, vaikas paprastai užsisklendžia savyje ir tampa savarankiškesnis. Bet savo jėgomis jis nepajėgia išspręsti šios problemos. Neišsivysčiusi seksualinė konstitucija riboja jo pažinimo galimybes. Iš pradžių jis mano, kad vaikai atsiranda, kažko užvalgius, be to, nenutuokia, kad vaikus gali

turėti tik moterys. Paskui jis sužino apie šį ribojimą ir jau nustoja vaiko atsiradimą sieti su maistu; šią mintį atspindi pasakos. Kiek paūgėjęs vaikas ima suvokti, kad tėvas irgi turi atlikti kažkokį vaidmenį atsirandant vaikui, bet negali atspėti, koks tas vaidmuo. Atsitiktinai pamatęs lytinį aktą, jis palaiko jį prievarta, muštynėmis, t. y. sadistiškai jį interpretuoja. Bet iš pradžių jis nesieja šio akto su vaiko atsiradimu. Pamatęs kraujo dėmes lovoje ir ant motinos baltinių, jis dar labiau įsitikina, kad tėvas tikrai sužeidė motiną. Dar vėliau jis, matyt, ima nutuokti, jog vyro lytinis organas esmingai prisideda, kad atsirastų vaikai, bet negali priskirti šiai kūno daliai jokios kitos funkcijos, išskyrus šlapinimąsi.

Nuo pat pradžių vaikai vieningai mano, kad vaikas gimsta per žarnyną, žodžiu, kad jis atsiranda kaip išmatų kamuolys. Šios teorijos atsisakoma tik tada, kai nuvertėja visi analiniai interesai; ją pakeičia prielaida, kad gimdant atsiveria bamba, arba kad gimdymo vieta yra sritis tarp moters krūtų. Taip smalsus vaikas arba pamažu artėja prie seksualinių faktų pažinimo, arba savo nežinojimo išmuštas iš vėžių apeina juos, kol paprastai dar iki lytinio brendimo gauna dažniausiai įžeidų ir neišsamų paaiškinimą, kuris neretai paveikia jį traumuojančiai.

Ponai! Jūs, žinoma, esate girdėję, kad seksualumo sąvoka psichoanalizėje buvo neleistinai išplėsta, siekiant apginti teiginius apie seksualinę neurozių prigimtį ir seksualinę simptomų reikšmę. Dabar galite spręsti, ar tas išplėtimas buvo nepagrįstas. Seksualumo sąvoką išplėtėme tik tiek, kad ji apimtų infantilųjį ir perversinį seksualumą. Vadinasi, mes tik grąžinome šiai sąvokai tikrąją jos apimtį. Tai, kas vadinama seksualumu už psichoanalizės ribų, susiję su ribotu seksualiniu gyvenimu, kuris tarnauja giminės pratęsimui ir vadinamas normaliu.

Dvidešimt pirma paskaita

Libido raida ir seksualinė organizacija

Ponai! Man susidarė įspūdis, kad neįstengiau įtikimai paaiškinti, kokią reikšmę mūsiškei seksualumo sampratai turi iškrypimai. Todėl norėčiau kiek įmanydamas pataisyti ir papildyti tai, ką išdėsčiau.

Ne vien dėl iškrypimų buvome priversti pakeisti seksualumo sąvoką ir kartu sukėlėme tokį audringą pasipriešinimą. Tai padaryti dar labiau paskatino infantilaus seksualumo studijos, o abiejų reiškinių atitikimas buvo lemiamas. Bet kad ir kokios akivaizdžios būtų infantilaus seksualumo apraiškos vėlesniais vaikystės metais, jos tampa vis labiau neapibrėžtos, kai artėjame prie jų užuomazgų. Nenorėdamas kreipti dėmesio į jų vystymosi istoriją ir analitinius ryšius, gali ginčyti jų seksualinį pobūdį ir priskirti joms kokias nors kitas, nediferencijuotas, ypatybes. Nepamirškite, kad dabar neturime jokio kito visuotinai pripažinto požymio, nusakančio seksualinę kokio nors proceso prigimtį, išskyrus minėtąjį to proceso ryšį su giminės pratęsimo funkcija; bet šis požymis pernelyg ribotas, todėl turime jo atsisakyti. Biologiniai kriterijai, tarkim, W. Fließo pasiūlytieji 23-ų ir 28-ų dienų periodai, kol kas labai ginčytini; cheminės seksualinių procesų ypatybės, kurias numanome, dar tik turi būti atrastos. Tačiau seksualiniai suaugusių žmonių iškrypimai, priešingai, yra visiškai apčiuopiami ir nedviprasmiški. Net visuotinai pripažintas jų pavadinimas rodo, kad jie neabejotinai susiję su seksualumu. Lai vadina juos degeneracijos požymiais ar kaip kitaip, bet kol kas dar niekas nedrįso jų priskirti kokiems nors kitiems, o ne seksualinio gyvenimo

fenomenams. Vien dėl jų turime teisę sakyti, kad seksualumas ir giminės pratęsimo funkcija nesutampa, nes akivaizdu, kad visų iškrypimų atveju atsižadama giminės pratęsimo tikslų.

Matau čia vieną dėmesio vertą paralelę. Nors daugelis linkę sutapatinti sąmoningus ir psichinius reiškinius, privalėjome išplėsti sąvoką „psichinis" ir pripažinti, kad esama psichinių reiškinių, kurie nėra sąmoningi. Panašiai daugelis laiko identiškais „seksualinius" ir „giminės pratęsimui tarnaujančius" – arba, jei norite trumpesnio apibūdinimo: „genitalinius" – procesus, o mes neapsieisime nepripažinę tokių „seksualinių" reiškinių, kurie nėra „genitaliniai", kurie nieko bendra neturi su giminės pratęsimu. Šis panašumas tėra formalus, bet jis turi ir gilesnę prasmę.

Jeigu faktas, kad egzistuoja seksualiniai iškrypimai, yra toks svarbus argumentas kalbant apie seksualumą, tai kodėl jis jau seniai neatliko savo darbo ir neišsprendė šio klausimo? Tikrai negaliu to pasakyti. Man regis, taip yra dėl ypatingo santykio su iškrypimais; jis atsispindi ir teorijoje, trukdydamas moksliškai įvertinti šiuos reiškinius. Tarsi niekam nepavyktų pamiršti, kad jie ne tik bjaurūs, bet ir pasibaisėtini, pavojingi; atrodo, tarsi jie būtų patrauklūs, ir širdies gilumoje reikėtų įveikti slaptą pavydą tiems, kurie jais mėgaujasi, – panašiai kaip baudžiantis landgrafas žinomoje Tannhäuserio parodijoje prisipažįsta:

„Veneros grote pamiršo jis garbę ir pareigą!
– Keista, bet mums šito nepasitaiko."

Iš tikrųjų iškrypėliai yra veikiau apgailėtinos būtybės, labai brangiai mokančios už sunkiai pasiekiamą pasitenkinimą.

Nepaisant perversinės veiklos objektų ir tikslų keistumo, ji yra neabejotinai seksualinė dėl to, kad, šiaip ar taip, perversinio pasitenkinimo aktas dažniausiai baigiasi visišku orgazmu

ir lytinių produktų išsiskyrimu. Aišku, kad šitaip atsitinka tik suaugusiems individams; vaiko atveju orgazmas ir lytinės išskyros neįmanomos, yra tik užuominos į juos, kurios dažniausiai irgi nelaikomos neabejotinai seksualinėmis.

Seksualinių iškrypimų įvertinimą papildysiu dar šį tą pridurdamas. Kad ir kaip jie koneveikiami, kad ir kaip supriešinami su normalia seksualine veikla, nesunku pastebėti, kad perversiniai požymiai dažnai būdingi ir normalių žmonių seksualiniam gyvenimui. Net bučinį pagrįstai galime pavadinti perversiniu aktu, nes tai yra dviejų erogeninių burnos zonų, o ne genitalijų sąlytis. Bet niekas jo nesmerkia kaip perversinio, priešingai, scenoje jis priimtinas kaip švelni užuomina į seksualinį aktą. Bet kaip tik bučinys gali lengvai virsti visišku iškrypimu, kai jis toks intensyvus, jog kartu ištuštinamos genitalijos ir įvyksta orgazmas; tai nutinka ne taip retai. Beje, galime išgirsti, kad vienam būtina seksualinio pasitenkinimo sąlyga yra objekto lytėjimas ir apžiūrinėjimas; kad kitas gnaibosi ir kandžiojasi pasiekęs seksualinio susijaudinimo kulminaciją; kad kartais mylintįjį labiau jaudina ne objekto genitalijos, o kokia nors kita kūno sritis, – ir daugybę panašių dalykų. Beprasmiška būtų atskirti nuo normaliųjų ir priskirti iškrypėliams individus, turinčius tokių savybių; priešingai, vis labiau įsitikini, kad iškrypimų esmė – ne nukrypimas nuo seksualinio tikslo, ne genitalijų atsižadėjimas ir net ne objekto pakeitimas, bet tai, kad šie nukrypimai tampa pernelyg išskirtiniai ir nustelbia giminės pratęsimui tarnaujantį seksualinį aktą. Perversiniai veiksmai nėra iškrypimai, jei jie įtraukiami į normalaus seksualinio akto atlikimą kaip jį paruošiantys ar sustiprinantys priedai. Žinoma, dėl tokių faktų normalų ir perversinį seksualumą skirianti praraja labai susiaurėja. Savaime prieiname išvadą, kad normalus seksualumas atsiranda iš ankstesnio, iki jo buvusio seksualumo, atsisakius kai kurių ano ypatybių kaip netinkamų bei sulydžius kitas ir pajungus jas naujam giminės pratęsimo tikslui.

Netrukus mūsų žinios apie iškrypimus mums pravers, kai patikslinę prielaidas vėl atsidėsime infantiliojo seksualumo studijoms; tačiau pirma turiu atkreipti jūsų dėmesį į vieną svarbų skirtumą tarp abiejų aptariamų reiškinių. Perversinis seksualumas paprastai yra labai centruotas, visa veikla siekiama vieno – dažniausiai vienintelio – tikslo, čia vyrauja koks nors dalinis potraukis: arba jis apskritai vienintelis, arba visi kiti potraukiai pajungiami jo tikslams. Šiuo atžvilgiu perversinis ir normalus seksualumas skiriasi tik tuo, kad vyrauja skirtingi daliniai potraukiai ir todėl skiriasi seksualiniai tikslai. Žodžiu, ir čia, ir ten susiduriame su gerai organizuota tironija, tik vienur valdžią užgrobė viena, kitur – kita giminė. Infantilusis seksualumas, priešingai, iš viso nėra centruotas ir organizuotas, atskiri daliniai potraukiai čia lygiateisiai ir kiekvienas savo nuožiūra siekia malonumo. Žinoma, ir centravimas, ir jo stygius puikiai dera su tuo faktu, kad ir perversinis, ir normalus seksualumas atsirado iš infantiliojo. Beje, pasitaiko tokių perversinio seksualumo atvejų, kurie labiau primena infantilųjį seksualumą: daugybė dalinių potraukių nepriklausomai vienas nuo kito pasiekia arba, tiksliau pasakius, išsaugo savo tikslus. Tokius atvejus teisingiau būtų apibūdinti kaip seksualinio gyvenimo infantilumą, o ne kaip iškrypimus.

Šitaip pasiruošę, galime aptarti vieną siūlymą, kurio tikrai neišvengsime. Mums sakys: kodėl primygtinai reikalaujate vadinti seksualumu tas net jūsų požiūriu neapibrėžtas vaikų gyvenimo apraiškas, iš kurių vėliau išsivysto seksualumas? Ar negalėtumėte pasitenkinti fiziologiniu aprašymu ir tiesiog pasakyti, kad matome tokią kūdikio veiklą, kaip čiulpimas arba ekskrementų sulaikymas, rodančią, kad jis siekia *organų teikiamo malonumo* [Organlust]? Tai padarę išvengtumėte kiekvieno žmogaus jausmus žeidžiančios prielaidos, esą, ir kūdikis gyvena seksualinį gyvenimą. Taip, ponai, aš nenusistatęs prieš organų teikiamą malonumą; žinau, kad didžiausias seksualinės

sueities malonumas irgi yra tik su genitalijų veikla susijęs, šių organų teikiamas malonumas. Bet ar galite man pasakyti, kada pirminis indiferentiškas malonumas įgauna seksualinį pobūdį, kurį neabejotinai turime pripažinti vėlesnėmis jo vystymosi fazėmis? Ar apie organų teikiamą malonumą žinote daugiau negu apie seksualumą? Atsakysite, kad malonumas įgauna seksualinį pobūdį tada, kai savo vaidmens imasi genitalijos; kad seksualiniai reiškiniai sutampa su genitaliniais. Teiginį, jog tam prieštarauja iškrypimai, atmesite nurodydami, kad daugelio iškrypimų tikslas visgi yra genitalinis orgazmas, nors jo ir siekiama kitais būdais, be genitalijų sąlyčio. Jūsų pozicijos tikrai sustiprės, kai dėl pasitaikančių iškrypimų iš seksualumo apibrėžimo išbrauksite jo ryšį su giminės pratęsimu ir pirmenybę suteiksite genitalijų veiklai. Bet tokiu atveju mūsų požiūriai ne taip smarkiai skiriasi; jūs tik supriešinate lytinius organus su kitais organais. Bet kaip įvertinsite daugybę faktų, liudijančių, kad siekiant malonumo genitalijas gali pakeisti kiti organai, kaip antai normalaus bučinio, perversinės praktikos, isterijos simptomatikos atveju? Pastarajai neurozei būdinga tai, kad jaudinimo reiškiniai, pojūčiai ir inervacijos, net erekcijos procesai, paprastai susiję su genitalijomis, apima kitas, gana tolimas kūno sritis (pvz., perkeliami aukštyn, į galvą ir veidą). Šitaip demaskuoti, neturėdami nieko, kas paremtų jūsiškį seksualumo apibūdinimą, tikriausiai ryšitės pasekti mano pavyzdžiu ir pavadinsite „seksualiniais" net tuos veiksmus, kuriais organų teikiamo malonumo siekiama ankstyvoje vaikystėje.

Dabar išklausykite dar du mano požiūrį pateisinančius samprotavimus. Kaip žinote, abejotinus ir neapibrėžtus veiksmus, kuriais siekiama malonumo ankstyvaisiais vaikystės metais, pavadinome seksualiniais, nes analizuodami simptomus nusigauname iki jų tirdami neabejotinai seksualinę medžiagą. Sutinku, tai anaiptol nereiškia, kad tie veiksmai irgi turi būti seksualiniai. Bet paimkite analogišką atvejį. Įsivaizduo-

kite, kad negalėdami stebėti, kaip iš sėklos išsivysto du dvidaliai augalai, obelis ir pupa, abiem atvejais galime apžvelgti jų raidą priešinga kryptimi, nuo visiškai susiformavusio augalo iki daigo su dviem lapeliais. Daigų lapeliai atrodo visiškai indiferentiški, abiem atvejais visiškai vienodi. Nejaugi tvirtinsiu, kad jie tikrai vienodi, o specifiniai obels ir pupelės skirtumai atsiranda vėliau, vegetacijos metu? Ar biologijos požiūriu nebus teisingiau manyti, kad jie glūdi jau daiguose, nors ir negaliu įžvelgti skirtumo tarp pastarųjų? Bet analogiškai elgiamės pavadindami seksualiniu kūdikio veiksmus lydintį malonumą. Negaliu dabar aptarinėti, ar bet kokį organų teikiamą malonumą galime vadinti seksualiniu, ar neegzistuoja koks nors kitokio pobūdžio malonumas, kurio nederėtų taip vadinti. Pernelyg mažai žinau apie organų teikiamą malonumą, apie jo sąlygas, ir apskritai nenustebsiu, jei dėl regresyvinio analizės pobūdžio galiausiai susidursiu su tokiais reiškiniais, kurių kol kas išvis neįmanoma apibrėžti.

Beje, net ir įstengę mane įtikinti, kad kūdikio veiksmų nederėtų vertinti kaip seksualinių, ne itin pagrįstumėte savo teiginį apie seksualinį vaiko tyrumą. Nuo trejų metų seksualinis vaiko gyvenimas yra visiškai akivaizdus; šiuo metu ima reikštis genitalijos, galbūt dėsningai prasideda infantilios masturbacijos, t. y. genitalinio pasitenkinimo, periodas. Nestinga ir psichinių bei socialinių seksualinio gyvenimo apraiškų; nepriklausomai nuo psichoanalizės ir iki jos objektyviems tyrinėtojams krito į akis dabar atliekamas objekto pasirinkimas, švelnus prisirišimas prie tam tikrų asmenų, net vienos iš dviejų lyčių pasirinkimas bei pavydas, – tai patvirtins kiekvienas stebėtojas, kuris nėra nusiteikęs to nematyti. Prieštarausite, jog anaiptol neabejojote, kad švelnumas nubunda labai anksti, abejojote tik tuo, kad jis yra „seksualinis". Žinoma, vaikai tarp trejų ir aštuonerių metų jau išmoko šitai slėpti, bet būdami atidūs įstengsite surinkti pakankamai duomenų, patvirtinančių „juslinius" tokio švelnumo tikslus, o jų pristigę galite pasitelkti analitinių tyrinėjimų sukauptą medžiagą. Seksualiniai tikslai

šiuo gyvenimo periodu labai glaudžiai susiję su vaiko atliekamu seksualiniu tyrinėjimu; keletą tokio tyrinėjimo pavyzdžių jau pateikiau. Aišku, kad perversinis kai kurių tikslų pobūdis priklauso nuo vaiko, dar nesuvokusio kopuliacijos tikslo, konstitucinės nebrandos.

Tarp šeštų ir aštuntų gyvenimo metų seksualinis vaiko vystymasis aprimsta ir atslūgsta, ir šį laikotarpį kultūriniu požiūriu palankiausiais atvejais galime pagrįstai vadinti latentiniu periodu [Latentzeit]. Latentinio periodo gali apskritai nebūti, be to, nebūtinai šiuo metu visiškai nutrūksta seksualinė veikla ir išnyksta seksualiniai interesai. Daugumą iki latentinio periodo patirtų išgyvenimų ir psichinių impulsų vėliau pasiglemžia infantili amnezija, jau minėta užmarštis, apgaubianti ir nutolinanti pirmuosius mūsų gyvenimo metus. Kaskart atlikdami psichoanalizę turime atkurti atmintyje šitą pamirštą gyvenimo periodą; sunku atsikratyti minties, kad užmaršties priežastis yra jame glūdinčios seksualinio gyvenimo užuomazgos, žodžiu, kad užmarštis yra išstūmimo padarinys.

Nuo trejų metų seksualinis vaiko gyvenimas daug kuo atitinka suaugusio žmogaus seksualinį gyvenimą; jau žinome, kad nuo pastarojo jis skiriasi tvirtos organizacijos bei genitalijų primato stygiumi, neišvengiamais perversiniais požymiais ir, be abejo, kur kas menkesniu seksualinių siekių intensyvumu. Bet teorijai įdomiausios ankstesnės seksualinio vystymosi, kurį esame linkę vadinti libido raida, fazės. Toji raida tada tokia sparti, kad tiesiogiai stebint turbūt niekada nepavyktų užfiksuoti trumpalaikių jos epizodų. Tik psichoanalitiškai tiriant neurozes buvo galima nuspėti, kad egzistuoja tokios ankstyvos libido raidos fazės. Žinoma, tai tėra konstrukcijos, bet praktiškai atlikdami psichoanalitinį tyrimą įsitikinsite, kad tos konstrukcijos būtinos ir naudingos. Netrukus suprasite, kodėl kaip tik per patologiją atsiskleidžia ryšiai, kurių nepastebime tirdami normalų objektą.

Taigi dabar galime pasakyti, kaip klostosi seksualinis vaiko gyvenimas, kol nusistovi genitalijų primatas, kurio užuomazgos siejasi su infantiliąja epocha iki latentinio periodo ir kuris nenutrūkstamai formuojasi lytinio brendimo metais. Tas ankstyvasis laikotarpis pasižymi savotiška nestabilia organizacija, kurią norėtume pavadinti *pregenitaline*. Svarbiausi daliniai potraukiai šiuo metu yra ne genitaliniai, o *sadistiniai* ir *analiniai*. *Vyriško* ir *moteriško* pradų priešingybė kol kas visiškai nesvarbi; svarbesnė yra *aktyvaus* ir *pasyvaus* pradų priešingybė, ją galime laikyti seksualinio poliariškumo, su kuriuo ji vėliau ir susilieja, pirmtake. Tai, ką paskesnės genitalinės fazės požiūriu galėtume apibūdinti kaip vyrišką veiklos ypatybę, šioje fazėje reiškiasi siekimu užvaldyti, kuris lengvai virsta žiaurumu. Pasyvaus tikslo siekiai susiję su šiuo metu labai reikšminga erogenine išangės zona. Labai sustiprėja potraukis matyti ir pažinti; tiesą sakant, genitalijos seksualiniame gyvenime dalyvauja tik kaip šlapinimosi organas. Nestinga objektų daliniams potraukiams, kurie būdingi šiai fazei, bet tie objektai nebūtinai sulydomi į vieną. Sadistinė–analinė organizacija yra preliminari būsimos genitalinio primato fazės pakopa. Nuodugniau tirdami sužinome, kokia tos organizacijos dalis išsaugoma ir pereina į paskesnę, galutinę seksualumo formą ir kokiais būdais jos daliniai potraukiai įtraukiami į naują genitalinę organizaciją. Anapus sadistinės–analinės libido raidos fazės atsiveria dar ankstyvesnė primityvesnės organizacijos pakopa, kurioje pagrindinis vaidmuo tenka erogeninei burnos sričiai. Nesunkiai atspėsite, kad jai būdinga seksualinė čiulpimo veikla, ir galite nusistebėti supratingumu senovės egiptiečių, kurie vaiką, net ir dieviškąjį Horą, vaizdavo su pirštu burnoje. Tik visai neseniai Abrahamas aprašė šios primityvios oralinės fazės įtaką vėlesniam seksualiniam gyvenimui.

Ponai! Numanau, kad mano paskutinės pastabos apie vaiko seksualinės organizacijos pokyčius veikiau prislėgė jus, nei pamokė. Galbūt ir vėl pernelyg įnikau į smulkmenas. Bet

turėkite kantrybės; tai, ką išgirdote, labiau pravers ateityje. Kol kas įsidėmėkite, kad seksualinis gyvenimas – arba, mūsų žodžiais, libido funkcija – nėra kažkas gatava, be to, ne šiaip plėtojasi, bet susideda iš kelių labai skirtingų fazių, – žodžiu, kad tai yra kelissyk pasikartojantis procesas, analogiškas, tarkime, vikšro virtimui drugeliu. Vystymosi lūžis įvyksta, kai visi daliniai potraukiai pajungiami genitalijų primatui ir kartu seksualumas pajungiamas giminės pratęsimo funkcijai. Iki tol tėra, taip sakant, padrikas seksualinis gyvenimas, nepriklausoma atskirų dalinių potraukių veikla, siekiant organų teikiamo malonumo. Šią anarchiją švelnina „pregenitalinių" organizacijų užuomazgos, pirmiausia sadistinė–analinė fazė, iki jos – matyt, primityviausia, oralinė fazė. Negana to, viena organizacijos pakopa virsta kita, vykstant įvairiems dar nelabai ištirtiems procesams. Kitą kartą sužinosime, kokią reikšmę siekiant suprasti neurozes įgyja tas faktas, kad libido raida tokia ilga ir daugiapakopė.

Šiandien aptarsime dar vieną šios raidos aspektą, būtent dalinių seksualinių potraukių santykį su objektu. Tiksliau, probėgšmais apžvelgsime šią raidą, idant išsamiau aptartume vieną gana vėlyvą jos rezultatą. Kai kuriems seksualinio potraukio komponentams, tarkime, potraukiui valdyti (sadizmui), potraukiui apžiūrinėti ir pažinti, nuo pat pradžių ir vėliau reikia pašalinio objekto. Kitiems, kurie aiškiau susiję su tam tikromis erogeninėmis kūno zonomis, toks objektas reikalingas tik pradžioje, kol tie seksualinio potraukio komponentai remiasi neseksualinėmis funkcijomis, ir tampa nereikalingas jiems atsiskyrus nuo šių funkcijų. Žodžiu, pirmasis objektas, į kurį nukrypsta oralinis seksualinio potraukio komponentas, yra motinos krūtinė, tenkinanti kūdikio maitinimosi poreikį. Erotinis komponentas, kuris patenkinamas žindant, per čiulpimo aktą tampa nepriklausomas, kūdikis atsižada pašalinio objekto ir pakeičia jį kokia nors savo kūno dalimi. Oralinis potraukis virsta *autoerotiniu*, beje, analinis ir kiti erogeniniai

potraukiai tokie yra nuo pat pradžių. Tolesnės raidos tikslai, trumpai tariant, yra du: pirma, atsisakyti autoerotizmo, vėl pakeisti savo kūno objektą pašaliniu; antra, suvienodinti skirtingus atskirų potraukių objektus, pakeisti juos vieninteliu objektu. Žinoma, tai pavyksta tik tada, kai šis objektas yra savo kūną primenanti visuma. Be to, tai negali įvykti, neatsisakius kai kurių autoerotinių potraukių kaip netinkamų.

Objektų paieškos procesai gana painūs, kol kas jie dar nebuvo aiškiai aprašyti. Pabrėžkime, nes mūsų tikslams tai svarbu: jei procesas pasiekia tam tikrą baigmę vaikystės metais iki latentinio periodo, tai pasirinktas objektas pasirodo esąs beveik identiškas su pirmuoju oralinio potraukio objektu. Tegul tai ir ne motinos krūtinė, bet, šiaip ar taip, motina. Mes vadiname motiną pirmuoju *meilės* objektu. Apie meilę kalbame, kai norime pabrėžti psichinį seksualinių potroškių aspektą, nustumdami į antrą planą arba laikinai pamiršdami tuos kūniškus arba „juslinius" potraukius, kuriais jie grįsti. Tuo metu, kai motina tampa vaiko meilės objektu, prasideda ir psichinis išstūmimo darbas, kuriuo pasiekiama tai, kad vaikas nežino kai kurių savo seksualinių tikslų. Motinos kaip meilės objekto pasirinkimas siejasi su visa aibe reiškinių, kuriuos pavadinome „*Edipo* kompleksu" ir kurie tapo labai reikšmingi psichoanalitiškai aiškinant neurozes, be to, bene labiausiai prisidėjo, kad kiltų toks didelis pasipriešinimas psichoanalizei.

Išklausykite trumpą istoriją, įvykusią per šį karą. Vienas drąsus psichoanalizės sekėjas dirba gydytoju vokiečių fronte kažkur Lenkijoje ir patraukia kolegų dėmesį tuo, kad kartą jam pavyksta netikėtai paveikti vieną ligonį. Klausinėjamas jis prisipažįsta dirbąs psichoanalizės priemonėmis ir sutinka pasidalyti savo žiniomis su kolegomis. Žodžiu, kas vakarą korpuso gydytojai, kolegos ir viršininkai renkasi paklausyti ezoterinio analizės mokymo. Kiek laiko viskas klojasi neblogai, bet kartą, kai pranešėjas papasakoja klausytojams apie Edipo

kompleksą, pakyla vienas viršininkas ir pareiškia, kad jis tuo netikįs, kad tikra niekšybė kalbėti tokius dalykus jiems, narsiems Tėvynės gynėjams ir šeimų galvoms, ir uždraudžia tolesnes paskaitas. Analitikas pasiprašo perkeliamas į kitą fronto ruožą. Manau, prasti popieriai, jei vokiečių pergalei pasiekti reikia šitaip „organizuoti" mokslą, ir kažin ar vokiečių mokslas pakęs tokią organizaciją.

Dabar nekantraujate norėdami sužinoti, kas gi yra tas baisusis Edipo kompleksas. Tai pasako jo pavadinimas. Visi žinote graikų sakmę apie karalių Edipą, kuriam likimas lemia nužudyti savo tėvą ir vesti savo motiną, kuris daro viską, kad išvengtų orakulo pranašystės, ir galiausiai nubaudžia save apakindamas, kai patiria, kad nieko nenutuokdamas jau įvykdė abu nusikaltimus. Tikiuosi, kad daugelį jūsų sukrėtė šios sakmės pagrindu sukurta Sofoklio tragedija. Meniškai vilkinamas ir naujų įkalčių vėl pakurstomas tyrimas, kurį vaizduoja Atikos poetas, pamažu atskleidžia kažkada Edipo padarytą nusikaltimą; šis tyrimas primena psichoanalizės eigą. Iš vieno dialogo aiškėja, jog suklaidinta motina–žmona Jokastė nesutinka, kad tyrimas būtų tęsiamas. Ji aiškina, kad daugelis žmonių sapnuoja gyveną su savo motinomis, bet sapnų galima nepaisyti. Mes nemenkiname sapnų reikšmės, – bent jau tipiškų, daugelio žmonių sapnuojamų sapnų, – ir neabejojame, kad Jokastės minimas sapnas glaudžiai susijęs su keistu ir baisiu sakmės turiniu.

Stebėtina, kad Sofoklio tragedija nesukelia žiūrovui bent jau pasipiktinimo, reakcijos, panašios į ano naivaus karo gydytojo reakciją, tik kur kas labiau pagrįstos. Juk tai iš esmės nemorali pjesė, ji neigia moralinę žmogaus atsakomybę, parodo, kad nusikaltimą lemia dieviškos jėgos ir kad žmogus, dėl moralinių paskatų besipriešinantis nusikaltimui, yra visiškai bejėgis. Galėtum nesunkiai pamanyti, kad sakmės medžiaga siekiama apkaltinti dievus bei likimą, ir kritiškas, su dievais nesutariantis

Euripidas tikriausiai būtų ją pateikęs kaip tokį kaltinimą. Bet neįmanoma, kad šitaip šią medžiagą panaudotų dievotasis Sofoklis; sunkumus nugalėti padeda dievobaimingas apsukrumas, kai aukščiausia morale pripažįstamas paklusnumas dievams, net jei šie įsako nusikalsti. Nemanau, kad ši moralė yra stiprioji pjesės vieta, bet visai ne nuo jos priklauso tai, kad tragedija tokia įtaigi. Klausytojas reaguoja ne į moralę, o į slaptą sakmės prasmę ir turinį. Jis reaguoja taip, tarsi būtų išanalizavęs save, aptikęs Edipo kompleksą ir demaskavęs dievų valią bei orakulą kaip išaukštintas savosios nesąmoningumo srities pamėkles. Atrodo, tarsi jis prisimintų norą pašalinti tėvą bei vesti motiną ir pasibaisėtų juo. Ir poeto balsą jis supranta taip, tarsi šis norėtų pasakyti: veltui vengi atsakomybės ir įtikinėji, kad priešinaisi šiems nusikalstamiems ketinimams. Tu vis tiek kaltas, nes niekada neįstengei jų įveikti; jie tebėra, nors ir nesąmoningi. Psichologinė tiesa kaip tik tokia. Net išstūmęs savo piktus potroškius į nesąmoningumo sritį ir paskui sakydamas, kad nėra už juos atsakingas, žmogus priverstas jausti šią atsakomybę kaip neaiškios kilmės kaltės jausmą.

Visiškai neabejotina, kad Edipo kompleksas yra vienas svarbiausių kaltės jausmo, taip dažnai kankinančio neurotikus, šaltinių. Negana to, studijoje apie žmonių religijos ir moralės ištakas, kurią pavadinau *„Totemas ir tabu"* ir paskelbiau 1913 metais, išsakiau prielaidą, kad galbūt žmonija kaip visuma savo istorijos pradžioje dėl Edipo komplekso įgavo kaltės jausmą, pagrindinį religijos ir moralės šaltinį. Mielai daugiau apie tai pakalbėčiau, bet verčiau susilaikysiu. Pradėjus šią temą, sunku nuo jos atitrūkti, o mums reikia grįžti prie individualios psichologijos.

Tad ką galime sužinoti apie Edipo kompleksą tiesiogiai stebėdami vaiką ikilatentiniu periodu, kai jis renkasi objektą? Nesunku pastebėti, kad mažasis vyras norėtų, jog motina priklausytų tik jam, kad tėvo buvimą jis laiko kliūtimi, piktinasi, kai

šis rodo jai švelnumą, neslepia pasitenkinimo, kai tėvas išvyksta ar nebūna namuose. Dažnai berniukas tiesiog išsako savo jausmus, pažadėdamas motinai, kad ją ves. Sakysite, tai niekai palyginus su Edipo poelgiais, bet iš tikrųjų to visiškai pakanka, tai iš esmės tas pats. Stebėjimus dažnai sunkina tai, kad kitomis aplinkybėmis vaikas būna labai švelnus su tėvu; bet jis gana ilgai puikiai derina tokias priešingas – teisingiau pasakius, ambivalentiškas – emocines nuostatas, kurios suaugusiam netrukus taptų konfliktinės; vėliau nesąmoningumo srityje šios nuostatos irgi ilgai būna greta. Mums prieštaraus, kad mažo berniuko elgesį sąlygoja egoistiniai motyvai ir visiškai nepagrįstai čia ieškome erotinio komplekso. Motina tenkina visus vaiko poreikius, todėl šis suinteresuotas, kad jai nerūpėtų niekas kitas. Ir tai tiesa, bet netrukus paaiškės, kad tokiomis ir panašiomis aplinkybėmis egoistinis interesas tėra erotinio siekio atrama. Jei mažylis rodo savo motinai visiškai akivaizdų seksualinį smalsumą, reikalaudamas naktį miegoti su ja, siūlosi dalyvauti jai atliekant tualetą ar net mėgina ją suvilioti, ką dažnai pastebi ir juokdamasi papasakoja motina, tai šitaip, be abejo, atsiskleidžia erotinė jo prieraišumo prigimtis. Negalima pamiršti, kad motina lygiai taip pat rūpinasi ir dukrele, bet anaiptol nesulaukia tokių rezultatų, ir kad gana dažnai tėvas varžosi su ja rūpindamasis berniuku, bet jam nepavyksta tapti tokiu reikšmingu, kaip motinai. Žodžiu, jokia kritika neįstengia eliminuoti iš situacijos lyties teikiamų privilegijų. Juk kaip tik egoistinių sumetimų požiūriu mažajam vyrui būtų visiškai neprotinga tenkintis vienu asmeniu, užuot turėjus savo paslaugoms du.

Kaip pastebėjote, pavaizdavau tik berniuko santykį su tėvu ir motina. Mažai mergaitei viskas klostosi panašiai, tereikia padaryti atitinkamas pataisas. Švelniai prisirišusi prie tėvo, siekianti pašalinti motiną kaip nereikalingą ir užimti jos vietą, net kur kas vėlesnio moteriškumo priemonėmis koketuojanti maža mergaitė sukuria tokį patrauklų paveikslą, kad tiesiog

pamirštame, kokia rimta yra ši infantili situacija ir kokių sunkių padarinių ji gali turėti ateityje. Nepamirškime pridurti, kad bundant edipiškai vaiko nuostatai dažnai lemtingą įtaką daro tėvai, paklusdami lytinei traukai: ten, kur yra keli vaikai, tėvas akivaizdžiai teikia pirmenybę dukrai, o motina švelnesnė su sūnumi. Bet ir dėl šio veiksnio negalime rimtai suabejoti spontaniška vaiko Edipo komplekso prigimtimi. Edipo kompleksas perauga į šeimos kompleksą, kai atsiranda naujų vaikų. Vėl įgavęs egoistinio kenkimo bruožų jis sąlygoja tai, kad vaikas pasitinka jaunesnius brolius ir seseris priešiškai ir nesvyruodamas nori juos pašalinti. Paprastai šiuos neapykantos jausmus vaikai išsako net dažniau už tuos, kurie susiję su tėvų kompleksu. Jei noras išsipildo ir mirtis netrukus nusineša nepageidaujamą atėjūną, tai vėlesnė analizė gali parodyti, koks svarbus buvo vaikui šis mirties atvejis, net jei jis ir neišliko jo atmintyje. Naujagimio nustumtas į antrą planą, pradžioje net visiškai izoliuotas nuo motinos, vaikas sunkiai atleidžia tokį atstūmimą; jis patiria jausmus, analogiškus suaugusio žmogaus įtūžiui, kurie dažnai tampa ilgalaikio susvetimėjimo priežastimi. Jau minėjome, kad seksualinis tyrinėjimas ir visos jo išvados paprastai grindžiamos šia gyvenimiška vaiko patirtimi. Broliams ir seserims augant, santykis su jais reikšmingai kinta. Vietoj neištikimos motinos berniukas gali pasirinkti meilės objektu seserį; jau vaikų kambaryje tarp kelių brolių, besisukančių aplink jaunesnę sesutę, gali vykti priešiškos rungtynės, labai reikšmingos jų vėlesniam gyvenimui. Tėvą, kuris jau ne toks rūpestingas kaip ankstyvaisiais metais, mažai mergaitei gali pakeisti vyresnysis brolis, o vaiką, kurio ji veltui norėjo iš tėvo, – jaunesnė sesutė.

Tokius ir daugybę kitų panašių faktų gauname tiesiogiai stebėdami vaikus ir tirdami išlikusius, analizės įtakos nepatyrusius vaikystės metų prisiminimus. Todėl padarysite ir tokią išvadą: be galo svarbus žmogaus gyvenimo veiksnys yra tai, kelintas vaikas jis yra šeimoje, ir kiekvienoje biografijoje reikėtų

į šį veiksnį atsižvelgti. Bet kur kas svarbiau, kad turėdami omeny šią nesunkiai gaunamą informaciją, negalėsite nenusišypsoti prisiminę visus mokslinius samprotavimus, kuriais bandoma aiškinti incesto draudimą. Ko tik čia neprigalvota! Kad nuo vaikystės gyvenant kartu lytinis potraukis turėtų nukrypti nuo kitos lyties šeimos narių, arba kad psichikoje biologinę tendenciją vengti išsigimimo turėtų atitikti įgimta incesto baimė! Kartu visiškai pamirštama, kad incesto pagundos nereikėtų taip nepermaldaujamai drausti įstatymais ir papročiais, jei ji būtų patikimai natūraliai ribojama. Tiesa yra kaip tik priešinga. Pirmasis žmonių pasirenkamas objektas visada yra incestinis, vyras renkasi motiną ir seserį; reikia griežčiausių draudimų, kad šis ir vėliau išliekantis infantilus polinkis nepasireikštų. Primityvios, laukinės tautos incestą draudžia kur kas griežčiau, nei mes; neseniai Th. Reikas paskelbė puikų darbą, kuriame parodė, kad su lytine branda siejamais laukinių tautų ritualais, vaizduojančiais antrąjį gimimą, siekiama išlaisvinti berniuką nuo incestinio prieraišumo motinai ir sutaikyti jį su tėvu.

Mitologija liudija, kad incestas, kuriuo tariamai taip bjaurisi žmonės, be jokių būgštavimų pripažįstamas dievams, o iš senovės istorijos galite sužinoti, kad šventa valdovo priedermė buvo incestinė santuoka su seserimi (seniesiems faraonams, Peru inkams). Vadinasi, kalbama apie privilegijas, kurios draudžiamos paprastai liaudžiai.

Vienas Edipo nusikaltimas – kraujomaiša su motina, kitas – tėvo nužudymas. Beje, tai kaip tik tie didieji nusikaltimai, kuriuos smerkia totemizmas, pirmoji socialinė–religinė žmonių institucija. Palikime dabar tiesioginius vaiko stebėjimus ir pasidomėkime suaugusių, neurotikais tapusių žmonių analitiniais tyrinėjimais. Ką gi daugiau sužinome apie Edipo kompleksą, atlikdami analizę? Tai galime nusakyti keliais žodžiais. Analizė atskleidžia kompleksą tokį, kokį jį vaizduoja sakmė; ji rodo,

kad kiekvienas iš šių neurotikų buvo Edipas arba reaguodamas į kompleksą tapo Hamletu, o tai reiškia tą patį. Žinoma, analitinis Edipo komplekso vaizdas yra padidintas ir sušiurkštintas infantilusis eskizas. Neapykanta tėvui, jo mirties troškimas čia pateikiami jau ne baikščiomis užuominomis, švelnumas motinai siejamas su tikslu užvaldyti ją kaip moterį. Ar įtikėtina, kad švelniais vaikystės metais pasireikštų tokios stiprios ir radikalios emocijos, ar analizė neklaidina mūsų, pakeliui įpynusi kokį nors naują veiksnį? Nesunku jį atrasti. Kaskart, kai žmogus, net istorikas, pasakoja apie praeitį, reikia atsižvelgti į tai, kaip jis iškraipo jos vaizdą, netyčia į praeitį nukeldamas šį tą iš dabarties arba tarpinių laikotarpių. Dėl neurotiko galime net suabejoti, ar jis to nedaro visiškai tikslingai; vėliau sužinosime jo motyvus ir apskritai turėsime skaitytis su „atgalinio fantazavimo" į tolimą praeitį faktu. Nesunkiai pastebime ir tai, kad dažnai neapykanta tėvui sustiprėja dėl visos aibės motyvų, kuriuos tegalima sieti su vėlesniais laikais ir santykiais, kad seksualiniai norai motinos atžvilgiu įgauna tokias formas, kokių vaikas dar negalėjo žinoti. Bet veltui atgaliniu fantazavimu aiškintume Edipo komplekso visumą, veltui mėgintume nukelti ją į vėlesnius laikus. Tiesioginiai vaiko stebėjimai patvirtina, kad infantilus branduolys ir daugiau ar mažiau detalių visada yra.

Didžiulę praktinę reikšmę turi klinikinis faktas, kuris glūdi anapus analitiniu būdu nustatytos Edipo komplekso formos. Sužinome, kad lytinio brendimo metais, kai seksualinis potraukis pasireiškia visa jėga, vėl pasirenkami senieji šeimyniniai ir incestiniai objektai, jie vėl įkraunami libido [libidinös besetzt werden]. Infantilusis objekto pasirinkimas tebuvo silpna preliudija, kurios įtaka jaučiama renkantis objektą lytinio brendimo metais. Vyksta labai intensyvūs emociniai procesai, formuojantys Edipo kompleksą arba reakciją į jį, dažniausiai turintys pasilikti už sąmonės ribų, nes tapo nepakenčiamos jų įgyvendinimo sąlygos. Nuo šiol individas turi

spręsti didžiąją atsiskyrimo nuo tėvų užduotį, ir tik ją atlikęs jis nustoja buvęs vaiku, kad taptų socialinės bendrijos nariu. Sūnaus užduotis yra nukreipti savo libido nuo motinos ir panaudoti jį, renkantis realų pašalinį meilės objektą, bei susitaikyti su tėvu, jei tebejaučia jam priešiškumą, arba išsivaduoti nuo jo spaudimo, jei reaguodamas į infantilų protestą jis tapo priklausomas nuo tėvo. Ši užduotis iškyla kiekvienam žmogui; dėmesio verta tai, kad retai pavyksta ją išspręsti idealiai, t. y. psichologiniu ir socialiniu požiūriu korektiškai. Neurotikai apskritai neįstengia jos išspręsti; sūnų visą gyvenimą slegia tėvo autoritetas, jis nesugeba nukreipti savo libido į kitą objektą. Atitinkamai pakeitus santykį, ta pati dalia gali ištikti dukterį. Šia prasme Edipo kompleksą teisėtai laikome neurozių pagrindu.

Ponai, tikriausiai nutuokiate, kad skubėdamas praleidžiu daugybę praktiškai ir teoriškai reikšmingų aplinkybių, susijusių su Edipo kompleksu. Nenagrinėju ir jo variacijų bei galimos inversijos. Iš tolimesnių jo ryšių paminėsiu tik vieną: paaiškėjo, kad jis daro lemiamą įtaką poetinei kūrybai. Vienoje dėmesio vertoje knygoje Otto Rankas parodė, kad visų laikų dramaturgai medžiagos dažniausiai sėmėsi iš Edipo ir incestinio kompleksų, iš jų variacijų ir priedangų. Reikia paminėti ir tai, kad abu nusikaltėliški Edipo komplekso norai ir iki psichoanalizės buvo laikomi tikraisiais nevaržomo potraukių gyvenimo atstovais. Tarp enciklopedininko Diderot'o veikalų yra įžymusis dialogas „Le neveu de Rameau", kurį į vokiečių kalbą išvertė ne kas kitas, o Goethe. Čia galite perskaityti keistą sakinį: *Si le petit sauvage était abandonné à lui–même, qu'il conservât toute son imbésillité et qu'il réunît au peu de raison de l'enfant au berceau la violance des passions de l'homme de trente ans, il tordrait le col à son pére et coucherait avec sa mére.**

* Jei mažas laukinukas būtų paliktas sau ir, išsaugojęs visą savo kvailumą, prie menko kūdikio proto prijungtų trisdešimtmečio vyro aistrų siautulį, tai jis nusuktų sprandą savo tėvui ir sugultų su motina (pranc.). – Vert.

Bet negaliu nepaminėti kito dalyko. Ne veltui Edipo motina–žmona užsiminė apie sapną. Ar dar prisimenate, kas paaiškėjo tiriant sapnus: sapną sudarantys norai dažnai yra perversinio, incestinio pobūdžio arba išduoda netikėtą priešiškumą artimiems ir mylimiems giminaičiams? Anuomet neatsakėme į klausimą, iš kur randasi šie pikti jausmai. Dabar jūs galite į jį atsakyti. Jie atspindi ankstyvąjį infantilų, sąmoningame gyvenime seniai atsižadėtą libido paskirstymą ir jo įkrovas į tam tikrus objektus [Objektbesetzungen], kurios, kaip paaiškėja naktį, tebeegzistuoja ir tebėra kažkiek veiksmingos. Kadangi ne tik neurotikai, bet ir visi žmonės sapnuoja perversinius, incestinius ir tūžmingus sapnus, galime padaryti išvadą, kad ir normalių žmonių raidos kelyje neišvengiami iškrypimai ir libido įkrovos į Edipo komplekso objektus, kad tai yra normalios raidos kelias, kad neurotikai tik ryškiau ir šiurkščiau parodo tai, ką aptinkame atlikę ir sveikų žmonių analizę. Tai viena priežasčių, dėl kurių pirma tyrėme sapnus, o paskui – neurozinius simptomus.

Dvidešimt antra paskaita

Požiūris į vystymąsi ir regresiją. Etiologija

Ponios ir ponai! Girdėjome, jog libido funkcija turi ilgai vystytis, kad galiausiai vadinamuoju normaliu būdu imtų tarnauti giminės pratęsimo tikslams. Dabar norėčiau parodyti, kokią reikšmę šis faktas įgyja sąlygodamas neurozes.

Tikiuosi, neprieštarausime bendrosios patologijos teorijoms, padarę prielaidą, kad besivystantis libido patiria du pavojus: pirma, *gaišties* [Hemmung], ir, antra, *regresijos* [Regression]. Tai reiškia, kad vykstant bendrai biologinių procesų kaitai pasitaiko, jog ne visos paruošiamosios fazės praeinamos vienodai sėkmingai ir visiškai įveikiamos; kai kurios libido funkcijos dalys ilgam įstringa šiose ankstyvose fazėse ir bendrą jo raidos paveikslą papildo vystymosi pertrūkiai.

Paieškokime analogiškų procesų kitose srityse. Kai ankstyvaisiais žmonijos istorijos laikais visa tauta apleisdavo savo gyvenamąją vietą ieškodama naujos, tai, žinoma, naująją vietą pasiekdavo anaiptol ne visi. Be įvairių kitų keliaujant patiriamų nuostolių, pasitaikydavo, kad maži klajoklių būriai ar bendrijos sustodavo pakeliui ir apsigyvendavo čia, o pagrindinė masė patraukdavo toliau. Arba imkime artimesnį palyginimą: žinote, kad tam tikru embriono vystymosi momentu aukščiausiųjų žinduolių lytinės liaukos, pradžioje buvusios giliai pilvo ertmėje, keičia savo padėtį ir atsiduria beveik po oda dubens apačioje. Dėl tokio liaukų judėjimo pasitaiko vyriškos lyties individų, kurių viena porinio organo dalis pasiliko klubų

ertmėje arba įstrigo vadinamajame kirkšnių kanale, pro kurį turi praeiti abi liaukos; pasitaiko ir tokių, kurių kirkšnių kanalas liko atviras, nors paprastai jis turi užsitraukti, lytinėms liaukoms atsidūrus savo vietoje. Kai buvau jaunas studentas, Brückes'o vadovaujamas atlikau pirmąjį mokslinį darbą: tyrinėjau mažos, itin archaiškos sandaros žuvytės užpakalinių nervų šaknelių atsiradimą iš nugaros smegenų. Nustačiau, kad nervinės šių šaknelių skaidulos išeina iš didelių ląstelių, esančių užpakaliniame pilkosios medžiagos gumbe; šitai nebūdinga kitiems nugaros smegenis turintiems gyvūnams. Tačiau netrukus aptikau tokias nervų ląsteles ne tik pilkojoje medžiagoje, bet ir visame ruože iki vadinamojo spinalinio užpakalinės šaknelės ganglijo, ir padariau išvadą, kad ganglinių sankaupų ląstelės iš nugaros smegenų perėjo į šaknelinę nervo dalį. Tai patvirtina ir vystymosi istorija; bet šios mažos žuvytės atveju pasilikusios ląstelės atspindi visas permainas. Labiau įsigilinę nesunkiai atrasite silpnąsias šių palyginimų vietas. Todėl iš karto norime pasakyti: mūsų manymu, bet kokio seksualinio siekio raida gali vykti taip, kad atskiri to siekio komponentai lieka ankstesnėse pakopose, o kiti pasiekia galutinį tikslą. Kartu suprantate, kad kiekvieną tokį siekį įsivaizduojame kaip tam tikrą nuo gyvenimo pradžios nenutrūkstamą srautą, kurį kiek dirbtinai suskaidome į atskiras, viena po kitos einančias dalis. Jūs teisūs, manydami, kad šiuos vaizdinius reikėtų toliau aiškintis, bet pernelyg toli nuklystume pamėginę tai daryti. Leiskite dar pridurti, kad tokį dalinio siekio užsibuvimą ankstesnėje pakopoje turime pavadinti (potraukio) *fiksacija* [Fixierung].

Antrasis tokios daugiapakopės raidos pavojus yra tas, kad ir labiau išsivystę komponentai atgaliniu keliu gali lengvai grįžti į vieną šių ankstesnių pakopų; tokį procesą vadiname *regresija* [Regression]. Siekis patiria regresiją tuo atveju, jei stiprios išorinės kliūtys trukdo įgyvendinti jo funkciją, t. y. pasiekti pasitenkinimo tikslą vėlesne arba labiau išvystyta forma. Gali būti, kad fiksacija ir regresija nėra visiškai nepriklausomos. Kuo

stipresnės fiksacijos raidos kelyje, tuo greičiau funkcija išvengs išorinių sunkumų, regresuodama iki tų fiksacijų, taigi tuo neatsparesnė bus susiformavusi funkcija išorinėms jos realizavimo kliūtims. Įsivaizduokite, kad klajojanti tauta paliko savo sustojimo vietose stiprius būrius; tokiu atveju toliau patraukusieji gali sugrįžti į šias vietas, jei kelyje jie bus sumušti arba susidurs su itin stipriu priešu. Antra vertus, pavojus patirti pralaimėjimą tuo didesnis, kuo daugiau tautiečių pasiliko pakely.

Norėdami suprasti neurozes nepaleiskite iš akių šio santykio tarp fiksacijos ir regresijos. Tai bus tvirtas pagrindas sprendžiant klausimą apie neurozių priežastis, apie jų etiologiją, – tą klausimą, kurio netrukus imsimės.

Bet pirmiausia dar kiek panagrinėkime regresiją. Susipažinę su libido funkcijos raida, galite tikėtis dviejų regresijos rūšių: libido grįžimo prie pirmųjų jį patraukusių objektų, kurie, žinia, visada yra incestinės prigimties, ir, antra vertus, visos seksualinės organizacijos sugrįžimo į ankstesnę pakopą. Abi regresijos rūšys pasitaiko sergant perkėlimo neurozėmis, ir abi svarbios šių neurozių mechanizmui. Ypač pirmoji jų, libido grįžimas prie pradinių incestinių objektų, yra požymis, tiesiog varginančiai reguliariai besikartojantis tiriant neurotikus. Kur kas daugiau apie libido regresijas galėtume pasakyti, aptardami dar vieną neurozių grupę, vadinamąsias narcizines neurozes, bet dabar neketiname to daryti. Šie negalavimai atskleidžia ir kitus, iki šiol neminėtus libido funkcijos raidos procesus ir atitinkamai parodo naujas regresijų rūšis. Bet, manau, pirmiausia turiu įspėti jus nepainioti *regresijos* su *išstūmimu* ir padėti jums suvokti šių dviejų procesų santykį. Kaip prisimenate, vykstant išstūmimo procesui psichinis aktas, kurį galima būtų įsisąmoninti, t. y. kuris priklauso ikisąmoningumo sistemai, paverčiamas nesąmoningu, t. y. nustumiamas į nesąmoningumo sistemą. Be to, išstūmimu vadiname ir tokį procesą, kai nesąmoningas psichinis aktas apskritai nepraleidžiamas į ikisąmo-

ningumo sistemą, kai cenzūra jį atmeta tiesiog nuo slenksčio. Žodžiu, išstūmimo sąvoka visiškai nesusijusi su seksualumu; prašome įsidėmėti šitą faktą. Ji nusako grynai psichologinį procesą, kurį dar geriau apibūdintume pavadindami *topiniu* [topisch]. Tuo norime pasakyti, kad išstūmimo sąvoka susijusi su įsivaizduojamais erdviniais tūriais arba, jei vėl norime atsisakyti šio grubaus pagalbinio vaizdinio, su psichikos aparato, sudaryto iš atskirų psichinių sistemų, sąranga.

Tik pateikę šį palyginimą pastebime, kad iki šiol žodį „regresija" naudojome ne bendra, o perdėm specialia reikšme. Suteikę šiam žodžiui bendrą, t. y. grįžimo iš aukštesnės į žemesnę raidos pakopą, prasmę, ir išstūmimą galėsime laikyti regresija, nes ir jį galime apibūdinti kaip grįžimą į ankstesnę, giluminę [tiefere] psichinio akto vystymosi pakopą. Bet kalbant apie išstūmimą šis atgalinis judėjimas mums nelabai rūpi, nes išstūmimu dinamine prasme vadiname ir tokį procesą, kai psichinis aktas sulaikomas žemesnėje nesąmoningumo srities pakopoje. Žodžiu, išstūmimas yra topinė–dinaminė sąvoka, o regresija – grynai deskriptyvi. Bet iki šiol regresija vadinome ir su išstūmimu susieti mėginome išimtinai libido grįžimą į ankstesnes jo vystymosi pakopas, taigi tokį reiškinį, kuris esmingai skiriasi nuo išstūmimo ir visiškai nepriklauso nuo jo. Be to, libido regresijos negalime laikyti grynai psichiniu procesu, visai neaiški jos lokalizacija psichiniame aparate. Net jei regresija ir daro didžiulę įtaką psichiniam gyvenimui, vis tiek reikšmingiausias jos veiksnys yra organinis.

Ponai, tokie samprotavimai turėtų pasirodyti sausoki. Norėdami įspūdingiau jais pasinaudoti, pažvelkime į neurozių kliniką. Žinote, kad du pagrindiniai perkėlimo neurozių grupės atstovai yra isterija ir įkyriųjų būsenų neurozė. Nors isterijos atvejais pasitaiko, ir net gana reguliariai, kad libido regresuoja prie pirminių incestinių objektų, bet niekada nevyksta regresija į ankstesnę seksualinės organizacijos pakopą. Užtat pagrindi-

nis vaidmuo isterijos mechanizme tenka išstūmimui. Jei leistumėte mūsų dabartines patikimas žinias apie šią neurozę papildyti dar viena konstrukcija, reikalo esmę galėčiau nusakyti taip: nors daliniai potraukiai susivienijo ir nusistovėjo genitalijų primatas, bet šio susivienijimo rezultatams priešinasi su sąmone susijusi ikisąmoningumo sistema. Genitalinė organizacija nusistovėjo nesąmoningumo, bet ne ikisąmoningumo srityje, ir dėl šio ikisąmoningumo srities diktuojamo atmetimo susiklosto vaizdas, kiek primenantis tą būseną, kuri buvo prieš nusistovint genitalijų primatui. Bet iš tiesų tai visiškai kita būsena. Iš dviejų libido regresijų kur kas įspūdingesnė yra libido regresija į ankstesnę seksualinės organizacijos fazę. Kadangi ji nepasitaiko isterijos atvejais, o mūsiškė neurozių samprata dar pernelyg priklausoma nuo pirmiausia atliktų psichoanalitinių isterijos tyrinėjimų, tai libido regresijų reikšmė paaiškėja kur kas vėliau nei išstūmimo reikšmė. Būkime pasiruošę papildyti ir naujai įvertinti savo pažiūras, kai nagrinėsime ne tik isteriją ir įkyriųjų būsenų neurozę, bet ir kitas, narcizines, neurozes.

Įkyriųjų būsenų neurozės atveju, priešingai, libido regresija į ankstesnę sadistinę–analinę organizacijos pakopą yra ryškiausias faktas, nulemiantis ir šios neurozės simptomų raišką. Meilės impulsas čia privalo maskuotis sadistiniu impulsu. Įkyrusis vaizdinys: norėčiau tave nužudyti, – jei atmesime tam tikrus ne atsitiktinius, o būtinus priedus, – iš esmės reiškia ne ką kita, kaip: norėčiau su tavimi mylėtis. Pridurkite dar tai, kad kartu įvyko objektų regresija, todėl šie impulsai nukreipti į artimiausius ir mylimiausius asmenis, ir galėsite įsivaizduoti, kokį siaubą įkyrieji vaizdiniai sukelia ligoniui ir kartu kokie keisti jie atrodo, kai jis sąmoningai juos suvokia. Šios neurozės mechanizmą papildo dar ir išstūmimas, tiesa, nelengva tai išdėstyti tokiame trumpame įvade, kaip šis. Neprisidėjus išstūmimui libido regresija niekada nesukeltų neurozės, ji pasireikštų iškrypimu. Taigi matote, kad išstūmimas yra toks procesas,

kuris pirmiausia būdingas neurozei ir labiausiai ją charakterizuoja. Gal kada nors pasitaikys proga papasakoti jums, ką žinome apie iškrypimų mechanizmą; tada pamatysite, kad ir čia ne viskas vyksta taip paprastai, kaip norėtųsi.

Ponai! Manau, kad palankiausiai sutiksite ką tik girdėtus samprotavimus apie libido fiksaciją ir regresiją, jei laikysite juos pasiruošimu neurozių etiologijos tyrinėjimui. Apie tai prasitariau tik vieną kartą, užsiminęs, kad žmonės suserga neuroze, netekę galimybės patenkinti savo libido, t. y. dėl „priverstinio atsižadėjimo" [Versagung], ir kad neuroziniai simptomai yra atsižadėto pasitenkinimo pakaitalas. Žinoma, tai anaiptol nereiškia, kad kiekvienas, atsižadėjęs patenkinti libido, virsta neurotiku; tai reiškia vien tai, kad priverstinio atsižadėjimo veiksnys buvo aptiktas visais tirtų neurozių atvejais. Žodžiu, teiginys nėra apverčiamas. Be to, tikriausiai supratote, kad tuo teiginiu anaiptol neatskleidėme visų neurozių etiologiją gaubiančių paslapčių, išskyrėme tik svarbią ir būtiną susirgimo sąlygą.

Dabar neaišku, į ką reikėtų atkreipti dėmesį, toliau svarstant šį teiginį: į priverstinio atsižadėjimo pobūdį ar į atsižadančio asmens ypatybes. Priverstinis atsižadėjimas labai retai būna visapusiškas ir absoliutus; jis gali tapti patogeniniu veiksniu tik tuo atveju, jei tenka atsižadėti to vienintelio pasitenkinimo būdo, kurio reikalauja individas, vienintelio, kuriuo jis sugeba pasitenkinti. Apskritai galima įvairiai išgyventi libido patenkinimo stygių, nesusergant dėl to. Pirmiausia yra tokių žmonių, kurie įstengia šį stygių ištverti; jie nėra laimingi, juos kankina ilgesys, bet jie nesuserga. Toliau turėkime omeny, kad kaip tik seksualiniai potraukiai, jei galima taip pasakyti, itin *plastiški*. Jie gali pakeisti vienas kitą, vienas jų gali perimti kitų intensyvumą; kai neįmanoma realiai patenkinti vieno potraukio, šitai galima kompensuoti patenkinus kitą. Seksualiniai potraukiai sąveikauja kaip besijungiančių, skysčio pripildytų

kanalų tinklas, negana to, jie paklūsta genitalijų primatui, – žodžiu, visa tai toli gražu nelengva nusakyti vienu vaizdiniu. Be to, daliniai seksualiniai potraukiai ir iš jų susidedantis seksualinis siekis pasižymi dideliu sugebėjimu keisti savo objektą, išmainyti jį į kitą, taigi ir lengviau pasiekiamą; dėl tokio sugebėjimo keistis ir pasiruošimo pasitenkinti surogatais smarkiai sumažėja patogeninis priverstinio atsižadėjimo poveikis. Vienas procesų, padedančių išvengti ligos dėl priverstinio atsižadėjimo, įgavo ypatingą kultūrinę reikšmę. Jo esmė tokia: seksualinis siekis nuo savo tikslo – dalinio malonumo arba malonumo pratęsti giminę – nukreipiamas į kitą, genetiškai susijusį su atsižadėtuoju, bet nebe seksualinį tikslą; jį galime pavadinti socialiniu. Šį procesą vadiname „sublimacija" [Sublimierung], sutikdami su įprastu vertinimu, pagal kurį socialiniai tikslai laikomi aukštesniais už seksualinius, iš esmės egoistinius, tikslus. Beje, sublimacija tėra tik vienas specialus atvejis, kai seksualiniai siekiai remiasi kitais, neseksualiniais, siekiais. Apie ją dar turėsime kalbėti kitame kontekste.

Dabar pamanysite, kad pasitenkinimo stygius tapo visiškai nereikšmingas dėl visų tų priemonių, kurios padeda jį ištverti. Bet tai netiesa, patogeninė jo galia išlieka. Paprastai minėtų priešnuodžių nepakanka. Vidutiniškas nepatenkinto libido kiekis, kurį įstengia ištverti žmonės, yra ribotas. Anaiptol ne visų žmonių libido išlieka plastiškas ar laisvai judrus, be to, ir sublimacija visada gali apimti tik tam tikrą libido dalį, nekalbant jau apie tai, kad daugelio žmonių sugebėjimas sublimuoti yra labai menkas. Akivaizdu, kad svarbiausias šių ribojimų yra libido judrumo ribojimas, kai individo pasitenkinimas tampa priklausomas nuo nedaugelio tikslų ir objektų. Prisiminę, kad netobulai vystydamasis libido patiria daugybę kartais netgi pakartotinių fiksacijų ankstesnėse savo organizacijos ir objektų paieškos fazėse, paprastai nesuteikiančių realaus pasitenkinimo, suprasite, kad libido fiksacija – tai antras galingas veiksnys, kartu su išstūmimu sąlygojantis ligą. Schematiškai sutrum-

pinę galite kalbėti apie du neurozių etiologijos veiksnius: libido fiksacija yra vidinis, polinkio į neurozę, veiksnys, o priverstinis atsižadėjimas – išorinis, atsitiktinis veiksnys.

Pasinaudosiu proga ir įspėsiu jus nesivelti į vieną visiškai nereikalingą ginčą. Moksle įprasta išgriebti tiesos dalelę, pateikti ją kaip tariamą visumą, o paskui dėl jos grumtis su tuo, kas liko ir yra ne mažiau teisinga. Šitaip nuo psichoanalitinio judėjimo jau atskilo keletas krypčių, iš kurių viena pripažįsta tik egoistinius potraukius ir neigia seksualinius, kita vertina tik realių gyvenimo užduočių poveikį, bet nepaiso praeities įtakų ir t. t. Dabar atsirado dingstis panašioms priešpriešoms ir ginčams: ar neurozės yra *egzogeniniai* ar *endogeniniai* susirgimai, ar tai neišvengiamas tam tikros konstitucijos ar tam tikrų kenksmingų (traumuojančių) gyvenimo įspūdžių padarinys, ir ypač, ar jas sukelia libido fiksacija (ir kitos seksualinės konstitucijos ypatybės), ar jos atsiranda spaudžiant priverstiniam atsižadėjimui? Apskritai ši dilema man atrodo ne ką rimtesnė už kitą, kurią galiu pateikti: ar vaikas atsiranda tėvui apvaisinus, ar motinai pastojus? Būsite teisūs atsakę, kad abi sąlygos būtinos. Neurozių priežastis sieja jei ir ne visai toks, tai bent labai panašus santykis. Jas nagrinėdami galime išdėstyti visus neurozinių susirgimų atvejus tokia seka, kurioje abiejų veiksnių – seksualinės konstitucijos ir išgyvenimų arba, jei norite, libido fiksacijos ir priverstinio atsižadėjimo – santykis toks, kad vienam veiksniui stiprėjant kitas silpnėja. Viename sekos gale atsidurs ekstremalūs atvejai, apie kuriuos tikrai galite pasakyti: dėl ypatingos libido raidos šie žmonės neišvengiamai būtų susirgę, kad ir ką jiems būtų tekę patirti, kad ir kaip juos būtų tausojęs gyvenimas. Kitame sekos gale bus atvejai, kuriuos reikės vertinti priešingai: šie žmonės tikrai būtų išvengę ligos, jei jų gyvenime nebūtų susiklosčiusios vienokios ar kitokios aplinkybės. Į sekos vidurį patekusius atvejus galime apibūdinti taip: čia didesnis ar mažesnis seksualinės konstitucijos polinkis į ligą susipynė su didesniu ar mažesniu žalingų gyvenimo

aplinkybių poveikiu. Seksualinė šių žmonių konstitucija nebūtų sukėlusi neurozės, jei jie nebūtų patyrę tam tikrų išgyvenimų, ir, antra vertus, šie išgyvenimai nebūtų turėję trauminio poveikio, jei libido būsena būtų buvusi kita. Ko gero, galėčiau pripažinti, kad reikšmingesnis šioje sekoje yra polinkio į ligą veiksnys, bet ir tai priklauso nuo to, kaip nusakysime neurastenijos ribas.

Ponai! Siūlau tokias sekas pavadinti *papildomomis sekomis* [Ergänzungsreihen]; nusiteikite, kad dar ne kartą pasitaikys proga sudaryti kitas panašias sekas.

Atrodo, kad atkaklumas, su kuriuo libido laikosi tam tikrų krypčių ir objektų, kitaip tariant, jo *lipnumas* [Klebrigkeit] yra savarankiškas, individualiai permainingas veiksnys; visiškai nežinome, nuo ko jis priklauso, bet aišku, kad daugiau nemenkinsime jo reikšmės neurozių etiologijai. Antra vertus, neturėtume laikyti šio ryšio ir pernelyg glaudžiu. Dėl neaiškių priežasčių įvairiomis aplinkybėmis toks libido „lipnumas" būdingas ir normaliam žmogui, be to, jis yra lemiamas iškrypimų veiksnys, t. y. būdingas individams, kurie tam tikra prasme yra tiesiog neurotikų priešingybė. Jau iki psichoanalizės buvo žinoma (Binet), kad iškrypėlių anamnezė labai dažnai pateikia itin ankstyvą nenormalios potraukio krypties ar nenormalaus objekto pasirinkimo įspūdį, į kurį visam gyvenimui fiksuojasi individo libido. Dažnai negali pasakyti, kodėl šis įspūdis galėjo taip stipriai patraukti libido. Noriu papasakoti vieną tokį atvejį iš savo patirties. Vyriškis, kuriam šiandien nieko nereiškia moters genitalijos ir visos kitos grožybės, kuriam neįveikiamą seksualinį susijaudinimą sukelia tik apauta tam tikros formos koja, prisimena išgyvenimą, nulėmusį jo libido fiksaciją, kai jam buvo šešeri metai. Jis sėdėjo ant suolelio šalia guvernantės, mokiusios jį anglų kalbos. Guvernantei – senai, liesai, negražiai panelei vandeningomis mėlynomis akimis ir riesta nosimi – tą dieną skaudėjo koją, todėl ji ištiesė ją, apautą

aksomine šlepete, ant pagalvėlės; viršutinė kojos dalis buvo kuo padoriausiai pridengta. Po kelių nedrąsių normalios seksualinės veiklos bandymų lytinio brendimo metais tokia liesa, gyslota koja, kokią jis matė sėdėdamas šalia guvernantės, tapo vyriškiui vieninteliu seksualiniu objektu; jei prie tokios kojos prisijungdavo dar ir kiti anglų guvernantės tipą primenantys bruožai, tai vyriškis tiesiog negalėdavo atsispirti. Bet ši libido fiksacija pavertė jį ne neurotiku, o iškrypėliu, vadinamuoju kojos fetišistu. Taigi matote: nors stipri ir pirmalaikė libido fiksacija yra būtina neurozių priežastis, bet su fiksacijomis susiduriame ir toli už neurozių srities ribų. Kaip ir anksčiau minėtas priverstinis atsižadėjimas, ši sąlyga savaime mažai ką lemia.

Atrodo, neurozių priežasčių problema komplikuojasi. Išties, psichoanalitinis tyrinėjimas supažindina mus su nauju veiksniu, į kurį neatsižvelgėme sudarydami etiologinę seką ir kuris ryškiausias tada, kai neurozinė negalia staiga pakeičia gerą savijautą. Tokiais atvejais visada aptinkame vidinės potroškių kovos, arba, kaip įpratome sakyti, psichinio *konflikto*, požymių. Viena asmenybės dalis gina tam tikrus norus, kita priešinasi ir atmeta juos. Be tokio konflikto nebūna neurozės. Atrodo, nieko stebėtino čia nėra. Žinia, mūsų psichinį gyvenimą nuolat drumsčia konfliktai, kuriuos turime spręsti. Vadinasi, turi susiklostyti ypatingos aplinkybės, kad toks konfliktas taptų patogeninis. Tad galime pasidomėti, kokios tos aplinkybės, tarp kokių psichinių jėgų vyksta patogeniniai konfliktai ir koks tokio konflikto santykis su kitais ligą sukeliančiais veiksniais.

Tikiuosi galėsiąs patenkinamai atsakyti į šiuos klausimus, net jei atsakymai bus schematiškai sutrumpinti. Konfliktas kyla dėl priverstinio atsižadėjimo, kai pasitenkinimo galimybės netekęs libido yra priverstas ieškoti kitų objektų ir pasitenkinimo būdų. Būtina konflikto sąlyga yra tai, kad viena asmenybės dalis nepripažįsta naujųjų objektų ir būdų, taigi uždeda

jiems *veto*, dėl kurio libido neįmanoma patenkinti naujuoju būdu. Paskui vyksta simptomų formavimosi procesas, kurį nagrinėsime vėliau. Atsižvelgus į protestą atmestieji libido siekiai realizuojami aplinkiniais keliais, kiek pakeisti ir sušvelninti. Šie aplinkkeliai – tai simptomų susidarymo būdai, o simptomai yra naujojo pasitenkinimo išraiška, ankstesnio pasitenkinimo pakaitalas, kurio prireikė dėl priverstinio atsižadėjimo.

Psichinio konflikto reikšmę galime nusakyti ir kitais žodžiais: priverstinis *išorinis* atsižadėjimas tampa patogeniniu, jei prisideda priverstinis *vidinis* atsižadėjimas. Žinoma, išorinis ir vidinis atsižadėjimas susiję su skirtingais pasitenkinimo objektais ir būdais. Išoriniu atsižadėjimu panaikinama viena pasitenkinimo galimybė, vidiniu atsižadėjimu siekiama panaikinti kitą, dėl kurios ir kyla konfliktas. Esu linkęs naudoti šiuos vaizdinius dėl jų slapto numanomo turinio. Tai užuomina, kad vidiniai suvaržymai atsirado, ko gero, priešistoriniais žmonijos vystymosi laikais dėl realių išorinių kliūčių.

Bet kokios jėgos protestuoja prieš libido siekius, kokia yra antroji patogeninio konflikto pusė? Apskritai kalbant, tai ne seksualiniai potraukiai. Visus juos sujungiame pavadindami „Ego potraukiais" [Ichtriebe]; mes neįstengiame jų labiau išskaidyti psichoanalitiškai tirdami perkėlimo neurozes, geriausiu atveju kiek susipažįstame su jais, tirdami analizės sukeltą pasipriešinimą. Vadinasi, patogeninis konfliktas yra konfliktas tarp seksualinių ir Ego potraukių. Daugeliu atvejų atrodo, tarsi konfliktas turėtų kilti tarp skirtingų grynai seksualinių siekių; bet iš esmės tai nieko nekeičia, nes vienas iš dviejų konfliktuojančių seksualinių siekių paprastai patenkina Ego, o antrasis sukelia jo pasipriešinimą. Žodžiu, ir šiuo atveju konfliktas vyksta tarp Ego ir seksualumo.

Ponai! Apibūdinusi kokį nors psichinį procesą kaip seksualinių potraukių rezultatą psichoanalizė labai dažnai susilauk-

davo piktų priekaištų, kad žmoguje glūdi ne vien seksualumas, kad psichiniame gyvenime esama ir kitų potraukių bei interesų, kad negalima „visko" kildinti iš seksualumo. Labai džiugu, kad bent kartą mūsų nuomonė sutampa su psichoanalizės priešininkų nuomone. Psichoanalizė niekada nepamiršo, kad esama ir neseksualinių potraukių, jos pagrindas yra aiški seksualinių ir Ego potraukių atskirtis; dar prieš pasigirstant bet kokiems protestams ji anaiptol netvirtino, kad neurozes reikia kildinti iš seksualumo, o teigė, kad jų ištakos – tai konfliktas tarp Ego ir seksualumo. Sunku įsivaizduoti, dėl kokių motyvų ji galėtų ginčyti Ego potraukių egzistenciją arba jų reikšmę, nagrinėdama seksualinių potraukių vaidmenį normaliame gyvenime ir sergant neuroze. Jai tiesiog buvo lemta pirmiausia susidurti su seksualiniais potraukiais, nes kaip tik jie labiausiai atsiskleidė tiriant perkėlimo neurozes, ir, antra vertus, ji privalėjo studijuoti tai, ko nepaisė kiti.

Netiesa ir tai, kad psichoanalizė visiškai nesidomėjo neseksualia asmenybės dalimi. Kaip tik Ego ir seksualumo atskirtis leido itin aiškiai suprasti, kad ir Ego potraukiams būdinga ilga raida, ne visiškai nepriklausoma nuo libido, tokia raida, kuri savo ruožtu veikia libido. Tiesa, apie Ego raidą išmanome kur kas mažiau nei apie libido raidą, nes tik studijuodami narcizines neurozes galime tikėtis atskleisti Ego struktūrą. Bet Ferenczi's jau nuveikė didelį darbą mėgindamas teoriškai sukonstruoti Ego raidos pakopas, ir turime pripažinti, jog gavome bent du tvirtus atramos taškus, kad galėtume įvertinti šitą raidą. Mes nemanome, kad individo libido interesai nuo pat pradžių prieštarauja jo savisaugos interesams; kiekvienoje pakopoje Ego veikiau stengsis prisiderinti prie esamos seksualinės organizacijos ir pajungti ją sau. Atskirų libido raidos fazių kaita tikriausiai vyksta pagal nustatytą programą; bet negalime nesutikti, kad šį procesą gali paveikti Ego, ir kartu, matyt, esama kažkokio paralelizmo, tam tikros atitinkamybės tarp Ego ir libido raidos fazių; galbūt patogeninis veiksnys yra šios

atitinkamybės sutrikimas. Svarbu, kaip elgiasi Ego tuo atveju, jei kuriuo nors savo vystymosi raidos libido patiria stiprią fiksaciją. Ego gali pritarti šiai fiksacijai ir atitinkamai tapti perversiniu, kitaip tariant, infantiliu. Antra vertus, jis gali reaguoti į libido sulaikymą neigiamai, ir tokiu atveju ten, kur libido ištiko *fiksacija*, Ego patiria *išstūmimą*.

Žodžiu, taip sužinome, kad trečiasis neurozių etiologijos veiksnys – *polinkis į konfliktus* – yra sąlygojamas ir Ego, ir libido raidos. Vadinasi, ir vėl papildėme mūsų žinias apie neurozių priežastis. Pirmoji, bendriausia, neurozių sąlyga yra priverstinis atsižadėjimas, antroji – libido fiksacija, stumianti jį tam tikra kryptimi, trečioji – dėl Ego raidos atsirandantis polinkis į konfliktus, kai Ego atmeta tokius libido impulsus. Tad, matyt, viskas ne taip painu ir kur kas lengviau suvokiama, negu jums atrodė klausantis mano išvedžiojimų. Bet, ko gero, paaiškės, kad tai dar ne viskas. Reikės pridurti šį tą naujo ir detaliau panagrinėti tai, ką jau žinome.

Norėdamas pademonstruoti, kaip dėl Ego raidos randasi konfliktai ir kartu sąlygojamos neurozės, pateiksiu pavyzdį, tegul išgalvotą, bet visiškai įtikimą. Pasirėmęs Nestroy'o komedija pavadinsiu jį " Pusrūsyje ir pirmame aukšte". Pusrūsyje gyvena kiemsargis, pirmame aukšte – namo savininkas, turtingas ir kilmingas žmogus. Abu turi vaikų; tarkime, namo savininko dukrelė gali neprižiūrima žaisti su proletaro vaiku. Nesunkiai gali atsitikti, kad vaikų žaidimai įgaus nepadorų, t. y. seksualinį pobūdį, kad jie žais „tėtį ir mamą", stebės vienas kitą atliekant intymius reikalus ir dirgins genitalijas. Nepaisant penkerių ar šešerių metų amžiaus, kiemsargio mergaitė veikiausiai jau galėjo matyti suaugusiųjų seksualumo apraiškas, tad ji, ko gero, atliks suvedžiotojos vaidmenį. Net jei šie išgyvenimai labai trumpalaikiai, vis dėlto jie suaktyvina tam tikrus seksualinius abiejų vaikų impulsus, kurie bendriems žaidimams pasibaigus keletą metų pasireikš

masturbacija. Tiek bendrumų; visiškai skirtingi bus galutiniai rezultatai. Kiemsargio dukra masturbuosis iki menstruacijų pradžios, paskui nesunkiai to atsisakys, po kelerių metų susiras mylimąjį, gal pagimdys vaiką, pasuks vienu ar kitu gyvenimo keliu, gal taps populiaria artiste ir gyvenimą baigs kaip aristokratė. Gal jos likimas nebus toks puikus, bet, šiaip ar taip, ji nugyvens gyvenimą, nepatyrusi žalos dėl pirmalaikio savo seksualumo proveržio, nesusirgusi neuroze. Kitaip bus namų savininko dukrelei. Dar būdama vaikas ji ims nujausti, kad padarė kažką negera, netrukus, tikriausiai po aršios kovos, atsisakys masturbacijos ir vis tiek liks šiek tiek prislėgta. Tapusi mergina, galėdama šį tą sužinoti apie seksualinius santykius, ji nusigręš nuo jų su nepaaiškinamu pasibjaurėjimu ir verčiau norės nieko nežinoti. Tikriausiai dabar ją vėl apims nenugalimas masturbacijos poreikis, kuriuo ji nedrįs skųstis. Sulaukusi tokio amžiaus, kai galėtų patikti vyrui kaip moteris, ji susirgs neuroze, kartu prarasdama santuokos ir kitas gyvenimo viltis. Jei analizės padedami suvokiame šią neurozę, paaiškėja, kad puikiai išauklėta, inteligentiška, kilnių siekių mergina visiškai išstūmė savo seksualinius impulsus ir kad neįsisąmoninti jie tebėra įstrigę prie varganų išgyvenimų, patirtų su vaikystės drauge.

Nors išgyvenimai vienodi, bet abu likimai tokie skirtingi todėl, kad vienos merginos Ego patyrė tam tikrą raidą, o kitos merginos – ne. Kiemsargio dukrai seksualinė veikla ir vėliau atrodė natūrali, kaip ir vaikystėje nekėlė abejonių. Namų savininko dukra patyrė auklėjimo įtaką ir pakluso jo reikalavimams. Iš pasiūlytų paskatų jos Ego susikūrė moters tyrumo ir skaistumo idealą, su kuriuo nesiderina seksualinė veikla; intelektinė raida prisidėjo sumenkindama jos akyse jai skirtą moters vaidmenį. Taip moralinė ir intelektinė Ego raida tapo jos konflikto su seksualumo poreikiais priežastimi.

Šiandien norėčiau aptarti dar vieną Ego raidos klausimą, tiek turėdamas omeny tam tikrą ateities perspektyvą, tiek todėl, kad kaip tik tai, apie ką kalbėsiu, pateisina mūsų mėgstamą griežtą ir anaiptol ne savaime suprantamą Ego ir seksualinių potraukių atskirtį. Vertindami ir Ego, ir libido raidą, turime akcentuoti požiūrį, į kurį iki šiol mažai kas atkreipdavo dėmesį. Abiem atvejais iš esmės paveldima, sutrumpintai pakartojama visos žmonijos raida, apimanti labai ilgą laikotarpį nuo pirmykščių laikų. Man regis, šios *filogenetinės* libido vystymosi ištakos yra akivaizdžios. Prisiminkite, kad vienos klasės gyvūnų genitalijų aparatas glaudžiai susijęs su burna, kitos – neatskiriamas nuo šalinimo aparato, dar kitos susijęs su judėjimo organais, – visi šie duomenys patraukliai aprašyti puikioje W. Bölsche'o knygoje. Galime sakyti, kad gyvūnų pasaulyje matome įvairiausius iškrypimus, tapusius seksualine organizacija. Filogenetinį požiūrį į žmogų kiek sunkina ta aplinkybė, jog iš esmės paveldėtos savybės vėl įgyjamos per individualią raidą, matyt, todėl, kad tos sąlygos, kurios kitados privertė įgyti naujų savybių, tebeegzistuoja ir tebeveikia kiekvieną individą. Sakyčiau, kažkada jų poveikis buvo kūrybinis, o dabar jos tiesiog sugrąžina tai, kas jau yra buvę. Be to, neabejotina, kad nulemtos raidos eigą kiekvieno individo atveju gali sugriauti arba pakeisti naujos išorinės įtakos. Žinome tą jėgą, kuri skatino žmonijos raidą ir kuri iki šiol tebeveikia ta pačia kryptimi; tai ir vėl realybės diktuojamas priverstinis atsižadėjimas arba, jei norime jį pavadinti tikruoju vardu, gyvenimiškoji *būtinybė*: *Αναγνκη*. Ji buvo griežta auklėtoja ir daug ką iš mūsų padarė. Neurotikai – tai tie vaikai, kuriems brangiai kainavo jos griežtumas, tačiau, šiaip ar taip, bet koks auklėjimas yra rizikingas. Beje, įvertinę gyvenimiškąją būtinybę kaip raidos variklį, neturėtume neigti „vidinių vystymosi tendencijų" reikšmės, jeigu pavyksta įrodyti, kad tokių tendencijų būta.

Dėmesio verta tai, kad seksualinių potraukių ir savisaugos instinktų santykiai su realia būtinybe yra skirtingi. Savisaugos

instinktus ir visa, kas su jais susiję, lengviau ugdyti; jie anksti išmoksta paklusti būtinybei ir vystytis pagal realybės reikalavimus. Tai suprantama, nes jiems reikalingų objektų jie negali įsigyti kitais būdais; be šių objektų individas pražūtų. Seksualinius potraukius ugdyti sunkiau, nes pradžioje jie gali apsieiti be pašalinių objektų. Tarsi parazituodami jie gali jungtis prie kitų kūno funkcijų ir patirti autoerotinį pasitenkinimą, todėl pradžioje yra nepavaldūs realios būtinybės įtakoms ir dažnai išlieka tokie tam tikra prasme savavališki, nepasiduodantys auklėjimui, žodžiu, „nesupratingi" visą gyvenimą. Be to, jauną asmenybę paprastai įmanoma auklėti tik tol, kol galutinai nubunda jos seksualiniai poreikiai. Auklėtojai tai žino ir elgiasi atitinkamai; bet galbūt psichoanalizės rezultatai įtikins juos, kad auklėjant reikia sutelkti dėmesį į pirmuosius vaikystės metus, pradedant nuo žindomo kūdikio. Mažas ketverių arba penkerių metų žmogus dažnai jau yra visiškai susiformavęs, vėliau jis tik palaipsniui atskleidžia tai, kas į jį įdėta.

Norėdami galutinai įvertinti aptarto skirtumo tarp savisaugos instinktų ir seksualinių potraukių reikšmę, turime pradėti iš tolo ir pateikti vieną tų samprotavimų, kuriuos galima pavadinti *ekonominiais*. Taip įžengiame į bene svarbiausią, bet, deja, ir neaiškiausią psichoanalizės sritį. Keliame klausimą, ar įmanoma nusakyti pagrindinį mūsų psichikos aparato darbo tikslą, ir pirmu priartėjimu atsakome, kad šis tikslas yra pasiekti malonumą. Atrodo, kad visa mūsų psichikos veikla siekiama patirti malonumą ir išvengti nemalonumo, t. y. kad šią veiklą automatiškai reguliuoja *malonumo principas* [Lustprinzip]. Dabar labiausiai norėtume žinoti, kokiomis aplinkybėmis jaučiamas malonumas ir nemalonumas, bet kaip tik šių žinių mums trūksta. Tikrai galime teigti vien tai, kad malonumas *kažkaip* siejasi su psichikos aparatą veikiančio dirginimo mažėjimu, silpnėjimu, nykimu, o nemalonumas – su jo didėjimu. Jokių abejonių dėl šio teiginio nelieka ištyrus intensyviausią žmogaus patiriamą malonumą – malonumą atliekant seksualinį

aktą. Vykstant tokiems su malonumu susijusiems procesams sprendžiamas psichinio susijaudinimo arba energijos likimas, todėl tokio pobūdžio samprotavimus vadiname ekonominiais. Žinoma, psichinio aparato paskirtį ir funkciją galime aprašyti kitaip, bendriau, neakcentuodami malonumo potyrio. Galime sakyti, kad psichinio aparato tikslas yra įveikti dirginimus, pasiekiančius jį iš išorės ir vidaus, išsivaduoti nuo šių dirginimų. Akivaizdu, kad seksualiniai potraukiai nuo pat savo raidos pradžios iki pabaigos susiję su malonumo potyriu; ši pirminė jų funkcija nekinta. Taip pat ir Ego potraukiai pradžioje siekia malonumo. Bet auklėtojos–būtinybės veikiami Ego potraukiai netrukus išmoksta pakeisti malonumo principą jo modifikacija. Užduotis išvengti nemalonumo jiems tampa beveik lygiavertė su užduotimi patirti malonumą; Ego suvokia, kad kartais būtina atsisakyti nedelsiamo malonumo, būtina atidėti malonumo potyrį, patirti šiokį tokį nemalonumą ir apskritai atsižadėti tam tikrų malonumo šaltinių. Taip išauklėtas Ego tapo „supratingas", jis jau nesileidžia valdomas malonumo principo, bet paklūsta *realybės principui* [Realitätsprinzip], kurio tikslas iš esmės irgi yra malonumas, nors atidėtas ir menkesnis, bet dėl atodairos į realybę labiau garantuotas.

Perėjimas nuo malonumo prie realybės principo yra vienas svarbiausių Ego raidos rezultatų. Jau žinome, kad seksualiniai potraukiai pavėluotai ir nenoromis nueina šį Ego raidos etapą, o paskui išgirsime, kokie padariniai gresia žmogui dėl to, kad jo seksualumas tenkinasi tokiais trapiais ryšiais su realybe. Pabaigoje – dar viena čia tinkanti pastaba. Jeigu Ego kaip ir libido turi savo raidos istoriją, nereikėtų nustebti išgirdus, kad pasitaiko ir „Ego regresijų"; tikriausiai norėsite sužinoti, kokį vaidmenį Ego grįžimas į ankstesnes vystymosi fazes gali atlikti neurozių atveju.

Dvidešimt trečia paskaita

Simptomų susidarymo būdai

Ponios ir ponai! Nespecialistui ligos esmė yra jos simptomai, tad, jo manymu, norint išgydyti ligą reikia panaikinti tuos simptomus. Gydytojas stengiasi skirti ligą nuo jos simptomų ir teigia, kad panaikinę simptomus anaiptol nebūtinai išgydome ligonį. Bet jei kas ir lieka iš ligos panaikinus simptomus, tai tik ligos gebėjimas kurti naujus simptomus. Tad kol kas laikykimės nespecialistų požiūrio ir tarkime, kad įsigilinę į ligos simptomus suvokiame ir ligą.

Simptomai (žinoma, kalbame apie psichinius arba psichogeninius simptomus ir psichinę negalią) – tai individo gyvenimo visumai žalingi ar bent visiškai nereikalingi aktai, kuriais ligonis skundžiasi, dažniausiai apibūdindamas juos kaip priverstinius, nemalonumo arba kančios lydimus aktus. Šie aktai žalingi, nes jie reikalauja tam tikrų psichinių sąnaudų, antra vertus, papildomų psichinių sąnaudų prireikia jiems įveikti. Intensyviai formuojantis simptomams dėl šių sąnaudų individui pavaldi psichinė energija gali labai sumažėti, ir jis gali nebepajėgti spręsti svarbius gyvenimo uždavinius. Kadangi čia labiausiai lemia iššvaistytos energijos kiekis, lengvai suprasite, kad „negalia“ yra iš esmės praktinė sąvoka. Bet jei laikydamiesi teorinio požiūrio nepaisysite kiekybių, lengvai galėsite pasakyti, kad mes visi esame ligoniai, t. y. neurotikai, nes simptomų atsiradimo sąlygos aptinkamos ir tiriant normalius žmones.

Jau žinome, kad neuroziniai simptomai atsiranda dėl konflikto, kurį sukelia naujasis libido patenkinimo būdas. Abi priešiškomis virtusios jėgos vėl susitinka per simptomą; sudarydamos simptomą jos tarsi pasiekia kompromisą ir susitaiko. Todėl simptomas toks gajus: jį palaiko abi pusės. Taip pat žinome, kad vienas konflikto partnerių – tai nepatenkintas, tikrovės atstumtas libido, verčiamas ieškoti naujų pasitenkinimo būdų. Jei tikrovė nepermaldaujama ir tada, kai libido pasiruošęs pasirinkti kitą objektą vietoje atsižadėtojo, tai jis galiausiai bus priverstas pasukti regresijos keliu ir siekti pasitenkinimo pasitelkdamas ankstesnę, jau įveiktą organizacinę pakopą arba vieną anksčiau paliktų objektų. Regresuoti libido įstengia dėl fiksacijos, kurią jis paliko savo raidos kelyje.

Čia ryškiai išsiskiria keliai, vedantys perversijos ir neurozės link. Jei regresijos nesukelia Ego pasipriešinimo, neurozė neišsivysto, libido patiria kokį nors realų, nors ir nenormalų pasitenkinimą. Bet jeigu Ego, disponuojantis ne tik sąmone, bet ir motorinės inervacijos bei psichinių impulsų realizacijos galimybėmis, nepritaria regresijoms, kyla konfliktas. Libido tarsi atkertamas ir turi mėginti kažkaip išsisukti, kad galėtų atlikti malonumo principo reikalaujamą energijos įkrovą. Jis turi išsisukti nuo Ego. Tokią galimybę jis realizuoja regresyviai nueidamas savo raidos kelią ir sugrįždamas prie tų fiksacijų, nuo kurių Ego kadaise gynėsi išstūmimu. Judėdamas atgal ir užimdamas šias ankstesnes pozicijas libido išvengia Ego ir jo įstatymų, bet kartu atsižada visų Ego įtakoje pasiektų auklėjimo rezultatų. Jis buvo nuolankus, kol tikėjosi pasitenkinimo; spaudžiamas dvigubo – vidinio ir išorinio – atsižadėjimo, jis tampa nepaklusnus ir prisimena senus gerus laikus. Toks, iš esmės nesikeičiantis, yra jo būdas. Vaizdiniai, kuriuos libido dabar įkrauna savo energija, priklauso nesąmoningumo sistemai ir paklūsta čia veikiantiems procesams, ypač sutirštinimui ir perstūmimui. Taip susiklosto aplinkybės, visiškai analogiškos sapnų susidarymo aplinkybėms. Panašiai kaip

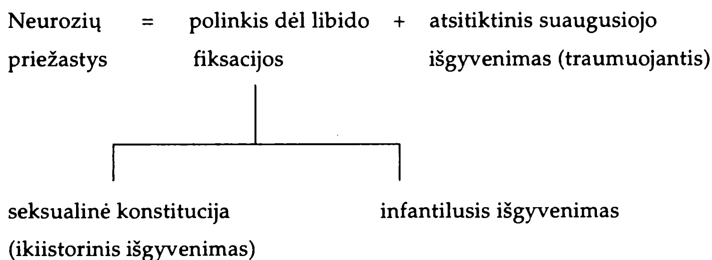
nesąmoningumo srityje susiformavęs tikrasis sapnas, kuriuo patenkinama nesąmoninga geidžiama fantazija, susiduria su tam tikra (iki)sąmoninga veikla, atliekančia cenzūrą ir leidžiančia išpildžius cenzūros reikalavimus suformuoti išreikštąjį sapną kaip kompromisą, taip ir libido atstovai nesąmoningumo srityje turi skaitytis su ikisąmoningo Ego jėga. Prieš juos nukreiptas Ego prieštaravimas įgauna „priešingos įkrovos" [Gegenbesetzung] formą, libido verčiamas pasirinkti tokią raišką, kuri kartu atspindėtų ir tą prieštaravimą. Taip atsiranda simptomas, daugsyk iškraipyta nesąmoningo libidinio noro patenkinimo atauga, meistriškai parinkta dviprasmybė su dviem visiškai priešingomis reikšmėmis. Tik šioje vietoje galime pamatyti, kuo skiriasi sapno ir simptomo susidarymas: formuojantis sapnui ikisąmoningas tikslas tėra išsaugoti miegą, nepraleisti į sąmonę nieko, kas galėtų jį sutrukdyti; anaiptol nesiekiama nesąmoningam potroškiui ryžtingai sušukti: ne, jokiu būdu! Čia galima būti tolerantiškesniam, nes miegančiojo situacija kelia mažesnę grėsmę. Miego būsena savaime užtveria kelią į realybę.

Matote, kad konflikto aplinkybėmis libido gali išsisukinėti, nes esama fiksacijų. Regresyvi šių fiksacijų įkrova leidžia apeiti išstūmimą ir nukreipti – arba patenkinti – libido, laikantis kompromiso sąlygų. Aplinkiniu keliu per nesąmoningumo sritį ir fiksacijas libido galiausiai pavyksta pasiekti realų pasitenkinimą, žinoma, labai ribotą ir vos pastebimą. Leiskite šį galutinį rezultatą papildyti dviem pastabomis. Pirmiausia atkreipkite dėmesį į tai, kaip glaudžiai čia tarp savęs susiję libido ir nesąmoningumo sritis ir, antra vertus, Ego, sąmonė ir realybė, nors iš pradžių jie anaiptol nesudaro vienovės; be to, įsidėmėkite, kad visa, ką čia pasakiau ir ką aptarsime toliau, būdinga tik isterinių neurozių simptomų susidarymui.

Kur libido aptinka tas fiksacijas, kurių jam reikia pralaužti išstūmimui? Tai infantilaus seksualumo veikla ir išgyvenimai,

kažkada atsižadėti daliniai potraukiai ir vaikystės laikų objektai. Vadinasi, libido vėl grįžta prie jų. Vaikystės laikotarpis yra dvigubai reikšmingas: tada išryškėja, kokiems potraukiams vaikas labiausiai linkęs iš prigimties, ir, antra vertus, išoriniai veiksniai, atsitiktiniai išgyvenimai pirmąsyk pažadina, suaktyvina kitus potraukius. Manau, kad esame neabejotinai teisūs atlikdami tokį skyrimą. Jokia kritika nenuneigs įgimtų polinkių raiškos, bet analitinė patirtis verčia pripažinti ir tai, kad libido gali patirti fiksacijas dėl grynai atsitiktinių vaikystės išgyvenimų. Nematau čia jokių teorinių keblumų. Konstituciniai polinkiai irgi yra mūsų protėvių išgyvenimų padariniai, jie irgi kadaise buvo įgyti; toks įgijimas yra būtina paveldimumo sąlyga. Ir argi įmanoma, kad kaip tik mūsų tiriamoje kartoje nutrūktų šis įgijimas, vėliau virstantis paveldėjimu? Bet nereikėtų, kaip dažnai daroma, menkinti infantiliųjų išgyvenimų reikšmės lyginant su protėvių ir brandos metų išgyvenimais, priešingai, juos reikia ypač įvertinti. Jų padarinius sunkina tai, kad šie išgyvenimai patiriami, kai individas dar tik formuojasi, ir kaip tik todėl jų poveikis gali būti traumuojantis. Rouxas ir kiti mokslininkai, tyrinėję gyvūnų vystymosi mechaniką, parodė, kad gyvūno vystymasis labai sutrinka, adatos dūriu pažeidus gemalo audinius ląstelių dalijimosi periodu. Tačiau toks sužeidimas visiškai nepavojingas lervai arba išsivysčiusiam gyvūnui.

Vadinasi, suaugusių individų libido fiksacija, kurią laikome vienu konstitucinių neurozių etiologijos veiksnių, skyla į du komponentus: į paveldėtus ir į ankstyvoje vaikystėje įgytus polinkius. Žinome, kad schema tikriausiai sukels studijuojančiojo simpatijas. Todėl šiuos santykius pateiksime pasitelkę tokią schemą:

Paveldėta seksualinė konstitucija yra labai įvairi priklausomai nuo to, kuris iš dalinių potraukių – vienas ar derinamas su kitais – yra ryškesnis. Seksualinė konstitucija ir infantilaus išgyvenimo veiksnys sudaro „papildomą seką", visiškai analogišką mums jau žinomai sekai, kurią sudaro polinkis į neurozę ir atsitiktinis traumuojantis suaugusio individo išgyvenimas. Ir čia, ir ten aptinkame tuos pačius ekstremalius atvejus ir pakeičiamumo santykį. Dabar natūralu paklausti, ar paveldėti konstituciniai veiksniai nelemia įspūdingiausios libido regresijos – regresijos į ankstesnę seksualinės organizacijos pakopą; bet geriau atidėkime šį klausimą, kol apžvelgsime daugiau neurozinių negalavimų formų.

Stabtelėkime dabar ties analitinių tyrinėjimų nustatytu faktu, kad neurotikų libido susijęs su jų infantiliais seksualiniais išgyvenimais. Taip atsiranda regimybė, kad šie išgyvenimai be galo reikšmingi žmogaus gyvenimui ir labai prisideda prie jo ligos. Jie neabejotinai reikšmingi tol, kol kalbame apie terapinį darbą. Bet palikus nuošaly šią užduotį nesunku pastebėti čia gresiantį nesusipratimą, galintį pastūmėti mus pernelyg vienpusiškai orientuotis gyvenime, atsižvelgiant tik į neurozinę situaciją. Infantilūs išgyvenimai neturėtų būti tokie reikšmingi, nes libido grįžta prie jų regresuodamas, išvytas iš savo ankstesnių pozicijų. Tokiu atveju peršasi priešinga išvada: kadaise anie libido išgyvenimai išvis nebuvo reikšmingi, jie įgavo reikšmės tik per regresiją. Prisiminkite, su tokia alternatyva jau susidūrėme aptardami Edipo kompleksą.

Ir šįsyk apsispręsti bus nesunku. Visiškai teisinga pastaba, kad libido regresija labai padidina libidinę infantiliųjų išgyvenimų įkrovą, taigi ir jų patogeninę reikšmę, bet labai apsiriktume palaikę tai vieninteliu lemiamu veiksniu. Turime atsižvelgti ir į kitus samprotavimus. Pirmiausia stebėjimai neabejotinai rodo, kad infantilūs išgyvenimai yra savaime reikšmingi ir savo reikšmingumą atskleidžia jau vaikystėje. Juk pasitaiko ir vaikų neurozių, kai atgalinio judesio laike veiksnys neišvengiamai silpnėja ar net visai išnyksta ir liga tiesiogiai susijusi su traumuojančiu įvykiu. Tokių infantilių neurozių studijos padeda išvengti vieno kito pavojingo, su suaugusiųjų neurozėmis susijusio nesusipratimo, panašiai kaip vaikų sapnų studijos tapo raktu suvokiant suaugusiųjų sapnus. Vaikų neurozės pasitaiko labai dažnai, kur kas dažniau, nei manoma. Paprastai jos nepastebimos arba vertinamos kaip sugedimas ar neišsiauklėjimas, neretai užgniaužiamos „vaikų kambario" autoritetų, bet vėliau, žvelgiant atgal, jas visada nesunku atpažinti. Dažniausiai jos reiškiasi kaip *baimės* isterija. Kita proga sužinosime, ką tai reiškia. Analizė nuolat atskleidžia, kad vėlesniais gyvenimo metais išsivysčiusi neurozė yra tiesioginis anos dar neaiškios, dar tik besimezgančios negalios tęsinys. Bet, kaip minėjome, pasitaiko atvejų, kai vaikiškas nervingumas tiesiogiai perauga į ligą, kuri tęsiasi visą gyvenimą. Su keletu vaikiškų neurozių atvejų galėjome susipažinti analizuodami vaikus, žodžiu, kelissyk susidūrėme su aktualia neurozės būsena; daug dažniau turėjome tenkintis brandaus amžiaus ligonio pasakojimais apie savo infantiliąją neurozę, ir tada negalėjome neatsižvelgti į tam tikras pataisas ir atsargumo priemones.

Antra vertus, reikia pridurti, jog būtų nesuprantama, kodėl libido taip reguliariai regresuoja į vaikystės laikus, jeigu ten nėra nieko, kas galėtų jį patraukti. Fiksacija, kaip spėjame, atsirandanti kai kuriais libido vystymosi momentais, tegali būti turininga tik tuo atveju, jei padarome prielaidą, kad į ją

sutelkiamas tam tikras libido energijos kiekis. Galiausiai galiu priminti, kad, kaip ir anksčiau aptartų sekų atveju, infantiliųjų ir vėlesnių išgyvenimų intensyvumą ir jų patogeninį reikšmingumą sieja papildomumo santykis. Pasitaiko tokių atvejų, kai pagrindine ligos priežastimi tampa seksualiniai vaikystės išgyvenimai; šie įspūdžiai akivaizdžiai traumuojantys, ir visiškai pakanka vidutinės seksualinės konstitucijos bei jos nebrandos, kad jie taptų lemtingi. Kartu esama ir kitokių atvejų, kai labiau išryškėja vėlesni konfliktai, o analizės aptinkami vaikystės įspūdžiai pasirodo esą grynai regresijos rezultatas; taigi matome du kraštutinumus – „vystymosi gaištį" ir „regresiją", o tarp jų galime išskirti įvairiausius abiejų veiksnių sąveikos laipsnius.

Šios aplinkybės turėtų būti įdomios pedagogikai, kuri siekia apsaugoti vaiką nuo neurozės, anksti įsikišdama į jo seksualinį vystymąsi. Kol daugiausia dėmesio skiriama infantiliems seksualiniams išgyvenimams, tol galima manyti, kad visa, ką įmanoma padaryti nervų ligų profilaktikos labui, bus atlikta pasirūpinus sulėtinti šį vystymąsi ir apsaugojus vaiką nuo tokių išgyvenimų. Bet jau žinome, kad neurozes sąlygojančios aplinkybės yra sudėtingesnės, kad jų negalima visapusiškai paveikti atsižvelgus į vienintelį veiksnį. Griežta vaikystės apsauga praranda vertę, nes ji bejėgė prieš konstitucinį veiksnį; negana to, ją daug sunkiau įgyvendinti, negu įsivaizduoja auklėtojai, antra vertus, ją lydi du nauji pavojai, kurių nereikia menkinti: pirma, ji gali pernelyg pavykti, t. y. paskatinti perdėtą, ilgainiui kenksmingą tapsiantį seksualinį išstūmimą, ir, antra, vaikas gali išeiti į gyvenimą, nepasiruošęs sutikti seksualinių poreikių audrų, užklupsiančių jį brendimo metais. Tad lieka abejotina, kokiu mastu gali būti naudinga vaikystės apsauga; kažin ar pakitusi nuostata į realybę nebūtų veiksmingesnė neurozių profilaktikos priemonė.

Dabar grįžkime prie simptomų. Vadinasi, jie sukuria atsižadėto pasitenkinimo pakaitalą, libido regresuojant į ankstesnius laikus; su tuo neatskiriamai susijęs libido grįžimas į ankstesnes objektų paieškos ar seksualinės organizacijos raidos pakopas. Jau girdėjome, kad neurotikas įstringa kažkur praeityje; dabar žinome, kad tai toks praeities periodas, kai jo libido netrūko pasitenkinimo, kai jis buvo laimingas. Jis tol knaisiojasi po savo gyvenimo istoriją, kol suranda tokį laikotarpį, – tai gali būti netgi kūdikystės metai, kuriuos jis prisimena arba skatinamas vėlesnių motyvų įsivaizduoja. Simptomas savaip kartoja aną ankstyvą infantilųjį pasitenkinimą, iškraipytą cenzūros, kuri atsiranda dėl konflikto, dažniausiai lydimą kančios pojūčio ir sumišusį su elementais, tapusiais ligos dingstimi. Simptomo teikiamas pasitenkinimas pasižymi daugybe keistenybių. Mums nesvarbu, kad individas jo neatpažįsta, kad tariamą pasitenkinimą jis jaučia veikiau kaip kančią ir skundžiasi juo. Toks virsmas yra psichinio konflikto, kuriam spaudžiant turėjo susidaryti simptomas, padarinys. Kas kažkada tenkino individą, dabar turi žadinti jo pasipriešinimą arba pasibjaurėjimą. Priminsiu nereikšmingą, bet pamokomą tokios pojūčių permainos pavyzdį. Vaikas, pradžioje godžiai čiulpęs pieną iš motinos krūties, po kelerių metų paprastai ima bjaurėtis pienu, ir auklėtojams gana sunku įveikti šį pasibjaurėjimą. Jis dar labiau sustiprėja, jei pieną arba juo balintą gėrimą dengia plėvelė. Matyt, negalima nuneigti, kad ši plėvelė pažadina kažkada taip trokštos motinos krūtinės prisiminimą. Aišku, kad prisideda ir traumuojantį poveikį padaręs nujunkymo išgyvenimas.

Yra ir kitų priežasčių, dėl kurių simptomai mums atrodo keistos ir nesuvokiamos libido patenkinimo priemonės. Jie toli gražu neprimena nieko, su kuo esame įpratę sieti pasitenkinimą. Dažniausiai jie nesusiję su objektu ir kartu neturi ryšio su išorine tikrove. Mūsų požiūriu, tai yra realybės principo atsižadėjimo ir grįžimo prie malonumo principo rezultatas. Bet

kartu tai grįžimas prie savotiško išplėstinio autoerotizmo, kuris seksualiniam potraukiui kadaise teikė pirminį pasitenkinimą. Šis patiriamas atliekant kūno pokytį užuot keitus išorinį pasaulį, t. y. keičiant išorinę akciją vidine, veiksmą – prisitaikymu, o tai savo ruožtu atitinka vieną filogenetiniu požiūriu labai reikšmingą regresiją. Suprasime tai vėliau siedami su nauju reiškiniu, kurį aptiksime analitiškai tyrinėdami simptomų susidarymą. Be to, prisiminkime, kad simptomų susidarymą lydėjo tie patys nesąmoningumo srities procesai kaip ir sapno susidarymą, būtent sutirštinimas ir perstūmimas. Simptomas kaip ir sapnas vaizduoja kažkokį įgyvendintą norą, infantilųjį pasitenkinimą, bet dėl kraštutinio sutirštinimo šis pasitenkinimas gali būti sutelktas į vienintelį pojūtį ar inervaciją, o dėl kraštutinio perstūmimo apsiriboti kokia nors nereikšminga viso libidinio komplekso detale. Tad nenuostabu, kad ir mums dažnai sunku pažinti simptomo maskuojamą ir kaskart aptinkamą libidinį pasitenkinimą.

Įspėjau jus, kad dar sužinosime šį tą naujo; tai iš tiesų stulbinamas ir gluminamas faktas. Jau girdėjote, kad analizuodami simptomus susiduriame su infantiliaisiais išgyvenimais, į kuriuos fiksavosi libido ir dėl kurių atsirado simptomai. Stulbina tai, kad šios infantilios scenos anaiptol ne visada yra tikros. Taip, dažniausiai jos netikros, o kartais tiesiog visiškai priešingos istorinei tiesai. Akivaizdu, kad šis atradimas bene labiausiai pravers diskredituojant tokius rezultatus pateikiančią analizę arba ligonius, kurių parodymais grįsta ir ji, ir visa neurozių samprata. Negana to, yra ir dar labiau gluminamų faktų. Jei analizės aptinkami infantilieji išgyvenimai visada būtų realūs, jaustume tvirtą žemę po kojomis; jei jie visada būtų klastotės, atsiskleistų kaip ligonių išmonės, fantazijos, privalėtume apleisti šią netvirtą dirvą ir ieškoti prieglobsčio kitur. Bet nėra nei taip, nei kitaip; galima įrodyti, kad vaikystės išgyvenimai, sukonstruojami arba prisimenami atliekant analizę, kartais yra neginčijamai melagingi, kartais neabejotinai teisingi, o

dažniausiai tai tiesos ir melo mišinys. Žodžiu, kartais simptomai tikrai vaizduoja ankstesnius išgyvenimus, kuriuos galime laikyti prisidėjusius prie libido fiksacijos, o kartais jie atspindi ligonio fantazijas, kurioms, aišku, nederėtų priskirti etiologinio vaidmens. Susigaudyti čia nelengva. Galbūt pirmuoju atramos tašku taps labai panašus atradimas: atskiri vaikystės prisiminimai, kuriuos nuo seno ir nepaisant jokių analizių sąmoningai puoselėjo žmonės, irgi gali būti netikri arba bent suplakti tiesą su melu. Dažniausiai nesunku įrodyti, kad šie prisiminimai neteisingi, tad galime bent pasiguosti, kad dėl tokio netikėto nusivylimo kalta ne analizė, o ligoniai.

Kiek pagalvoję nesunkiai suprasime, kas mus čia taip glumina. Tai realybės nuvertinimas, skirtumo tarp jos ir fantazijos nepaisymas. Jau kone įsižeidžiame, kad ligonis mus mulkino išgalvotomis istorijomis. Mums regis, kad tikrovė skiriasi nuo išmonės kaip žemė nuo dangaus, tad ir vertiname ją visiškai kitaip. Beje, normaliai samprotaudamas taip pat mano ir ligonis. Žinoma, kai ligonis pateikia medžiagą, kuri nuo simptomų veda prie pageidaujamų, vaikystės išgyvenimus mėgdžiojančių situacijų, pradžioje abejojame, ar jis kalba apie tikrovę, ar pasakoja fantazijas. Vėliau remdamiesi tam tikrais požymiais galime apsispręsti šiuo klausimu; tada kyla užduotis supažindinti ligonį su mūsų sprendimu. Tačiau tai atlikdami neišvengsime sunkumų. Jei išsyk atskleisime ligoniui, kad jis ketina pateikti fantazijas, kuriomis apipynė savo vaikystės istoriją kaip kiekviena tauta apipina sakmėmis savo pamirštą priešistorę, pastebėsime, jog staiga nepageidaujamai sumažėja jo susidomėjimas šios temos plėtote. Jis irgi nori žinoti tik tikrus faktus ir niekina visokias „fantazijas". Bet jei leisime jam tikėti, kad tiriame realius jo vaikystės įvykius, kol nebaigsime šios darbo dalies, rizikuojame vėliau susilaukti jo priekaištų dėl tokios klaidos ir pajuokos dėl mūsų tariamos lengvatikystės. Jis ilgai nesupras mūsų siūlymo laikyti fantaziją ir tikrovę lygiavertėmis ir pradžioje nesirūpinti tuo, ar vaikystės prisiminimai,

kuriuos norime atskleisti, yra tikri, ar ne. Tačiau akivaizdu, kad pastarųjų psichikos darinių atžvilgiu tai yra vienintelė teisinga nuostata. Jie irgi savotiškai realūs; nepaneigiamas faktas, kad ligonis sukūrė kaip tik tokias fantazijas, ir šis faktas ne mažiau reikšmingas jo neurozei už tikrą šių fantazijų turinio išgyvenimą, jeigu jis būtų buvęs. Šios fantazijos susijusios su *psichine*, o ne su *materialia* realybe, ir ilgainiui įsitikinsime, kad *neurozių pasaulyje lemia psichinė realybė.*

Tarp aplinkybių, kurias nuolat mini savo jaunystės istorijas pasakojantys neurotikai, be kurių, matyt, niekada neapsieinama, esama kelių ypač svarbių, tad manau, jas reikia itin išskirti iš kitų. Išvardysiu keletą tokių pavyzdžių: tai tėvų sueities stebėjimas, suvedžiojimas, kurį atliko suaugęs žmogus, ir grasinimas iškastruoti. Labai klystume padarę prielaidą, kad jie niekada neturi realaus pagrindo; priešingai, apklausę vyresnius giminaičius dažnai galime neabejotinai įrodyti, kad tai tikri faktai. Pvz., visiškai ne retenybė, kad tėvai arba prižiūrintys asmenys pagrasina nupjausią penį ar nuodėmingą ranką mažam berniukui, kuris pradeda nepadoriai žaisti su savo peniu ir dar nežino, kad tokį užsiėmimą reikia slėpti. Klausinėjami tėvai dažnai prisipažįsta tai darę, nes mano, kad šitaip gąsdindami elgėsi teisingai; kai kurie žmonės aiškiai, sąmoningai prisimena tokį grasinimą, ypač jei jis išsakytas vėlesniais metais. Jeigu grasinimą išsako motina ar kitas moteriškos lyties asmuo, tai jo įvykdymas paprastai suverčiamas tėvui arba – gydytojui. Garsiajame „Struwwelpeter" Frankfurto pediatras Hoffmannas, pagarsėjęs seksualinių ir kitų vaikų amžiaus kompleksų supratimu, pateikia sušvelnintą kastracijos variantą, nykščio nupjovimą kaip bausmę už atkaklų jo čiulpimą. Bet pernelyg neįtikima, kad vaikams būtų grasinama juos iškastruoti taip dažnai, kaip atrodo analizuojant neurotikus. Mums pakaks suprasti, kad vaikas iš užuominų sulipdo tokį grasinimą vaizduotėje, žinodamas, kad autoerotinis pasitenkinimas yra draudžiamas, ir veikiamas to įspūdžio, kurį jam

padarė moteriškų genitalijų atradimas. Taip pat visiškai įmanoma, kad net ir neproletarų šeimose lyg ir nieko nesuprantantis ir nieko neprisimenantis mažas vaikas tampa tėvų ar kitų suaugusių žmonių lytinio akto liudininku ir kad jis gali *vėliau* suprasti šitą įspūdį ir reaguoti į jį. Bet jei sueitis nupasakojama su visomis smulkmenomis, kurios turėtų trukdyti stebėjimą, arba jei, kaip dažnai paaiškėja, tai yra sueitis iš už nugaros, *more ferarum**, turbūt nelieka jokios abejonės, kad ši fantazija grįsta gyvūnų (šunų) sueities stebėjimais ir motyvuota vaiko brendimo metais nepatenkintu noru stebėti. Tokių fantazijų viršūnė yra tėvų lytinio akto stebėjimas dar negimus, esant motinos įsčiose. Itin įdomi yra fantazija apie suvedžiojimą, nes ji pernelyg dažnai anaiptol ne fantazija, o realus prisiminimas. Bet, laimė, ji reali ne taip dažnai, kaip pradžioje atrodė iš analizės rezultatų. Vis dar dažniau pasitaiko, kad suvedžiotojai yra vyresni ar bendraamžiai vaikai, o ne suaugusieji, ir jei mergaičių, kurios pateikia šį faktą iš savo vaikystės istorijos, suvedžiotoju nuolat pasirodo esąs tėvas, tai jokių abejonių nekelia nei fantastinis šio kaltinimo pobūdis, nei jį skatinantys motyvai. Tokia suvedžiojimo fantazija, kai realaus suvedžiojimo nebuvo, vaikas dangsto autoerotinį savo seksualinės veiklos periodą. Vaizduotėje nukeldamas geidžiamą objektą į ankstesnius laikus vaikas išvengia gėdos dėl masturbacijos. Beje, nemanykite, kad faktas, jog artimiausi vyriškos lyties giminaičiai naudojasi vaiku kaip seksualiniu objektu, priklauso vien fantazijos sričiai. Daugelis analitikų susidūrė su atvejais, kai tokie santykiai buvo realūs, juos buvo galima neginčijamai nustatyti; bet ir jie buvo nukelti į ankstesnius vaikystės metus, nors susiję su vėlesniais.

Susidaro įspūdis, kad tokie įvykiai vaikystėje kažkodėl būtinai reikalingi, kad jie yra neliečiamoji neurozės dalis. Puiku, jei jie tikrai buvo; jei tikrovė jų nepateikė, tai jie sulipdomi iš

* Panaši į gyvūnų (lot.) – Vert.

užuominų ir papildomi fantazija. Rezultatas visada toks pat, ir iki šiol mums nepavyko parodyti, kad šių įvykių padariniai kuo nors skirtųsi priklausomai nuo to, ar įvykiai realūs, ar sufantazuoti. Čia ir vėl susiduriame su taip dažnai minėtu papildomumo santykiu, tiesa, keisčiausiu iš visų jau aptartų. Iš kur randasi šių fantazijų poreikis ir jų medžiaga? Dėl potraukių šaltinių nekyla jokių abejonių, bet neaišku, kodėl kaskart sukuriamos tos pačios tokio turinio fantazijos. Turiu paruošęs atsakymą, bet manau, kad palaikysite jį pernelyg drąsiu. Man regis, *pirminės fantazijos* [Urphantasien] – taip norėčiau pavadinti šias ir, žinoma, kai kurias kitas fantazijas – yra filogenetinis paveldas. Jomis individas peržengia savo patirties ribas priešistorinės patirties link, kur jo asmeninė patirtis tampa pernelyg rudimentinė. Man regis, visiškai įmanoma, kad viskas, kas šiandien kaip fantazija pateikiama per analizę, – vaiko suvedžiojimas, seksualinių impulsų nubudimas stebint seksualinį tėvų aktą, grasinimas kastracija ar tiesiog kastracija, – pirmykštėje žmonių šeimoje buvo realybė ir kad fantazuojantis vaikas tiesiog užpildo asmeninės tiesos spragas priešistorine tiesa. Ir vėl kyla įtarimas, kad neurozių psichologija išsaugojo daugiau faktų iš senųjų žmonijos raidos laikų, nei visi kiti šaltiniai.

Ponai! Minėtosios aplinkybės verčia įdėmiau pažvelgti į „fantazija“ vadinamos psichinės veiklos atsiradimą ir jos reikšmę. Kaip žinote, visi ją aukštai vertina, nors jos funkcija psichikos gyvenime yra visiškai neaiški. Ką galiu apie tai pasakyti? Jūs žinote, kad išorinės būtinybės verčiamas žmogaus Ego ilgainiui išmoko vertinti realybę ir atsižvelgti į realybės principą, tad jis įstengia laikinai arba ilgam atsižadėti įvairių – ne tik seksualinių – savo malonumo siekio objektų ir tikslų. Bet žmogui visada sunkiai sekasi atsižadėti malonumo; jis visada savotiškai kompensuoja tokį atsižadėjimą. Mainais jis leidžia sau tokią psichinę veiklą, kuria pripažįstama tolesnė visų atsižadėtų malonumo šaltinių ir jo patyrimo būdų egzistencija, tokia

egzistencijos forma, kai jie išlaisvinami nuo pretenzijų realybei ir vadinamojo realybės išmėginimo [Realitätsprüfung]. Kiekvienas siekis tuoj pat virsta jo išsipildymo vaizdiniu; neabejotina, kad fantazuojant apie norų išsipildymą patiriamas pasitenkinimas, kartu žinant, kad kalbama ne apie realybę. Vadinasi, fantazijos veikla leidžia žmogui toliau mėgautis laisve nuo išorinės prievartos, ta laisve, kurios jis seniai atsižadėjo tikrovėje. Žmogus įstengia pakaitomis būti tai besimėgaujančiu gyvūnu, tai protinga būtybe. Jis nesitaiksto su tuo apgailėtinu pasitenkinimu, kurį gali išplėšti iš tikrovės. „Apskritai neįmanoma išsiversti be pagalbinių konstrukcijų", – kartą pasakė Th. Fontane. Psichinio fantazijos pasaulio kūrimo analogas yra „draustinių", „gamtosaugos parkų" steigimas ten, kur žemdirbystės, transporto ir pramonės poreikiai grasina neatpažįstamai pakeisti pirmykštį žemės veidą. Gamtosaugos parkai išsaugo savo senąją būseną, kuri visur kitur tampa būtinybės auka. Viskas ten gali augti ir vešėti taip, kaip nori, – ir tai, kas nenaudinga, ir tai, kas netgi kenksminga. Psichinis fantazijos pasaulis ir yra toks realybės principo išvengęs draustinis.

Žinomiausi fantazijos gaminiai yra mūsų jau aptarti vadinamieji „dienos sapnai", įsivaizduojamas garbėtroškos, didybės, erotinių norų patenkinimas, kuris tarpsta tuo labiau, kuo labiau realybė reikalauja kuklumo ar kantrybės. Per jį akivaizdžiai atsiskleidžia fantazijos laimės esmė, malonumo potyrio nepriklausomybės nuo realybės pritarimo atkūrimas. Žinome, kad šie dienos sapnai yra naktinių sapnų branduolys ir provaizdžiai. Naktinis sapnas iš esmės yra ne kas kita, kaip dienos sapnas, kurį paveikė naktinė potraukių laisvė ir iškraipė naktinė psichikos veiklos forma. Mūsų jau netrikdo idėja, kad ir dienos sapnas nebūtinai yra sąmoningas, kad esama ir nesąmoningų dienos sapnų. Tokie nesąmoningi dienos sapnai yra ir naktinių sapnų, ir neurozinių simptomų šaltinis.

Iš tolesnių samprotavimų jums paaiškės fantazijos reikšmė formuojantis simptomams. Sakėme, kad priverstinio atsižadėjimo atveju regresuojantis libido užima anksčiau paliktas pozicijas, kuriose yra užsilikęs tam tikras jo kiekis. Mes neatsisakome šio teiginio ir nekoreguojame jo, tik privalome įstatyti tarpinę grandį. Kaip libido suranda kelią į šias fiksacijų vietas? Visi objektai ir kryptys, kurių atsižadėjo libido, nėra atsižadami absoliučiai. Jie arba jų atžalos tam tikru intensyvumu išsaugomi fantazijos vaizdiniuose. Tad libido pakanka pasukti į fantazijas, nuo kurių atsiveria kelias prie visų išstumtų fiksacijų. Kol buvo tenkinama tam tikra sąlyga, tol šios fantazijos buvo pakenčiamos, konflikto tarp jų ir Ego nekilo, kad ir kokie ryškūs buvo prieštaravimai. Šią *kiekybinio* pobūdžio sąlygą pažeidžia atgalinis libido antplūdis į fantazijas. Šis priedas taip padidina fantazijų įkrovą energija, kad jos tampa labai reiklios, pradeda reikalauti realizacijos. Bet taip konfliktas tarp jų ir Ego tampa neišvengiamas. Nepriklausomai nuo to, ar fantazijos buvo ikisąmoningos ar sąmoningos, dabar jos pasiduoda Ego atliekamam išstūmimui ir paklūsta nesąmoningumo srities traukai. Libido persikelia nuo šių dabar nesąmoningų fantazijų prie jų ištakų nesąmoningumo srityje, prie jų fiksacijos vietų.

Libido grįžimas prie fantazijų yra pereinamoji simptomų formavimosi pakopa, kurią itin verta pažymėti. C. G. Jungas ją pavadino labai tinkamu *introversijos* vardu, bet visai be reikalo suteikė jam dar ir kitą prasmę. Mes apsiribosime laikydami introversija libido nusigręžimą nuo realaus pasitenkinimo galimybių ir jo papildomą įkrovą į iki šiol nekenksmingas fantazijas. Introvertas anaiptol nėra neurotikas, bet jo būsena nestabili; labiau pakitus jėgų santykiui išsivystys neuroziniai simptomai, jei jis nesuras kitų būdų nukreipti susikaupusį libido. Buvimas introversijos pakopoje jau nulemia nerealų neurotiško pasitenkinimo pobūdį ir skirtumo tarp realybės ir fantazijos nepaisymą.

Tikriausiai pastebėjote, kad savo paskutiniais samprotavimais etiologinės grandinės struktūrą papildžiau nauju veiksniu, būtent kiekybe, aptariamų energijų dydžiu; su šiuo veiksniu visur reikės skaitytis. Neišsiversime apsiribodami vien kokybine etiologinių sąlygų analize. Arba, kitaip tariant, nepakanka vien *dinaminės* psichinių procesų sampratos, reikia ir *ekonominio* požiūrio. Turime pabrėžti, kad, kol nebus pasiektas tam tikras įkrovos energija laipsnis, tol konflikto tarp dviejų siekių nekils, net jei turinio požiūriu sąlygos jam jau seniai pribrendusios. Patogeninė konstitucinių veiksnių reikšmė priklauso ir nuo to, kiek vienas dalinis potraukis konstitucijoje yra *stipresnis* už kitus; galima netgi manyti, kad kokybiniu požiūriu visų žmonių konstitucija vienoda, kad skiriasi tik šie kiekybiniai santykiai. Atsparumą neurozėms irgi ne mažiau lemia kiekybinis veiksnys. Svarbu tai, *kokį* nepanaudoto libido *kiekį* individas gali išlaikyti laisvą ir *kokią* savo libido *dalį* įstengia nukreipti nuo seksualinių tikslų ir skirti sublimacijai. Galutinis psichinės veiklos tikslas, kokybiškai apibūdinamas kaip siekimas patirti malonumą ir išvengti nemalonumo, ekonominiu požiūriu reiškia užduotį įveikti psichikos aparate veikiančius susijaudinimo dydžius (dirginimo masę) ir išvengti nemalonumą keliančio jų sąstovio.

Tiek norėjau pasakyti jums apie neurozinių simptomų susidarymą. Tiesa, kad nepamirščiau dar kartą aiškiai pabrėžti: visa, ką čia kalbėjau, pasakytina tik apie isterijos simptomus. Nors pagrindas liks tas pats, bet daug kas bus kitaip aptariant įkyriųjų būsenų neurozę. Potraukių reikalavimams besipriešinančios priešingos įkrovos, kurias minėjome kalbėdami apie isteriją, sergant įkyriųjų būsenų neuroze dominuoja, per vadinamuosius „reaktyviniu darinius" lemdamos klinikinį vaizdą. Tirdami kitas neurozes irgi aptinkame panašių ir dar didesnių nukrypimų, beje, čia simptomų susidarymo mechanizmai toli gražu neištirti.

Prieš atsisveikindamas norėčiau trumpam atkreipti jūsų dėmesį į vieną fantazijos gyvenimo sritį, kuri nusipelno visuotinio susidomėjimo. Esama atgalinio kelio nuo fantazijos į tikrovę, ir tai yra menas. Menininkas iš esmės irgi yra intravertas, kurį nuo neurozės skiria keli žingsniai. Jį gena itin stiprūs potraukiai, jis norėtų garbės, valdžios, turtų, šlovės ir moterų meilės; bet priemonių patenkinti šiuos potraukius jam stinga. Todėl jis kaip kiekvienas nepatenkintas žmogus nusigręžia nuo tikrovės ir visą dėmesį, taip pat ir savo libido nukreipia į geidžiamus fantazijos gyvenimo vaizdus, nuo kurių galėtų atsiverti kelias į neurozę. Ir, matyt, turi susiklostyti labai palankios aplinkybės, kad tai nebūtų galutinis jo raidos rezultatas; juk gerai žinoma, kad kaip tik menininkai dažnai kenčia iš dalies praradę darbingumą dėl neurozių. Tikriausiai jų konstitucija pasižymi stipria sublimacijos geba ir konfliktą lemiančių išstūmimų silpnumu. Menininkas randa atgalinį kelią į realybę štai tokiu būdu. Jis nėra vienintelis, gyvenantis fantazijos pasaulyje. Tarpinis fantazijos pasaulis egzistuoja visuotiniu žmonijos susitarimu, iš ten palengvėjimo ir paguodos tikisi kiekvienas jų stokojantis. Bet ribotos yra nemenininkų galimybės patirti malonumą iš fantazijos šaltinių. Dėl neįveikiamų išstūmimų jie priversti tenkintis varganais dienos sapnais, kurie dar gali būti sąmoningi. Bet tikras menininkas įstengia daugiau. Pirmiausia jis sugeba taip apdoroti savo dienos sapnus, kad jie praranda pernelyg asmeniškus bruožus, kurie galėtų atstumti pašalinius žmones, ir suteikia pasitenkinimą kitiems. Taip pat jis moka juos taip sušvelninti, kad jų kilmė iš uždraustų šaltinių tampa sunkiai įžvelgiama. Negana to, menininkas pasižymi mįslingu sugebėjimu formuoti medžiagą, kol ji taps tikslia jo fantazijos vaizdinio kopija, o paskui iš šio savo nesąmoningos fantazijos atvaizdo sugeba patirti tokį malonumą, kad išstūmimai bent jau laikinai įveikiami ir panaikinami. Jei jis tai įstengė, tai ir kiti gali semtis paguodos ir palengvėjimo iš jiems neprieinamais atrodžiusių nesąmoningumo srities šaltinių, o menininkas patiria jų dėkingumą ir susižavėjimą, per fantaziją įgydamas tai, ką pradžioje turėjo tik kaip fantaziją: garbę, valdžią ir moterų meilę.

Dvidešimt ketvirta paskaita

Bendras nervingumas

Ponios ir ponai! Išklausę paskutines paskaitas įveikėte tokią sunkią darbo dalį, kad dabar valandėlei paliksiu mūsų temą ir kreipsiuosi į jus.

Žinau, kad esate nepatenkinti. Kitaip įsivaizdavote „Psichoanalizės įvadą". Tikėjotės išgirsti gyvenimiškų pavyzdžių, o ne teoriją. Sakote man, kad šį tą supratote apie neurozių priežastis tąsyk, kai pateikiau paralelę „pusrūsyje ir pirmame aukšte", bet verčiau tai būtų buvę tikri stebėjimai, o ne išgalvota istorija. Arba esą jums kiek paaiškėjusi simptomų „prasmė", kai pradžioje papasakojau apie du – reikia manyti, neišgalvotus, – simptomus ir išnagrinėjau juos bei jų ryšį su ligonių gyvenimu; tikėjotės, kad taip tęsiu ir toliau. Užuot elgęsis šitaip, pateikdavau jums plačias, neaprėpiamas teorijas, kurios niekada nebūdavo išsamios, nuolat pasipildydavo naujais elementais, negana to, naudodavau sąvokas, kurių dar nebūdavau paaiškinęs, deskriptyvų dėstymą keisdavau dinamine samprata, šią – vadinamąja „ekonomine", neleisdamas suvokti, kurie iš pateikiamų terminų reiškia tą patį ir keičiami vienas kitu tik dėl skambumo priežasčių, be to, pasiūliau jums tokias plačias sąvokas, kaip malonumo, realybės principai ir filogenetinis paveldas, žodžiu, užuot pateikęs žadėtąjį įvadą, prieš jūsų akis išskleidžiau kažin ką, vis labiau tolstantį nuo jūsų.

Kodėl nepradėjau neurozių teorijos įvado aptardamas tai, ką jūs žinote apie nervingumą ir kas jus seniai domino? Kodėl

nekalbėjau apie savotišką nervų ligonių būdą, jų nesuprantamas reakcijas į žmonių bendravimą ir išorines įtakas, jų irzlumą, neprognozuojamą elgesį ir neprisitaikymą gyvenime? Kodėl nepasirūpinau, kad pirma suvoktumėte paprastesnes kasdienes nervingumo formas, o paskui palaipsniui neperėjau prie mįslingų ekstremalių jo pasireiškimo atvejų?

Taip, ponai, negaliu nepripažinti: jūs teisūs. Nesu taip beprotiškai susižavėjęs savuoju dėstymo menu, kad kiekvieną jo trūkumą pateikčiau kaip ypatingą grožybę. Netgi manau, jums būtų buvusi didesnė nauda, jei būčiau dėstęs kitaip; taip ir ketinau elgtis. Bet ne visada savo gerus ketinimus gali įgyvendinti. Pateikiamoje medžiagoje dažnai glūdi kažkas, kas komanduoja ir nukreipia nuo pradinių ketinimų. Net toks nereikšmingas darbas kaip gerai žinomos medžiagos tvarkymas ne visai paklūsta autoriaus valiai; jis vyksta kaip užsigeidžia, o paskui gali tik klausinėti savęs, kodėl viskas susiklostė taip, o ne kitaip.

Viena iš priežasčių, matyt, yra ta, kad skyriui, kuriame aptariamos neurozės, jau nebetinka pavadinimas „Psichoanalizės įvadas". Psichoanalizės įvadą sudaro riktų ir sapnų studijos; mokymas apie neurozes jau yra psichoanalizė. Nemanau, kad per tokį trumpą laiką būčiau galėjęs supažindinti jus su mokymu apie neurozes kitaip, ne tokia koncentruota forma. Reikėjo parodyti, kaip susiję simptomų prasmė ir reikšmė, išorinės ir vidinės sąlygos bei simptomų susidarymo mechanizmas. Tai ir mėginau padaryti; tai yra daugmaž šiandienio psichoanalizės mokymo branduolys. Kartu daug ką reikėjo pasakyti apie libido ir jo raidą, taip pat šį tą apie Ego raidą. Išklausę įvadą jau buvote susipažinę su mūsų technikos prielaidomis, su požiūriu į nesąmoningumo sritį ir išstūmimą (priešinimąsi). Per vieną tolesnių paskaitų sužinosite, kokia yra natūrali psichoanalizės tąsa. Neslėpiau nuo jūsų, kad visos mūsų žinios grindžiamos vienintelės nervų

ligų grupės, vadinamųjų perkėlimo neurozių, tyrinėjimu. Negana to, pateikiau tik isterinės neurozės simptomų susidarymo mechanizmą. Tačiau jei ir neįgijote solidžių žinių ir neįsiminėte kiekvienos smulkmenos, tikiuosi, kad susidarėte bendrą vaizdą apie tai, kokiomis priemonėmis dirba psichoanalizė, kokius klausimus ji mėgina spręsti ir kokių rezultatų jau yra pasiekusi.

Priskyriau jums pageidavimą, kad neurozių temą būčiau pradėjęs, nupasakodamas nervų ligonių elgesį, kaip jie kenčia dėl neurozių, kaip grumiasi su jomis ir prisitaiko prie jų. Žinoma, tai labai įdomi ir reikšminga medžiaga, ją ir pateikti nesunku, bet abejoju, ar tikrai verta nuo to pradėti. Tokiu atveju rizikuoji neatskleisti nesąmoningumo srities, deramai neįvertinti milžiniškos libido reikšmės ir visas aplinkybes matyti bei vertinti iš ligonio Ego pozicijų. Visiškai akivaizdu, kad šis Ego anaiptol nėra patikima ir nešališka instancija. Juk tai jėga, neigianti nesąmoningumo sritį, nuvertinanti ją iki išstumtinų dalykų, tad kaip galime tikėtis, kad Ego bus teisingas nesąmoningumo srities atžvilgiu? Tarp išstumtų dalykų pirmiausia yra atmestieji seksualumo poreikiai; savaime suprantama, kad negalime kliautis Ego nuomonėmis vertindami jų apimtį ir reikšmę. Nuo tos akimirkos, kai pradeda aiškėti išstūmimo faktas, esame įpareigoti neskirti ginčo teisėju vienos iš besiginčijančių šalių, ir dar nugalėtojos. Esame pasiruošę, kad Ego klaidins mus savo parodymais. Jeigu tikėsime Ego, jis visą laiką buvo aktyvus, norėjo savo simptomų ir pats juos sukūrė. Bet mes žinome, kad jis leido sau pabūti šiek tiek pasyviam, o paskui mėgina tai nuslėpti ir pagražinti. Tiesa, tokiam bandymui jis ryžtasi ne visada; patyręs įkyriųjų būsenų neurozės simptomus jis būna priverstas pripažinti, kad susidūrė su kažkokia svetima jėga, nuo kurios vargiai įstengia apsiginti.

Lengvai klojasi tam, kuriam šie įspėjimai netrukdo visas Ego klastotes priimti už gryną pinigą; jis išvengia priešinimosi, su

kuriuo susiduria psichoanalizė, akcentuodama nesąmoningumo sritį, seksualumą ir Ego pasyvumą. Jis gali kartu su Alfredu Adleriu teigti, kad „nervingas charakteris" yra neurozės priežastis, o ne išdava, bet neįstengs paaiškinti nė menkiausios simptomų susidarymo detalės, nė vieno sapno.

Paklausite: ar tikrai nebūtų įmanoma teisingai įvertinti Ego indėlį į nervingumą ir simptomų susidarymą ir kartu grubiai neneigti psichoanalizės aptiktų veiksnių? Atsakau: žinoma, tai turi būti įmanoma, ir kada nors tai tikrai bus padaryta; bet ne psichoanalizės reikalas pradėti kaip tik nuo to. Ko gero, galima nuspėti, kada psichoanalizei iškils ši užduotis. Esama neurozių, kurioms Ego įtaka daug didesnė, nei iki šiol tirtoms; jas vadiname „narcizinėmis" neurozėmis. Analitiškai tirdami šiuos negalavimus įstengsime nešališkai ir patikimai įvertinti Ego vaidmenį neurozinių susirgimų etiologijoje.

Bet į vieną iš Ego santykių su savo neuroze galime atsižvelgti iš karto, nes jis visiškai akivaizdus. Matyt, jis būdingas visiems atvejams, bet aiškiausiai atsiskleidžia per *trauminę neurozę*, kurios kol kas anaiptol nesuvokiame. Įsidėmėkite, kad tie patys veiksniai reiškiasi sudarydami visų galimų neurozių formų priežastis ir mechanizmą, bet pagrindinis vaidmuo formuojant simptomus tenka tai vienam, tai kitam šių veiksnių. Tai panašu į aktorių trupę, kurioje kiekvienas turi savo amplua: didvyris, artimas draugas, intrigantas ir t. t.; bet savo benefisui kiekvienas aktorius pasirinks kitą pjesę. Antai simptomais virstančios fantazijos niekada nebus tokios ryškios, kaip isterijos atveju; priešingos įkrovos arba reaktyvieji Ego dariniai vyrauja įkyriųjų būsenų neurozės atveju; tai, ką aptardami sapnus pavadinome *antriniu apdorojimu*, kaip kliedesį į pirmą planą iškelia paranoja, ir t. t..

Tad trauminių neurozių – ypač tų, kurios atsiranda dėl karo baisenybių – atveju neabejotinai reiškiasi savanaudiškas,

saugumo ir naudos siekiantis Ego motyvas; jo nepakanka sukelti ligą, bet prasidėjusią jis ją palaiko ir pritaria jai. Tai motyvas, siekiantis apsaugoti Ego nuo pavojų, kurių grėsmė tapo ligos priežastimi, ir neleidžiantis pasveikti, kol šie pavojai gali pasikartoti arba kol nebus gauta kompensacija už patirtą pavojų.

Bet ir kitais atvejais Ego suinteresuotas neurozės atsiradimu ir gyvavimu. Jau sakėme, kad Ego irgi palaiko simptomą, nes tam tikra šio dalis tenkina išstumiančiąją Ego tendenciją. Be to, patogiausia ir malonumo principui priimtiniausia išeitis yra konflikto sprendimas sukuriant simptomą; neabejotina, kad tai apsaugo Ego nuo sunkaus ir varginamo vidinio darbo. Taip, pasitaiko tokių atvejų, kai gydytojas irgi turi pripažinti, kad neurozė kaip konflikto baigtis yra mažiausiai žalinga ir socialiai priimtiniausia išeitis. Nesistebėkite išgirdę, kad ir gydytojas kartais stoja ligos, su kuria jis grumiasi, pusėn. Jam nedera visais gyvenimo atvejais spraustis į sveikatos fanatiko rolę, jis žino, kad pasaulyje esama ne tik neurozinių bėdų, bet ir realių nepanaikinamų kančių, kad būtinybė gali pareikalauti iš žmogaus paaukoti savo sveikatą ir kad tokia vieno žmogaus auka dažnai leidžia išvengti didžiulės nelaimės daugeliui kitų žmonių. Tad jei galima sakyti, kad neurotikas nuo konflikto kaskart *bėga į ligą*, reikia pripažinti, kad toks bėgimas kartais visiškai pateisinamas, ir gydytojas, kuris tai suprato, pasitrauks tylėdamas ir atjausdamas.

Bet toliau tirdami neurozes nekreipkime dėmesio į šiuos išimtinius atvejus. Paprastai paaiškėja, kad į neurozę pasukęs Ego įgyja tam tikrą vidinį *ligos teikiamą išloši* [Krankheitsgewinn]. Be to, kai kada jis įgyja ir apčiuopiamų išorinių privalumų, kuriuos labiau ar mažiau vertina. Pateiksiu dažniausiai pasitaikantį tokio pobūdžio pavyzdį. Moteris, kurios vyras elgiasi grubiai, negailestingai ją išnaudodamas, gana dažnai pasitraukia į neurozę, jei turi tam polinkį, jei yra pernelyg baili ar

pernelyg dora, kad slapta pasiguostų su kitu vyru, jei nėra pakankamai stipri, kad nepaisydama išorinių kliūčių išsiskirtų su juo, jei negali tikėtis išlaikyti save ar susirasti geresnį vyrą ir jei, be to, prisirišusi prie savo grubaus vyro seksualiniais pojūčiais. Jos liga virsta ginklu kovojant su galinguoju vyru, ginklu, kurį ji gali panaudoti savo gynybai ir kuriuo gali piktnaudžiauti keršaudama. Savo liga ji gali skųstis, nors tikriausiai niekada nedrįso skųstis savo santuoka. Gydytoją ji paverčia pagalbininku, savo šiaip negailestingą vyrą priverčia gailėtis jos, išlaidauti dėl jos, leisti jai laikinai nebūti namie, šitaip išsivaduodama nuo santuokinės priespaudos. Jei tokia išorinė arba atsitiktinė ligos teikiama nauda tikrai reikšminga, tai neturėtumėte puoselėti didelių vilčių, kad savo terapija paveiksite neurozę.

Priekaištausite man, kad tai, ką papasakojau jums apie ligos teikiamą išlošį, kaip tik ir patvirtina mano atmestą požiūrį, esą Ego nori neurozės ir sukuria ją. Neskubėkite, ponai, galbūt tai tereiškia vien tai, kad Ego taikstosi su neuroze, kuriai negali atsispirti, ir mėgina išpešti geriausia, jei apskritai iš jos įmanoma ką nors pešti. Tai tik viena proceso dalis, tiesa, malonioji. Ego pritaria neurozei, nes ji teikia privalumų, bet ji teikia ne vien privalumus. Paprastai netrukus paaiškėja, kad pritardamas neurozei Ego padarė nevykusį sandėrį. Jis pernelyg brangiai apmokėjo konflikto palengvėjimą; su simptomais susiję kankynės pojūčiai veikiausiai tėra ekvivalentiškas konflikto kančių pakaitalas, negana to, juos tikriausiai lydi dar didesnis nemalonumo kiekis. Ego norėtų atsikratyti šio simptomų sukelto nemalonumo, neprarasdamas ligos teikiamo išlošio, bet kaip tik šito jis neįstengia. Kartu paaiškėja, kad jis nebuvo toks aktyvus, kaip tikėjosi; įsidėmėkime šį faktą.

Ponai, tapę gydytojais ir susidūrę su neurotikais, netrukus atsižadėsite lūkesčių, kad garsiausiai aimanuojantys ir besiskundžiantys savo liga bus labiausiai pasiruošę priimti pagalbą

ir mažiausiai jai priešinsis. Veikiau atvirkščiai. Lengvai suprasite, kad visa tai, dėl ko didėja ligos teikiamas išlošis, stiprina ir išstūmimo sukeliamą priešinimąsi bei sunkina gydymą. Bet prie šio išlošio, kuris atsiranda, taip sakant, kartu su simptomais, turime pridurti ir kitą, prisidedantį vėliau. Egzistuodama ilgesnį laiką tokia psichinė organizacija kaip liga galiausiai įgyja savarankiškos būtybės savybių; ji ima demonstruoti savotišką savisaugos instinkto analogą, tarp jos ir kitų psichinio gyvenimo aspektų, netgi jai iš esmės priešiškų, nusistovi tam tikras *modus vivendi**, ir gali atsitikti, kad susiklosčius atitinkamoms aplinkybėms ji vėl pasirodo esanti naudinga ir veiksminga, tarsi įgyja *antrinę funkciją,* kuri dar labiau sustiprina jos egzistavimą. Paimkime pavyzdį ne iš patologijos, o ryškų kasdienio gyvenimo atvejį. Stropus darbininkas, savo triūsu užsidirbdavęs duoną, per nelaimingą atsitikimą darbe tampa invalidu; dirbti jis jau negali, bet ilgainiui pradeda gauti nedidelę invalidumo pensiją ir išmoksta naudotis savo luošumu elgetaudamas. Naujosios, kad ir pablogėjusios jo egzistencijos pagrindas dabar yra kaip tik tai, dėl ko jis prarado ankstesnę egzistenciją. Panaikindami jo luošumą pradžioje paliksite jį be pragyvenimo lėšų; visai neaišku, ar jis galės imtis savo ankstesnio darbo. Tai, kas neurozės atveju atitinka šį antrinį pasinaudojimą liga, galime prijungti kaip *antrinį* ligos teikiamą išlošį prie minėtojo pirminio.

Bet apskritai norėčiau patarti: nemenkinkite praktinės ligos teikiamo išlošio reikšmės ir nesileiskite, kad jis pernelyg imponuotų jums teoriniu požiūriu. Nepaisant anksčiau minėtų išimčių, ligos teikiamas išlošis primena Oberländerio iliustruotus „gyvūnų išminties" pavyzdžius iš *Fliegende Blätter*. Antai arabas joja ant kupranugario siauru, stačiame kalno šlaite iškirstu takeliu. Posūkyje jis susiduria su pasiruošusiu šuoliui liūtu. Žmogus nemato jokios išeities: vienoje pusėje stati uola,

* Susitarimas (lot.) – Vert.

kitoje – bedugnė; apsigręžti ir pasprukti neįmanoma; jis supranta, kad pražuvo. Kitaip atrodo gyvūnui. Jis šoka kartu su raiteliu į bedugnę, – liūtui nelieka nieko kito, tik žvelgti jiems įkandin. Ir ligonį ne itin gelbsti neurozės paslaugos. Galbūt taip yra todėl, kad konflikto sprendimas pasitelkiant simptomus yra automatinis procesas, kuris gali visiškai neatitikti gyvenimo reikalavimų ir kuriam vykstant žmogus atsisako panaudoti savo geriausias ir vertingiausias jėgas. Jeigu būtų pasirinkimo galimybė, veikiau vertėtų žūti, garbingai kaunantis su likimu.

Ponai! Turiu paaiškinti ir kitus motyvus, privertusius mane pradėti mokymą apie neurozes ne bendro nervingumo tema. Gal jums atrodo, kad taip elgiausi todėl, kad priešingu atveju būtų buvę kur kas sunkiau pagrįsti seksualinę neurozių kilmę? Bet klystumėte taip manydami. Tiriant perkėlimo neurozes pirmiausia reikia atlikti simptomų aiškinimo darbą; tik tada galima padaryti tokią išvadą. Tačiau įprastoms vadinamųjų *aktualiųjų neurozių* formoms etiologinė seksualinio gyvenimo reikšmė yra tiesiog grubus, akivaizdus faktas. Su juo susidūriau daugiau nei prieš dvidešimt metų, kai vieną kart iškėliau sau klausimą, kodėl apklausiant nervų ligonius paprastai nepaisoma jų seksualinio gyvenimo. Anuomet dėl šių tyrinėjimų praradau populiarumą tarp ligonių, bet man prireikė visai nedaug pastangų, ir netrukus galėjau išsakyti tokį teiginį: neurozių nepasitaiko, jei *vita sexualis** yra normalus, – omeny turėjau aktualias neurozes. Žinoma, šis teiginys neatspindi individualių skirtumų tarp žmonių, jis nukenčia ir dėl „normalumo" sąvoką nuolat lydinčio neapibrėžtumo, bet, šiaip ar taip, jis ir šiandien praverčia pirminei grubiai orientacijai. Anuomet man pavyko aptikti specifinius ryšius, siejančius tam tikras nervingumo formas su atskirais žalingais seksualiniais įpročiais, ir neabejoju, kad šiandien savo žinioje turėdamas panašų ligonių kontingentą galėčiau pakartoti anuos stebėjimus.

* Seksualinis gyvenimas (lot.) – Vert.

Gana dažnai patirdavau, kad vyriškis, naudojęsis tam tikra nepilno seksualinio pasitenkinimo rūšimi, pvz., manualiniu onanizmu, susirgdavo savotiška aktualiosios neurozės forma, antra vertus, ši neurozė tuoj pat virsdavo kita, kai jis pakeisdavo tokį seksualinį režimą kitu, kuris irgi nepasižymėdavo nepriekaištingumu. Pagal ligonio būsenos pokyčius man pavykdavo atspėti jo seksualinio gyvenimo permainas. Beje, tada išmokau atkakliai laikytis savo prielaidų tol, kol įveikdavau pacientų apsimetinėjimą ir priversdavau jas patvirtinti. Tiesa ir tai, kad paskui jie mieliau eidavo pas kitus gydytojus, kurie ne taip uoliai teiraudavosi apie jų seksualinį gyvenimą.

Jau tada negalėjau nepastebėti, kad ligos priežastys ne visada siejosi su seksualiniu gyvenimu. Jei vienas susirgdavo tiesiog dėl žalingo seksualinio polinkio, tai kitas – dėl to, kad prarado turtą arba persirgo sunkia organine liga. Tokią įvairovę pavyko paaiškinti vėliau, kai supratome spėjamą Ego ir libido tarpusavio ryšį, ir kuo labiau gilėjo šio ryšio supratimas, tuo labiau mus tenkino ir šis paaiškinimas. Individas suserga neuroze tik tokiu atveju, jei jo Ego prarado sugebėjimą paskirstyti libido. Kuo stipresnis Ego, tuo lengviau jis susidoroja su šia užduotimi; jei Ego dėl kokių nors priežasčių susilpnėja, padariniai gali būti tokie patys, kaip ir tuo atveju, kai pernelyg išauga libido pretenzijos, t. y. gali išsivystyti neurozinis negalavimas. Ego sieja su libido dar intymesni ryšiai, kurie kol kas nepateko į mūsų akiratį, tad jais ir nesiremiu aiškindamas. Esminiu ir daug ką atskleidžiančiu teiginiu laikome tai, kad kiekvienu atveju nepriklausomai nuo ligos atsiradimo aplinkybių neurozės simptomus sąlygoja libido, o tai savo ruožtu liudija jo nenormalų panaudojimą.

Bet dabar turiu atkreipti jūsų dėmesį į lemiamą skirtumą tarp simptomų, būdingų aktualiosioms ir psichinėms neurozėms; iki šiol daugiausia dėmesio skyrėme vienai psichinių neurozių grupei, būtent perkėlimo neurozėms. Abiem atvejais

simptomai kildintini iš libido, jie atspindi nenormalų libido panaudojimą, yra pasitenkinimo pakaitalai. Bet aktualiųjų neurozių simptomai – spaudimas galvoje, skausmo pojūtis, kokio nors organo dirginimas, funkcijos silpnėjimas ar slopinimas – neturi jokios „prasmės", jokios psichinės reikšmės. Jie ne tik reiškiasi fiziniais požymiais kaip ir, pvz., isterijos simptomai; tai grynai fiziniai procesai, kurie atsiranda visiškai nedalyvaujant tiems sudėtingiems psichikos mechanizmams, kuriuos aptarėme. Žodžiu, kaip tik jie taip ilgai buvo laikomi psichoneuroziniais simptomais. Bet kaipgi jie tokiu atveju gali atitikti libido – psichikoje veikiančios jėgos – sąnaudas? Ponai, tai labai paprasta. Leiskite priminti vieną pirmiausių psichoanalizei pateiktų priekaištų. Kažkada buvo sakoma, kad ji siekia sukurti grynai psichologinę neurozinių reiškinių teoriją ir kad tai visiškai beviltiškas užsiėmimas, nes psichologinės teorijos niekada negalėsiančios paaiškinti ligos. Kaip paprastai užmiršdavo, kad seksualinė funkcija anaiptol nėra nei grynai psichinis, nei grynai somatinis reiškinys. Ji veikia ir kūno, ir psichikos gyvenimą. Jei paaiškėjo, kad psichoneurozių simptomais reiškiasi seksualinės funkcijos poveikio psichikai sutrikimai, nenustebsime išgirdę, kad aktualiosios neurozės yra tiesioginė somatinė seksualinių sutrikimų išdava.

Vertinga nuoroda siekiant suvokti seksualinius sutrikimus tampa klinikinės praktikos patvirtintas faktas, į kurį atsižvelgia įvairūs tyrinėtojai. Simptomatikos detalėmis ir savotiška įtaka visoms organų sistemoms ir funkcijoms aktualiosios neurozės neabejotinai primena liguistas būsenas, atsirandančias dėl chroniško išorinių nuodingų medžiagų poveikio ir staigaus jo nutrūkimo, – intoksikacijos ir abstinencijos būsenas. Dar labiau abi susirgimų grupes artina tokios būsenos, kurias, kaip antai M. Basedowii ligą, irgi išmokome sieti su nuodingų medžiagų poveikiu, – bet tie nuodai nėra organizmui svetimi, jie nepakliūva į jį iš išorės, o yra organizmo medžiagų apykaitos rezultatas. Manau, kad dėl šių analogijų tiesiog privalome laikyti

neurozes seksualinio medžiagų apykaitos sutrikimo išdava, nesvarbu, ar dėl to, kad seksualinių toksinų gaminama daugiau, nei individas įstengia pasisavinti, ar dėl to, kad vidinės ir net psichinės sąlygos trukdo teisingai panaudoti šias medžiagas. Liaudis nuo seno taip manė apie seksualinio potraukio prigimtį, meilę ji vadina „apsvaigimu" [Rausch] ir sako, kad įsimylima išgėrus meilės gėrimo, žodžiu, perkelia veikiančią priežastį į išorinį pasaulį. Šia proga galėtume prisiminti erogenines zonas ir teiginį, kad seksualinis susijaudinimas gali kilti įvairiausiuose organuose. Beje, mums nieko nereiškia žodžiai „seksualinė medžiagų apykaita" arba „seksualumo chemija"; nieko apie tai nežinome, negalime net nuspręsti, ar reikėtų manyti, kad egzistuoja dvi seksualinės medžiagos, kurias galėtume pavadinti „vyriška" ir „moteriška", ar pakanka apsiriboti *vienu* seksualiniu toksinu, kuris ir būtų dirginančių libido poveikių nešėjas. Tiesą sakant, mūsų sukurtas mokslinis psichoanalizės statinys tėra antstatas, kuris kada nors turi įgyti organinius pamatus; bet kol kas mes jų nežinome.

Psichoanalizę kaip mokslą charakterizuoja ne apdorojama medžiaga, o naudojama technika. Pernelyg nepritempdami psichoanalize galime naudotis ne tik neurozių teorijoje, ją galime taikyti ir kultūros istorijai, religijos mokslui bei mitologijai. Ji siekia ne ko kito, kaip atskleisti psichikos gyvenime nesąmoningumo sritį. Psichoanalizės neįmanoma taikyti sprendžiant aktualiųjų neurozių problemas, tokių neurozių, kurių simptomai, matyt, atsiranda dėl tiesioginio toksinio poveikio; psichoanalizė čia nelabai gali padėti ir turi pasitraukti, užleisdama vietą biologiniams–medicininiams tyrinėjimams. Dabar turbūt geriau suprantate, kodėl medžiagą pateikiau kaip tik tokia tvarka. Pažadėjus „Neurozių teorijos įvadą", neabejotinai būtų buvę teisingiau pradėti nuo paprastų aktualiųjų neurozių formų, paskui tirti sudėtingesnius psichinius negalavimus, atsirandančius dėl libido sutrikimų. Aptardamas aktualiąsias neurozes būčiau turėjęs papasakoti viską, ką žinome ar manome žiną apie jas iš

įvairių šaltinių, o apibūdindamas psichoneurozes būčiau turėjęs kalbėti apie psichoanalizę, svarbiausią pagalbinę techninę priemonę, kuri paaiškina šias būsenas. Bet ketinau skaityti ir paskelbiau dėstysiąs „Psichoanalizės įvadą"; man kur kas labiau rūpėjo, kad susidarytumėte bendrą psichoanalizės vaizdą, o ne kauptumėte informaciją apie neurozes, todėl visai pagrįstai nepradėjau nuo aktualiųjų, psichoanalizei visiškai beverčių, neurozių. Be to, manau, kad mano pasirinkimas buvo geresnis dar ir todėl, kad gilios psichoanalizės prielaidos ir platūs jos ryšiai tikrai verti kiekvieno išsilavinusio žmogaus dėmesio; neurozių teorija tėra tik viena iš daugelio medicinos sričių.

Tačiau pagrįstai tikitės, kad šiek tiek dėmesio skirsime ir aktualiosioms neurozėms. Privalome tai jau vien dėl jų intymaus klinikinio ryšio su psichoneurozėmis. Tad noriu pranešti, kad skiriame tris grynas aktualiųjų neurozių formas: *neurasteniją, baimės neurozę* ir *hipochondriją*. Bet ir šis skirstymas susilaukė priekaištų. Nors visi pavadinimai naudojami, bet jais nusakomas turinys yra neapibrėžtas ir nestabilus. Be to, kai kurie gydytojai apskritai vengia skaidyti painų neurozinių reiškinių pasaulį, išskirti jame kokius nors klinikinius vienetus, atskiras ligas, ir net nepripažįsta skirstymo į aktualiąsias neurozes ir psichoneurozes. Man rodos, jie persistengia ir pasuka anaiptol ne tuo keliu, kuris vestų pažangos link. Išvardytos neurozių formos kartais pasitaiko visiškai grynos, bet dažniau jos pinasi tarpusavyje ir dar su kokia nors psichoneuroze. Bet dėl to neturėtume atsisakyti jas skirti. Prisiminkite, kuo skiriasi mokymas apie mineralus ir mokymas apie akmenis mineralogijoje. Mineralai aprašomi kaip atskiri vienetai, nes jie dažnai aptinkami kaip kristalai, aiškiai išsiskiriantys iš savo aplinkos. Akmenis sudaro mineralų sankaupos, susijungusios ne atsitiktinai, bet dėl savo atsiradimo aplinkybių. Mes dar pernelyg mažai žinome apie neurozių raidą, kad galėtume sukurti neurozių teoriją, primenančią mokymą

apie akmenis. Bet būsime teisūs, iš bendros masės išskirdami mums pažįstamus klinikinius vienetus, kuriuos galima palyginti su mineralais.

Suvokti psichoneurozių simptomų susidarymą labai padeda reikšmingas ryšys, siejantis aktualiųjų neurozių ir psichoneurozių simptomus; aktualiosios neurozės simptomas dažnai yra psichoneurozinio simptomo branduolys ir paruošiamoji stadija. Šis santykis ryškiausias tarp neurastenijos ir konversine isterija vadinamos perkėlimo neurozės, tarp baimės neurozės ir baimės isterijos, taip pat tarp hipochondrijos ir formų, toliau vadinamų parafrenija (dementia praecox ir paranoja). Imkime, pvz., isterinį galvos arba strėnų skausmą. Analizė rodo, kad atlikus sutirštinimą ir perstūmimą šis skausmas tampa pakaitalu, patenkinančiu ištisą aibę libidinių fantazijų ir prisiminimų. Bet kadaise šis skausmas buvo realus, jis buvo tiesioginis seksualinis–toksinis simptomas, somatinė libidinio susijaudinimo išraiška. Anaiptol nenorime teigti, kad visi isteriniai simptomai turi tokį branduolį, bet tiesa, kad taip būna labai dažnai ir kad visos – normalios arba patologinės – libidinio susijaudinimo įtakos kūnui dažniausiai reiškiasi kaip tik isterijos simptomų susidarymu. Jos atlieka vaidmenį tos smėlio kruopelės, kurią moliuskas apgaubia perlamutro sluoksniais. Lygiai taip formuodama simptomus psichoneurozė pasitelkia patogiausią ir tinkamiausią medžiagą, trumpalaikius seksualinio susijaudinimo požymius, lydinčius seksualinį aktą.

Toks procesas itin įdomus diagnostiniu ir terapiniu požiūriu. Neretai pasitaiko, kad neurozei linkę, bet dar nesergantys ja individai patiria liguistus kūno pokyčius – tarkim, uždegimą ar sužeidimą, – ir šie paskatina simptomų susidarymo darbą, kuris realybės pateiktą simptomą kuo skubiausiai paverčia visų nesąmoningų fantazijų, kurioms ir tetrūko raiškos priemonių, atstovu. Tokiu atveju gydytojas rinksis tai vieną, tai kitą gydymo būdą: gal jis panorės pašalinti organinę priežastį,

nesirūpindamas triukšmingu neuroziniu jos perdirbiniu, o gal grumsis su atsiradusia neuroze, nepaisydamas jos organinės dingsties. Sėkmė parodys, kad tai vienas, tai kitas būdas teisingas arba neteisingas; vargu ar įmanoma pateikti bendras instrukcijas tokiais mišriais atvejais.

Dvidešimt penkta paskaita

Baimė

Ponios ir ponai! Tikriausiai paskutinę paskaitą apie bendrą nervingumą palaikėte neišsamiausiu ir nepakankamiausiu mano pranešimų. Žinau tai ir manau, kad niekas negalėjo jūsų nustebinti labiau, nei tai, jog visiškai neužsiminiau apie baimę, kuria skundžiasi daugelis nervų ligonių, laikydami ją baisiausia kančia, galinčia tapti be galo intensyvia ir sukelti beprotiškiausius veiksmus. Tačiau norėjau bent šiuo klausimu nebūti santūrus; priešingai, nusprendžiau itin pabrėžti nervų ligonių baimės problemą ir ją išsamiai išdėstyti.

Kas yra baimė, nereikia pasakoti; kiekvienas jūsų kažkada esate patyrę šį pojūtį arba, tiksliau kalbant, šią afektyvią būseną. Bet manau, nė vienas nesate pakankamai rimtai savęs paklausęs, kodėl kaip tik nervų ligoniai jaučia kur kas didesnę baimę negu kiti žmonės. Galbūt tai atrodo savaime suprantama; juk paprastai žodžiai „nervingas" ir „baikštus" [ängstlich] naudojami kaip sinonimai, tarsi jie reikštų tą patį. Bet tam neturime jokios teisės; esama baikščių žmonių, kurie anaiptol nėra nervingi, ir, antra vertus, esama ligonių, kuriuos kamuoja daugybė simptomų, bet tarp tų simptomų neaptiksime polinkio baimei.

Kad ir kaip būtų, neabejotina, kad baimės problema yra pagrindinis taškas, kuriame susipina įvairiausi svarbiausi klausimai; tai mįslė, kurią atspėjus gerokai paaiškėtų mūsų psichikos gyvenimas. Neimsiu tvirtinti galįs pateikti galutinį šios

problemos sprendimą, bet žinau, kad tikitės, jog ir šią temą psichoanalizė nagrinėja visiškai kitaip nei mokyklinė medicina. Ten, regis, pirmiausia domimasi anatominėmis baimės būsenos atsiradimo priežastimis. Žodžiu, sakoma, kad dirginamos medulla oblongata*; ligonis sužino, jog serga klajoklio nervo neuroze. Medulla oblongata yra labai svarbus ir gražus objektas. Puikiai prisimenu, kiek laiko ir pastangų kadaise skyriau jo studijoms. Bet šiandien turiu pasakyti, kad nežinau nieko, kas galėtų mažiau praversti siekiant psichologiškai suprasti baimę, kaip nervų kelio, kuriuo sklinda jos impulsai, žinojimas.

Apie baimę galima ilgai samprotauti visiškai neminint nervingumo. Iš karto mane suprasite, jei tokią baimę pavadinsiu *realia*, supriešinęs ją su *neurozine* baime. Reali baimė mums atrodo visiškai racionalus ir suprantamas reiškinys. Sakome, kad šitaip reaguojama suvokus išorinį pavojų, t. y. numatomą grėsmę, kad ši baimė susijusi su bėgimo refleksu ir kad ją galime laikyti savisaugos instinkto raiška. Aišku, jog tai, kokiomis aplinkybėmis atsiranda baimė, t.y. kokie objektai ir kokios situacijos ją sukelia, labiausiai priklausys nuo mūsų žinių ir mūsų galios išorinio pasaulio atžvilgiu suvokimo. Visiškai suprantama, kad laukinis baiminasi patrankos ir išsigąsta saulės užtemimo, o baltasis, įvaldęs aną ginklą ir sugebantis iš anksto numatyti šį įvykį, tomis pačiomis aplinkybėmis baimės nejaučia. Tačiau kartais baimę sukels kaip tik išsamesnės žinios, padedančios iš anksto įžvelgti pavojų. Antai laukinis išsigąs pamatęs miške pėdsakus, kurie neišmanėliui nieko nereiškia, o jį įspėja apie netoliese esantį žvėrį, arba patyręs jūreivis su siaubu žiūrės į debesėlį danguje, kuris keleiviui atrodo nereikšmingas, o jam pranašauja artėjantį uraganą.

Kiek pamąsčius tenka pripažinti, kad reikia iš pagrindų peržiūrėti nuomonę, jog reali baimė yra racionali ir tikslinga.

* Pailgosios smegenys (lot.). – Vert.

Teisingai elgtis gresiant pavojui – tai blaiviai įvertinti savo jėgas, palyginti jas su grėsmės dydžiu, o paskui nuspręsti, kas teikia daugiau vilčių: bėgimas ar gynyba, o galbūt net puolimas. Bet tokiu atveju baimei apskritai nelieka vietos; viskas, kas vyksta, tikriausiai vyktų taip pat ar net geriau, jeigu baimė nebūtų kilusi. Taip pat žinote, kad itin didelė baimė apskritai yra netikslinga, ji paraližuoja bet kokį veiksmą, taip pat ir bėgimą. Dažniausiai reaguojant į pavojų susipina baimės afektas ir gynybos veiksmas. Išgąsdintas gyvūnas bijo ir bėga, bet tikslingas čia yra bėgimas, o ne baimė.

Tad kyla pagunda teigti, kad baimės atsiradimas apskritai yra netikslingas. Galbūt geriau baimę suprasime, kiek atidžiau ištyrę baimės situaciją. Pirmoji jos dalis – tai pasirengimas pavojui, kai didėja sensorinis dėmesys ir motorinė įtampa. Šitokią lūkestingą parengtį neabejotinai turime laikyti naudinga, o jos nebuvimas gali turėti rimtų padarinių. Iš jos kyla motorinis veiksmas, pradžioje bėgimas, vėliau galbūt veiksminga gynyba, ir, antra vertus, tai, ką jaučiame kaip baimės būseną. Kuo labiau baimės vystymasis apsiriboja tik pirmaisiais požymiais, tik signalu, tuo lengviau pasirengimas baimei virsta veiksmu, tuo tikslingiau vyksta visas procesas. Todėl tikslingoji reiškinio, kurį vadiname baime, dalis, man regis, yra pasirengimas baimei [Angstbereitschaft], o netikslingoji – baimės vystymasis [Angstentwicklung].

Vengiu gilintis į klausimą, ar mūsų kalba žodžiais „baimė“, „būgštavimas“, „išgąstis“ nusakomi tie patys, ar skirtingi reiškiniai. Manau tik, kad baimė [Angst] labiau susijusi su būsena, ne itin paiso objekto, o būgštavimas [Furcht] kaip tik nukreiptas į objektą. Atrodo, kad „išgąstis“ [Schreck], priešingai, turi ypatingą prasmę, būtent pabrėžia pavojaus efektą, kai nebuvo pasirengimo baimei. Žodžiu, galime sakyti, kad baimė gelbsti žmogų nuo išgąsčio.

Tikriausiai neliksite nepastebėję tam tikro daugiareikšmiškumo ir neapibrėžtumo, kuriuo pasižymi žodžio „baimė" vartosena. Dažniausia baime laikoma subjektyvi būsena, atsirandanti dėl „baimės vystymosi" ir vadinama afektu. Kas yra afektas dinaminiu požiūriu? Šiaip ar taip, tai kažkas labai sudėtinga. Afektas apima, pirma, tam tikras motorines inervacijas arba energijos iškrovas, antra, tam tikrus pojūčius, kurie yra dvejopi: tai atliktų motorinių veiksmų suvokimas ir tiesioginiai malonumo bei nemalonumo pojūčiai, kurie, kaip sakoma, suteikia afektui pagrindinį toną. Bet nemanau, kad tai, ką išvardijau, nors kiek paliestų afekto esmę. Kai kurių afektų atveju, matyt, galima pažvelgti giliau ir sužinoti, kad branduolys, kuris jungia minėtąjį ansamblį, yra tam tikro reikšmingo išgyvenimo pakartojimas. Šis išgyvenimas tegalėtų būti tik labai ankstyvas gana bendro pobūdžio įspūdis, kurį reikia priskirti ne individo, bet rūšies priešistorei. Kad geriau mane suprastumėte, pasakysiu, jog afekto būsena savo sąranga primena isterijos priepuolį: kaip ir šis ji yra kažkokio prisiminimo nuosėdos. Tad isterijos priepuolis yra tarsi naujai atsiradęs individualus afektas, o normalus afektas – tai bendros, paveldima tapusios isterijos raiška.

Nemanykite, kad tai, ką čia pasakiau apie afektus, yra pripažintas įprastos psichologijos turtas. Priešingai, tai pažiūros, kurias subrandino psichoanalizė ir kurias tik ji ir pripažįsta. Mes, psichoanalitikai, nesuprantame, ką apie afektus teigia psichologija, pvz., Jameso–Lange'o teorija, ir apie tai nediskutuojame. Bet nesame labai tikri ir dėl savojo afektų supratimo; tai tėra pirmasis bandymas kiek susiorientuoti šioje neaiškioje srityje. Bet tęsiu toliau: mes tikimės žiną, kokį ankstyvą įspūdį pakartoja baimės afektas. Teigiame, kad tai yra gimimo aktas, per kurį siekis atsikratyti įtampos, nemalonumo jausmas bei somatiniai pojūčiai sudaro junginį, kuris tampa mirtino pavojaus veikimo pirmavaizdžiu ir nuo tol nuolat kartojasi kaip baimės būsena. Tada baimės išgyvenimą sukėlė kraujo atsinauji-

nimo (vidinio kvėpavimo) pertrūkis, žodžiu, pirmoji baimė buvo toksinės kilmės. Pavadinimas „baimė" [Angst] – *angustiae*, ankštuma [Enge] – pabrėžia kvėpavimo suvaržymą, kuris buvo realios gimimo situacijos padarinys ir kurį dabar nuolat atkuria afektas. Reikšmingu laikysime ir tą faktą, kad pirmoji baimės būsena susijusi su atskyrimu nuo motinos. Aišku, esame įsitikinę, kad per nesuskaičiuojamas kartas polinkis kartoti pirmąją baimės būseną tapo tokia neatskiriama organizmo savybe, kad nė vienas individas negali išvengti baimės afekto, net jei jis kaip legendinis Macduffas būtų „išpjautas iš savo motinos kūno", taigi nepatyręs gimimo akto. Nieko negalime pasakyti apie nežinduolių baimės būsenos pirmavaizdį. Taip pat nežinome, koks šių padarų pojūčių kompleksas ekvivalentiškas mūsiškei baimei.

Turbūt bus įdomu išgirsti, kaip apskritai gali kilti tokia mintis, kad gimimo aktas yra baimės afekto šaltinis ir pirmavaizdis. Abstraktūs samprotavimai čia mažai kuo dėti; šią idėją perėmiau veikiau iš naivaus liaudies mąstymo. Prieš daugelį metų mes, jauni ligoninės gydytojai, sėdėjome prie pietų stalo restorane; vienas akušerinės klinikos asistentas papasakojo linksmą istoriją apie paskutinį akušerių egzaminą. Viena kandidatė, paklausta, ką reiškia, jei gimdymo metu vaisiaus vandenyse atsirado mekonium (kūdikio išmatos, ekskrementai), tuoj pat atsakė, kad vaikas bijo. Ji buvo išjuokta ir pravyta. Bet aš nebyliai pritariau jai ir pradėjau nutuokti, kad vargšė kaimo moteriškė neklysdama apčiuopė labai svarbų ryšį.

Pereikime dabar prie neurozinės baimės; su kokiomis naujomis raiškos formomis ir aplinkybėmis susiduriame, tirdami nervų ligonių baimę? Čia galima daug ką pasakyti. Pirmiausia aptinkame bendrą baimingumą, taip sakant, išsklidžią baimę, pasiruošusią griebtis bet kokio daugmaž tinkamo vaizdinio, veikiančią sprendimus, sąlygojančią lūkesčius, tykančią bet kokios ją pateisinančios progos. Šią būseną vadiname „laukimo

baime" [Erwartungsangst] arba „baimingu laukimu" [ängstliche Erwartung]. Iš visų galimybių tokios baimės kamuojami individai visada numato baisiausią, kiekvieną atsitiktinumą jie laiko nelaimės pranašu, pasinaudoja neigiamu kiekvieno neapibrėžtumo aspektu. Šis charakterio bruožas – polinkis nelaimės lūkesčiams – būdingas daugeliui žmonių, kurių šiaip negalime vadinti ligoniais, juos laikome tiesiog pernelyg baikščiais arba pesimistais; tačiau vienas nervų susirgimas, kurį pavadinau „baimės neuroze" ir priskyriau prie aktualiųjų neurozių, visada susijęs su nepaprastai didele laukimo baime.

Antroji baimės forma, priešingai aptartajai, labiau psichiškai suvaržyta: ji lydi tam tikrus objektus ir situacijas. Tai baimė, susijusi su labai įvairiomis ir dažnai itin keistomis „fobijomis". Žymus amerikiečių psichologas Stanley Hallas neseniai pateikė visas šias fobijas, pavadintas prašmatniais graikiškais vardais. Tai primena dešimties egiptietiškų negandų išvardijimą, tik fobijų kur kas daugiau nei dešimt. Paklausykite, kas gali tapti fobijos objektu arba turiniu: tai tamsa, tuščia erdvė, atviros aikštės, katės, vorai, vikšrai, gyvatės, pelės, perkūnija, aštrūs daiktai, kraujas, uždaros patalpos, žmonių spūstis, vienatvė, ėjimas tiltu, kelionės jūra arba traukiniu ir t. t. Pabandę susiorientuoti šiame knibždėlyne pirmiausia galime išskirti tris grupes. Kai kurie baimę keliantys objektai ir situacijos kraupoki ir mums, normaliems, jie susiję su pavojumi, tad šios fobijos atrodo suprantamos, nors ir kiek perdėtos. Antai daugumai iš mūsų koktu susidurti su gyvate. Galima sakyti, kad gyvačių fobija yra bendražmogiškas reiškinys; Ch. Darwinas labai įspūdingai aprašė, kaip gyvatės puolamas jis negalėjo atsispirti baimei, nors ir žinojo, kad nuo gyvatės jį skiria stora stiklo siena. Antrai grupei priskiriame tuos atvejus, kurie irgi susiję su pavojumi, bet šio pavojaus įpratome nepaisyti ir pernelyg nesureikšminti. Šiai grupei priklauso daugelis situacinių fobijų. Žinome, kad nelaimingo atsitikimo tikimybė važiuojant

geležinkeliu didesnė negu sėdint namie, nes pasitaiko traukiniams susidurti, taip pat žinome, kad laivas gali nugrimzti į dugną, o tokiu atveju dažniausiai nuskęsta ir keleiviai, bet negalvojame apie šiuos pavojus ir be baimės keliaujame geležinkeliu bei jūra. Negali neigti, kad įkrisi į upę, jei tiltas sugrius tą akimirką, kai juo eisi, bet tai atsitinka taip retai, kad nelaikoma pavojumi. Ir vienatvė savaip pavojinga, todėl tam tikromis aplinkybėmis jos vengiame; bet tai anaiptol nereiškia, kad negalėtume jos ištverti nė akimirksnio. Tą patį galime pasakyti ir apie žmonių spūstį, uždaras patalpas, perkūniją ir pan. Stebina ne šių neurotikų fobijų turinys, bet intensyvumas. Fobijos baimė yra tiesiog nenusakoma! Kartais susidaro įspūdis, kad neurotikai baiminasi visai ne tų dalykų ir situacijų, kurie ir mums kartais gali kelti baimę ir kuriuos jie kaip ir mes vadina tais pačiais vardais.

Trečiosios grupės fobijų apskritai neįstengiame suvokti. Jei stiprus suaugęs vyriškis bijo eiti gerai pažįstamo gimtojo miesto gatve ar aikšte, jei sveiką, gerai sudėtą moterį apima akla baimė, vos tik katė paliečia jos suknelės kraštą ar per kambarį šmurkšteli pelytė, tai ar įmanoma čia įžvelgti kokį nors ryšį su pavojumi, kurį vis dėlto akivaizdžiai jaučia šie fobijų kamuojami žmonės? Šiai grupei priklausančios gyvūnų fobijos anaiptol nėra tik perdėtos bendražmogiškos antipatijos išraiška, nes esama daugybės žmonių, kurie, tarsi demonstruodami visišką priešingybę, nepraeis nė pro vieną katę jos nepamasinę ir nepaglostę. Pelytė, kurios taip bijo moterys, kartu yra švelniausias malonybinis pavadinimas; ne viena mergina, mielai leidžianti mylimajam ją taip vadinti, pasibaisėjusi suklinka pamačiusi šį dailų gyvūnėlį. Apie vyrą, bijantį gatvių ir aikščių, tegalime pasakyti vien tai, kad jis elgiasi kaip mažas vaikas. Vaikas mokomas vengti tokių situacijų kaip pavojingų, ir išties agorafobijos kamuojamas vyriškis nejaučia baimės, jei kas nors jį lydi per aikštę.

Abi aprašytosios baimės formos – išsklidi laukimo baimė ir baimė, susijusi su fobijomis, – nėra tarpusavy priklausomos. Nė viena jų nėra aukštesnė kitos pakopa, abi kartu jos pasitaiko tik retsykiais ir tarsi atsitiktinai. Net ir stipriausias bendras baimingumas nebūtinai reiškiasi fobija; individai, kurių gyvenimas itin suvaržytas dėl agorafobijos, gali visiškai nejausti pesimistinės laukimo baimės. Pasirodo, kai kurios fobijos, pvz., aikščių, geležinkelių baimė, atsiranda vėlesniais metais, o kitos, kaip antai tamsos, griaustinio, gyvūnų baimė, patiriamos nuo pat pradžių. Pirmosios priskiriamos prie sunkių ligų, antrosios – veikiau prie keistenybių, kaprizų. Numanome, kad kurios nors pastarųjų kamuojamas žmogus paprastai jaučia ir kitas, panašias fobijas. Pridursiu, kad visas šias fobijas laikome *baimės isterija*, labai gimininga žinomai konversinei isterijai.

Trečioji neurozinės baimės forma yra tikras galvosūkis, nes čia visiškai neaiškus ryšys tarp baimės ir gresiančio pavojaus. Pvz., isterijos atveju tokia baimė lydi isterijos simptomus; be to, ji gali kilti susijaudinus, tačiau tokiomis aplinkybėmis, kai galėtume tikėtis kokių nors kitų afektų, tik ne baimės, arba reikštis kaip visiškai atviras, nuo aplinkybių nepriklausomas baimės priepuolis, vienodai nesuprantamas ir mums, ir ligoniui. Čia negali būti jokios kalbos apie pavojų ar kokią nors iki pavojaus išpūstą dingstį. Tokie spontaniški priepuoliai liudija, kad kompleksas, kurį apibūdiname kaip baimės būseną, gali skilti į dalis. Priepuolio visumą gali pakeisti atskiras labai intensyvus simptomas – drebulys, svaigulys, širdies plakimas, dusulys, – o įprasto jausmo, pagal kurį pažįstame baimę, gali visai arba beveik nebūti. Bet ir klinikiniu, ir etiologiniu požiūriu visos šios būsenos, kurias vadiname „baimės ekvivalentais“, prilygsta baimei.

Dabar kyla du klausimai. Ar neurozinę baimę, atsirandančią, kai pavojus negresia arba yra labai menkas, galima susieti su realia baime, kuri visada yra reakcija į gresiantį pavojų? Kaip

reikėtų suprasti neurozinę baimę? Kol kas laikysimės tokios prielaidos: jei yra baimė, turi būti ir tai, ko bijomasi.

Remdamasis klinikiniais stebėjimais galiu pateikti jums keletą nuorodų, padedančių suprasti neurozinę baimę, ir atskleisti jų reikšmę.

a) Nesunku nustatyti, kad laukimo baimė, arba bendras baimingumas, glaudžiai siejasi su tam tikrais seksualinio gyvenimo procesais, tarkim, su savotišku libido panaudojimu. Paprasčiausias ir labiausiai pamokomas tokio pobūdžio pavyzdys yra kai kurių individų patiriamas vadinamasis nuviliantis susijaudinimas; šiuo atveju stiprus seksualinis susijaudinimas nepakankamai atslūgsta, nepasiekia patenkinamos baigmės. Taip atsitinka, pvz., susižadėjusiems vyrams arba tokioms moterims, kurių vyrai dėl nepakankamos potencijos arba iš atsargumo sutrumpina ar nutraukia lytinį aktą. Tada libido susijaudinimą pakeičia baimė; tai gali būti laukimo baimė arba baimės priepuoliai bei tų priepuolių ekvivalentai. Toks seksualinis režimas, kai lytinis aktas nutraukiamas dėl atsargumo motyvų, taip dažnai sukelia baimės neurozę vyrams ir ypač moterims, kad gydytojui tokiais atvejais pirmiausia rekomenduojama pasidomėti šia etiologija. Kartu galima begalę kartų įsitikinti, kad atsisakius seksualinių nukrypimų baimės neurozė išnyksta.

Mano žiniomis, net ir psichoanalizei tolimi gydytojai jau neneigia, kad seksualinis susilaikymas ir baimės būsena yra susiję. Bet nemanau, kad nebus mėginimų apversti šį santykį teigiant, kad čia susiduriame su individais, kurie dėl savo išankstinio polinkio baimei linkę susilaikyti ir seksualiniuose dalykuose. Bet šiam teiginiui prieštarauja elgesys moterų, kurių seksualinė veikla iš esmės yra pasyvios prigimties, t. y. sąlygojama vyro. Kuo temperamentingesnė moteris, kuo labiau ji linkusi seksualiniams santykiams ir sugeba pasiekti pasitenkinimą, tuo greičiau į vyro impotenciją arba coitus

interruptus* ji reaguos baimės požymiais; seksualiniu požiūriu šaltoms arba menko libido moterims tokie nukrypimai kur kas mažiau reikšmingi.

Žinoma, seksualinė abstinencija, kurią dabar taip rekomenduoja gydytojai, tampa baimės būsenos priežastimi tik tada, kai patenkinamos iškrovos nepatiriantis libido gana stiprus ir kai didesnė jo dalis nėra sublimuota. Ligos atsiradimą visada lemia kiekybiniai veiksniai. Net ir tada, kai kalbame apie charakterį, o ne apie ligą, nesunku pastebėti, kad seksualiniai ribojimai glaudžiai susiję su tam tikru baimingumu ir svyravimu, o bebaimiškumą ir drąsą lydi ir laisvas seksualinių poreikių patenkinimas. Kad ir kaip keistų ir komplikuotų šiuos santykius įvairios kultūrinės įtakos, daugumai žmonių baimė susijusi su seksualiniais ribojimais.

Pateikiau jums anaiptol ne visus faktus, patvirtinančius minėtąjį genetinį libido ir baimės ryšį. Pvz., reikėtų paminėti tai, kaip baimės negalavimai siejasi su tam tikrais gyvenimo etapais, tarkim, lytinio brendimo ar menopauzės metais, kurie pasižymi ryškiu libido produkcijos padidėjimu. Stebėdami kai kurias susijaudinimo būsenas tiesiogiai matome, kaip libido pinasi su baime ir kaip galiausiai jis virsta baime. Visi šie faktai daro dvejopą įspūdį: pirma, kad kalbama apie tam tikrą libido, kurio neleidžiama normaliai panaudoti, sankaupą, ir, antra, kad atsidūrėme išimtinai somatinių procesų srityje. Pradžioje neaišku, kaip iš libido randasi baimė; konstatuojame tik tai, kad libido išnyksta ir jį pakeičia baimė.

b) Antrąją nuorodą gauname analizuodami psichoneurozes, ypač isteriją. Girdėjome, kad šios ligos simptomus dažnai lydi baimės – taip pat ir nekonkrečios – priepuolis arba ilgalaikė būsena. Ligoniai negali pasakyti, ko jie baiminasi, ir atlikę

*Nutrauktą lytinį aktą (lot.) – Vert.

akivaizdų antrinį apdorojimą savo baimę susieja su tinkamiausiomis fobijomis, kaip antai mirties, pamišimo ar apopleksijos fobija. Analizuodami situaciją, kuri sukėlė baimę arba ją lydintį simptomą, dažniausiai galime įvardyti tą normalią psichinio proceso baigmę, kuri nebuvo pasiekta ir kurią pakeitė baimė. Kitaip tariant, konstruojame nesąmoningą procesą taip, tarsi jis nebūtų patyręs išstūmimo ir būtų be jokių kliūčių perėjęs į sąmonę. Šį procesą irgi būtų lydėjęs tam tikras afektas; mūsų nuostabai sužinome, kad, jei šis normalų procesą lydintis afektas išstumiamas, nepriklausomai nuo afekto kokybės jį bet kuriuo atveju pakeičia baimė. Žodžiu, susidūrę su isterinės baimės būsena sužinome, kad nesąmoningas jos koreliatas gali būti panašaus pobūdžio emocija, t. y. baimė, gėda, sumišimas, antra vertus, ir pozityvus libido sujaudinimas, – arba priešiškai agresyvus, taigi pyktis ir pagieža. Vadinasi, baimė yra universali moneta, į kurią mainomi arba gali būti išmainyti visi afektai, jeigu turi būti išstumtas juos atitinkančių vaizdinių turinys.

c) Trečiasis faktas susijęs su įkyriuosius veiksmus atliekančiais ligoniais, kurių, regis, pasigailėjo baimė. Tačiau jei pabandysime sukliudyti jiems atlikti kokį nors įkyrųjį veiksmą arba jei jie patys išdrįs ir pamėgins jo atsisakyti, tai siaubinga baimė galiausiai vis tiek privers juos paklusti. Tad suprantame: įkyriuoju veiksmu tebuvo dangstoma baimė, jis buvo atliekamas tik tam, kad būtų išvengta baimės. Vadinasi, įkyriųjų būsenų neurozės atveju baimės atsiradimą keičia simptomų susidarymas, ir visiškai analogišką santykį aptiksime tirdami isteriją: dėl išstūmimo proceso išsivystys arba gryna, arba simptomų lydima baimė, arba apskritai susidarys simptomai be baimės. Tad, abstrakčiai kalbant, tikriausiai teisinga tai, kad simptomai formuojasi vien siekiant išvengti antraip neišvengiamos baimės. Jei baimę suvokiame šitaip, ji tampa pagrindinė problema toliau tiriant neurozes.

Pasirėmę baimės neurozių stebėjimais padarėme išvadą, kad baimę sukeliantys nukrypimai nenormaliai naudojant libido atsiranda somatinių procesų pagrindu. Isterijos ir įkyriųjų būsenų neurozės analizė parodė, kad analogiškas nukrypimas ir jo sąlygotas analogiškas rezultatas gali atsirasti dėl psichinių instancijų nepritarimo. Tad tiek žinome apie neurozinės baimės atsiradimą; viskas dar gana neapibrėžta. Bet kol kas nematau, kokiu keliu galėtume eiti toliau. Atrodo, kad dar sunkiau seksis spręsti antrąją mūsų užduotį, t.y. nustatyti ryšį tarp neurozinės baimės, kaip nenormaliai panaudoto libido, ir realios baimės, kuri atitinka reakciją į pavojų. Norėtųsi tikėti, kad tai visiškai skirtingi dalykai, bet neturime jokių priemonių, kurios leistų pajusti skirtumą tarp realios ir neurozinės baimės.

Ieškomas ryšys galiausiai atsiskleis, jei priimsime prielaidą apie dažnai minėtą Ego ir libido priešingybę. Žinia, baimė randasi kaip Ego reakcija į pavojų ir yra signalas, jog reikia pradėti bėgti; todėl gali būti, kad ir neurozinės baimės atveju Ego bando bėgti, tiesa, šįsyk nuo savo libido pretenzijų, kad dabar vidinį pavojų jis vertina taip, tarsi šis būtų išorinis. Tai pateisintų mūsų lūkesčius, kad ten, kur atsiranda baimė, yra ir tai, ko bijomasi. Bet analogiją galime tęsti. Jei mėginimą bėgti nuo išorinių pavojų ilgainiui pakeičia atkaklumas ir tikslingos gynybos priemonės, tai galbūt neurozinės baimės vystymąsi keičia simptomų susidarymas, kuris sukausto baimę.

Dabar kyla nauji suvokimo sunkumai. Juk baimė, kuri reiškia Ego bėgimą nuo savo libido, irgi turėtų kilti iš libido. Tai nelabai aišku; kartu tai įspėjimas nepamiršti, kad individo libido iš esmės priklauso jam ir negali būti su juo supriešintas tarsi kažkoks išorinis dalykas. Kalbame apie mums kol kas neaiškią topinę baimės vystymosi dinamiką; nežinia, kokios ir kokių psichinių sistemų energijos čia eikvojamos. Ir į šiuos klausimus nepažadu atsakysiąs, bet nepraleiskime progos paėjėti dviem kitais keliais, kaip ir anksčiau mūsų abstrakčius

samprotavimus grįsdami tiesioginiais stebėjimais ir analitiniu tyrimu. Pasidomėkime, kaip atsiranda vaiko baimė ir kokia yra neurozinės baimės, kurią siejame su fobijomis, kilmė.

Vaikų baikštumas yra gana įprastas reiškinys, ir turbūt tikrai sunku atskirti, ar tai neurozinė, ar reali baimė. Be to, vaikų elgesys verčia abejoti, ar toks skyrimas apskritai prasmingas. Mat pirmiausia mes visai nesistebime, jei vaikas baiminasi nepažįstamų žmonių, naujų situacijų ir daiktų, lengvai paaiškindami tokią vaiko reakciją jo silpnumu ir neišmanymu. Žodžiu, manome, kad vaikas turi stiprų polinkį realiai baimei, ir laikytume visiškai tikslingu reiškiniu, jei toks baikštumas būtų paveldimas. Vaikas elgtųsi tiesiog kaip pirmykštis žmogus arba šių dienų laukinis, dėl savo neišmanymo ir bejėgiškumo bijantis visų naujovių ir daugelio tų dalykų, kurie mums jau žinomi ir nekelia baimės. Mūsų lūkesčiai visiškai pasiteisintų, jei paaiškėtų, kad vaiko fobijos bent iš dalies sutampa su tomis fobijomis, kurių buvimo galime tikėtis anais pirmykščiais žmonijos raidos laikais.

Antra vertus, negalime nepastebėti, kad ne visi vaikai vienodai baikštūs ir kad kaip tik tie, kurie ypač baiminasi įvairiausių objektų ir situacijų, vėliau tampa nervų ligoniais. Vadinasi, akivaizdus polinkis realiai baimei irgi liudija neurozinę dispoziciją, baikštumas atrodo esąs svarbiausias dalykas, ir daroma išvada, kad vaikas, o vėliau ir paauglys baiminasi libido intensyvumo, nes jis baiminasi apskritai visko. Taip tarsi paneigiama, kad baimė randasi iš libido, ir atrodo, kad patyrinėję realios baimės atsiradimo aplinkybes, nuosekliai prieitume išvadą, jog galutinė neurozės priežastis yra savo silpnumo ir bejėgiškumo – nevisavertiškumo, anot A. Adlerio terminologijos – suvokimas, jeigu toks suvokimas būdingas ir brandesniems gyvenimo metams, neapsiriboja tik vaikyste.

Tai skamba taip paprastai ir patraukliai, kad tikrai verta suklusti. Tiesa, taip tik perstumtume nervingumo mįslę į kitą sritį. Juk nevisavertiškumo jausmas – ir kartu baimės atsiradimo bei simptomų susidarymo sąlygos – išlieka ir vėliau; tai toks neabejotinas faktas, kad veikiau reikėtų paaiškinti, kodėl kartais kaip išimtis pasitaiko tai, ką vadiname sveikata. Tačiau ką sužinome atidžiai stebėdami vaikų baikštumą? Mažas vaikas pirmiausia baiminasi svetimų žmonių; situacijos jam tampa reikšmingos tik tada, kai jose dalyvauja žmonės, į daiktus jis ima kreipti dėmesį vėliau. Bet svetimųjų vaikas baiminasi ne todėl, kad priskirtų jiems piktus kėslus ir lygintų savo silpnumą su jų jėga, t. y. laikytų juos pavojingais savo egzistencijai, saugumui, skausmo nebuvimui. Toks nepatiklus, visuotinio polinkio į agresiją išgąsdintas vaikas tėra išties nevykusi teorinė konstrukcija. Vaikas išsigąsta svetimo žmogaus, nes yra nusiteikęs pamatyti pažįstamą ir mylimą asmenį, dažniausiai motiną. Baime virsta jo nusivylimas ir ilgesys, žodžiu, nepanaudotas libido, kuris dabar negali likti laisvas ir virsta baime. Kažin ar galime laikyti atsitiktiniu tą faktą, kad ši tipiška vaiko baimės situacija kartoja aplinkybes, kai kilo pirmoji baimės būsena per gimimo aktą, būtent atskyrimą nuo motinos.

Pirmosios situacinės vaikų fobijos – tai tamsos ir vienatvės fobijos; pirmoji dažnai išlieka visą gyvenimą, ir abiem atvejais stinga mylimo, vaiką prižiūrinčio asmens, taigi motinos. Girdėjau, kaip tamsos bijojęs vaikas šaukė į gretimą kambarį: „Teta, pakalbėk su manim, aš bijau". „Bet kam tau to reikia? Tu juk manęs nematai". Vaikas atsakė: „Šviesiau, kai kas nors kalba". Žodžiu, tamsoje ilgesys virsta tamsos baime. Anaiptol nemanome, kad neurozinė baimė tėra antrinis ir ypatingas realios baimės atvejis, veikiau matome, kad tai, kas reiškiasi kaip reali mažo vaiko baimė, turi esminį bendrą bruožą su neurozine baime: kyla dėl nepanaudoto libido. Atrodo, kad vaikas ne itin paveldi realią baimę. Visos situacijos, kurios vėliau gali tapti fobijų atsiradimo sąlygomis, – aukštis, siauri tilteliai virš

vandens, kelionės geležinkeliu ir jūra, – nekelia vaikui baimės, ir tuo labiau, kuo mažiau jis išmano. Būtų labai pageidautina, jei jis paveldėtų daugiau gyvybę saugančių instinktų; tai labai palengvintų jo priežiūrą, kuria siekiama išvengti tai vieno, tai kito jam gresiančio pavojaus. Bet pradžioje vaikas tikrai pervertina savo jėgas ir nejaučia baimės, nes nepažįsta pavojų. Jis bėgioja vandens telkinio krantu, lipa ant palangės, žaidžia su aštriais daiktais ir ugnimi, žodžiu, daro viską, kas gali jam pakenkti ir sukelti auklių nuogąstavimus. Jei galiausiai nubunda reali baimė, tai ji yra grynai auklėjimo išdava, nes negalima leisti, kad vaikas viską išmoktų iš savo patirties.

Jeigu pasitaiko vaikų, kiek labiau pažengiančių šiuo baimės ugdymo keliu ir paskui surandančių tokių pavojų, dėl kurių jie nebuvo įspėti, tai šį reiškinį puikiai paaiškina tai, kad jų konstitucijai iš prigimties būdingas didesnis libidinis poreikis arba kad jie išpaikinti pirmalaikio libidinio patenkinimo. Nenuostabu, kad tarp šių vaikų yra ir būsimieji nervų ligoniai; juk žinome, kad nesugebėjimas ilgiau ištverti didesnį libido sąstovį labiausiai prisideda prie neurozės atsiradimo. Atkreipkite dėmesį į tai, kad čia savo teises atgauna ir konstitucinis veiksnys, nors, tiesą sakant, mes jų niekada neginčijome. Mes prieštaraujame tik tada, kai dėl jų nepaisoma visų kitų ir konstitucinis veiksnys įvedamas netgi ten, kur pagal bendrus stebėjimų ir analizės duomenis jam iš viso nėra vietos – arba galima skirti nebent paskutinę vietą.

Leiskite apibendrinti vaikų baikštumo stebėjimus: infantili baimė mažai turi bendro su realia baime, priešingai, ji labai gimininga neurozinei suaugusiųjų baimei. Kaip ir pastaroji, ji atsiranda dėl neišnaudoto libido ir pakeičia trūkstamą meilės objektą išoriniu daiktu arba situacija.

Dabar nudžiugsite išgirdę, kad fobijų analizė negali mums pateikti daug naujo. Viskas čia vyksta taip pat, kaip ir vaikų

baimės atveju; nepanaudotas libido nuolat verčiamas tariamai realia baime ir pasitelkiamas menkiausias išorinis pavojus, maskuojantis libido pretenzijas. Ši atitinkamybė anaiptol nėra keista, nes infantilios fobijos yra ne tik pirmavaizdžiai, bet ir tiesioginės prielaidos bei preliudijos vėlesnių fobijų, kurias priskiriame „baimės isterijoms". Kiekviena isterinė fobija kyla iš vaikiškos baimės ir yra jos tęsinys, net jei fobijos turinys kitoks ir todėl ją reikia kitaip pavadinti. Skirtingi yra abiejų negalavimų mechanizmai. Jei suaugusiojo libido kaip ilgesys šiuo momentu negali būti panaudotas, tai anaiptol nereiškia, kad jis virs baime. Suaugęs individas seniai išmoko tokį libido išlaikyti laisvą ar kitaip jį panaudoti. Bet jei libido susijęs su psichiniu impulsu, kuris patyrė išstūmimą, susiklosto aplinkybės, primenančios vaiko, neskiriančio sąmoningumo ir nesąmoningumo sričių, situaciją; regresija prie infantilios fobijos tarsi atveria kelią, kuriuo gali patogiai vykti libido virsmas baime. Kaip prisimenate, mes daug kalbėjome apie išstūmimą, bet visada domėjomės tik išstumiamo vaizdinio likimu, kurį, žinoma, buvo lengviau sužinoti ir pavaizduoti. Niekada neatsižvelgdavome į tai, kas nutinka su išstumiamu vaizdiniu susijusiam afektui, ir tik dabar sužinome, kad jo artimiausia lemtis yra virsti baime, kad ir kokios kokybės tas afektas būtų normalaus proceso atveju. Bet šis afekto virsmas yra kur kas svarbesnė išstūmimo proceso dalis. Nėra lengva apie tai kalbėti, nes negalime teigti, jog nesąmoningi afektai egzistuoja ta prasme kaip nesąmoningi vaizdiniai. Koks bebūtų vaizdinys, sąmoningas ar nesąmoningas, jis išlieka beveik toks pats; galime nurodyti, kas atitinka nesąmoningą vaizdinį. Bet afektą, kaip iškrovos procesą [Abfuhrvorgang], reikia vertinti visiškai kitaip nei vaizdinį; negalime pasakyti, kas jį atitinka nesąmoningumo srityje, kol nuodugniau neapmąstėme ir neišsiaiškinome mūsiškių psichinių procesų prielaidų. Šito čia negalime daryti. Bet išsaugokime mūsų patirtą įspūdį, kad baimės vystymasis glaudžiai susijęs su nesąmoningumo sistema.

Sakiau, kad artimiausia išstūmimo veikiamo libido lemtis yra virtimas baime, tiksliau pasakius, baimės pavidalo iškrova. Turiu pridurti: tai ne vienintelė ir ne galutinė lemtis. Neurozių atveju vyksta tokie procesai, kuriais siekiama suvaržyti baimės vystymąsi, ir įvairiausiais būdais tai pasiseka atlikti. Pvz., tirdami fobijas galime aiškiai išskirti dvi neurozinio proceso fazes. Per pirmąją atliekamas išstūmimas ir libido paverčiamas baime, kuri susiejama su išoriniu objektu. Per antrąją sukuriamos atsargumo ir saugumo priemonės, turinčios padėti išvengti sąlyčio su šiuo išoriniu laikomu pavojumi. Išstūmimas atitinka Ego bandymą pabėgti nuo libido, kuris jaučiamas kaip pavojus. Fobiją galime palyginti su apkasais, kasamais siekiant apsisaugoti nuo išorinio pavojaus, kurį šiuo atveju pakeičia baimę keliantis libido. Gynybinės fobijų sistemos silpnybė yra ta, kad išoriškai sustiprinta tvirtovė liko atvira vidiniams antpuoliams. Niekada nepavyksta visiškai suprojektuoti libido keliamo pavojaus į išorę. Todėl kitos neurozės sukuria kitas gynybos sistemas, varžančias baimės vystymosi galimybes. Tai labai įdomi neurozių psichologijos sritis, deja, ji nuvestų mus per toli ir pareikalautų kur kas nuodugnesnių specialių žinių. Noriu pridurti tik viena. Jau kalbėjau jums apie „priešingą įkrovą", kurią Ego naudoja išstūmimo metu ir kurią jis turi nuolat palaikyti, kad išstūmimas būtų patvarus. Šios priešingos įkrovos užduotis yra po išstūmimo įvairiomis formomis apsisaugoti nuo baimės vystymosi.

Grįžkime prie fobijų. Dabar, ko gero, galiu pasakyti, kad suprantate, jog nepakanka vien mėginimų aiškinti fobijų turinį domintis tik tuo, kaip vienas ar kitas objektas arba kokia nors situacija tampa fobijos objektu. Fobijos turinys fobijai reikšmingas daugmaž tiek pat, kiek išreikštasis sapno fasadas reikšmingas visam sapnui. Turėdami omeny neišvengiamus ribojimus turime pripažinti, kad tarp fobijų objektų pasitaiko tokių, kurie, kaip pažymi Stanley Hallas, gali tapti baimės objektais filogenetinio paveldėjimo pagrindu. Šitai patvirtintų

ir tas faktas, kad dažnai įmanoma nustatyti tik simbolinį šių baimės objektų ir pavojaus ryšį.

Tad įsitikinome, kad baimės problema, galima sakyti, yra pagrindinė neurozių psichologijos problema. Didelį įspūdį mums padarė tai, kaip baimės vystymasis siejasi su libido lemtimi ir nesąmoningumo sistema. Tik vienas faktas tarsi niekaip nesiderina su mūsų samprotavimais, jį jaučiame kaip mūsų supratimo spragą: tai sunkiai nuginčijamas faktas, kad realią baimę reikia vertinti kaip Ego savisaugos instinkto raišką.

Dvidešimt šešta paskaita

Libido teorija ir narcizmas

Ponios ir ponai! Ne kartą anksčiau, o visai neseniai ir vėl mums teko atskirti Ego potraukius ir seksualinius potraukius. Pradžioje išstūmimo procesas atskleidė, kad jie gali vieni kitiems prieštarauti, kad paskui seksualiniai potraukiai formaliai įveikiami ir verčiami pasitenkinimą patirti regresyviais aplinkkeliais, šį savo pralaimėjimą kompensuodami nenugalimumu. Paskui sužinojome, kad Ego ir seksualinių potraukių santykis su auklėtoja–būtinybe nuo pat pradžių yra skirtingas, todėl jie nueina nevienodą vystymosi kelią ir yra kitaip susiję su realybės principu. Galiausiai tikimės nustatę, kad afektyvią baimės būseną su seksualiniais potraukiais sieja kur kas glaudesni ryšiai, negu su Ego potraukiais; tai rezultatas, kuris atrodo neišsamus tik vienu svarbiu požiūriu. Norėdami jį sustiprinti pasitelksime dėmesio vertą faktą, kad dviejų elementariausių savisaugos instinktų – alkio ir troškulio – nepatenkinimas niekada nesukelia baimės, o nepatenkinto libido virsmas baime, kaip girdėjome, yra gerai žinomas ir dažnai pasitaikantis fenomenas.

Bet negalima neigti mūsų teisės skirti Ego ir seksualinius potraukius. Tokią teisę turime jau vien todėl, kad egzistuoja seksualinis gyvenimas kaip ypatinga individo veikla. Tegalima tik paklausti, kokia, mūsų manymu, yra šio skyrimo reikšmė, kiek jis yra prasmingas. Bet atsakymas į šį klausimą priklausys nuo tų išvadų, kurias gausime nustatę, kaip skiriasi seksualinių ir kitų, su jais priešinamų, potraukių somatinė ir

psichinė raiška ir kiek reikšmingi yra šių skirtumų rezultatai. Žinoma, neturime jokio pagrindo teigti, jog egzistuoja esminis, kad ir nelabai apčiuopiamas, skirtumas tarp abiejų potraukių grupių. Abi jos tėra pavadinimai, nusakantys individo energijos šaltinius, ir diskutuoti, ar jos iš esmės sutampa ar esmingai skiriasi, o jei sutampa, tai kada atsiskyrė viena nuo kitos, galima ne apie sąvokas, o apie už jų slypinčius biologinius faktus. Kol kas apie tai žinome pernelyg mažai; bet net jei žinotume daugiau, tai anaiptol nepraverstų mūsų analitiniam tyrimui.

Akivaizdžiai ne ką teišlošime, Jungo pavyzdžiu pabrėžę pirmapradę visų potraukių vienybę ir pavadinę „libido" visur pasireiškiančią energiją. Kadangi jokiais triukais neįmanoma iš psichikos gyvenimo eliminuoti seksualinės funkcijos, tai tiesiog būtume priversti kalbėti apie seksualinį ir neseksualinį libido. Bet pasilikime sau teisę ir toliau libido vadinti varomąsias seksualinio gyvenimo jėgas.

Žodžiu, manau, kad psichoanalizei nėra labai svarbu, ar toli galime pažengti išties pagrįstai skirdami seksualinius potraukius ir savisaugos instinktus; ji ir nekompetetinga šiuo klausimu. Žinoma, biologijos požiūriu esama įvairių priežasčių laikyti svarbiu tokį skyrimą. Juk seksualumas yra vienintelė gyvo organizmo funkcija, peržengianti individo ribas ir užtikrinanti jo ryšį su savo rūšimi. Neabejotina, kad atskirai būtybei ne visada naudinga realizuoti šią funkciją kaip kitas, kad nepaprastai stipraus malonumo kaina yra pavojai, gresiantys gyvybei ir dažnai ją netgi atimantys. Be to, tikriausiai esama ir ypatingų, nesutampančių su mums žinomais, medžiagų apykaitos procesų, dėl kurių dalis individualaus gyvenimo gali išlikti kaip paveldimi palikuonių polinkiai. Galiausiai atskira būtybė, kuri laiko save svarbiausiu dalyku, o savo seksualinę veiklą – viena pasitenkinimo priemonių, biologiniu požiūriu tėra kartų sekos epizodas, trumpaamžis virtualia amžinybe

apdovanotos gemalo plazmos pridurkas, tarsi laikinas ją pergyvensiančio fideikomiso* savininkas.

Tačiau nereikia tokių plačių apibendrinimų psichoanalitiškai aiškinant neurozes. Atskirai tirdami seksualinius ir Ego potraukius įgijome raktą, padedantį suprasti perkėlimo neurozių grupę. Jas galėjome kildinti iš tokios esminės situacijos: seksualiniai potraukiai ima prieštarauti savisaugos instinktams arba, kalbant biologiniais, nors ir ne tokiais tiksliais terminais, Ego kaip atskiros savarankiškos būtybės pozicija ima prieštarauti jo kaip kartų sekos nario pozicijai. Tikriausiai tik žmogus gali patirti tokį susidvejinimą, todėl, ko gero, neurozė apskritai yra jo pranašumas prieš kitus gyvūnus. Atrodo, kad sąlygos kilti šiam konfliktui susidarė, kai pernelyg išsivystė libido ir galbūt kaip tik todėl susiformavo labai diferencijuotas psichikos gyvenimas. Visiškai akivaizdu, kad tai sąlygojo ir didžiulę pažangą, kurią padarė žmogus peržengdamas bendrumo su gyvūnais ribas, tad jo geba susirgti neuroze tėra išvirkštinė kitų jo sugebėjimų pusė. Bet ir šie samprotavimai tik nukreipia mus nuo artimiausios užduoties.

Iki šiol mūsų darbo prielaida buvo ta, kad seksualinius potraukius nuo Ego potraukių galime atskirti pagal jų raišką. Perkėlimo neurozių atveju tai nesunkiai pavyko. Tas energijos įkrovas, kurias Ego nukreipia į seksualinių siekių objektus, pavadinome „libido", visas kitas, kylančias iš savisaugos instinkto, – „interesais"; stebėdami libido įkrovas, jų virsmus ir galutinį likimą, susidarėme pirmą įspūdį apie psichinių jėgų mechanizmą. Tinkamiausia medžiaga šiems tikslams buvo perkėlimo neurozės. Bet Ego, jį sudarančios struktūros, šių sąranga ir veikimo būdas kol kas tebėra paslaptis, ir galime tik spėlioti, kad analizuodami kitus neurozinius sutrikimus įstengsime susivokti ir čia.

*Nekilnojamasis turtas, kurio savininko teisės yra aprėžtos (feodalinė teisė). – Vert.

Ir tokius sutrikimus jau seniai pradėjome tirti psichoanalitiniu požiūriu. Dar 1908 m. po mudviejų diskusijų K. Abrahamas išsakė teiginį, kad pagrindinė psichoze laikomos dementia praecox ypatybė yra ta, kad čia *stinga objektinės libido įkrovos*. („Psichoseksualiniai isterijos ir dementia praecox skirtumai".) Bet paskui iškilo klausimas, kas atsitinka nuo objektų nukrypusiam silpnapročių libido? Abrahamas nedvejodamas atsakė: jis nukreipiamas atgal į Ego, ir dementia praecox atveju šis refleksyvus apgręžimas yra didybės kliedesio šaltinis. Didybės kliedesį galima palyginti su meilės gyvenime pasitaikančiu seksualiniu meilės objekto pervertinimu. Taip pirmąsyk išmokome suprasti vieną psichozinio negalavimo ypatybę, susiedami ją su normaliu meilės gyvenimu.

Iš karto pasakysiu, kad šios ankstyvosios Abrahamo pažiūros išliko psichoanalizėje ir tapo mūsų požiūrio į psichozes pagrindu. Žodžiu, pamažu įsigalėjo požiūris, kad prie objektų prisirišęs libido, siekiantis patirti pasitenkinimą iš šių objektų, gali juos apleisti ir pakeisti savuoju Ego; šis vaizdinys buvo vis nuosekliau plėtojamas. Tokį libido paskirstymą pavadinome *narcizmu*, perėmę šį pavadinimą iš P. Näcke's, kuris aprašė tokią perversiją, kai suaugęs individas savo kūnui skyrė visas švelnybes, kuriomis paprastai apdovanojamas kitas seksualinis objektas.

Bet netrukus supranti, kad faktas, jog esama tokios libido fiksacijos į savo kūną ar asmenį, o ne į kitą objektą, negali būti nei išimtinis, nei mažareikšmis. Priešingai, tikėtina, kad šitoks narcizmas yra visuotinė pirmapradė būsena, iš kurios tik vėliau išsivystė meilė objektui, bet dėl to narcizmas anaiptol neprivalėjo išnykti. Prisiminkime objektinio libido raidą: teigėme, kad daugelis seksualinių potraukių pradžioje patenkinami naudojantis savo kūnu (mes sakome: *autoerotiškai*) ir kad ši autoerotizmo galimybė sąlygojanti tai, jog realybės principu grindžiama seksualumo raida atsilieka. Tad autoerotizmas

buvo seksualinė veikla, susijusi su narcizine libido paskirstymo stadija.

Trumpai tariant, susidarėme tokį vaizdinį apie Ego libido [Ichlibido] ir objektinio libido [Objektlibido] santykį, kurį galiu pailiustruoti pasitelkdamas analogiją iš zoologijos. Prisiminkite paprasčiausius gyvius, menkai diferencijuotos protoplazminės substancijos gumulėlius. Iš jų gali driektis išaugos, vadinamosios pseudopodijos, į kurias šie gyviai perlieja savo kūno substanciją. Bet jie gali šias išaugas įtraukti ir vėl virsti protoplazmos gumulėliais. Išaugų tiesimą palyginame su libido nukreipimu objektų link, antra vertus, pagrindinis libido kiekis gali likti pačiame Ego; darome prielaidą, kad normaliomis aplinkybėmis Ego libido gali nekliudomai virsti objektiniu libido, o šis savo ruožtu vėl būti įtrauktas Ego.

Remdamiesi šiais vaizdiniais galime paaiškinti ištisą aibę psichinių būsenų arba, jei kalbėsime kukliau, aprašyti libido teorijos terminais būsenas, priskirtinas normaliam gyvenimui, pvz., elgesį įsimylėjus, organinio susirgimo atveju, miegant. Aptardami miego būseną padarėme prielaidą, kad jos esmė yra nusigręžimas nuo išorinio pasaulio ir nusiteikimas miegoti. Paaiškėjo, kad sapne pasireiškianti naktinė psichikos veikla tarnauja ketinimui miegoti ir, be to, yra valdoma grynai egoistinių motyvų. Dabar, turėdami omeny libido teoriją, teigiame, kad miegas yra tokia būsena, kai atsisakoma objektinių – tiek libido, tiek Ego – įkrovų, visas jas grąžinant į Ego. Ar tokiu būdu poilsis miegant ir apskritai nuovargio prigimtis netampa aiškesni? Tą palaimingos izoliacijos įsčiose vaizdą, kurį kasnakt sukuria miegantysis, papildo ir psichinės realijos. Miegant vėl nusistovi pirmapradis libido paskirstymas, t. y. visiškas narcizmas, kai Ego interesai ir libido sugyvena kartu, neatskiriamai susiję savimi patenkintame Ego.

Čia galima būtų padaryti dvi pastabas. Pirma, kuo skiriasi narcizmo ir egoizmo sąvokos? Manau, narcizmas tėra libidinis egoizmo papildymas. Kalbėdami apie egoizmą, omeny turime tik individo naudą; kai kalbame apie narcizmą, atsižvelgiame ir į libidinį individo pasitenkinimą. Kaip praktinius motyvus juos dažnai galime aptikti skyrium. Individas gali būti absoliučiai egoistiškas ir kartu palaikyti stiprias libidines objektų įkrovas, nes objekto teikiamas libidinis pasitenkinimas irgi priklauso prie Ego poreikių. Tokiu atveju egoizmo užduotis yra užtikrinti, kad objekto siekimas nepakenktų Ego. Antra vertus, galima būti egoistu ir kartu tikru narcizu, t. y. jausti labai silpną objekto poreikį, ar kalbėtume apie tiesioginį seksualinį pasitenkinimą, ar apie tuos aukštesnius seksualinio poreikio sąlygotus siekius, kuriuos kaip „meilę" esame įpratę supriešinti su „juslingumu". Abiem atvejais egoizmas yra savaime suprantamas, stabilus, o narcizmas – kintamas elementas. Egoizmo priešingybės – altruizmo – ir libidinės objektų įkrovos sąvokos nesutampa, pirmoji skiriasi nuo antrosios seksualinio pasitenkinimo siekių nebuvimu. Bet labai įsimylėjus altruizmas ir libidinė objekto įkrova sutampa. Paprastai seksualinis objektas patraukia dalį Ego narcizmo, tai pastebime kaip vadinamąjį „seksualinį objekto pervertinimą". Jei, be to, šį procesą papildo altruistinis perėjimas nuo egoizmo prie seksualinio objekto, pastarasis tampa tiesiog galingas; jis tarsi praryja Ego.

Manau, kiek atsigausite, jei vietoj iš esmės sausos mokslinės fantastikos pateiksiu poetinį pavyzdį, iliustruojantį ekonominę narcizmo ir įsimylėjimo priešingybę. Pasitelksiu jį iš Goethe's „Vakarų – Rytų divano":

ZULEIKA
Liaudis, tarnas ir valdovas,
jie išliks visais laikais.
Ir didžiausias žemės lobis

Asmenybės nepakeis.
Kad ir kaip tau nesisektų,
Netektis nėra baisi;
Visko galima netekti,
jei išsaugai, kas esi.

HATEMAS
Tu teisi. Taip sako žmonės;
Aš kitaip tai suprantu:
Visą žemišką malonę
Vien Zuleikoje randu.
Kai jinai mane nužvelgia,
Aš jaučiuos kažkas esąs,
Tačiau vos akis nudelbia –
Prarandu vertes visas.
Ir tada Hatemui – galas;
Tačiau laimė, kai žinai:
Jis iš karto tapt privalo
Tuo, ką vertina jinai.
(*Vertė Antanas A. Jonynas*)

Antroji pastaba papildo sapnų teoriją. Negalime suprasti, kaip atsiranda sapnas, nepadarę prielaidos, kad išstumti nesąmoningi psichiniai impulsai tapo kažkiek nepriklausomi nuo Ego, taigi nepaklūsta norui miegoti ir išsaugo savo įkrovas, nors visų nuo Ego priklausomų objektinių įkrovų ir būtų atsižadėta miego labui. Tik tokiu atveju galima suprasti, kaip šie nesąmoningi impulsai gali pasinaudoti naktiniu cenzūros susilpnėjimu arba išnykimu ir kaip jie įstengia pasitelkti dienos atgarsius, iš kurių medžiagos formuoja draudžiamą sapno norą. Antra vertus, iš dalies kaip tik dėl šio jau egzistuojančio ryšio su išstumtais nesąmoningais impulsais kyla tas pasipriešinimas, kuriuo dienos atgarsiai pasitinka noro miegoti sąlygotą libido nuotėkį. Tad papildykime mūsiškę sapnų susidarymo sampratą šiuo dinamiškai svarbiu bruožu.

Organinio negalavimo, skausmingo dirginimo, organų uždegimo atveju libido aiškiai atsiskiria nuo savo objektų. Jis vėl atitraukiamas į Ego kaip padidinta susirgusios kūno dalies įkrova. Galbūt net drįsime teigti, kad šiomis aplinkybėmis į akis labiau krinta libido atsiskyrimas nuo jo objektų, negu egoistinio dėmesio išoriniam pasauliui netektis. Atrodo, kad dabar atsiveria galimybė suprasti hipochondriją, kuriai būdinga tai, kad koks nors organas susilaukia panašaus Ego dėmesio, nors, mūsų požiūriu, jis yra visiškai sveikas. Bet nepasiduosiu pagundai eiti toliau šia linkme arba aptarinėti kitas situacijas, kurios tampa suprantamos arba nesunkiai aprašomos, priėmus objektinio libido grįžimo į Ego prielaidą; mat nekantrauju atsakyti į du prieštaravimus, kurie, kaip žinau, jus dabar kamuoja. Pirma, norėtumėte, kad paaiškinčiau, kodėl miego, ligos ir panašiomis aplinkybėmis primygtinai noriu skirti libido nuo interesų, seksualinius potraukius nuo Ego potraukių, nors visus stebimus faktus visiškai paaiškina prielaida, kad egzistuoja viena vieninga energija, kuri laisvai judėdama įkrauna tai objektą, tai Ego, pasitarnaudama ir vienam, ir kitam potraukiui. Antra, kaip drįstu libido atitraukimą nuo objekto laikyti patologinės būsenos šaltiniu, jei toks objektinio libido virsmas Ego libido – arba, bendriau kalbant, Ego energija – yra normalus, kasdien, kasnakt pasikartojantis psichinės dinamikos procesas.

Į tai galiu atsakyti: pirmasis jūsų prieštaravimas tikrai pagrįstas. Tikriausiai mėgindami tiesiog paaiškinti miego, ligos, įsimylėjimo būsenas anaiptol nebūtume priversti skirti Ego libido nuo objektinio libido, arba libido nuo intereso. Bet jūs pamirštate tuos tyrinėjimus, kuriais rėmėmės ir su kuriais dabar siejame šių psichinių situacijų nagrinėjimą. Atskirti libido ir interesą, t. y. seksualinius potraukius ir savisaugos instinktus, buvome priversti, kai supratome konfliktą, kuris yra perkėlimo neurozių priežastis. Nuo tol jau negalime atsisakyti šito

skyrimo. Tai, kad objektinis libido gali virsti Ego libido, žodžiu, kad reikia skaitytis su Ego libido, buvo vienintelė galima prielaida, leidusi išspręsti vadinamųjų narcizinių neurozių, pvz., dementia praecox, mįslę, ir paaiškinti, kuo jos panašios į isteriją ir įkyriųjų būsenų neurozę ir kuo skiriasi nuo jų. Miego, ligos, įsimylėjimo atvejams tik pritaikome tai, ką nustatėme kaip neginčijamai teisingą faktą kitose srityse. Tokį taikymą galime tęsti toliau ir pažiūrėti, ką gausime. Vienintelis teiginys, kurio negalime laikyti tiesiogine mūsų analitinės patirties išvada, yra tas, kad libido lieka libido, nesvarbu, ar jis būtų nukreiptas į objektus, ar į savo Ego, ir niekada nevirsta egoistiniu interesu, kaip niekada nevyksta ir priešingas procesas. Bet šis teiginys lygiavertis seksualinių potraukių atskyrimui nuo Ego potraukių, kuris jau buvo kritiškai įvertintas ir kurio dėl euristinių motyvų laikysimės tol, kol jis galbūt bus paneigtas.

Ir antrajame jūsų prieštaravime glūdi teisingas klausimas, tik nukreiptas klaidinga linkme. Aišku, kad objektinio libido atitraukimas į Ego nėra tiesiogiai patogeninis procesas; juk žinome, kad kaskart prieš užmingant libido atitraukiamas nuo objektų, o nubudus vyksta priešingas procesas. Protoplazmos gyvis įtraukia išaugas, kad progai pasitaikius vėl jas ištiestų. Bet visai kas kita, jei atsitraukti nuo objektų libido verčia koks nors labai energingas procesas. Tokiu atveju narciziniu virtęs libido neįstengia rasti atgalinio kelio prie objektų, ir, žinoma, toks libido judrumo suvaržymas yra patogeninis. Atrodo, tam tikras ribas viršijanti narcizinio libido sankaupa yra nepakeliama. Galime net įsivaizduoti, kad objektinė libido įkrova atsirado kaip tik todėl, kad Ego turėjo atiduoti savo libido, idant nesusirgtų nuo jo sąstovio. Jei planuotume išsamiau susipažinti su dementia praecox, parodyčiau, jog procesas, atskiriantis libido nuo objektų ir užkertantis atgalinį kelią prie jų, labai giminingas išstūmimo procesui, jį reikia laikyti pastarojo papildiniu. Bet greičiausiai pajustumėte pažįstamą dirvą po

kojomis sužinoję, kad, mūsų ligšiolinėmis žiniomis, šio proceso sąlygos beveik identiškos išstūmimo sąlygoms. Matyt, čia susiduriame su tuo pačiu konfliktu, vykstančiu tarp tų pačių jėgų. Jei rezultatas kitoks nei, tarkim, isterijos atveju, priežastis tegali būti skirtingi pradiniai polinkiai. Silpnoji šių ligonių libido vystymosi vieta yra kitoje fazėje; lemiama fiksacija, kuri, kaip pamenate, paskatina simptomų susidarymą, yra kitur, veikiausiai primityvaus narcizmo stadijoje, į kurią galiausiai ir grįžta dementia praecox sergantis ligonis. Labai svarbu, kad tirdami narcizines neurozes buvome priversti priimti prielaidą, jog libido fiksacija susijusi su kur kas ankstesnėmis jo raidos fazėmis, nei sergant isterija ir įkyriųjų būsenų neuroze. Bet jau girdėjote, kad sąvokų, kurias įgijome studijuodami perkėlimo neurozes, visiškai pakanka norint susiorientuoti praktiškai kur kas sunkesnių narcizinių neurozių atvejais. Bendrumų tikrai labai daug; tai iš esmės ta pati reiškinių sritis. Bet galite įsivaizduoti ir tai, kaip beviltiška tikėtis, kad šiuos jau psichiatrijos tiriamus negalavimus paaiškins tas, kuris imasi šios užduoties neturėdamas analitinių žinių apie perkėlimo neurozes.

Dementia praecox simptomų paveikslą, beje, labai permainingą, nusako ne vien tie simptomai, kurie atsiranda, kai libido atitraukiamas nuo objektų ir kaip narcizinis libido sutelkiamas pačiame Ego. Labai reikšmingi yra kiti fenomenai, atitinkantys libido siekį vėl grįžti prie objektų, taigi susiję su mėginimu atsinaujinti arba pasveikti. Pastarieji simptomai netgi triukšmingesni, labiau krinta į akis; jie neabejotinai primena isterijos, kiek mažiau įkyriųjų būsenų neurozės simptomus, bet ir skiriasi nuo jų visais atžvilgiais. Atrodo, kad libido, besistengiantis vėl grįžti prie objektų, t. y. objektų vaizdinių, dementia praecox atveju tikrai kažką apčiuopia, bet tarsi tik šešėlius, – turiu omeny su objektais susijusius žodinius vaizdinius. Daugiau čia negaliu apie tai kalbėti, bet manau, kad tokia atgal besiveržiančio libido elgsena leido mums suprasti, kuo iš tiesų sąmoningas vaizdinys skiriasi nuo nesąmoningo.

Įvedžiau jus į sritį, kurioje galime tikėtis tolesnės psichoanalitinio darbo pažangos. Kai išdrįsome naudotis Ego libido sąvoka, prieinamos tapo narcizinės neurozės; iškilo užduotis paaiškinti šiuos susirgimus dinamiškai ir kartu suvokti Ego, šitaip papildant mūsų žinias apie psichikos gyvenimą. Ego psichologija, kurią siekiame sukurti, turi būti grindžiama ne mūsų savistabos duomenimis, bet, kaip ir libido atveju, Ego sutrikimų ir jo skilimų analize. Tikriausiai atlikę šį didelį darbą ne itin vertinsime mūsų ligšiolines žinias apie libido likimą, kurias gavome studijuodami perkėlimo neurozes. Bet kol kas to darbo beveik ir nepradėjome. Ta technika, kuri pasitarnavo mums tiriant perkėlimo neurozes, neįveikia narcizinių neurozių. Netrukus sužinosite kodėl. Kai susiduriame su narcizine neuroze, visada pradžioje pavyksta kiek pasistūmėti, o paskui iškyla siena, kuri priverčia mus sustoti. Žinote, kad ir perkėlimo neurozių atvejais pasitaikydavo tokių kliūčių, bet tada jas galėjome pašalinti dalimis. Narcizinių neurozių priešinimosi neįmanoma įveikti; daugių daugiausia galime mestelėti smalsų žvilgsnį per sienos viršų ir pažiūrėti, kas dedasi anapus. Tad mūsų techninius metodus reikia keisti kitais; dar nežinia, ar pavyks mums tai padaryti. Žinoma, medžiagos nestinga ir šiais atvejais. Ligoniai daug ką pasako apie save, nors tai ir nėra atsakymai į mūsų klausimus; kol kas esame priversti aiškinti jų pasakojimus pasitelkdami tas žinias, kurias įgijome nagrinėdami perkėlimo neurozių simptomus. Sutapimai pakankamai dideli, kad galėtume tikėtis pradinės sėkmės. Kokios yra šios technikos galimybių ribos, visiškai neaišku.

Kyla ir kitų sunkumų, kurie trukdo mums žengti pirmyn. Atskleisti narcizinius susirgimus ir glaudžiai su jais susijusias psichozes gali tik tie stebėtojai, kurie išmoko analitiškai tirti perkėlimo neurozes. Bet mūsų psichiatrai nestudijuoja psichoanalizės, o mes, psichoanalitikai, pernelyg retai susiduriame su psichiatrijos tiriamais atvejais. Turi užaugti nauja psichiatrų,

studijuojančių psichoanalizę kaip parengiamąjį mokslą, karta. Tai jau pradedama daryti Amerikoje, kur labai daug žymių psichiatrų dėsto psichoanalitinį mokymą studentams, o ligoninių savininkai ir psichiatrijos gydyklų direktoriai stengiasi, kad ligoniai būtų stebimi remiantis šiuo mokymu. Vis dėlto ir mums keletą kartų pavyko žvilgtelėti anapus narcizinės sienos, ir dabar noriu papasakoti šį tą, ką, atrodo, pavyko ten pamatyti.

Šiandienė klasifikacijos bandymus atliekanti psichiatrija neįstengia skirti apibrėžtos vietos tokiai negaliai kaip paranoja, chroniškas sistemingas pamišimas. Bet jokių abejonių nekelia jos artima giminystė su dementia praecox. Kažkada pasiūliau paranojai ir dementia praecox bendrą parafrenijos pavadinimą. Paranojos formos aprašomos pagal savo turinį: tai didybės kliedesys, persekiojimo kliedesys, meilės kliedesys (erotomanija), pavydo kliedesys ir t. t. Nesitikėsime, kad psichiatrija mėgins paaiškinti šiuos kliedesius. Paminėsiu jums kaip, tiesa, kiek pasenusį ir nevisavertį pavyzdį mėginimą kildinti vieną simptomą iš kito remiantis intelektine racionalizacija: esą ligonis, kuris iš pradžių yra linkęs tikėti, kad yra persekiojamas, ilgainiui padaro išvadą, kad jis turėtų būti labai svarbi asmenybė, jeigu yra taip persekiojamas, ir pereiti prie didybės kliedesio. Mūsų analitiniu požiūriu didybės kliedesys yra tiesioginė Ego išaukštinimo, atsirandančio atsisakius libidinės objektų įkrovos, išdava, antrinis narcizmas kaip grįžimas prie pirminio ankstyvosios vaikystės narcizmo. Bet stebėdami persekiojimo kliedesio atvejus aptikome faktus, paskatinusius pasukti tam tikru keliu. Pirmiausia krito į akis, kad persekiotojas beveik visada būdavo tos pačios lyties kaip ir persekiojamasis. Šitai dar įmanoma nekaltai paaiškinti, bet keli gerai ištirti atvejai aiškiai parodė, kad susirgus persekiotoju pavirto iki tol labiausiai mylimas tos pačios lyties asmuo. Liga gali vystytis ir toliau, nes dėl kokio nors panašumo mylimas asmuo gali būti pakeičiamas kitu, pvz., tėvas mokytoju, viršininku. Tokie vis gausėjantys pavyzdžiai leidžia padaryti

išvadą, kad paranoia persecutoria* – tai forma, kuria individas ginasi nuo pernelyg sustiprėjusių homoseksualinių impulsų. Tad švelnumo virsmas neapykanta, kuris, žinia, gali tapti rimta grėsme mylimo ir nekenčiamo žmogaus gyvybei, atitinka libidinių impulsų virsmą baime, kuri nuolat lydi išstūmimo procesus. Štai paskutinis tokio pobūdžio atvejis, kurį man teko stebėti. Vieną jauną gydytoją reikėjo išsiųsti iš gimtojo miesto, nes jis kėsinosi į tame mieste gyvenusio profesoriaus sūnaus, iki tol jo geriausio draugo, gyvybę. Šį buvusį draugą ligonis kaltino tikrai velniškais kėslais ir demoniškomis galiomis. Jis buvo kaltas dėl visų nelaimių, kurios paskutiniais metais ištiko ligonio šeimą, dėl visų jo šeimyninių ir socialinių nesėkmių. Maža to, blogasis draugas ir jo tėvas, profesorius, sukėlę karą ir pasikvietę į šalį rusus. Už tai jis jau tūkstantį kartų turėjęs sumokėti gyvybe; ligonis buvo tvirtai įsitikinęs, kad mirus nusikaltėliui baigtųsi visos nelaimės. Vis dėlto jo ankstesnis švelnumas tebebuvo toks stiprus, kad jam sutraukė ranką, kai kartą pasitaikė proga iš arti nušauti priešą. Iš keleto trumpų pokalbių paaiškėjo, kad draugiški abiejų santykiai prasidėjo labai seniai, dar gimnazijoje. Mažų mažiausiai vienąsyk jie peržengė draugystės ribas; kartu praleista naktis tapo visiškos lytinės sueities dingstimi. Mūsų pacientas niekada nejautė moterims tokių jausmų, kurie atitiktų jo amžių ir patrauklią asmenybę. Kartą jis buvo susižadėjęs su gražia ir kilminga mergina, bet ši nutraukė sužadėtuves nesulaukusi sužadėtinio švelnumo. Po kelerių metų prasidėjo jo liga; tai įvyko kaip tik tą akimirką, kai jam pirmąkart pavyko visiškai patenkinti moterį. Kai ši dėkinga ir atsidavusi apkabino jį, jis staiga pajuto keistą skausmą, tarsi aštrų pjūvį aplink kaukolės viršūnę. Šitą pojūtį jis vėliau išsiaiškino taip, tarsi jam buvo padarytas pjūvis, kuriuo atidengiamos smegenys skrodžiant; kadangi jo draugas tapo patologinės anatomijos specialistu, pamažu paaiškėjo ir tai, kad tik jis tegalėjo atsiųsti tą moterį kaip gundytoją. Tada ligoniui

* Persekiojimo kliedesys (lot.). – Vert.

atsivėrė akys, jis prisiminė ir kitus persekiojimus, kurių auka tapo dėl buvusio draugo intrigų.

Bet kaip yra tais atvejais, kai persekiotojas ne tos pačios lyties kaip persekiojamasis, atrodytų, prieštaraujančiais mūsiškei gynybos nuo homoseksualinio libido teorijai? Neseniai man pasitaikė galimybė tirti tokį atvejį, ir tariamas prieštaravimas galiausiai virto patvirtinimu. Jauna mergina manė, kad ją persekioja vyriškis, su kuriuo ji turėjo du švelnius pasimatymus; bet pradinė jos kliedesio idėja buvo nukreipta prieš moterį, kurią galime laikyti motinos pakaitalu. Tik po antrojo pasimatymo ji padarė pažangą ir tą pačią kliedesio idėją nukreipė nuo moters į vyrą. Taigi ir čia pradžioje buvo išlaikyta sąlyga, kad persekiotojas yra tos pačios lyties. Skųsdamasi savo draugui–globėjui ir gydytojui pacientė nutylėjo šią savo kliedesio stadiją, šitaip sudarydama tariamo prieštaravimo mūsiškei paranojos sampratai įspūdį.

Pradžioje narcizmui artimesnis homoseksualinis, o ne heteroseksualinis objekto pasirinkimas. Tad jei vėliau tenka atsisakyti nepageidaujamai stipraus homoseksualinio impulso, tai itin lengva pasukti atgaliniu keliu į narcizmą. Iki šiol labai retai pasitaikydavo proga kalbėti su jumis apie meilės gyvenimo pagrindus, negaliu to daryti ir dabar. Pabrėšiu vien tai, kad objekto pasirinkimas, toji pažanga, kurią padaro libido praėjęs narcizinę stadiją, yra dviejų skirtingų tipų. Tas pasirinkimas gali būti *narcizinio* tipo, kai savasis Ego pakeičiamas objektu, kuo panašesniu į jį, arba *atramos* tipo [Anlehnungstypus], kai asmenys, tapę vertingi, nes patenkina kitus gyvybinius poreikius, pasirenkami ir libido objektais. Mūsų požiūriu, stipria libido fiksacija į narcizinio tipo objektų pasirinkimą irgi reiškiasi polinkis atviram homoseksualumui.

Prisimenate, per pirmą mūsų šio semestro susitikimą pasakojau apie vienos moters pavydo kliedesį. Dabar, kai artėjame

prie pabaigos, tikriausiai norėtumėte išgirsti, kaip psichoanalitiškai aiškiname kliedesio idėją. Deja, apie tai galiu pasakyti kur kas mažiau, nei tikitės. Tai, kad kliedesio idėjos kaip ir įkyriosios būsenos neįveikia loginiai argumentai ir reali patirtis, aiškiname jų ryšiu su nesąmoningumo sritimi, kuriai atstovauja ir kurią slopina kliedesio arba įkyri idėja. Šių negalavimų skirtumus grindžiame skirtinga jų topika ir dinamika.

Ne tik paranojos, bet ir melancholijos, beje, įgaunančios įvairias klinikines formas, atveju mums pavyko surasti veiksnį, leidusį pažvelgti į vidinę ligos struktūrą. Sužinojome, kad tie priekaištai, kuriais melancholikai be gailesčio kankina save, iš tikrųjų yra skirti kitam asmeniui, seksualiniam objektui, kurį jie prarado arba kuris dėl jo kaltės nustojo jiems buvęs reikšmingas. Tad galėjome padaryti išvadą, kad nors melancholikas ir atitraukė savo libido nuo objekto, bet per tam tikrą procesą, kurį galėtume pavadinti „narcizine identifikacija", tas objektas įkurdinamas pačiame Ego, tarsi suprojektuojamas į Ego. Čia galiu tik vaizdingai nupasakoti šį procesą, nepateikdamas topinio–dinaminio jo aprašymo. Su savuoju Ego tada elgiamasi kaip su atsižadėtu objektu, jis patiria objektui skirtus agresijos ir keršto protrūkius. Melancholikų polinkis savižudybei irgi tampa suprantamesnis atsižvelgus į tai, kad įsiūtis tuo pačiu smūgiu nukreipiamas į savąjį Ego ir į mylimą–nekenčiamą objektą. Melancholija kaip ir kiti narciziniai negalavimai labai aiškiai atskleidžia vieną jausmų gyvenimo bruožą, kurį nuo Bleulerio laikų įpratome vadinti *ambivalentiškumu*. Omeny turime tai, kad tam pačiam asmeniui jaučiami priešingi, ir švelnūs, ir priešiški, jausmai. Gaila, kad per mūsų paskaitas neturėjau progos daugiau papasakoti apie jausmų ambivalentiškumą.

Be narcizinės identifikacijos, pasitaiko ir isterinė, kurią pažįstame kur kas seniau. Norėčiau, kad būtų įmanoma nusakyti jų skirtumus keliais aiškiais apibrėžimais. Galiu papasakoti šį

tą apie periodines ir ciklines melancholijos formas; tikriausiai mielai tai išklausysite. Pasirodo, palankiomis aplinkybėmis galime – aš tai patyriau dusyk – užkirsti kelią būsenos su ta pačia ar priešinga nuotaika pasikartojimui analitiškai gydant ligonį tarp dviejų ligos priepuolių. Kartu sužinome, kad ir melancholijos, ir manijos atvejais ypatingu būdu sprendžiamas konfliktas, kurio prielaidos visiškai sutampa su kitų neurozių prielaidomis. Galite įsivaizduoti, kiek daug šioje srityje dar turi atskleisti psichoanalizė.

Sakiau jums ir tai, kad analizuodami narcizinius susirgimus tikimės suprasti Ego sąrangą, išsiaiškinti, iš kokių instancijų jis susideda. Vienur jau pradėjome tai daryti. Analizuodami stebėjimo kliedesį padarėme išvadą, kad Ego sudėtyje tikrai esama tokios instancijos, kuri nuolat stebi, kritikuoja, lygina, šitaip priešindamasi kitai Ego daliai. Todėl manome, kad ligonis, kuris skundžiasi esą yra sekamas ir stebimas kiekvienas jo žingsnis, pranešama ir kritikuojama kiekviena jo mintis, sako dar nepakankamai vertinamą tiesą. Jis klysta vien nukeldamas šią nemalonią jėgą išorėn kaip jam svetimą. Savajame Ego jis jaučia viešpataujant kažkokią instanciją, kuri lygina aktualųjį Ego ir bet kokią jo veiklą su ligonio susikurtu *Ego idealu* [Ideal-Ich]. Taip pat manome, kad šis idealas buvo sukurtas siekiant atstatyti pasitenkinimą savimi, susijusį su pirminiu infantiliu narcizmu, bet ilgainiui patyrusį tiek daug trikdžių ir nuoskaudų. Save stebinčią instanciją jau pažįstame kaip Ego cenzorių, sąžinę; kaip tik ji atlieka sapnų cenzūrą naktį, išstumdama neleistinus norus. Stebėjimo kliedesio atveju ji subyra, kartu atskleisdama, kad yra atsiradusi dėl tėvų, auklėtojų, socialinės aplinkos įtakų, dėl identifikacijos su kai kuriais šių pavyzdžiu laikomų asmenų.

Tai būtų keletas rezultatų, kuriuos iki šiol gavome psichoanalitiškai tirdami narcizinius susirgimus. Žinoma, jų dar pernelyg mažai, ir jiems stinga to aiškumo, kuris įmanomas tik

gerai susipažinus su nauja sritimi. Visus šiuos rezultatus gavome pasinaudoję Ego libido arba narcizinio libido sąvoka; ją pasitelkdami ir narcizinėms neurozėms galėjome pritaikyti tuos samprotavimus, kurie buvo teisingi perkėlimo neurozėms. Bet dabar paklausite: ar gali būti, kad libido teorijos pakaks paaiškinti visas narcizinių sutrikimų ir psichozių negalias, kad visada ligos priežastimi laikysime libidinį psichikos gyvenimo veiksnį, kad niekada prie jos neprisidės koks nors savisaugos instinktų funkcijos pokytis? Ponios ir ponai, man regis, nereikia skubėti spręsti šį klausimą, kuris dar nepakankamai pribrendo. Galime ramiai palikti jį ateities mokslui. Nenustebčiau, jei paaiškėtų, kad patogeninis poveikis iš tikrųjų yra libidinių potraukių privilegija, žodžiu, jei libido teorija galėtų triumfuoti, apimdama visą ruožą nuo paprasčiausių aktualiųjų neurozių iki sunkiausio psichozinio individo susvetimėjimo. Juk žinome, kad charakteringas libido bruožas yra priešintis, nepaklusti pasaulio realybei, Anankei. Bet manau, visiškai tikėtina, kad Ego potraukiai patiria antrinį patogeninių libido impulsų poveikį ir šitaip priverstinai sutrikdoma jų funkcija. Be to, anaiptol nemanau, kad mūsų tyrinėjimų kryptis sužlugtų paaiškėjus, kad sunkių psichozių atvejais Ego potraukių nukrypimas nuo vėžių netgi yra pirminis; ateitis tai parodys, – bent jau jums. O man leiskite akimirkai grįžti prie baimės ir nušviesti vieną klausimą, kuris liko neaiškus. Sakėme, kad šiaip gerai žinomas ryšys tarp baimės ir libido nesiderina su teiginiu, kad reali baimė pavojaus akivaizdoje turėtų būti savisaugos instinkto raiška, nors vargu ar galima šiuo teiginiu abejoti. Bet kaip būtų, jei baimės afektas kiltų ne iš egoistinių Ego potraukių, o iš Ego libido? Juk baimės būsena netikslinga bet kokiu atveju, jos netikslingumas tampa visiškai akivaizdus, kai baimė pakankamai išauga. Ji trukdo atlikti veiksmą, – ar tai būtų bėgimas, ar gynyba, – kuris tik ir tėra tikslingas ir pasitarnauja savisaugai. Tad priskirdami afektyvią realios baimės dalį Ego libido, o veiksmą – Ego savisaugos instinktui, pašalintume visus teorinius sunkumus. Beje, jūs juk nemanote, kad žmogus bėga,

nes jaučia baimę? Ne, baimę jauti *ir* puoli bėgti dėl tų pačių motyvų, atsirandančių suvokus pavojų. Su mirtinais pavojais susidūrę žmonės pasakoja, kad jie visai nebijojo, tik veikė, pvz., taikėsi šautuvu į plėšrūną, ir, žinoma, tai buvo tikslingiausias jų veiksmas.

Dvidešimt septinta paskaita

Perkėlimas

Ponios ir ponai! Kadangi artėjame prie mūsų paskaitų pabaigos, tikriausiai puoselėjate tam tikrus lūkesčius, kurių neturėčiau apvilti. Tikriausiai manote, kad po psichoanalitinės medžiagos brūzgynus jus vedžiojau ne tam, kad galiausiai paleisčiau nė žodžiu neužsiminęs apie terapiją, kuri tik ir tesuteikia galimybę apskritai užsiimti psichoanalize. Be to, negaliu nepaliesti šios temos, nes ji atskleis naują faktą, kuris apčiuopiamai padės geriau suvokti mūsų nagrinėtas negalias.

Žinau, nesitikite, kad pateiksiu jums techninius nurodymus, kaip atlikti analizę siekiant terapinių tikslų. Norėtumėte nors bendrais bruožais sužinoti, kaip veikia psichoanalitinė terapija ir ką daugmaž ji pasiekia. Tam turite neabejotiną teisę. Bet nenoriu jums visko išdėstyti, primygtinai reikalauju, kad susivoktumėte patys.

Pagalvokite! Jūs susipažinote su visomis esminėmis susirgimo sąlygomis, taip pat su visais ligonį veikiančiais veiksniais. Ką gi čia įmanoma terapiškai paveikti? Pirmiausia žinome, kad esama paveldėtų polinkių, – apie juos retai kalbame, nes juos labai energingai pabrėžia kiti, o mes neturime pridurti nieko naujo. Bet nemanykite, kad jų neįvertiname; kaip tik mes, terapeutai, pakankamai aiškiai jaučiame jų galią. Bet, šiaip ar taip, čia nieko negalime pakeisti; ir mums tai yra tiesiog mūsų pastangas ribojanti duotybė. Toliau – ankstyvųjų vaikystės išgyvenimų įtaka, kuriai analizuodami įpratome teikti pirmenybę;

tie išgyvenimai yra praeityje, mes negalime jų panaikinti. Toliau – visa tai, ką nusakėme „realaus priverstinio atsižadėjimo" sąvoka, kaip antai gyvenimo nesėkmės, dėl kurių patiriama meilės stoka, taip pat skurdas, šeimyninė nesantaika, nesėkminga santuoka, nepalankios socialinės aplinkybės ir griežti moraliniai reikalavimai, slegiantys individą. Žinoma, čia pakankamai daug galimybių labai veiksmingai terapijai, bet tai turėtų būti tokia terapija, kuria, pasak Vienos liaudies padavimo, užsiiminėjo imperatorius Juozapas: įsikiša galingas labdarys, kurio valiai paklūsta žmonės, ir sunkumai išnyksta. Bet kas esame mes, kad galėtume naudoti tokią labdarą kaip mūsų terapijos priemonę? Neturtingi ir visuomeniškai bejėgiai, priversti savo medicinine veikla užsidirbti pragyvenimo lėšas, mes negalime netgi to, ką gali kiti gydytojai, gydantys kitais metodais, – skirti savo pastangas ir nepasiturintiems. Mūsų terapija reikalauja pernelyg daug laiko ir trunka pernelyg ilgai. Bet galbūt nusigriebsite vieno minėtų momentų ir pamanysite, kad jis gali būti atraminiu mūsų terapinės veiklos tašku. Jeigu visuomenės pateikiami moraliniai ribojimai prisideda prie ligonio patiriamų nepriteklių, gydant galima padrąsinti jį arba tiesiog liepti peržengti šias ribas, pasitenkinti ir pasveikti, atsisakius vykdyti kokį nors visuomenės aukštai vertinamą idealą, kurio tikrovėje taip dažnai nesilaikoma. Žodžiu, pasveikti per nevaržomą seksualinį „savęs išgyvenimą". Tiesa, tokiu atveju analitinis gydymas bus įtartas tuo, kad jis netarnauja visuomeninei moralei. Duodamas vienam, jis atima iš visų.

Bet, ponios ir ponai, kas jus taip neteisingai informavo? Negali būti jokios kalbos apie tai, kad analitinėje terapijoje būtų bent kiek reikšmingas patarimas nevaržomai seksualiai save išgyventi. Jau vien todėl, kad pareiškėme, jog ligonį kamuoja stiprus konfliktas tarp libidinio impulso ir seksualinio išstūmimo, tarp juslinio ir asketiško postūmio. Šis konfliktas neišnyks, jei vienam šių postūmių padėsime nugalėti priešingą. Juk akivaizdu, kad nervų ligonio atveju nugalėjo askezė. Kaip tik

todėl nuslopintas seksualinis siekis reiškiasi simptomais. Jei dabar, priešingai, pasiektume juslingumo pergalę, simptomai turėtų pakeisti nuošaly pasilikusį seksualinį išstūmimą. Nė vienas pasirinktų sprendimų negali panaikinti vidinio konflikto, kaskart kuri nors pusė liktų nepatenkinta. Tik labai retais atvejais konfliktas yra pakankamai silpnas, kad galėtų lemti toks veiksnys kaip gydytojo pritarimas vienai ar kitai pusei, bet, tiesą sakant, tokiais atvejais analitinis gydymas nereikalingas. Asmenys, kuriems gydytojas gali turėti tokią įtaką, tą kelią būtų atradę ir be gydytojo. Juk žinote: jei susilaikantis jaunuolis ryžtasi nelegaliems seksualiniams santykiams arba nepatenkinta moteris ieško kompensacijos su kitu vyru, tai jie paprastai nelaukia gydytojo ar net analitiko leidimo.

Paprastai šiomis aplinkybėmis nepaisoma vieno esminio dalyko: patogeninio neurotikų konflikto nevalia painioti su normalia psichinių tos pačios psichologinės prigimties impulsų kova. Čia susiduria dvi jėgos, kurių viena pasiekė ikisąmoningą ir sąmoningą sritį, o kita buvo sulaikyta nesąmoningumo srityje. Todėl konfliktas negali būti išspręstas; varžovai taip tinka vienas kitam, kaip baltasis lokys ir banginis iš visiems gerai žinomo pavyzdžio. Tikrasis sprendimas gali būti priimtas tik tada, kai varžovai susitiks tame pačiame lauke. Manau, vienintelė terapijos užduotis ir yra padaryti, kad tokia dvikova taptų įmanoma.

Be to, galiu patikinti, jog esate neteisingai informuoti, jei manote, kad patarimai ir vadovavimas tvarkant kasdienio gyvenimo reikalus yra sudėtinė analitinio poveikio dalis. Priešingai, tokio mentoriaus vaidmens vengiame kiek įmanydami, labiau už viską norime, kad ligonis spręstų savarankiškai. Todėl netgi reikalaujame, kad visus gyvybiškai svarbius sprendimus, kaip antai profesijos pasirinkimą, ūkinę veiklą, santuoką ar skyrybas, ligonis atidėtų, kol truks gydymas, ir įgyvendintų juos tik jam pasibaigus. Sutikite, visai ne šito tikėjotės. Tik kai

kuriems labai jauniems arba visiškai bejėgiams ir nestabiliems asmenims negalime taikyti šio labai pageidaujamo ribojimo. Tokiais atvejais turime derinti gydytojo ir auklėtojo veiklą; bet tada puikiai suvokiame savo atsakomybę ir laikomės būtinų atsargumo priemonių.

Tas įkarštis, su kuriuo ginuosi nuo priekaišto, esą nervų ligonis analitinio gydymo metu pastūmėjamas nevaržomiems išgyvenimams, neturėtų sudaryti įspūdžio, kad, priešingai, ligonį veikiame visuomeninio moralumo linkme. Šitai mums bent jau ne mažiau svetima. Nors esame tik stebėtojai, ne reformatoriai, bet negalime atsisakyti kritinio požiūrio ir neįstengiame pritarti įprastai seksualinei moralei bei aukštai vertinti tuos būdus, kuriais visuomenė mėgina praktiškai tvarkyti seksualinio gyvenimo problemas. Galime aiškiai parodyti, kad vadinamasis visuomenės dorovingumas reikalauja daugiau aukų negu yra vertas, kad jos metodai nei remiasi teisingumu, nei liudija išmintį. Mes netrukdome pacientams išklausyti tokią kritiką, pratiname juos be prietarų aptarti seksualinius, taip pat ir visus kitus klausimus, ir jei gydymo kursui pasibaigus tapę savarankiški jie savo nuožiūra pasirenka kokią nors tarpinę poziciją tarp visiško seksualinio išgyvenimo ir neišvengiamos askezės, nė vienas jų pasirinkimas neslegia mūsų sąžinės. Sakome sau, kad tam, kuris išsiugdė teisingą santykį su savimi, negresia pavojus tapti nedorovingu, net jei jo dorovingumo kriterijai kiek skiriasi nuo visuomenės priimtų. Beje, mes stengiamės nepervertinti seksualinio susilaikymo problemos reikšmingumo neurozių gydymui. Tik retais atvejais patogeninę priverstinio atsižadėjimo situaciją ir ją lydintį libido sąstovį gali panaikinti lengviau prieinami lytiniai santykiai.

Vadinasi, terapinio analizės poveikio negalite paaiškinti tuo, kad leidžiamas nevaržomas seksualinis išgyvenimas. Paieškokite kito paaiškinimo. Manau, kad atmesdamas šią jūsų spėlionę padariau vieną pastabą, vedančią teisinga linkme.

Tikriausiai mes padedame ligoniui nesąmoningą reiškinį paversdami sąmoningu, perkeldami jį iš nesąmoningumo į sąmoningumo sritį. Išties, taip ir yra. Nesąmoningumą paversdami sąmoningumu panaikiname išstūmimą, pašaliname simptomų susidarymo sąlygas, patogeninį konfliktą paverčiame normaliu, kuris turi būti kaip nors išspręstas. Nepasiekiame nieko daugiau, tik šią psichinę ligonio permainą; tepadedame jam tiek, kiek tai pavyksta. Ten, kur neįmanoma panaikinti išstūmimo arba analogiško psichinio proceso, nėra ką veikti ir mūsų terapijai.

Mūsų pastangų tikslą galime nusakyti įvairiomis formulėmis: įsąmoninti nesąmoningus impulsus, panaikinti išstūmimą, užpildyti amnezijos spragas, – visa tai reiškia tą patį. Bet galbūt jums nepatiks toks prisipažinimas. Nervų ligonio pasveikimą jūs įsivaizdavote visiškai kitaip, manėte, kad po varginamo psichoanalizės darbo jis taps kitu žmogumi, o pasirodo, kad pasiekiame tik tai, kad kiek sumažėja jo nesąmoningumas ir kiek padidėja sąmoningumas. Tikriausiai nepakankamai vertinate tokios vidinės permainos reikšmę. Pasveikęs nervų ligonis iš tikrųjų tapo kitu žmogumi, bet, žinoma, iš esmės jis liko tas pats, t.y. tapo toks, koks būtų galėjęs tapti geriausiu atveju susiklosčius palankiausioms aplinkybėms. Bet tai labai daug. Tikriausiai tokio psichinių lygmenų skirtumo svarba jums taps įtikima išgirdus, kiek daug reikia nuveikti ir kokių pastangų prireikia, kad galėtume atlikti šį iš pažiūros nereikšmingą ligonio psichinio gyvenimo pokytį.

Akimirkai nukrypsiu nuo temos ir paklausiu, ar žinote, ką vadiname kauzaline terapija? Tai metodas, nukreiptas ne prieš liguistus reiškinius, o pirmiausia siekiantis pašalinti ligos priežastis. Ar mūsų psichoanalitinė terapija yra kauzalinė, ar ne? Atsakyti nėra paprasta, bet tai padarę galbūt įsitikinsime, kad nelabai verta šitaip formuluoti klausimą. Kadangi analitinė terapija nekelia neatidėliotinos užduoties pašalinti simptomus,

ji veikia kaip kauzalinė. Kitaip pažvelgę galite sakyti, kad ji nėra tokia. Jau seniai ištyrėme priežastinę grandinę nuo išstūmimų iki įgimtų potraukių, pastarųjų santykinį intensyvumą konstitucijoje ir raidos proceso nukrypimus. Įsivaizduokite, kad, tarkime, pasitelkę chemiją galime įsikišti į šį mechanizmą, padidinti ar sumažinti esamą libido kiekį arba sustiprinti vieną potraukį kito sąskaita; tai būtų tikrai kauzalinė terapija, ir mūsų analizė atliktų būtiną parengiamąjį žvalgybinį darbą. Kaip žinote, apie tokį poveikį libido procesams dar negali būti jokios kalbos; atlikdami mūsų psichoterapiją taikomės į kitą grandį, ne tiesiog į mums žinomas reiškinių ištakas, – bet vis dėlto tai pakankamai nutolusi nuo simptomų grandis, kuri tapo mums prieinama labai įsidėmėtinomis aplinkybėmis.

Tad ką turime daryti, norėdami paversti nesąmoningus mūsų pacientų impulsus sąmoningais? Kadaise manėme, kad tai visai paprasta, mums tereikia juos atspėti ir pasufleruoti ligoniui. Bet dabar jau žinome, tai buvo trumparegiška klaida. Mūsų žinojimas apie nesąmoningumo sritį nėra lygiavertis ligonio žinojimui; jei atskleisime jam savo žinojimą, šį žinojimą jis turės ne *vietoj* savo nesąmoningumo srities, bet *greta* jos, ir tai nedaug ką keičia. Veikiau turėtume įsivaizduoti šitą nesąmoningumo sritį *topiškai*, turėtume atrasti paciento prisiminimuose tą vietą, kur ji susidarė dėl išstūmimo. Šį išstūmimą reikia panaikinti, ir tada nesunku paversti nesąmoningą reiškinį sąmoningu. Kaip panaikinti išstūmimą? Čia pereiname į antrąją mūsų užduoties sprendimo fazę. Iš pradžių išstūmimo paieškos, paskui priešinimosi, palaikančio šį išstūmimą, panaikinimas.

Kaip įveikti priešinimąsi? Lygiai taip pat: atpažinti jį ir nurodyti pacientui. Juk priešinimąsi irgi sukelia išstūmimas, tas pats, kurį norime panaikinti, arba anksčiau įvykęs. Priešinimąsi sukuria priešinga įkrova, atsirandanti, kad išstumtų nepadorų impulsą. Todėl darome tai, ką norėjome daryti nuo pat pradžių: aiškiname, spėliojame ir pasakome ligoniui; bet dabar tai

atliekame tinkamoje vietoje. Priešinga įkrova arba priešinimasis priklauso ne nesąmoningumo sričiai, o Ego, kuris mums talkina netgi tuo atveju, jei priešinimasis nėra sąmoningas. Žinome, čia kalbama apie dvejopą žodžio „nesąmoningas" prasmę: kaip fenomeno ir, antra vertus, kaip sistemos. Tai atrodo labai sudėtinga ir nesuprantama; bet juk tai tik pasikartojimas, ar ne? Jau seniai esame tam pasiruošę. Tikimės, kad ligonis atsisakys priešinimosi, atsižadės priešingos įkrovos, jei aiškindami suteiksime jo Ego galimybę juos pažinti. Kokios varomosios jėgos mums padeda? Pirmiausia paciento siekis pasveikti, paskatinęs jį įsitraukti į bendrą darbą, antra, jo intelektas, kurį aiškindami paremiame. Neabejotina, kad ligonio intelektas lengviau atpažįsta priešinimąsi ir atitinkamai išverčia tai, kas išstumta, jei pateikiame jam reikiamus hipotetinius vaizdinius. Jei pasakysiu jums: pažvelkite į dangų, pamatysite ten oro balioną, tai jūs aptiksite jį lengviau, nei tuo atveju, jei paprašysiu jūsų tiesiog pažvelgti aukštyn, ar nepamatysite ten ko nors. Ir pirmąkart pro mikroskopą žiūrinčiam studentui dėstytojas pasako, ką jis turi pamatyti, antraip jis apskritai nemato nieko, nors viskas ten yra ir gali būti pamatyta.

O dabar vienas faktas. Mūsų prielaida pasitvirtina ištisai aibei nervų ligų: isterijoms, baimės būsenoms, įkyriųjų būsenų neurozėms. Atradę išstūmimą, atskleidę priešinimąsi, nustatę išstumtus dalykus tikrai įstengiame išspręsti mūsų užduotį: įveikti priešinimąsi, panaikinti išstūmimą, paversti nesąmoningus reiškinius sąmoningais. Kartu visiškai aiškiai įsivaizduojame, kokia arši kova vyksta paciento psichikoje įveikiant kiekvieną priešinimąsi; tai normali psichinė kova, vykstanti tame pačiame psichologiniame lygmenyje tarp motyvų, siekiančių išlaikyti priešingą įkrovą, ir tų, kurie pasiruošę jos atsisakyti. Pirmieji – tai senieji motyvai, kažkada sąlygoję išstūmimą; tarp antrųjų yra naujai atsiradusieji, kurie, tikėkimės, išspręs konfliktą mūsų pageidaujama prasme. Mums pavyko atgaivinti senąjį išstūmimo konfliktą, peržiūrėti anuomet baigtą procesą.

Nauja medžiaga, kurią pridūriame, – tai, pirma, įspėjimas, kad ankstesnis sprendimas sukėlė ligą, bei pažadas, kad kitoks sprendimas atvers kelią pasveikimui, ir, antra, didžiulis visų aplinkybių pokytis, įvykęs po ano pirminio išstūmimo. Tada Ego buvo silpnas, infantilus ir tikriausiai turėjo priežasčių boikotuoti libido poreikius kaip pavojingus. Šiandien jis yra stipresnis ir labiau patyręs, be to, turi pašonėje pagalbininką, gydytoją. Tad galime tikėtis, kad pavyks surasti kitą išeitį atnaujintam konfliktui, kad tai jau nebus išstūmimas, ir, kaip minėta, isterijų, baimės ir įkyriųjų būsenų neurozių atvejais mus lydinti sėkmė rodo, kad iš principo esame teisūs.

Bet esama kitų ligos formų, kai, nepaisant panašių sąlygų, mūsų terapinė veikla niekada nėra sėkminga. Ir čia susiduriame su pradiniu konfliktu tarp Ego ir libido, dėl kurio įvyko išstūmimas, – nors jį ir galime kitaip topiškai charakterizuoti, – ir čia įmanoma nustatyti tuos ligonio gyvenimo etapus, kada įvyko išstūmimas, ir čia naudojame tą patį metodą, pasiruošę duoti tuos pačius pažadus, suteikiame tą pačią pagalbą, pateikdami hipotetinius vaizdinius, ir vėl atstumas tarp ano išstūmimo ir dabarties leidžia kitaip spręsti konfliktą. Bet įveikti priešinimąsi arba panaikinti išstūmimą nepavyksta. Šių pacientų – paranojikų, melancholikų, dementia praecox aukų – apskritai nepaveikia psichoanalitinė terapija, jie jai nepasiduoda. Kodėl taip yra? Tik ne dėl intelekto stygiaus; žinoma, reikia, kad mūsų pacientai turėtų šiokių tokių intelektinių sugebėjimų, bet, pvz., jų tikrai nestinga paranojikams, sugebantiems itin sumaniai kombinuoti. Negalime pasigesti ir kitų varomųjų jėgų. Pvz., melancholikai, priešingai paranojikams, puikiai suvokia, kad jie serga ir todėl taip sunkiai kenčia, bet vis dėlto jie netampa prieinamesni. Čia susiduriame su faktu, nesuprantamu ir todėl verčiančiu abejoti, ar tikrai supratome visas sąlygas, dėl kurių kitų neurozių atvejais buvo pasiekta sėkmė.

Toliau tirdami isterikus ir įkyriųjų būsenų neurotikus netrukus atskleisime kitą faktą, kuriam esame visai nepasiruošę. Pastebėsime, kad šie ligoniai su mumis elgiasi gana savotiškai. Tikėjomės, kad numatėme visas varomąsias jėgas, į kurias reikės atsižvelgti gydant, kad visiškai racionalizavome savo ir paciento situaciją taip, jog galime ją apžvelgti tiesiog kaip aritmetikos pavyzdį, o paskui pasirodo, kad į tą situaciją prasiskverbė kažkoks veiksnys, kurio nebuvome apskaičiavę. Ši netikėta naujovė irgi būna įvairialypė, pradžioje paminėsiu dažnesnes ir lengviau suprantamas jos raiškos formas.

Žodžiu, pastebime, kad pacientas, kuris teturėtų ieškoti išeities iš savo liguistų konfliktų, staiga itin susidomi gydytojo asmenybe. Viskas, kas siejasi su šiuo asmeniu, jam atrodo svarbiau už jo paties reikalus ir atitraukia jį nuo ligos. Todėl kiek laiko bendravimas su juo tampa labai malonus; ligonis itin paslaugus, kiek įmanydamas rodo dėkingumą, atskleidžia savo asmenybės subtilumą ir tokius jos privalumus, kurių mes galbūt ir nebūtume ieškoję. Gydytojas irgi susidaro palankią nuomonę apie pacientą ir dėkoja likimui, leidusiam padėti tokiai reikšmingai asmenybei. Jei gydytojas turi galimybę pakalbėti su paciento giminaičiais, jam malonu būna išgirsti apie abipusę simpatiją. Pacientas namuose nenuilsdamas giria gydytoją, liaupsina vis naujus jo privalumus. „Jis žavisi jumis, aklai Jumis pasitiki, viskas, ką Jūs sakote, jam yra tarsi apreiškimas“, – pasakoja giminaičiai. Kartais kuris nors iš šio choro yra įžvalgesnis ir pareiškia: „Man jau nusibodo, jis nekalba apie nieką, tik apie Jus, tik Jūs jam nuolat ant liežuvio“.

Tikėkimės, gydytojas yra pakankamai kuklus, kad tokį savo asmenybės vertinimą paaiškintų tomis viltimis, kurias jis gali sukelti ligoniui, bei tuo, kad stulbinantys ir išlaisvinantys atradimai, kurie lydi gydymo procesą, išplečia ligonio intelektinį horizontą. Šiomis aplinkybėmis analizė irgi vyksta puikiai, pacientas supranta kiekvieną užuominą, gilinasi į gydymo metu jam keliamas užduotis, pateikia gausybę prisiminimų ir

minčių, stebina gydytoją savo aiškinimų teisingumu ir taiklumu, tad šis patenkintas konstatuoja, kaip mielai ligonis priima psichologines naujoves, paprastai sukeliančias aršiausią sveikųjų pasipriešinimą. Gerą tarpusavio supratimą analitinio darbo metu atitinka ir objektyvus, visų aplinkinių pripažįstamas sveikatos būklės pagerėjimas.

Bet dangus negali nuolat būti giedras. Vieną dien jis apsiniaukia. Gydymas ima strigti; pacientas tvirtina, kad jam nieko neateina į galvą. Visiškai akivaizdu, kad darbas jo nedomina, kad jis lengva širdimi atsisakė vykdyti jam pateiktą nurodymą sakyti viską, kas ateina į galvą, nepasiduoti jokiems kritiniams prieštaravimams. Jis elgiasi taip, tarsi nevyktų gydymo kursas, tarsi nebūtų ano susitarimo tarp jo ir gydytojo; akivaizdu, kad jam kažkas rūpi, bet jis nori tai pasilaikyti sau. Tai situacija, pavojinga gydymo procesui. Neabejotina, kad susiduriame su galingu priešinimusi. Bet kas gi atsitiko?

Jei pavyksta vėl išsiaiškinti situaciją, pasirodo, kad trikdžio priežastis yra ta, jog pacientas į gydytoją perkėlė savo stiprius švelnius jausmus, kurių nepateisina nei gydytojo elgesys, nei gydant susiklostęs ryšys. Žinoma, kokia forma pasireiškia šis švelnumas ir kokių tikslų juo siekiama, priklausys nuo asmeninių abiejų dalyvių santykių. Jei kalbame apie jauną merginą ir jauną vyriškį, gali susidaryti normalaus įsimylėjimo įspūdis, mums atrodys visiškai suprantama, kad mergina įsimyli vyriškį, su kuriuo gali ilgai būti viena ir aptarti intymius dalykus, vyriškį, kuris jos atžvilgiu užima palankią pranašesnio pagalbininko poziciją; tikriausiai išleisime iš akių, kad turėtume veikiau tikėtis, jog neurotiškos merginos gebėjimas mylėti yra sutrikęs. Kuo labiau asmeniniai gydytojo ir paciento santykiai tolsta nuo šio pavyzdžio, tuo keisčiau atrodo tai, kad kaskart atrandame tą patį emocinį ryšį. Dar pusė bėdos, kai matome, jog jauną, nevykusiai ištekėjusią moterį apėmė rimta aistra savo kol kas nevedusiam gydytojui, jog ji pasiruošusi siekti

skyrybų, kad galėtų priklausyti jam arba pasiryžusi užmegzti su juo slaptą meilės ryšį, jei kyla socialinės kliūtys. Taip atsitinka ne tik per psichoanalitinį gydymą. Bet tokiomis aplinkybėmis nustebęs išklausai moterų ir merginų žodžius, liudijančius visiškai apibrėžtą jų požiūrį į terapijos procesą: esą jos visada žinojusios, kad gali pasveikti tik per meilę, ir nuo pat gydymo pradžios tikėjusios, kad šis bendravimas galiausiai suteiks tai, ko joms iki šiol stigo gyvenime. Tik ši viltis paskatino jas įdėti tiek daug pastangų į gydymo procesą ir įveikti visus sunkumus, kalbant apie save. O mes pridursime: ir taip lengvai suprasti viską, kuo paprastai sunku patikėti. Bet toks prisipažinimas mus tiesiog pribloškia, visi mūsų apskaičiavimai nueina niekais. Nejaugi juos atlikdami būtume praleidę svarbiausią veiksmą?

Išties, kuo labiau didėja mūsų patirtis, tuo sunkiau atsispirti šiai mūsų mokslingumą pašiepiančiai pataisai. Pradžioje keletą kartų dar galėjome tikėtis, kad analitinį gydymą sutrikdė atsitiktinis, t.y. nenumatytas ir ne jo sąlygotas įvykis. Bet jei toks švelnus paciento prisirišimas prie gydytojo reguliariai kartojasi, jei jis atsiranda nepalankiausiomis aplinkybėmis lydimas tiesiog groteskiškų nesusipratimų, – net senoms moterims, net prie žilagalvio vyriškio, net tada, kai, mūsų požiūriu, nėra jokių pagundų, – tai tiesiog privalome atmesti trukdančio atsitiktinumo idėją ir pripažinti, kad kalbama apie fenomeną, kuo glaudžiausiai susijusį su ligos esme.

Naująjį nenorom pripažįstamą faktą vadiname *perkėlimu* [Übertragung]. Omeny turime jausmų perkėlimą į gydytojo asmenį, nes netikime, kad gydymo situacija galėtų pateisinti tokių jausmų atsiradimą. Veikiau spėjame, kad ligonės pasiruošimas patirti jausmus atsirado kažkur kitur, kad jis subrendo ir, pasitaikius progai, per analitinį gydymą perkeliamas į gydytojo asmenį. Perkėlimas gali pasireikšti kaip audringas meilės reikalavimas arba įgauti nuosaikesnes formas; jauna

mergina gali panorėti tapti mylimiausia seno vyriškio dukra, o ne mylimąja, libidinis siekis gali reikštis kaip švelnus pasiūlymas neišardomos, bet idealios dvasinės draugystės. Kai kurios moterys moka sublimuoti perkėlimą ir jį kaitalioti tol, kol jis tampa savaip gyvybingas; kitos priverstos jį pateikti grubiu, pirminiu, dažniausiai nepakenčiamu pavidalu. Bet, šiaip ar taip, tai visada tas pats reiškinys, ir niekada nereikia apsirikti dėl tų pačių jo ištakų.

Prieš klausdami, ką mums veikti su naujuoju perkėlimo faktu, išsamiau jį apibūdinkime. Kaip reikalai klostosi, kai pacientai vyrai? Čia galėtume tikėtis, kad išvengsime įkyraus lyčių skirtumo ir jų traukos. Deja, atsakymas toks: ne ką geriau, nei tada, kai pacientės moterys. Ir vėl prieraišumas prie gydytojo, ir vėl jo savybių pervertinimas, panirimas į jo interesų ratą, ir vėl pavydas visiems jam artimiems žmonėms. Sublimuotos perkėlimo formos tarp vyrų tuo dažnesnės, o tiesioginis seksualinis reikalavimas tuo retesnis, kuo labiau atvirą homoseksualumą nustelbia kiti šio potraukio komponento panaudojimo būdai. Pacientai vyrai dažniau nei moterys verčia gydytoją patirti ir tokią perkėlimo formą, kuri iš pirmo žvilgsnio, atrodytų, prieštarauja viskam, ką iki šiol aprašėme, – priešišką arba *negatyvų* perkėlimą.

Pirmiausia įsidėmėkime, kad perkėlimas atsiranda jau gydymo pradžioje ir kurį laiką yra galingiausia darbo paskata. Jo visiškai nejauti, ir nereikia dėl jo rūpintis, kol jis palankiai veikia kartu atliekamą analizę. Jei jis paskui virsta priešinimusi, tenka atkreipti į jį dėmesį ir pripažinti, kad perkėlimo santykis su gydymo procesu pakito, iškilus dviem skirtingoms ir priešingoms sąlygoms: pirma, jei perkėlimas kaip švelnus polinkis pernelyg sustiprėjo, pernelyg aiškiai išsidavė, kad yra kilęs iš seksualinių potraukių ir todėl turi sukelti vidinį pasipriešinimą, ir, antra, jei jį sudaro priešiški, o ne švelnūs impulsai. Paprastai priešiški jausmai atsiranda vėliau, nei švelnūs, po

pastarųjų; jų vienalaikis egzistavimas puikiai atspindi jausmų ambivalentiškumą, kuris būdingas daugeliui mūsų intymių santykių su kitais žmonėmis. Priešiški jausmai kaip ir švelnūs reiškia emocinį prisirišimą, pvz., užsispyrimas kaip ir paklusnumas irgi atspindi priklausomybę, nors ir su priešingu ženklu. Negalime abejoti tuo, kad priešiškus jausmus gydytojui irgi turime vadinti „perkėlimu", nes gydymo situacija tikrai nėra pakankama dingstis jiems atsirasti; tad būtinybė suprasti negatyvų perkėlimą užtikrina, kad nesuklydome, vertindami pozityvų arba švelnų perkėlimą.

Pateikdami techninę analizės instrukciją turime nuodugniai aptarti, iš kur atsiranda perkėlimas, kokie keblumai dėl jo kyla, kaip jį įveikiame ir kokią naudą galiausiai iš jo turime; šiandien galiu apie tai užsiminti tik probėgšmais. Mes anaiptol neturime paklusti perkėlimo sąlygotiems paciento reikalavimams, antra vertus, absurdiška būtų juos nedraugiškai ar net pasipiktinus atmesti; perkėlimą įveikiame nurodydami ligoniui, kad jo jausmai atsirado ne dabar ir skirti ne gydytojui, bet tik kartoja tai, kas jau anksčiau yra buvę. Taip užuot kartojus priverčiame jį prisiminti. Tada perkėlimas, nesvarbu, švelnus ar priešiškas, atrodęs didžiausia grėsme gydymui, virsta geriausiu jo įrankiu, padedančiu atverti slapčiausius psichikos gyvenimo reiškinius. Bet norėčiau tarti keletą žodžių, kad išsklaidyčiau tą nemalonią nuostabą, kurią jums sukėlė šis taip netikėtai atsiradęs fenomenas. Neturime pamiršti, kad mūsų analizuojamo paciento liga nėra gatavas, sustingęs darinys, kad ji auga ir vystosi kaip gyva būtybė. Jos vystymasis nesibaigia pradėjus gydymą, tačiau pasirodo, kad naujoji ligos veikla susitelkia į vienintelį tašką, būtent paciento santykį su gydytoju, vos tik gydymas užvaldo pacientą. Žodžiu, perkėlimą galima palyginti su brazdo sluoksniu, kuris skiria medieną nuo žievės ir iš kurio susidaro nauji audiniai, ir todėl kamienas storėja. Kai perkėlimas įgauna tokią reikšmę, darbas su ligonio prisiminimais nebėra toks svarbus. Nesuklysime pasakę, kad nuo

šiol tai jau ne ankstesnė paciento liga, o naujai sukurta ir perdirbta neurozė, pakeičianti pirmąją. Šį naują senos ligos egzempliorių stebėjai nuo pat pradžių, matei, kaip jis atsirado ir vystėsi, ir orientuojiesi čia itin gerai, nes esi centrinis jo objektas. Visi ligonio simptomai prarado pirmykštę reikšmę ir prisitaikė prie naujos, su perkėlimu susijusios, prasmės. Arba išliko tik tokie simptomai, kuriuos pavyko taip perdirbti. Bet įveikę šią naują – dirbtinę – neurozę išvaduosime pacientą nuo ligos, kurią pradėjome gydyti, išspręsime mūsų terapinę užduotį. Jei žmogus bendraudamas su gydytoju yra normalus, jei jo neveikia išstumti potraukiai, jis pasiliks toks ir privačiame gyvenime gydytojui pasitraukus.

Perkėlimo reikšmė gydymui yra išimtinė, tiesiog lemiama isterijų, baimės isterijų, įkyriųjų būsenų neurozių atvejais; kaip tik todėl šios neurozės buvo sujungtos ir pavadintos *„perkėlimo neurozėmis"*. Kai atlikdamas analitinį darbą susidarai aiškų įspūdį apie perkėlimo darbą, jau negali abejoti dėl to, kokio pobūdžio yra nuslopintieji impulsai, kurie reiškiasi kaip šių neurozių simptomai, ir nereikalauji svaresnių jų libidinės prigimties įrodymų. Galime sakyti, kad tik atsižvelgus į perkėlimą galutinai sutvirtėjo mūsų įsitikinimas, kokie reikšmingi yra simptomai kaip libidinio pasitenkinimo pakaitalai.

Dabar visiškai pagrįstai galime pataisyti mūsiškę dinaminę gydymo proceso sampratą ir suderinti ją su naujuoju požiūriu. Jei ligoniui reikia įveikti normalų konfliktą su priešinimusi, kurį jam atskleidžiame atlikdami analizę, turi būti galinga paskata, kuri padėtų jam apsispręsti mūsų norima, pasveikimo, linkme. Antraip gali atsitikti, kad jis nuspręs pakartoti ankstesnę baigmę ir vėl išstums tai, kas pakilo į sąmonę. Kovos rezultatus lemia ne jo intelektinis suvokimas, kuris nėra nei pakankamai gilus, nei laisvas tokiam veiksmui, bet tik ligonio santykis su gydytoju. Jei perkėlimas yra pozityvus, ligonis laiko gydytoją autoritetu, tiki jo teiginiais ir nuomonėmis. Jei tokio perkėlimo

nėra arba jis neigiamas, ligonis nė iš tolo neklausys gydytojo nei jo argumentų. Tikėjimas čia pakartoja savo atsiradimo istoriją: jis yra kilęs iš meilės ir pradžioje nereikalauja jokių argumentų. Tik paskui argumentams skiriama tiek dėmesio, kad imama juos tikrinti, net jei juos pateikia mylimas žmogus. Neparemti tikėjimu argumentai nieko nereiškė ir nereiškia daugelio žmonių gyvenime. Žodžiu, net ir intelektiniam poveikiui žmogus pasiduoda tik tiek, kiek jis apskritai įstengia atlikti libidinę objektų įkrovą, ir galime visiškai pagrįstai manyti ir būgštauti, kad jo narcizmo laipsnis riboja net ir puikiausios analitinės technikos galimybes.

Visiems normaliems žmonėms turime priskirti gebėjimą perkelti libidinę objektų įkrovą ir į asmenis. Polinkis perkėlimui, kuriuo pasižymi minėtieji neurotikai, tėra pernelyg sustiprėjusi visiems bendra savybė. Tačiau būtų labai keista, jei niekas niekada nebūtų pastebėjęs ir įvertinęs tokio paplitusio ir tokio reikšmingo žmonių charakterio bruožo. Tai ir buvo pastebėta. Nepaprastai įžvalgiai Bernheimas grindė savąjį mokymą apie hipnozinius reiškinius teiginiu, kad visi žmonės kažkiek pasiduoda įtaigai. Šis pasidavimas įtaigai [Suggestibilität] yra ne kas kita, kaip polinkis perkėlimui, tik kiek siauresne prasme, nes Bernheimas neatsižvelgė į negatyvų perkėlimą. Bet jis niekada negalėjo pasakyti, kas yra įtaiga ir kaip ji vyksta. Jam tai buvo esminis faktas, apie kurio kilmę jis nieko negalėjo pasakyti. Jis nesuprato suggestibilité* priklausomybės nuo seksualumo, nuo libido veiklos. Žodžiu, turime prisipažinti, jog savo techniką atsisakėme grįsti hipnoze vien tam, kad vėl atrastume įtaigą, virtusią perkėlimu.

Dabar patylėsiu suteikdamas žodį jums. Matau, kyla toks galingas protestas, kad nesugebėsite toliau klausyti, jei neleisiu jums jo išsakyti: „Vadinasi, pagaliau prisipažinote, kad

* Pasidavimas įtaigai (pranc.). – Vert.

dirbate pasitelkę įtaigą kaip hipnotizuotojai. Mes jau seniai tai įtarėme. Tad kam reikėjo vaikščioti aplinkkeliais – tirti praeities prisiminimus, atrasti nesąmoningumo sritį, aiškinti ir versti iškraipymus, kam tos didžiulės darbo, laiko, pinigų sąnaudos, jei vienintelis veiksmingas dalykas yra įtaiga? Kodėl savo įtaigos nenukreipiate tiesiogiai prieš simptomus, kaip tai daro kiti, sąžiningi, hipnotizuotojai? Maža to, jei ketinate teisintis teigdami, kad vaikščiodami aplinkkeliais padarėte daugybę reikšmingų psichologinių atradimų, nepastebimų atliekant tiesioginę įtaigą, kas dabar laiduos, kad Jūsų atradimai teisingi? Gal jie irgi įtaigos rezultatas, be to, atsitiktinės įtaigos; ar ir šioje srityje neprimetate ligoniui tai, ką norite ir kas Jums atrodo esą teisinga?"

Viskas, ką man prikišate, yra įdomu ir į viską reikia atsakyti. Bet šiandien jau negaliu to padaryti, mums trūksta laiko. Tad iki kito karto. Pamatysite, viską jums paaiškinsiu. Šiandien turiu dar baigti tai, ką pradėjau. Žadėjau paaiškinti pasirėmęs perkėlimo faktu, kodėl mūsų terapinės pastangos nesėkmingos, kai susiduriame su narcizinėmis neurozėmis.

Pakaks kelių žodžių, kad pamatytumėte, kaip paprastai išsisprendžia mįslė ir kaip puikiai viskas dera. Stebėjimai rodo, kad narcizinėmis neurozėmis susirgusieji arba apskritai neturi perkėlimo gebos, arba tėra tik nepakankami jos likučiai. Jie atstumia gydytoją ne dėl priešiškumo, o dėl abejingumo. Todėl jis negali jų paveikti; viskas, ką jis sako, palieka juos abejingus, nedaro jokio įspūdžio, todėl pasveikimo mechanizmas, kurį sukuriame kitų neurozių atvejais, atnaujindami patogeninį konfliktą ir įveikdami išstūmimo priešinimąsi, čia neįmanomas. Jie lieka tokie, kokie yra. Jie jau ne kartą bandė savarankiškai išsigydyti, bet šių mėginimų rezultatai buvo patologiniai; mes nieko negalime pakeisti.

Remdamiesi savo klinikiniais įspūdžiais apie šiuos ligonius teigėme, kad veikiausiai jie atsižadėjo objektų įkrovos ir pavertė objektinį libido Ego libido. Tai būdingas požymis, skiriantis juos nuo pirmosios neurotikų grupės (isterija, baimės ir įkyriųjų būsenų neurozės). Šią prielaidą patvirtina ir ligonių elgesys, kai mėginame juos gydyti. Jie neatlieka perkėlimo ir todėl nepasiduoda mūsų įtakai, negali būti išgydyti.

Dvidešimt aštunta paskaita

Analitinė terapija

Ponios ir ponai! Jau žinote, apie ką šiandien kalbėsiu. Klausėte, kodėl pripažindami, kad mūsų atliekamas poveikis iš esmės grįstas perkėlimu, t.y. įtaiga, vis dėlto psichoanalitinėje terapijoje atsisakome naudotis tiesiogine įtaiga; be to, išsakėte abejonę, ar galime būti tikri, kad mūsų psichologiniai atradimai objektyvūs, jei įtaiga tokia reikšminga. Pažadėjau išsamiai atsakyti į šiuos klausimus.

Tiesioginė įtaiga – tai įtaiga, nukreipta prieš simptomų raišką, kova tarp jūsų autoriteto ir paciento ligos motyvų. Pastarieji jūsų nedomina, jūs reikalaujate, kad ligonis neleistų, jog šie motyvai reikštųsi simptomais. Tad nėra principinio skirtumo, ar taikysite ligoniui hipnozę, ar ne. Bernheimas ir vėl su jam būdingu įžvalgumu tvirtino, kad įtaiga yra esminis hipnotizmo reiškinių veiksnys, o hipnozė jau yra įtaigos padarinys, t. y. įteigta būsena, ir jis mielai praktikuodavo įtaigą ligoniui būdraujant, nes ir tada galima pasiekti tą patį, kaip ir ligonį užhipnotizavus.

Ką pirmiausiai norėtumėte išgirsti šiuo klausimu – patirties faktus ar teorinius samprotavimus?

Pradėkime nuo pirmųjų. Aš buvau Bernheimo, kurį aplankiau 1889 m. Nansyje ir kurio knygą apie įtaigą išverčiau į vokiečių kalbą, mokinys. Daugybę metų gydžiau hipnoze: pradžioje tai dariau įteigdamas draudimą, vėliau pradėjau jį

derinti su paciento apklausa pagal Breuerio metodą. Todėl hipnozinės arba sugestyvios terapijos laimėjimus galiu vertinti remdamasis didžiule patirtimi. Anot seno medikų principo, ideali terapija turi būti greita, patikima ir nekelti nemalonių pojūčių ligoniui, tad Bernheimo metodas patenkino bent du iš šių reikalavimų. Ją galima buvo atlikti greičiau, t. y. kur kas greičiau, negu analitinę, ir ligonis nepatirdavo jokių rūpesčių ir keblumų. Gydytojui ji ilgainiui virsdavo monotonišku užsiėmimu: kiekvieną kartą tomis pačiomis priemonėmis vis uždraudi įvairiausius simptomus, nieko nenutuokdamas apie jų prasmę ar reikšmę. Tai buvo ne mokslinė veikla, o pameistrio darbas, primenantis magiją, užkeikimus ir fokusus; bet dėl ligonio interesų to galima buvo nepaisyti. Bet trečio dalyko stigo: metodas nebuvo patikimas nė vienu atžvilgiu. Vienam ligoniui jį buvo galima taikyti, kitam – ne; su vienu pavykdavo daug nuveikti, su kitu – labai mažai, ir niekad nebūdavo aišku kodėl. Dar blogiau nei šis metodo aikštingumas buvo jo laimėjimų trumpaamžiškumas. Netrukus vėl ką nors išgirdęs apie ligonį sužinodavai, kad ankstesnė negalia sugrįžo arba ją pakeitė nauja. Ir vėl galėjai hipnotizuoti. Be to, patyrę kolegos įspėdavo pernelyg dažnai nekartoti hipnozės, kad ligonis neprarastų savarankiškumo ir nepriprastų prie šios terapijos kaip prie narkotikų. Sutinku, kad kartais viskas puikiai pavykdavo: nedideles pastangas lydėdavo visiška ir ilgalaikė sėkmė. Bet kodėl rezultatas būdavo toks, likdavo neaišku. Kartą atsitiko taip, kad sunki būsena, kurią buvau visiškai pašalinęs po trumpo hipnozinio gydymo, atsinaujino, kai ligonė supyko ant manęs, nors buvau niekuo dėtas; paskui susitaikėme ir vėl panaikinau tą būseną, šįsyk kur kas nuodugniau, bet ji vėl atsinaujino ligonei antrą kartą atšalus. Kitąsyk patyriau, kaip ligonė, kuriai hipnotizuodamas ne kartą padėjau atsikratyti nervingų būsenų, gydant ypač sunkų atvejį netikėtai apsivijo rankomis man apie kaklą. Nori nenori, bet susidūręs su tokiais faktais kiekvienas bus priverstas paklausti savęs, kokia jo sugestyvaus autoriteto prigimtis ir kilmė.

Tiek apie patirtį. Ji rodo, kad nedaug ką prarademe atsisakę tiesioginės įtaigos. Dabar leiskite pridurti keletą samprotavimų. Hipnozinė terapija ir iš paciento, ir iš gydytojo reikalauja labai menkų pastangų. Ši terapija puikiai atitinka tą požiūrį į neurozes, kurio iki šiol laikosi daugelis gydytojų. Gydytojas sako sergančiajam neuroze: nieko jums nėra, tai tik nervai, todėl jūsų negalavimą galiu panaikinti keliais žodžiais per kelias minutes. Bet mūsų energetiniam mąstymui prieštarauja požiūris, kad menkomis pastangomis galime išjudinti didžiulį krovinį, tiesiogiai jį veikdami ir nesinaudodami atitinkamais papildomais įrengimais. Aplinkybės labai panašios, ir patirtis patvirtina, kad ir su neurozėmis toks triukas nenusiseka. Tiesa, žinau, kad šis argumentas nėra visiškai nepaneigiamas; pasitaiko ir „sėkmingų" atvejų.

Tos žinios, kurias įgijome per psichoanalizę, leidžia taip nusakyti hipnozinės ir psichoanalitinės įtaigos skirtumą: hipnozinė terapija psichikos gyvenime mėgina kažką pridengti ir užtušuoti, o analitinė – atskleisti ir pašalinti. Pirmąją galime palyginti su kosmetika, antrąją – su chirurgija. Pirmoji pasitelkia įtaigą, kad uždraustų simptomus, ji sustiprina išstūmimą, bet nepaliečia nė vieno tų procesų, dėl kurių atsirado simptomai. Analitinė terapija skverbiasi prie šaknų, prie tų konfliktų, iš kurių atsirado simptomai, ir naudoja įtaigą siekdama pakeisti šitų konfliktų rezultatus. Hipnozinė terapija leidžia pacientui būti neveikliam ir nesikeisti, tad jis visiškai nesugeba priešintis atsiradus naujai dingsčiai susirgti. Analitinis gydymas ir iš gydytojo, ir iš ligonio reikalauja didelių pastangų, tik šitaip gali būti įveiktas vidinis priešinimasis. Įveikiant šį priešinimąsi ligonio psichikos gyvenimas palaipsniui kinta, pasiekia aukštesnę vystymosi pakopą, ir ligonis tampa atsparus pasitaikius naujai galimybei susirgti. Esminė analitinio gydymo dalis, kurią turi atlikti ligonis, yra darbas įveikiant priešinimąsi; gydytojas jam padeda įtaiga, kuriai skiriamas *auklėjimo*

vaidmuo. Todėl teisingai sakyta, kad psichoanalitinis gydymas yra savotiškas *perauklėjimas* [Nacherziehung].

Tikiuosi, dabar paaiškinau jums, kuo mūsiškis terapinės įtaigos naudojimo būdas skiriasi nuo to būdo, kuris tik ir teįmanomas hipnozinės terapijos atveju. Susieję įtaigą su perkėlimu suprasite ir jau anksčiau į akis kritusį hipnozinės terapijos aikštingumą, ir tai, kodėl analitinės terapijos rezultatus iki jos ribinių atvėjų galima numatyti. Naudodami hipnozę priklausome nuo ligonio sugebėjimo atlikti perkėlimą, bet visiškai negalime to perkėlimo paveikti. Perkėlimas, kurį atlieka hipnotizuojamasis, gali būti negatyvus arba, kaip dažniausiai pasitaiko, ambivalentiškas, be to, nuo perkėlimo pacientas gali gintis kokiomis nors ypatingomis nuostatomis; mes apie tai nieko nesužinome. Atlikdami psichoanalizę dirbame tiesiog su perkėlimu, pašaliname tai, kas jam trukdo, gaminame sau pageidaujamą instrumentą, padėsiantį mums dirbti. Taip atsiranda galimybė visiškai kitaip panaudoti įtaigos jėgą; mes ją valdome; ne ligonis įteigia sau, ko jis nori, o mes vadovaujame jo įtaigai, kiek jis apskritai leidžiasi jos veikiamas.

Dabar sakysite: nesvarbu, kaip vadinsime mūsų analizės varomąją jėgą – įtaiga ar perkėlimu, – bet kyla pavojus, kad jos įtaka pacientui privers suabejoti objektyviu mūsų duomenų patikimumu. Kas naudinga terapijai, kenkia tyrimui. Kaip tik šis priekaištas dažniausiai pateikiamas psichoanalizei, ir reikia pripažinti: nors ir klaidingo, negalima atmesti jo kaip neprotingo. Bet jeigu jis būtų teisingas, psichoanalizė tebūtų tik itin gerai užmaskuotas, itin veiksmingas sugestyvaus gydymo būdas, ir nereikėtų rimtai žiūrėti į visus jos teiginius apie gyvenimo įtakas, psichinę dinamiką, nesąmoningumo sritį. Priešininkai mano kaip tik taip; pasak jų, mes „įkalbame" ligoniui visa, kas siejasi su seksualinių išgyvenimų reikšme, jeigu ne pačius išgyvenimus, žinoma, pirma sukūrę tokias kombinacijas mūsų pagedusioje vaizduotėje. Šiuos išpuolius lengviau paneigti

pasirėmus patirtimi, o ne teorija. Tas, kuris pats atliko psichoanalizę, galėjo daugybę kartų įsitikinti, kad šitaip nieko neįmanoma ligoniui įteigti. Žinoma, nesunku padaryti jį kokios nors teorijos šalininku ir priversti prisidėti prie galimų gydytojo klaidų. Tokiu atveju jis elgiasi kaip kiekvienas kitas, kaip mokinys, bet paveikiamas tik jo intelektas, o ne liga. Išspręsti ligonio konfliktus ir įveikti jo priešinimąsi pavyksta tik tada, kai jam pateikiami hipotetiniai vaizdiniai atitinka jo vidinę tikrovę. Netinkamos gydytojo prielaidos atkrinta analizės metu, jų tenka atsisakyti, pakeičiant naujomis. Tikslia technika stengiesi apsisaugoti nuo laikinų įtaigos laimėjimų, tačiau jie nėra pavojingi, net jei ir pasitaiko, nes niekada neapsiriboji pirmąja sėkme. Nemanai, kad analizė baigta, kol nesupranti visų tiriamo atvejo neaiškumų, neužpildai atminties spragų, nenustatai išstūmimo dingsčių. Pernelyg ankstyvus laimėjimus laikai veikiau analitinio darbo kliūtimis, nei jo paskatomis, todėl kaskart naikini šiuos laimėjimus, atskleisdamas juos sąlygojusį perkėlimą. Iš esmės kaip tik ši ypatybė skiria analitinį gydymą nuo grynai sugestyvaus, dėl jos analitinius rezultatus pamažu nustoja įtarinėti esant įtaigos padariniais. Gydant bet kokiu kitu sugestyviu būdu, perkėlimas rūpestingai puoselėjamas ir neliečiamas; gydant analitiškai jis virsta objektu, naikinama bet kokia jo raiškos forma. Analitinio gydymo pabaigoje perkėlimas turi būti pašalintas, ir jei tada pasiekiame ar išsaugome teigiamą rezultatą, jis jau nėra salygotas įtaigos, jį gauname įtaigos padedami įveikę vidinį priešinimąsi, atlikę vidinę ligonio permainą.

Nuo atskirų įtaigos efektų apsaugo tai, kad gydydami nuolat turime kovoti su priešinimusi, kuris gali virsti negatyviu (priešišku) perkėlimu. Neužmiršime pasiremti ir tuo, kad daugelį analizės rezultatų, kuriuos šiaip būtų galima įtarti esant įtaigos produktais, neabejotinai patvirtina kiti tikrai nepriekaištingi šaltiniai. Mūsų informantai šiuo atveju yra silpnapročiai ir paranojikai, kurių, žinoma, negali įtarti polinkiu pasiduoti

sugestyviai įtakai. Tai, ką šie ligoniai pasakoja apie simbolių vertinius ir fantazijas, prasiskverbusius iki jų sąmonės, tiksliai sutampa su rezultatais, gautais tiriant perkėlimo neurozėmis sergančius ligonius, taigi patvirtina objektyvų mūsų aiškinimų, kuriais dažnai abejojama, teisingumą. Manau, neapsiriksite, šioje vietoje patikėję analize.

Dabar išsamiau pavaizduokime sveikimo mechanizmą, pasitelkdami libido teorijos formules. Neurotikas nesugeba patirti malonumo, nes jo libido nenukreiptas į realų objektą, ir neįstengia nieko nuveikti, nes turi eikvoti labai daug energijos, kad išlaikytų libido išstumtą ir apsisaugotų nuo jo antplūdžio. Jis pasveiktų išnykus konfliktui tarp Ego ir libido, kai Ego vėl galėtų disponuoti libido. Tad terapijos užduotis yra išvaduoti libido nuo ankstesnių, nuo Ego nepriklausomų prieraišumų ir padaryti, kad jis vėl taptų paklusnus Ego. Kurgi yra neurotiko libido? Jį nesunku surasti; jis susijęs su simptomais, teikiančiais vienintelį įmanomą pasitenkinimo pakaitalą. Vadinasi, reikia užvaldyti simptomus, sunaikinti juos, – kaip tik to iš mūsų reikalauja ligonis. Kad panaikintume simptomus, reikia grįžti prie jų ištakų, atgaivinti juos sukėlusį konfliktą ir išspręsti jį kitaip, pasitelkus tokias varomąsias jėgas, kurių kadaise stigo ligoniui. Ši išstūmimo proceso revizija tik iš dalies gali būti atlikta remiantis prisiminimais apie išstūmimą sukėlusius procesus. Lemiama darbo dalis atliekama, kai užsimezgus santykiui su gydytoju, atlikus „perkėlimą" sukuriami nauji senųjų konfliktų variantai, ir nors dabar ligonis vėl norėtų elgtis taip, kaip elgėsi kadaise, bet jis verčiamas sukaupti visas psichines jėgas ir padaryti kitokį sprendimą. Tad perkėlimas tampa kautynių lauku, kuriame susiduria visos tarp savęs kovojančios jėgos.

Ir libido, ir priešinimasis jo reikalavimams dabar sutelkiami į santykį su gydytoju; kartu neišvengiamai libido nelieka simptomams. Tikrąją paciento ligą keičia dirbtinai sukelta

perkėlimo liga, įvairius nerealius libido objektus – irgi fantastinis gydytojo asmenybės objektas. Bet pasitelkęs įtaigą gydytojas iki aukščiausio psichinio laipsnio pakylėja šią naują kovą dėl naujo objekto, ji vyksta kaip normalus psichikos konfliktas. Išvengus naujo išstūmimo panaikinamas Ego ir libido susvetimėjimas, atkuriama psichinė asmenybės vienybė. Atsiskyręs nuo laikino objekto, gydytojo asmenybės, libido jau negali grįžti prie senųjų objektų ir pasilieka Ego žinioje. Šio terapinio darbo metu įveikiamos jėgos yra Ego nepalankumas tam tikroms libido kryptims bei libido, nenorom paliekančio kažkada įkrautus [besetzt] objektus, atkaklumas arba lipnumas.

Tad terapinis darbas skyla į dvi fazes: pirmoje visas libido atitraukiamas nuo simptomų ir sutelkiamas į perkėlimą; antroje vyksta kautynės dėl naujojo objekto, ir galiausiai libido išlaisvinamas nuo jo. Teigiamą atnaujinto konflikto baigmę lemia tai, kad dabar neleidžiama įvykti išstūmimui, tad libido negali išsprūsti nuo Ego vėl pasitraukdamas į nesąmoningumo sritį. Tai įmanoma todėl, kad veikiant gydytojo įtaigai vyksta Ego permaina. Aiškinimo darbas ilgainiui paverčia nesąmoningus reiškinius sąmoningais, Ego išauga nesąmoningumo srities sąskaita, pamokytas jis susitaiko su libido ir yra linkęs leisti jam šiek tiek pasitenkinti, be to, Ego kiek mažiau baiminasi libido reikalavimų, nes atsiranda galimybė dalį jų patenkinti per sublimaciją. Kuo labiau gydymo metu vykstantys procesai sutampa su šiuo idealizuotu aprašymu, tuo didesnė sėkmė lydi psichoanalitinę terapiją. Ją gali riboti nepakankamas libido, nenorom apleidžiančio savo objektus, judrumas, ir narcizmo, neleidžiančio perkėlimui peržengti tam tikrų ribų, užsispyrimas. Galbūt sveikimo proceso dinamiką dar labiau nušviesime pastebėję, kad ta libido dalis, kurią perkėlimo padedami nukreipiame į save, ir yra visas iš Ego valdžios išsprūdęs libido.

Reikėtų įspėti, kad žinodami, kaip pasiskirsto libido per gydymo procesą ir po jo, anaiptol neturime teisės daryti tiesmukų išvadų apie tai, kaip jis pasiskirstęs ligos metu. Tarkime, mums pavyko sėkmingai susidoroti su kokiu nors ligos atveju sukūrus, o paskui pašalinus stiprų jausmų perkėlimą nuo tėvo į gydytoją; bet būtume neteisūs sakydami, kad ligonį anksčiau kamavo toks nesąmoningas prieraišumas tėvui. Perkėlimas nuo tėvo į gydytoją tik sukuria kovos lauką, kuriame įveikiame libido; ligonio libido jį pasiekia iš kitų pozicijų. Kovos laukas nebūtinai turi sutapti su svarbia priešo tvirtove. Priešo sostinės gynyba neprivalo vykti prie jos vartų. Tik vėl panaikinę perkėlimą galime mintyse rekonstruoti libido pasiskirstymą, buvusį ligos metu.

Libido teorijos požiūriu galime tarti paskutinį žodį apie sapnus. Neurotikų sapnai kaip ir jų riktai bei laisvosios asociacijos padeda atskleisti neurozinių simptomų prasmę ir libido pasiskirstymą. Sapnai, kaip norų išsipildymai, rodo, kokie potroškiai buvo išstumti ir prie kokių objektų prisirišo nuo Ego išsisukęs libido. Todėl sapnų aiškinimas labai svarbus per psichoanalitinį gydymą, o kartais jis ilgą laiką būna tiesiog svarbiausia darbo dalis. Jau žinome, kad miego būsena savaime susilpnina išstūmimą. Sumažėjus spaudimui, veikiančiam išstumtą impulsą, šis gali sapne reikštis daug aiškiau, negu dienos metu per simptomą. Tad sapno tyrimas yra patogiausias būdas pažinti išstumtus nesąmoningus reiškinius, prie kurių priklauso ir iš Ego valdžios išsprūdęs libido.

Bet neurotikų sapnai iš esmės niekuo nesiskiria nuo normalių žmonių sapnų; ko gero, jų net apskritai neįmanoma atskirti. Būtų paika nervų ligonių sapnuose ieškoti tokių požymių, kurių nebūtų sveikų žmonių sapnuose. Tad turime pasakyti, kad skirtumas tarp neurozės ir sveikatos būsenos egzistuoja tik dieną, sapnų gyvenimo jis nesiekia. Dalis tų prielaidų, kurias padarėme apie neurotiko sapnų ir simptomų ryšį, tinka ir

sveikam žmogui. Negalime neigti, kad ir sveiko žmogaus psichikoje esama tų veiksnių, dėl kurių tik ir gali susidaryti ir sapnai, ir simptomai; privalome padaryti išvadą, kad ir sveikas žmogus atliko išstūmimą bei deda tam tikras pastangas, siekdamas jį palaikyti, kad ir jo nesąmoningumo sistemoje slypi išstumti, bet dar tebeturintys energijos impulsai, kad ir *jo libido dalis yra ištrūkusi iš Ego kontrolės*. Vadinasi, ir sveikas žmogus yra potencialus neurotikas, bet, matyt, sapnas yra vienintelis simptomas, kurį jis įstengia sukurti. Tiesa, atidžiau patyrinėję jo gyvenimą būdraujant pamatysime, kad tai tik regimybė, kad iš tiesų jo tariamai sveikas gyvenimas persmelktas smulkių, praktiškai nereikšmingų simptomų.

Tad skirtumas tarp psichinės sveikatos ir neurozės tėra praktinis klausimas, kurio sprendimas priklauso nuo to, ar pakankamai individas išsaugojo darbingumą ir sugebėjimą patirti malonumą. Šis rezultatas tikriausiai priklauso nuo reliatyvaus santykio, siejančio laisvos ir išstūmimo suvaržytos energijos kiekį, taigi yra kiekybinio, o ne kokybinio pobūdžio. Turbūt neverta priminti, kad toks požiūris teoriškai pagrindžia įsitikinimą, jog neurozės iš principo yra išgydomos, net jei jų pagrindas yra konstituciniai polinkiai.

Šitaip galime charakterizuoti sveikatą, remdamiesi neurotikų ir sveikų žmonių sapnų identiškumu; tai yra viskas, ką galime apie tai pasakyti. Bet gauname tolesnes, su sapnu susijusias, išvadas: negalime sapno atskirti nuo neurozinių simptomų, neturime manyti, kad visą jo esmę nusako minčių pavertimo archaiška raiškos forma formulė, privalome iškelti prielaidą, kad sapnas atspindi realiai egzistuojantį libido paskirstymą ir realias objektų įkrovas.

Greitai baigsime. Tikriausiai nusivylėte, kad skirsnyje apie psichoanalitinę terapiją pateikiau tik teorines pažiūras, nieko nepasakiau nei apie sąlygas, kuriomis prasideda gydymas, nei

apie rezultatus, kurių jis pasiekia. Bet nutylėsiu ir viena, ir kita. Nepasakosiu apie gydymo sąlygas, nes neketinu pateikti praktinio psichoanalizės vadovo, nekalbėsiu apie jo rezultatus, nes mane stabdo keletas motyvų. Mūsų pokalbių pradžioje pabrėžiau, kad palankiomis aplinkybėmis pasiekiame tokių laimėjimų, kurie nenusileidžia gražiausiems vidaus ligų terapijos laimėjimams, ir galiu pridurti, kad jų neįmanoma būtų pasiekti jokiais kitais būdais. Jei pasakyčiau daugiau, būčiau įtartas, kad reklamuodamas psichoanalitinę terapiją noriu užgožti sustiprėjusius nepasitenkinimo balsus. Net oficialiuose kongresuose gydytojai „kolegos" ne kartą grasino psichoanalitikams atversią akis kenčiančiai publikai ir parodysią, koks menkavertis yra psichoanalizės metodas, surinkdami analizės nesėkmių atvejus ir paskelbdami apie jos padarytą žalą. Bet šis rinkinys, net jei nepaisysime priešiško, skundikiško tokios priemonės pobūdžio, neleis susidaryti teisingo požiūrio apie terapinį analizės veiksmingumą. Kaip žinote, analitinė terapija yra jauna; prireikė daug laiko, kol nusistovėjo jos technika, antra vertus, tai galėjo vykti tik dirbant ir kartu kaupiant patirtį. Dėl minėtų dėstymo sunkumų gydytojas, pradedantis praktikuoti psichoanalizę, kur kas labiau nei kiti specialistai priverstas savarankiškai tobulintis, ir jo pirmųjų darbo metų rezultatai anaiptol neleidžia spręsti apie analitinės terapijos veiksmingumą.

Ankstyvuoju psichoanalizės periodu daug mėginimų gydyti nepavyko, nes buvo gydomi tokie ligoniai, kuriems šis metodas apskritai netinka; šiandien, nustatę indikacijas, tokius atvejus atsisakome gydyti. Bet ir šias indikacijas tegalėjome gauti tik iš patirties. Juk kadaise nežinojai iš anksto, kad išreikštos paranojos ir dementia praecox formos nepasiduoda mūsų metodui, ir turėjai teisę jį taikyti visoms ligoms. Bet daugiausia nesėkmių pirmaisiais metais įvykdavo ne dėl gydytojo kaltės ar dėl netinkamo objekto pasirinkimo, o dėl nepalankių išorinių aplinkybių. Mes aptarėme tik vidinį – paciento – priešini-

mąsi, kuris neišvengiamas ir kurį galime įveikti. Išorinis priešinimasis, su kuriuo susiduria analizė dėl ligonio santykių, jo aplinkos, teoriškai nėra labai įdomus, bet turi didžiulę praktinę reikšmę. Psichoanalitinį gydymą galima palyginti su chirurgine operacija; kad būtų sėkmingas, jis irgi turėtų būti atliekamas palankiausiomis sąlygomis. Žinote, kokių priemonių imasi chirurgas: tinkama patalpa, geras apšvietimas, asistentas, giminių nušalinimas ir t. t. Paklauskite savęs, ar daug operacijų pavyktų, jei jos būtų atliekamos stebint visiems šeimos nariams, kaišiojantiems nosį į operacijos lauką ir garsiai klykaujantiems sulig kiekvienu skalpelio pjūviu. Psichoanalitiškai gydant giminaičių įsikišimas yra tiesioginė grėsmė, ir dar tokia, kurios nežinai kaip išvengti. Esi pasiruošęs vidiniam paciento priešinimuisi, kurį laikai būtinu, bet kaip apsiginti nuo išorinio priešinimosi? Ligonio giminaičiams neįmanoma nieko paaiškinti, neįmanoma jų įtikinti laikytis nuošaliai, niekada negalima stoti jų pusėn neprarandant ligonio pasitikėjimo, nes jis – žinoma, teisėtai – reikalauja, kad žmogus, kuriuo pasitiki, būtų jo pusėje. Kiekvienas, kuris žino, kokie nesutarimai dažnai skaldo šeimą, kaip ir analitikas nelabai nustebs suvokęs, jog kartais artimiausi ligonio giminaičiai labiau suinteresuoti, kad jis liktų toks, koks yra, nepasveiktų. Jei neurozė, kaip dažnai pasitaiko, susijusi su šeimos narių konfliktais, sveikasis ilgai nesvyruodamas pasirinks savo interesus, o ne ligonio pasveikimą. Nereikia stebėtis, kad sutuoktiniui nelabai patinka gydymas, per kurį, kaip jis ne be pagrindo įtaria, atskleidžiamas jo nuodėmių sąrašas; tuo nesistebime, bet ir negalime sau priekaištauti už tai, kad mūsų pastangos liko bevaisės pirma laiko nutraukus gydymą, nes sergančios moters priešinimąsi papildė jos vyro priešinimasis. Mes siekėme to, kas buvo neįmanoma susiklosčiusiomis aplinkybėmis.

Užuot pasakojęs jums daugybę atvejų, pateiksiu tik vieną, kuriame dėl medicininių sumetimų buvau priverstas prisiimti nukentėjusiojo vaidmenį. Prieš daug metų ėmiau analitiškai

gydyti jauną mergaitę, kuri jau seniai iš baimės negalėdavo išeiti į gatvę ir viena pasilikti namuose. Ligonė ilgainiui prisipažino, kad jos vaizduotę užvaldė atsitiktinai pastebėti švelnūs jos motinos ir pasiturinčio šeimos draugo santykiai. Bet ji buvo tokia nerangi arba tokia gudri, kad išsidavė motinai, apie ką kalbama per analizės seansus, pakeitusi elgesį su ja, ėmusi reikalauti, kad tik ji gelbėtų ją nuo vienatvės baimės, ir ėmusi užstoti duris, kai motina susiruošdavo išeiti. Anksčiau motina irgi buvo labai nervinga, bet prieš kelerius metus pasveiko pasigydžiusi vandens gydykloje. Pridursiu, kad toje gydykloje ji susipažino su minėtuoju vyriškiu ir užmezgė visais atžvilgiais ją tenkinusius ryšius. Nustebinta audringų merginos reikalavimų, motina *staiga* suprato, ką reiškia jos dukters baimė.Ji susirgusi, kad galėtų įkalinti savo motiną ir suvaržytų jos judėjimo laisvę, kurios jai reikėjo, norint susitikti su mylimuoju. Greitai apsisprendusi motina nutraukė kenksmingą gydymą. Merginą atidavė į psichiatrijos ligoninę ir daug metų demonstravo kaip „nelaimingą psichoanalizės auką". Taip pat ilgai dėl nesėkmingos šio gydymo baigties apie mane sklido blogos kalbos. Tylėjau, nes laikiau save susaistytu pareigos išsaugoti diskretiškumą. Daug vėliau sužinojau iš vieno kolegos, aplankiusio aną psichiatrijos ligoninę ir pamačiusio ten agorafobija sergančią merginą, kad apie jos motinos ir pasiturinčio šeimos draugo santykius žino visas miestas; veikiausiai jiems pritaria ir motinos vyras, merginos tėvas. Tad dėl tokios „paslapties" buvo paaukotas gydymas.

Prieškario metais, kai užplūdus ligoniams iš daugelio šalių tapau nepriklausomas nuo savo gimtojo miesto malonės ar nemalonės, prisiėmiau taisyklę nepradėti gydyti tokio ligonio, kuris nėra sui juris*, nepriklausomas nuo kitų žmonių esminiais gyvenimo klausimais. Ne kiekvienas psichoanalitikas gali sau tai leisti. Gal išklausęs mano perspėjimus apie giminaičius pa-

* Savarankiškas (lot.). – Vert.

darysite išvadą, kad psichoanalizės tikslams reikia ligonius atskirti nuo jų šeimų, t. y. taikyti šią terapiją tik psichiatrijos ligoninių pacientams. Bet negaliu sutikti su jumis šiuo klausimu; daug geriau, kai ligoniai – jei tik jie nėra visiškai išsekę – gydomi tomis pačiomis sąlygomis, kuriomis jie turi spręsti jiems kylančias užduotis. Bet artimųjų elgesys neturėtų paversti niekais šito pranašumo; jie neturėtų priešiškumu griauti gydytojo darbo. Bet kaipgi priversite paklusti nuo mūsų nepriklausomus veiksnius? Žinoma, numanote ir tai, kad gydymo viltys susijusios su socialine šeimos aplinka ir jos kultūros lygmeniu.

Ar ne tiesa, psichoanalizės kaip terapijos veiksmingumo perspektyvos atrodo gana liūdnos, net jei daugelį mūsų nesėkmių galėtume paaiškinti išoriniais trukdančiais veiksniais! Tada analizės šalininkai patarė mums psichoanalizės nesėkmių rinkinį pasitikti statistine sėkmingų atvejų apžvalga. Nesutikau ir su tuo. Pareiškiau, kad statistika yra bevertė, jei į ją įtraukiami pernelyg nevienarūšiai vienetai, o tie neurozių atvejai, kurie buvo gydyti, iš tikrųjų nelygiaverčiai visais atžvilgiais. Be to, aptariamas laikotarpis pernelyg trumpas, kad galima būtų spręsti apie galutinį pasveikimą, o daugelio atvejų apskritai nebuvo galima aptarinėti. Tai pasakytina apie tuos asmenis, kurie slėpė ir savo ligą, ir jos gydymą, tad ir jų pasveikimas turėjo būti išlaikytas paslaptyje. Bet labiausiai mane stabdė suvokimas, kad terapijos srityje žmonės elgiasi visiškai iracionaliai, tad nėra jokios vilties ko nors pasiekti protingomis priemonėmis. Terapinę naujovę jie gali pasitikti ekstazišku susižavėjimu, kaip, pvz., tada, kai Kochas viešai paskelbė apie savo pirmąjį tuberkuliną prieš tuberkuliozę, arba giliu nepasitikėjimu, kaip atsitiko su tikrai naudingais Jennerio skiepais, kurie iki šiol turi nesutaikomų priešininkų. Psichoanalizė susidūrė su aiškia išankstine neigiama nuostata. Išgydęs tikrai sunkų ligonį galėjai išgirsti: tai nieko neįrodo, jis pats per tiek laiko būtų pasveikęs. O jei ligonei, jau išgyvenusiai keturis

melancholijos ir manijos ciklus, pradėtai gydyti per pauzę po melancholijos, po trijų savaičių vėl prasidėjo manija, tai ne tik visi šeimos nariai, bet ir patarimo paprašytas labai autoritetingas gydytojas teigė, kad naujasis priepuolis tegali būti psichoanalizės padarinys. Priešiškos nuostatos neįmanoma pakeisti; dabar ir vėl galite tuo įsitikinti išgirdę, kokias priešiškas nuostatas viena kariaujančių tautų grupė išsiugdė prieš kitą. Protingiausia palūkėti, kol laikas jas išdildys. Vienądien tie patys žmonės apie tuos pačius dalykus galvos visiškai kitaip nei iki šiol; kodėl jie anksčiau taip negalvojo, lieka gūdi paslaptis.

Gali būti, kad priešiška nuostata psichoanalizės atžvilgiu jau pradėjo slūgti. Turbūt tai liudija nuolatinis analitinių teorijų plitimas, analizę naudojančių gydytojų gausėjimas kai kuriose šalyse. Kai buvau jaunas gydytojas, tokia pačia pasipiktinimo audra gydytojai pasitiko hipnozinį sugestyvų gydymą, kurį dabar „blaivūs protai" supriešina su psichoanalize. Bet hipnotizmas kaip terapinė priemonė neįvykdė savo pradinių pažadų; mes, psichoanalitikai, galime laikyti save teisėtais jo sekėjais ir nepamirštame, kiek esame jam skolingi už paramą ir teorinius paaiškinimus. Psichoanalizės žala iš esmės apsiriboja laikinais konflikto paūmėjimais, jei analizė atliekama nemokšiškai arba per anksti nutraukiama. Išklausę ataskaitą apie tai, ką darome su ligoniais, esate pajėgūs spręsti, ar mūsų pastangos gali padaryti ilgalaikę žalą. Piktnaudžiauti analize galima įvairiai; kartais perkėlimas yra pavojinga priemonė nesąžiningo gydytojo rankose. Bet nuo piktnaudžiavimo nėra apsaugoti nė viena medicinos priemonė ar metodas; jeigu peilis nepjauna, jis irgi negali padėti pasveikti.

Dabar jau baigiu, ponios ir ponai. Prisipažinsiu jums, ir tai nebus vien įprastas posakis, kad ir mane slegia daugybė mano paskaitų trūkumų. Labiausiai apgailestauju, kad taip dažnai žadėdavau kitoje vietoje grįžti prie probėgšmais palytėtos temos, bet paskui bendra dėstymo eiga neleisdavo man įvykdyti

šio pažado. Apsiėmiau supažindinti jus su nebaigtu, nuolat plėtojamu dalyku, antra vertus, mano apibendrinta santrauka irgi nebuvo tobula. Kai kuriose vietose nepadariau išvadų, kurias galėjau padaryti iš turimos medžiagos. Tačiau ir nepretendavau paversti jus psichoanalizės žinovais, tenorėjau kiek apšviesti ir sudominti.

RODYKLĖ

Sigmund Freud
PSICHOANALIZĖS ĮVADAS.
PASKAITOS

Redaktorė *D. Šaduikienė*
Viršelio dailininkė *A. J. Krasauskaitė*
Meninis redaktorius *R. Čeponis*

Leidykla VAGA,
Gedimino pr. 50, LT-01110 Vilnius
El. p. info@vaga.lt; http://www.vaga.lt
Tel. +370 5 2498121; faks. +370 5 2498122

Iš užsakovo pateiktų pozityvų
spausdino AB spaustuvė „Spindulys“,
Gedimino 10, LT-44318 Kaunas

Freud, Sigmund

Fr 245 Psichoanalizės įvadas. Paskaitos / Sigmund Freud. – Vilnius: Vaga, [2004]. – 426 p. – (Atviros Lietuvos knyga: ALK, ISSN 1392-1673)

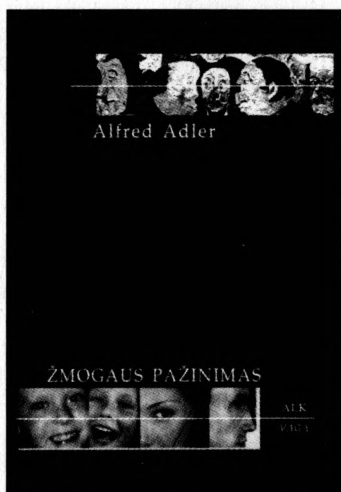
ISBN 5-415-01454-3

Psichoanalizės pradininko Sigmundo Freudo darbas „Psichoanalizės įvadas. Paskaitos" turi ypatingą reikšmę. Šiose paskaitose, skaitytose Vienos universitete 1915–1917 metais, pateikiamas psichoanalitinės koncepcijos branduolys. Pirmose dviejose dalyse – „Riktai" ir „Sapnai" – dėstomi teoriniai psichoanalizės principai, jos metodai bei duomenų, gaunamų psichoanalitinio tyrimo metu, aiškinimo būdai. Trečioji dalis skiriama bendriesiems psichoanalitinės neurozių teorijos principams. „Paskaitose" išsamiai aptariamos Freudo sukurtos sąvokos, atspindinčios realų psichikos savitumą, be kurių sunku įsivaizduoti šiuolaikinį mokslą apie psichiką: tai nesąmoningumo sritis, gynybiniai mechanizmai, priverstinis atsižadėjimas, išstūmimas, fiksacija, regresija, laisvosios asociacijos, Ego, libido ir t. t.

UDK 159.96

Alfred Adler

ŽMOGAUS PAŽINIMAS

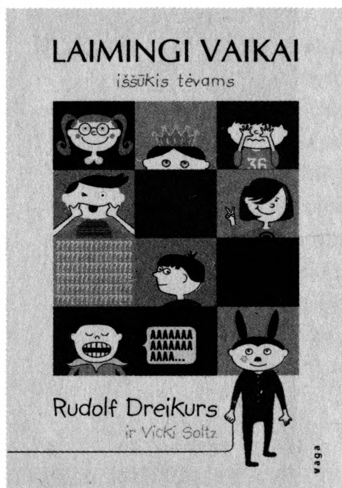

Alfredo Adlerio individualioji psichologija kartu su S. Freudo psichoanalize ir C. G. Jungo analitine psichologija sudaro moderniosios psichologijos pagrindą.

A. Adlerio psichologija atskleidžia, kaip jau vaikystėje susikuriame savą, subjektyvią sampratą apie pasaulį, žmones, blogį ir gėrį. Tuomet darome esmines pasąmoningas išvadas, ko verta siekti. Nors šio tikslo paprastai nesuvokiame, jis kaip kompasas veda mus visą gyvenimą. Šį kryptingą judėjimą A. Adleris pavadino gyvenimo stiliumi.

Rudolf Dreikurs ir Vicki Soltz

L A I M I N G I   V A I K A I

Tėvai nebežino, kaip šiais laikais elgtis su vaikais. Autorius nesiūlo nei nuolaidžiauti jiems, nei bausti, tėvai turi būti vaikų draugai, suprasti jų elgesį ir su meile disciplinuoti. Tai klasikinis vadovas tėvams ir pedagogams.

Dr. Rudolfas Dreikursas (1897–1972) vienas žymiausių Amerikos vaikų psichiatrų. Jis buvo artimiausias individualiosios psichologijos kūrėjo Alfredo Adlerio sekėjas ir jo idėjų propaguotojas. Parašė keletą knygų apie tėvų ir vaikų santykius: „Iššūkis būti tėvais“, „Drausmė be ašarų“, „Iššūkis: vedybinis gyvenimas“.

SIGMUNDAS FREUDAS (1856-1939) *Psichoanalizės įvadą* skaitė Vienos universiteto studentams du žiemos semestrus (1915/1916 ir 1916/1917) per Pirmąjį pasaulinį karą.

Freudas niekada neparašė tikro vadovėlio. Bet *Paskaitos* neabejotinai artimos didelei didaktinei reziumė. Žingsnis po žingsnio, pasitelkdamas gausybę palyginimų, anekdotų, ligos istorijų pavyzdžių, Freudas aiškina jo atrastus pagrindinius psichinių – ypač nesąmoningų – reiškinių dėsningumus, remdamasis trimis klasikinėmis psichoanalitinio tyrinėjimo sritimis: riktais, sapnais ir neuroziniais simptomais. Net ir spausdintas žodis išsaugo tą žavesį, kuris, matyt, buvo būdingas Freudo paskaitų stiliui. Ir anksčiau, ir dabar *Paskaitos*, kaip svarbiausias įvadas į Freudo mąstymą, yra labiausiai skaitomas psichoanalizės kūrėjo veikalas.

ALK – serija verstinių knygų, kurias leidžia įvairios leidyklos, remiamos Atviros Lietuvos fondo. Serijos tikslas – supažindinti skaitytojus su dvidešimto amžiaus humanitarinių mokslų pagrindais.

A T V I R O S   L I E T U V O S   K N Y G A

ISSN 1392-1673
ISBN 5-415-01454-3

